REBREANU

Răscoala

Liviu Rebreanu

RĂSCOALA

roman (1932)

Kindle eBook: Cosimo, aprilie 2013
- ediție definitivă –

Ilustrația copertei: Octav Băncilă - „1907”

Editura LITERA, 2002

Textul se reproduce după: Liviu Rebreanu, *Opere alese*, vol. IV, Editura pentru literatură și artă, București, 1959. A fost consultată și ediția: Liviu Rebreanu, *Răscoala*, Editura Dacia, Cluj, 1971.
La realizarea ediției Kindle a fost consultată și ediția apărută la editura Cartea Românească, 1983, în colecția „Mari scriitori români”.

Cuprins

Ediție

Tabel cronologic

Dedicație

VOLUMUL I: SE MIȘCĂ ȚARA!

- Capitolul I: RĂSĂRITUL
- Capitolul II: PÂMÂNTURILE
- Capitolul III: FLĂMÂNZII
- Capitolul IV: LUMINILE
- Capitolul V: FRIGURI
- Capitolul VI: VESTITORII

VOLUMUL II: FOCURILE

- Capitolul VII: SCÂNTEIA
- Capitolul VIII: FLĂCĂRI
- Capitolul IX: FOCUL
- Capitolul X: SÂNGELE
- Capitolul XI: PETRE PETRE
- Capitolul XII: APUSUL

Aprecieri critice

- Ion IANOȘI
- Lucian RAICU
- Ov. S. CROHMĂLNICEANU
- Edgar PAPU
- AL. PIRU
- Dumitru MICU
- Mircea ZACIU

TABEL CRONOLOGIC

(după Niculae Gheran)

1885 *27 nov.* În satul Târlișiua (din fostul comitat Solnoc-Dobâca – azi județul Bistrița-Năsăud), se naște Liviu Rebreanu, primul dintre cei 14 copii ce vor veni pe lume în familia învățătorului Vasile Rebreanu și a Ludovicăi (născută Diuganu). Tatăl (1862—1914) se mai ocupă cu strângerea de folclor, colaborând la diferite gazete din Ardeal. În tinerețe, mama (1865—1945) era pasionată de teatru, fiind considerată „primă diletantă" pe scena Becleanului de baștină. Ambii părinți sunt arhetipurile Herdelenilor din *Ion*.

1889 Familia se mută în comuna Maieru, pe valea Someșului. „În Maieru am trăit cele mai frumoase și mai fericite zile ale vieții mele. Până ce, când să împlinesc zece ani, a trebuit să merg la Năsăud, la liceu." În scrierile de sertar, la început în limba maghiară, și apoi în limba română, multe amintiri din copilărie aduc pe prim-plan oamenii acestor locuri. Deși localizate în imaginarul Pripas (identificat de cercetători cu Prislopul în care L.R. avea să locuiască mai târziu), unele episoade din *Ion* vor păstra cadrul toponimic și onomastic al Maierului *(Cuibul visurilor*, cum mai este intitulat într-una din povestirile publicate de scriitor).

1891—1895 Începe cursurile școlii primare. „Cele dintâi plăceri ale slovei tipărite și ale științei de carte tot în Maieru le-am avut, în forma primelor lecturi care m-au pasionat, *Poveștile ardelenești* ale lui Ion Pop-Reteganul, vreo cinci volume."

1895—1897 Urmează două clase la Gimnaziul grăniceresc din Năsăud.

1897—1899 L. R. este transferat la Școala de băieți din Bistrița („Polgári fiu iscola"), unde urmează încă trei clase.

1898 Îndrăgostit în clasa a IV-a de liceu, scrie „întâia și ultima poezie".

1899 *iarna* Fascinat de o tânără actriță dintr-o trupă ambulantă ungurească („ingenua trupei, de care m-am îndrăgostit nebunește"), scrie un vodevil după modelul celui văzut. Mai târziu, aflat în Budapesta, va cultiva, fără succes, același gen dramatic.

1900—1903 Urmează Școala reală superioară de honvezi din Șopron (Ödenburg, în nord-vestul Ungariei, lângă granița cu Austria).

1901 *iun.* La sfârșitul anului I, obține calificativul „eminent". Ca și la Bistrița, manifestă o înclinație deosebită pentru studiul limbilor străine.

— La Brașov, apare povestea *Armeanul negustător și fiul său Gherghel*,

folclor prelucrat de Vasile Rebreanu (într-o colecție pentru copii).

1902 După abateri de la regulamentul școlii, este retrogradat din funcția de chestor. La sfârșitul anului II, primește doar „distincția simplă".

1903 În anul III pierde și „distincția simplă", din pricina mediei scăzute la „purtare".

1903—1906 Urmează Academia militară „Ludoviceum" din Budapesta (deși se simțea atras de medicină, ale cărei cursuri presupuneau cheltuieli inacceptabile pentru familia lui L. R.). Din nou, în primul an L. R. primește distincția de „eminent".

1906 *1 sept.* Sublocotenent, repartizat la regimentul 2 honvezi regali din Gyula, în sud-estul Ungariei. (Aici, pe lângă îndeletniciri cazone, L. R. are numeroase preocupări literare: lecturi, conspecte, proiecte dramaturgice.)

1907 Conspectează numeroase opere din literatura universală, specificând, uneori, data lecturilor (25 apr., 2, 3, 7, 8 și 16 mai, 1, 2 iul.) Între scriitorii excerptați sunt clasici francezi, ruși, germani, italieni, englezi, unguri. Li se adaugă câteva proiecte de literatură dramatică: *Vetélytársak – Örveny (Rivalii – Vâltoarea); Valkó föhadnagy (Locotenentul Valkó); Gigi (Ghighi),* ultimul cu personaje inspirate din viața „inteligheței" năsăudene.

5 nov. Datare pe o proză inspirată din mediul cazon („fragment de roman"), reluare a unui conflict literar abordat anterior *(Locotenentul Valkó).*

14—15 dec. Începe suita de amintiri din copilărie (portrete din Maieru), scrise la început în maghiară, reluate, mai târziu, în românește, proze nepublicate.

— Începe un *Journal* de lector, cu maxime, cugetări, conspecte din literatura universală (Shakespeare, O.Wilde, Schiller, Tolstoi, Hugo, Jokai ș.a.), din creația românească (Anton Pann), precum și cu însemnări de cultură generală (în limbile germană, maghiară, franceză și română – limbi în care citea și scria curent).

20 dec.—6 febr. 1908. La Budapesta și Gyula scrie și transcrie cinci povestiri, în limba maghiară, din ciclul *Szamárlétra [Scara măgarilor],* satire cu caracter anticazon (volum nepublicat).

1908 *ian.* Sub presiunea unor încurcături bănești, este forțat să demisioneze din armată; în prealabil, scriind în „arest la domiciliu", se hotărăște să se dedice literaturii (*Journal*-ul surprinde acest moment).

18 febr. Revine în Prislop – spre disperarea părinților, care îl știuseră domn. („Aici am luat contact cu țăranul român, aici l-am cunoscut mai bine, aici m-am impregnat de toate suferințele și visurile lui – lucruri care aveau să treacă mai târziu în literatura mea...")

— Reia vechi proiecte (piese de teatru), precum *Ghighi,* și adaugă altele inspirate din viața țărănească: *Traiul, Osânda* ș.a. Citește multe cărți

românești, urmărind îndeosebi îmbogățirea vocabularului, șlefuirea limbii literare. *mart.* Începe un caiet de *Schițe*, între care unele anticipează eroi și episoade din proza matură. Multe subiecte vor fi dezvoltate, la început, în cadrul nuvelisticii. (Datările ating limita 28 apr. 1909).

— Se angajează ajutor de notar în Măgura Ilvei, apoi în Nimigea.

2 sept. Din București primește vestea că piesa *Osânda* „va fi pusă în citire" (în cele din urmă va fi respinsă).

15 sept. Scrie povestirea *Codrea [Glasul inimii].* În aceeași toamnă, termină și povestirea *Domnul Ionică*, reluare a unei proze mai vechi, din ciclul *Szamárlétra [Scara măgarilor]*. Cu aceste pagini se va adresa mai multor reviste literare de „peste munți" (trimițând scrisori lui G. Ibrăileanu la *Viața românească* din Iași, lui Mihail Dragomirescu la *Convorbiri critice* din București), precum și din Transilvania (corespondând cu O. Tăslăuanu de la *Luceafărul* din Sibiu).

1 oct. La Blaj, în *Revista politică și literară* apare povestirea *Talerii* (ultima tipărită în Ardeal, înainte ca L.R. să se stabilească în capitala țării).

15 oct. Termină nuvela *Ofilire*, sub impulsul unor lecturi sadoveniene.

1 nov. Debut în presa românească: la Sibiu, în revista *Luceafărul*, condusă de O. Goga și O. Tăslăuanu, apare povestirea *Codrea (Glasul inimii).* În aceeași revistă, L.R. va mai publica nuvelele *Ofilire* (15 dec. 1908), *Răfuiala* (28 ian. 1909) și *Nevasta* (16 iun. 1911).

3 nov. Începe un nou jurnal de lector (*Spicuiri*), aplecându-se în mod deosebit asupra paginilor de critică și istorie literară din *Viața românească*, aparținând, mai ales, lui G. Ibrăileanu. *dec.* Revine asupra amintirilor din copilărie, scrise la Gyula, de data aceasta sub influența lui Creangă.

1909 *24 ian.—21 febr.* Încearcă să traducă romanul *Război și pace* de Tolstoi (după o versiune germană).

Începutul anului. Funcționar la primăria din Vărarea.

18 apr. În traducerea lui, revista *Țara noastră* publică poemul *Moartea șoimului* de M. Gorki.

28 apr. Scrisoare din Prislop către Mihail Dragomirescu, propunându-i, spre publicare, o povestire.

20 mai Scrie nuvela *Mâna* (prima variantă a nuvelei *Ocrotitorul*), sub influența lecturilor din Cehov. *toamna* Situație materială precară. Are convingerea că nu stăpânește cum se cuvine limba literară românească („a trebuit să-mi dau seama că, dacă vreau să realizez ceva, trebuie să nimicesc în prealabil, în sufletul meu și în mintea mea, tot ce mi-au împrumutat atâția ani de mediu străin, tocmai la vârsta cea mai accesibilă tuturor influențelor, și că aceasta nu se poate împlini cu adevărat decât acolo unde voi respira o atmosferă românească, absolut pură și ferită de miasmele de până ieri, adică în Țară și mai ales în București").

12—14 oct. „Întâiul meu contact cu literații români s-a efectuat cu prilejul unui congres al Astrei la Sibiu, unde am fost trimis ca gazetar român. Profitând de această unică ocazie, am și trecut dincoace, la București."

15 oct. În capitala țării. „Am sosit cu 300 de lei în buzunar... Și aici... aici... aici începe un capitol întunecat al vieții mele, o epocă grea, de luptă dârză cu mizeria și pasiunea de scriitor. [...] Am venit în contact cu toți corifeii literaturii de atunci. Gârleanu mai ales era marele prozator al epocii. În vremea aceea, am încercat acest gen nou de nuvele, care nu prea era înțeles de gingașii povestitori din jurul meu. Până atunci, nuvela era un fel de anecdotă, scrisă viu, curgător, cu înfloriturі de stil, dar fără nicio preocupare a fondului sau a conflictului psihologic."

16 oct. Prima datare pe o proză originală, după sosirea în București: *Volbura dragostei [Cântecul iubirii]*.

19 oct. Participă pentru prima oară la o ședință a cenaclului literar condus de Mihail Dragomirescu, din care mai făceau parte I. Minulescu, E. Gârleanu, Cincinat Pavelescu, D. Nanu, Corneliu Moldovanu, N. Davidescu, Al. Stamatiad, M. Săulescu, M. Sorbul ș.a. Duce cu el o nuvelă, pe care însă nu apucă să o citească.

20 oct. Scrisoare de la Mihail Dragomirescu: „Iartă-mă că aseară am uitat de nuvela dumitale. E drept că, chiar de nu aș fi uitat, n-aș fi vrut să te expun la un nesucces, neștiind calitățile ei de mai înainte. Astăzi însă am citit-o și te felicit, e foarte interesantă povestea și cu însemnate calități literare. Vrei s-o public în *Convorbiri critice*?"

25 oct. Debut în capitala țării: în revista *Convorbiri critice* apare nuvela *Volbura dragostei [Cântecul iubirii]*. Ea deschide șirul unei însemnate colaborări: *Proștii, Culcușul, Golanii, Dintele* (1910).

6 și 11 nov. Scrisori de încurajare de la Mihail Dragomirescu. Se interesează îndeaproape de ce scrie, îl invită acasă și se oferă să-l ajute să dobândească o slujbă la un ziar.

— Angajat la *Ordinea* (redactor-șef Șt. Antim; în *Răscoala*: Antimiu).

1910 *ian.* Secretar de redacție la *Falanga literară și artistică*, condusă de Mihail Dragomirescu, funcție ce o va deține și la *Convorbiri critice* („funcții mai mult onorifice"). *ian.* Pe baza convenției cu Austro-Ungaria, guvernul budapestan cere autorităților românești extrădarea gazetarului.

15 febr. Mandat de arestare; L.R. este depus la Văcărești. *mai* Într-un *Memoriu* adresat autorităților românești, tânărul scriitor menționează că adevărata pricină a cererii de extrădare constă în activitatea sa publicistică pe care, anterior, o desfășurase în slujba „românilor de peste munți".

4 mai ora 12 noaptea În închisoarea Văcărești, termină nuvela *Culcușul*.

25 mai Publicând în *Convorbiri critice* nuvela *Culcușul*, Mihail Dragomirescu ține să o prefațeze astfel: „Deși nu admitem cruditățile de

termeni pe care autorul e nevoit să le pună în gura eroilor săi, totuși, publicăm această novelă, și încă la acest loc de onoare, fiindcă pe lângă o adâncime de concepție puțin comună, e remarcabilă prin pitorescul lumii zugrăvite, prin spiritul de observație, prin energia decepției și mai cu seamă prin originalitatea limbii."

6 iul. După o lungă detenție la închisoarea Văcărești, este întemnițat la Gyula. Aici scrie *Golanii* și începe să traducă volumul de povestiri *Lelki kalandok* (*Aventuri spirituale*, Budapesta, 1908) al scriitorului maghiar Szini Gyula. Autorul îi era prieten și – după mărturisiri datând din acele zile (epistola lui L.R. către M. Dragomirescu, la 7 aug. 1910) – împreună ar fi scris mai multe lucrări („pe când eram la Pesta"). Câteva titluri din volum, îndeosebi din ciclul *Biedermeier kepek* (*Tablouri Biedermeier*) vor fi publicate, peste ani, la București, în paginile *Universului literar* (1913) și în *Almanahul „Adevărul"* (1914).

11 aug. Proiect sumar al romanului *Zestrea*, datat în închisoarea din Gyula.

16 aug. Eliberat din închisoare, Curtea tribunalului de Apel socoate delictul ispășit după cele șase luni de temniță.

— Popas scurt la Prislop.

15 sept.— ian. 1911 Împreună cu Mihail Sorbul, scoate revista *Scena* (10 numere).

1911 *apr.* Numit secretar al Teatrului Național din Craiova, devine un colaborator de bază al lui Emil Gârleanu, la acea dată directorul instituției. Până în 1912, va avea îndeletniciri diverse: de la întocmirea repertoriului la reclama publicitară; de la traducerea unor piese (*Hoții* de Schiller și *Ofițerul* de Franz Molnar) la pregătirea revistei *Teatrul* (bilunară) etc. *iul.* La Craiova sosește și Ștefana (Fanny) Rădulescu (viitoarea soție a scriitorului); ca artistă, va debuta pe scena teatrului din localitate, în spectacolul cu piesa *Rapsozii* de Victor Eftimiu (9 oct. 1911). *sept.* La Iași, în revista *Viața românească*, apare nuvela *Filibaș [Ocrotitorul]*; o versiune anterioară *(Mâna)* fusese terminată, la 20 mai 1911, în București.

11 nov. La Orăștie, revista *Cosânzeana* deschide șirul colaborărilor cu L.R. (majoritatea retipăriri deghizate). Pentru început *Proștii* (la un an după tipărirea în *Convorbiri critice*), urmată de noi reeditări, în 1912—1913. Inedite: *Idilă de la țară* (1912), schiță neglijată la alcătuirea volumelor, și *Armeanul, Armeanca și clubul* (1913), pe care o va prelua în volumul cu titlul *Idilă de la țară* (fără să fie totuna cu lucrarea amintită mai sus.)

1912 În *Almanahul Societății Scriitorilor Români* pe anul 1912, apare poemul în proză *Mărturisire* (amintit de Fanny Rebreanu în volumul *Cu soțul meu*, ca discretă cerere în căsătorie); proza este o prelucrare a unui text maghiar, *Strófac* (*Strofe*), aparținând prietenului său Szini Gyula.

15 ian. Presat de acute nevoi materiale, începe să publice în revista craioveană *Ramuri*, condusă de C. Șaban-Făgețel, încredințându-i proze minore; pentru început, *Ordonanța dlui colonel (Din însemnările unui sublocotenent)*, traducere a unei mai vechi lucrări din ciclul *Szamárlétra (Scara măgarilor*): *Az ezredes legénye (Ordonanța colonelului)*. În același an, vor mai apărea *Mărturisire* (reeditare) și *Cinema*.

19 ian./2 febr. Se căsătorește cu Fanny Rădulescu.

11 mart. Scrisoare către C. Șaban-Făgețel, elocventă pentru starea tinerilor căsătoriți: „Neavând la cine apela la Craiova, sunt nevoit să mă dedau la cerșetorie și, cum n-am la altcineva aici afară de tine, sunt nevoit să mă cerșetoresc la tine, cu toate că mi-e nespus de penibil".

20 apr. Cu schița *Strănutarea*, revista *Flacăra*, condusă de C. Banu, deschide șirul colaborărilor cu L.R.; în paginile primei serii, vor mai apărea: *Vrăjmașii*, *Baroneasa* și *Dumnezeu* (toate în 1912); în a doua serie a revistei, L.R. publică *Omul mic și oamenii mari* (1921), *La urma urmelor* (1922). Majoritatea titlurilor vor fi incluse în volume.

1 mai. „Dezangajarea" soției de la Teatrul Național din Craiova (cf. *Registrul de procese-verbale*, 25 apr. 1912) îl determină să părăsească localitatea, stabilindu-se la București. (Artista va fi angajată la Teatrul Național, la intervenția lui I. Al. Brătescu-Voinești.) În Capitală va avea colaborări sporadice la ziare și reviste, fiind copleșit de greutăți materiale. Cei din Prislop îi cer ajutoare cu disperare („acasă suntem 9 oameni"), deși învățătorul Vasile Rebreanu mai lucrează „ca cancelist" la avocatul Tudor Moisil. *vara* Debut editorial : la Orăștie, apare volumul de nuvele *Frământări*, la „Librăria națională", condusă de Sebastian Bornemisa. În sumar, producții literare tipărite în revistele *Luceafărul* și *Convorbiri critice*: *Dintele, Lacrima [Glasul inimii]*, *Culcușul, Ofilire, Răfuiala*, *Nevasta, Golanii, Cântec de dragoste [Cântecul iubirii]*, *Proștii, Filibaș [Ocrotitorul]*. *nov.—dec.* Devine colaborator permanent al revistei *Rampa* (luni de vârf.)

1913 În timp ce desfășoară o susținută activitate de cronicar teatral, lucrează la romanul *Zestrea*, „înaintând dificil în acțiune" (nu s-a păstrat nimic din această pretinsă variantă). *iul.* După intrarea României în cel de-al doilea război balcanic (10 iul.), se angajează ca reporter la *Adevărul* (la sfârșitul războiului va fi concediat).

25 aug. Cu schița *Taclalele* (retipărirea schiței *Vrăjmașii*), revista *Universul literar* deschide șirul colaborărilor cu L. R. Mai mult decât în paginile altor publicații, aici vor fi retipărite, de regulă cu titlul schimbat, vechi schițe și nuvele, originale și „prelucrate". Bibliografia scrierilor înregistrează astfel de colaborări în 1913, 1914, 1915. Câteva inedite: *Santinela* (1913); *Războiul. Însemnările unui sublocotenent*; *O scenă* (ambele în 1914); *Întâiul gropar* (1926); submediocre, vor fi „uitate" în paginile publicației.

7 dec. Proiect: *Răscoala*, dramă în patru acte.

1914 *29 iun.* Între titlurile de până acum, un nume nou: „*Ion*. Roman. L. Rebreanu“ (notație datată pe verso-ul unei file oarecare; cf. *Arh. L. R., II, ms. 1*). Vor mai trece ani până când *Zestrea* uceniciei literare va apărea cu noul titlu în librării.

31 iul. La București apare cotidianul *Ziua* sub conducerea lui I. Slavici. Aici L.R. va publica, folosindu-se de pseudonime, cronici dramatice.

17 sept. Datare pe piesa *Jidanul* (trei acte), cu tematică antinaționalistă.

21—28 sept. În Universul literar apare studiul Revoluția lui Horia, Cloșca și Crișan. oct.—nov. Redactor la Scena.

1915 Scrie povestirea istorică *Horia, Cloșca și Crișan.*

26 aug. Termină nuvela Hora morții.

1916 *apr.* La București apare volumul *Golanii* (Nuvele și schițe), cu o prefață semnată de Mihail Dragomirescu, în editura H. Steinberg. Volumul reia majoritatea pieselor incluse în *Frământări* (1912), adăugând trei inedite. Sumarul: *Golanii; Cuceritorul; Ocrotitorul; Proștii* [inedită]; *Dintele; Cerșetorul* [inedită]; *Culcușul; Nevasta; Strănutarea; Pozna* [inedită].

9 mai—24 iul. Scrie și transcrie comedia *Cadrilul*.

— În nr. 13 din „Biblioteca Căminul“ (București, H. Steinberg) apare volumașul *Mărturisire* (Nuvele și schițe). În sumar: *Mărturisire* [inedită]; *Răfuiala; Vrăjmașii; Lacrima [Glasul inimii]; Armeanul [Idilă de la țară]; Talerii* [inedită]; *Cântec de dragoste [Cântecul iubirii]*; *Cearta* [inedită].

27 aug. România declară război Austro-Ungariei. Fostul ofițer se oferă voluntar în armata română, dar nu i se aprobă cererea. În aceeași zi, reia *Zestrea*.

5 nov. Termină nuvela Catastrofa.

6 dec. Armatele germane ocupă Bucureștiul. „Fugarul“ se află într-o situație dificilă. Închis în casă, continuă să scrie romanul *Ion*.

1917 *12—13 mai* Fratele său Emil, ofițer în armata austro-ungară, este acuzat de crimă de dezertare și spionaj, fiind condamnat la moarte (ecouri în lumea romanului *Pădurea spânzuraților*).

14 aug. Termină prima versiune a romanului *Ion*.

27 sept. La București, apare cotidianul *Scena*, în care L.R. va publica articole de teatru.

1918 *23 ian*. În Bucureștiul ocupat de trupele germane, ziarul *Lumina*, condus de C. Stere, publică schița *Bibi* (manuscrisul este datat 19 aug. 1915 și poartă dedicația „Pentru Puia, când va fi mare“). Tot aici, în lunile febr. și mart. vor mai apărea: *Norocul, Soacra Sfântului Petru*. *primăvara* Arestat și anchetat de autoritățile de ocupație, izbutește în cele din urmă să fugă. *mai* Ajutat de socialiști, trece în Moldova, locuind o vreme la Iași.

1 aug. Plan detaliat al romanului *Șarpele*, pornind de la drama poeților Șt.

O. Iosif și D. Anghel, ambii îndrăgostiți de Natalia Negru. *toamna* Proiectează un volum de nuvele, anticipând, prin atmosferă, problematica romanului *Pădurea spânzuraților*. *nov*. Revine în București.

18 dec. Începe povestirea *Calvarul* (pe care o va termina în mart. 1919).

1919 *20 febr.* Începe o primă redactare a romanului *Pădurea spânzuraților*.

5 apr. În magazinul ilustrat lunar *Lectura pentru toți* apare nuvela *Catastrofa*.

3 mai Cu schița *Pozna* L.R. începe șirul colaborărilor în revista *Sburătorul*, condusă de E. Lovinescu. În paginile publicației vor mai apărea, în același an: *A murit o femeie; Cântecul lebedei; Divorțul*; un fragment din *Calvarul,* iar în 1920, *Iți Știul, dezertor* și *Ghinionul.*

— La „Universala-Alcalay“ apare volumul *Calvarul*, confesiune literaturizată despre propriile avataruri din timpul Primului Război Mondial (singura ediție antumă). *vara* Călătorie cu soția în Transilvania, L. R. documentându-se îndeaproape în legătură cu sfârșitul tragic al lui Emil. Reîntors la București, prozatorul încearcă să scrie la *Pădurea spânzuraților*, fără să izbutească. *nov.* Începe să transcrie romanul *Ion*.

29 dec. Premiera comediei *Cadrilul*.

— Un nou volum de nuvele (edite și inedite) : Răfuiala, apărut la „Universala-Alcalay“. În sumar: Bibi. Poveste de copii mici pentru oameni mari [inedită]; Cântecul iubirii; Norocul; Talerii; Cearta; Glasul inimii; Soacra Sfântului Petru; Idilă de la țară; Ofilire; Barba (imitație); Țăranul și coasa (imitație); Răfuiala. (Cele două imitații se publică pentru prima oară în volum.)

1920 *20 nov*. Apare romanul *Ion*, prima capodoperă din monumentala creație rebreniană (în timpul vieții scriitorului, va fi retipărit în 1921, 1923, 1925, 1927, 1930, 1939, 1941, 1943).

— Academia Română acordă scriitorului marele premiu Năsturel.

1921 În editura „Viața românească“ apare volumul *Catastrofa* (Trei nuvele).

În sumar: Iți Știul, dezertor [inedită]; Hora morții; Catastrofa [inedită].

— Publică cronici dramatice în *Viața românească*.

— În nr. 1— 3 din „Biblioteca universală“ a editurii Alcalay și Calafeteanu, apare Norocul (Schițe și nuvele). În sumar: Norocul; Strănutarea; Iți Știul, dezertor; Cuceritorul; Bibi. Poveste de copii mici pentru oameni mari; Cerșetorul; Soacra Sfântului Petru.

— În colecția „Scriitorii români contemporani. Pagini alese“, tipărită de „Casa Școalelor“, apare volumul *Nuvele și schițe*. În sumar: *Proștii*; *Dintele; Ocrotitorul; Nevasta; Catastrofa*; volumul se deschide cu prezentarea unor date biografice.

— Începe prima versiune integrală a romanului *Pădurea spânzuraților*

(pe care o va termina la 27 iun. 1922).

1922 *5 iul.—17 nov.* Transcrierea romanului *Pădurea spânzuraților. iarna* Apare *Pădurea spânzuraților*. Cartea va primi „Marele premiu al romanului". (În timpul vieții scriitorului a fost reeditat în 1922, 1925, 1926, 1928, 1929, 1932, 1940.)

— La editura lui H. Steinberg din București apare a II-a ediție din *Golanii* (Nuvele și schițe), cu ilustrații de Fr. Șirato. (Același sumar din 1916.)

1923 *12 apr.* Premiera comediei *Plicul*.

— Ales vicepreședinte al Societății Scriitorilor Români.

2 iul. Începe prima versiune a romanului *Adam și Eva.*

— În revista Lamura apare nuvela Cumpăna dreptății.

1924 *15 nov.* Împreună cu Al. Dominic, publică săptămânalul *Mișcarea literară* (până în oct. 1925).

— O nouă reeditare : *Trei nuvele*, la editura „Cultura Națională". În sumar: *Catastrofa; Iți*c *Ștrul, dezertor; Hora morții*.

1925 *14 ian.* Sfârșește prima versiune a romanului *Adam și Eva*. *mart.* Termină și versiunea pentru tipar. *mai* Apare romanul *Adam și Eva*.

— Editura „Cartea românească" din București tipărește a III-a ediție din *Golanii*. Sumar revăzut: *Proștii; Dintele; Bibi* [inedită]; *Norocul* [inedită]; *Cuceritorul; Nevasta; Cântecul iubirii; Strănutarea; Vrăjmașii* [inedită]; *Soacra Sfântului Petru* [prelucrare inedită]; *Idilă de la țară* [inedită]; *Ocrotitorul; Culcușul; Cerșetorul; Pozna; Golanii.*

— Este ales președinte al Societății Scriitorilor Români.

1926 *17 mart.* Premiera piesei *Apostolii. sfârșitul anului* Plecând de la proiectul unei nuvele (*Nebunul*), plănuiește volumul *Ciuleandra*.

1927 *2—10 mart.* Scrie prima versiune a romanului *Ciuleandra.*

9 iul.—8 aug. A doua versiune manuscrisă.

— Apare *Ciuleandra* (reeditări în 1927, 1928, 1934, 1941, 1942).

— Un nou volum, cvasi-inedit: Cuibul visurilor (Nuvele și schițe), editat de „Casa Școalelor". În sumar: Cuibul visurilor; Omul mic și oamenii mari; Cumpăna dreptății; La urma urmelor; Cântecul lebedei; Ghinionul; Dumnezeu; Fiara; A murit o femeie [toate inedite, „parabola" Dumnezeu fiind după Lev Tolstoi]; Răfuiala; Țăranul și coasa [imitație].

— În colecția „Manuscriptum" apare volumul *Cântecul lebedei*, cuprinzând facsimilul manuscriselor *Cântecul lebedei* și *Cuibul visurilor*; volumul se deschide cu o scurtă biografie a lui L. R. și cu un portret al său desenat de pictorul Jean Al. Steriadi.

1928 *aug.* Începe romanul *Crăișorul*. *dec.* Este numit director al Teatrului Național din București, funcție ce o va deține vreme de un an.

— În nr. 1150—1150 bis din colecția „Biblioteca pentru toți", apare volumul *Cântecul iubirii* (Nuvele și schițe), la editura „Universala-Alcalay". În sumar:

Cântecul iubirii; Bibi; Vrăjmașii; Pozna; Catastrofa.

— Editura „Cartea românească“ din București publică a IV-a ediție din *Golanii.* (Același sumar din 1925.)

1929 La însărcinarea primului ministru, lucrează la proiectele de organizare a Direcției Educației Poporului, al cărei conducător va deveni la începutul anului următor.

— Apare romanul *Crăișorul* (va fi reeditat în 1930, 1940, 1942, 1944).

— Scriitorului i se conferă Premiul Național pentru proză.

1930 *19 nov.* În urma unor cumplite dezamăgiri înregistrate în conducerea treburilor publice, L.R. demisionează din conducerea Direcției Educației Poporului.

— Cumpără o casă și o viișoară la Valea Mare (lângă Pitești), unde vor fi scrise majoritatea cărților sale de acum încolo.

1931 Scrie și editează (*25 iulie*) volumul *Metropole*, cu însemnări de călătorie (Berlin, Roma, Paris).

12 aug.—28 sept. Variantă abandonată din *Răscoala*.

1932 *20 febr.* Tipărește, la București, *România literară* (apare până la 6 ian. 1934).

— O nouă reeditare: *Iți̦c Ștrul, dezertor* (Trei nuvele cu 30 gravuri în lemn de Paul Konrad Honich), la „Cartea românească“. În sumar: *Iți̦c Ștrul, dezertor; Catastrofa; Fapt divers* [Hora morții].

8 mai—11 dec. Scrie versiunea definitivă a romanului *Răscoala*. *sfârșit dec*. Apare romanul *Răscoala.*

1933 *25 dec.* În *Cuvântul*, o nuvelă inedită : *Umbre.*

1934 *22 ian.*—30 apr. Scrie versiunea pentru tipar a romanului *Jar*, ce se va tipări până la finele anului (reeditări în 1939, 1941, 1942, 1944).

1935 În volumul *Nuvele inedite*, culegere din creația prozatorilor contemporani, L.R. publică, la Editura „Adevărul“, povestirea *Dincolo*, reluată peste ani în *Amalgam* (1943).

1936 Apare volumul *Calea sufletului* (Trei povestiri), fragmente din romanul *Adam și Eva*.

— În nr. 14 din colecția „Cartea satului“ apare culegerea de nuvele Oameni de pe Someș, la Editura Fundațiilor Regale. În sumar: Dumnezeu; Cerșetorul; Proștii; Răfuiala; Nevasta; Pozna; Dintele; Hora morții; Cuibul visurilor.

1937 *1 mart.—11 iul.* Versiunea abandonată a romanului *Gorila*.

18 iul. Reia cartea de la început.

1938 *iun.* Apare romanul *Gorila*.

1939 *26 mai* După multe tergiversări, este ales membru al Academiei Române, la propunerea lui Mihail Sadoveanu.

1940 *mart.* Apare romanul *Amândoi*.

1941 *începutul anului.* Este numit din nou director al Teatrului Național.

— Acceptă numirea de director al cotidianului *Viața* (fără o participare esențială).

1942 *ian.* Conferințe despre cultura românească la Berlin, München, Stuttgart, Leipzig, Dresda, Görlitz, Breslau, Viena. *mart.* La Zagreb și Weimar, călătorii prilejuite de constituirea societății culturale pan-europene. Aici va susține că „nu vrem niciun fel de politică, ci numai literatură".

1943 Apare volumul *Amalgam* (articole, studii, conferințe, cronici dramatice și o nuvelă: *Dincolo*).

1944 *4 apr.* Grav bolnav, se retrage la Valea Mare, fără să mai revadă vreodată Bucureștii (un control radiologic semnalase, încă din ian., „opacitate suspectă la plămânul drept").

7 iul. Din *Jurnalul* său: „Perspective puține de salvare, dată fiind vârsta mea, chistul din plămânul drept, emfizemul vechi și bronșita cronică".

— În nr. 9 din colecția „Cartea refugiatului ardelean", apare o culegere de *Nuvele* (cu chipuri desenate de Aurel Jiquidi), sub auspiciile Căminului cultural Avram Iancu al refugiaților ardeleni. În sumar: *Pozna; Nevasta; Răfuiala; Proștii.*

1 sept. Încetează din viață la Valea Mare, în vârstă de 59 de ani. Peste câteva luni va fi deshumat și reînhumat la Cimitirul Bellu din București.

Tot pentru Fanny

Volumul I:

SE MIȘCĂ ȚARA!

Capitolul I: RĂSĂRITUL

1

— Dumneavoastră nu cunoașteți țăranul român, dacă vorbiți așa! Ori îl cunoașteți din cărți și din discursuri, și atunci e mai trist, fiindcă vi-l închipuiți martir, când în realitate e numai rău, și prost, și leneș!

Ilie Rogojinaru sfârși, gâfâind de convingere. Își șterse chelia sfătoasă cu o batistă mare tărcată și își smuci mustața groasă, pleoștită, din care câteva fire i se încurcaseră, supărându-l, în colțurile gurii. Era arendașul moșiei Olena-Dolj. Slăninos și burtos, cu gât de taur și capul rotund, avea niște ochi căprui săltăreți și o figură jovială, parcă pornită mereu numai spre bucurii.

Se uită la tovarășii de compartiment, văzu că nu i-a convins și continuă să gâfâie mai tare. Atunci Simion Modreanu, director în Ministerul de Interne, îmbrăcat cu multă cochetărie, tuși ușor, să-și dreagă glasul, și rosti sentențios:

— Domnul meu... domnule Rogojinaru, un lucru rămâne indiscutabil: că noi toți, dar absolut toți, trăim de pe urma trudei acestui țăran, așa prost, și leneș, și rău cum îl categorisești dumneata!

Arendașul fu atât de uimit, că nici nu mai putu răspunde. Scoase iar batista, să-și răcorească tâmplele. În clipa aceea, apăru conductorul trenului, reclamând, cu respectul cuvenit clasei întâi, biletele pentru București. Rogojinaru se însenină, ca și când i-ar fi venit mântuirea:

— Cum, șefule, sosirăm? Ei, bravo! Bine-am mers, n-am ce zice...

— Adineaori am lăsat Chitila, observă conductorul, schițând un zâmbet drept răspuns la bonomia arendașului și luând biletele de la ceilalți călători.

În răstimp, dintr-un portofel ca o geantă, Rogojinaru scoase o foaie galbenă pe care o arătă conductorului cu o mândrie ostentativă:

— Poftim, șefule!... În vremurile astea grele se mai cârpește omul cu câte-o economie, că n-o să se facă gaură în cer fiindcă un creștin merge gratis cu trenul...

Numai conductorul surâse iarăși, retrăgându-se cu degetele la cozoroc, milităreşte. Arendașul, însă, cuprins subit de griji, se apucă să-și adune geamantanele, coșurile și legăturile pe care le răsfirase în compartiment, profitând că ceilalți nu prea aveau bagaje. Modreanu își luase mai demult pe genunchi geamantănașul de piele fină cu cartea de vizită scoasă în evidență.

Un căpitan de jandarmi, înalt, cu figura speriată, care se urcase numai la Găești, n-avea decât sabia și o mapă, iar tânărul brun, cu mustățile mici, negre, retezate englezește, își așezase trusa de voiaj pe mescioara de la fereastra compartimentului.

Trenul duduia și fumega ca un animal apocaliptic. Directorul regreta că s-a coborât să discute cu un om atât de vulgar. Căpitanul urmărea ostenelile lui Rogojinaru cu o curiozitate plină de admirație. Tânărul, de când plecase conductorul, se uita pe fereastra vagonului, în care apăruse silueta capitalei. De-a lungul liniei răsăreau și piereau table cu reclame pe stâlpi anume, ori pe calcane de case singuratice. Perechile de șine se multiplicau, se apropiau, se întretăiau. Roțile pocneau tot mai des peste încrucișări, treceau de pe o linie pe alta, cu o siguranță mașinală. Pe urmă se iviră suburbiile murdare, case dărăpănate, uliție desfundate, contrastând violent cu sclipirile ce vesteau mai încolo palatele.

După ce umplu cu bagajele-i prețioase locurile libere de pe canapele, după ce scoase și pe coridor vreo două coșuri ce nu mai încăpuseră înăuntru, arendașul se ghemui cum putu pe o margine, lângă un geamantan, și se adresă direct tânărului, care privea pe fereastră, reluând firul convorbirii de adineaori:

— Și uite-așa, domnule, cum vă spuneam, cu țăranii... Pe mine mă puteți crede pe cuvânt și fără greșeală, că am o experiență veche de tot în chestii de agricultură și de țărani. Sunt acuma de șaizeci de ani fără unul și din ei vreo patruzeci tot la țară i-am irosit și între săteni. Am luat-o de jos, cum se cuvine, și la treizeci de ani țineam cu arendă o moșioară de peste cinci sute de pogoane în Teleorman. Iar de atunci mi-au mai trecut câteva și mai măricele prin mână, așa că îmi cunosc țăranii cum nu cred să-i mai cunoască mulți în țara românească. Nu zic că toți sunt ticăloși, cum zic alții, nu. Doamne ferește, sunt creștin și m-ar bate Dumnezeu. Dar mărturisesc cu mâna pe cruce: să te ferească Dumnezeu să ai nevoie de țăran, că țăranul atunci te strânge de gât, când te doare mai tare!

Băgă de seamă că nici chiar căpitanul nu-l mai asculta. Fiindcă tocmai și trenul începuse să-și încetineze goana, își aduse iar aminte de bagaje, se sculă să treacă în coridor, să fie mai aproape de ieșire și să poată prinde negreșit un hamal și o trăsură. Din ușă se întoarse, însă, să-și ia rămas bun. Întinse mâna lui Modreanu, cu care venise de la Craiova împreună, și socotea că se împrietenise de ajuns, ca să poată găsi la dânsul un sprijin de s-ar întâmpla să aibă vreo nevoie pe la Interne. Deși cu tânărul care se suise la Costești vorbise mai puțin și nici nu i se recomandase, arendașul chibzui că la despărțire trebuie să știi cu cine ai călătorit și deci îi zise încrezător:

— Îmi dai voie, domnule, sunt Ilie Rogojinaru... Mi-a părut bine că am venit împreună, cu toate că nu ne-am prea lovit în păreri.

Nu tocmai încântat, tânărul se ridică totuși puțin și, strângând mâna întinsă, răspunse:

— Grigore Iuga.

Arendașul tresări, se îndreptă și strigă:

— Iuga?... Iuga ai zis?... Te pomenești că ești chiar feciorul Domnului Miron Iuga de la Amara?

— Te pomenești! surâse tânărul, intrigat puțin de entuziasmul patetic al arendașului.

— Fugi, nu mă nebuni!... D-apoi bine, boierule, eu cunosc pe conu Miron de când eram copil, aș putea zice, măcar că trebuie să fim cam de aceeași vârstă! Că doar acum vreo douăzeci și cinci de ani am ținut o moșie numai la câteva poște de proprietatea dumneavoastră de la Amara. Ce mai face conu Miron? Bine, voinic, sănătos?... Strașnic om, ce să vă spun! adăugă cu mândrie, întorcându-se brusc spre căpitanul de jandarmi și Modreanu. Știți, boier sadea, nu d-ăștia de au umplut țara și târgurile! Ei, bată-te să te bată toate noroacele! urmă apoi iar către Iuga, clipind din ochi cu mare bucurie. Dar văd că sosim... Să trăiești, cucoane, și să-ți trăiască părintele, că-i un om și jumătate!

Îi scutură mâna încă o dată și, apucând un coșuleț la care ținea mai mult, se repezi afară, în coridor, mormăind în treacăt către căpitan: „Salut, salut!“ Modreanu, cu geamantănașul în mână, așteptase nerăbdător să isprăvească arendașul, ca să poată ieși.

Pentru că nici el nu făcuse cunoștință cu Iuga, dădu indiferent din cap și se strecură după Rogojinaru, care se înfipsese chiar lângă ușa vagonului.

— Cine-i individul, domnule Rogojinaru, că te văzui prea mulțumit de cunoștință? întrebă Modreanu, plecându-se la urechea arendașului fiindcă pufăitul locomotivei sub bolta gării înăbușea vocile.

— Ehei, iubitule! făcu Rogojinaru cu mai mare respect parcă decât adineaori în fața tânărului Iuga. Șapte mii de pogoane, prima calitate, în Argeș, jos, aproape de Teleorman!... Șapte mii, domnule Modreanu, înțelegi? Și niște gospodari cum nu-s alții în toată Muntenia. Bătrânul nu ți-ar arenda un petic de pământ, mai bine să-i tai mâinile. Așa ceva mai rar, ce să-ți spun... Ei, te-am salutat, cucoane, că văd că ne-am oprit, și să ne mai întâlnim sănătoși!... (Deschisese portiera.) Aide, hamal, hamal!... Aici, băiete!... N-auzi, bre? Ce, ești surd?... Unde te uiți, zăpăcitule? Nu mă vezi? Ce, ești orb?... Vino repede și ia astea!

Locomotiva gâfâia rar, extenuată. Printre respirațiile ei dominatoare, glasurile oamenilor ce coborau din vagoane și ale celor ce-i așteptau pe peron umpleau cuprinsul gării cu un zgomot aspru din care se ridicau, ici-colo, izbucniri de râsete, câte-o vorbă veselă, câte-o pupătură mai pleoscăită și mai ales țipete stăruitoare după hamali. Călătorii zoreau spre ieșire, cei

mulți cu bagajele în mână, cei puțini cu hamalii în urma lor. Toată lumea era grăbită, unii chiar fugeau, ca și când i-ar fi alungat cineva din urmă.

Grigore Iuga rămăsese liniștit la locul său, așteptând să se dea jos cei ce se îmbulziseră pe coridoare. Din geam, văzu pe Modreanu cum își ferea geamantănașul de insistențele hamalilor, pe căpitanul înalt cum, depărtându-se, se uita speriat împrejur, parcă ar fi căutat pe cineva, pe Rogojinaru, umeros și legănat, ținându-se după omulețul împovărat cu geamantane și legături, dăscălindu-l necontenit atât de energic, că glasul lui parcă domina tot vacarmul gării.

În sfârșit, când se mai potoli vălmășagul, tânărul Iuga coborî și el, găsi anevoie o trăsură și porunci să-l ducă acasă în strada Argintari. Birjarul apucă pe calea Griviței, lată, murdară și gălăgioasă, cu fel de fel de magazine, în fața cărora vânzătorii se războiau cu trecătorii șovăitori să-i facă negreșit clienți, cu zeci de hoteluri, hanuri și ospătării menite să adăpostească scump și prost pe călătorii pe care Gara de Nord îi vărsa capitalei, mereu alții, și mereu mai mulți. Pe trotuarele largi se vânzolea o lume pestriță într-un amestec oriental: muncitori și funcționari, apoi țărani umblând în grupuri ca niște oi speriate, servitoare în costume țărănești ungurești, soldați pirpirii, vagi domnișoare foarte fardate, trăgând cu ochiul la toți bărbații, ucenici și elevi de liceu hârjonindu-se și izbindu-se de oameni și de ziduri, bragagii, bulgari de lux cu clopoței de alamă, turci cu acadele...

În vreme ce trăsura alerga pe cuburile de granit, Grigore Iuga, ca totdeauna când sosea de la țară în București, privea furnicarul de oameni de pe străzile zgomotoase cu un simțământ de sfială. După viața molcomă de la moșie, forfoteala aceasta îl obosea și-l întrista, cel puțin în primele momente, până se reobișnuia cu ea.

Pe bulevardul Colței, aproape de întretăierea cu strada Argintari, unul din caii trăsurii alunecă și căzu. Birjarul se repezi întâi cu sudălmi, apoi cu biciul. Degeaba. Trebui să sară de pe capră, să dea drumul ștreangurilor... Cum nu mai erau decât vreo sută de metri până acasă, Grigore coborî, plăti și continuă drumul pe jos.

A doua casă din strada Argintari era a lor, adică a ei, a nevestei lui. Grilajul de fier cu vârfurile poleite avea o poartă monumentală la mijloc. În fața casei, o grădiniță îngrijită, cu câteva ronduri de flori, cu poteci prundite. Clădirea însăși, cu etaj, arătoasă și înzorzonată, oprea atenția trecătorilor mai ales prin scara de marmoră roșie apărată sus de o uriașă scoică de sticlă lucitoare.

2

Intrând pe poartă, Grigore Iuga văzu în capul scării pe servitorii lui în conciliabul cu un domn străin.

Feciorul, într-o livrea puțin grotescă (fantezia Nadinei), veni să-l întâmpine și-i raportă îndată că tânărul înăltuț și blond e un domn din Ardeal, că a mai fost pe-aici de câteva ori și caută pe conașul Gogu. Între timp și străinul coborâse treptele și se apropia de Iuga, iar când servitorul plecă cu trusa stăpânului, scoase pălăria și zise foarte încurcat:

— Mă recomand: Titu Herdelea, poet...

Grigore răspunse numai cu un zâmbet nehotărât, care pe tânărul Herdelea îl zăpăci mai rău. Lavaliera vânătă cu picouri albe îi acoperea gulerul tare și înalt. Își trecu pălăria în mâna stângă și încercă să zâmbească și el fără a reuși. După o pauză, care i se păru un secol, își luă inima în dinți și, potrivindu-și pălăria în cap cu băgare de seamă, ca și când n-ar fi fost sigur dacă face bine sau nu că se acoperă, urmă cu un glas învăluit de emoție:

— Să mă iertați, domnule, că mă găsiți aici, dar am fost poftit să trec negreșit, încă de astă-vară, adică acum vreo două luni, de către domnul deputat Gogu Ionescu, la băile din Sângeorz, în Transilvania...

— A, din Transilvania? murmură Grigore cu un interes care încurajă pe interlocutorul său să confirme mai apăsat:

— Da, mă rog, din Transilvania... Aș putea adăuga că sunt chiar puțin neam cu domnul deputat, fiindcă, nu știu dacă știți, sora mea Laura e măritată cu preotul George Pintea din Sătmar, iar sora lui George e soția domnului deputat Ionescu.

— Așa? făcu Iuga mai înviorat, luându-i mâna și scuturându-i-o. Încântat!... Și află că, atunci, ești și cu mine puțin neam, cum ziceai, pentru că nevasta mea e sora lui Gogu Ionescu.

Titu Herdelea dădu din cap surâzând. Cunoștea relațiile casei. Venind deseori să se intereseze de Gogu Ionescu, aflase de la servitori toate amănuntele și chiar mai multe decât ar fi vrut.

Lui Grigore îi plăcu înfățișarea modestă a tânărului și mai ales timiditatea lui, pe care zadarnic se silea să o ascundă. El însuși era sau cel puțin se socotea tot așa de dezarmat când întâmplarea îl punea în situații neașteptate. Îl luă de braț ca pe un vechi prieten, zicându-i:

— Fiindcă ne-am întâlnit aici, aidem până sus să stăm puțin de vorbă!

Titu roși de bucurie.

Urcară împreună până pe platforma de sub scoică, unde Grigore se opri

să-i lămurească împărțirea casei, să nu-și închipuiască tânărul cumva că el ar fi putut avea asemenea fantezii arhitecturale. Clădirea cuprindea două case complet deosebite, care însă în loc să aibă intrările laterale separate și numai fațada comună, aveau o singură intrare principală. Socrul lui Grigore, când a făcut casa, cu vreo zece ani în urmă, a pretins cu orice preț o scară monumentală de marmoră cu o scoică deasupra, cum avea și Nababul, deși palatul – așa-i zicea dânsul – era destinat de zestre celor două odrasle ale sale, când se vor așeza, fiecare cu gospodăria proprie. Nadina, soția lui Grigore, se și tânguia acuma și-i imputa bătrânului că a construit casa înadins ca locatarii să se poată spiona reciproc și permanent. Ușa colosală, de stejar și fier împletit, dăruind aparent casei o înfățișare unitară, de fapt o despărțea: aripa dreaptă închidea domeniul lui Gogu Ionescu, cea stângă, pe care o ținea larg deschisă feciorul, introducea în apartamentele Nadinei.

— Nevastă-mea e plecată în străinătate de vreo trei luni și casa e toată în naftalină, adăugă Iuga, trecând cu musafirul său din hol spre etaj unde, într-o cameră de rezervă, i se improvizase un dormitor, ca să aibă un refugiu când vine în București în lipsa Nadinei. De altfel, eu numai iarna sunt bucureștean, și încă și atunci cu intermitențe; restul anului stau la țară și pentru că trebuie, și pentru că acolo mă simt mai bine. Nevastă-mea are oroare de țară, tocmai cum mie mi-e silă de oraș. Dar ia șezi, te rog! Mă vei ierta dacă eu, printre vorbe, am să mă primenesc și să mă curăț puțin... E unu și jumătate! Și la trei am întâlnire cu negustorul meu. De-abia va fi timp să îmbuc ceva, undeva, la repezeală...

Titu Herdelea îi povesti apoi pe îndelete cum a debarcat în capitală de aproape patru săptămâni, cu mari speranțe în sprijinul lui Gogu Ionescu, care îi făgăduise că-i va face rost să intre la un ziar, ca astfel să-și îndeplinească visul de-a îmbrățișa cariera scrisului, și cum a avut dureroasa surpriză de a nu-l găsi în țară. Mai grav e însă că, până una-alta, a cheltuit peste o treime din puținii bănișori cu care a sosit, ba i-e frică să nu fie silit, tot așteptând zadarnic, să cheltuiască și bruma de rest înainte de a afla vreo ocupație, și să se pomenească într-o bună zi vagabond prin străini.

— N-aș vrea să-ți spulber iluziile, – zise Grigore aproape gata primenit, – dar bunul meu cumnat nu prea e omul în care să-ți poți pune toate nădejdile. E foarte simpatic, un suflet minunat, numai că-i cam lasă-mă să te las. Doar dacă nevastă-sa s-ar ține de capul lui poate că s-ar mai mișca, fiindcă ea singură are farmecul și darul de a-i stimula energia somnolentă...

După o clipă de spaimă, tânărul Herdelea spuse cu nouă încredere:

— Atunci tot aș putea spera, căci cumnată-mea mi-a arătat mare simpatie când ne-am întâlnit, astă-vară...

— Nici prea multă să nu fie, surâse Iuga. Gogu e gelos ca un turc și ar fi în stare să te expulzeze din țară, dacă ar intra la bănuială că...

În visările lui, Titu întrezărise o zi când Eugenia, pe care la Sângeorz o văzuse ca o rară frumusețe, îi va cădea în brațe, cucerită de versurile lui devenite celebre. Dar să abuzeze de sentimentele femeii iubite pentru a dobândi avantaje i se părea atât de rușinos, că se făcu deodată palid până-n vârful urechilor. Grigore observă amărăciunea lui și se grăbi să-l potolească:

— Ești naiv, amice, și tare mă tem că n-ai să te procopsești la noi! Îți trebuie îndrăzneală, și cinism, și aroganță, dacă vrei să reușești, cel puțin în vremurile astea. Cine umblă cu scrupuluri feciorelnice e osândit mai dinainte să fie strivit de cei ce nu cunosc nici măcar din nume astfel de sentimentalisme romantice!

Gata de plecare și luându-și servieta, adăugă cu alt glas:

— Ai luat masa?

— Încă nu, bâlbâi, surprins, Titu.

— Dacă-ți face plăcere, să mergem să mâncăm împreună!

Deși foarte măgulit, tânărul răspunse că el ia masa la o familie ardeleană și, fiindcă n-a anunțat, oamenii l-ar aștepta nemâncați cine știe până când, încât n-ar vrea să... Nu s-ar fi prăpădit el de grija gazdelor, dacă nu s-ar fi sfiit să meargă cu Iuga la vreun restaurant mare, îmbrăcat slăbuț, cum era acuma. Purta un costum cam costeliv, ca să nu-și strice hainele cele bune până ce va avea posibilitatea să-și cumpere altele. De altfel și Grigore îl poftise numai de formă, căci nu mai stărui, ci adăugă repede:

— Firește, firește... Cu toate astea aș vrea să ne mai vedem. Știi ce?... Luăm masa împreună diseară! Îți convine? Ai timpul și dumneata să-ți vestești gazda, voi fi și eu mai liber și mai liniștit... Atunci așa! Să fie, să zicem, la Enache! Cunoști?... În strada Academiei. La opt!.. Așa!

3

Titu Herdelea alerga pe trotuar cu pălăria puțin pe ureche și cu fața atât de strălucitoare de bucurie, că oamenii întorceau capul după el, parc-ar fi fost beat. Îi bătea strașnic inima. Și bâlbâia întruna:

— În sfârșit, mulțumesc lui Dumnezeu!... Ce om de treabă! Se cunoaște îndată că e boier... În sfârșit mi se pare că mi-a ajutat Dumnezeu...

Prin strada Romană ieșise în calea Victoriei. Coti acuma spre strada Verde, ca să ajungă mai drept în Buzești, unde avea o cameră mobilată și unde, în vecini, lua masa la familia Gavrilaș.

De baștină din Amaradia, Gavrilaș se găsea în țară de vreo zece ani și era agent secret în poliția capitalei, însărcinat cu controlul hotelurilor. Cunoștea pe învățătorul Herdelea, cu care fusese odinioară coleg de școală. Astfel, când, într-o dimineață, a descoperit în registrul de călători de la „Hotel English“ numele Herdelea printre cei sosiți în ultimele zile și când a văzut mai ales că a venit din Ardeal, a ghicit imediat că trebuie să fie feciorul lui Zaharia.

Fără multă ezitare, s-a urcat la camera lui Titu și l-a sculat din somn să-i ureze bun sosit și să-i ofere serviciile lui prietenești, ca să nu fie jumulit ca toți străinii care pică în acest oraș frumos, dar foarte stricat. În aceeași zi i-a găsit o odăiță bună și ieftină, chiar alături de locuința lui, iar pe înserat l-a dus și l-a instalat. Pe urmă l-a poftit să cineze în familia lui, să-l cunoască și nevastă-sa.

În afară de soții Gavrilaș, din familie făcea parte și domnișoara Marioara Rădulescu, o fetiță de vreo optsprezece ani, drăgălașă și vioaie ca o veveriță, elevă la școala profesională. Din pricina ei n-a putut Gavrilaș să-i propuie lui Titu să locuiască chiar la dânșii. Doamna Gavrilaș, mărunțică, grasă și roșie, cu fața veșnic lucioasă, socotise totuși că ar fi putut lua în gazdă și pe domnul Titu. Odaia în care sta Marioara avea două paturi și tinerii s-ar fi învoit cum e mai bine, că doar amândoi sunt cuminți. Gavrilaș însă s-a împotrivit, spunând că așa ceva nu se cuvine și ar putea stârni vorbe urâte... Peste câteva zile, pentru că Titu nu se obișnuia cu mâncările de pe aici, s-a înțeles cu doamna Gavrilaș să-l primească și pe el la masă, plătind o sumă modestă și potrivită. Venind astfel zilnic în casă, Marioara i-a mărturisit că se simte slăbuță la limba română și ar avea nevoie de o meditație serioasă. Galant, Titu s-a oferit să o mediteze el gratuit, spre marea bucurie a doamnei Gavrilaș, care o iubea ca pe copilul ei și ținea mult să-și treacă bine toate examenele. Lecțiile le-au început chiar din seara aceea, după cină, în odaia lui Titu, unde puteau fi mai liniștiți și nesupărați de nimeni. Prima

lecție s-a prelungit până după miezul nopții. Tânărul a explicat a doua zi doamnei Gavrilaș, care fusese cam îngrijorată, că a ținut-o mai mult, fiindcă, într-adevăr, fata a fost foarte neglijată. Marioara însăși a recunoscut că mai plăcute lecții ca Titu încă nimeni nu i-a dat și că ar fi bucuroasă, dacă Titu ar putea să o învețe cât mai des, ca să fie sigură de izbândă. Când sosi acuma Titu Herdelea îi găsi la cafea.

— Ți-am pus lingurile în brâu, nenișorule! îl întâmpină Gavrilaș, pufnind rar dintr-o țigară răsucită de el însuși cu multă meticulozitate.

— Numai fata asta-i de vină, domnu Titu, se scuză doamna Gavrilaș, trăgând cu ochiul spre Marioara care zâmbea șiret. Că zicea că e moartă de foame și că ea nu mai așteaptă nici pe prințul...

Titu se simțea atât de fericit, că trebuia să se răcorească. Se repezi deci la Marioara, o luă în brațe și începu s-o sărute pe gură, pe ochi, pe obraji, până ce toată o ciufuli, ba-i mai răsturnă și ceașca de cafea pe fața de masă, spălată și călcată de însăși doamna Gavrilaș și pusă numai atunci întâia oară.

— Na, apoi astea mie nu-mi plac, se supără Gavrilaș, silindu-se să-și apere propria-i cafeluță amenințată, în vreme ce doamna Gavrilaș își frângea mâinile amuțită, parc-ar fi asistat la un cataclism.

Fata însă se arăta măgulită de explozia aceasta și primea vijelia de sărutări gângurind ca o turturică.

— Victorie, domnule Gavrilaș! răcni în cele din urmă Titu, zvârlindu-și pălăria pe pat cu un gest de general triumfător.

Și povesti pe nerăsuflate cum a întâlnit pe Grigore Iuga, ce-au vorbit, cum era gata-gata să nu mai vie deloc la dejun și cum diseară va mânca la Enache. Pozna cu răsturnarea cafelei și prăpădirea feței de masă fu repede iertată și uitată. Gavrilaș fusese câțiva ani un fel de ajutor de administrator la o moșie de prin Vlașca, unde a făcut și ceva gologani, încât avea mare respect de moșii și moșieri, singurele instituții solide din România, împotriva restului nutrind eterne nemulțumiri, deoarece, în trei ani, de când intrase în poliție, n-a izbutit să dobândească nicio avansare, deși ar fi meritat cu vârf și îndesat, fiind un funcționar conștiincios și cu mai multă carte decât alții, dar fără proptele la cei sfinți.

— Dacă ai putea să te înfigi administrator la moșia lui măcar vreun an, doi, știu că ți-ar pune Dumnezeu mâna-n cap și te-ai face om! observă Gavrilaș, mai târziu, gânditor și cu o privire de admirație invidioasă spre Titu, care înfuleca zdravăn din tocana ardelenească păstrată caldă. Gavrilaș era tot atât de mic la statură ca și nevastă-sa, avea niște mustăți groase și prea mari pentru chipul lui, fruntea foarte încrețită și o roșeață pe toată fața, parc-ar fi fost vopsit pentru o reprezentație de circ.

Urmă o dezbatere amplă asupra perspectivelor tânărului. Se amestecă și

doamna Gavrilaș cu amintiri discrete despre administratorul din Vlașca. Numai Marioara tăcea, pufnea din când în când spre Titu și-l bombarda cu cocoloașe de pâine, la care însă el nu lua seama, fiind acuma ocupat cu chestii serioase.

Încetul cu încetul, totuși, entuziasmul proiectelor se potoli. Gavrilaș, obișnuit să aţipească după-amiază câte-un ceas, începu să caște și apoi se întinse, oftând, pe pat. Marioara se cărăbăni la școală, iar doamna Gavrilaș se apucă să spele vasele. Plecă și Titu acasă la el, să se pregătească pentru masa de la Enache.

Locuinţa lui era chiar în corpul de case de alături. O poartă de lemn dărăpănată dădea într-o curte lungă, murdară, cu sumedenie de cămăruțe, toate închiriate. Apartamentul dinspre stradă, două odăi cu antreu la mijloc, era ținut de doamna Elena Alexandrescu, femeie trecută de patruzeci de ani, încă arătoasă, văduva unui ofiţer pe care ea îl pomenea când maior, când colonel și care murise locotenent. În camera din față, ședea doamna împreună cu Jean Ionescu, copist la interne, tinerel și berbant. În antreu se găseau numai două lăzi cu cărți, biblioteca doctorului Vasile Popescu de la Pitești, soțul fiicei doamnei Alexandrescu, Mimi.

Odaia din fund, cu două ferestruici spre curte, un pat de tablă, un lavabou, o masă rotundă, trei scaune, un dulap hodorogit și câteva fleacuri, botezate bibelouri de familie, era a lui Titu. În curte, mai încolo, stătea un cizmar evreu, Mendelson, cu cinci copii, dintre care cel mare își termina armata la artilerie, apoi un plăcintar bulgar cu dugheana în vecini, un croitor rămas văduv de curând cu patru copii mici, un pensionar cu soție tânără, având în gazdă un student...

De cum păși în curte, tânărul Herdelea auzi ciripirile mulţumite ale doamnei Alexandrescu și înțelese că Jean trebuie să fi plecat la birou. Ușa dinspre antreu era larg deschisă, iar doamna se aranja în oglindă cu puful de pudră într-o mână și batonul de roșu în cealaltă, ca o porumbiță bătrână și cochetă.

— Sărut mâna, doamnă Alexandrescu! strigă Titu amabil ca totdeauna, scoțând din buzunar cheia de la camera lui și potrivind-o în broască.

— Bonjur, bonjur, domnu!... răspunse gazda încântată de chiriașul ei, care se purta atât de cuviincios. Dar ce ești așa de grăbit? Poftim încoace nițel, că doar n-am să te mănânc, adăugă apoi cu glas de sirenă răgușită, continuând operația de pictură facială, în vreme ce Titu, din pragul camerei lui, după ce deschisese ușa, își aruncă pălăria pe masă. Sunt singură. Jenică, sărăcuțul, s-a dus la minister... Vino, vino, n-ai frică! Jenică nu-i gelos, cu toate că mă adoră...

Își aduse aminte de pat, văzu niște adâncituri și se repezi să le netezească, murmurând cu o satisfacție plină de mândrie:

— Uite – așa-s bărbații de neastâmpărați... Parcă poți scăpa de insistențele lor?

Titu se simți jenat și, ca să schimbe vorba, se grăbi să-i spuie că diseară va veni acasă poate mai târziu, pentru că are să petreacă la restaurantul Enache cu un domn.

— Ah, Enache, ce delicios se mănâncă la Enache! suspină romantic doamna Alexandrescu. N-am mai fost însă de când trăia răposatul, fie iertat...

Se pierdu un răstimp în glorificarea bietului Mache, care s-a prăpădit așa de tânăr. Îi arătă o fotografie, să-i dovedească ce frumos bărbat a fost. Îi spuse că numai grație zestrei ei reglementare a putut mărita pe Mimi, căci altfel, prin câte necazuri a trecut, nici n-ar fi avut cu ce s-o urnească din casă. Pe urmă, sfârșindu-și pictura, începu să-i istorisească pe larg câte certuri și aproape scandaluri a avut bietul Jenică din pricina ei cu părinții lui, care sunt niște oameni foarte bine, dar cu idei foarte învechite în unele privințe și n-au vrut să-i admită în ruptul capului să trăiască cu ea, ci au umblat din răsputeri să-l însoare cu o urâțenie despre care ziceau că ar fi o partidă strălucită. Jenică însă, cât e dânsul de drăguț, altfel, are o fire foarte voluntară și le-a declarat categoric că mai degrabă rupe cu toată familia orice relație, decât să se despartă de iubita lui, care, pe lângă că e o femeie superbă, îl și îngrijește admirabil și-l iubește cu adevărat. Și așa, bătrânii au fost siliți să cedeze, încât azi sunt buni prieteni și absolut intimi. De altminteri, și ea a avut destule mizerii și mai are, din cauza lui Jenică, cu ginerele ei. Mimi n-ar zice nimic, fiindcă ea știe cât a suferit sărmana maică-sa și s-a jertfit, și că măcar acuma are dreptul să-și trăiască și ea traiul. Dar ginerele e băiat de la țară, cu moravuri de la patruzeci și opt, și i-a declarat verde că el nu-i va mai trece pragul cât va fi cu Jenică, nedorind să se găsească față în față cu peștele ei. „Auzi, Jenică pește, el care e funcționar și...“ Ba a oprit și pe Mimi să o vază, așa că drăguța de ea, când vine prin București, trebuie să se întâlnească aproape pe furiș cu mama ei, care a născut-o și a crescut-o.

— Of, Doamne, greu se mai plătește și puțina fericire ce i-e scrisă omului! suspină sfârșind doamna Alexandrescu, cuprinsă de înduioșare.

Tânărul se zăpăci de tot ascultând destăinuirile atât de intime, mai ales când luară o întorsătură tristă. Se sculă încet, gândindu-se ce-ar putea să-i spuie ca să-i șteargă amărăciunea. Doamna Alexandrescu își regăsi singură vioiciunea, pornindu-se să-și laude fata, frumusețea ei, inteligența ei, drăgălășia ei și făgăduind lui Titu că-l va prezenta negreșit, ca să o cunoască și să-și dea seama ce înseamnă o ființă într-adevăr adorabilă... Neavând nicio treabă, doamna l-ar fi ținut la taifas până noaptea, ca și alte dăți. Titu ardea de nerăbdare să se pregătească pentru întâlnirea de diseară care poate

să însemneze o întorsătură în viața lui. Tocmai chibzuia cum să se retragă fără să o jignească cumva, când auzi în curte o voce strigând:

— Domnul Titu Herdelea!

Câteva glasuri răsunară îndată afară:

— În față, în față!

— E factorul, explică doamna Alexandrescu.

Titu făcu numai trei pași până în antreu, unde se și ivise factorul. Era o scrisoare de acasă. Salută pe doamna Alexandrescu și intră în odaia lui, cuprins subit de emoție.

Prima scrisoare de când s-a așezat în București... Rupse plicul și sorbi cu înfrigurare cele șase pagini de scris mărunt în care doamna Herdelea, în stilul ei evanghelic, presărat cu maxime morale și povețe înțelepte pentru „dragul mamei înstrăinat", îi spunea toate câte s-au petrecut prin Amaradia după plecarea lui, de la moartea lui Ion Glanetașu și până la logodna Ghighiței cu învățătorul Zăgreanu.

„Cununia însă vom face-o tocmai după Crăciun, ca să ne putem înfățișa cu vrednicie. O să le dăm lor casa din Pripas, să nu mai stea așa pustie și să le poarte și lor noroc, cum ne-a purtat nouă... Ne-ar fi drag să fii și tu la nuntă, biata copilă și acum plânge gândind că tu poate n-ai să poți veni. Dar tu să-ți vezi de soarta ta și să cauți să te chivernisești cât mai bine și să nu pierzi nădejdea în Dumnezeu, că Dumnezeu nu lasă pe cei drepți și cu credință. Trebuie să ai răbdare multă, dragul mamei, că nici pe acolo nu zboară pui fripți și plăcinte calde, omul să nu despereze, ci să lupte cu toate piedicile până ce izbândește cu ajutorul lui Dumnezeu... Are să înceapă în curând frigul și iarna, și nu știu dacă tu ai haine grosuțe. Să iei seama și din cei dintâi bani să-ți cumperi ori, dacă pe acolo-s prea scumpe, să trimiți bani, să-ți facă Ștrulovici, că-l știi ce frumos lucrează, și ieftin..."

Într-un post-scriptum, Ghighi adăuga că ea nu se cunună, orice ar face bătrânii, dacă nu vine și el la nuntă, și-i mai spunea că va merge negreșit la balul studenților, dar încă nu știe cu ce rochie, că ea ar vrea să-și facă una nouă, mai ales că e și logodită, și toți ochii vor fi pe ea.

În alt post-scriptum, bătrânul Herdelea îl îndemna să nu uite a scrie ceva pentru *Tribuna Bistriței*, cum a făgăduit când a plecat, căci directorul și acuma așteaptă dările de seamă despre serbările „Astrei". De asemenea să-i trimită gazete din țară, să vadă și domnii noștri foi românești adevărate, iar când va publica de ale lui, să poată arăta tuturor ce face feciorul lui în România.

Titu reciti scrisoarea de câteva ori, parc-ar fi vrut s-o învețe pe dinafară. Completa din sufletul lui toate veștile. Se simțea din nou acasă, în Ardeal, în

lumea unde fiece amănunt, oricât de neînsemnat, avea o rezonanță vie pentru întreaga lui fire. Sub farmecul amintirilor, cuprins de o nostalgie dureroasă, vru să se apuce pe loc să răspundă, ca și când numai astfel și-ar fi putut ușura inima. Pe masă erau câteva cărți aduse de acasă, biblioteca lui, apoi caiete cu însemnări, cu crâmpeie de poezii, cerneală, tocuri... Numai hârtie de scrisori n-avea. Căutând un petic de hârtie potrivită își aduse aminte de Iuga, coborî în realitate și hotărî să amâne răspunsul până ce va putea comunica lucruri mai multe și poate mai bune.

De altfel, se făcuse ora șase și, deci, era momentul suprem să se gătească pentru diseară. Mai cu seamă că trebuia să-și aranjeze unele mici lucruri, să-și mai coasă câte ceva, să-și lustruiască ghetele, să-și perie costumul negru de camgarn pe care nici nu l-a prea îmbrăcat aici, încât s-ar putea duce cu el și la Palat. Voia să fie foarte exact la întâlnire, căci omul civilizat întâi după exactitate se cunoaște. Mai bine să aștepte el câteva minute decât să fie așteptat.

4

— Ai întârziat, prietene! zise Grigore Iuga zâmbind și întinzându-i mâna. Mi se pare că te-ai bucureștenizat și dumneata?... Dar ia loc colea, lângă mine!... Noi nu te-am așteptat, că ne-a fost foame...

Un chelner luă pălăria și pardesiul lui Titu în vreme ce el, uluit, nu știa dacă să mărturisească adevărul sau să lase pe Iuga să creadă că n-a fost exact la întâlnire. Se pomeni murmurând cu un glas străin, confuz:

— Ba eu sunt pe aici de mult, mi-am și azvârlit o dată ochii înlăuntru, iar pe urmă m-am plimbat prin fața restaurantului tot așteptându-vă, de mă și mir cum nu v-am văzut când ați intrat...

— Nu te scuza, că și noi am întârziat un sfert de oră! îl întrerupse Grigore amical. Așa suntem noi românii toți... Dar să cunoști pe prietenii mei!

Făcu prezentările. Avocatul Baloleanu, deși numai cu câțiva ani mai mare ca Iuga, era foarte voinic, avea o bărbuță cafenie tunsă energic și un început de chelie pe care o ascundea cu fire de împrumut. Ochii albaștri-verzui îi sticleau inteligent și șiret. Mânca mult, se văita că băutura îl balonează și nu se putea reține oricât medicii îl preveniseră că e predispus la obezitate. Îl pasiona politica. Fusese deputat când i-a fost partidul la putere, devenind șef de organizație la Ialomița, unde avea, dobândită mai recent, o moșie de vreo șase sute de pogoane. Clientela puțină, dar solidă, îi asigura venituri considerabile, care îi dădeau faima de mare avocat, pe când de fapt el nu pleda decât prea arareori și privea chiar cu puțin dispreț pe confrații de bară, pe lătrători, cum îi poreclise el în glumă. Totuși se bucura de trecere la Palatul de justiție, pentru că era socotit om politic de viitor și făcea multe servicii prin influența lui la mărimile zilei. Celălalt tovarăș de masă, Constantin Dumescu, directorul Băncii Române, cu ochelari de aur, spân, părul blond-cărămiziu, smead și puțin adus de spinare, parcă trupul i-ar fi fost prea lung, părea un taciturn. Era burlac și prieten bun cu tatăl lui Grigore.

Cei doi primiră pe Titu fără entuziasm, ca și când le-ar fi stricat atmosfera. Tânărul, după invitația lui Iuga, se adânci în studiul listei de bucate, înfricoșat, necunoscând încă mâncările din țară și mai ales numirile lor. Îi era apoi necaz și nu se putea dumeri cum de n-a observat pe Grigore când a sosit, încât acuma are să crează că nu e om de cuvânt, deși el a venit cu o jumătate de ceas mai înainte, numai ca să nu întârzie, dar n-a îndrăznit să intre și să ocupe o masă.

După o scurtă tăcere, Baloleanu reluă convorbirea întreruptă de apariția tânărului, zicând cu un aer de superioritate:

— Așa, dragă Grigoriță, cum îți spuneam... Problema țărănească nu se poate rezolva fără sacrificii din partea celor ce stăpânesc pământul. Asta-i lege! Toate celelalte, toate considerațiile secundare sunt paliative. Țăranul vrea pământ. Scurt. El atâta știe și asta îl doare.

— Iartă-mă, Alexandre, răspunse Iuga, calm, cu o lucire în ochi, care arăta că discuția îi frământa sufletul, dar așa cum o pui tu, problema devine un simplu pretext de propagandă electorală sau de demagogie ieftină și primejdioasă. A stârni pofte e foarte ușor. Mai greu e să le și împlinești. Cum vrei tu sa mă convingi pe mine, proprietar, să dăruiesc țăranilor pământul pe care-l muncesc, împreună cu dânșii din moși-strămoși, când în același timp tu însuți cumperi moșii și...

Puțin vexat, avocatul nu-i dădu răgaz să continue:

— Pardon, pardon! Să punem lucrurile la punct! Înainte de toate să fim înțeleși că nu discutăm chestia din punct de vedere particular, personal. Eu am vorbit făcând abstracție că tu, întâmplător, ești mare proprietar sau că eu, tot întâmplător, fac politică. Suntem, mai presus de orice, oameni care cunoaștem problema țărănească și din cărți, și din experiență, care ne interesăm de ea cum se interesează toată lumea, fiindcă de rezolvarea ei depinde soarta noastră și chiar viitorul țării, nu-i așa? Vasăzică o dezbatere academică. Sunt sigur, de altfel, că, de-ar fi nevoie de sacrificii, conu Miron și cu tine ați fi cei dintâi să faceți gestul...

— Ba te înșeli grozav, dragul meu! protestă Grigore. Tata n-ar consimți niciodată să se despartă de moșia de care-l leagă un trecut de greutăți și de mândrie. Pentru el pământul înseamnă viața însăși, ca și pentru țăran, știi prea bine, că ai fost pe la noi și cunoști situația. Dar nici eu, cu toate că nu mă simt atât de intransigent, n-aș fi dispus să fac cadouri, nu țăranilor, care nu le cer, ci demagogilor mărunți de la orașe, care vor să-și creeze merite electorale agitând pe sub mână teorii pe care cei cu răspundere le repudiază și pe care nici înșiși agitatorii nu se gândesc să le puie în practică!

— Uite conservatorul! zâmbi Baloleanu către Dumescu, apoi întorcându-se iar la Iuga: Un moment, iubitule! Pentru că adineaori m-ai pus în cauză pe mine, țin să precizăm lucrurile... Ei bine, crezi tu că mica mea proprietate, câștigată cu sudoarea unei munci cinstite de zece ani, de încă și azi mai am datorii pe ea, crezi tu că tocmai cele câteva biete sute de pogoane ale mele au să rezolve problema? Și totuși, iacă, declar aici solemn, deși sunt om sărac, că într-un caz de nevoie, eu pun la dispoziția țării peticul meu de moșie, fără să crâcnesc! Ești mulțumit? Am fost clar?

— Evident, cum să n-o oferi și statului, dacă ai putut s-o arendezi îndată ce ai luat-o? făcu Iuga apăsat, fără a-și ascunde disprețul.

Jignit și scandalizat că s-a găsit cineva, ba încă un bun prieten, care să-i pretindă lui, avocat cu vază și om politic, să se înfunde la țară, Baloleanu

zise ironic:

— Doar n-ai să-mi ceri acuma, puiule, să mă las de meseria mea pe care, de, o cunosc niţeluş, ca să mă apuc de agricultură?

— Îţi cer, dacă vrei să ai pământ! Cine are pământ să-l muncească şi să-l iubească, ori să renunţe! Tu, dragul meu, ai luat moşia ta de sub nasul sătenilor care umblau s-o cumpere şi s-o împartă între ei. Te-ai dus, i-ai înlăturat şi a treia zi ţi-ai trimis arendaşul să stoarcă bani din ea pentru tine şi pentru el. Pe de o parte împiedicaţi pe ţăran să cumpere pământ când se oferă prilejul, iar pe de altă parte mă îndemnaţi pe mine, care asud alături de ţărani, să mă despart de moşie, s-o arunc, uite aşa, ca pe un dinte stricat!

— Ei, dragă Grigoriţă, observă avocatul mai moale, sunt prea puţini proprietari ca voi. Marea, imensa majoritate a pierdut de mult contactul cu pământul. O măsură generală nu se poate lua după cei puţini, ci după ceilalţi.

— De ce n-ai lua întâi măsuri faţă de cei ce s-au înstrăinat de moşiile lor? De ce vă gândiţi numaidecât să distrugeţi o clasă socială, poate cea mai loială, cea care reprezintă bogăţia de bază a ţării? A, firește, n-au rămas mulţi proprietari la datorie. A început să le vie unora greu să stea la ţară, să li se pară dezonorant a munci pământul sau chiar a munci în general. Preferă să tragă venituri grase şi să le risipească în petreceri. Locul lor l-a luat arendaşul, care stoarce arenda pentru boier şi alta, mai bună, pentru el însuşi. Atunci evident că ţăranul geme, şi se zvârcoleşte, şi ameninţă, când în surdină, când făţiş. În vreme ce eu, proprietar, muncind şi economisind, de-abia scot din moşia mea cât să pot trăi onorabil, arendaşul, vecinul meu, plăteşte zeci de mii de galbeni proprietarului şi îşi umple şi el desagii. De unde diferenţa? Din buzunarul arendaşului sau din mizeria ţăranului?... N-am dreptate, nene Costică? sfârşi Grigore, adresându-se deodată lui Dumescu. Spune dumneata, am ori n-am dreptate?

Directorul de bancă şedea cu ochii în farfurie şi asculta jenat, fiindcă amândoi vorbeau tare, încât lumea de la mesele dimprejur se uita la ei. Întrebarea totuşi îl surprinse. Nu urmărise discuţia decât superficial. Lui, om de cifre, dezbaterile la un pahar de vin i se păreau cam futile, dacă nu comice. O problemă gravă nu se limpezeşte între un şniţel vienez şi o plăcintă cu mere. Cel mult se încurcă şi mai rău. Înainte însă de-a răspunde el, de la masa de alături interveni cineva cu glas familiar:

— Îmi daţi voie...

Toţi întoarseră capetele, miraţi de amestecul unui străin în conversaţia lor.

— Sunt Ilie Rogojinaru şi am avut fericirea să ne cunoaştem azi în tren cu domnul Iuga.

Arendaşul era singur la masă. Venise mai târziu şi, vrând-nevrând, a

auzit discuția. Neturburat de mirarea lor, își mută scaunul puțin mai aproape și urmă, parcă i-ar fi cunoscut pe toți de când lumea:

— Numai pentru că domnul Iuga spunea că arendașii ar fi așa și pe dincolo... Acu, nu că sunt și eu arendaș, dar cred că dumnealui greșește vorbind rău despre niște oameni care nu merită atâta hulă. Să nu fie cu supărare, cucoane, dacă iarăși nu ne lovim în păreri, zău așa! Arendașul nu e chiar o pacoste pe țară, cum ziceți dumneavoastră și cum scrie prin gazete. Nu, nu! Ca să poată scoate arenda, plus un oarecare venit pentru ostenelile lui, arendașul trebuie să muncească de trei ori cât un proprietar. Țăranul nu lucrează nici mai mult, nici mai ieftin la arendaș ca la boier, ba mai degrabă dimpotrivă. Iau martor chiar pe domnul Iuga să vă spuie cinstit dacă învoielile la arendașii vecini cu Amara sunt mai grele ca pe moșiile dumnealor. Arendașul însă, împins de nevoi, a făcut economii la cheltuieli, a cultivat mai intens pământul, a pus în circulație terenuri care înainte erau pârloage, a introdus mașini, în sfârșit, a ridicat nivelul exploatării agricole. Toate astea nu valorează nimica? Or fi ei și arendași ticăloși care asupresc pe țărani, cum sunt și printre proprietari, dar să-i osândim așa, în bloc, fără circumstanțe ușurătoare, nu e drept și nici bine!

Grigore Iuga, enervat de intervenția insolită a arendașului, răspunse apăsat și disprețuitor:

— O fi, stimate domn, dar dacă nu apăreau arendașii între proprietari și țărani, azi n-am mai avea o chestie țărănească în România! Nașterea arendașilor a împiedicat trecerea pământului în mâinile țăranilor, cum ar fi fost natural și sănătos. Proprietarul care s-a săturat de moșie ar fi vândut-o sătenilor dacă nu se îmbulzea arendașul, oferindu-i un venit mare și sigur, fără nicio muncă și bătaie de cap pentru dânsul!

— Asta se poate, admise Rogojinaru cu un surâs candid. Se prea poate. Nu zic ba... Cu condiția ca țăranul să fi fost într-adevăr harnic și întreprinzător. Mie însă, care am o veche experiență în privința asta, dați-mi voie să rămân convins că arendașul a intervenit tocmai fiindcă țăranul român e leneș și nepăsător, așteptând să-i vie totul de-a gata de la boier sau, în vremea din urmă, de la stat... Uite-așa, domnilor! Scuzați-mă dacă sunteți de altă părere, dar eu...

Baloleanu avu un gest de consternare, fără a putea protesta. Grigore, abia stăpânindu-și revolta, întrerupse vehement pe arendaș:

— Te-am auzit și în tren vorbind cum vorbișI acuma, onorate domn. Nu ți-am răspuns, fiindcă mi se pare monstruos ca un om care trăiește și se îmbogățește din exploatarea țăranului să afirme totuși, cu atâta insistență, că țăranul e leneș. Dar chiar presupunând că ar fi cum zici dumneata, imputarea sau ocara dumitale n-ar privi pe țăranul nostru, ci pe cei ce l-au emancipat numai de formă și l-au lăsat, în fapt, mai încătușat ca pe vremea

robiei. În loc să-i fi dat învățătură și educație cetățenească, a fost menținut cu sila în întuneric. Nu ne-a trebuit țăran-cetățean, ci țăran-animal. Și acuma, culmea batjocurii, îl mai și insultăm că e rău și trândav... A, întreabă-l pe dumnealui, continuă arătând brusc pe Titu, care încremeni, că-i ardelean și-a venit de curând încoace, întreabă-l dacă țăranul dumnealor e leneș și lipsit de inițiativă! Și nu uita că acolo românul se află sub jug străin! A avut însă conducători cu tragere de inimă, care l-au învățat și i-au deschis mintea, a avut pilde care l-au îndreptat pe calea cea bună. Noi vorbim mereu despre țărani și ne mulțumim cu vorba goală și niciodată nu facem nimic cinstit și dezinteresat pentru ei!

Avântul lui stârni mici surâsuri ironice primprejur. El însuși își dădu seama că a devenit patetic, că tonul lui nu cadrează cu locul, și tăcu mai jenat chiar decât Dumescu, care începuse să dea semne de nerăbdare. Rogojinaru, deși avea replica gata, ca să nu mai învenineze lucrurile, se mulțumi să mormăie ceva în farfuria lui.

Doar Baloleanu zise încet, ca pentru masa lor:

— Foarte just, dragă Grigoriță, foarte adevărat! Bietul țăran nu știe decât să rabde, fiindcă nimeni nu l-a învățat altceva. Iar când nu mai poate și-i ajunge cuțitul la os, atunci e natural să izbucnească în iureș de foc și sânge. Numai la noi se mai pomenesc, în plin secol de civilizație occidentală, răscoale de țărani exasperați, când ici, când colo, pentru că numai la noi țăranul nu găsește nicăieri dreptate. Până ce avem să ne trezim cu o catastrofă să zguduie țara din temelii!

Tot el însă, înțelegând că discuția s-a împotmolit, căută să schimbe făgașul. Aduse vorba despre recolta care ar fi fost destul de bună, dar nu se poate valorifica din pricina crizei financiare, apoi despre situația guvernului, pe care el o socotea șubredă, în speranța că în curând va reveni la cârmă partidul lui. Trecând la politica externă, ajunseră la frații ardeleni și la Titu Herdelea. Acuma se mai înviori și Dumescu, naționalist fervent, care visa veșnic numai cucerirea Transilvaniei. Grigore le spuse că tânărul Herdelea ar dori să-și găsească un rost în țară și Dumescu, fiind vorba de un ardelean, îi oferi îndată un loc de funcționar la banca lui, deocamdată modest, firește, rămânând să se vază ulterior dacă va merita mai mult. Iuga mulțumi refuzând: ce să caute un poet la bancă, afară, cel mult, de vreun împrumut de franci, fără girant, fără dobândă și fără termen de plată? Titu însuși tăcuse, dar se bucură că Grigore n-a primit. N-a trecut el Carpații ca să ajungă funcționar la bancă. Mai curând la vreun ziar ar fi să i se găsească vreo întrebuințare, adăugă Iuga. „Da, da, la vreun jurnal“, repetă și tânărul cu însuflețire. Baloleanu era bun prieten cu directorul *Universului*, căruia îi câștigase un proces dubios. Făgădui că va interveni, numai Titu să aibă grijă să-i reamintească, dacă cumva ar uita.

— Pe mine să mă iertați acuma, zise pe urmă avocatul, pregătindu-se de plecare. Mi-am lăsat nevasta să mănânce singură numai de dragul tău, Grigoriță, că nu te-am mai întâlnit de un veac. Sper că și tu ai să-mi faci plăcerea să vii într-o zi să dejunezi la noi, să te mai vază și Melania mea, că mereu vorbim de tine. Poftești când vrei tu, oricând, nici n-ai nevoie să anunți, ca acasă...

Între Grigore și Dumescu se încinse o controversă asupra notei, fiecare revendicând pentru sine obligația de plată. Grigore ieși biruitor, numai amenințând cu o supărare eternă. În fața restaurantului se despărțiră. Iuga rămase cu Titu. Chiar atunci apăru în ușă și Rogojinaru, cu o țigară de foi între dinți, cu o umbrelă străveche la subțioară.

— Cucoane! zise dânsul către Grigore, cu glas dulce, părintesc. Dumneata ești tânăr și te aprinzi iute, pe când eu sunt bătrân și nu mă supăr cu una, cu două. Nu știu când ne-om mai întâlni, dar să dea Dumnezeu să nu zici niciodată: „A avut dreptate afurisitul de Rogojinaru..." Noapte bună!

Grigore Iuga îl privi o clipă și nu răspunse nimic. Familiaritatea arendașului îl sâcâia. De altminteri, se simțea obosit și, mai ales, plictisit. Discuția de la masă îi răscolise nervii. Își propusese de atâtea ori să nu mai vorbească despre lucrurile acestea și totuși mereu își călca hotărârea.

Coborâră în calea Victoriei fără a schimba un cuvânt. Se pornise un vânt aspru, prevestitor de ploaie rece. Norii se lăsaseră jos, aproape până pe acoperișele caselor. Câte un vârtej de aer se răsucea pe stradă, măturând praful, ridicându-l și aruncându-l pe trotuare, între picioarele rarilor trecători. Grigore își aduse iar aminte de Rogojinaru: „Vezi, el a presimțit schimbarea vremii și a venit cu umbrela..." O trăsură venea în goană dinspre șosea cu un domn între două femei, hohotind de veselie, parcă toată lumea ar fi fost a lor.

Titu Herdelea pășea tăcut și prudent. Vedea că Iuga n-are chef de vorbă și nu voia să-l supere. Își făcu în gând bilanțul serii și chibzuia că poate fi mulțumit. Dacă ar intra la *Universul*, s-ar putea socoti angajat definitiv și bine. Nu e un ziar subțire, dar pare a fi solid și răspândit. Ar fi preferat *Adevărul*, care e mai simpatic, mai opozant și mai intelectual. Pentru început e bine și așa. Numai să nu uite avocatul să vorbească cu directorul. Are să treacă mâine negreșit pe la Baloleanu... Adică nu, să se consulte întâi cu Iuga.

Trebuie să ia seama, să nu facă vreo gafă, să-l ofenseze și să-l piarză. Când i-a scos Dumnezeu în cale un om atât de extraordinar, nu mai contează câteva zile de așteptare...

Prin piața Palatului regal i se păru totuși că tăcerea a fost prea lungă. Cumpănind despre ce i-ar putea vorbi, își aminti cu cât interes a discutat

Grigore despre nevoile țărănești. Îi zise deci, ezitând, parcă i-ar fi pipăit sufletul:

— Nici n-am pomenit, atâta ce se vorbește pe aici despre țărani și mereu despre țărani. Toată lumea, pretutindeni, întruna: chestia țărănească, problema țărănească, să facem așa, să facem altfel... De ce atâta discuție? Până și la mine în curte, toți chiriașii, cum se adună la taifas, repede ajung la țărani, ș-apoi dă-i și dă-i cu problema și cu chestia... Barem un cizmar jidov și mai ales feciorul lui, care-i mare socialist, nu mă întâlnesc o dată să nu-mi bată capul cu fel de fel de soluții și cu proorocirea că, de nu se rezolvă chestia țăranilor, are să vie revoluția să facă praf și cenușă Bucureștii!

Grigore tresări ca trezit dintr-o visare. În aceleași clipe, aceeași întrebare și-o pusese și el, căutându-i răspunsul. Murmură cu privirea spre norii mânioși ce se vâltoreau peste capetele lor:

— Poate să fie numai o modă trecătoare, dar poate să fie și o durere străveche, care apasă sufletele ca o pâclă năbușitoare. Cine știe?

5

Grigore Iuga se perpelea în pat fără somn. Răsfoise gazetele de seară și nu reținuse nimic. Gândurile îi rătăceau tulburi, neostoite, răscolind amintiri, amărăciuni, planuri, speranțe și izgonind mereu liniștea sufletului. Stinsese becul de pe noptieră de câteva ori și tot de atâtea ori îl reaprinsese, ba să refacă un calcul salvator, ba să controleze un preț al zilei, ba să observe un amănunt pe fotografia Nadinei, care, din perete, deasupra patului, îl urmărea cu ochi galeși. Prăvălită, trei sferturi goală, pe o blană de urs, cu brațul rezemat pe capul fiarei, sânii ei mici păreau încremeniți într-un spasm voluptos, iar șoldurile-i calde se alintau cu îndemnuri, în vreme ce întreaga-i figură surâdea, cu o candoare virginală și prefăcută. În ramă grea, fotografia mărită aproape natural era un cadou de ziua lui din partea ei. Atunci, cu trei ani în urmă și numai un an după cununie, a mințit că-l bucură cadoul ei, i-a mulțumit și a îmbrățișat-o, dar în sineși a fost întristat și decepționat. Avea pretenția, nemărturisită, să-i aparție exclusiv lui măcar goliciunea ei trupească. Îl indigna închipuirea că soția lui, dragostea lui cea mare, s-a putut arăta astfel unui bărbat străin, fie el chiar fotograful.

Sosise în București plin de încredere că toate vor merge strună.

A încasa rata a doua și ultima din prețul grâului vândut și livrat, a aranja cu Dumescu, la Banca Română, polița care ajunge luni la scadență erau treburi ce se puteau lichida în două ore. După ce va isprăvi afacerile, proiectase să mai stea vreo două-trei zile, să se întâlnească cu prietenii, să le reamintească prin prezență că trăiește. Pe urmă, înapoi la Amara cu restul de bani, care va fi suficient pentru nevoile curente până la valorificarea porumbului.

Era ordonat și meticulos. Cu atâta se alesese din cei doi ani petrecuți în Germania. Își întocmise programul de acasă în toate amănuntele. Polița cerealistului o avea în buzunar cu scadența pentru mâine. O considera aur curat. Semnătura celei mai importante firme de export de cereale din România se bucura de respect în toată Europa.

În strada Bursei, primul punct din program, soarta a tras o dungă brutală peste combinațiile lui. Șeful firmei, un armean înalt, bătrân și rigid, l-a poftit în biroul său particular, i-a oferit cafea și o havană de contrabandă și l-a rugat confidențial și stăruitor să-i îngăduie o amânare de o lună, una singură, pentru plata ratei. Grigore a încercat să obiecteze că e vorba de o poliță, că... Au urmat explicațiile și considerentele. Timpuri excepționale. Prețurile au scăzut brusc pe piețele străine în ultimele săptămâni, aproape o prăbușire. A căzut în balanță concurența rusească, neașteptată; recolta

muscalilor, de unde se anunțase compromisă, a ieșit deodată arhiabundentă. Rusia e totdeauna cu surprize. Nu l-ar fi durut capul de asta. El, negustor prevăzător, a făcut toate aranjamentele în timp util. L-au nenorocit însă căile ferate, care n-au putut executa transporturile când a trebuit. Apoi vapoarele care au stat, unele mai stau și azi, la Brăila, de pomană, fiindcă n-au avut ce să încarce. Pierderile se ridică la peste treizeci la sută din valoarea mărfii. Și, vârf la toate, criza financiară, stupidă, care s-a abătut așa din senin, a zdruncinat tot creditul și paralizează orice posibilitate de mișcare.

Grigore asculta și nu auzea. Precis era doar faptul că nu va primi banii; restul erau vorbe. Ascultând își zicea întruna că, în ciuda tuturor explicațiilor, dacă el ar refuza amânarea, armeanul totuși ar plăti, căci n-ar putea lăsa să i se protesteze polița și astfel să-și ruineze toată întreprinderea. Refuzul însă ar însemna ruptura cu firma cu care tatăl său lucrează de douăzeci de ani și care de multe ori, în momente grele, le-a făcut destule înlesniri. Poate el să-și ia răspunderea unui refuz? Sau, dacă acceptă amânarea, cum să aranjeze datoria de la Banca Română și cum să se întoarcă acasă cu mâna goală? Nici n-a refuzat, nici n-a acceptat. Va răspunde mâine, după reflexiune matură.

De la armean s-a dus la Dumescu, la bancă, să-i ceară sfat și ajutor. Era într-o consfătuire gravă și nu l-a putut vedea. I-a lăsat un cuvânt, poftindu-l la masă. Știa că Dumescu nu discută lucruri serioase decât la birou. Și-a închipuit că poate se va ivi totuși un prilej favorabil să pregătească măcar terenul. De aceea l-a luat și pe Baloleanu. Acuma, târziu, își dă seama că toată combinația, care i s-a părut foarte ingenioasă, a fost o nerozie. Dacă ar fi fost înțelept, văzând că nu poate vorbi cu Dumescu la bancă, ar fi așteptat liniștit până mâine, ar fi mâncat cu tânărul transilvănean și acuma ar dormi în loc să se zvârcolească zadarnic.

Când a intrat în odaie, după ce s-a despărțit de Titu Herdelea, a întâlnit îndată privirea Nadinei din fotografie. S-a înfuriat. Și-a adus aminte că din pricina ei (altădată ar fi zis: de dragul ei) a făcut datoria la Banca Română, puțin înainte de surpriza ei cu cadoul. A crezut atunci că refuzul ei de a sta la țară mai mult de douăzeci și patru de ore ar fi numai din cauză că i-e silă de „cocioaba fără gust și fără confort“, cum spunea ea că este conacul bătrânesc de la Amara. Ca să o ademenească, s-a gândit să clădească un castel demn de frumusețea ei. Bătrânul era mâhnit că vechiul conac, în care s-au născut și au trăit patru generații de înaintași, nu mai mulțumește pe Grigore. Socotea planul lui drept începutul destrămării. Construcția s-a început și s-a terminat cu bani împrumutați de la Banca Română. Nadina a găsit foarte gentilă atenția lui, a petrecut două săptămâni să-și inaugureze castelul, apoi s-a întors, plictisită, la București. Nimeni nu-i poate pretinde

să se înmormânteze de vie nici chiar într-un cavou de lux. O fotografie, soră geamănă cu cea de deasupra patului, numai cu rama ruralizată, potrivită locului, a rămas acolo ca să-i ţie de urât lui Grig. Şi datoria la Banca Română, din care nu s-a putut amortiza nici jumătate în cei trei ani trecuţi de atunci.

Pe Nadina a descoperit-o Miron Iuga pe când Grigore era la Berlin. Tatăl ei, Tudor Ionescu, cumpărase mai demult de la Teofil, fratele lui Miron, cele două moşii, Babaroaga şi Lespezi, vecine cu Amara. Noul proprietar a venit, foarte prietenos, îndată ce a iscălit actele, şi a cerut lui Miron poveţe asupra mijloacelor de exploatare cât mai bună a pământurilor. A fost un simplu pretext de cunoştinţă: nu-i trecuse lui niciodată prin minte să-şi bată capul cu muncirea moşiilor. Îşi găsise arendaş şi se înţelesese asupra venitului înainte chiar de a fi încheiat cumpărarea. Miron a aflat mai târziu că Ionescu ar fi un bogătaş de origine obscură, stabilit de puţin timp în Bucureşti, unde achiziţionase câteva case de raport. Asta a fost cu vreo douăzeci de ani în urmă. Apoi, de nişte Paşti, acum câţiva ani, a primit iar vizita vecinului, de astă dată însoţit de fiul său Gogu şi de Nadina. Între cele două odrasle era mare deosebire de vârstă, feciorul putea să aibă peste patruzeci de ani, fata cel mult douăzeci. Tudor Ionescu i-a povestit c-a fost însurat de trei ori şi că Gogu e din prima căsătorie, iar Nadina din a treia. Fiindcă a schimbat arendaşul, i-a adus şi pe ei să vază proprietăţile, mai ales că ale lor vor fi, în curând, Babaroaga a Nadinei şi Lespezi a lui Gogu. Deocamdată atâta vrea să le dea, când se vor căsători, şi câte o casă în Bucureşti. Ce mai are tot al lor va fi, parte dreaptă, dar numai după moartea lui. „Mult n-au să mai aştepte, că am bătut şaptezeci“, a adăugat zâmbind fără regrete. Numai de nu s-ar săvârşi înainte de a-i vedea aşezaţi. Mai frică i-e de Gogu, că atâta a amânat însurătoarea până ce i-a cam trecut vremea. Despre Nadina n-are nicio grijă; o fată ca ea nu poate rămâne nemăritată, pentru că n-ar lăsa-o peţitorii. Miron Iuga s-a uitat atunci mai bine la ea şi a răspuns că da, aşa este... Până peste vreo trei luni, când s-a întors Grigore din Germania, bătrânul Iuga s-a gândit deseori la Nadina, viitoarea stăpână a moşiei Babaroaga. Cât l-a mâhnit pe el fărâmiţarea şi înstrăinarea pământurilor părinteşti şi cum le-ar mai fi luat dânsul dacă Teofil n-ar fi pretins bani gheaţă! Cu limbă de moarte se gândea să dea în grijă lui Grigore să reîntregească domeniul lui Iuga, dacă Dumnezeu nu-l va învrednici pe el însuşi să-şi împlinească dorinţa cea mai fierbinte.

Grigore avea atunci douăzeci şi patru de ani. Plecase în Germania să se specializeze serios în agronomie, după ce îşi luase licenţa în drept la Bucureşti, nu ca să practice, ci să aibă un titlu.

A plecat pentru trei ani, maică-sa a murit după primul şi bătrânul i-a cerut să rămâie acasă, să dea dracului ştiinţa ceea zadarnică.

De-abia s-a învoit să-l mai lase încă un an.

S-a întors din străinătate cu capul plin de planuri îndrăznețe și cu soluții sigure pentru toate greutățile. Bătrânul l-a ascultat de câteva ori fără să se supere, cum se aștepta Grigore. Își zicea că generozitățile acestea sunt ale tinereții și că băiatul se va cuminți când se va izbi el însuși cu capul de pragul de sus. Ba în loc să-i combată „teoriile", într-o zi i-a spus că s-ar bucura dacă i-ar plăcea fata lui Tudor Ionescu. Grigore a înțeles îndată de ce s-ar bucura bătrânul și i-a răspuns că, în alegerea tovarășei de viață, nu se poate lăsa condus de anume utopii, căci trecutul nu se mai întoarce, oricât am vrea noi să-l întoarcem.

— Tu să vezi fata, utopiile le iau asupra mea, a zis Miron ironic. Când a văzut-o, Grigore a uitat tot și i-a rămas numai ea. Luna până s-a făcut cununia și apoi celelalte trei, cât au călătorit împreună, singuri, în Grecia, Italia și Spania, a cunoscut fericirea cea mai mare. Atunci Nadina a fost într-adevăr nevasta lui, numai și numai a lui. Așa ar fi vrut el să fie totdeauna; în sufletul și în gândurile ei să nu existe nimeni și nimic afară de dânsul. Suferea de o gelozie cu atât mai chinuitoare cu cât mai mult îi era rușine s-o mărturisească.

A încercat s-o ademenească la țară nu ca să îndrăgească ea pământul, ci ca să-și ferească iubita de tentațiile orașului. Patru ani iubirea lui a îndurat toate durerile, până ce și-a destrămat speranțele. Dacă a consimțit el ca Nadina lui să plece singură în străinătate a doua oară!

Și, în trei luni, de când e dusă, a primit de la ea exact trei scrisori și în toate trei îi cerea numai bani...

Cu becul electric aprins pe noptieră, Grigore privea umbrele imobile ce împestrițau odaia ca niște amintiri împietrite. Din când în când, cu coada ochiului, se uita la Nadina, care surâdea în ramă, încântată de ea însăși.

— Câte ceasuri să fie?... Două! murmură dânsul amărât. La nouă mă așteaptă Dumescu și eu visez treaz la Nadina!... Doamne, Doamne, cât sunt de idiot!

6

A doua zi, până la prânz, Grigore a isprăvit cu bine toate afacerile. (Dumescu a fost amabil, ca totdeauna, a scontat polița armeanului și a reținut pentru amortizarea datoriei numai cât i s-a oferit.) Trecu pe urmă, să zică bună ziua, pe la Victor Predeleanu, prietenul lui cel mai bun, unde fu oprit la masă. Se simțea ca acasă în familia Predeleanu.

Era mulțumit că a scăpat de grijile care azi-noapte luaseră proporții catastrofale. Insomnia nu e chinuitoare doar pentru că îți scurtează odihna, ci mai ales prin gândurile negre ce-ți inspiră și care te înfășoară într-o rețea tentaculară. În atmosfera caldă de la Predeleanu, aducându-și aminte cât l-au amărât închipuirile, zâmbi în sineși, dar cu o umbră de tristețe. Își recunoștea o slăbiciune în ezitările eterne care îi răsuceau nervii și-l împiedicau să înfrunte cu siguranță viața. Ca tatăl său, de pildă, sau cel puțin ca Predeleanu.

De-abia pe la cinci, când ajunse acasă, își aminti că dăduse întâlnire pentru ora trei tânărului transilvănean. De unde să-l mai ia acuma? Se simțea vinovat că a jignit un om care poate a crezut într-însul. Porunci servitorilor să-l reție, dacă ar reveni, sau barem să-i afle adresa.

Se duse apoi la mătușă-sa, Mariuca, văduva generalului Constantinescu, care nu l-ar fi iertat nici pe lumea cealaltă dacă ar fi auzit că a umblat prin București și pe ea a ocolit-o. Era o femeie plină de bunătate, primitoare, veșnic veselă și cunoscând toate cancanurile amoroase și militare din România. Grigore la ea a stat cât a fost student, iar bătrânul Iuga la ea trăgea și acuma. Pentru că n-a vrut să rămâie la cină, l-a pus să-și dea cuvântul de onoare că va veni negreșit mâine la dejun, când vor fi singuri și are să-i povestească o sumedenie de lucruri extrem de importante.

Ziua următoare se întâmplă să fie duminică și Grigore se sculă mai târziu. Coborând grăbit să plece, întâlni în poartă pe Titu Herdelea, care, după o noapte de amărăciune și decepție, revenise să-și mai încerce norocul. Luară o nouă întâlnire pe după-masă, spre marele regret al Mariucăi, fiindcă n-a avut răgaz să-i spuie lui Grig nici un sfert din câte ar fi dorit și ar fi trebuit. Ca să repare uitarea de ieri, Grigore stătu apoi cu Titu Herdelea până seara, îl pofti a doua zi să-l ia la masă în familia Predeleanu (pe care i-a și vestit pe când se întorcea de la mătușa Mariuca), îi promise că se va duce la Baloleanu să se intereseze dacă a făcut vreun demers la *Universul* și, mai presus de toate, îi propuse să fie oaspele lui la moșie pentru vreo săptămână sau două sau oricâte, până când i se va aranja ceva în București, să nu-și cheltuiască banii degeaba pe aici...

Numai când s-a văzut în casa Predeleanu s-a convins Titu Herdelea că n-a visat și că promisiunile lui Grigore sunt serioase.

Și înainte, dar mai ales după-masă, Victor Predeleanu a ținut să arate oaspelui său și prietenului lui Grigore tot ce avea mai de preț în bibliotecă, socotind că pe un poet trebuie să-l intereseze edițiile rare, cărțile românești cu însemnări de demult sau feluritele hrisoave și documente vechi. Se bucura văzând emoția lui Titu și ar fi vrut să-l dea de exemplu lui Grigore, care nu se prăpădea deloc după comorile lui.

Deși mare proprietar care-și iubea și cultiva cu pasiune pământurile, Predeleanu își avea reședința în capitală. Pe domeniul său Delga din Dolj, cuprinzând trei sate, realiza ceea ce Grigore râvnea și nu putea din pricina bătrânului. De altfel, și tatăl lui Victor la fel s-a împotrivit. La Craiova, unde s-a născut, a trăit și a murit, a fost socotit printre oamenii cei mai bogați. Zgârcenia lui a rămas proverbială. Numai după moartea bătrânului a putut angaja un administrator specialist, a introdus mașini care să micșoreze mâna de lucru, a început în sfârșit o exploatare mai modernă pe proprietățile ce-i reveniseră lui. Mare parte a anului o petrecea și el la țară, iar în timpul muncilor nu se mișca de acolo săptămâni întregi. Cu țăranii se purta corect, fără a se amesteca prea mult între ei. Făcea învoieli cum se obișnuiau primprejur, nici mai grele, dar nici mai ușoare. Le vânduse câteva sute de pogoane de pământ nu din nevoie, căci era dintre cei puțini proprietari care n-aveau niciun fel de datorie, ci din dorința de a-i emancipa și, în același timp, de a se emancipa și el de dânșii. Obișnuia să spuie că adevărat mulțumit va fi numai atunci când va fi scăpat de țărani și țăranii de el.

Mama lui Victor mai trăia și ședea la Craiova împreună cu Elena, sora lui, măritată cu un profesor de liceu, tinerel, frumușel, inteligent și foarte sărac, pe care l-a luat din dragoste, dar numai după moartea bătrânului, care n-ar fi consimțit niciodată să-și dea averea pe seama unui calic. De altfel, și Victor, când s-a însurat, a trebuit să cam forțeze mâna bătrânului, care ar fi dorit să-i aleagă o nevastă după placul lui, adică cu o zestre cel puțin egală. Tecla, însă, afară de nume și frumusețe, n-a avut avere. Era fiica președintelui Curții de apel din Craiova, Nicolae Postelnicu, vlăstarul unei vechi familii boierești, sărăcit de tot.

Cu toate că moștenise virtuțile economice ale tatălui său, inclusiv zgârcenia, lui Victor îi plăcea să se mândrească, mai mult chiar decât cu experiențele agricole, cu biblioteca lui și cu colecția de pictură ce și-o înjghebase de câțiva ani și pentru care nu se codea a cheltui, ba și a risipi.

— Lasă-l să mai răsufle, Victore, că l-ai asasinat! zise într-un timp Grigore, care se întreținea cu doamna Predeleanu și cu sora ei.

— Din fericire, am observat că domnul Herdelea nu s-a plictisit prea rău

în mijlocul cărților frumoase, ca alții! răspunse Predeleanu ironic.

— Ca mine, adică! recunoscu Iuga dând din cap. Eu, ce-i drept, prefer alte frumuseți, mai ales în casa voastră...

Titu Herdelea încercase să murmure o protestare, dar foarte timid, să nu facă cumva o gafă. Aceeași teamă a avut-o mereu și la timpul mesei, încât doamna Predeleanu a trebuit să-i vie în ajutor cu un surâs de aur, care să-i mai stingă emoția.

Înăltuță, zveltă, de o feminitate mângâietoare, doamna Tecla Predeleanu răspândea atâta seninătate și bunătate, că lumina și locul pe unde trecea. Ochii ei albaștri-verzui păstrau o candoare feciorelnică. Deși măritată de nouă ani, făcea impresia unei fete cuminți, iar cei doi copilași ai ei, Mircea și Ioana, voinici și strengari, ar fi părut frați și cu ea, dacă mândria și dragostea de mamă n-ar fi strălucit atât de fierbinte în privirile ei.

— Mulțumesc de compliment, dacă ai făcut aluzie la noi, interveni sora Doamnei Predeleanu, cu o cochetărie familiară, dar nu primim, fiindcă...

— Atunci, îl retrag în ce te privește pe dumneata și-l ofer numai Teclei, căci ea cu siguranță nu-l va refuza! întrerupse Grigore.

— Așa e, eu primesc orice, chiar și complimente! zise doamna Predeleanu.

Sora ei, Olga Postelnicu, avea douăzeci de ani și era zglobie și drăgălașă ca o porumbiță. Cu un veșnic surâs vesel pe buze, care-i ședea foarte bine, cu ochii negri, sclipitori de curiozitate și adumbriți de gene lungi, cu nasul mic și obraznic, cu obrajii bucălați și fragezi de copil, o răsfățau și părinții ei, și toți câți o cunoșteau. Puțin mai scundă ca Tecla, avea o suplețe felină, pe care o evidenția mai ales când dansa. Îi plăcea să danseze mai mult ca orice. Idealul ei ar fi fost să se facă dansatoare.

— Dar n-ai observat, Tecla, insistă Olga cu o încăpățânare de copil, că a fost numai un pretext din partea lui ca să poată vorbi cu Victor iarăși despre chestia țărănească?

Toată lumea râse. Într-adevăr, Grigore, cât au stat la masă, n-a vorbit decât despre moșii, arendași, țărani și învoieli, din ce în ce mai avântat, cu toate că nimeni nu-l contrazicea. Doamna Predeleanu îl conjură acuma să nu mai reînceapă. Chiar și Titu găsi oportun să-l roage să mai lase în pace eterna chestie țărănească ce-l urmărea pretutindeni ca o obsesie.

— Pe dumnealor nu zic să le intereseze, că le-am plictisit de atâtea ori, spuse Grigore resemnat, dar dumneata, care ești încă nou pe meleagurile noastre?

— Voi prefera să mă inițiez la fața locului! replică tânărul Herdelea, profitând de ocazie să provoace o nouă confirmare a invitației ce i-o făcuse Iuga.

— De asta să fii sigur că nu scapi! strigă Grigore, adăugând către ceilalți:

Îl iau cu mine la Amara să-mi ţie de urât şi nici nu-i mai dau drumul până ce nu va fi tobă de chestia ţărănească!

Predeleanu, după ce îşi aşează la loc comorile, spuse că tocmai şi ei se pregătesc să plece cu toţii la Delga, pentru vreo două săptămâni, sfârşind:

— Cu ocazia asta, vom lăsa şi pe Olguţa acasă la ea, să nu se înstrăineze prea tare de Craiova noastră iubită!

— O, dacă-ţi închipui că am să rămân la Craiova exact când începe sezonul la Bucureşti! se revoltă fata.

De doi ani, de când era socotită fată mare, Olga mai mult a stat în Bucureşti decât acasă. Victor avea ambiţia s-o mărite el, cu un bărbat care să-i placă şi lui. Fiind cam plin de sine, se gândea negreşit la cineva care să-i semene. De aceea îi şi zicea mereu:

„Dacă vrei să fii fericită, să aştepţi până ce voi zice eu: acuma!“

El însuşi era brun, cu mustăţi fine, cu nişte ochi puţin bulbucaţi în care lucea mai multă bunătate decât inteligenţă.

Apoi veni vorba despre Nadina. Întrebarea s-a pus convenţional, căci Nadina n-avea nicio simpatie pentru familia Predeleanu şi o frecventa numai la zile mari şi din pricina lui Grigore. De altfel, simţămintele erau reciproce. Dacă Nadina socotea pe Tecla o ipocrită fără înţelegere pentru viaţa mondenă, Tecla o găsea pe Nadina mai mult aventurieră. Ea cunoştea multe din câte circulau asupra doamnei Grigore Iuga şi ştia că sunt mai multe pe care nu le cunoştea şi nici nu dorea să le afle. Din toată familia, singură Olga admira pe Nadina, dar numai în taină şi pentru că era o excelentă dansatoare, care găsea prilejul să danseze mereu.

Grigore vorbea despre nevastă-sa pe un ton glumeţ, în care totuşi se simţea amărăciunea. Spunea că o vede aproape mai rar decât pe Olguţa şi că discută împreună mai cu seamă de afaceri; Nadina îşi administrează singură averea aşa de bine, că totdeauna are deficite pe care el, firește, trebuie să le acopere spre a-i dovedi că e soţul ei şi că o iubeşte. Speră că, zilele acestea, are să se întoarcă din străinătate, deoarece începe sezonul şi ea n-ar putea lipsi. Apoi brusc, cu alt glas, parcă şi-ar fi despicat inima:

— Cât vă invidiez eu pe voi, dragii mei!... Casa voastră e casa fericirii. Eu, care sunt un sentimental, uite aşa ceva am visat pentru căsnicia mea. Idealul meu de femeie a fost o fiinţă ca dumneata, Tecla! În adâncul sufletului meu... Nu te superi, Victore?

— Dimpotrivă, mă măgulește! zise Predeleanu. Adică mai mult pe Tecla. Dar cum Tecla e a mea şi noi doi suntem unul...

Tecla surâdea. Iuga adăugă:

— Da, aşa, cu surâsul dumitale, cu blândeţea dumitale, cu copilaşii dumitale... Cum să nu te invidiez, Victore? Mai ales când pe urmă mă uit la mine...

Cum Grigore devenea prea sumbru, Predeleanu îl întrerupse, glumeț:

— De, Grigoriță, dacă te-ai pripit? Cine-i de vină? Iacă, ți-aș fi dat acuma o nevastă mai strașnică decât Tecla. Uite, pe dumneaei!

Olga se roși până-n vârful urechilor, dar izbucni totuși în râs, ca să-și ascundă încurcătura. Grigore o privi lung și răspunse:

— Evident, evident... Cine ar fi bănuit că din ștrengărița de acum cinci ani are să iasă o domnișoară așa de nostimă?... Regrete zadarnice, dragă Victore!

— Nu te grăbi cu regretele, onorate domn! protestă Olga revenindu-și. Întâi ar trebui să te întrebi dacă te-aș fi luat eu!... Și pentru că m-ați pus în joc, ei bine, să vă spun: bărbatul meu va trebui să fie un tip vesel, elegant și, mai presus de toate, dansator perfect... Iată!... Nu un ursuz ca dumneata!

— Bravo! strigă Victor. Bine că te-ai demascat, domnișoară! Vasăzică un dansator dorești?... Poate să-ți procurăm unul de la operetă, ce zici?

Grigore o privea stăruitor, ca și când gluma i-ar fi răscolit în suflet crâmpeie de visuri ce s-au înăbușit înainte de a se contura în forme. Olga i se părea completarea Teclei. Avea toate calitățile ei, dar colorate mai viu și, în ochii ei, sub scânteierile șăgalnice, parcă palpita o umbră sentimentală. Clătină din cap, să-și alunge închipuirile, și rosti domol:

— Prea târziu...

7

— Domnu Titu... Ghici ce surpriză am să-ți fac? zise doamna Alexandrescu misterios, oprindu-l în antreu. Nu ghicești?... Atunci poftim încoace!

Titu Herdelea tocmai se despărțise de Grigore Iuga după masa de la Predeleanu. Era, firește, în costumul cel bun, pimpant și elegant ca un mire. Doamna Alexandrescu îl introduse în camera ei, unde aștepta o doamnă micuță, foarte blondă și mirată, drăgălașă și simpatică.

— Uite! făcu doamna Alexandrescu, arătând-o triumfătoare. Tânărul îi sărută mâna ceremonios, zicând:

— Sunt fermecat, doamnă Mimi!

— Cum ai cunoscut-o așa dintr-odată? se minună doamna Alexandrescu.

— După frumusețe și încă după ceva! răspunse Titu.

Mimi râse. Era măgulită de galanteria tânărului. Gânguri:

— Mi-a spus mama că ești poet. M-am convins acum și eu.

Îi ceru insistent, secondată de maică-sa, să explice și restul. Tânărul Herdelea mărturisi că, scotocind prin lăzile din antreu, a dat peste un roman pe care nu-l cunoștea și a vrut să-l citească.

Doamna Alexandrescu îi permisese să examineze biblioteca ginerelui ei, numai să așeze toate la loc cum au fost. Pe câteva file din carte a găsit o întrebare scrisă cu creionul: „Puișorule drag, mă iubești?“ A înțeles că Mimi trebuie să fi făcut întrebarea viitorului ei soț. După scris și după întrebare, el a încercat să și-o închipuiască și a văzut-o în închipuire așa cum este. Ba fiindcă în carte n-a găsit niciun răspuns la întrebarea aceea gingașă, și-a luat voie să răspundă el: „Te iubesc mult, puișorule drag!“

— O, o! adevărat? făcu Mimi cu o surpriză plăcută. Vezi, eu nici nu-mi mai aduc aminte!

— Ascultă, domnu Titu, interveni doamna Alexandrescu. Să nu te apuci să faci curte lui Mimi, că ginere-meu e gelos foc și ar fi în stare cine știe ce să...

— Fugi, mămică, nu mai ponegri așa pe Vasile, să crează domnul că bărbatul meu e un bădăran!

Titu se apără că nu și-ar permite să crează nimic, adăugând că soțul unei doamne atât de încântătoare n-ar fi de mirare să facă și crimă pentru ea. Află apoi că doctorul a fost mutat la București într-un post foarte bun, la primărie, că au venit să se intereseze de locuință, fiindcă, peste vreo două săptămâni, el trebuie să se prezinte la slujbă și că ea va rămâne aici câteva zile până va găsi o casă potrivită...

— Ți-am spus eu, domnu Titu, că e un băiat foarte distins, zise doamna Alexandrescu. Dacă n-ar fi așa de sălbatic... Adineaori a adus-o pe Mimi până aci, a intrat doar să zică bonjur și a șters-o... Știi dumneata de ce. I-am spus, adăugă către fiică-sa, ce-mi face din cauza bietului Jenică...

Mimi schimbă vorba. Titu îi veni în ajutor, oferindu-se să o însoțească, dacă are nevoie, în căutarea casei și regretând că tocmai acuma, zilele astea, trebuie să plece și el la moșia unui prieten...

Pe când altădată nu știa cum să fugă mai repede, acum de-abia se dădu dus. Mimi i se păru interesantă și ispititoare.

„Mă țin de prostii în loc să-mi văz de necazurile mele! își zise după ce se retrase în odăița lui. E drăguță, nici vorbă, dar acuma nu e momentul să-mi pierd vremea cu aventuri d-astea."

Nu putea ști când va pleca cu Iuga. El i-a spus: două-trei zile. Deci trebuie să fie gata în orice clipă. În cameră era frig și întuneric. Se făcuse ceasurile șase. Întâi să se schimbe, să nu-și strice degeaba hainele cele bune. Mare lucru e să ai o haină cumsecade. Parcă altfel te simți. Mai stăpân pe tine și pe alții. Ce noroc că s-a întâmplat să fie tocmai gătit când a cunoscut pe fata gazdei. Tot Mimi îi umbla prin cap. Destul! Își aduse aminte că pingeaua de la gheata de purtare din dreapta s-a descusut puțin. Tot n-are nicio treabă și e frig. Ia să meargă la cizmar cu ea, înainte de a se strica mai rău... Trecu, în capul gol, la Mendelson, în fundul curții. Din antreu, a mai auzit ciripitul doamnei Mimi; încă nu plecase. Cunoștea pe cizmar, de altfel, ca pe toți chiriașii ceilalți care, fiind toți săraci, alcătuiau un fel de familie mare, cam certăreață și zgomotoasă. Mendelson ocupa două cămăruțe, amândouă spre curte. Una avea fereastră, cealaltă ușă de intrare. Atelierul era în colț, după ușă. Aici ciocănea și cosea și bombănea toată ziua, ghemuit pe scăunelul cu trei picioare, bătrânul Mendelson, sfădindu-se cu muierea, ori dăscălindu-și ucenicul, dacă n-avea alături vreun meșteriu cu care să tăifăsuiască. Deși împlinise cincizeci de ani, niciun fir alb nu i se ivise încă în părul negru, stufos, veșnic încâlcit ca și barba. Se fălea că a învățat meseria la Rapaport și râvnea din tot sufletul să-i pice o comandă de încălțăminte nouă, dar era mulțumit și cu reparații, numai să fie și să iasă un ban. Titu îl nimeri bocănind de zor la un pantof de damă.

— Numai două secunde să ai răbdare, domnule Herdelea, zise cizmarul fără să se oprească din lucru. Doar să isprăvesc tocul doamnei Tănăsescu, că se duce diseară la teatru și, uite, așteaptă domnul Tănăsescu... Poftim, stai jos un minut!... Mișule, unde ești? Dă un scaun domnului Herdelea!

Titu dădu mâna cu Mișu și cu Tănăsescu. Așezându-se, mai văzu un militar, pe care însă nu-l cunoștea, în colțul cel mai întunecos al cămăruței.

După o mică pauză, refăcându-se parcă atmosfera, Tănăsescu vorbi cu glasu-i bătrânesc:

— Dacă-i pe dreptate, domnule Mișu, apoi s-o începem de la început, că așa se cuvine. Fă-i dumneata dreptate țăranului, nu zic, dar mai întâi nu lăsa de batjocură pe cei care au slujit statul o viață întreagă, și nu l-au furat, și nici învârteli n-au făcut, și au ajuns la bătrânețe ca vai de păcatele lor!

Tănăsescu era ieșit numai de un an la pensie și avea o nevastă cu douăzeci și cinci de ani mai tânără ca dânsul. Cum Mișu nu spuse nici da, nici ba, continuă aproape mânios:

— Să nu mă silești dumneata pe mine, care ți-am muncit până m-ai stors ca pe o lămâie, să mă înjosesc la bătrânețe, că nu șade frumos și nu-i drept!

Mendelson, socialist înfocat, fost de câteva ori arestat și bătut prin beciurile poliției, răspunse fără să ridice ochii de la lucru:

— Dreptatea nu costă nimic și de aceea n-are circulație în comerț!

Mișu, însă, strigă deodată cu imputare:

— Domnule Tănăsescu, dacă dumneata te plângi și suferi de nedreptate, atunci gândește-te ce trebuie să fie la țară, unde nu pătrunde nicio rază de nădejde!

Pensionarul se supără de-a binelea.

— Ba să mă mai slăbești dumneata cu țopârlanii dumitale, înțelegi? Că țăranul are și de mâncare, și de îmbrăcat, și de odihnă, slavă Domnului! Nu ne tot luați pe noi cu țăranii, că noi știm prea bine ce-i la țară! Mai aveți grijă și de cei orășeni, că noi ducem greul, și suferim, și ne chinuim, numai Dumnezeu ne știe!

Regreta că a fost cinstit în slujbă și n-a strâns avere, ca alții, să nu-i mai pese de nimeni și de nimic în lume. Și o ținu așa, până ce Mendelson îi întinse pantoful reparat și lustruit ca oglinda.

— Cu moșul nu-i chip să discuți obiectiv, că el din chestia pensiei lui nu iese, observă Mișu ironic, după plecarea lui Tănăsescu. De altfel, funcționarii și pensionarii sunt stâlpii burgheziei noastre. De aceea își închipuie că statul numai de ei trebuie să aibă grijă și că lor li se cuvine tot... Dumitale îți plac stările astea, domnule Herdelea?

Titu se simțea fericit și n-avea chef de controverse. Răspunse totuși ca să zică și el ceva.

— Eu nu cunosc îndeajuns stările de aici și nu le pot judeca, dar știu că nedreptatea e pretutindeni și sub diferite forme. Dincolo într-un fel, aici altfel...

— Dar în alte părți, oamenii se luptă împotriva ei, se agită, țipă, pe când noi o privim ca o stare normală! Asta e buba cea mare!

— Uneori și lupta e inutilă! murmură Herdelea, convins.

— Iacă, asta e mai rea ca toate, domnule! Resemnarea asta! strigă Mișu. Credeam că dumneavoastră, cei de dincolo, sunteți mai dârzi pentru triumful dreptății!

Lampa de petrol ce atârna din tavan peste mescioara încărcată cu cuie de lemn, și calapoade, și scule lăsa restul odăiței într-o obscuritate în care și oamenii păreau siluete de umbre. Mișu, subțirel și slăbuț, în picioare, gesticula violent, ca și când s-ar fi luptat cu întunericul. Titu mai stătuse de vorbă și cu tânărul, și cu bătrânul, îi socotea revoltați din pricina mizeriei, îi înțelegea și aproba, deși el, fire discretă, nu-și cheltuia durerile în cuvinte aspre, ci își tortura cu ele numai sufletul lui. Apoi știa de la Gavrilaș că Mendelson e deocheat la poliția de siguranță și nu voia să facă cor cu dânșii și să aibă, poate, cine știe ce încurcături.

— Mișule, astâmpără-te, că ești militar și-ai să dai de dracu! zise deodată bătrânul, speriat parcă de zelul fiului său.

— Da ce, pentru că-s militar, n-am dreptul să-mi spun o părere cinstită? Lasă că peste zece zile am scăpat de armată, dar și până atunci, ce, am să mă jenez de dumnealui? Ce, dumnealui nu e proletar ca și noi?

— Ba ce mai proletar, domnule Mișu! făcu Titu și mai în glumă, și mai în serios. Atât de proletar că deocamdată tai frunze câinilor cu speranța că voi găsi cândva de lucru!

După o tăcere tulbure, Mișu urmă cu un glas mai potolit:

— Măcar dreptul de-a ne tângui între noi să ni-l păstrăm, că altfel... Ce zici, frate Petre?

Întrebarea o puse militarului care, în colțul cel mai întunecos, pe marginea patului de scânduri, ședea cu șapca pe genunchi, mut, neclintit, parc-ar fi fost de piatră! Surprins de întrebare, făcu un început de mișcare să se scoale în picioare, își luă seama și se înțepeni mai tare pe loc. Răspunse gros, straniu, ca din altă lume:

— De...

Titu Herdelea întoarse capul spre el, uimit. În întuneric, desluși o față osoasă, negricioasă, din care scăpărau doi ochi aprinși. Mâinile mari, noduroase, sprijineau capela pe genunchi, împreunate într-o crispare stângace, înfricoșate parcă să n-o turtească.

— Dânsul mi-e camarad, explică Mișu. Am început miliția în aceeași baterie și am rămas prieteni. E băiat foarte de treabă. A ajuns căprar, uite tresa! Caporal Petre Petre! Îl știe tot regimentul.

— Petre Petre, repetă Titu, adăugând în sine: „Ce nume!“ Socotind că trebuie să-i adreseze un cuvânt, să nu-și închipuie că se ține mândru, zise:

— Mi se pare că nu ești bucureștean?

— Nu, nu! făcu repede și apăsat căprarul, ca și când ar fi vrut să se apere de o rușine. Sunt de la țară, județul Argeș.

— Așa, da!... Firește! Mi-am închipuit. Necunoscând încă bine geografia țării, Titu căută să-și rememoreze harta, să vază unde vine județul Argeș. Adăugă ezitând:

— De pe lângă Pitești?

— Aproape de Pitești, aprobă căprarul, înviorat. Comuna Amara. Pleci cu trenul de aici și mergi la Costești, la Costești schimbi, iei pe cel de Roșiori și apoi cobori în gara Burdea, iar de-acolo numaidecât ești la Amara.

Herdelea își amintea că și Grigore Iuga a vorbit de Amara. Te pomenești că Petre Petre o fi chiar de pe moșiile Iuga. Îi stătu pe limbă să întrebe pe artilerist dacă a auzit de un boier Grigore Iuga.

Îi fu rușine de Mendelson, care ar putea crede că vrea să se laude cu cunoștințe boierești.

— Îți pare bine că scapi de oaste? întrebă apoi într-o doară.

— Rău nu mi-a fost nici la regiment, n-am ce mă plânge, zise Petre Petre domol și grav. Dar, de, tot mai bine-i acasă, că, vedeți dumneavoastră, omul de la țară...

Se încurcă și tăcu.

— Desigur, continuă Titu, ca să-l scape din încurcătură. Tot omul trage la căsuța lui, la pământul lui... Ceva avere ai, pământ?

— Ba pământ nu prea avem și tare ne-ar trebui! răspunse căprarul cu lăcomie. Pe aici se tot aude că poate s-or îndura boierii și...

— Auzi, domnule Herdelea? strigă Mișu batjocoritor. Îți place? La boieri e nădejdea lor! Să se îndure boierii!

Petre Petre se uită mirat, neînțelegând de ce batjocorește Mișu. Și zise liniștit, simplu:

— D-apoi de la cine să tragem nădejdea, dacă nu de la boieri?... De la cine n-are? Cine n-are ușor dă, că nu pierde nimic...

— Atunci o să mai așteptați mult și bine! făcu Mișu cu dispreț.

— Om aștepta, ce să facem! mormăi Petre Petre, coborând ochii spre genunchi, la șapca pe care o mototolise cumplit.

Plecând, Titu dădu mâna pe rând cu toți. Mâna lui Petre era grea, și aspră, și reavănă ca pământul.

Capitolul II: PÂMÂNTURILE

1

În gara Burdea, posomorâtă și singuratică în mijlocul câmpiei, pe linia Costești-Roșiori, aștepta brișca galbenă, cunoscută, de la Amara. Când opri trenul, un băiețandru se repezi la vagonul în ușa căruia se arătase Grigore Iuga, strânse bagajele și le duse la trăsură. Vizitiul Ichim, bătrân și sfătos, ținea strâns din hățuri pe cei doi telegari neastâmpărați, care-și rodeau zăbalele și scormoneau cu copitele pietrișul.

— Bine-ați venit, conașule!

— Bine v-am găsit, Ichime! răspunse Grigore, suindu-se lângă tânărul Herdelea. Toate bune pe aici?

— Toate, conașule, și sănătate!

— Ei, dă-le drumul!

Un țâțâit energic, și caii porniră atât de brusc, că băiețandrul de lângă vizitiu se îndoi de spate. Din dosul gării, brișca, după câțiva pași, coti pe drumul nepietruit care taie câmpia curmeziș până la Curteanca. Drept înainte, în zarea plumburie, satul se zugrăvea ca un mușuroi uriaș, crescut cu bălării. Pe de lături, de jur împrejur, miriștea arămie se întindea nesfârșită, tăcută și netedă. Numai ici-colo poposeau cârduri de ciori, punctând cu pistrui negri obrazul pământului. Cerul, căptușit cu nori tomnatici, apăsa greu și parcă-și afunda marginile în orizont. Rari copaci, aliniați perpendicular, însemnau șoseaua județeană ce leagă Costeștii cu Roșiorii.

Când intrară în satul Curteanca, Grigore zise deodată lui Titu:

— Aici e reședința lui Popescu-Ciocoiul! De la gară venim tot pe moșia lui. Până acum câțiva ani a ținut-o în arendă. Vezi ce bine a știut să lucreze dacă a reușit să scoată pe stăpânul său din casă și să se instaleze dânsul. Dar poate că proprietarul și-a meritat soarta. Nu l-am pomenit niciodată pe la moșie...

Satul era numai câteva bordeie, în mijlocul cărora se înălța conacul, o clădire informă cu un turn pătrat, vopsită toată în culoarea sângelui și înconjurată cu magazii diverse. Drumul spre Amara încrucișa șoseaua județeană în Curteanca, trecea pe lângă conac, spre marginea văii Teleormanului. Malul cobora pieziș, ca o stâncă, vreo cincizeci de metri, până jos. Valea însăși, largă mai bine de un kilometru, netedă ca-n palmă,

cu pământul cel mai roditor, părea o nesfârșită panglică vrâstată cu grădini de zarzavat. Gârla încă nu se vedea nicăiri.

— Oprește, Ichime! strigă Iuga înainte de-a începe coborâșul.

Și adăugă către Titu, puțin înduioșat și mișcat: Vreau să-ți arăt pământurile noastre, și care au fost, și care au mai rămas. De aici se văd toate ca pe o hartă...

Dincolo de valea Teleormanului, ce se afla acum la picioarele lor, pământul se încovoia prelung și lin ca o spinare uriașă.

— Râul Teleorman e linia de hotar din partea asta, rosti Grigore, ridicându-se în trăsură și indicând cu mâna șerpuirea ușoară a văii. De la satul Ionești, care se vede colo, departe, în stânga, și până jos de tot, în dreapta, unde se varsă într-însul Valea Câinelui, care ne hotărnicește de partea cealaltă. Limba de pământ între aceste două gârle a fost odinioară domeniul Iuga. Azi, nici jumătate nu mai e al nostru. De altfel, limba era destul de respectabilă, peste douăzeci de mii de pogoane. Vezi un sat dincolo de gârlă drept înainte, chiar pe drumul nostru?... E Babaroaga. Dincolo de Babaroaga mai e un sat, Gliganu Nou... se zărește luciul de tinichea nouă a turnului bisericii, colo, puțin mai sus, îngrămădirea de copaci... Așa! Partea din stânga a drumului a fost cea dintâi înstrăinată din pământurile familiei. Un străbunic a înzestrat cu ea o fată. Acum îi zice moșia Vlăduța, fiindcă conacul se află în Vlăduța. Proprietarul e azi unul Stănoiu, care nici nu stă în țară: nu știu ce face prin Italia, se pare c-ar fi în diplomație. Moșia o ține în arendă un colonel pensionar, Ștefănescu, om foarte de treabă, cu trei fete de măritat, pe care nu le poate urni cu niciun chip, deși sunt drăguțe și au câte ceva zestre. Tot restul a fost un singur trup până la moartea bunicului, când s-a împărțit între tata și un frate al său, Teofil, care apoi și-a vândut treptat toată partea lui. Odinioară, vasăzică nu tocmai așa de mult, tot pământul acesta se numea simplu moșia Amara ori moșia Iuga. Acuma moșia Amara e numai vârful limbii, partea din jos – am să ți-o arăt mai pe urmă mai de aproape. În dreapta satului Babaroaga, e moșia nevestei mele, două mii cinci sute de pogoane, și ține până la drumul ce se vede mai devale, între Găujani și Bârlogu. Dincolo de proprietatea Nadinei, spre Valea Câinelui și în jos până la satul Lespezi, e moșia Lespezi a cumnatului meu Gogu Ionescu, omul dumitale. Amândouă sunt arendate aceluiași grec, un anume Platamonu, încă de pe când le îngrijea tatăl lor. Un arendaș harnic și priceput, bun platnic. Se îmbogățește văzând cu ochii. Cu toate astea, sau poate din pricina asta, nu prea se bucură de simpatii. Drept este că nici lui nu-i prea pasă de simpatii și își vede de treburile lui... Așa! Pe urmă vine moșia Vaideei, de la Lespezi înainte, între Amara și Valea Câinelui. Vreo două mii de pogoane. E proprietatea unei bănci din București, dar o exploatează în arendă de mai mulți ani un moldovean

cumsecade, Cosma Buruiană, pripășit prin părțile astea el știe cum. Aleargă, asudă, horobăiește grozav și fără folos, căci la plata fiecărui câștiu dă din colț în colț. Tata ține mult la el și-l laudă, desigur, pentru că e păgubaș... Ce mai rămâne între cele două gârle e al nostru. Adică afară de un colț de vreo patru sute de pogoane împrejurul satului Izvoru, chiar la confluența apelor, care ține de domeniul Ghica. Fiindcă s-a ciopârțit așa, acum ne-am apucat și noi să ciopârțim măcar cu numele ceea ce mai avem: moșia Ruginoasa, moșia Amara, moșia Bârlogu, fiecare după satul lângă care se află. Am să te lămuresc mai bine când vom ajunge la Lespezi că e tocmai pe spinare și se vede până la Izvoru, ba uneori și până în județul Teleorman, care începe numai la câțiva kilometri din jos de Izvoru. Aidem, Ichime! O luăm peste Gliganu și oprim nițel la Lespezi, sus.

Înainte de a porni caii, Grigore mai strigă:

— Stai! Stai! Încă un minut!... Să profit de ocazie și să-ți prezint pe vecinii din partea asta. Poate să-i întâlnești cât vei sta la noi și barem să știi de unde să-i iei!... Pe colonelul Ștefănescu ți l-am spus. Trecem deci la dreapta. La Găujani nu e nimeni. În satul următor, la Humele, are o moșie mică, foarte bine îngrijită și un conac ca o bomboană generalul Dadarlat din Pitești. Mai încolo, alături de șosea, pe dâmbul acela, se vede bine cătunul cu conacul, e moșia Goia, tot așa, numai de câteva sute de pogoane, a lui Ioniță Rotompan, prieten bun cu tata, boier sadea, legat de pământ și muncitor; are o fată măritată cu un magistrat la Roșiori. La Orodelu, mai la vale, în dreptul Izvorului, dincoace de gârlă, e proprietatea Perticari, cu un castel și un parc care merită să fie văzute. Poate să și mergem odată, să le vezi și dumneata, dacă vom avea răgaz. Firește, moșia e arendată, castelul și parcul însă sunt rezervate pentru proprietarii care vin destul de des să petreacă aici. Domeniul familiei Matei Ghica se întinde de la Izvoru până în județul Teleorman și e exploatat în regie de un administrator care, în patru ani, și-a chivernisit o moșioară proprie la marginea Bucureștilor, oferind totuși proprietarilor numai deficite peste deficite. Și la Izvoru e un conac simpatic și confortabil, iar boierii stau aici de cum se desprimăvărează până toamna târziu. Noi însă nu suntem în relații cu dânșii, nu știu de ce, așa am apucat... Gata, am isprăvit!... Dă-i drumul, Ichime!

Grigore se simțea în largul lui, vorbea și explica cu mare volubilitate și cu o plăcere care-i îndulcea glasul. Titu Herdelea privea, asculta, tăcea.

Brișca porni în trapul reținut al cailor pe drumul ce cobora într-o serpentină severă pe malul escarpat ca o faleză.

— Așa-s gârlele noastre pe aici, se grăbi Iuga, observând nedumerirea tovarășului său din pricină că nu descoperea nicăieri urmele râului. Mai tot anul le treci cu piciorul, sau chiar seacă de tot, dar și când se înfurie câteodată, cam primăvara, apoi se umflă din mal în mal, parcă-ar fi

Dunărea. Furii d-astea grave totuși se întâmplă rar. De aceea, cum vezi, nici măcar de o punte n-avem nevoie. Sus, la Ionești, pe șoseaua județeană, s-a făcut un pod pentru orice eventualitate, dar s-a rupt acum câțiva ani, nu l-a mai dres nimeni și lumea trece tot pe de lături, ca și aici. Valea Câinelui însă, cu toate că e mai mică, e mai mânioasă, face mai multe stricăciuni, aproape în fiecare an, și nici nu seacă niciodată!

Trecură valea. Drumul continua drept ca o ață și în puține minute intrară în Babaroaga, un sat amărât, două uliță încrucișate, niște căscioare murdare, prin ogrăzi mulți copii și orătănii, icicolo vreun țăran pipernicit, iar pe un dâmbuleț, mai afară, o bisericuță de lemn ca o jucărie stricată. Titu Herdelea deschise gura să întrebe ceva, dar Iuga i-o luă înainte:

— Aici odinioară au fost numai colibe pentru argații de pe domeniu. Satul s-a înfiripat fără voia nimănui, de aceea e cum e...

După ce ieșiră din Babaroaga, urmă:

— Ai observat încrucișarea ulițelor în mijlocul satului? În stânga era drumul spre Ionești și mai departe spre Costești, iar în dreapta, traversând moșia Nadinei, spre satul Bârlogu, al nostru, afară de o harabaie de casă, într-o margine, pe care țăranii au botezat-o conac, deși servește numai ca magazie, fiindcă arendașul șade în Gliganu, iar nevastă-mea, înainte de-a se mărita, când a venit pe aici, de două sau trei ori, a tras la conacul din Lespezi, al fratelui ei, în orice caz mai prezentabil...

Vreun sfert de ceas, în trapul cailor, brișca merse printre moșiile Vlăduța, la stânga, și Babaroaga, la dreapta. Priveliștea era monotonă. Aceeași câmpie, pleșuvă, pustie, cu pământul răscolit de brazde printre care firicelele de grâu de toamnă, abia răsărite, păreau niște plăpânzi fulgi verzui pe un trup înfrigurat.

— Uite, aci șade Platamonu, arendașul moșiilor Nadinei și a lui Gogu, zise iar Grigore când fură în satul Gliganu, arătând la stânga o curte mare, împrejmuită cu uluci, în mijlocul căreia, ascunse de coroanele veștede ale copacilor, se întrezăreau clădiri albe cu acoperișuri de țiglă.

Pe poarta deschisă larg, tocmai atunci ieșea un bărbat cu fața prăjită de soare, uscat, vioi și energic, cu o pălărie veche, într-o haină scurtă de piele, cizme cu turecii moi și înalți. Când auzi clopoțeii și văzu brișca de la Amara, se opri pe podețul dinaintea porții și salută ceremonios și respectuos:

— Să trăiești, coane Grigoriță!... Bine te-ai întors și cu noroc! Iuga răspunse rece, ridicând pălăria.

— Arendașul? șopti Titu cu ochii la omul de pe podeț.

Grigore dădu din cap, iar când se mai depărtară puțin, murmură:

— Nici mie nu mi-e simpatic, cu toate că nu mi-a făcut nimic.

Apoi, cu glasul de mai înainte:

— Uite, acuma sosim la altă răscruce, aproape de capul satului. Dacă

mergi drept înainte, dai pe moșia cumnatului Gogu Ionescu, iar mai încolo, trecând peste Valea Câinelui, ajungi îndată la Gliganu de Sus și ceva mai departe, în satul Rociu, care se află pe șoseaua Pitești-Fierbinți, și unde are o moșie frumoasă actualul nostru prefect, Boerescu. Drumul din stânga vine de la Șerbănești, adică satul până unde se întinde moșia lui Gogu. Noi însă acuma cotim la dreapta, spre Lespezi și Amara. Proprietatea Nadinei ține până în șoseaua pe care am apucat, iar la stânga continuă pământurile lui Gogu...

Cam pe la mijlocul drumului, între Gliganu și Lespezi, vizitiul opri, cum i se poruncise. De aci câmpia cobora lin până la împreunarea celor două văi. Vederea era mai largă, parcă s-ar mai fi curățat aerul. Jos, spre miazăzi, se deschisese o fâșie de cer albastru.

— Ei, acuma să-ți mai arăt și restul! zise Grigore. Iată, se zărește în stânga Valea Câinelui! Colo, în dreptul satului Lespezi, ăsta din fața noastră, sfârșește moșia lui Gogu și începe Vaideei. Dincolo de Lespezi se vede cum continuă șoseaua pe care vom ajunge în curând la Amara, satul celălalt, mai mare și mai arătos. Linia șoselei prelungite până în Valea Câinelui însemnează marginea moșiei Vaideei. Tot ce se află la dreapta liniei ține de noi până în cealaltă vale a Teleormanului, peste care am trecut... Acuma, tot la dreapta, dar aici, aproape, cătunul cela cât un cuib e Bârlogu. Până acolo, adică până la drumul dintre Lespezi și Bârlogu, merge moșia Nadinei și apoi continuă până la Teleorman. Cum vezi, aproape am ocolit întreg domeniul nevestei mele... Între Bârlogu și Amara, mult mai devale, se vede încă un sat – Ruginoasa, chiar în centrul proprietății noastre. Acolo, avem acuma acareturile de căpetenie și uneltele mai bune. La orizont, se zărește și de aci satul Izvoru. Pata roșie e coperișul castelului Ghiculeștilor. Pădurea aceea, la stânga Izvorului, e a noastră. Sunt vreo trei sute de pogoane. Atâta s-a mai salvat. Cu un secol în urmă, Amara se afla la marginea pădurii care cuprindea toate locurile astea... Uite, în stânga, pe Valea Câinelui, se vede și satul Vaideei! De acolo, drumul care albește ca o panglică merge la Mozăceni. Mai încoace, dar peste gârlă, se vede foarte bine satul Cantacuzu. Moșia de peste trei mii de pogoane, se zice c-ar fi fost cândva a Cantacuzineștilor, dar azi e a unui căpitan de la Pitești, Lache Grădinaru... De altfel, pe aici, ori încotro te întorci, numai moșii boierești ai să vezi. Colo e Buta, mai încolo Negrași, pe urmă Zidurile, pe urmă Dumbrăveni...

În Lespezi, îi mai arătă conacul lui Gogu, destul de întreținut, fiindcă el mai vine din când în când, adus de nevastă-sa, căreia îi place viața la țară, măcar ca o variație după petrecerile capitalei.

Apoi ajunseră la Amara. Satul, mai mare, era copleșit de aceeași sărăcie, cu aceleași căsuțe coperite cu paie, aceleași ogrăzi pline de bălării. Grigore însă atrase atenția lui Herdelea, cu o mândrie nedisimulată, asupra bisericii

de piatră cu turnul poleit, ridicată de bunicul său, și asupra școlii noi, clădită de tatăl său, iar într-o ulicioară, pe stânga, îi arătă și conacul moșiei Vaideei, în care locuia arendașul Cosma Buruiană și care fusese casă de argați înainte de a se fărâmița domeniul.

— Stai, Ichime, să ne dăm noi jos, să vază boierul mai bine ce-avem pe-aici! strigă deodată Grigore, sărind din brișcă, urmat de Titu. Voi luați-o înainte!

Pe dreapta, începea gardul de uluci pe sub zidire de cărămidă, cu stâlpi pătrați din loc în loc. Era conacul Iuga. În dosul împrejmuirii un șir de plopi bătrâni străjuiau ca un front de ostași de gardă. Printr-o poartă deschisă, se vedea ograda cu clădirile pentru logofeți, argați și alți slujitori, cu grajduri, cotețe, hambare... Mai încolo, după vreo sută de pași, venea intrarea principală la casele boierești. Poarta era înaltă și largă, cu trei arcade de zid unite deasupra, într-o cușcă de porumbei. Întrând cu Titu, Grigore îi spuse cu o undă de tristețe:

— Acuma, ai să vezi ce-a fost în stare să facă iubirea!

În perspectiva aleii de brazi tineri, castelul nou apărea ca un surâs de femeie frumoasă. Herdelea știa că tânărul Iuga l-a clădit de dragul Nadinei. Alb, cu o vastă verandă primitoare, cu ferestre luminoase, cu patru turnulețe ca niște sulițe de apărare, era înveșmântat jur-împrejur cu iederă, ce-și întindea pe alocuri verdeața până la geamurile etajului de sus. Aleea se lărgea și, în fața casei, cuprindea un rond mare în forma unei inimi veșnic aprinsă cu flori roșii.

— Fantezia cu inima înflorită trebuie să mi-o treci cu vederea, făcu gazda zâmbind, când văzu că Titu examinează atent rondul. A fost a unui biet îndrăgostit și gusturile îndrăgostiților sunt cum sunt. Dacă am păstrat-o și o cultiv mereu, este numai pentru că vreau să mă conving pe mine însumi că n-am renunțat la iubire.

Râse sec și, după o pauză, continuă cu alt glas:

— Ca să te familiarizezi deplin, îți propun să facem un ocol, să vezi tot. Nu te superi că te-am plictisit cu atâtea explicații? A fost prima și ultima oară.

Conacul cel nou era așezat în mijlocul unui parc îngrijit meticulos de Grigore însuși. El a adus brazi, cărora de altfel nu le mergea prea bine în regiunea aceasta de șes. Potecile cu prundiș mărunt șerpuiau printre chioșcuri și ronduri de flori, printre grupuri de copaci speciali și peluze tunse în fiece săptămână. Gardul viu care înconjura parcul era dublat de un grilaj de sârmă înspre ograda cealaltă, ca să nu pătrundă galițele de acolo. Numai porumbeii zburătăceau pe alee și prin fața castelului, mai cu sfială însă ca în curtea de dincolo, unde se simțeau în largul lor printre orătăniile fără număr.

Ocoliră prin dreapta. În spatele castelului, la vreo sută de pași, se afla vechiul conac, vast, scund, bătrân. Înfipt parcă pe jumătate în pământ, cu un cerdac sprijinit pe stâlpi, care împodobea fațada ca un portic primitiv. Bătrânul Iuga continua a-și păstra locuința în care s-a născut și, cum el ședea aproape permanent la țară, casa veche părea mai vie decât cea nouă.

— Asta e împărăția noastră! zise Grigore când ajunseră iarăși în fața castelului, unde aștepta ajutorul vizitiului în semn că a descărcat tot ce fusese în brișcă.

Pe Titu Herdelea îl rodea de mult o întrebare, pe care totuși parcă nu îndrăznea s-o rostească. Acum, ca și când ar fi fost pe punctul să se despartă pentru totdeauna de lămuririle lui Grigore, întrebarea îl durea. O puse subit, cu privirea arzătoare.

— Mi-ai arătat atâtea moșii boierești, moșii peste moșii, mari și frumoase. Dar pământurile oamenilor unde sunt?

Grigore Iuga tresări. Nu așteptase acuma întrebarea, deși, pe când îi explica, pe drum, în câteva rânduri, i-a fulgerat și lui prin minte și chiar s-a mirat că Titu nu i-o pune. Își reveni repede și răspunse:

— Apoi vezi, pământurile oamenilor, asta e chestia țărănească!... Pământurile! Nu prea sunt, și unde au fost s-au cam spulberat... Dar asta-i altă poveste!

Titu Herdelea nu înțelese și totuși nu mai stărui. Simțea că a răscolit o rană.

2

— Bine-ai venit, tinere, și să te simți la noi ca acasă! zise Miron Iuga, întrerupând prezentarea ce o începuse Grigore și înăbușind răspunsul emfatic pe care Titu și-l pregătise încă din tren.

Într-un halat de casă, lung ca un caftan, bătrânul Iuga strânse bărbătește mâna tânărului Herdelea. Îl privi o clipă drept în ochi, parc-ar fi vrut să-l cântărească definitiv dintr-odată. Avea niște ochi negri atât de pătrunzători, că-ți scormoneau sufletul și-ți citeau gândurile. Era mai înalt și mai chipeș ca Grigore, cu înfățișarea voluntară a omului obișnuit să poruncească și să fie ascultat. Mustața groasă românească, puțin căruntă, îi împodobea fața, iar glasul metalic, energic și totuși cald, te cucerea. Mâinile osoase, puternice, păreau în stare să țină coarnele plugului, cu toate că erau fine și mai ales degetele foarte delicate.

Indică musafirului un scaun aproape de dânsul și apoi se uită la fiul său întrebător. Grigore știa că bătrânul e nerăbdător să afle ce-a făcut la București. Îi povesti cum a umblat și cum, grație culanței excepționale a lui Dumescu, s-a putut întoarce cu geanta mai plină decât a sperat.

— Vasăzică tot Dumescu! murmură Miron Iuga mulțumit. Numai prietenii cei vechi sunt săritori la nevoi... Dar pe armean ai făcut bine că nu l-ai strâns de gât. Foarte bine!

Rămase un răstimp cu ochii la Grigore, pe urmă se întoarse iarăși spre Titu, pe care înfățișarea și primirea bătrânului îl cam zăpăcise. Îl întrebă despre părinți și frați, apoi cum, când și de ce a trecut Carpații... Auzind că face versuri și vrea să scrie în gazete, Miron Iuga avu un gest disprețuitor. Îl observă și Titu, și Grigore, și amândoi se uluiră. Ca să-l îmblânzească, Herdelea începu să vorbească despre unguri, despre suferințele și persecuția românilor și alte asemenea lucruri de efect sigur. Bătrânul asculta atent și la sfârșit zise:

— Tocmai fiindcă poporul o duce greu cu stăpânirea, conducătorii lui nu trebuie să-l părăsească. Dragi îmi sunt ardelenii care vin încoace, nu zic, dar mai dragi mi-s cei care stau pe loc, acolo, să înfrunte primejdiile, să atragă asupra lor fulgerele asupritorilor, ca astfel poporul să fie la adăpost. Mulțimea nu poate trăi fără conducători sau ajunge să vegeteze într-o viață animalică. Păstorul care-și părăsește turma e mai rău ca acela care o conduce greșit, căci turma singură se risipește, pe când cu păstori, buni sau răi, tot nu se pierde...

Grigore se simți atât de jenat, mai ales că Titu Herdelea schimba fețe-fețe, încât întrerupse cu glas de protestare:

— Bine, tată, dumneata ai aerul că-l dojenești pentru că dorul de libertate l-a îndemnat să vie între noi unde, în orice caz, are mai multe posibilități să-și dezvolte talentul. Nu uita că neamul românesc, tocmai pentru că soarta l-a despărțit între atâtea dominații străine, trebuie să-și păstreze vie cel puțin unitatea sufletească, iar unitatea aceasta numai cântăreții și scriitorii o pot întreține!

— Foarte just! aprobă Miron. Dar dacă toți cântăreții și scriitorii, cum zici tu, se vor muta la București, în țara liberă, atunci poporul rămas dincolo ce va face? Unitatea e necesară, firește. Nu însă între cântăreți, ci pentru sufletele celor mulți. Dimpotrivă, cântăreții vor cânta mai sincer acolo, simțind și ei durerile, decât aici, unde patriotismul a ajuns mai mult articol de paradă.

— Nu, nu, ești profund greșit, tată! insistă Grigore din ce în ce mai aprins. Unitatea sufletească o face în primul rând limba unitară. Apoi, dacă scriitorii noștri se vor închide în provinciile lor, în mod fatal vom avea despărțiri tot mai pronunțate și în grai, iar în cele din urmă, nici nu ne vom mai înțelege frate cu frate!

Neclintit și calm, bătrânul urmă:

— O mie sau două mii de ani, de când om fi existând, prin vremuri poate mai aspre decât cele de acum, văd că ne-am păstrat graiul cu toții la fel, fie aici, fie în Transilvania. Scrierile ce le-am avut, multe-puține și bune sau slăbuțe, au circulat și peste granițele care ne-au despărțit și vor mai circula, fără îndoială. Și scriitorii, fiecare la locul său, și-au făcut datoria, cum s-au priceput. Dezertarea însă eu n-o admit sub nicio formă și pentru niciun motiv. Mâine sau când va veni ceasul să luăm Ardealul, eu am nevoie acolo de conducători firești, de oameni care au ieșit din poporul de acolo și care să poată pune umărul la cârmuirea țării.

Discuția se prelungea fără ca vreunul să cedeze din convingerea sa, în vreme ce tânărul Herdelea asculta cu un surâs fad și umil, vrând să aprobe în același timp pe amândoi și chiar dând dreptate în sinea sa amândurora, după fiecare replică. Spre fericirea lui, fu anunțat arendașul moșiei Vaideei, pe care îl chemase Miron.

Cosma Buruiană avea treizeci și cinci de ani, șapte copii și o nevastă drăguță, care promitea să-i mai sporească numărul urmașilor. A fost logofăt pe la diferite moșii prin Teleorman până ce în sfârșit i-a ajutat Dumnezeu de a putut lua, acum patru ani, pe seama lui, proprietatea Vaideei de la Banca Agrară, cu o arendă modestă față de prețurile ce se plăteau în regiunea aceasta. Cu mulți ani în urmă, pe când era la moșia Stătescu, a fost bătut cumplit de niște oameni care se plângeau că i-ar fi înșelat la dijmuit. De atunci trăiește într-o frică de țărani, soră cu moartea.

— Cucoane Miroane, ce vă spuneam eu mereu? zise dânsul, îndată ce se

așează pe scaun, cu o înfățișare amărâtă, parcă ar fi băut oțet. N-ați auzit ce-am pățit? Adică de unde să auziți că și eu adineaori aflai pocinogul... M-au prădat, cucoane Miroane! O jumătate de vagon de porumb, pe puțin, azi-noapte, din hambarul cel nou!... Pândarii nu știu, n-au văzut, argații nu, nimic, în sfârșit, nimeni nu știe ce-a fost și cine a fost. Și doar trebuie să fi umblat toată noaptea, nu unul, ci mulți... Și de-abia săptămâna trecută îl dijmuisem, de, cinstit, părți drepte, cum mă știți... Acu vedeți și dumneavoastră norocul meu!

Miron Iuga deveni grav și mohorât auzind jelania arendașului, spre deosebire de Grigore, care avea pe față numai batjocură. Bătrânul compătimea pe Buruiană c-a suferit atâta pagubă, totuși mai mult îl îngândura faptul în sine. Dacă țăranii au ajuns să fure în grup o cantitate așa de considerabilă, chiar să nu fi fost cât spune arendașul, e semn rău. Când fură unul, treacă-meargă; îl prinzi sau nu-l prinzi, n-are importanță. Un caz izolat. Când se adună însă mai mulți pentru prădăciune, atunci se schimbă lucrurile.

— Uite rezultatele vorbelor de clacă cu care ați împuiat urechile țăranilor! făcu Miron apăsat, adresându-se mai cu seamă fiului său. Câtă vreme țăranul a știut că trebuie să se învoiască cu moșierul, ca să poată trăi amândoi, au mers toate bine. De când le-ați băgat în cap toți gărgăunii au început fapte d-astea. Și e numai începutul! Fii sigur că vor urma altele și mai urâte!

— Să nu exagerăm lucrurile, tată, zise Grigore cu o ușoară ironie în glas. Au mai furat țăranii și altădată, și de la alții. Ei și? Parcă nu se fură de când lumea? De ce să tragem concluzii atât de negre dintr-o întâmplare atât de obișnuită?

Bătrânul Iuga nici nu socoti de trebuință să-i mai răspundă. Sofismele lui Grigore le cunoștea prea bine. La toate, el găsește explicații și scuze. Umblă gânditor de ici-colo un răstimp, apoi se opri hotărât, spunând:

— Să-mi trimiteți încoace pe primar și pe șeful postului de jandarmi! De unde o fi, să-mi găsească imediat hoții! Pe urmă vom mai vorbi... Dar și pândarii tăi, faini bărbați, n-am ce zice! Întâi ei ar trebui bătuți până vor mărturisi cine-s hoții. Da, da! Aș putea pune rămășag că ei știu, dacă cumva nu sunt și ei din bandă!

Arendașul se închină îngrozit:

— Vai de mine, cucoane Miroane, vreți să-mi dea foc, să mă nenorocească de tot? Eu umblu cu dânșii, cum umbli cu buba coaptă și vedeți ce-am pățit. Darmite dacă i-aș lua cu răul...! Să mă ferească Maica Precista!... M-am plâns dumneavoastră așa, ca unui părinte care totdeauna m-ați ajutat și m-ați ocrotit, dar încolo...

— Am să mă ocup eu de chestia asta mai de aproape, mormăi Miron

închis. Eu o consider de o importanță excepțională.

Ceilalți tăcură. Grigore nu mai voia să se amestece, văzând înverșunarea bătrânului, iar Titu, mai ales după scena de adineaori, se simțea mâhnit și nu-l interesa controversa.

Miron Iuga chemase pentru altceva pe Buruiană. Acuma însă numai furtul îi era în minte și, după câteva momente, zise iarăși, fără să se uite la cei din casă, parc-ar fi vorbit singur:

— Lasă că nu e întâia oară că se fură ca-n codru pe aici. Numai în toamna asta au fost vreo cinci cazuri. De două ori au fost chiar la noi, lucruri mici, dar au fost.

Iar tăcu și își morfoli singur gândurile și în sfârșit, ca și când ar fi descoperit ce căuta, declară sever:

— Răul trebuie curmat din rădăcină. O pildă la timp e mai eficace decât represiunea violentă, când boala s-a întins și s-a adâncit.

Cosma Buruiană, înfricoșat de întorsătura ce-o lua întâmplarea pe care el o povestise mai mult ca să demonstreze boierului cât este de ghinionist, încercă să îndulcească puțin lucrurile:

— S-au schimbat mult țăranii, coane Miroane! S-au deșteptat de sunt chiar prea deștepți. De altminteri, toată lumea e azi prea deșteaptă și de aceea merge din rău în mai rău. Apoi țăranul, dacă s-a deșteptat, numai pământ vrea și iar pământ, și nu se uită de se poate ori nu se poate, ci o ține una și bună...

Titu socoti momentul potrivit, acuma când părea că s-au mai potolit spiritele, să observe și dânsul cu blândețe:

— Așa e țăranul pretutindeni, mă rog. Și la noi, în Transilvania, tot după pământ se zbate. Și niciodată nu-i ajunge. Și e bine că e așa. Cât timp țăranul va iubi cu atâta patimă pământul, e sigur că nimeni nu i-l va putea smulge...

Bătrânul se uită la el lung și atât de batjocoritor, că tânărul își întrerupse cuvintele și plecă ochii perplex, neputând înțelege ce o fi greșit de și-a atras atâta nemulțumire. Arendașul, însă, ca să-i facă plăcere boierului, interveni zelos:

— Altele sunt împrejurările prin părțile dumneavoastră, domnu... (Nu înțelesese numele lui Titu și îngână niște sunete în loc.) Acolo pământul trebuie luat de la străini, care vi l-au răpit în timpul veacurilor, pe când aici pământurile ale boierilor au fost din neam în neam, și boierii le-au ținut, și le-au apărat de toate urgiile...

— Fii pe pace și fără grijă, că în curând și la noi va fi ca și dincolo! zise Grigore disprețuitor. Chiar azi mai bine de jumătate din moșiile boierești se află în mâinile tuturor veneticilor pe care numai dragostea de pământ nu se poate spune că-i doare. Ce va fi mâine, Dumnezeu știe, dar parcă tot mai

folositor ar fi pentru țară dacă moșiile ar ajunge în mâinile țăranilor, căci de la ei mai greu o să le ia străinii decât de la noi. Nu din alt motiv, dar cel puțin ei sunt mulți.

Bătrânul se uită și la dânsul ca adineaori la Titu, și nici lui nu-i răspunse nimic. I se părea atât de evident că vorbește prăpăstii, că se mira numai cum un băiat inteligent ca el nu-și dă seama.

Buruiană însă, simțindu-se și direct atins, răspunse mieros, dar și puțin indignat:

— Coane Grigoriță, vorbiți cu păcat, zău așa, coane Grigoriță! Ce spuneți dumneavoastră în glumă, să fiți sigur că are să se întâmple, uite crucea! Le-a intrat oamenilor în cap să puie stăpânire ei pe pământurile boierilor și să vedeți că așa va fi. N-ați observat dumneavoastră că unde se aude de o moșie de vânzare, țăranii se și reped s-o cumpere și s-o împartă? Iată, chiar la noi, că tot mă țineam să vă spun, cucoane Miroane, umblă vorba că oamenii vor să cumpere moșia coniței Nadina!

Miron Iuga ridică deodată fruntea, zicând mirat:

— Cum s-o cumpere?... Ca s-o cumpere ar trebui să fie întâi de vânzare.

— Apoi așa vorbesc ei, c-ar fi de vânzare.

— Auzișî, Grigoriță, râse bătrânul necăjit.

— Auzii, făcu tânărul dând din umeri.

— Mi se pare că de pe la Platamonu ar fi ieșit vorba, continuă arendașul cu importanță. Fiindcă, după câte am prins eu întâmplător de la oameni, parcă și grecu ar umbla s-o cumpere, iar oamenii, ce zic, de ce s-o ia grecul și să n-o luăm mai bine alde noi...

— Cum ies zvonurile astea așa, Grigoriță? zise Miron, acuma enervat. Mișună cumpărătorii pe moșia nevestei tale și tu parcă habar n-ai avea!... Cu toate astea trebuie să fie ceva, că oamenii n-au înnebunit din senin.

— Chiar așa e, cucoane, se amestecă iar Buruiană. Se zice, adică zic oamenii, că cuconița însăși ar fi spus grecului că nu-i mai prelungește arenda, măcar de i-ar da oricât, și îndoit decât îi dă azi, pentru că dumneaei vrea negreșit să vânză și să scape de tot balamucul cu arenda, și cu oamenii, și celelalte... Iac-așa, coane Miroane!

Pe bătrânul Iuga vestea aceasta îl impresionă mai mult chiar decât povestea cu furtul. Încercă să mai descoasă pe arendaș, dar nici arendașul nu cunoștea alte amănunte. Pe urmă se închise și nu mai zise nimica... Un fecior îi pofti la cină. Buruiană, sculându-se să se retragă, întrebă cam nedumerit:

— M-ați chemat, cucoane Miroane, să-mi spuneți ceva și eu v-am ținut cu necazurile mele, să mă iertați...

Miron încercă să-și amintească pentru ce l-a chemat și se înfurie mai rău că nu-și putea aduce aminte. Vru totuși să-i spuie ceva ca să-l concedieze

delicat și nu găsi nimic. În sfârșit, fără să întoarcă ochii spre dânsul, mormăi mohorât:

— Acu lasă, că m-ai supărat destul... Du-te cu Dumnezeu!

3

Titu Herdelea nu se simți cu adevărat bine decât când, după cină, rămase singur în camera ce-i fusese pregătită și unde îl adusese Grigore, explicându-i să nu puie la inimă cuvintele bătrânului, că el așa a fost totdeauna, original în păreri și gesturi, dar are un suflet minunat... Voia tânărul să nu ție seama și totuși stătuse pe ghimpi la masă și înghițise cu noduri, căci Miron Iuga fusese și mai ursuz, nu i-a adresat nicio privire și s-a hărțuit toată vremea cu fiul său pe fel de fel de mărunțișuri.

Odaia lui era la etaj, în clădirea cea nouă, cu o fereastră spre curtea conacului și alta spre parc. Grigore se reîntoarse la tatăl său, în casa cea veche, unde și mâncaseră. De altfel, viața acolo și-o petrecuse și el. Numai când avea oaspeți dormea dincoace, ca să nu le fie urât și să nu pară castelul pustiu. I-a arătat lui Titu, în celălalt colț, dormitorul cochet în care stăpânea fotografia Nadinei.

Tânărul Herdelea se mai învârti puțin prin cameră, se gândi că Grigore ar putea să revie să mai stea de vorbă, își zise apoi că și-au luat noapte bună și deci, până mâine dimineață, slobod este să facă ce-i place. Nu era târziu. În sobă ardea focul cu un duduit adormitor. Mai bine să se odihnească.

A doua zi se sculă mai de dimineață de cum obișnuia la București. Firește, toată lumea era de mult sculată. Înainte de amiazi tândăli primprejurul conacului. Fiindcă Grigore Iuga avea de descurcat niște socoteli cu un slujbaș, anume Isbășescu, care ținea contabilitatea gospodăriei, în afară de diverse alte însărcinări, Titu Herdelea se simțea încurcat și nu știa ce să facă sau încotro s-o apuce. Logofătul Leonte Bumbu, un țăran dezghețat, înalt și osos, cu o înfățișare energică de sergent reangajat, l-a plimbat puțin prin curtea cea mare și i-a arătat la repezeală grajdurile cailor și un șopron încuiat, care fusese transformat în garaj pentru automobilul coniței Nadina, când venea la țară. Dar se vedea că omul are alte treburi, ca și ceilalți de la conac. Se chibzui c-ar fi mai înțelept să dea o raită prin sat în loc să stea aici de prisos. Se răzgândi deocamdată. Poate că ar fi nedelicat față de amfitrioni.

La masă, însuși Grigore îl îndemnă să se considere absolut liber pe mișcări, scuzându-se că azi e ocupat până peste cap cu balamucurile, dar că de mâine încolo va fi cu totul la dispoziția lui.

Coborând mai târziu, Titu întâlni pe alee o fetișcană cu niște ochi negri și un zâmbet care-i alungară îndată urâtul. Era subțirică, desculță și cu o băsmăluță albastră legată cochet pe cap.

— Ascultă, fetițo, îi zise oprind-o. Ești de aici, de la curte?

— Sunt numai de câteva zile, răspunse fata. M-a adus tușa Profira, a de-i bucătăreasa boierului ăl bătrân, că de mult mă tot chema să viu negreșit, să-i dau ajutor, că tare i-e greu și deloc nu se învoiește cu celelalte fete...

— Și cum te cheamă?

— Marioara! zise ea, adăugând după o scurtă pauză: A Irinii lui Vlad Ciungu. Maică-mea, că tăicuțu a murit acu patru ani, e soră cu tușa Profira.

— Ei, bravo, Marioară, făcu tânărul, ocrotitor. Dar pentru că ești fată așa de drăguță, spune-mi, aveți învățător în sat?

— Cum nu, conașule! Avem. Foarte de treabă și tânăr. E chiar de aici, și-i însurat, și-i trăiesc părinții, că stau toți împreună...

— Șade departe?

— Nu-i așa departe, conașule... Cum ieși în uliță, faci la stânga și mai mergi nițel și vezi o casă cu flori în geamuri. Acolo șade.

— Bine, Marioară, mulțumesc și să-ți jucăm curând la nuntă! zise Titu, ciupind-o galant de obraz.

— Să dea Dumnezeu! răspunse fata mai domol și roșind puțin. Schimbul de cuvinte mai înviora pe Titu Herdelea. Coti la stânga pe ulița satului. Plouase binișor azi-noapte, dar în cursul zilei a fost puțin soare, încât pământul s-a zbicit. Îi venise în minte să facă mai întâi o vizită învățătorului; el însuși era fiu de învățător și deci se cuvenea. A treia casă, pe stânga, după conacul Iuga, acoperită cu tablă roșie, avea o tăbliță de tinichea pe perete, între ferestre. Era postul de jandarmi. Apoi ajunse la încrucișarea cu ulicioara ce duce spre satul Vaideei, în care Grigore îi arătase mai în fund conacul lui Cosma Buruiană. Chiar în colț văzu cârciuma cu streașina foarte lată și o bătătură în față, cu ușa deschisă larg. Doi țărani se tocmeau de afară cu cârciumarul voinic și gras, țăran și el, care stătea în prag și cu pălăria pe ceafă. Văzând pe Titu, cârciumarul salută foarte respectuos... Mai încolo, tot pe dreapta, despărțită de cârciumă numai prin câteva case, venea primăria, cu ogradă mare, apoi pe stânga, școala și pe urmă iar pe dreapta, biserica. În dreptul bisericii tânărul se opri: n-o fi trecut oare de casa învățătorului? Un copil i-o arătă cu degetul: numai nițel mai înainte.

Casa nu se deosebea întru nimic de celelalte. Doar curtea era mai curată și în geamuri într-adevăr râdeau niște mușcate însângerate. Deschise portița. Un dulău șchiop și zbârlit se aruncă la dânsul, lătrând atât de furios, de parcă să-l sfâșie. Din cerdacul îmbrăcat cu viță sălbatică îi coborî într-ajutor o țărancă sprintenă, care alungă câinele.

— Aici șade, mă rog, domnul învățător? întrebă Titu nehotărât.

— Aici, aici, poftiți!... N-aveți frică, nu mușcă, dă-l încolo de nebun! Face și el gălăgie ca să-și plătească viața! adăugă femeia, văzând că străinul trage cu coada ochiului spre dulăul care, până să se potolească, mai hămăia din

când în când neîncrezător și răgușit.

În cerdac apăruse un bărbat de vreo treizeci de ani, cu fața suptă și ochii negri, care ardeau straniu, cu mustața mică, răsucită. Purta un veston negru de sub care atârnau jur-împrejur poalele cămășii țărănești înflorite.

— Eu sunt învățătorul, domnule!

Titu Herdelea se prezentă ceremonios și explică în câteva cuvinte cum a ajuns în Amara. Intrară în casă. Învățătorul îi recomandă pe nevastă-sa, țăranca de adineaori. Cu stângăcia sfiiciunii, acuma părea și mai simpatică. Pe Titu numai costumul țărănesc îl nedumerea. Cu mentalitatea-i ardelenească, el își închipuia că învățătorul, adică reprezentantul intelectualității în sat, trebuie să fie îmbrăcat orășenește, ca astfel să se poată bucura și prin exterior de un prestigiu deosebit în fața poporului.

— La dumneavoastră și stăpânirea dorește, probabil, să aibă dascăl cu prestigiu, pe când la noi... observă învățătorul cu un gest de dezgust.

Dăscălița Florica sosi cu dulceața.

— Vai, doamnă, nu trebuia! protestă Herdelea, luând însă cu plăcere.

Femeia se roși, se scuză, surâse, dispăru. După o scurtă șovăire, învățătorul se crezu dator să încunoștiințeze pe oaspetele său că domnii de la curte nu vor fi prea încântați când vor afla despre vizita aceasta. Mai ales bătrânul Iuga, care i-a și interzis să mai calce pe la conac, fiindcă odată a cutezat să ceară o foarte ușoară îmbunătățire a învoielilor.

Tânărul Herdelea se spăimântase. În vreme ce învățătorul vorbea, el se gândea dacă într-adevăr n-a făcut o greșeală venind la un om care, pe drept, sau nedrept, nu e bine văzut de Iuga. Se liniști, însă, auzind că e vorba de bătrânul care și cu dânsul se poartă destul de prost.

Pe urmă învățătorul, încălzindu-se, îi spuse că oamenii vor pământ și că nu mai pot trăi din ceea ce prisosește boierilor.

Învoiala, chiar cinstită, impune țăranului să dea jumătate din rodul muncii lui proprietarului. Muncind cât muncește azi, dar pe pământul lui, omul ar avea un trai de două ori mai bun. În realitate, însă, trei sferturi din truda săracilor merge să întreție huzureala celor ce stăpânesc pământurile. Mai fericiți au fost sclavii de odinioară, care erau hrăniți, îmbrăcați și îngrijiți în schimbul robiei, pe când țăranii noștri, robotind mai rău ca robii, nu ajung să-și câștige nici măcar mâncarea omenească și trebuie să cerșească și să rămâie veșnic datori la ciocoi, ca să nu moară de foame...

Ion Dragoș, învățătorul, vorbea din propria experiență, trăind și el la rând cu țăranii. Numai întâmplarea l-a făcut să ajungă dascăl. Fiind copil silitor și cu mare dragoste de carte, învățătorul de pe vremuri a rugat pe boierul Miron să-și facă o pomană și să sprijine pe băiatul lui Dragoș, ca să poată intra bursier la școala normală. Bătrânul a intervenit și băiatul nu l-a făcut de rușine, a fost elev strălucit și a luat diploma cu distincție. Soarta voind ca

tocmai în anul acela dascălul cel vechi să se prăpădească, Miron Iuga l-a adus în locul vacant, să fie un îndrumător pentru popor. Așa a spus atunci boierul, așa a crezut și tânărul Dragoș. Mai târziu boierul s-a căit că l-a adus, iar învățătorul și-a zis că a fost adus aici să fie slugă recunoscătoare. Până ce deunăzi Iuga a cerut revizorului școlar să-i caute un om cu care să se poată înțelege și care să nu-i bage zâzanie între țărani, ca Ion Dragoș. Revizorul îl cunoaște, îl prețuiește și n-ar vrea să-l sacrifice; de aceea șovăie și mai încearcă să temporizeze, sperând că bătrânul se va înmuia.

Miron Iuga însă nu e o fire care să-și schimbe gândurile și, când va observa tărăgăneala revizorului, se va adresa chiar ministrului, prieten de-al lui, sau va pune pe cuscrul său, deputatul Gogu Ionescu, să-i mături pe amândoi.

Biata nevastă-sa nici nu bănuiește ce primejdie îi paște, și nici ceilalți ai casei. Se zbuciumă singur și așteaptă. Stă în casa părintească împreună cu un frate, scăpat anul trecut din armată, și cu bătrânii. Din pământul ce l-au avut, jumătate l-au dat zestre unei surori, cea mai mare dintre ei, măritată cu un țăran. El însuși a luat o fată săracă, fără nimica, numai pentru inimă. De n-ar fi salariul, așa puțin cât este, ar fi vai de toți. Ba mâine-poimâine poate să mai vie și vreun copil, deși până azi, în doi ani, nu s-au învrednicit, măcar că au dorit.

— Bine, dar nu există nicio lege care să...? întrebă Titu, plin de indignare.

— Legile sunt pentru noi, cei mici și umili, zise învățătorul Dragoș cu tristețe. Pentru încătușarea noastră...

Glasul și înfățișarea învățătorului dovedeau sinceritate fără umbră. Titu Herdelea, ascultându-l, se minuna cum se poate să se tolereze niște stări atât de barbare. Chiar dacă Dragoș ar exagera, ca toți cei ce suferă greu, și încă durerile lui trebuie să fie crâncene. Își zise că va vorbi negreșit cu Grigore Iuga, care trebuie să facă dreptate.

— Domnule învățător, ai răbdare! zise dânsul cu însuflețire. Dreptatea trebuie să triumfe!

— Se poate, dar până atunci noi vom pieri, răspunse Dragoș cu amărăciune. De sute de ani așteptăm dreptatea, domnule, și nu mai vine. Poate că în realitate nici nu există. O fi numai un basm pentru oamenii necăjiți.

4

Primarul Ion Pravilă dădu buzna la jandarmerie. În odăița de la mijloc era cancelaria, în cea dinspre uliță locuia șeful postului cu nevasta, iar în cea din fund, mai mărișoară, oamenii.

— Ei, domnule șef, acu să te vedem pe unde scoatem cămașa! răbufni primarul cu fața strâmbată de îngrijorare.

Plutonierul Silvestru Boiangiu ațipise puțin după-masă și numai adineaori se sculase și trecuse în cancelarie. Era încă buhăit și mahmur și primarul îl întrerupse tocmai dintr-un căscat binefăcător.

Vru să-l repează că „ce se năpustește așa peste creștini", mai ales când auzi că-l ia și cu „domnule șef", titlu care i se părea că-l coboară, pe el, cogeamite plutonier vechi. Dar văzându-i mutra îngrozită, fu cuprins și el de spaimă, încât deodată îi sări lenevia și întrebă:

— Ce s-a întâmplat, omule?

— Poznă mare, nene, belea mare, glăsui Pravilă, parcă mai prăpădit el însuși din pricina efectului ce-l făcuse asupra șefului.

Primarul era mijlociu de statură, cu ochii mici, vicleni și obrajii tăbăciți și încrețiți. Venea glonț de la conac și avea în urechi proaspăt glasul boierului cel bătrân: „De unde știi, să-mi aduci hoții, primare, că altfel pe tine te iau de guler!" Parcă niciodată nu-l nimerise atâta de proclet pe boierul Miron, încât a fost bucuros că l-a dat afară.

— Are dreptate și boierul, zise plutonierul când înțelese despre ce era vorba. Dacă are, are. Nu-ți spun eu mereu că aici toți sunt tâlhari? Acu vezi bine și dumneata...

Silvestru Boiangiu, mustăcios și țanțoș, și voinic munte, glăsuind astfel, căuta să-și răcorească inima speriată. Primarului ce-i pasă la adică? Se spală pe mâini. De ce sunt jandarmi în sat? Acum câteva luni Miron Iuga s-a plâns comandantului companiei, venit în inspecție și poftit la masă la conac, că jandarmii sunt slabi și șeful cam molcuț și de aceea iar au început să se înmulțească răutățile țăranilor. Căpitanul, firește, a tăbărât asupra plutonierului, l-a făcut albie de porci și i-a pus în vedere că-l azvârle tocmai în fundul Dobrogei dacă va mai da motive de nemulțumire domnului Iuga care așa și pe dincolo... Și iată că din senin îi pică pacostea asta pe cap, când abia se mai liniștise și el puțin.

— Am să fac o anchetă de să mă pomenească satele astea de hoț de codru și pe lumea cealaltă! declară Boiangiu scrâșnind.

Se sfătuiră îndelung. Era limpede că hoții trebuiau căutați numai în Amara, în Vaideei și în Lespezi. În fruntea bănuiților puseră pe pândarii

arendașului Cosma Buruiană. Plutonierul trimise un jandarm să-i aducă numaidecât la post. Apoi luară pe rând pe toți cei mai deocheați din toate trei satele, oprindu-se la câte unii, înlăturând pe alții, mai revenind asupra câtorva. Până la sfârșit, Silvestru Boiangiu își întocmi o listă de vreo treizeci de oameni, pe care voia s-o mai rumege după ce va fi ascultat pe pândari...

Jandarmul intră cu trei țărani în cancelarie. Drept introducere plutonierul cârpi fiecăruia câte două perechi de palme zdravene, iar pe urmă le zise supărat:

— Acu să-mi spuneți cine a furat porumbul arendașului?

— Spuneți, măi băieți, spuneți degrabă, să nu vă mai zdrobească oasele de pomană, adăugă primarul cu glas părintesc și plângător. Trebuie să-mi găsiți pe hoți din fundul pământului, altminteri e foc mare, că voi trebuie să-i știți de n-oți fi cumva chiar voi...

Iacob Mitruțoiu, cel mai bătrân și gârbovit puțin, cu urmele degetelor plutonierului pe obrajii gălbejiți, se jură că el n-a fost de serviciu în noaptea aceea și a dormit acasă cu copiii, precum pot mărturisi toți vecinii lui și tot satul. Ceilalți doi se scuzară că ei au avut poruncă de la boier să păzească hambarele de la curte, cele cu grâu, iar despre hambarul cel nou nici n-a fost pomeneală. Totuși ei au tras cu urechea și într-acolo, dar n-au auzit nimica. Adevărat că hambarul cel nou e mai depărtișor de conac, încât bătrânii au și spus boierului, când l-a clădit, că nu e bine așezat așa de stingher...

Vorbele pândarilor fură primite cu batjocură și cu o nouă serie de ghionturi. Toți tâlharii se apărară cu nu știu, n-am văzut, n-am auzit. Dar cum să nu simți nimica tu, pândar, plătit cu bani grei să păzești avutul stăpânului, când se fură un vagon de porumb numai la câțiva pași de tine?... Irimie Popa, mai chipeș și mai îndrăzneț, nu se putu opri să nu zică:

— Ce vagon, domnule plutonier, păcatele noastre? Că paguba să fi tot fost doi-trei saci, dacă a fost... Și nici boierul Cosma nu s-a putut plânge de mai mult, uite crucea, dom plutonier! Doi-trei saci poate, dar ce vagon? Plutonierul îl plesni cu dosul palmei peste gură răcnind:

— Ești obraznic după ce furi?... În fața mea cutezi să... Obrăznicia țăranului îi vârâse un ac în inimă. Strigă un jandarm odihnit și-i ordonă să aplice indivizilor o bătaie românească, să le fie de ținere de minte. Dar pe urmă îi iertă și le dădu drumul cu condiția ca mâine dimineață să se prezinte la primărie cu hoții, altfel va fi vai și amar de ei.

— Adică asta cum vine, primarule? întrebă Boiangiu când rămase singur cu Pravilă. Boierul Miron ți-a spus de un vagon de porumb, iar arendașul reclamă trei saci?

— De, știu eu? ridică din umeri celălalt. În interesul anchetei, chestia asta trebuie lămurită mai întâi. Fiindcă într-un fel se anchetează un vagon și

alta e când sunt câțiva saci. Prin urmare primarul va merge la fața locului să constate cât și cum s-a furat.

— Dar să nu te culci pe o ureche, nea Ioniță! adăugă plutonierul. C-apoi și dumneata dai de dracu cu mine, așa să știi!

5

Titu Herdelea, ascultând jelaniile învățătorului, se simțea aproape rușinat și vinovat că se află pe aici ca musafir al asupritorilor norodului. Numai când Dragoș scăpa și câte o vorbă mai blândă despre Grigore Iuga, își revenea în fire zicându-și că în definitiv el e invitatul lui Grigore. Totuși, spre a-și manifesta fățiș solidaritatea cu învățătorul și cu mulțimea oropsită din care face parte și dânsul, în clipa plecării, strângându-i mâinile mișcat, frățește, îl rugă să-l însoțească până la preotul satului, să cunoască barem și pe celălalt îndrumător al poporului.

În ogradă intrase și oprise un car cu doi bouleni jigăriți. O babă uscată se iuțea să închidă poarta, în vreme ce un flăcău se apucase să dejuge, iar un moșneag scotea apă din fântâna cu roată pentru adăpatul vitelor.

— Uite-mi toată familia! zise învățătorul Dragoș, arătându-i, după ce Titu își luase rămas bun, în cerdac, de la soția lui.

Tânărul coborî și dădu mâna cu bătrânii și apoi cu flăcăul, mai înalt și mai spătos ca învățătorul. Când să iasă în uliță, flăcăul spuse fratelui său:

— Ar fi bine să te abați nițel și pe la primărie, că, mi se pare, iar umblă să-i bată pe oameni de pomană jandarmii, iar pe pândarii de la arendașul Cosma i-au și bătut.

Doamna Dragoș însă interveni înfricoșată:

— Ba să nu te mai amesteci, Ionel, și să-ți vezi de necazuri, că avem destule, că pe urmă iar o să zică boierii că ții parte oamenilor și o să te asuprească, și iar...

— Bine, bine, lăsați-mă-n pace acuma! zise învățătorul autoritar și cam mândru, mai ales când și bătrânii se grăbiră să-l povățuiască la fel.

Pe drum, Dragoș găsea câte-o vorbă bună aproape pentru fiecare om ce-l întâlnea. Titu Herdelea era obișnuit de acasă să fie prietenos cu țăranii, dar i se părea că învățătorul exagerează înadins, ca să-i arate lui cât se interesează de soarta tuturor.

O femeie amărâtă îi opri, rugând pe Dragoș s-o învețe ce să mai facă și să înceapă că într-atâta i s-a urât cu viața asta de necazuri, de nici nu știe ce-o ține să nu se arunce cu capul în jos într-o fântână. O întrebare a învățătorului o stârni apoi să le povestească cum bărbatul ei a fost omorât în pădure astă-iarnă și cum de atunci se luptă ea singură să hrănească o casă de copii, că ceasul rău a făcut de a pierit și un bou odată cu bărbatul, încât a trebuit să vândă mai pe nimic pe cel rămas, fiindcă bani n-a mai avut să-i cumpere altă pereche. Boierul cel bătrân a chemat-o atunci și a mângâiat-o, și i-a făgăduit că are să-i plătească dumnealui boul și să aibă grijă de bieții

orfani, dar numai cu făgăduiala s-a ales, căci pe urmă, de câte ori s-a mai dus la curte și s-a rugat, la boierii cei mari n-a putut pătrunde, iar logofătul, când a văzut că nu mai scapă de lacrimile ei, i-a spus că boierul s-a ținut de vorbă și a dat porunci domnului Isbășescu să-i plătească paguba, dar că răposatul, fie iertat, a avut mulți bani luați înainte, așa că paguba trebuie să i-o scază din datorii și încă tot nu se acoperă. Apoi, dacă n-a avut boi, de-abia au mai vrut să-i dea pământ și aratul a trebuit să-l plătească în bani, și bani n-a avut și s-a împrumutat de unde a putut, și uite-așa acuma intră în iarnă cu porumb puțin, de n-o să le ajungă nici până la Bobotează, că sunt mulți, și la datorie mai are de dat, și...

— Apoi acu mai ai răbdare și dumneata, că-ți vine acasă băiatul cel mare de la oaste și are să ia el cârma, făcu Dragoș, căutând s-o liniștească.

— Of, măcar de l-ar aduce Dumnezeu! bâlbâi femeia cu glas mai plângător. Dar văd că alții au venit și lui Petrică nu-i dă drumul și nu vine și, Doamne, mult mă mai chinuiesc singură, și multe lacrimi vărs, și nu știu ce am păcătuit de m-a bătut Dumnezeu așa de rău...

— Vine, n-ai grijă! reluă învățătorul. Mâine-poimâine te pomenești cu el acasă!

Femeia plângea și se scuza că așa plânge mereu și nu se poate stăpâni de când au copleșit-o nevoile, de nici noaptea nu mai are odihnă.

— A avut un bărbat foarte de treabă, îi spuse lui Titu învățătorul, despărțindu-se de femeie. Păcat că s-a prăpădit. Norocul ei că feciorul cel mare bate în partea tătâne-său, dacă nu cumva să-l întreacă.

Ajunseră în dreptul primăriei în fața căreia Dragoș zărise de adineaori oprindu-se o trăsură cunoscută. Din curtea primăriei tocmai ieșea arendașul Platamonu însoțit de băiatul său Aristide, student la București, foarte bine îmbrăcat și frumușel, cu trăsături fine, cu niște buze cărnoase și umede.

Zâmbitor și cordial, Platamonu merse spre Dragoș cu mâna întinsă, spunându-i c-a venit să roage ceva pe primar, dar a nimerit rău, fiindcă primarul are o anchetă gravă și cine știe pe unde aleargă acuma.

— Dacă umbli să cauți femei, apoi cuminte ai făcut de l-ai luat pe dumnealui, că le cunoaște prea bine! zise învățătorul mai în glumă, mai în serios, arătând pe tânărul Aristide, care se apropiase de el.

Arendașul râse zgomotos și mulțumit:

— Ei, tinerețea, sânge fierbinte! Mai bine să alerge după muierile de aici, decât să ia la oraș cine știe ce boli, cu toate că acuma nici la țară nu mai ești sigur...

Râseră cu toții. Platamonu se declară foarte încântat de cunoștința cu Titu Herdelea, aminti că l-a văzut când a venit cu Grigore Iuga și-l pofti să vie pe la ei, să-i cunoască familia și să se împrietenească cu Aristide, care e un băiat de zahăr. De altfel zilele astea va trece și el pe la curtea Iuga,

deoarece a primit scrisoare de la coniţa Nadina că sosește în țară și vine negreșit și la moșie.

Îndată ce se depărtară puțin, Dragoș murmură:

— Nu e fată și femeie tânără de care să nu se lege javra asta grecească! Tatăl despoaie pe bărbați și băiatul pe femei.

În fața cârciumii erau acum mai mulți oameni care vorbeau și gesticulau cu aprindere. Când văzură pe Dragoș cu Titu, glasurile se potoliră. În mijlocul grupului se aflau pândarii lui Cosma Buruiană, care se plângeau că-s nevinovați, și primarul Ion Pravilă, care se silea să explice că hoții trebuie negreșit descoperiți.

— Auziși, domnule Nică, ce s-a întâmplat? strigă primarul din mijlocul oamenilor către învățătorul care voise să treacă înainte.

Trebuiră să se oprească. Grupul de țărani îi înconjură, ascultând din nou povestirea primarului, pe care pândarii îl întrerupeau mereu, încurajați de părtinirea tuturor. Pentru că Dragoș se codea să-l aprobe, Ion Pravilă ceru de-a dreptul părerea lui Titu, așteptând o acoperire a purtării lui.

— Apoi, oameni buni, eu sunt străin și de-abia de ieri în sat, zise tânărul Herdelea puțin încurcat de privirile curioase care-l pipăiau din toate părțile. Nu cunosc împrejurările și nici ce pagubă este, dacă este, și...

— Nu e pagubă deloc, conașule, strigă brusc pândarul cel bătrân. Poftiți și dumneavoastră să vedeți și dacă...

— Tu ține-ți gura, Iacobe, și lasă-l pe dumnealui să vorbească! îl opri primarul, grav.

— Cum zic, nu știu ce e și ce nu e, continuă Titu, dar atâta știu bine: că de obicei dracul nu-i așa de negru cum spun cei fricoși.

Câțiva țărani râseră, iar unul observă:

— Așa, așa... Să nu-i năpăstuiască degeaba pe bieții oameni, că-i păcat!

Profitând de reaprinderea mai aprigă a discuției, Dragoș cu Herdelea își urmară calea cotind pe ulicioara dinspre Vaideei unde, aproape peste drum de conacul arendașului Buruiană, ședea popa Nicodim Grancea, într-o casă arătoasă, cu multe acareturi și o ogradă cât o grădină.

Îl găsiră ajutând de zor la descărcatul unui car de dovleci. Era în potcap, cu o rasă cafenie soioasă, suflecată în față peste genunchi. Avea o barbă mare albă, cam înnegrită de murdărie. Se ținea verde, deși trecut de șaptezeci și văduv de douăzeci de ani. Doar că nu mai vedea bine. Astfel și acuma, nu recunoscu îndată pe Dragoș și numai când îi auzi glasul, izbucni cu vioiciune:

— Bată-te să te bată, Ionică, nici nu te mai cunoșteam!... Ochii, ochii m-au lăsat de tot. Și la biserică, nu mai văd deloc buchiile. Toată slujba o fac numai din suflet. Ei, degeaba, bătrânețile!

Vorbind, se uită nedumerit la Titu. Când îi spuse învățătorul cine e,

preotul îi zise blajin:

— Să trăiești, taică! Și să ierți că ne găsești așa, că pe aici așa suntem preoții, mai nemernici și mai fără învățătură, cum am apucat din bătrâni. Ei, fiu-meu, săracul, el știe carte multă, a făcut seminarul la București și a ieșit un popă, de i-a mers vestea până la Mitropolie, că are și glas minunat, poate l-a moștenit de la mine, că glas bun am avut și eu de mi-a mai rămas și acuma ceva – uite, Ionică poate să mărturisească! Cât mă ustură inima că nu-i aici lângă mine, numai eu știu, taică, dar de, dacă boierul Miron nu se îndură să mi-l aducă...

Feciorul preotului trebuise să ia o parohie, de altfel destul de bună, tocmai prin Gorj, fiindcă Miron Iuga n-a vrut să-l primească în Amara, nimeni nu știa din ce pricină. Asta era jalea cea mare a preotului Nicodim și despre asta întreținu toată vremea pe cei doi musafiri, poftiți în casă, să ia măcar o dulceață. Mai avu totuși prilejul să prezinte și pe fiică-sa Niculina, femeie aproape de patruzeci de ani, mai mare ca băiatul, măritată cu un țăran din sat, Filip Ilioasa. Servindu-i, Niculina nu înceta să se scuze că au găsit casa așa de răvășită și pe ea desculță. Avea șase copii, dintre care cel mai mărișor era în clasa a cincea de liceu la Pitești. Trăiau cu toții aici, în casa preotului, până ce se va milostivi Dumnezeu să înmoaie inima boierului Miron și să aducă pe Anton în locul bătrânului Nicodim, că Filip are gospodăria lui părintească și s-a așezat la socrul său numai ca să nu-l lase singur la bătrânețe.

— Ai văzut? zise Dragoș în uliță, când ieșiră petrecuți până la poartă de toată familia preotului. Pretutindeni mâna lui Iuga. În mâna lui e viața noastră a tuturor, poate și moartea.

— E un caz special! răspunse tânărul Herdelea. Și, desigur, trecător! Mâine-poimâine bătrânul Iuga se duce, iar tânărul...

— Nu, nu, te înșeli, nu e special, se aprinse învățătorul. Așa e pretutindeni, în toată țara! Boierul sau locțiitorul lui, arendașul, e stăpânul satului. El e legea, el e tot. Și ca să vezi că nu-s nici pornit și nici absurd, îți voi adăuga că Miron Iuga e mai de treabă decât cei mai mulți alții. El nici nu înșală pe nimeni și nici nu caută să stoarcă pe țărani, ba chiar face bine unde poate și când crede de cuviință. Nu mai vorbesc de dărnicia lui pentru biserică, pentru școală și, în sfârșit, pentru orice lucruri de interes obștesc. Firește, în schimb, nu admite să crâcnească nimeni, convins că numai ce crede și face dânsul poate să fie bine... Vasăzică nu e vorba de un caz care ar fi mai rău, ci poate dimpotrivă. Și totuși vezi bine și dumneata că suntem de fapt robi! Nu din pricina lui Miron Iuga, ci din pricina situației în care ne aflăm. Iar asta nu se poate schimba prin dispariția unui om. Urmașul lui, oricât ar fi de bine intenționat, va continua, va trebui să continue sistemul. Schimbarea adevărată nu va fi decât atunci când vor dispărea toți și când

pământul va fi stăpânit de cei care-l muncesc!

Simțind în glasul învățătorului un fel de amenințare ascunsă, Titu Herdelea observă împăciuitor:

— Da, dar asemenea schimbări nu se pot face de azi pe mâine!

— Nu, firește! rosti Dragoș mai întunecat. Ar trebui să se zguduie lumea din temelii, iar asta n-o doresc nici eu și nici nimeni... Numai vreo minune dacă s-ar întâmpla...

— Minune! murmură Titu. În ziua de azi numai oamenii mai fac minuni!

— Oamenii, da, nu robii! adăugă învățătorul cu o strălucire aspră în ochi.

6

Ziua următoare, în zorii zorilor, primarul Ion Pravilă se afla pe moșia arendașului. Pândarul Zarofir Chelaru, slăbănog și pământiu, se învârtea în jurul hambarului nou ca lupul când dă târcoale unui grajd bine zăvorât. Primarul se uită, cercetă, se suci și, nedescoperind nicio urmă de spargere, întrebă deodată mânios:

— Pe unde au pătruns hoții, măi creștine?

— De, parcă noi știm? zise pândarul amărât. Să-ți arate boierul, că uite-l, vine!

Cosma Buruiană, zgribulit, fiindcă se lăsase o brumă groasă, sosea să fie de față la descinderea ce i-o anunțase de aseară pândarii. Primarul Pravilă îl întâmpină cu o imputare respectuoasă:

— Ce-mi făcurăți, cucoane, păcatele noastre? Nu puteați mai bine să ne spuneți nouă și să nu mai amestecați în treburi d-astea pe boierul Miron, că doar îl știți cum se supără de tare și ce pătimim pe urmă cu toții...

Arendașul încercă să ia lucrurile în glumă, dar când află ce poruncă strașnică i-a dat boierul cel bătrân primarului, se întristă rău. Uite, domnule, ce încurcătură iese dintr-o vorbă aruncată. Îi venea să-și muște limba că s-a apucat de-a trăncănit, încât acuma o să prindă țăranii ură pe dânsul să nu mai aibă trai cu moșia. Dar cine să-și închipuie că Iuga are să facă atâta tărăboi dintr-un fleac de nimic?... Spuse primarului să nu se pripească și să mai aștepte olecuță, că va merge și dânsul negreșit la cancelarie să declare că n-are nicio pretenție și să lase lumea în pace.

Mulțumit, Pravilă porni spre sat. Pe drum însă se gândi că arendașul degeaba își retrage jalba; dacă boierul Miron nu-i poruncește nimic, el nu poate lăsa lucrurile baltă, că te pomenești că boierul Miron se supără mai rău și-și descarcă toată mânia asupra lui. În același timp, Cosma Buruiană își zicea că are să-și aprindă paie-n cap cu declarația de renunțare și se hotărî să tacă mâlc deocamdată.

Plutonierul Boiangiu, în urma unui vis pe care nevastă-sa i l-a tălmăcit în rău, era mai dârz ca aseară. Aștepta la primărie să sosească Pravilă cu rezultatul descinderii. Trimisese să-i aducă cincisprezece bănuiți din Vaideei și alți zece din Amara, care se și aflau în curte și pe care tocmai se pregătea să-i instruiască. Voia să lucreze în cancelaria comunală, pentru că aici era, în fund, o odaie bună de arest pentru mai mulți, pe când la sediul postului n-avea decât o cămăruță în care nu încăpeau nici trei oameni.

Primarul veni roșu, gâfâind și înmuiat. Trecând prin fața cârciumii, a intrat și a înghițit o jumătate de țuică, să se încălzească puțin. Boiangiu îi

declară că el nu va răbda să fie notat prost din pricina unor țopârlani netrebnici și nu vru să-și schimbe hotărârea nici când auzi că arendașul s-a domolit. Lui nu-i pasă de toanele domnului Cosma. El e militar și-și face datoria. Avea o privire atât de cruntă, că Pravilă se înfricoșă, parcă și dânsul ar fi fost bănuit.

Secretarul Chiriță Dumitrescu era un băietan îmbrăcat nemțește cu o cochetărie rurală, cu cămașa murdară și fără manșete, dar gulerul de celuloid șters bine cu gumă, absolvent al unei vagi clase de liceu, încăput funcționar comunal prin protecția bucătăresei lui Iuga, căreia îi era nepot de frate. Acuma se trudea să-și lege mai fercheș cravata verde la gât, nepăsător față de tot ce se petrecea, cu gândurile la fata grecului cu care a avut norocul să vorbească ieri și care i-a zâmbit.

— Domnule Chiriță, rogu-te, ajută-mi mătăluță nițeluș la procesele-verbale! strigă deodată plutonierul, întorcând spatele primarului. Eu dictez și mata doar să scrii, ca să mergem mai repede.

— Parcă n-am eu destule pe cap! protestă secretarul. Uite colea, câte mă așteaptă! adăugă arătând spre un teanc de hârțoage, cu gâtul însă, căci mâinile îi erau ocupate cu cravata rebelă.

— Servește-mă, domnule Chiriță, că nici eu n-am să-ți rămân dator! stărui Boiangiu cu o imputare amicală.

— Dacă-i așa, iacă, las toate și te servesc, nene Silvestre! făcu tânărul încântat că reușise să-și înnoade cravata cum dorise și admirându-se într-o oglinjoară rezemată de călimară. Poți să-i și dai drumul, că eu m-am terminat! urmă dânsul după ce-și mai potrivi și frizura, așa ca un cârlionț să-i atârne cuceritor pe frunte.

Cei zece țărani din Amara fuseseră trecuți din ogradă în antreul cancelariei sub paza unui jandarm postat la ușa de afară. În sfârșit plutonierul Boiangiu se ivi în prag, îi măsură pe toți tăcut și sumbru două clipe, apoi întrebă:

— Mă, care ești hoțul de-ai furat porumbul boierului?

— Noi nu suntem, don' plutonier, răspunseră câteva glasuri timide.

— Vasăzică nu vrei să spui cu frumosul, ai? continuă șeful cu un zâmbet acru. Bun!... Aide, vino-ncoace tu, ăla, cum te cheamă?

— Pe mine, don' plutonier?... Orbișor Leonte! zise omul intrând în cancelarie cu Boiangiu.

Câteva minute se auziră dinăuntru numai plescăituri de palme și răbufniri de ghionturi, întretăiate de gâfâielile șefului: „Spune, mă!... Nu vrei să spui?" și de vaietele omului din ce în ce mai prelungite: „Nu mai da, don' plutonier!... Iartă-mă, don' plutonier!... Nu știu! Nu-s eu, don' plutonier!" Țăranii rămași în antreu se uitau unii la alții, uluiți, și din când în când la jandarmul care stătea în ușă, nemișcat, parc-ar fi fost de lemn. De-abia într-

un târziu Serafim Mogoș, om cu cinci copii, cărunt pe tâmple și cu o privire de înțelept, ridică glasul:

— Măi fraților, spune care ai furat, mă, să nu ne omoare pe toți fără vină!

Se jurară care de care că el nu. Apoi se deschise iar ușa cancelariei de unde ieși, clătinându-se ca un beat, cu fața scofâlcită și cu dâre de sânge pe mustăți și pe bărbie, Leonte Orbișor, împins de spate de către plutonierul care răcni:

— Să mi-l bagi la arest, jandarm, până i-o veni din nou rândul să stea de vorbă cu mine!

Până să se întoarcă jandarmul din fundul curții, Boiangiu se adresă mai domol celorlalți:

— Mă, spuneți care ați furat! Spune, mă, cu binele, că vă bat până storc și sufletul din voi!

Țăranii tăgăduiau cu desperare. Atunci șeful, mai întărâtat, strigă lui Mogoș:

— Aide tu, ăl mai țanțoșu!... Poftim înlăuntru!

— D-apoi că pe mine să mă și omori, don' plutonier, căci mâna dumitale mi-e viața, dar dacă n-am furat, cum să zic c-am furat, don' plutonier?

Cu o lovitură scurtă în falcă îi curmă vorba și, trăgându-l de umăr în odaie, închise ușa. Și iar începură plescăiturile și răbufnirile, gâfâielile și vaietele...

Ancheta ținu vreo două ceasuri. Între timp sosiră și cei cincisprezece din Vaideei, escortați de doi jandarmi, tocmai bine, căci amăranii erau pe isprăvite și ședeau în arest, ștergându-și sângele și mângâindu-și fălcile. Plutonierul însă obosise rău de atâta muncă și, când sfârși instrucția cu ultimul amăran, își îngădui să facă o pauză, să răsufle. Mai mult profită totuși primarul care se repezi până la cârciuma lui Busuioc să-și mai întărească inima cu o țuică. În trecere nu uită, nici la ducere și nici la întoarcere, să îndemne părintește pe țăranii ce așteptau în ogradă:

— Măi oameni, de ce nu spuneți voi, de ce sunteți ai dracului? Boiangiu nici în pauză nu stătu cu mâinile în sân: iscăli procesele-verbale, revizui lista altei serii de bănuiți, pe care socotea să-i instruiască după-amiazi...

În afară de cei cincisprezece se mai strânsese în ogradă un pâlc de oameni, parte din Amara, parte din Vaideei, care voiau să mărturisească pe sfânta cruce, că nici cei bătuți și nici cei ce-și așteptau rândul nu sunt vinovați și nici nu s-au mișcat de la casele lor în noaptea cu năpasta. Și mai erau câteva femei, speriate și bocite, fiecare cu o legăturică de merinde subțioară, pentru bărbații lor oropsiți, ca să nu mai îndure și foame, dacă s-ar întâmpla să-i ție mai mult jandarmii.

Când reluă ancheta și fură aduși în antreu bănuiții, plutonierul văzu nedumerit că au mai rămas țărani în curte. Întrebă din prag:

— Da voi ce poftiți, măi creștini?

Pantelimon Văduva, un flăcău rumen, luat la oaste și urmând să se prezinte peste vreo săptămână la regiment, la Pitești, aflându-se mai în față, răspunse repede:

— Noi am venit să mărturisim, don' plutonier, că dumnealor n-au nicio vină cu porumbul boierului.

— Așa? făcu Boiangiu, apropiindu-se de el. Ia vino încoace, măi Pantelimoane, că doar tu ești soldat!... Carevasăzică umblați și cu rebeliune?... Paștele, și arhanghelii, și anafura care te-a făcut pe tine, Pantelimoane!

Cu o mișcare fulgerătoare îl înșfăcase de guler și începu să-i care la pumni peste cap, peste obraji, pe unde-l nimerea. Ceilalți, văzând una ca asta, o zbughiră în uliță cu niște râsete prostești amestecate cu spaimă, căci felul cum plutonierul vorbise flăcăului și cum îl apucase la bătaie li se păruse întâi caraghios. Pantelimon însă izbuti să se smulgă din strânsoarea lui Boiangiu și o luă la goană, după ceilalți, având totuși și el pe fața stâlcită de lovituri același râs uluit; numai când se șterse cu mâneca, din pricina unei dureri ce-i stăruia în falcă, crezând că l-a podidit sângele, îi dispăru râsul. Scuipă cu sânge, își mușcase limba în zăpăceala pumnilor.

În ciuda supărării, văzând pe țărani râzând, plutonierul răcni aproape cu veselie:

— Stai, Pantelimoane!... De ce fugi, măi Pantelimoane?

Își reveni îndată, se mohorî mai tare și se întoarse la datorie.

Bănuiții, îngrămădiți ca oile în tindă, auzind râsetele de afară, își luară și ei niște mutre zâmbitoare în speranța că așa vor câștiga bunăvoința plutonierului. Acesta însă crezu că vor să-și bată joc de el și, ca să le taie scurt pofta de veselie, împărți la întâmplare o droaie de ghionturi, mormăind indignat:

— Rebeliune, ai, puturoșilor?... Și hoți, și obraznici, ai?

Peste câteva clipe, răcorit, se înfipse falnic în pragul cancelariei și strigă, arătând pe unul din mulțime:

— Tu, ăla!... Tu, tu!... Aide, nu te codi, mocofane!

7

În aceeași zi, Grigore Iuga luase pe Titu Herdelea mai de dimineață să-i arate mai de aproape moșia și mai cu seamă instalațiile gospodărești ce le aveau concentrate la Ruginoasa, sat nou, numai de vreo treizeci de case, făcute toate de bătrânul Miron și dăruite oamenilor ca să-i aibă acolo, la îndemână.

Merseră, firește, pe jos. De la Amara la Ruginoasa e o plimbare de jumătate de ceas. Titu admiră mulțimea de vite, de cai, de păsări, de servitori, de hambare imense pe picioare înalte, apoi clăile uriașe de paie și de fân, stogurile de coceni, dar fără entuziasm deosebit, ci numai ca să facă plăcere lui Grigore, care într-adevăr se bucura.

De la Ruginoasa coborâră apoi până aproape de Izvoru, pe un drum de care, având în stânga moșia Amara și în dreapta moșia Ruginoasa, aceeași câmpie dreaptă, pustie, monotonă, neagră sub cerul cenușiu de toamnă. Numai la orizont se vedea peticul arămiu al pădurii Amara și, mai la dreapta, coperișul roșu al castelului Ghica din Izvoru.

Se întoarseră în Ruginoasa, unde Grigore mai avea puțin de lucru. Pe urmă o luară pe alt drum, spre Bârlogu, iar de acolo, peste câmp, pe o potecă dreaptă, înapoi la Amara.

Mai mult decât locurile și gospodăria, pe tânărul Herdelea îl interesa că în sfârșit avea prilejul să vorbească în tihnă cu Grigore Iuga. Nu îndrăznise și n-avusese ocazia să-l întrebe măcar ce-a făcut la Baloleanu în chestia cu *Universul*. Acum Grigore îi spuse de la sine, printre altele, că Baloleanu a aruncat o vorbă și a primit o asigurare că va fi satisfăcut, dar el, Grigore, nu s-a mulțumit cu atâta, ci i-a luat cuvântul de onoare că până se înapoiază Titu de la țară va fi aranjat tot. Deocamdată să nu se gândească totuși la capitală și la jurnale, ci să se simtă bine aici.

Titu îi mulțumi cu efuziune și-i povesti apoi cum a fost ieri prin sat, la Dragoș și la popa Nicodim. Grigore lăudă pe învățător că e harnic și inimos, adăugând că și bătrânul îl prețuiește, deși îl consideră cam demagog, ceea ce chiar este într-un fel.

— Mie mi s-a părut foarte sincer, doar puțin exaltat! zise Herdelea.

— Tocmai sinceritatea și exaltarea fac periculoși pe oamenii cu o cultură insuficientă! răspunse Iuga. De aceea și Dragoș nu mai trăiește în realitate și se crede ținta tuturor persecuțiilor. Astfel de oameni stârnesc, fără voia lor, multe nenorociri...

Sosiră în Amara pe la amiazi. Când să intre la conac, întâlniră tocmai pe învățătorul Dragoș, palid și foarte emoționat, care venea spre ei. Salută și

vorbi cu glas înecat:

— Pornisem la domnul Miron, cu toate că mă expuneam să fiu izgonit, dar eram obligat să încerc chiar imposibilul ca să opresc ceea ce se... Fiindcă am avut norocul să vă întâlnesc pe dumneavoastră, coane Grigoriță, vă rog să mă ascultați și să....

Îi spuse cum jandarmii schingiuiesc zeci de țărani, cum au venit femei și bătrâni la dânsul și la preotul Nicodim, rugându-i să-i salveze, cum el, oricât îi sângera inima, nu s-a mișcat, crezând că plutonierul va osteni, dar se pare că ancheta e de-abia la început și după-prânz urmează să fie stâlciți în bătăi alți nenorociți...

— Pentru câțiva saci de porumb, coane Grigoriță! sfârși învățătorul tremurând. Oamenii s-au oferit să puie mână de la mână și să despăgubească pe arendaș. Voi da și eu, vom da cu toții, numai să....

— Vrei să mergem până la primărie? întrebă Grigore pe Titu. Porniră. În fața primăriei și în ogradă stăteau pâlcuri de bărbați și mai ales femei.

Grigore fu întâmpinat în cancelarie de un „sărut mâna“ speriat al primarului, care se afla tocmai într-o consfătuire cu plutonierul și secretarul în privința programului anchetei pentru după-amiazi. Socotind că conașul Grigoriță a venit să inspecteze mersul cercetărilor din ordinul boierului Miron, primarul Pravilă se tângui umilit că de aseară se chinuiește, împreună cu șeful postului, dar în zadar, nimeni nu vrea să mărturisească. Plutonierul, încremenit în „drepți“, declară că el are să-i dibuiască totuși, numai că-i mai trebuie timp, deoarece țăranii sunt mulți și dânsul e singur cu instruirea lor.

Atunci Grigore îi sfătui să suspende deocamdată interogatoriile, să nu se facă zarvă de prisos în sat, și să pornească pe altă pistă cercetările. Să stabilească întâi precis cât s-a furat și mai ales cum, ca astfel să poată deduce cam cine ar putea fi hoții. Primarul raportă că el n-a găsit nicio urmă de spargere și că arendașul nu mai are pretenții.

— Dacă nu sunt deloc urme, s-ar putea să nu fi umblat hoții? întrebă Grigore simplu.

— Apoi că de n-ar spune domnul Cosma, eu nici n-aș fi cunoscut c-au umblat! zise primarul cu o sinceritate care îi îmbujoră fața.

— Niciun hoț nu mărturisește de bunăvoie când n-a fost prins asupra faptului, spuse Boiangiu dârz.

După plecarea lui Grigore, primarul mai rămase la sfat nițel cu Boiangiu. Pe Grigore îl respectau, dar de Miron Iuga le era frică. Va fi deci cuminte să meargă Pravilă după-prânz să raporteze bătrânului cum au lucrat și ce le-a poruncit conașul Grigoriță, să fie dânșii la adăpost de orice vină. Miron Iuga avu o tresărire când auzi de intervenția fiului său. Aprobă, însă, ce-a poruncit Grigore, observând doar că asta nu înseamnă încetarea cercetărilor

și repetând că hoții trebuiesc descoperiți...

Seara, după cină, bătrânul Iuga zise:

— Aș vrea să-ți vorbesc ceva, Grigoriță, într-o chestie care... Titu Herdelea, înțelegând că e de prisos, se sculă imediat, murmurând:

— Pe mine, vă rog, să mă scuzați... Sunt și prea ostenit de cât am umblat azi...

— Atunci noapte bună! făcu Miron cu o umbră de recunoștință în glas.

Cum ieși Herdelea, Grigore începu să protesteze că iar a jignit pe prietenul lui, fără să ție seamă că... Cu un gest, bătrânul îi curmă vorbele:

— Lasă asta, că n-are nicio importanță!... Mai grav este că tu începi să-mi sapi autoritatea în fața lumii și că oprești pe oameni să execute poruncile mele. Asta da, e foarte grav! Și asta nu se poate, dragul meu!... Cât timp sunt încă în picioare, rămân eu stăpân aici, Grigoriță! E dorința mea, hotărât, știi bine... Când voi dispărea eu, vei face tu cum vei crede. Până atunci însă te rog, puiule! Te rog!

Era atâta fermitate în tonul lui, că Grigore se simți întocmai ca odinioară când, copil nepriceput, îi primea dojenile fără crâcnire, și cu o supunere fricoasă. Răspunse ca și atunci:

— Da, tată.

De abia după o pauză îndrăzni să adauge, tot ca un copil:

— Am crezut că sunt în vederile dumitale când am încercat să împiedic asuprirea celor nevinovați.

— Nu! zise bătrânul scurt, parc-ar fi apăsat un sigiliu pe un ordin irevocabil.

Capitolul III: FLĂMÂNZII

1

Peste câteva zile primarul Pravilă căută într-ascuns pe Grigore Iuga și-i mărturisi că nu se pot găsi hoții, pentru că nici n-a fost furt. A mai cercetat cu de-amănuntul hambarul cu pricina în tovărășia plutonierului, au mai muștruluit pe câțiva oameni care li s-au părut mai deocheați, dar degeaba. În sfârșit, s-a dus la Cosma Buruiană și dânsul i-a spus că într-adevăr s-a pripit cu jalba, căci și lui i se pare că n-a fost nimic, că tocmai se gândește să se spovedească boierului și nu îndrăznește de teamă că n-are să-l ierte.

— Ș-acu venii la dumneavoastră să vă dau de știre – urmă primarul – că sunteți mai îngăduitor și o să puneți o vorbă bună la boierul Miron, să afle și dumnealui pentru care pricină nu i-am împlinit poruncile cum am fi poftit și cum suntem datori.

În aceeași zi Grigore comunică vestea aceasta și tatălui său care o ascultă foarte calm, fără să arate vreo mirare sau supărare.

În sine însă era indignat împotriva lui Buruiană. Mai ales se simțea atins pentru că trebuia să recunoască, chiar ocolit, în fața fiului său că a greșit.

— Bine-ai făcut că mi-ai spus! zise la urmă simplu, liniștit. Și peste un răstimp, ca și când ar fi vorbit singur: Vezi dumneata ce om și arendașul ăsta! Ei lasă că am să...

Tăcu brusc. Nu voia să se deschidă. Schimbă vorba. De altfel zvonul despre vânzarea moșiei Nadinei îi rămăsese în inimă ca un cui. Fără să se fi interesat direct, ceea ce i s-ar fi părut nedemn de dânsul, din diferite părți și sub diverse forme, i s-a confirmat mereu. Însuși Grigore a recunoscut acuma două sau trei zile că într-adevăr a auzit parcă odată pe Nadina pomenind de așa ceva, dar nu i-a dat importanță, pentru că nevastă-sa, când spune lucruri d-astea, vrea doar să-și arate mai mult disprețul pentru tot ce privește moșia. Bătrânul Iuga profită acuma să întrebe cu ton de glumă:

— La fel o fi și cu înstrăinarea proprietății Babaroaga?

Mirat de întrebarea neașteptată, Grigore totuși răspunse cu un gest de indiferență:

— Nu știu. Se poate. Din partea mea n-are decât s-o vânză, dacă-i place. E zestrea ei, și-o administrează cum crede...

— Dar fără consimțământul tău știi bine că nu poate înstrăina nimic!

făcu Miron, privindu-l drept în ochi.

— Consimțământul meu îl are anticipat! De vreme ce Nadina a preferat să lase arendat pământul în loc să...

— Vasăzică are consimțământul tău? repetă bătrânul fără să-l slăbească din ochi.

— Negreșit! Fără discuție și oricând va dori ea! zise Grigore ferm și susținându-i privirea.

— Oricui ar vinde? stărui tatăl. Chiar țăranilor?

— O, mai ales țăranilor! făcu tânărul cu un râs scurt, sec. Decât să am de vecin pe Platamonu sau alt asemenea boier, mai bine niște țărani flămânzi de pământ, care așa cel puțin își vor mai astâmpăra foamea și ne vor lăsa pe noi în pace!

Parcă de mult ar fi așteptat acest răspuns, bătrânul zise deodată, fără mânie, cu glasul de imputare care știa că impresionează pe Grigore:

— Observ, dragul meu, cu mare-mare durere că demagogia ți-a strâmbat judecata cu desăvârșire și încep să mă gândesc cu spaimă ce se va alege de biata asta de gospodărie când voi închide eu ochii. Nu știu de ce, dar mereu mă ispitește amintirea lui Teofil, fie iertat, și mi-e să nu mergi și tu pe urmele lui, de să se irosească toate pe aici și să rămâie numai praful și cenușa...

— Din partea asta poți fi liniștit, tată! glăsui Grigore simțindu-se în dreptul său. Iubesc și eu pământul cât și dumneata, te asigur, dar iubirea nu mă poate orbi să nu văd că și țăranii au dreptul să trăiască!

Acuma Miron Iuga se supără:

— Adică eu nu-mi iubesc țăranii și nu-i las să trăiască? Eu, care am împărțit cu ei tot ce-am avut și le-am purtat de grijă, eu nu-i iubesc, și-i iubiți voi, care le împuiați capetele cu făgăduieli și vorbe goale! Aida de, Grigoriță, să fim serioși!

Continuă mai potolit după o mică pauză:

— Agricultura cere experiență și experiența e categorică în privința asta: o moșie flancată de țărani e condamnată la moarte. Precis și fără apel!... Când vor ajunge cele două mii cinci sute de pogoane de la Babaroaga în mâinile țăranilor, aș vrea să te văd ce învoieli ai să mai poți face cu dânșii. Au să-ți râdă în nas și să-ți dea cu tifla, băiete! Azi sunt (vru să spuie că sunt hoți, dar își aminti de Buruiană și schimbă)... sunt cum îi știm; atunci o să-și bată joc de tine și mai târziu o să te bată de-a binelea. Mulțimii îi trebuie stăpân și frâu, altfel vine anarhia!

Grigore asculta și nu încerca să-l contrazică. Îi auzise de atâtea ori părerile și știa că nimeni nu i le poate schimba. De altfel, Miron merse până la capăt:

— Consimțământul tău, în cazul de față, trebuie să fie o armă de apărare

pentru noi. Consimți întrucât înstrăinarea nu va însemna primejduirea proprietății tale. Asta e ceva normal... În realitate primejdia n-ar fi înlăturată decât dacă ai face o sforțare să cumperi tu însuți Babaroaga.

Tânărul Iuga surâse, atât i se părea de ciudată ideea. Răspunse ironic:

— Nadina ar fi în stare să se răzgândească dacă ar afla că și eu sunt amator. Ea vrea să mă smulgă de la țară, nu să mă întărească aici... Dar de ce n-ai cumpăra-o mai bine dumneata, tată, dacă ții așa de mult?

Miron Iuga rămase o clipă mirat, parcă ar fi auzit o noutate mare. Apoi zise gânditor:

— Așa-i, Grigoriță, ai dreptate! La urma urmelor...

2

Fiindcă se arătase a vreme frumoasă, cârciumarul Cristea Busuioc avuse grijă să tocmească lăutari ca să poată tineretul să învârtească hora toată după-amiaza, iar seara să se veselească și bătrânii la un pahar de băutură. Era ultima duminică din octombrie. În alți ani, la data asta, era frig și zloată; acuma pe cerul senin ca vara soarele galben lucea călduț, răspândind o lumină melancolică peste tristețea pământului.

Hora începea pe bătătura dinaintea cârciumii, dar se întindea curând până în uliță, unde se înșirau fetele și femeile care priveau jocul. Așa, când se întâmpla să treacă vreo căruță – foarte rar, câte una, două – toată lumea, jucători și privitori, trebuia să se îngrămădească înapoi spre bătătură, țipetele femeilor speriate acoperind atunci țârâitul înflorit al lăutarilor.

Acuma hora era chiar în șosea și se legăna lin sub privirile fermecate ale femeilor și fetelor. Lăutarii, numai doi (îi plătea cârciumarul, care făcea economie, zicând că ori doi, ori trei, același lucru, dar să cânte bine și mereu), se frământau mai abitir ca jucătorii, mutându-se de ici-colo, îndemnându-se unul pe altul. Cizmele flăcăilor tropoteau greu pe ulița zbicită, pe când fetele săltau gingaș ca niște căprioare și abia de atingeau pământul.

*

Pe băncile de lângă pereții cârciumii odihneau câțiva bătrâni, iar împrejurul lor, pe locul rămas slobod, stăteau la sfat bărbații, ca în alte duminici. În Amara, la cârciumă, obișnuiau să se strângă oamenii, în sărbători, de prin toate satele ce au ținut odinioară de domeniile Iuga. A rămas așa din bătrâni, când aci veneau toți cu toate durerile, și cei din Lespezi, și cei din Vaideei și Bârlogu, întocmai ca și cei de la Gliganu sau de la Babaroaga, fără a mai pomeni pe cei din Ruginoasa, care erau în Amara ca acasă.

Serafim Mogoș, cu tâmplele cărunte și cu ochii cuminți, povestea ce-a pătimit de la jandarmi. Vorbind, însă, nu se uita la oameni, ci undeva departe, parcă s-ar fi jeluit unui judecător drept. Un copil îl ținea de mână și se învârtea în jurul lui când încoace, când încolo, vesel ca un fluture alb lângă un pom bătrân. Toți cunoșteau întâmplările, că doar s-a dus vestea anchetei în toate satele, mai erau de față vreo trei dintre cei bătuți, printre ascultători, și totuși luau seama de jelania lui Serafim, parc-ar fi auzit întâia oară o poveste nemaipomenită sau parcă s-ar fi complăcut în evocarea unor suferințe care le răscoleau sufletele. Ignat Cercel, mai tânăr ca Mogoș de ani,

dar la înfățișare mai bătrân, cu priviri de câine de pripas, se uita numai la gura lui, clătina din cap, ofta și întrerupea mereu cu aceleași vorbe:

— Păi, ce să facem, oameni buni, ce să facem?

Întreruperile aveau, fără voia lui, niște intonații atât de ciudate, durere și umilință resemnată, că oamenii îl săgetau cu priviri dispreţuitoare, iar Toader Strâmbu, văduv cu trei copii și fără un petic de pământ, izbucni în cele din urmă furios:

— Ce să facem, ce să facem? (Se spăimântă însă singur de revolta lui și urmă repede, morfolindu-și vorbele:) Dumnezeu știe ce să facem...

De altfel, și Ignat Cercel a fost bătut, acum vreo patru ani, de plutonierul care fusese înaintea lui Boiangiu, tot pentru că s-ar fi furat niște lucruri de la curte, dar bătut așa de rău, că a zăcut două săptămâni și a rămas cam beteag pentru toată viața.

Ca să șteargă mai bine urmele mâniei lui Toader, Leonte Orbișor, mic, cu glas ascuțit, cu fața vioaie, găsi cu cale să observe împăciuitor:

— Am pătimit și eu cu Serafim și cu ceilalți laolaltă, dar mă întorc și zic: stăpânirea ce să facă dacă e furt? Și de ce să fure munca altuia hoții?

— Așa e, vezi bine!... Să nu fure! ziseră câțiva, dând din cap. Se făcu o mișcare nehotărâtă, ca și când s-ar fi ridicat brusc o piatră de pe inimi. Și tocmai atunci Trifon Guju mormăi întunecat, mai mult pentru sine, dar auzit de toată lumea, căci glasul era ursuz și pătrunzător ca și fața-i veșnic încruntată:

— D-apoi că tot munca noastră e!

Toți întoarseră deodată ochii spre el, ca și când le-ar fi dezvăluit o mare taină sau măcar o credință intimă a tuturor. Nimeni însă nu zise nimica și chiar Trifon, care obișnuia să repete când credea că a spus o vorbă mare, acuma tăcu și lăsă capul pe piept.

După un răstimp de tăcere, frământată de cântecul lăutarilor și de chiotele jucătorilor, începură să vorbească cu toții deodată, fiecare despre altceva și cu alte cuvinte. Nu se mai uitau deloc unii la alții, ci numai la hora din uliță, ca și când le-ar fi fost frică de ei înșiși. Glasurile lor se împleteau și se prelungeau într-un oftat fără sfârșit.

Hora zburda în cerc larg, se întindea ca un șarpe, atingea cu șfichiuri alintătoare, când pe femeile de pe margini, când pe bărbații din bătătura cârciumii. Bucuria jucătorilor izbucnea în frânturi de strigături, în floricele de pași ritmați. Privitorii se îmbulzeau cuprinși de aceeași veselie, parcă ar fi căutat să se topească cu toții într-o singură ființă fără griji și fără necazuri.

Cel mai vesel părea totuși Pantelimon Văduva și toată lumea se bucura de veselia lui, pentru că el peste câteva zile trebuia să plece la oaste și cine știe când va mai avea prilejul să se veselească. El însuși gândea la fel, deși se lăuda că vrea să se întoarcă cel puțin căprar, ca și Petrică a lui Petre, care are

să vie acasă tocmai când el se duce. În sinea lui însă avea groază de necunoscutul vieții de soldat. A stat de vorbă cu mulți și i-a descusut; toți se mândreau cu milităria lor și spuneau că tare-i frumoasă, dar și tare grea.

Inima lui era și mai grea din pricina Domnicii, fetișcana cea mică de șaptesprezece ani încheiați, plinuță și roșcovană, care se prinsese lângă el în horă și se agăța acuma de brațul lui ca un lăstăruș de iederă. Când se gândea Pantelimon că va trebui să se despartă de ea, nici să n-o mai vadă cine știe câtă vreme, îl ustura sufletul de amărăciune. El a vrut să se cunune cu Domnica înainte de a pleca la armată, cum au mai făcut și alții. S-au împotrivit însă și părinții lui, și ai ei. Ai lui sperau că are să uite pe fata lui Nacu până va isprăvi cu oastea și își va găsi pe urmă o pereche mai potrivită cu starea lui. Părinții ei, mai ales maică-sa, erau înfricoșați să nu i se întâmple ceva lui Pantelimon la militărie, cum s-a întâmplat cu bietul Florea Butuc care s-a însurat, fiind numai de optsprezece ani, cu Anghelina lui Nistor Mucenicu, i-a făcut trei copii și apoi s-a prăpădit prin cele regimente, iar Anghelina a rămas de ți-e mai mare mila. Și încă Anghelinei, din pricina copiilor, au trebuit să-i dea părinții lui partea ce s-ar fi cuvenit băiatului, încât femeia tot are o căsuță în care șade să n-o bată vânturile, pe când Domnica poate că n-ar apuca să facă nici copil și, într-un caz de primejdie, ar rămânea nici fată și nici nevastă, să ție de urât celor dornici de alte muieri.

Pantelimon, căruia inima îi juca mai sprinten decât mintea, nu umbla cu astfel de socoteli. El se gândea numai că va pleca și nu va mai vedea ochii ei căprui și șăgalnici în care i se părea că s-au adunat toate tainele lumii și nici gurița ei fierbinte, care-i făgăduia toate bucuriile. De aceea era acuma atât de vesel și de amărât, și chiuia și se sfărâma jucând cât știa dânsul mai frumos, să-l vadă și să-l audă Domnica, și să-și aducă aminte că nu e flăcău în sat mai bine ca dânsul, și să nu-l uite ori să îndrăgească pe altul. Domnica înțelegea că Pantelimon face toate de dragul ei, se simțea mândră, îi strângea mâna uneori și se mai lipea de el, și se uita împrejur, la oameni, parc-ar fi vrut să spuie tuturor că are să-l aștepte pe Pantelimon, orice s-ar întâmpla.

Fruntea flăcăilor totuși era Nicolae Dragoș, fratele învățătorului, o cruce de voinic, cu mustăcioara pana corbului, înalt și spătos, deștept și harnic cât patru. Nu-i lipsea decât o nevastă de seama lui, ca să fie om întreg și fruntaș în sat. De altfel, fata de la stânga lui, Gherghina lui Chirilă Păun, arăta că și în privința asta e înțelept. Gherghina era singură la părinți și frumușică picătură. Chirilă avea casă și câteva petice de pământ și gospodărie așezată aici, în Amara, dar de un an se mutase în Gliganu, unde îl chemase ca logofăt arendașul grec, cu contract și cu leafă bună, lăsându-și averea în grija tatălui său care, deși bătuse de mult șaptezeci, era încă zdravăn și

muncea la sapă mai spornic ca un flăcău.

*

— Foaie verde mătrăgună – Veselia nu-i a bună!

Un băieţandru începuse să chiuie aşa, cu ochii închişi, ca un cocoş tânăr şi fără pricepere. Pe ţiganul cu vioara nu-l răbda inima să nu riposteze pe dată:

— Foaie verde păpădie – Viaţa-i numai veselie – Pentru cine nu-i Ilie!

Toată hora împreună cu privitorii izbucniră într-un râs gălăgios. Râse şi băieţandrul pe care-l chema Ilie Cârlan. Încurajat de mulţumirea poporului, ţiganul strigă către flăcău:

— Să nu mai zici nimic, că te iau şi cu cârlanul!

Altă năvală de râsete de răsună văzduhul. Dar hora, un lanţ de trupuri înfierbântate, continua, şerpuia mai avântată, parcă nu s-ar fi oprit niciun moment de când a început şi nici n-ar mai vrea să se oprească niciodată.

*

În cârciumă, aşezaţi la o masă lungă, în fund, vreo doisprezece bărbaţi fruntaşi se sfătuiau de multişor şi n-ajungeau să se înţeleagă, cu toate că îşi mai ajutau îndrăzneala şi înţelepciunea cu păhărelele de ţuică, servite de însuşi cârciumarul Busuioc cu încrederea cuvenită unor oameni de seamă şi siguri de plată. Busuioc de altminteri lua parte şi el la tocmeală, cât îi îngăduia negustoria, fiindcă era doar vorba de pământ, iar dânsul, ca orice om de omenie, tot numai pământ visa, că şi de cârciumărit s-a apucat de nevoie şi cu nădejdea să agonisească ceva, să-şi mai cumpere câteva pogoane bune şi să se facă om adevărat. Luca Talabă, un bărbat cât muntele, fost primar odinioară, îi adunase pe oameni la sfat.

Ţăranii însă erau neîncrezători şi fricoşi. Se gândeau fiecare că poate să se supere boierii, că umblă să cumpere moşia cucoanei şi nici pământ de muncă n-o să le mai dea, să rămâie muritori de foame. Lupu Chiriţoiu, cel mai bătrân dintre toţi, cu pletele crescute până pe umeri şi cărunte ca un fuior de cânepă meliţată, cu ochii albaştri apoşi, întrebă cu glas plin de îngrijorare:

— Toate bune şi frumoase, măi oameni, dar ia să facem socoteala că boierul zice: nu pot să vă vând vouă moşia, că voi n-aveţi bani destui şi nouă ne trebuie toţi banii pe masă?

Luca Talabă, sfătos şi cu o energie strălucitoare pe faţa-i încă tânără, îl opri:

— Stai, moş Lupule, ţine-ţi firea! Păi dacă o întoarcem aşa, nu mai cumpărăm noi pământ până-i lume! Că atâţia bani n-om strânge niciodată să-i avem la chimir, ca să-i vărsăm pe masă când or porunci boierii. Apoi

dumneata, că ești bătrân, pomenit-ai vreodată una ca asta?... Cine vrea să vândă te mai îngăduie, te mai înlesnește, nu te strânge de gât cum crezi dumneata, moșule!

Cârciumarul tocmai sosise la masa lor cu o litră pentru Matei Dulmanu, om tăcut și mohorât, din Lespezi. Sări îndată în ajutorul lui Luca:

— Când o fi la adicătelea, s-or mai găsi bani și în bancă, iar boierii de la bancă te ajută dacă-i rogi frumos și când e vorba să cumperi moșii, că banii sunt siguri și-i scoate oricând din moșie...

— Așa-i, cum spune dumnealui! întrerupse Luca, mai hotărât.

Și în bancă găsim, dar pe urmă muncim, oameni buni, că muncim pentru al nostru. Deocamdată să punem mână de la mână ce avem și ce-om mai putea aduna, noi, câți suntem, și alții care-or vrea, să facem arvuna c-apoi nu ne-om lăsa noi de rușine să nu plătim!

Marin Stan, slab, uscat, cu figura ascuțită de pasăre, trăsnit puțin de țuicile pe care le sorbise, strigă deodată mânios, din colțul mesei unde se afla:

— Să punem noi mâna pe pământ, că pe urmă, nici Dumnezeu nu ni-l mai ia!

Alții adăugară repede:

— Nu, nu!... Pământul înapoi nu-l mai dăm!

Cristea Busuioc, cârciumarul, interveni iarăși, uitându-se cu dispreț la Marin:

— Ehe, credeți că boieru-i prost să vă dea pământul până nu se asigură de bani, ca să-l înșelați voi și pe urmă să ziceți: n-avem bani, dar moșia n-o dăm înapoi că-i a noastră, măcar că n-am plătit-o... Ei, Marine, băiete, multă țuică ai să mai înghiți până să păcălești tu pe boierul Miron!

— D-apoi că omul cu socoteală nici nu se poate gândi să ia pământul de pomană, zise și Luca Talabă dojenitor. Numai dumnealui crede așa, că vorbește din țuică.

Toți aprobară din cap, în vreme ce Marin Stan, zăpăcit, se uita la ei, pe rând, parcă nu s-ar fi putut dumeri de ce s-au supărat oamenii când el a spus numai ceea ce credea că gândesc cu toții.

Lupu Chirițoiu, care-și rumega aceleași gânduri, se adresă acuma lui Luca cu imputare:

— Măi omule, că te știam bărbat în toată firea și cu scaun la cap, apoi nu vezi tu că noi vorbim și ne tocmim, și ne certăm, și nici măcar nu suntem lămuriți dacă moșia e de vânzare?

Luca Talabă zise aproape supărat:

— Așa ar fi, moșule. Dar vezi, eu știu că-i de vânzare de la Chirilă Păun, care-i mâna dreaptă a grecului de la Gliganu. Ai înțeles, moșule? Ei, și grecul i-a spus lui Chirilă, uite așa cum îți spun eu dumitale: la anul

schimbăm învoielile, că până atunci, cu ajutorul lui Dumnezeu, am să cumpăr eu moșia cuconiței pe seama mea! Uite așa i-a spus grecul lui Chirilă... Dar tălică, moș Lupule, trebuie să ții minte, că ești mai mare ca noi și erai bărbat pe vremea aceea: n-a umblat vorba tot așa și când a vândut fratele boierului Miron?

— Multe zvonuri s-au purtat ș-atunci, încuviință moșneagul. Cine să le mai ție minte pe toate! Dar să știți, oameni buni, că boierii nu poftesc să vândă la oameni moșiile, că dacă or avea și oamenii pământul lor, cine să mai muncească boierescul?

Cuvintele bătrânului împânziră o tăcere greoaie. Se auzeau de afară tropotele jucătorilor, scârțâitul viorilor și glasul lui Pantelimon Văduva chiuind năvalnic. După un răstimp apoi răsună, de la tejghea, strigătul cârciumarului către un ajutor duminical, băiat mare și prostănac:

— Bă, n-auzi?... O jumătate pentru Serafim Mogoș, înțelegi?... Na, du-i-o, fire-ai al dracului de nătăfleață!

Glasul acesta zgârietor risipi încurcătura oamenilor și Luca, parcă și-ar fi recăpătat brusc graiul, vorbi mai tare:

— Așa ați făcut mereu și d-aia nu ne mai putem scutura de sărăcie... Tot de frică să nu greșiți și să nu se supere boierii, ați lăsat pe alții să ne ia pământurile de sub nas. Nu-ți fie frică, moșule, că oameni de muncă or găsi boierii totdeauna, numai moșii să aibă, că oamenii se tot înmulțesc, dar pământul nu se întinde ca pelteaua.

— Ce mai atâta vorbărie, măi oameni! strigă deodată Vasile Zidaru, care tăcuse toată vremea, fiindcă ar fi avut prea multe de spus și nu l-ar fi lăsat ceilalți, răcorindu-se acuma cu un glas mai vârtos ca al tuturor. Aidem să și plecăm la boierul cel bătrân, să-l rugăm frumos și să punem mâna pe moșie!

Matei Dulmanu tocmai își isprăvise băutura și-și ștergea mustățile cafenii cu dosul palmei. Adăugă convins:

— Că doar dumnealui e părintele nostru și n-are să ne lase... Luca Talabă voia să facă el propunerea asta; de aceea și chemase pe oameni la sfat. Auzind acuma gândul lui din gura altuia, avu o poticnire ca o gloabă care se opintește din toate puterile să urnească din loc căruța și e cât p-aci să vie peste cap, deoarece căruța e goală. Se scărpină în ceafă, zicând:

— Ia stați nițel, măi fraților, că nici la boier nu te poți duce ca la moară, ci trebuie să știi bine ce vrei, că dumnealui are să te întrebe și să te sucească, ș-apoi dacă-i sta ca prostul, are să te ocărască și să se supere, ș-atunci degeaba ne-am mai răcit gura, că ne-om întoarce mai rău de cum ne-am dus!

Izbuti să stârnească o nouă nedumerire, pe care pe urmă nici el n-o mai putu risipi. În sufletele oamenilor se strecurase frica și lașitatea, care înăbușeau dragostea de pământ. Consfătuirea se înmuia și se lăbărța.

Zadarnic încerca Luca s-o dreagă cu „staţi, măi fraţilor, să ne înţelegem“. Vorbele oamenilor se împrăştiau şi nu se loveau. Numai Marin Stan îşi păstrase curajul deplin şi striga din când în când, răguşit, parc-ar fi vorbit singur:

— Pământu-i al nostru, că noi îl muncim, tot pământul! Cârciumarul, văzând că s-au încurcat lucrurile, îşi făcu treabă la tejghea, dăscălindu-şi ajutorul cu mai multă vehemenţă. La o masă, lângă uşă, un jandarm tânăr, cu înfăţişarea sfioasă, stătea la un pahar cu Anton Nacu, vorbind rar şi uitându-se cu jind afară la hora tineretului. Om prudent, Busuioc trăgea mereu cu coada ochiului într-acolo. Îi era teamă că jandarmul, sub pretext că priveşte hora, asculta ce vorbesc ţăranii şi are să se afle la curte, să-şi găsească şi el beleaua cu boierii. Când Marin începu să se plângă răcnind că nu-i ajunge pământul, cârciumarul se repezi la jandarm şi-l întrebă foarte zâmbitor dacă nu poftește să intre în horă. Jandarmul se roşi; inima îl îndemna, dar frica de plutonier îi oprea avântul. Răspunse oftând că nu-i place jocul şi primi în schimb să-i mai aducă o măsură. Asigurându-se astfel din partea jandarmului, Busuioc trecu iar la masa oamenilor:

— Văd că bateţi apa-n piuă şi n-ajungeţi la nicio ispravă, iar Marin colea se vaită şi nu-i dă prin mintea lui cea de pasăre că omul harnic nu se boceşte ca muierea, ci se apucă de muncă şi...

Marin Stan îl întrerupse mânios:

— Apoi tălică-ţi vine uşor să dojeneşti pe alţii, că pământ ai, negustoria-ţi merge, cu boierii eşti bine – ce-ţi pasă!

— Ce-mi pasă, vezi bine! se supără cârciumarul. Că tare-i plăcut să te slujesc eu pe tine până-ţi întunecă ţuica minţile, în loc să mă slujească alţii pe mine! Dar tu eşti beţiv şi ticălos, Marine, şi mă mir cum te rabdă dumnealor să-i faci de ruşine cu prostiile tale!

— Da ce, beau din averea dumitale?

— Ai bea tu dacă ţi-aş da, numai că...

— Ia lăsaţi, lăsaţi sfada, măi fraţilor, că nu ne lipseşte! strigă Luca Talabă, deodată, sculându-se. Şi haidem să mergem la curte!

Ce-o fi să fie!

Toţi se ridicară, parcă energia lui ar fi şters toate şovăirile lor.

Cârciumarul constată dintr-o privire rotundă că n-a rămas nimeni neplătit şi zise liniştit:

— Duceţi-vă cu Dumnezeu! Şi luaţi seama la Marinică să nu vă facă vreo ruşine, că dânsul a cam pus-o de mămăligă!

Marin Stan râse. Îi trecuse supărarea.

*

— Uite pe nea Petrică!

Un copil strigase și o femeie auzise. Întoarse capul și-l văzu, și repetă:

— Uite pe Petrică!

Venea de sus, pe uliţa zbicită, cu pălăria pe ceafă, cu lădiţa în spinare. Faţa lui negricioasă părea mai smeadă. În ochi însă îi strălucea o bucurie mare.

Capetele se întorceau pe rând spre Petre Petre, care se apropia zâmbind. Pantelimon Văduva se desprinse din horă și alergă înaintea lui, urmat de alţi flăcăi. Jocul se sparse și toată lumea se îngrămădi în jurul celui ce sosea cu întrebări, cu strigăte, cu mirări. Lăutarii mai continuară a cânta un răstimp, ca să-și facă datoria, apoi se amestecară și ei printre oameni.

Petre nu biruia cu răspunsurile. Tot satul îl iubea fiindcă era bun, și liniștit, și săritor la nevoi. Pantelimon îi luase lădiţa, să i-o ducă el până acasă. Stătea lipit de dânsul, apărându-și locul cu îndârjire și repetând mereu până ce în sfârșit fu auzit:

— Tu vii, Petrică, iar eu, azi-mâine, trebuie să plec!

— Lasă că are să-ţi ajute Dumnezeu și ţie! îi spuse Petre, privindu-l în ochi cu o căldură mângâietoare.

Apoi, schimbând câte o vorbă când cu unul, când cu altul, Petre ajunse în bătătura dinaintea cârciumii, între bărbaţii care începură a-l descoase despre noutăţile de la oraș. Însuși cârciumarul Busuioc, foarte curios din fire, își părăsi o clipă tejgheaua ca să afle și el câte una-alta. Fiindcă Petre vorbea mai mult despre întâmplări de la armată, Ignat Cercel îl iscodi deodată cu glasul lui tânguitor:

— Dar boierii de la București ce gânduri mai au cu alde noi, sărăcimea?

— Apoi cu boierii te învoiești oriunde, dacă ești supus și ascultător, răspunse Petre.

Răspunsul nu-i plăcu lui Ignat, deși clătină din cap aprobativ.

— Omul cât poate tot rabdă, că altfel ar trebui să-ţi iei lumea-n cap! observă Serafim Mogoș, amărât.

Atunci Ignat, apropiindu-se mai tare și cu glas mai scăzut, parcă n-ar fi vrut să-l audă toţi, urmă:

— Despre pământuri n-ai aflat nimic, Petrică?... Pe aici se aude că vodă vrea să împartă moșiile la oameni și că boierii nu-l lasă?

— Așa spune și Marin Vâlcu de la Izvoru c-ar fi auzit de pe la fecioru-său care învaţă carte la Alexandria și umblă să se facă popă! adăugă Leonte Orbișor, întinzând gâtul, ca și când mărturia lui ar fi fost hotărâtoare.

Toader Strâmbu zise aproape cu mânie:

— De spus se spune mereu, dar văd că tot nimic nu se face! Că și la Pitești, deunăzi, când fusei la judecată, niște oameni se jurau că până-n primăvară toţi trebuie să avem pământ, că așa a dat porunci vodă; ba s-au și supărat și m-au ocărât pentru că n-am vrut să-i cred...

Petre, întărâtat puțin de scăpărările lacome din ochii tuturor, murmură:

— Se poate, cum nu... Că multe vorbesc oamenii și la București. Unii într-un fel, alții într-alt fel. Nici boierii nu știu cum ar fi mai bine și cum ar face să împace pe toți oamenii. D-aia se tot sfătuiesc și se sfădesc, iar până nu s-or înțelege dânșii...

— Ehe, greu îți vine să dai când ai de la Dumnezeu prea mult! bolborosi Ignat.

— Numai vodă să dea poruncă, și apoi n-ai grijă că și-or lua ei oamenii ce li se cuvine, fie c-or vrea boierii, fie că n-or vrea! făcu iarăși Toader Strâmbu cu o flacără aspră în privire.

Cârciumarul Busuioc zise batjocoritor:

— Apoi, dacă vodă te-ar asculta pe tine, așa ar fi negreșit, numai vezi că vodă cu boierii trăiește și n-are să se certe cu boierii de dragul tău, măi Toderică!

Câțiva râseră, în vreme ce Leonte Orbișor spunea:

— Dacă ar ajunge glasul nostru până la vodă...

În clipa aceea, prin mulțimea dimprejurul lui Petrică, își croi drum cu coatele maică-sa, strigând și plângând:

— Petrică, Petrică, dragul mamei și bunul mamei!... Cum mi te-a adus Dumnezeu tocmai când mi-e viața mai amară. Of, bine că ți-a ajutat Dumnezeu și Maica Precista...

Îl îmbrățișă și-l sărută, lăcrimând și bolborosind necontenit. Flăcăul îi cuprinse mijlocul cu un braț, șoptind blând:

— Taci, mamă, taci și nu mai plânge!

Smaranda, vestejită înainte de vreme, își șterse lacrimile cu colțul basmalei, și zâmbi fericită un moment. Plânsul o podidi iarăși îndată ce deschise gura să-l întrebe cum a venit, spăimântată la gândul c-o fi umblat tot pe jos ori o fi flămând. Feciorul o liniști că nu e ostenit deloc, fiindcă în gara Burdea, când a coborât din tren, a avut norocul să întâlnească pe Ștefan Oanță, care l-a adus cu căruța până la Lespezi, așa că a călătorit ca un boier.

— Dar hai să mai mergem și pe-acasă, mamă, că am zăbovit destul cu dumnealor, zise apoi Petre, luându-și rămas bun.

Pantelimon îl însoți cu lădița. Casa lor era din jos de curte, aproape de capul satului, înspre Ruginoasa. Îndată ce se depărtară puțin de horă, Petre întrebă:

— Marioara pe unde-o fi, mamă, că n-am zărit-o printre fete? Pe când Smaranda îi spunea că pe Marioara a luat-o la curte mătușă-sa Profira, bucătăreasa, și are o simbrie bună și muncă ușoară, Pantelimon își aduse aminte că, de dragul lui Petrică, a uitat pe Domnica. Din urmă se auzea iar cântecul lăutarilor, semn că hora reîncepuse.

Pe laviţa de lângă poarta ogrăzii, la sediul postului de jandarmi, plutonierul Boiangiu şedea de vorbă cu perceptorul Constantin Bărzotescu, lung, slab, deşirat şi spânatic. Petre scoase pălăria, salutând milităreşte:

— Trăiţi, don' plutonier!

— Veniși, Petre? răspunse Boiangiu prietenos.

Petre se apropie respectuos, îi spuse cum domnul căpitan i-a dat drumul cu câteva zile mai înainte fiindcă s-a purtat bine şi n-a avut nicio pedeapsă. Plutonierul îi mai puse câteva întrebări, mai oftă după viaţa de la Bucureşti, unde a petrecut şi el de vreo două ori înainte de a se însura, şi apoi strigă către Pantelimon:

— Uite-aşa să te porţi şi tu, băiete, ca dânsul, nu să-mi umbli cu rebeliuni!

Îl ameninţă, râzând, cu degetul, apoi strânse mâna lui Petre:

— Într-un ceas bun!

3

— Ia s-auzim, măi băieți, ce vă doare? zise Miron Iuga către țărani care, cu capetele goale, îl întâmpinaseră cu respectuoase „sărut mâna".

Oamenii se uitară o clipă unii la alții, îndemnându-se. Pe urmă Luca Talabă spuse tare lui Lupu Chiriţoiu:

— Începe tălică, moș Lupule, că ești mai mare și mai iscusit la vorbă!

— Scurt, moșule, că-i răcoare și-s îmbrăcat subțirel! făcu Miron nerăbdător, întrerupându-l curând pe bătrânul Lupu, care o luase de la Adam.

Atunci Luca, încurajat, interveni simplu:

— Așa-i, boierule! Vorbă multă-i sărăcie... Vrem să cumpărăm noi moșia cuconiței ca s-o muncim fiecare cât ne-o veni partea. Și venirăm la dumneavoastră să ne rugăm să ne ajutați și să vă fie milă de...

— Că doar dumneavoastră sunteți părintele nostru! făcu Matei Dulmanul liniștit, parc-ar fi avut siguranța că prin vorbele acestea l-a și înduplecat.

— Altfel nu-i chip să mai trăim, boierule, că prea ne-a cotropit calicia! spuse și Vasile Zidaru blând și moale, încât abia-și mai recunoștea glasul.

Erau doisprezece și fiecare se crezu obligat să arunce în cumpănă câte o vorbă sau măcar un oftat.

Miron Iuga îi privea mirat, ca și când i-ar fi văzut întâia oară sau ar fi ascultat cuvinte străine, neînțelese. Tocmai într-un târziu, după ce oamenii își epuizaseră rugămințile, întrebă clipind repede:

— Care moșie?... (Își luă seama și adăugă:) Adică da... Știu. Am înțeles.

Pe când spunea c-a înțeles, simțea cum i se umple sufletul de o amărăciune dureroasă. I se părea jignitor pentru mândria lui că înșiși țăranii de pe pământurile familiei Iuga cutează să se ofere a cumpăra frânturile moșiei care i-a hrănit generații de-a rândul. Dacă ar fi fost după pofta inimii sale, ar fi pus slugile să-i dea pe mâna jandarmilor, să le înmoaie oasele și să le scoată din capete asemenea obrăznicie. Se stăpâni și zise rece:

— La mine degeaba veniți, că eu n-am moșii de vânzare. Oamenii se zăpăciră. Numai Marin Stan ridică glasul:

— Apoi conița nu mișcă fără voia dumneavoastră, boierule! Luca Talabă iar prinse curaj:

— Noi pe dumneavoastră vă cunoaștem stăpân și de la dumneavoastră așteptăm mila!

Miron Iuga avu un surâs disprețuitor:

— Da, da... De data asta însă e mai bine să vorbiți cu dumneaei, că eu nici nu știu că vrea să-și vândă moșia... Iacă, de la voi aflu!

Țăranii, crezând că glumește, zâmbiră. Boierul continuă:

— De altfel, dumneaei trebuie să pice dintr-un moment într-altul. Așa ne-a anunțat încă de aseară, prin telegraf, că sosește azi cu automobilul. Chiar o așteptăm.

Lupu Chiriţoiu bolborosi trist:

— Se vede, cuconașule, că n-aveți poftă să ne vindeți nouă și d-aia ne trimiteți la cuconița, care nici nu ne cunoaște, nici n-o cunoaștem... Le-am spus eu oamenilor înainte de a porni încoace, dar n-au crezut. Acu, iată, să bage la cap!

Iuga se ofuscă, tocmai fiindcă moșneagul îi citise în suflet. Zise răstit:

— Ești cărunt, Lupule, și ai minte de vrabie!... Doar n-ați vrea să vă vând eu o moșie care nu-i a mea?

Luca sări îndată împăciuitor și cu glas supus:

— Acu nu vă mai supărați, conașule, și iertați-ne, că noi suntem proști și nu știm bine rânduielile. Ne-om duce și la cuconița când va aduce-o Dumnezeu și om stărui și ne-om ruga, c-ar fi păcat să ne ia alții pământurile pe care le muncim tot noi din moși-strămoși. Că suntem nevoiași de te miri cum mai răsuflăm dacă n-avem pământ destul...

— Destul nu-i niciodată! zise Miron Iuga mohorât, adăugând după o pauză: Dar până acuma cum v-ați ajuns?

— Am tot răbdat, conașule! strigă Marin Stan. Și tot mai rău ne-am scufundat în sărăcie, dacă n-avem pământ...

— Pământ, pământ! mormăi Iuga. Cei din bătrâni nu râvneau la pământurile boierilor și au trăit mai bine.

— Alte vremuri erau pe-atunci, conașule! zise Vasile Zidaru.

— Am fost robi, boierule! strigă iar Marin Stan. Luați-ne iar în robie, că poate așa o fi mai bine de noi!

— Ba v-ați învățat să umblați numai cu cerșitul! strigă Miron Iuga, enervat puțin de stăruința țăranilor.

— D-apoi noi ne-am tot rugat și ne rugăm, că atâta putere avem, făcu foarte umil Lupu Chiriţoiu. Cu rugămințile nădăjduim și noi să dobândim mai multă milă!

Văzând străfulgerările flămânde care răzbăteau prin obișnuita plecăciune a privirilor lor, bătrânul Iuga avu pentru întâia oară impresia că oamenii aceștia, pe care i-a socotit totdeauna credincioși, îi sunt vrăjmași în inimile lor. Îi păru rău că i-a primit și mai ales că le-a îngăduit să se întindă la vorbă. Dar își da seama că nu mai poate drege greșeala cu răul. Murmură morocănos:

— Aide, lăsați gura, c-ați trăncănit destul! Nu mai aveți nici rușine, nici bună cuviință...

Apoi îi măsură pe rând, încet și rece, și pe toate fețele citi limpede aceeași

dorință mare. Privirile lor stăruitoare îl frigeau.

În tăcerea neliniștită răsună atunci deodată aspru, prelung: „Huo, boală, fire-ai a dracului!“ Un argat adăpa vacile. Erau în ograda conacului. Cârduri de galițe scormoneau și ciuguleau. O găină începu a cotcodăci sâcâitor.

— Așa, măi oameni! zise Miron liniștit, ca și când înjurătura argatului l-ar fi smuls dintr-o toropeală. Să vorbiți cu conița dacă n-o să vă luați seama, că dumneaei e stăpâna moșiei. De altfel mă bate gândul s-o cumpăr mai bine eu...

— Aoleu! Atunci degeaba ne mai străduim noi! făcu Luca Talabă speriat.

— Ba de ce? continuă boierul. Luptă dreaptă. Vreți voi pământ, dar vreau și eu. Și mai drept ar fi s-o cumpăr eu moșia, că a noastră a fost, trup din trupul pământurilor mele. Tu, Lupule, trebuie să-ți aduci aminte, că ai muncit în tinerețe la noi, când trăia tata?... Așa e cinstit, măi băieți! Boierul să cumpere de la voi, nu voi de la boier!

Câțiva încercară să mai spună ceva, dar Miron Iuga își pierdu răbdarea:

— Acum hai, plecați! Am isprăvit. Că voi nu știți ce-i omenia!

Țăranii mormăiră „sărut mâna“ și se cărăbăniră spre poartă.

Îndepărtându-se, Lupu Chirițoiu le spuse așa încât să audă și boierul:

— Are dreptate dumnealui, că moșia una a fost de la Izvoru până la Șerbănești. Că-mi aduc bine aminte că odinioară...

În același timp, însă, Matei Dulmanu bufni printre dinți cu ură înăbușită:

— Nu-l mai satură Dumnezeu de moșii, mânca-l-ar viermii să-l mănânce!

Miron Iuga rămase pe loc ca un stâlp. Se uita după dânșii și nu mai auzea nici cârâitul găinilor, nici răgetul unei vaci care-și chema vițelul despărțit. Prin creieri îi alerga mereu același gând: „Pământ și iar pământ, atâta știu netrebnicii!“

Când se întoarse, în portița dinspre conac, văzu pe Grigore cu Titu Herdelea. Hoinăriseră pe câmp ca să profite de vremea frumoasă.

— Ce faci aici, tată? zise Grigore. Încă n-a sosit Nadina?

— Nadina n-a sosit, dar i-au venit cumpărători la moșie, răspunse bătrânul.

— Ce spui? făcu tânărul mirat. Și anume cine, cine?

Miron Iuga îl privi o clipă și pe urmă spuse întorcând capul:

— Țăranii!

4

— Dă-te jos de acolo, măi băiete, că-mi dărâmi portița, fire-ai al dracului! strigă baba Ioana, bosumflată ca totdeauna, către copilul lui Vasile Zidaru, care se legăna, cățărat pe ulucile portiței, lălăind cât îl țineau plămânii.

Ioana dădea de mâncare purcelului mai în fundul ogrăzii, care era una cu grădina. Îi ținea ceaunul cu lături și-l îndemna:

„Mănâncă, băiețelul mamei, hai mănâncă!“ Porcul însă își scoase deodată râtul din zeama de tărâțe și trecu la celălalt ceaun gol, scormonind după rămășițe. Baba se supără: „Nebun ești, ori nu ți-e bine, măi porcule?... Na, aici, crapă, mânca-te-ar câinii!“ În vreme ce porcul își scufunda iarăși râtul până-n ochi în lăturile grase, câinele cel alb, cu mari pete negre, îndrăzni să se apropie de ceaunul gol, să vază de a mai rămas ceva și pentru el. Baba Ioana îl alungă: „Ia mai du-te dracului și tu și nu-ți băga botul!“ Ascultător, câinele se retrase și dădu din coadă fără a pierde nădejdea, uitându-se cu jind și la porc, și la stăpână, și la celălalt câine, o corcitură de șase luni, care sărea pe la spatele babei și hămăia arar, ca un copil jucăuș.

Când văzu baba Ioana că porcul, în loc să soarbă, mai mult se hâlborește, îi luă ceaunul, mormăind:

— Văd că te-ai săturat și-ți arde de joacă, nebunule, și mă ții aplecată de mă dor vinele de la picioare!“ Drept răspuns, purcelul grohăi mulțumit și începu să caute pe jos dacă n-o fi căzut vreo bucată mai bună. Negăsind nimic, vru să plece după stăpâna-sa, dar legat cu sfoară de un pociumb, trebui să-și oprească avântul. Câinii însă se țineau după Ioana care, ajungând la ușa casei, așeză ceaunurile lângă prag zicând: „Na, mâncați și voi, lua-v-ar dracii!“ Cel mare se repezi la ceaunul gol, își dete seama c-a greșit, se strâmbă la cățelul care nimerise mai bine și, negăsind ascultare de bunăvoie, îl înșfăcă de ceafă și-l tăvăli puțin, ca să-l învețe minte, iar pe urmă se apucă de mâncare, fără să se sinchisească de chelălăiturile tovarășului mai mic și nici de baba care îl probozea: „Nu vă învoiți, ai, fire-ați ai dracului!“

Copilul lui Vasile se hățănea mereu pe portiță, parcă nici n-ar fi vorbit cu el adineaori baba Ioana.

— N-auzi tu, măi drace, că-mi rupi țâțânile? strigă baba mai mânioasă. Mai du-te și pe-acasă, și lasă-mă să răsuflu, că destul mi-ați mâncat sufletul toată vara cu celălalt smintit dimpreună! Ori tu n-ai părinți să te strângă de pe uliță și din curțile oamenilor?

Totuși copilul nu s-ar fi speriat de mânia ei, dacă nu intervenea alt glas:

— Nicule maică, vin’ la mama!... Auzi tu, Nicușor?... De ce stai să te

blesteme dânsa?

Vasile Zidaru ședea peste drum și avea o muiere cât un granadir și rea de gură, de nimeni nu-i stătea înainte. Copilul, bălan și durduliu, nu știa decât de frica ei; altfel, toată casa îl răsfăța și-i răbda orice năzdrăvănii. Zidaru avusese trei fete și niciun băiat. De-abia după ce și-a măritat fetele a venit pe lume Nicu, de-i era rușine femeii că a mai pedepsit-o Dumnezeu să nască tocmai la bătrânețe și să se trudească iar cu copil mic.

Pe când Nicu scobora de pe portiță și trecea drumul, baba Ioana luă din casă două oale și merse la fântâna ce se afla nițel mai încolo, lângă casa jandarmilor, la marginea uliței. Câinii o însoțiră voioși, grăbindu-se să miroase toate porțile și șanțurile, parc-ar fi uitat ceva. Nicu, deși abia apucase să intre în curte, nu mai avu stare. Își luă biciul și porni săgeată după babă. Își aduse aminte însă că și ei au câini și se întoarse înapoi. Era o cățea albă, șchioapă de când o împușcase într-o noapte jandarmii, și atât de rea că o țineau ziua legată ca să nu muște pe vreun trecător. Până să deznoade el sfoara, Ioana se înapoie cu oalele pline. Copilul o interpelă, urmând-o în ogradă:

— Ne lași să ne jucăm cu câinii matale și cu cățeaua noastră?... Ai?... Ne lași?

Baba nu răspunse. Băiețelul se obișnuise la ea, fiindcă până deunăzi a ținut aci pe nepotu-său Costică, tot de vreo cinci ani, negru ca un pui de țigan și ștrengar de n-avea pereche în sat. Rămas acum singur, Nicu își găsea petrecere când cu câinii, când cu găinile sau cu pisica. Ioana însă îl ocăra și-l alunga, dar numai din gură, căci îi erau dragi copiii și-i plăcea să simtă ființă de om pe lângă căsuța ei, cum avusese parte toată viața.

Numai de un an stătea aici, vecină cu ograda conacului. Avea casa ei mare și frumoasă în ulița cealaltă, dincolo de conacul arendașului Cosma Buruiană. Acolo și-a petrecut zilele cu bărbatul ei Ioniță Crăciun, pe care l-a strâns Dumnezeu acum vreo zece ani. Nu s-a speriat însă de văduvie, căci ea a purtat de grijă gospodăriei și când trăia Ioniță. El cam avusese darul beției și, ca să poată petrece fără supărare, s-a ținut tot de slujbe pe afară, ba primar, ba pândar, ba cine știe ce, de a avut mereu leafă de cheltuit prin cârciumi. Ioana a crescut copiii și i-a așezat pe toți bine. Feciorul a ajuns grefier la București, două fete le-a măritat după preoți, iar pe cea mai mică, pe Florica, cu Pavel Tunsu, în sat. A crezut că Florica cu Pavel îi vor fi toiagul bătrâneților și i-a luat în casa ei, să trăiască toți împreună. O chema feciorul mereu la București, la dânsul, ca să nu se mai trudească și să fie tihnită după atâta amar de muncă. N-a vrut să se înstrăineze de pe locurile unde s-a născut și a îmbătrânit. Împlinise șaizeci de ani, dar se simțea încă zdravănă, măcar că i se cocârjise puțin spinarea. Se hrănea bine, nu-i lipsea ciocănașul de țuică la nicio masă, porc avea, păsări avea, porumb avea, era

grăsună și voinică, nu ca alte femei de vârsta ei.

Când a înțeles că nu se poate învoi cu Florica, după ce a răbdat și a înghițit șapte ani, s-a hotărât să o lase în plata Domnului și să-și înjghebeze altă gospodărie. Mai bine orice sărăcie, decât necontenită zarvă, și sfadă, și inimă grea. Noroc că nu apucase să împartă toată averea copiilor și-și păstrase pe seama ei câteva petice de pământ, să le aibă de s-ar întâmpla ce nu dorea și ceea ce totuși s-a întâmplat. S-au despărțit anul trecut prin bună înțelegere. Ginerele a ajutat-o mai mult decât fata. Fiindcă avea locul acesta, lângă conac, la uliță, și-a durat aici o căsuță dintr-un coșar de porumb, adus pe roate, cu doisprezece boi. Ea singură l-a lipit cu lut pe dinafară și pe dinăuntru, l-a văruit. Un om i-a cârpit coperișul și i-a făcut o vatră cu o închipuire de horn, un coteț pentru galițe și altul pentru purcel. Un vecin i-a dăruit două ferestruici care nu-i mai trebuiau. Numai trei ochiuri aveau sticlă: celelalte le-a astupat cu hârtie de la popa... Florica, după ce a văzut cum s-a așezat maică-sa, s-a supărat că o face de rușinea satului. Bătrâna i-a răspuns cu puțină amărăciune:

— De, draga mamei, v-am răbdat destul...

Pe urmă s-a împăcat și Florica și, de cum s-a desprimăvărat, a trimis pe băiețelul cel mai mărișor, pe Costică, să mai stea pe la bunică-sa, să-i ție de urât și să scape de un mâncător. Copilul a necăjit-o pe Ioana toată vara și toamna, până deunăzi, i-a întors pe dos căsuța, strângând după dânsul o liotă întreagă de alți nebunatici. L-a ținut însă, tocmai ca să arate că ei au nevoie de ea, nu ea de ei.

Guralivă n-a fost baba Ioana niciodată, ci mai mult morocănoasă, deși avea o inimă ca untul cel proaspăt. Mai bucuroasă boscorodea singură ori cu dobitoacele, care o înțelegeau și o ascultau mai bine ca oamenii. Se mulțumea să preîntâmpine orice pornire pe sfadă cu un „fire-ar a dracului“ modulat după cerințele împrejurărilor.

— Uite, maică Ioană, că ăl mare nu lasă-n pace pe cocoș! zise deodată Nicu, care voia să lege și pe câinele babei de sfoara cățelei șchioape, ca să se joace cu ei de-a caii.

— Huo, potaie, ce ai cu cocoșul! făcu Ioana fără însă a se uita, zorită cum era să pregătească mâncarea găinilor ce începeau a se aduna acasă de pe unde hoinăreau toată ziua, fiindcă începea să se însereze.

Mai trecu un răstimp până ce se putu așeza pe pragul casei, cu blidul mare în poală, strigând cum făcea în fiecare seară:

— Păsărelele mamii, păsărele, păsări, păsă...

Găinile și puicile veniră din toate părțile ca niște copii ascultători; se îmbulzeau și se ciocăneau la picioarele ei. Le numără. Lipseau două bătrâne și cocoșul. Deșertă blidul, goni câinii să nu mănânce porția galițelor și porni spre uliță, chemând mai prelung:

— Păsărelele mamii, păsărele, păsări, păsă...

Când deschise portița, auzi din sus un uruit zgomotos și o trâmbiță care tutuia amenințător. Zări în marginea cealaltă a uliței găinile scăldându-se într-o pojghiță de pulbere, cu cocoșul lângă ele. Strigă necăjită:

— Păsărelele mamei...

Automobilul se apropia în goana mare și găinile nici nu se sinchiseau. Desperată brusc că o să dea mașina peste ele, baba se repezi să treacă, să le ferească de primejdie. Nu apucă însă să ajungă decât până în mijlocul uliței. Șoferul răsuci aprig volanul și automobilul țâșni pe lângă ea ca o săgeată, gata să intre în șanț ca să n-o calce. Țipete de femei izbucniră din mașină, iar de peste drum, glasul nevestei lui Vasile Zidaru:

— Nicule, unde ești, că te omoară mașina!

Baba Ioana încremenise pe loc. Cele două găini fugeau cotcodăcind speriate, cocoșul însă, care stătuse să le apere, era prefăcut într-o grămăjoară de pene însângerate. Bătrâna îl luă de o aripă și îl târî spre casă, bodogănind înăbușit:

— Fire-ar ai dracului!

5

Cu un viraj îndrăzneț, automobilul stopă scurt în fața scării. Grigore, care auzise zgomotul eșapamentului și semnalele sirenei, aștepta pe trepte împreună cu Titu Herdelea. Șoferul închise motorul, sări jos și se repezi de deschise portierele să poată coborî boierii cotoșmăniți în blănuri, pleduri, măști și ochelari ca niște exploratori polari.

Cel dintâi, Gogu Ionescu, izbuti să se descurce din învelitori și să ia contact cu pământul. Stătuse lângă șofer. Era enervat și plictisit din pricina emoțiilor călătoriei. Strânse mâna lui Grigore, declarând ursuz:

— Dragul meu, bine te-am găsit, dar să știi că pe mine nu mă mai prindeți pentru astfel de experiențe! M-am săturat!

— Ce s-a întâmplat, Gogule, de ești așa de supărat? întrebă tânărul Iuga, nepricepând nimic.

— Dacă nevastă-ta are poftă de emoții tari, să-și aleagă alți clienți, nu pe mine, urmă Gogu Ionescu, smulgându-și ochelarii de pe față.

— Gogule, ești un caraghios! strigă un glas vesel de femeie. Ți-e frică să mergi cu automobilul!... Să-ți fie rușine!

Toți râseră, numai Gogu se înfurie:

— Desigur. Eu n-am temperament pentru aventuri și nici n-am chef să-mi frâng gâtul pe șosele de dragul sportului automobilistic!

Supărarea lui înviora pe ceilalți, care între timp își scoaseră măștile și ochelarii. O clipă mai stătură în fundul mașinii toți trei, așa cum călătoriseră, Nadina la dreapta, Eugenia la stânga și între ele Raul Brumaru. În sfârșit, Nadina se ridică în picioare, zicând:

— Toate ca toate, dar cu baba, adineaori, a fost serios! Dacă Rudolf n-avea prezență de spirit, ori intra ea sub roate, ori intram și ne răsturnam noi în șanț... Bravo, Rudolf!

Șoferul zâmbi recunoscător, iar Nadina se aruncă drept în brațele bărbatului ei, continuând cu glas convențional tandru:

— A, Grig, micule, ce dor mi-a fost de tine!

Grigore îi sărută obrazul, jenat de cuvintele ei și mai ales de felul cum le-a rostit. Numai acuma recunoscuse pe Brumaru. În același moment privirea lui alunecase dincolo de mașină, pe rondul cu flori roșii, inima înflorită pe care iubirea lui o așternuse în fața cuibului Nadinei. Întinse mâna lui Brumaru, murmurând nehotărât:

— Tu erai?... Nici nu te recunoșteam sub deghizarea asta... Nadina interveni repede cu explicația:

— L-am cules și pe el, ca să fim compania mai mare... Nu te superi?

— O, se poate? Dim...

Vruse să zică „dimpotrivă“, își luă seama, se întrerupse, ocoli mașina pe la spate, și, sărutând mâna Eugeniei, o ajută să coboare. Câțiva servitori se învârteau să descarce lucrurile și nu știau ce să facă. Nadina observă și zise șoferului:

— Vezi, Rudolf, să nu se piardă ceva de-a coniței Jenny!

Titu Herdelea stătea deoparte foarte rușinat că nimeni nu-l băga în seamă. Grigore îl văzu, își aduse aminte de el și se grăbi să-și repare greșeala:

— Dați-mi voie!... L-am uitat, uita-l-ar necazurile!... Să vă prezint pe prietenul și musafirul meu Titu Herdelea!...

Tânărul se înclină surâzând discret. Nadina îl examină o secundă și-i întinse mâna. Titu nu se uitase bine la ea; numai atâta văzuse, că e foarte frumoasă. Eugenia îi surâse drăgălaș, zicând:

— Ce surpriză!

— De altfel, voi trebuie să-l cunoașteți, că doar v-ați întâlnit împreună! spuse Grigore lui Gogu, observând că privește pe Titu ca pe un străin necunoscut. E cumnat cu Jenny și face poezii!

— A, da, firește! făcu Gogu apropiindu-se de tânărul Herdelea. Așa-i!... Ce mai faci?

Tot nu-și amintea de el, dar nu voi să arate că nu l-a recunoscut. Se jena să pară că n-are memorie, fiindcă asta ar fi semn de bătrânețe. Titu văzu încurcătura lui și avu un cuțit în inimă, gândindu-se cum l-a mai invitat astă-vară să vie încoace și să stea la dânsul și toată ziua numai poezii să scrie. Schimbară două vorbe și apoi Gogu se întoarse iar la Grigore:

— Puiule, noi nici nu ne mai urcăm, ne ducem acasă, la Lespezi, că am dat ordin să facă foc și să ne pregătească masa... Of, și când mă gândesc că tot cu mașina trebuie să mergem!

Tânărul Iuga protestă că nu poate să nu se odihnească măcar câteva minute, fără să mai puie cât s-ar mâhni bătrânul.

— Se vede că te-a zdruncinat rău de tot mașina dacă-ți trece prin minte să faci asemenea mojicie! observă batjocoritor Nadina, adăugând apoi simplu: Aideți înlăuntru!... Jenny dragă, te rog!... Raul!

În hol ardeau lămpile și era călduț, iar dulceața aștepta oaspeții. Curând apăru și bătrânul Iuga, care îmbrățișă foarte afectuos pe Nadina:

— În sfârșit, am mai pus și noi mâna pe tine, strengăriță frumoasă și nestatornică!

Ea, măgulită, îl sărută, murmurând drăgălaș:

— Cine-i mai dulce și mai adorabil ca tăicuțul nostru?

Gogu profită să se plângă iarăși de peripețiile călătoriei. Au avut trei pane de cauciuc și două la motor. Au omorât nenumărate gâște, rațe, găini și un

purcel. Erau să calce nu se știe câți oameni și să se ciocnească cu diverse care și căruțe. Și asta se cheamă, pentru Nadina, plăcere. De vină însă e numai Grigore, fiindcă i-a permis să-și cumpere automobil când în toată țara de-abia sunt două-trei duzini de descreierați cu asemenea dihănii periculoase. Nu e păcat să cheltuiești o avere ca să plătești întâi mașina și pe urmă o leafă de profesor universitar unui pârlit de neamț, care să o conducă, în loc să mergi binișor cu trenul ca toată lumea cu scaun la cap?

— *Mais voyons*, Gogule, *si c'est serieux tu es plus que ridicule!*[1] zise Nadina. Cred că-mi pot permite și eu o plăcere cum vă permiteți voi atâtea! Mâine-poimâine, când și bărbierii vor avea automobilul la ușa frizeriei, n-are să mă mai intereseze. Azi însă un „Benz" solid și elegant poate să-ți dea frisoane!

— Mersi, eu renunț la frisoane d-astea! strigă Gogu cu mâinile spre tavan, stârnind ilaritate generală.

Peste câteva minute își luă rămas bun. Eugenia invită pe Titu să meargă și pe la ei, deși ei nu sunt așa de bine aranjați la Lespezi.

— Ai să ne faci plăcere, adăugă ea cu un surâs bun. Dar să nu amâi, că noi nu zăbovim pe aici mai mult de câteva zile!

— Am să viu chiar mâine! murmură Titu Herdelea fericit.

— Foarte bine!... Nu-i așa, Gogule? zise Eugenia către bărbatul ei.

— Mai încape vorbă! aprobă dânsul. Ce zici tu e sfânt!

După plecarea lor, Nadina povesti câte ceva din vilegiatura ei prelungită, adresându-se însă mai cu seamă bătrânului Miron. Apoi deodată se întrerupse și spuse lui Grigore:

— Micule drag, nu vrei tu să te ocupi puțin de Raul, să-i dea o cameră, să se instaleze?... Te rog, dragul meu... El e mai străin!

Tânărul Iuga conduse pe Brumaru. Titu Herdelea îi însoți de teamă să nu fie aici de prisos. Observase puțin pe Nadina și i se părea tot frumoasă, dar de o frumusețe care îl uluia și-l cutremura.

Miron Iuga rămase în patru ochi cu Nadina, o privi un răstimp atât de scrutător, că ea se miră și întrebă:

— Vrei să-mi spui ceva, tăicuțule?

— Da! făcu bătrânul cu seriozitate. Am aflat că vrei să vinzi Babaroaga!

— A, asta e? zise Nadina cu un fel de decepție. Te interesează?

— Trebuie să-ți închipui cât de mult, răspunse Miron. Poate c-aș cumpăra-o eu.

— Bine, să stăm de vorbă! surâse Nadina. Deși nu-mi place să fac afaceri cu rudele, dar tăicuțul drag merită o excepție. Vrei o arvună de la mine? Uite!

Îl sărută pe amândoi obrajii. Bătrânul îi luă capul în mâini, o privi în ochii lunecoși:

— E foarte serios, Nadino!

— Evident! confirmă ea cu același surâs indiferent.

Miron Iuga nu era tocmai mulțumit cu răspunsurile ei. I se părea că prea a luat în glumă propunerea lui. Poate că pentru ea vânzarea unei moșii n-are importanța unei tranzacții serioase, dar se mai poate să fie și un fel de a se strecura... Se retrase, ca s-o lase să-și odihnească puțin și ea oboseala drumului. Astfel Grigore, când se întoarse, o găsi singură într-un fotoliu, cu ochii închiși, parc-ar fi dormitat.

— De ce l-ai adus aci pe ăsta? îi zise el cu imputare, observând că ea e trează.

— Care ăsta? se miră ea. Apoi râse scurt, ironic: Pe Raul?... O, o!... Iar ești gelos, Grig? Nu te mai vindeci de boala asta urâtă?

Se sculă, întinse brațele în lături, ca și când ar fi așteptat o îmbrățișare. Corpul ei zvelt și nervos avea o vibrație nevăzută, care răspândea împrejur moleșeală și ispită. Se uita la Grigore cu niște ochi blânzi în care palpita o neastâmpărare eternă. Gura ei fină șopti melodios:

— Prostule mic... Nu mă mai iubești?

Bărbatul respira aerul ei, căuta să reziste și își dădea seama că se pierde. Îi trecu prin gând cu o fulgerare dureroasă că își bate joc de el. Pe urmă i se topiră toate gândurile în minte într-o singură dorință stăpânitoare. Ea se apropiase și-și lipise corpul de el cu brațele mereu răsfirate. Nu mai vedea decât ochii ei, gura ei, sânii ei. O cuprinse brusc de mijloc și o răsturnă pe fotoliu, acoperind-o cu sărutări lacome. Nadina îi murmură la ureche cu același glas:

— Nu aici... Nu vreau aici...

Îi alunecă din brațe. Apoi îl luă de mână. Și el o urmă ca un câine credincios.

6

A doua zi, îndată după dejun, Titu Herdelea se retrase să se pregătească pentru plecarea la Lespezi. Toată noaptea își făcuse planuri, iar dimineața le-a aruncat ca fiind inutile. De la Gogu Ionescu nu mai avea nimic de așteptat. Dacă nici măcar nu l-a recunoscut!

Își amintea el, de când a venit, că satul Lespezi e aproape de tot, cam distanța dintre Pripas și Jidovița, pe care o făcea odinioară în fiecare zi de câte două și trei ori. Pentru orice eventualitate vru să întrebe pe logofăt. În ograda conacului dădu peste un flăcău care i se păru cunoscut și care scosese pălăria, zâmbind.

— Ce faci pe aici, domnule căprar? zise Titu, aducându-și aminte deodată de Petre Petre de la cizmarul Mendelson.

— Iacă sosii și eu acasă ieri și am venit pe la curte, răspunse Petre.

Tânărul Herdelea îi dădu mâna. Flăcăul se oferi bucuros să-l conducă el până la Lespezi, fiindcă tot n-are nicio treabă. Sub pretext că umblă să se intereseze de despăgubirea ce o făgăduise boierul cel bătrân pentru accidentul cu pădurea din iarna trecută, venise să vază nițel pe Marioara. Din pricina musafirilor și mai ales a Nadinei, însă, la curte era zarvă mare și toate fetele alergau și zoreau ca sfârlezele, încât de-abia a putut schimba două vorbe cu Marioara. Era mulțumit și cu atâta. Dăduse ochii, de altfel, și cu boierul Miron, care l-a lăudat că s-a purtat vrednic la oștire.

Pe drum, din vorbă-n vorbă, Petre se răcori, tânguindu-se că ar vrea să se așeze și dânsul, că biata Marioara destul l-a așteptat doi ani, dar nu știe dacă se va putea înlesni să facă nunta în iarna asta, că o nuntă costă bani mulți și nici fata n-are, nici el. Titu Herdelea, fără să vrea, își aduse aminte de Ion al Glanetașului, care tot așa se plângea de sărăcie. Îl mângâia cu câte o vorbă, cum se pricepea, mai mult ca să zică ceva.

— Dar poate că s-or îndura boierii să ne dea pământ, că așa se aude! zise Petre, uitându-se la el întrebător, ca și când s-ar fi agățat de un fir de nădejde.

— Cum să vă dea boierii? se miră Titu. De pomană? Să împartă cu voi moșiile?

— Apoi da, că dumnealor au prea mult și noi n-avem deloc, făcu flăcăul. De altminteri, am auzit și la București pe mulți boieri că trebuie să se împartă moșiile la oameni, că nu-i drept ca tocmai oamenii să n-aibă pământ, care îl muncesc.

Tânărul Herdelea clătină din cap:

— De, bine ar fi să fie cum zici, dar eu, îți spun verde, nu cred. Nimeni

nu împarte de bunăvoie cu alții ce are. Dumneata ai împărți, spune drept?

— Așa-i, nici vorbă, murmură Petre abătut. Dar atunci noi trebuie să pierim, că nu mai putem duce povara.

Merseră câteva clipe tăcuți, apoi flăcăul urmă, parcă l-ar fi chinuit un singur gând:

— Dacă dumnealor nu se îndură de bunăvoie, cine poate să-i silească?... Noi n-avem nicio putere...

Titu observă decepția tovarășului său de drum, îi părea rău că i-a sfărâmat o speranță și nu știa cum s-o dreagă. Din fericire, ajunseră în Lespezi și astfel putu schimba vorba:

— A, dar e aproape de tot... Nici n-apuci să pornești și ai sosit! Dintr-o ogradă le ieși în cale, grăbit și important, un om în capul gol, cu părul lung și încâlcit, cu o bărbuță cafenie, rară, cu niște ochi mari, negri, foarte vii, îmbrăcat cu un suman larg, cenușiu, care-i ajungea până la genunchi, desculț și cu o traistă vărgată în băț. Se adresă lui Titu, parcă l-ar fi pândit de mult, cu un glas limpede, cu privirea arzătoare:

— Nu trece nepăsător, boierule, că s-apropie ziua judecății și are să-ți pară rău că n-ai ascultat glasul. Trâmbițele dreptății sună și oamenii nu le aud, că și-au astupat urechile cu noroiul păcatelor. Și vor veni călăreți cu săbii de foc pe armăsari albi, iar oamenii se vor minuna și nu vor pricepe că i-a trimis Dumnezeu să pedepsească lumea cea plină de rele...

Titu asculta năvala de vorbe, uluit mai ales de înfățișarea omului. Petre îl ostoi:

— Lasă, măi nene Antoane, că dumnealui n-are vreme de brașoavele tale!

Omul se încăpățână:

— Nu-s brașoave, măi Petrică! Numai cei nepricepuți nu pot pătrunde rostul cuvântului, că eu nu vorbesc din capul meu, ci vorbesc după poruncile celui care știe toate câte sunt și nu sunt!

— Bine, bine, rămâi sănătos! făcu Petre, pornind înainte cu Herdelea și spunându-i pe urmă că Anton e un sărman care a fost călugăr pe undeva, s-a smintit, a fugit din mănăstire și acuma, de ani de zile, propovăduiește năzdrăvănii și trăiește din mila oamenilor.

Conacul din Lespezi era bătrân, modest și prietenos. În curtea largă, înconjurată de acareturi, stătea stingheră o cabrioletă cu un cal negru. Titu Herdelea recunoscu pe fiul arendașului Platamonu, pe care-l întâlnise deunăzi cu învățătorul Dragoș. Tânărul îi spuse că e aici cu tatăl său, care a venit la Gogu Ionescu, proprietarul moșiei. El n-a vrut să intre, pentru că îl plictisesc conversațiile de afaceri. Între timp Petre se înțelese cu Ileana să vestească pe boieri că a sosit un domn de la Amara. Și numaidecât fetișcana pofti pe Titu în casă. Eugenia îl primi drăgălaș:

— Ai venit?... Ce bine-mi pare!

Într-adevăr, se bucura. Avea acum douăzeci și cinci de ani și era măritată de patru. Gogu Ionescu o iubea ca și în prima zi și îi îndeplinea toate dorințele, dar avea aproape de două ori vârsta ei. Eugenia nu-și permitea nici măcar să se gândească la alți bărbați, socotind că datorește soțului ei nu numai credință, ci și recunoștință pentru devotamentul lui fără margini. Totuși simțea uneori nostalgii nelămurite, pe care nu i le astâmpăra viața modernă cu artificiile și convențiile ei. Nadina glumea și nu înțelegea cum poate o femeie frumoasă ca Eugenia să fie fericită cu Gogu, care a ajuns să-și vopsească și părul ca să pară mai berbant. În realitate, Eugenia, deși își însușise felul de a fi și obiceiurile lumii în care trăia, rămăsese sufletește fata preotului Pintea de la Lechința. De aceea se simți în tovărășia tânărului Herdelea parcă s-ar fi întors câteva clipe acasă. Vorbiră despre Laura, sora lui, și despre George, fratele ei, își aduseră aminte de Sângeorz și numai de oameni și lucruri din Ardeal. Pe urmă își luă seama, zâmbi melancolic:

— Dar Gogu întârzie cu arendașul lui... Ia să-i spunem c-ai venit!

Întredeschise o ușă. De dincolo răspunse glasul lui Gogu:

— Gata, suflete scump...

Apăru în deschizătură, văzu pe Titu:

— A, de ce nu m-ai vestit, puișor iubit?... Eu isprăvisem de mult cu grecul socotelile și ne-am apucat să facem nițică politică!

Scutură călduros mâna musafirului. Părea mai tânăr ca ieri și era binedispus. Chemă dincoace și pe Platamonu, îl ocărî că l-a înșelat, dar îl pofti să mai stea, să ia o cafea bună, cu toate că nu merită decât pușcărie pe viață. Grecul râdea cordial, se scuză că mai are puțină treabă în sat și apoi e dator să se prezinte coniței și stăpânei Nadina. Se oferi chiar să ducă și pe tânărul Herdelea înapoi la Amara, dacă-i face plăcere.

— Atunci mai zăbovește prin sat, zise Gogu, jovial. Că doar n-o să îndrăznești să-mi momești oaspeții cu teleguța dumitale? De altfel, fii sigur că Nadina nu e grăbită să-ți vază mutra, căci știe bine cât o înșeli și pe ea!

Conduse pe Platamonu și apoi se întoarse frecându-și mâinile de mulțumire:

— Ei, acuma să vedem ce mai spune poetul nostru!

Îl descusu când și cum a venit în țară, ce-a făcut aici, ce rost și-a găsit. Auzind deslușirile tânărului, se indignă, se scuză și strigă:

— Dar se poate una ca asta? Un poet ardelean să nu se poată aciua în România? Revoltător!... Bietul băiat!

Tânărul Herdelea era mișcat de atâta interes, iar Gogu, în cele din urmă, declară patetic:

— Te rog să faci bunătatea și să nu fii amărât! Asta-i una! Iar al doilea să știi că eu, ăsta care mă vezi, voi avea grijă ca poetul familiei noastre să se simtă acasă la el în țara românească! ...Nu-i așa, suflete scump? adăugă scurt

către nevastă-sa.

— Firește! ciripi Eugenia. Trebuie să facem ceva pentru el! Când în sfârșit reveni Platamonu să ia pe Titu, Gogu găsi un nou pretext să-l ocărască:

— Fiindcă ne-ai luat musafirul, să știi că am să-ți scumpesc arenda!... Și spune-i coniței Nadina că mâine mergem să dejunăm la ei, ca s-o învăț să-ți scumpească și ea! Uite așa, Efialte!

7

Platamonu mâna calul, vorbea cu Titu Herdelea și cu fiul său, dar gândurile îi rătăceau în altă parte. Nu voia să arate nici chiar iubitului Aristide, lumina ochilor lui, câtă zbuciumare îi pricinuia drumul acesta la Amara. De rezultatele ce le va obține depinde viitorul familiei Platamonu. Îi era drag pământul nu numai pentru câștigul ce-l produce, dacă e muncit bine și cu chibzuială, ci mai ales pentru stabilitatea ce o oferă posesorului. A fi proprietar de moșie i se părea cea mai mare fericire și a fost visul lui de când s-a apucat de arendășie. Acuma în sfârșit visul se apropia de împlinire. O proprietate mai frumoasă ca Babaroaga nici nu se putea. Numai la preț să se nimerească. Pe Nadina o știe veșnic în nevoie de bani. I-a avansat și el de atâtea ori. Și la proprietatea pământului nu ține deloc, ba o consideră o corvoadă. Ea însăși l-a întrebat astă-primăvară dacă nu-i poate găsi un cumpărător serios și a adăugat că vor sta de vorbă la toamnă, când el a observat modest că amatori ar fi, dacă ea n-ar pune condiții prea grele, fiindcă banii s-au scumpit rău în timpurile din urmă, iar pământul nu mai rentează ca odinioară. Firește, făcuse aluzie că el ar fi amatorul și ea a înțeles.

Era grec născut în țară. Nu știa grecește decât vreo zece cuvinte. Dragostea pentru elenism și-a manifestat-o botezându-și copiii cu nume eroice, băiatul Aristide și fata Elena. Altfel se naturalizase și spera că fiul său, făcând politică, va ajunge deputat. De aceea cheltuia cu el să studieze dreptul și-i împlinea toate dorințele. Aristide însă nu moștenise hărnicia tatălui său. Îi plăceau mai mult petrecerile și femeile, decât cărțile. Era de trei ani student și încă nu luase niciun examen, pretextând că vrea să fie perfect pregătit.

— Noroc, noroc, cucoane! îi strigă cârciumarul Busuioc, din prag, văzându-l trecând.

Arendașul răspunse vesel cu o glumă. Știa să vorbească după inima țăranilor și se bucura de simpatia lor mai mult ca ceilalți moșieri dimprejur. Oamenii cu necazuri întâi la grecul alergau, fiindcă el nu era mândru, îi asculta totdeauna și îi mulțumea măcar cu o vorbă bună.

Trase în ograda conacului, nu în fața castelului, ca să nu indispuie pe boieri. Avusese intenția să ia și pe Aristide la întrevederea cu Nadina: în fața unui bărbat nostim orice cucoană tânără vrea să rămâie numai fermecătoare. În ultimul moment se răzgândi. Cine știe cum se pot întoarce lucrurile și de ce să fie băiatul de față dacă s-ar întoarce în rău?

După primele schimburi de cuvinte, Platamonu își zise că înțelept a

procedat lăsând pe Aristide pe-afară. Nadina era cu bărbatul ei și cu Raul Brumaru, și îl întâmpină cu o drăgălășie care nu-i prevestea nicio bucurie:

— Tocmai despre dumneata vorbeam... Parcă-ai dat cu bobii! Arendașul își compusese surâsul de circumstanță și-i sărută mâna. Bărbații se retraseră cu explicația că fiind vorba de afaceri...

Îl pofti să șeadă pe fotoliul ce-l ocupase Raul, lângă căminul în care fosneau cu flăcări leneșe două buturugi uriașe. Se așeză și ea pe celălalt fotoliu, murmurând feciorelnic:

— Așa... Acum putem vorbi liniștiți!

Platamonu cunoștea ceremonialul. Excesul de gentilețe înseamnă că are mare nevoie de bani. Încercă să previe primejdia și începu să-i pomenească despre recolta care... Ea îl întrerupse râzând:

— Știu, știu... Totdeauna recolta e sub prevederile cele mai pesimiste, fiindcă a plouat sau a fost secetă, și niciodată n-are preț, fiindcă s-au scumpit banii. Mai bine să-ți spun eu ceva mai interesant!

Îi spuse că în cele trei luni, cât a stat în străinătate, a avut cheltuieli exorbitante, că a trebuit să facă apel și la bărbatul ei, deși i-a fost penibil pentru că Grigore are amabilitatea să nu se amestece în socotelile ei și nici ea, în schimb, nu vrea să-i ceară nimica, mai ales în cazuri cum a fost călătoria recentă, întrucâtva împotriva voinței lui. Platamonu își permise să observe că dânsul a răspuns prompt la scrisoarea dumneaei și i-a trimis cu câteva luni de anticipație câștiul de toamnă, deși numai biet de el știe cum a făcut rost de o sumă atât de grea în niște vremuri atât de nenorocite. Nadina nu se tulbură. Îi mulțumi cochet și continuă că s-a întors literalmente fără franc, ba chiar cu o datorie la fratele ei, Gogu. A venit acuma la țară, cu toate că ar fi avut mare nevoie de puțină odihnă după atâtea osteneli, numai spre a se înțelege cu el ca să-i avanseze cât mai curând câștiul viitor sau cel puțin o bună parte, ca să-și poată lichida plictiselile materiale.

Arendașul suspină adânc. În loc de vânzare, arenda anticipată – bun noroc. Și cu ce speranțe așteptase el toamna asta!... Răspunse trist că a fost totdeauna dornic să-i satisfacă orice pretenții și a făcut toate sacrificiile ca să iasă cu fața curată. Din nefericire, împrejurările nu i s-au arătat favorabile. A muncit din răsputeri și în zadar. E amenințat să-și piarză și micul capital cu care a venit pe moșiile astea. Dumneaei vrea arenda înainte, iar el n-a putut acoperi nici pe cea veche. Se oferă să-i dovedească îndată, cu creionul în mână, că oricât s-ar sforța, nu e chip să realizeze, cu prețurile de azi, nici măcar trei sferturi din arendă, fără să se gândească la un câștig cât de mic pentru dânsul, pe care l-ar merita, căci depune o muncă supraomenească... Nadina își pierdu drăgălășenia o clipă. Se reculese însă repede și surâse: arendași sunt destui, numai moșii să fie. Platamonu

confirmă că, da, sunt, dar depinde cum sunt. Ș-apoi cine cunoaște meseria nu poate oferi nici jumătatea arendei pe care el a plătit-o pentru că așa a apucat. Adevărat că prin unele părți s-au mai urcat arenzile. Dar acolo se speculează țăranii până la exasperare și nu se știe dacă nu vor avea urmări triste. Țăranii s-au deșteptat, vor ei înșiși pământ și nu mai rabdă fără a crâcni înșelăciunile și neomenia. Chiar și pe aici, unde sunt învoieli cinstite și nu-i păgubește nimeni nici cu o para, se codesc, și se frământă, și murmură. Ce o fi pe-acolo, Dumnezeu știe...

Pe Nadina o plictisea polologhia asta. Arendașul observă și-și opri elocvența. Urmă o pauză mai lungă. Nadina îl privea cercetător, parc-ar fi vrut să afle ce se ascunde sub vorbăria grecului, care făcea o figură blândă, aproape umilă și mai cu seamă impenetrabilă.

— În sfârșit! zise brusc Nadina, enervată puțin și cu un gest ca și când s-ar fi hotărât să puie capăt convorbirii.

Lui Platamonu i se păru că a întins prea mult coarda și aștepta un prilej să dea înapoi. O știa excesiv de ambițioasă și în stare într-adevăr să-și caute alt arendaș. Ar fi culmea ca, în loc să cumpere moșia, să o piarză de tot.

În momentul acesta intră Grigore. O anunță că au venit niște țărani care vor să o roage să-i asculte și pe ei, că și ei ar dori să cumpere moșia. Nadina se ridică surprinsă:

— Dar nici n-am discutat cu domnul așa ceva!

Era încurcată. Grigore stăruia să-i primească. Sătenii sunt bănuitori și, dacă n-or auzi un răspuns din gura ei, se vor crede nedreptățiți. Nadina n-avusese relații cu țăranii și nici nu voia să aibă. Îi socotea sălbatici și răi. După o ezitare, zise dând din umeri:

— Bine, dacă crezi tu, Grig... Dar vezi să nu-mi facă murdărie ori să-mi umple casa cu cine știe ce mirosuri!

Luca Talabă intră cu câțiva tovarăși, aducând o undă violentă de usturoi, care cuprinse repede toată odaia.

— Aideți, spuneți coniței fără frică tot ce aveți pe inimă! îi îndemnă Grigore.

Pe țărani îi vestise adineaori cârciumarul Cristea că grecul a trecut spre curte să mântuie tocmeala pentru Babaroaga. După convorbirea de ieri cu boierul Miron, oamenii s-au mai sfătuit și s-au înțeles să nu se dea bătuți, ci să stăruie și la cuconița de la București. Acuma însă erau zăpăciți, mai cu seamă că se afla de față și arendașul. Într-un târziu, Luca Talabă, biruindu-și sfiala, vorbi uitându-se drept în ochii Nadinei:

— D-apoi, coniță, să nu vă supărați că am cutezat, dar noi, dacă am auzit că umblați să vindeți moșia, ne-am tot chibzuit și am socotit că de ce s-o înstrăinați, că doar noi am muncit-o totdeauna și ne-om învrednici și noi

să...

Pe Nadina o indispusese întâi Platamonu, pe urmă mirosul de usturoi și vorbăria țăranului. Ea în realitate nu se gândea să vânză Babaroaga. A spus astă-primăvară arendașului c-ar vrea să scape de moșie, dar fără să fie hotărâtă și mai mult ca să zică ceva, fiindcă omul nu pleca și nu-l putea concedia nedelicat, tocmai când îi numărase o sumă de bani. Se pare că dintr-o vorbă aruncată a ieșit o întreagă poveste. Ieri, pe nepusă masă, socrul ei; azi, țăranii. Acuma se dumeri pentru ce s-a plâns adineaori Platamonu că e prea grea arenda. Nu-și putu ascunde un surâs ironic, aruncându-i o privire. Ședea în același fotoliu, cu ochii la țărani, cu o mirare încremenită pe față, care voia să-i mascheze turburarea, căci în creieri îi ardeau usturător numai cuvintele: „Uite norocul meu!“

Când crezu că au vorbit destul, Nadina îi întrerupse, spunându-le că deocamdată n-are de gând să-și vânză proprietatea și că e mulțumită cu Platamonu, care plătește cinstit și nu asuprește lumea. Oamenii se grăbiră să aprobe ca să nu se supere arendașul:

— Noi ne-am învoit totdeauna cu dumnealui, ce-i drept nu-i păcat!

Dacă s-ar hotărî, continuă Nadina, îi va asculta și pe ei, nu-i va uita. Să nu se ia însă după zvonuri, că zvonurile le scot cei care au anume interese ori care nu sunt cu sufletul curat. Platamonu înghiți în sec, deși ea nu se uitase la el, și nici țăranii.

Rămânând iar singuri, arendașul întrebă blând:

— Atunci cu mine ce faceți, coniță? Nadina răspunse simplu:

— Am să reflectez și să văd ce pot face.

Platamonu simțea că-i fuge pământul de sub picioare. Încercă să insite: când să mai vie? Doamna ezita: nu știe câte zile mai rămâne pe aici și...

— V-ați supărat pe mine, coniță? zise arendașul deodată, desperat.

— O, de ce? făcu Nadina, întinzându-i mâna. Nu mi-ai făcut nimic. Se poate?

Coborând treptele, Platamonu bâigui în sine, amărât: „Bine am nimerit-o, n-am ce zice! Bravo mie!“

8

Marți după-amiază începu o ploaie măruntă, rece. A început domol ca să ție lung, ca ploile adevărate de toamnă. Gogu Ionescu venise cu Eugenia la dejun, la Amara. A fost o masă veselă, sfârșită cu planurile de întoarcere la București. El trebuie să fie joi negreșit în capitală. Nu poate întârzia niciun ceas. E doar deputat, peste vreo două săptămâni se deschide Camera și în prealabil e obligat să ia contact cu amicii politici. Propuse lui Titu Herdelea să meargă cu ei, dar Grigore protestă: se poate să-i răpească oaspetele? El avea de gând să-l trimită cu Nadina, ca să nu plece singură cu Brumaru.

Mai înainte de a se așeza la masă, Grigore luase la o parte pe Gogu și pe Titu la o consfătuire intimă. Când află Gogu despre Baloleanu, se supără. Cum își închipuie că Baloleanu va face într-adevăr un serviciu dezinteresat? Se vede că Grigoriță nu-l cunoaște, deși i-e prieten. Are să-l poarte cu vorba până i se va urî și va renunța!... Grigore protestă mai cu jumătate gură, adăugând că, în orice caz, băiatul, adică Titu, nu poate rămânea în vânt și că prin urmare...

— Uite, eu te asigur că în douăzeci și patru de ore după ce sosesc în București, tânărul va fi plasat! făcu deputatul cu emfază. Are cuvântul meu! Și eu nu sunt Baloleanu!

— Evident, dacă vrei tu să te ocupi... zise Grigore. Dar și tu ești cam lăsător, dragă Gogule, și...

— Te rog, te rog! râse Gogu. Știu eu când trebuie să fiu lăsător și când nu!

— Ai noroc! șopti Grigore lui Titu, rămânând pe urmă un moment în doi. Se vede că te protejează Eugenia, de l-a cuprins atâta energie!

Tânărul Herdelea nu scoase niciun cuvânt, ci numai ascultase cu entuziasm. Degeaba, s-a născut în zodia norocului, își zicea în gând, încântat. Și la masă a mâncat cu poftă, iar la urmă, venind vorba de doine ardelenești, a cântat *Lungu-i drumul Clujului* și a stârnit ovațiile tuturor. Până și Miron l-a felicitat, în vreme ce Nadina, care obișnuia să strâmbe din nas când auzea muzică românească, îi luă promisiunea să-i cânte la București toate doinele pe care le știe...

Gogu și Eugenia plecară pe ploaie. Nadina, văzând din ușă cum răsucea firele de apă un vânt aspru, se zbârli:

— Mi se pare că eu voi fi înaintea lor la București. Bătrânul Iuga își freca mâinile mulțumit:

— Lasă, drăguțo, că asta e minunată pentru semănăturile de toamnă! Asta face multe milioane, multe de tot!

— O fi, papa, dar eu nu sufăr ploaia nici la oraș! La țară barem o detest!

Grigore se schimbase de când sosise Nadina. Numai după ce a strâns-o iar în brațe și-a dat seama că fără ea viața lui ar fi zdrobită. Îi scuză toate greșelile, acuzându-se pe sine pentru ele. O femeie ca ea are dreptul și chiar datoria să trăiască, să se bucure de omagiile lumii, nu să vegeteze în umbră, cum ar fi vrut-o el dintr-un egoism meschin. Rezistența ei firească el a socotit-o lipsă de atașament veritabil. I-a imputat cochetăria ca o crimă, în loc să o vadă drept ceea ce este: dorința firească de a străluci. El n-a înțeles că, prin persistența ei de a-i oferi mereu ceva nou, de a fi veșnic alta, ea căuta și izbutea să-i fie amantă și soție în același timp. Dacă el n-a fost în stare să-i admită nici capriciile cele mai obișnuite, dacă i-a făcut o vină din plăcerea de a dansa sau de a călători!

De altfel, și acuma trebuia să se observe la fiece moment ca să-și domine instinctele. Prezența lui Raul Brumaru continua să-l sâcâie, deși nenorocitul făcea sforțări uriașe să-și dovedească utilitatea: povestea anecdote, trântea calambururi neroade, se interesa de creșterea vitelor și asculta ca un martir teoriile agricole ale lui Grigore, juca tabinet cu bătrânul și se tutuia cu tânărul Herdelea, fiindcă observase că Grigore ține la el, căuta să învioreze pe Nadina cu glume franțuzești când o vedea prea plictisită... Totuși Grigore nu-l slăbea din ochi și-i urmărea discret toate mișcările, oricât recunoștea în sinești că exagerează. Se surprindea suspectând și pe Nadina, chiar în clipele cele mai intime. I se părea că sărutarea ei n-a fost sinceră, că a rostit cutare cuvânt de iubire cu o intonație ciudată... Îi era mereu teamă că își bate joc de sentimentele lui.

Noua înflăcărare amoroasă îl îndemna să-și grăbească și el plecarea la București. Cel mai târziu peste o săptămână isprăvea aici toate treburile. Încercă să momească pe Nadina să-l aștepte.

— Cred că aș muri dacă ar trebui să mai stau o săptămână în noroaiele astea infernale! zise ea surâzând. De ce nu renunți și tu o dată pentru mine la teribilele voastre afaceri? Să plecăm împreună.

Grigore făgădui că până duminică termină, dar pe ea n-o mai reține: nu vrea să se simtă rău; dorește chiar s-o știe numai veselă și fericită.

Hotărâră să plece joi. Ploua însă așa de urât, că Nadina a amânat-o pentru vineri. Grigore a înțeles că a fost un pretext ca să mai rămâie o noapte. Era fermecat.

Dimineața de vineri vestea o zi bună. Ploaia încetase de cu noapte. Pe uliță însă noroiul și băltoacele erau până la genunchi. Automobilul trase la scară, înconjurând rondul în formă de inimă împodobit cu flori roșii tomnatice, care râdeau sub mângâierea soarelui ieșit brusc din pânzișul de nori. Când se urcă în mașină, după ce se sărutase de mai multe ori cu Grigore, Nadina văzu florile și-i zise drăgălaș:

— Uite inima ta, Grig.

Printre servitorii ce se îmbulzeau să fie de folos la plecare, Titu Herdelea zări pe Petre, care dădea târcoale curții și de dragul Marioarei, și în speranța că se va putea oploși și dânsul pe aici. După ce se despărți de Miron Iuga și mulțumi înduioșat lui Grigore, tânărul Herdelea dădu mâna și cu Petre:

— Rămâi sănătos și s-auzim de bine!

— Dumnezeu să vă ajute, conașule! răspunse flăcăul cu glas fierbinte.

Auzind glasul străin, Nadina întoarse capul. Privirea ei curioasă se încrucișă un moment cu privirea lui strălucitoare.

Mașina porni pe aleea pietruită, mergând la pas, fiindcă Grigore îi însoțea, cu capul gol. Nadina, între cei doi bărbați, îi făcea bezele cu mâna înmănușată, ridicată în sus. Când ajunseră la poartă, Grigore strigă șoferului să oprească puțin. Se sui pe scară:

— Iertați-mă, vă rog mult, să spun Nadinei două vorbe la ureche...

Se aplecă peste portieră, luă în mâini capul femeii și-i sărută bumbul urechii, șoptind:

— Te iubesc!

Nadina gânguri râzând cu nările în vânt:

— Mais tu es fou, petit chéri![2]

Apoi automobilul zvâcni ca un alergător de cursă.

Grigore se uita după el și nu vedea decât o mână mică plutind în aer, deasupra capetelor, ca o turturică albă.

Pe când mașina se depărta vertiginos, împroșcând până-n marginile uliței vârtejuri de apă turbure cu bucăți de noroi, tânărul Iuga auzi deodată un glas mânios:

— Fire-ar al dracului!

Baba Ioana, care venea pe marginea uliței, era numai noroi din cap până-n picioare și-și scutura hainele bombănind.

Din jos se apropia Anghelina lui Nistor Mucenicu, desculță, cu un copil la țâță și altul, de vreo patru ani, de mână. Băiețelul, desculț ca și mă-sa, împiedicându-se în poala cămășii lungi cu care frământa noroiul, scâncea întruna:

— Mi-e foame, mamă!

Și femeia îl ostoia, târându-l de mână, necăjită:

— Taci, maică, taci-taci!

Mașina dispăruse cu mâna albă ca o turturică. Grigore Iuga se cutremură, parcă s-ar fi trezit dintr-un vis. Nu mai auzea decât scâncetul copilului, și mulcomirile femeii, și mormăitul babei:

— Fire-ar al dracului!

Capitolul IV: LUMINILE

1

Două zile Titu Herdelea avu să povestească ce-a pățit și cum a petrecut la țară. L-a descusut întâi doamna Alexandrescu, proprietăreasa lui, care, când nu vorbea de Jenică sau de Mimi, murea să afle toate despre toți și să clevetească. O seară întreagă a trebuit să refere familiei Gavrilaș, iar fiul cizmarului Mendelson, acuma civil, a venit anume să se intereseze de suferințele țăranilor și să-i explice, fierbând de revoltă, că nelegiuirile sociale sunt atât de provocatoare, încât mulțimea exasperată va fi silită să-și facă singură dreptate și atunci se va prăbuși în foc și sânge toată baraca.

Tânărul Herdelea se lăuda și se înălța, firește, dar cu măsură. Până nu va vedea cu ce se va alege din mondenismele astea, nu îndrăznea să-și ia vânt. Îndeosebi despre Nadina vorbea cu mare entuziasm. I se părea ființa cea mai fermecătoare și lăsa să se înțeleagă că-l simpatizează, deși ea nu prea l-a luat în seamă și chiar în automobil abia i-a adresat câteva cuvinte, întreținându-se mereu și în franțuzește numai cu Raul Brumaru.

În sfârșit, duminică înainte de amiazi se înființă în strada Argintari, la Gogu Ionescu. Promisese el, ce-i drept, că în douăzeci și patru de ore îi va aranja situația, dar nu strică să-i mai aducă aminte cu prilejul unei vizite obligatorii de politețe.

— Gata! strigă triumfător deputatul. Mâine să te prezinți la *Drapelul* și să-ți începi serviciul. Întrebi de domnul Deliceanu, să nu-i uiți numele, el e directorul gazetei, și-i spui că vii din partea mea. Leafa nu e prea strălucită, dar mai târziu vom căuta s-o dregem.

Titu Herdelea înlemni de mirare și de bucurie. De-abia putu articula câteva cuvinte de mulțumire și admirație. Lui Gogu îi plăcea să fie admirat. Când apăru și Eugenia, pe care n-o pusese în curent tocmai ca să-i ofere o surpriză, le istorisi cu mare lux de amănunte toate fazele luptei... Și-a zis: ce să se căciulească el, cogeamite deputat serios, pe la *Adevărul* și *Universul*, să riște vreun refuz, când are jurnalul partidului. Deliceanu i-e coleg de Cameră și prieten. Hai la Deliceanu! El, drăguț și fin, acceptă fără nicio dificultate, dar îl trimite să se înțeleagă cu administratorul. Hai și la el! Acolo, răceală și văicăreală. Administratorul, un ovrei gras și cu ochelari de aur, îl ia cu teorii și cu cifre, că ziarul are cheltuieli formidabile și nu se vinde deloc, deși e scris superb, fiindcă cititorii de azi nu mai sunt capabili

să guste verva stilistică și spiritul polemic, ci umblă numai după crime și scandaluri, că...

— După vreo oră de discuție mi-am pierdut și eu calmul! făcu Gogu cu mândrie. M-am sculat, mi-am înfipt mâinile în buzunar și am declarat ritos: „Nu vreau să știu nimic! Doresc să fiu satisfăcut, altfel!...“ Atâta a fost suficient. L-am dat gata. Zice:

„Bine, coane Gogule, dacă mă iei așa nu pot să te refuz!“

Nu putea spune admiratorilor săi că atunci când și-a înfipt mâna în buzunar a scos portotelul și a achitat anticipat pe șase luni leafa protejatului său, suma fiind contabilizată în registre ca donație din partea domnului deputat Gogu Ionescu.

Eugenia îl îmbrățișă și-l felicită grațios, satisfăcându-i astfel pe deplin amorul propriu. Pe urmă amândoi făcură urări tânărului și-l poftiră la masă într-o zi, după ce va fi luat contact cu jurnalul.

— Vezi, mai pune și despre mine câte-o notiță din când în când! îi șopti Gogu conducându-l, între glumă și serios. Titu Herdelea era nerăbdător mai întâi să cunoască *Drapelul*. Nu-l văzuse niciodată și nici măcar nu auzise despre un asemenea ziar. Colindă zece chioșcuri până să descopere un exemplar. Îl desfăcu îndată, îl examină cu atenție. Îl găsi idiot, gol și fad ca un discurs parlamentar. Avu o clipă de decepție. Altceva râvnise dânsul. Ce are-a face acum? Pentru început...

Acasă se așeză să citească *Drapelul* de la titlu până la girantul responsabil, ca să se familiarizeze cu atmosfera. Pe când se lupta cu un studiu kilometric, semnat de un senator, îi bătu în ușă Jean:

— Vino, monșer, nițel, să te cunoască și soră-mea, că ți-a făcut Lenuța o reclamă, de parc-ai fi moaștele de la Mitropolie!

Doamna Alexandrescu, dorind să fie agreabilă familiei lui Jenică, se străduia să găsească pețitori Tanței, mai ales că bătrânii erau foarte preocupați de soarta fetei, care n-avea altă zestre decât frumusețea de la Dumnezeu. Ochise deocamdată pe Titu și-l lăuda că plătește corect chiria, că nu e haimana, că umblă numai între boieri și, fiind ziarist, mâine-poimâine îl vezi deputat, cum a ajuns și Costel Petrescu, care a fost coleg cu bărbatul ei la școala militară.

— Uite ce îngeraș s-a abătut pe la noi, domnule Titu! suspină doamna Alexandrescu, topindu-se de duioșie.

Tanța roși. Era înăltuță, delicată și avea niște ochișori verzi cu luciri umede învăluitoare. Tânărul se zăpăci puțin. Doamna Alexandrescu observă mulțumită, și, după câteva minute, interveni diplomatic:

— Ei, acum noi plecăm, că suntem, vezi, și îmbrăcați. Am vrut numai să o vezi și s-o admiri. Dar lasă, nu fi mâhnit! Uite, îți promit că te luăm într-o după-amiază în familia lor și acolo poți pe urmă să-i faci și curte, dacă-ți

place!

Titu Herdelea reluă studiul senatorului. Dintre rândurile plicticoase licăreau neîncetat ochii verzi ai Tanței și surâsul buzelor ei, ca o ispită neașteptată și cu atât mai atrăgătoare.

A doua zi se duse la *Drapelul*. Un băiat îl introduse la secretarul de redacție. Într-o cameră vastă, singur, la un birou voluminos, un domn neras, ursuz, cu ochelarii după urechi, manevra într-un morman de jurnale cu niște foarfeci uriașe. Aruncă o privire spre vizitator și își continuă operația. Când isprăvi, mătură jos resturile de gazete, ca să-și libereze masa. Aflând că Herdelea caută pe Deliceanu, zise plictisit:

— Directorul nu dă pe la redacție decât întâmplător, așa că greu ai să-l nimerești. Dacă însă ai ceva pentru ziar poți vorbi cu primul-redactor care trebuie să pice sau poți să-mi spui și mie!

Titu îi spuse. Secretarul strâmbă din nas:

— Mhm... Ne înmulțim mereu. Avem mai mulți redactori decât cititori și totuși, dacă n-ar fi foarfecele, n-am putea ieși. La leafă e îmbulzeală, la scris *codeală*. Dar asta-i treaba direcției. Eu mi-am declinat de mult orice răspundere...

Ca să se convingă, aruncă două cuvinte pe un petic de hârtie și trimise băiatul la administrație. Răspunsul sosi prompt și secretarul continuă:

— În regulă! Ești angajat! Foarte bine! Poate că dumneata ai și mâncărimea scrisului? Ce?

Încetul cu încetul se mai descreți. Avea suflet bun. Se credea cel mai iscusit secretar de redacție din România și, deoarece lumea nu-l aprecia ca atare, se simțea nedreptățit. Îi era scârbă că trebuie să muncească mai rău ca un hamal la un ziar obscur, în vreme ce alții, nedemni să-i stea alături, se îmbuibă și se lansează prin redacțiile jurnalelor de mare tiraj.

Pentru că tânărul Herdelea era de „dincolo", secretarul îl însărcină să culeagă din presa germană și ungurească știrile despre România și românii subjugați. Îi oferi imediat un teanc impresionant de ziare virgine. Nimeni din redacție nu cunoștea altă limbă străină decât franceza, încât n-avea cine să le citească. Poate să le ia acasă, să le răsfoiască pe îndelete. Să nu mâzgălească mult. Note concise, vibrante, asta trebuie unui jurnal viu. Din nenorocire, *Drapelul*... Firește, ar fi perfect dacă ar putea să-i scrie și câte un articol de fond, măcar unul pe săptămână. Ia să încerce. L-au sastisit politicienii tâmpiți cu colaborările constipante. Dar să nu uite că *Drapelul* e oficiosul guvernului și deci să fie prudent, mai ales că partidul, pe lângă șeful în funcțiune, are o droaie de pretendenți la șefie care fac opoziție clandestină și abia așteaptă vreo gafă ca s-o exploateze împotriva conducerii oficiale.

— Așa, puiule! sfârși secretarul amical. Poți să lucrezi și acasă până te vei

obișnui cu meseria. Dimineața însă te rog să fii aci totdeauna, că poate am nevoie de tine!

Se numea D. Roșu.

Titu Herdelea se întoarse acasă, se închise în odaia lui și începu să lucreze cu pasiune. Își zicea că de acuma i s-au deschis toate drumurile. Numai vrednic să fie și să nu se descurajeze. Doamna Alexandrescu plecase cu Jean la părinții lui, la o partidă de cărți cu prelungire. Era liniște desăvârșită; rareori pătrundea până la dânsul câte un țipăt sau vreo sudalmă din curtea cu mulți chiriași. Spre seară, tocmai când terminase de scris, auzi pași în antreu.

Își închipui că trebuie să fie eleva lui, Marioara. Se bucură. După atâtea ore de muncă, era binevenită o ființă feminină, chiar și Marioara. Se repezi la ușă, să o primească.

— Măicuța nu e acasă? întrebă foarte natural Mimi. Tânărul răspunse surprins:

— Nu este, dar... poftim înăuntru, doamnă!... Imediat am să... Doamna mică și blondă avu o fluturare de surâs pe buze zicând:

— Ei, hai, fiindcă tot am venit, să vedem cuibul poetului.

Titu se aprinse, îi sărută mâna de mai multe ori și o rugă să stea câteva clipe, să se sature măcar privind-o, că de când a văzut-o deunăzi, n-o mai poate uita... Mimi îl întrerupse, parcă nici nu l-ar fi ascultat sau pentru că știa dinainte ce are să-i spuie:

— În camera asta stăteam și eu înainte de a mă mărita, în vacanțe, când mă întorceam de la pension. Pe atunci măicuța nu închiria... Câte visuri frumoase am visat în pătuceanul ăsta!

Încurajat, tânărul stăruia să-i scoată mantoul, murmurând întruna:

— Doamnă Mimi, te rog... Nu mușc, zău! Nu mușc! Mimi izbucni în râs:

— Te cred, fiindcă nici nu ți-aș permite... să-mi faci semne! Pe urmă, ca să-l potolească, adăugă sentimental:

— Mi-ești simpatic, dar...

Titu își pierdu cumpătul, o luă lacom în brațe și-i închise gura cu o sărutare însetată, căutând s-o apropie de pat. Ea primi îmbrățișarea cu o gângureală mulțumită, apoi se desfăcu ușor, șoptind:

— De ce nu ești cuminte? Vrei să-mi pară rău c-am intrat?... Nu se poate acuma, crede-mă! Altă dată! Ai răbdare!

Își îndreptă pălărioara peste buclele aurii. Era cu spatele în ușă. Spre a evita un nou asalt, puse mâna pe clanță:

— Drăguț și cuminte, înțeles?... Fug. Trecusem numai ca să știe măicuța c-am fost aici... Pe curând, grăbitule!

În urma ei rămase un surâs promițător.

2

Sezonul se anunța mai bogat și mai vesel ca totdeauna. Nadina era în friguri. Avea, numai pentru noiembrie, deschiderea Parlamentului, reprezentațiile Eleonora Duse și Féraudy, în afară de concertul Paderewski. Își adusese de la Paris câte ceva, când s-a întors în țară, dar observa cu groază că, față cu multitudinea evenimentelor care-i reclamau imperios prezența, ea se afla de fapt dezbrăcată.

Grigore sosi de la țară cu întârziere de câteva zile. N-a putut scăpa de tatăl său până ce n-au încheiat toate socotelile, să fie liniștiți până în februarie. I-a convenit și lui, mai ales că era hotărât să rămâie toată iarna în capitală, lângă Nadina.

— În sfârșit! zise ea când îi auzi hotărârea.

Imediat îl puse în mișcare să oprească loja cea mai bună pentru spectacolele fixate, specificând că s-ar considera dezonorată pe vecie dacă s-ar întâmpla să lipsească de la vreunul. Bărbatul alergă, se osteni. Nadina vru să-l mai cruțe:

— Dacă te plictisesc cursele, să-l trimitem pe Raul. El e foarte abil în lucruri d-astea.

Grigore protestă că nu-l plictisesc deloc, deși îl plictiseau. Ținea să îndepărteze din preajma ei pe Raul, fără să se bage de seamă. Nu din gelozie, își zicea el, ci pentru că e prea imbecil. Noua lui iubire disprețuia gelozia. Trebuie însă să fie soț și amant, cum e și ea, ca s-o păstreze.

Nadina era prea prinsă în vârtejul preocupărilor moderne și nu observa străduințele lui Grigore. De altfel, nici în alte împrejurări n-ar fi observat. I se părea natural și obligatoriu să fie iubită. Așa a fost obișnuită de totdeauna, începând cu tatăl ei, care a idolatrizat-o și chiar azi se înviorează când o vede. În fond, nu avea sentimente de dragoste decât pentru sine însăși. Nu-și refuza nimic, socotind că i se datorează tot. Nici măcar plăcerile nu le putea gusta în bucuria inimii sau spre a-și satisface o tentație, ci numai pentru că îi apăreau ca atributele firești ale frumuseții ei. Niciodată n-a înșelat pe Grigore dintr-o pornire de pasiune, întocmai precum nu fuma de dragul beției tutunului. Se credea obligată să facă tot ce e susceptibil să o ridice deasupra altor femei ca o statuie divină. Se contempla în oglindă îndelung, goală din cap până-n picioare, și se minuna cum s-au putut îmbina atâtea forme și linii superbe într-un singur corp. Umbla goală în apartamentul ei toată dimineața ca să se poată admira în voie.

Raul Brumaru era ca un capriciu și o codiță, necesar unei femei elegante

ca un cățel sau un talisman. El ofta de mult, ca și alții.

În cele din urmă l-a acceptat, nu din iubire, ci din indiferență. Conta în lume ca un băiat spiritual și făcea figură onorabilă în suita ei. Se jena mai puțin de el decât de Grigore. Pentru soțul ei păstrase orișicum un respect cel puțin teoretic. Față de Raul nu simțea nevoie de niciun fel de menajament sufletesc. Nici el nu pretindea așa ceva și se mulțumea cu firimiturile ospățului. Era mai ales dansatorul ei și, în calitatea aceasta, util.

Grigore avea o repulsie instinctivă de bărbații în genul lui Brumaru. Îi disprețuia. Socotea sincer că Nadina se compromite tolerând pe lângă ea asemenea cavaleri. Se învinovățea pe sine că n-a știut să împiedice alunecarea aceasta, nu prin scene care să o fi înverșunat în perseverare, ci printr-o iubire mai comprehensivă. Dacă el ar fi știut s-o înțeleagă dintru început, nu ar fi pierdut patru ani de fericire și n-ar fi îngăduit să se creeze între ei un gol peste care acuma trebuie să clădească punți noi de comunicație.

În clipa când și-a recunoscut greșeala, în mod firesc, și-a luat hotărârea de a repara generos tot trecutul. Nadina să fie ferită de orice tentații, nu prin abaterea lor, ci prin prezența lui gata de a le satisface. Înțelegând acuma frământările ei materiale, se oferi spontan să le împlinească, găsind o explicație măgulitoare:

— Nevasta mea vreau să fie cea mai strălucitoare!

Nadina nu-și credea urechilor. Era obișnuită ca el, sub forme delicate, cu motive plauzibile, să se dezintereseze de mondenismul ei prea costisitor. Totuși răspunse cu indiferență:

— Ești drăguț, și-ți mulțumesc, dar mi-e să nu te sperie cifrele.

— Pentru tine nicio cifră nu mă poate speria! replică Grigore cu o privire în care ardea focul unei iubiri supuse.

Ce nu făcuseră în cursul căsniciei lor până azi, făcură acuma: se consultară foarte grav despre toaletele Nadinei. Ea îi etală cele mai noi numere din revistele de modă, îi explică detalii de croială, de stofe și de garnituri, iar el se interesa de aproape și cu toată seriozitatea, parcă ar fi fost vorba de probleme vitale. Consfătuirile continuară zile de-a rândul și Nadina descoperi cu uimire că Grig are și în materie de îmbrăcăminte feminină un gust delicat și idei originale. Îi și zise odată:

— Credeam că numai agricultura te pasionează. Văd că m-am înșelat.

Grigore surâse:

— Tu ai fost adevărata mea pasiune, de când te-am întâlnit. Trebuie să mă fi înșelat și eu când am putut crede altfel.

În zilele acestea, vreo două săptămâni după stabilirea lor în București, se anunță iar Platamonu. Nadina ezită să-l primească. Din moment ce Grigore s-a oferit s-o ajute, nu mai avea nevoie imediată de serviciile arendașului,

fiindcă Gogu o va mai păsui pentru plata datoriei ce-a făcut-o la el în străinătate.

Platamonu își motivă mai întâi venirea în capitală: a profitat că fiul său trebuie să se prezinte să-și facă inscripțiile la universitate și l-a însoțit cu gândul să împrăștie nourii neînțelegerilor regretabile dintre dânsul și Nadina. Cu băiatul a isprăvit repede, fiindcă se întoarce acasă unde poate mai bine să citească pentru examenele ce vrea să le dea negreșit după Crăciun. Astfel i-a rămas timp de alergătură, s-a străduit și a încherbălit jumătate din câștiul de primăvară și l-a adus ca să-i dovedească stăpânei că e în stare să facă și imposibilul spre a fi pe placul ei. Nu cere decât o mică favoare și e sigur că, văzând ea credința lui, nu i-o va refuza. Firește, e vorba tot despre Babaroaga. El a auzit deunăzi din gura ei că deocamdată nu intenționează să vândă. Totuși, pentru că zvonurile stăruie (de la țărani a aflat că și boierul Miron ar umbla să cumpere), îndrăznește și dânsul să se declare amator. O roagă deci ca, primind avansul pe arenda anului viitor, să menționeze că în cazul înstrăinării moșiei și în cazul când, eventual, oferta lui ar fi mai avantajoasă și acceptată, suma aceasta să fie socotită în arvuna prețului de cumpărare. Pentru ea e o simplă formă, pentru el o vagă asigurare, prețioasă mai mult ca o indicație de încredere și recunoaștere a vechilor lui servicii leale.

Nadina l-a lăsat să vorbească în voie. Important i se părea numai că Platamonu a adus bani. De la tatăl ei știa că banii nu se refuză niciodată. Favoarea ce i-o reclama era fără obiect, de vreme ce ea nici nu se gândea să vândă Babaroaga. Vânzarea ar fi și mai plictisitoare ca arendarea. Plictiselile au început chiar numai la zvonul că ar avea de gând să vândă.

— De unde veniți toți să-mi scoateți în vânzare moșia? zise Nadina. Toată lumea știe că vând și-mi face propuneri, numai eu nu știu nimic. Și poate s-ar cuveni să știu și eu ceva... Ei bine, domnule, îți spun dumitale, care ești mai de înțeles: nu vând, categoric nu, și nici nu intenționez! E clar, precis și definitiv?

— Cu atât mai puțin vă poate deranja mica mea rugăminte! insistă Platamonu onctuos, adăugând în sine că la cucoane nimic nu e definitiv și clar, și cum a vrut ieri și nu vrea azi, poate să vrea iarăși mâine.

— Atunci... făcu ea nepăsătoare. Bine. Cum vrei. Am ținut să te previn, să nu zici mai târziu că...

Îi povesti și lui Grigore pe urmă aranjamentul cu arendașul. Nu voia să-i ascundă asemenea lucruri și îndeosebi că a primit o sumă importantă și deci cheltuiala lui cu ea va fi mai mică. Grigore îi repetă, ca totdeauna, că ea e stăpână deplină pe veniturile ei și el nu dorește să se amestece în gospodăria ei. Părerea lui însă ar fi că nu trebuia să-i dea lui Platamonu nici măcar asigurarea platonică. De ce să-și lege ea mâinile pentru viitor?

Nadinei îi păru rău că i-a spus. „Degeaba, Grig e tipicar și agasant.“ El observă neplăcerea ei și se grăbi să adauge:

— Poate că eu exagerez... Nu te supăra, Nadina, te rog!... Fii veselă! Surâsul tău e viața mea!

3

— Măi Chirilă, tu nu știi carte? Păcat!... Ia vino-ncoace să-ți arăt ceva!

Într-o odăiță cu o masă de brad și câteva scaune fără spetează, unde avea cancelaria moșiei – în corpul caselor de argați – Platamonu scoase din portofelul umflat o hârțoagă albă și o flutură sub ochii logofătului.

— Vezi tu zdreanța asta, Chirilă?... O vezi bine... Uită-te!... Ei, asta e Babaroaga, băiete! strigă arendașul cu o bucurie exuberantă. Uite asta! Poți să le și spui oamenilor, ca să știe și să nu-și mai bată picioarele de pomană pe la curte!

— S-o stăpâniți sănătos! zise Chirilă cu respect.

— Să dea Dumnezeu! mulțumi Platamonu. Am muncit, Chirilă, toată viața și merit să am la bătrânețe o bucată de pământ. Nici noaptea n-am odihnă, că tu știi, și alerg, și mă zbat, și nu mă codesc a pune osul alături de voi, nu ca alți boieri, care beau cafea în cerdac și așteaptă să le vie toate de-a gata. Și totuși oamenii nu încap de mine și umblă să mă dea la o parte. Apoi asta-i drept, măi Chirilă? Spune tu, că ești om cu chibzuială!

— Oamenii nu s-au ridicat împotriva dumneavoastră, conașule! protestă logofătul. Dar de, boierule, nici ei n-au pământ, și de aceea se tot sfarmă să câștige.

— Nici eu nu zic să nu câștige, s-ar putea? făcu arendașul împăturindu-și la loc hârtia. Să câștige, Chirilă!... Dar tocmai moșia mea, Chirilă?

Platamonu de mult aștepta să se răcorească. I se părea că țăranii au fost nerecunoscători când s-au prezentat Nadinei să-l concureze. Chitanța însă n-o socotea chiar așa de pretențioasă cum se arăta și deocamdată o întrebuința numai pentru consolidarea prestigiului său în fața lumii lui sătești. Avea nevoie de mângâierea aceasta și din pricina lui Aristide. Faptul că băiatul a ținut să se întoarcă acasă, în loc să se bucure a petrece în București, umplea pe Platamonu de o îngrijorare cu atât mai urâtă, cu cât n-o putea împărtăși nimănui, nici nevestei sale, care era slabă de înger. Îi era frică să nu se fi încurcat cu vreo fată de pe aici și să-și prăpădească viitorul sau să facă vreo nebunie. Aristide era extrem de discret și nu-i spunea niciodată nimic, iar lui, ca părinte, îi venea greu să-l descoasă și astfel, poate, să-l jignească. Numai inima îl ustura și-i tremura.

Chirilă Păun ardea acuma să spuie oamenilor vestea auzită de la Platamonu. Peste săptămână nu putea lipsi din Gliganu, de la curte. Numai duminică avu răgaz să se repeadă până acasă, în Amara, să-și mai vază de necazuri și să-și descarce sufletul. Opri căruța la cârciuma lui Busuioc, unde se strângeau totdeauna oamenii după biserică, și se dădu jos, iar pe muiere

și pe față le trimise înainte acasă. Pe afară, pe sub streșini, câțiva mai oropsiți se fereau de ploaie și-și spovedeau oftând nevoile. Chirilă dădu bineț și trecu înlăuntru. Luca Talabă se hărțuia cu primarul în mijlocul unei îngrămădiri de oameni care mai mult tăceau. Cum văzu pe Chirilă, Luca strigă bucuros, parcă i-ar fi sosit un ajutor:

— Bine că te aduse Dumnezeu, Chirilă!... Ia hai, că tu trebuie să știi!...

Cârciumarul profită de ocazie să-și organizeze clientela:

— Da' de ce stați în picioare, măi creștini, și încurcați locul, de nici nu mai poate să se miște lumea? Așezați-vă la masă, că nu vă mușcă și nici nu vă cer parale! Uite colea!... Haideți binișor, fraților! Hai, mă dom' primar, că după tine se iau și ceilalți!

Izbuti să-i așeze și să le servească câte ceva. Ion Pravilă se înverșuna în gura mare, vorbind despre Babaroaga, că nu-i drept ca unii care-s mai înstăriți de la Dumnezeu să mai ia pământ, iar cei săraci să rămâie necăjiți.

— Uite-așa mă fierbe de un ceas! făcu Luca supărat, către Chirilă Păun.

— D-apoi că are dreptate primarul, se amestecă iarăși Trifon Guju. Ce faci nu faci bine, măi nea Luca! Nu, nu!... Că dacă dumneavoastră umblați să cumpărați, cum o să mai împartă vodă pământ la oameni?

Față de murmurul de aprobare dimprejur, Talabă întrebă aspru:

— Cine ți-a spus ție, măi creștine, că vodă împarte pământ la oameni?

— Toată lumea știe, numai voi nu auziți! răspunse Trifon cu imputare.

— Trebuie să împartă, că altfel nu mai putem trăi! adăugă un glas gros și înăbușit, parc-ar fi răbufnit din adâncurile pământului.

Luca Talabă înțelese că mulțimea e împotriva lui și urmă cu alt glas:

— Bine-ar fi să fie cum credeți voi, fraților, dar mă tem că noi om rămânea cu vorbele și alții cu pământurile!... C-apoi eu dacă mă lupt, pentru mine lupt, măi Trifoane? Ori pentru toți?... Eu, slavă Domnului, tot mă mai chivernisesc... Dar, zic, de ce să ia alții moșia muncită de noi și de ce să n-o cuprindem noi, toți dimpreună? Că doar n-am s-o împart eu numai cu Marin Stan, ci cu toți oamenii de omenie care vor să muncească. Și cu tine, Ignate, și cu tine, Trifoane, și cu care vă poftește inima, numai să ne ajute Cel-de-sus să punem mâna pe ea... Așa-i, măi oameni buni?

Explicațiile fură lungi. Primarul zâmbea batjocoritor. Era jignit că s-au ascuns de el. Chirilă Păun însă se simțea rușinat. Tot îi venea să oprească pe Luca și tot nu îndrăznea, văzându-l atât de încrezător. În sfârșit, când îl auzi spunând că grecul a umblat și pe la București să stăruie pentru Babaroaga, socoti momentul potrivit și îngăimă:

— A umblat și pare-mi-se că n-a umblat în zadar!

Luca își curmă brusc însuflețirea. Se apropie și Busuioc de la tejghea să asculte.

— De ce tăcuși, bre, și ne-ai lăsat să ne tocmim și să ne sfădim, dacă

grecul are hârtia în portofel? se bosumflă chiar Pravilă, după ce Chirilă le povesti ce-a aflat din gura arendașului.

Câțiva mormăiră ceva, pe de lături. Primarul, uitându-și jignirea, făcu îngrijorat:

— De...

Atunci Luca Talabă, parcă uluirea i-ar fi schimbat glasul și înfățișarea, se ridică de pe scaun, fără voia lui, și vorbi printre dinți:

— Apoi nici să fim batjocoriți așa, nu ne-om lăsa!

Și alte glasuri, care mai molcome, care mai dârze, repetară:

— Nu, nu!...

4

Capitala râdea vesel în podoaba steagurilor tricolore ce fâlfâiau pe clădirile principale. Calea Victoriei era presărată cu nisip fin, cenușiu. Mulțimea invadase trotuarele. Soarele galben privea indiferent printre nouri. Cortegiul regal înainta agale spre Mitropolie. Copitele escadroanelor de escortă pârâiau prelung pe macadamul străzii. În frunte, într-o trăsură, prefectul poliției, în picioare, cu cilindrul pe ceafă, se agita țanțoș, strălucitor, ca un capelmaistru răsfățat, uitându-se înapoi în răstimpuri.

Camera zumzăia discret, ca un stup în ajunul roitului. Tribunele pline de doamne păreau niște straturi de flori multicolore. Briliantele licăreau ca stropii de rouă, dimineața, pe petalele catifelate.

Însăși tribuna diplomatică era înflorită de uniformele ataşaților militari, printre care miniștrii străini, în costumul internațional al breslei lor, făceau impresia unor rozete bătrâne și ursuze.

În incintă străluceau plastroanele, cheliile și decorațiile. Sute de mâini se întindeau și se strângeau. În fața estradei prezidențiale era un vălmășag de fracuri. Ici-colo, câte un reprezentant al națiunii ridica ochii spre tribune, căutându-și invitații sau schimbând bezele cu vreo floare zâmbitoare.

— Uite pe Gogu! șopti Eugenia mișcată, Nadinei, care avea pe figură un surâs de satisfacție.

De jos, Gogu Ionescu, jovial, făcea niște semne pe care nimeni nu le înțelegea, dar la care Nadina, închipuindu-și că întreabă dacă e mulțumită cu locurile ce i le-a procurat, răspunse fără glas și numai din buze:

— Foarte bine. Mersi. Perfect. Ai fost încântător.

Gogu dispăru printre fracuri. Peste câteva clipe însă apăru din nou de mână cu Raul Brumaru, care saluta de zor și spunea ceva ce nu se auzea.

— Dar ăsta ce caută în incintă? întrebă, din spatele Eugeniei, Grigore.

— Cum ce caută? zise Nadina firesc. El nu lipsește de nicăieri.

Și pe urmă are foarte multe relații, încât intră pretutindeni...

Deodată se făcu o mișcare în incintă. Pe ușile laterale alte fracuri se îmbulzeau înăuntru. Din dreapta intrau arhiereii, ceremonios, lucind de podoabe, din stânga, în uniforme de gală, numai fireturi și strălucire, generalii. Pe estradă domni gravi se înșirau în ordine. Un glas speriat răcni lângă ușă:

— Maiestatea sa regele!

O clipă de tăcere frământată, urmată brusc de o răpăială furtunoasă de aplauze ce nu mai încetară decât atunci când regele, luând o hârtie din mâna șefului guvernului, scoase ochelarii, îi așeză tacticos pe nas și începu

să citească:

— Domnilor senatori! Domnilor deputaţi!

La mai fiecare frază aplauzele reizbucneau, când mai liniştite, când mai impetuoase, şi regele trebuia să se oprească şi se uita pe deasupra ochelarilor la mozaicul de figuri cu privirile îndreptate spre dânsul, ca mii de raze în focarul unei lentile miraculoase...

— ...grija mea statornică pentru propăşirea ţărănimii muncitoare, temelia puternică şi sănătoasă a statului, de care depinde viitorul naţiunii.

În ropotul aplauzelor se amestecă acuma glasul lui Grigore, uscat de emoţie:

— Bravo! Bravo!

Nadina întoarse puţin capul spre el cu o mică privire dojenitoare.

Apoi lectura se sfârşi, ovaţiile petrecură pe rege până la ieşire şi toată lumea se urni să plece.

— Foarte nostim spectacolul! murmură Nadina pe culoar. Nu-i aşa?... Şi regele ce bine a fost!

Afară, trăsuri elegante, automobile zgomotoase, zâmbete multe şi strângeri de mâini. Şi muzica militară a companiei de onoare cântând un marş marţial...

Câinele lătra să se omoare. Ploua vârtos.

— Ia ieşi, măi bărbate, să nu muşte căţeaua pe cineva, să mai păţim altă poznă!

Ignat Cercel se urni de pe laviţă bombănind. Când deschise uşa spre tindă, porcul, care râcâise întruna să intre, dădu buzna printre picioarele lui în odaie. Ieşi făcând: „Acu lasă-l dracului!“

În uşa tinzii strigă:

— Huo, potaie, fire-ai a dracului să fii tu cu neamul tău!

De-acolo văzu în mijlocul ogrăzii, bălăcind prin noroi şi apărându-se cu umbrela deschisă de câinele ce se repezea mereu, pe perceptorul Bârzotescu urmat, la câţiva paşi, de straja satului.

— Aşteptaşi, măi Ignate, să viu eu la tine şi încă pe vremea asta, ai? Nu ţi-a fost milă de ostenelile mele, ai?

Ţăranul uluit aruncă întâi după câine:

— Huo, javră! Nu pricepi de vorbă! Pe urmă îşi îndulci glasul:

— Ce să aştept, domnule, păcatele noastre! Da uite, ne ţine sărăcia în braţe de nici nu ne mai lasă să răsuflăm... Că altfel veneam, vai de mine, cum să nu viu! Că doar ştiu destul de bine unde-i primăria şi nici picioarele nu mă dor, slavă Domnului.

Perceptorul ajunse la el. Închise umbrela, scuturând-o binişor de ploaie şi zicând:

— La plata birului hop cu sărăcia, altfel însă dă-i cu cârciuma! Lasă că vă

știu, Ignate! Pe mine nu mă prostiți, degeaba! Cu voi îmi prăpădesc tinerețea și sănătatea!

— Ce cârciumă? protestă țăranul. N-am mai pus țuică-n gură de nici nu mai țin minte, că unde să ne mai ardă de băut dacă...

— Ia lasă vorba, că n-am venit la taifas! îl întrerupse Bârzotescu intrând în casă.

Muierea încremenise lângă vatră, cu cei patru copii lângă ea, ca o cloșcă speriată de uliu. Porcul grohăia mulțumit și ridică râtul mirat... Perceptorul se înțepeni în mijlocul odăiței și se uita împrejur cercetător. Lung și deșirat cum era, ajungea cu capul până în grinzile tavanului. Luă registrul de la strajă, însemnă ceva și rupse o foaie.

— Ascultă, Ignate! zise pe urmă sever. Acu ți-am scris porcul, că altceva de preț văd că n-ai. Ai auzit? Nu-l iau deocamdată, să nu zici că-s rău. Dar să nu crezi că am să te aștept mai mult de o săptămână, că nici pe mine nu mă așteaptă cei mari, și nici n-am să mai viu pe aici să-mi stric ghetele prin cele băltoace, că voi nu-mi cumpărați altele și m-ați lăsa să umblu desculț... Așa, Ignate, să vii curând-curând, că altfel vine porcul la mine și nici nu se mai întoarce!

Atunci femeia izbucni amărâtă:

— Aoleo, doar n-o să ne iei purcelul, domnule, să-mi rămâie copiii flămânzi, că atâta avem și-am rupt de la gura noastră să-l cresc, că vite nu putem ține dacă nu-i nutreț și porumbul...

Bârzotescu, parcă nici n-ar fi luat notă de existența ei, ieși plecându-se adânc, să nu se lovească cu capul de pragul de sus. Ignat îl petrecu după cuviință până-n ogradă, abătut, bâiguind mereu ca o scuză și o plângere:

— Apoi ce să facem, dom' perceptor, ce să facem?

*

Aristide Platamonu trimise servitoarea să cheme puțin pe fata logofătului, pe Gherghina. Ea are să știe să-i calce pantalonii frumos, cu dungă, nu ca toantele astea care nu-s în stare nici măcar să încălzească bine fierul.

Era singur acasă. Bătrânul avea un proces la Costești, la judecătorie, și pusese martor și pe Chirilă Păun. Plecase cu brișca de dimineață împreună cu doamna Platamonu, luând și pe Chirilă cu nevastă-sa. Au vrut să-l plimbe și pe Aristide puțin, dar el a refuzat. Tocmai va profita de singurătate ca să citească serios. Soră-sa se afla de o săptămână la Pitești, într-o familie prietenă, să se mai distreze.

Gherghina intră cu sfială în camera tânărului stăpân, împreună cu servitoarea.

— Uite, fetițo, tu ești deșteaptă și îndemânatică și ai să-mi faci un

serviciu...

Aristide îi explică. Fierul se încălzise. Pe masă erau întinși pantalonii alături de cârpa udă. Izgoni pe servitoarea neghioabă, să n-o vază în ochi.

— Eu am să încerc, conașule, zise Gherghina speriată și ea de cearta servitoarei. Dar nu știu dacă am să pot bine...

Se apucă de lucru. Aristide, lângă ea, o privea. Trupul ei mlădios era plecat ușor peste fierul de călcat. Basmaua roșie, legată la spate, îi strângea capul și-i lăsa gol gâtul plin și puțin îndoit. Printre umăr și capul lăsat într-o parte tânărul îi vedea, sub ia subțire și descheiată, sânii rotunzi, mărișori, cu niște sfârcuri ca mugurii plăpânzi. Se aplecă ușor și-i atinse gâtul cu buzele. Gherghina tresări și întoarse spre dânsul doi ochi plini de spaimă.

— De ce crezi că te-am chemat, Gherghino? șopti Aristide, luându-i fierul din mână și așezându-l pe un suport. Pentru astea? urmă apoi arătând disprețuitor fierul. Pe o fată frumoasă ca tine?

Gherghina se retrăgea spre ușă cu aceiași ochi în ochii lui. El o apucă de mână:

— Ți-e frică de mine?... Spune drept!... Se poate?... Și eu numai pentru tine n-am rămas la București, de dragul tău...

Fata încercă iar să se apropie de ușă. Atunci tânărul întoarse cheia în broască și o cuprinse de mijloc, continuând cu același glas lacom și fierbinte:

— De ce nu vrei să râzi nițel, Gherghino?... De ce te uiți așa? Nu, nu, nu vreau să te uiți așa!

Îi sărută gura, ochii, obrajii. Gherghina murmură:

— De ce-ți bați joc de mine, conașule?

Și simțindu-se dusă spre colțul unde văzuse canapeaua, adăugă:

— Nu vreau!... Nu vreau!... Țip!... Să știi că țip!...

— Nu fi proastă, Gherghino!... Nu, nu! bodogăni Aristide crâmpoțindu-i gura cu gura lui.

*

Cortina căzu în ropote de aplauze. Luminile țâșniră brusc în sala încinsă de căldură și de miros de oameni mulți. Câteva minute urmară rechemările actorilor, apoi lumea se liniști și intrară în funcție binoclurile. Nadina trona în loja ei ca un idol satisfăcut de adorația credincioșilor. Își aluneca alene ochii peste parter, schimba saluturi cu câte o lojă. După primul examen sumar, spuse încet lui Grigore:

— Ai văzut? Până și Predelenii sunt toți în păr... Ce-o fi pățit zgârcitul de-a cheltuit atâția bani?

— Și nici măcar n-am trecut pe la ei! zise bărbatul cu regret. Nu știam că s-au întors de la țară...

Începură defilările. Loja se umplu de extaz:

— A, a fost superb!... Ce mare artist!... A jucat încântător!... Am văzut piesa și la Paris... Da, tot cu el...

Grigore profită de îmbulzeală și se repezi la loja lui Predeleanu. După primele cuvinte, Tecla observă cu mirare:

— Dar te-ai schimbat de tot?... Parcă ești alt om!

— Se cunoaște? făcu Grigore. Mi-e cam rușine și totuși... Sunt îndrăgostit rău!

Olga îi aruncă o privire cu un surâs ștrengăresc. Tecla, însă, uitându-se o clipă la loja Nadinei plină de o diversitate de admiratori, murmură pe gânduri:

— Ce-i drept, parcă s-a făcut mai frumoasă și mai fermecătoare...

Tânărul Iuga îi sărută mâna, recunoscător.

Când se ridică iar cortina și se întunecă sala, Nadina șopti:

— Unde mergem după spectacol, Grig?

Și mai târziu, în momentul culminant al dramei de pe scenă, continuă cu drăgălășenie:

— A descoperit Raul un local nou, absolut parizian și retras, unde nu merge decât lumea cea mai bună... L-am trimis să ne rezerve o masă și să fie aici, la sfârșit, să ne conducă. Am făcut bine?... Vine și Gogu cu consoarta lui...

— Tot ce faci tu e bine! răspunse Grigore mângâindu-i pe furiș brațul gol rezemat pe speteaza fotoliului.

*

Un mic restaurant de noapte, într-o străduță dosnică. Exterior modest. Înăuntru însă lumină orbitoare, lux căutat, atmosferă caldă, chelneri francezi pur-sânge și câteva atracții senzaționale. Patronul, om dintr-o familie boierească, cu nume distins, care și-a mâncat o avere imensă la Paris și din resturi a înjghebat localul de curând, ca să aibă o ocupație, își primește clienții personal și ceremonios ca un senior pe invitații săi la o recepție selectă. Raul Brumaru, firește, prieten cu proprietarul, face spiritual prezentările. Și Nadina surâde încântată și repetă întruna:

— Ah, oui, c'est vraiment très chic, très parisien![3]

Mica sală s-a umplut de domni în frac și doamne decoltate. Chelnerii se strecoară ca umbrele, echilibrând tăvi de argint încărcate. O dansatoare spaniolă, într-un pătrat rezervat, acompaniată de o orchestră specială de chitariști spanioli, își învârtește temperamentul cu stridente vibrații de castaniete. Orchestra mai continuă un răstimp cu arii madrilene și sevilane, apoi dispare pe urmele dansatoarei, făcând loc unui pianist care preludează somnolent și nonșalant, pregătind intrarea unui șansonetist francez, drăguț,

elegant și foarte răsfățat, primit cu ovații frenetice de publicul cunoscător. Cântărețul surâde galant în dreapta și în stânga, lumina se stinge, rămân numai câteva becuri albastre – e romanța reveriei. Urmează altele, fiecare cu lumina ei. Apoi un chelner îi oferă o chitară, lăsată pe colțul pianului de un spaniol, se face lumină trandafirie și răsfățatul publicului se apropie de Nadina și cântă înfiorat cupletul amorului fără speranță.

Aerul s-a îmbâcsit de fum și de aburi de vinuri grele. Ochii lucesc. Lumina albă tremură pe fețele obosite. Glasurile bâjbâie distrate...

În trăsură, îmbondorită în blană, Nadina spuse bucuroasă:

— Bine c-au început și Bucureștii să devie oraș mai civilizat, nu tot mititei, și lăutari, și mojicie!... Nu-i așa, Grig?

— Da, sigur!

— Și șansonetistul foarte interesant! adăugă ea după o pauză. Ai văzut că numai mie mi-a cântat?

Grigore o simțea lângă dânsul, fericită și caldă. Zise cu o voce avidă și supusă:

— Tu ești cea mai frumoasă!

*

— Tu ești, Petrică?

— Eu, eu! Hai, deschide, mamă, hai!

Intră. În casă era întuneric. Numai focul din vatră răspândea un rotocol de lumină roșcată.

— Mi se pare că nici nu dormeai? întrebă Petre.

— Ce să dorm? Că până le-am dat de mâncare, până s-au culcat ei, a trecut vremea, zice maică-sa horobăind pe lângă foc. Dar și tu, dragul mamei, târziu mai vii și greu mi-e și mie că sunteți mulți și nu mai știu cum să împart ca să-ți opresc și ție, să-i satur și pe ei, of, Doamne!

Petre se așează pe laviță. Oftă:

— Apoi nu stau nici eu de bine și de petreceri, mamă! Smaranda îi puse pe masă o farfurie cu mâncare. Un răstimp nu se mai auziră decât sorbiturile lui flămânde și molfăitul fălcilor. Pe altă laviță, într-un pat și pe cuptor dormeau ceilalți copii, cu respirații grele. Pe urmă, după ce își mai potoli puțin foamea, Petre începu să-i spuie, printre îmbucături, că tot n-a izbutit să o rupă la boierul cel bătrân nici așa, și nici așa. Logofătul zice mereu c-o fi, c-o păți, că boierul se ține de vorbă când făgăduiește, că lui i-a spus atunci, astă-iarnă, să plătească boul, dar n-a spus să nu oprească datoria...

— Așa m-a purtat și pe mine, de au trecut săptămânile și lunile, că în curând se împlinește anul de când s-a prăpădit bietul tată-tău! bolborosi femeia cu glas lăcrimat.

— Ei, dar de lăsat nu mă las, să știu de bine că se întâmplă orice! făcu flăcăul hotărât. Nu las, că-i dreptul nostru și nu cerem de pomană, că taica pentru dânșii a muncit până l-a luat Dumnezeu...

Sorbi ultimele linguri din farfurie. Tăcu îndelung. Se uita la flăcările roșii ce fâlfâiau în vatră cu un duduit leneș. Apoi cu glas mai molcom zise iarăși:

— Rabzi, rabzi și oftezi, până nu mai poți, ș-apoi...

Iar tăcu și, după un răstimp, urmă gânditor:

— Că spuneau și oamenii și se sfătuiau cum să mai facă și ce să facă? D-aia am și întârziat așa...

Se întrerupse, parcă și-ar fi adus aminte, și întrebă:

— Da' de ce nu aprinseși lampa, mamă? Ori nu mai e gaz?

— Ba mai e nițel, dar ziceam că e destulă lumina focului... Petre dădu din cap, apăsând:

— Că bine zici, face și focul lumină când nu-i alta!

O flacără trosni aţâţându-le și pe celelalte. Fața lui Petre se roși. Umbra lui juca pe perete și peretele parcă se clătina.

5

Titu Herdelea scrise acasă despre toate prin câte a trecut până ce acum poate zice că i-a ajutat Dumnezeu de s-a aranjat bine de tot. Se lăuda în scrisoare și lăuda *Drapelu*l ca fiind un jurnal foarte important. Îi trimise bătrânului Herdelea, pentru că îl știa mare amator de ziare, un pachet voluminos cu diferite foi, având grijă să încadreze cu roșu în *Drapelul* tot ce înscrisese dânsul și mai ales cele două articole de fond în care se lupta viguros cu însuși contele Apponyi. Nu uită, firește, să ridice în slavă pe Grigore Iuga (a cărui nevastă e o minune de frumusețe și eleganță, de s-ar prăpădi de admirație toate domnișoarele de prin Amaradia și împrejurimi când ar vedea-o), să povestească cum a petrecut la castelul lor de la țară, ceva în felul castelului grofilor de la Beclean, și cum s-a întors la București cu automobilul, o distanță cam cât de la Bistrița până la Cluj. Transmise bătrânului complimente prietenești de la Gavrilaș, care este pentru dânsul ca un părinte, iar din parte-i salutări tuturor cunoștințelor și îndeosebi preotului Belciug, fiindcă în cele din urmă s-a purtat așa de frumos, încât trebuiesc uitate micile neînțelegeri din trecut. Adăugă că îl așteaptă pe Belciug să vie în țară, cum a făgăduit pe când se muncea cu clădirea bisericii noi din Pripas; cum e el văduv și cu stare, poate veni lesne și nu-i va părea rău de cheltuială, căci Bucureștii e un oraș mai simpatic ca Budapesta, afară că e inima românismului. Felicită solemn pe Ghighi pentru logodnă și o îndemnă să fie bucuroasă de Zăgreanu, care e un băiat eminent. Rău îi pare că va lipsi de la nuntă, dar are acuma atâtea ocupații, că nici nu se poate gândi să le întrerupă, mai ales că nici banii nu prea îl dau afară din casă, deocamdată.

Nu pomeni însă nimic despre micile lui afaceri amoroase, deși știa că, în special pe Ghighi, ar interesa-o grozav. Nu voia să se mai afle prin Amaradia că el și aici umblă după lucruri neserioase, deși în ultimele săptămâni, de când a scăpat de grija vieții de toate zilele, tocmai lucrurile acestea îl preocupau mai mult.

Doamna Mimi s-a ținut de cuvânt și a revenit să-și vază camera de fată într-o după-amiază când știa că mamă-sa nu e acasă. S-a dezbrăcat singură și îndată s-a vârât în pătuceanul ei de odinioară. Pe urmă, de câte ori venea, se dezbrăca la fel, lepădându-și acuma și cămașa, încât rămânea goală cum a născut-o doamna Alexandrescu; își admira nudul în oglinda mare cu ramă de nuc, tot de pe vremea fecioriei ei, și apoi repede se ascundea în pătuceanul cu visurile.

Titu a primit-o cu emoție mare întâi și s-a simțit mândru că a cucerit o femeie atât de încântătoare. Curând însă a înțeles că nu este el singurul mândru și fericit, că lui îi revin numai rămășițele și că cucerirea lui se datora unui capriciu întâmplător al ei de a fi iubită de un poet. De altfel, Mimi însăși nu s-a sfiit să-i spuie clar că nu trebuie să fie pretențios și nici să o plictisească cu gelozia, fiindcă destul o sâcâie bărbatul ei cu d-astea. Firește, tânărul s-a resemnat cu situația. Își zise că, la urma urmelor, ea îi dăruiește ce poate și de ce ar refuza el pe o femeie drăguță, când nici nu-l costă nimic.

Totuși, se iviră și inevitabilele mici complicații. Eleva lui, Marioara, a mirosit ceva și a început să-i facă imputări că ea nu e fată de pe străzi, că dacă n-o iubește cu adevărat, pentru ce nu-i spune pe față, nu să-și bată joc de ea înșelând-o cu cine știe cine, și sfârșind printr-o discretă amenințare că se va plânge doamnei Gavrilaș de purtarea lui neleală. O seară întreagă a trebuit să-i explice și să-i jure că numai pe ea o iubește, ca s-o astâmpere.

Ba într-o zi s-a pomenit cu doamna Alexandrescu că îl apostrofează atât de jalnic, de parcă ar fi părăsit-o Jenică:

— Domnu Titu, din suflet te rog și te implor, ia seama să nu se nenorocească din pricina matale biata Mimi!... Ea te-o fi iubind, sărăcuța, c-am observat de atunci că îi ești simpatic, dar dumneata trebuie să fii mai cuminte și s-o ferești, să nu care cumva să prindă de veste Vasile, că se întâmplă o nenorocire... Nu zic și nu-ți reproșez, că pasiunea așa vine, pârdalnica, și Mimi, sărmănuța, nu-i de mirare că i s-a urât și ei cu un bărbat ciufut și mojic, dar...

Tânărul Herdelea ascultă cu resemnare lamentațiile gazdei sale și numai la sfârșit articulă un slab protest, menit mai mult să-i evidențieze cavalerismul decât să fie crezut. În realitate se jena de doamna Alexandrescu din pricina Tanței, căreia începuse a-i face curte foarte stăruitor. Doamna Alexandrescu l-a dus deunăzi la părinții fetei, l-a prezentat și l-a lăudat, iar pe urmă el a devenit un musafir asiduu în casa din dosul gării, proprietatea domnului Alexandru Ionescu, șef de birou la Finanțe. Tanța era acum iubirea lui cea frumoasă și adevărată. Grație ei i-a revenit inspirația poetică. În fiecare seară, scăpat de obligațiile pentru *Drapelul*, învăluit într-un nour de fum de țigări, scria versuri de glorificare a făpturii divine. De altfel, Tanța răspundea cu aceleași sentimente. Deși sfioasă, i-a mărturisit că nici n-ar mai putea trăi fără el. Trei zile dacă nu-l vedea, născocea motive să fie la Lenuța, confidenta dragostei ei, care, firește, chema pe Titu.

Toate acestea nu-l împiedicau să-și împlinească meseria, ba chiar îl stimulau. În fiecare dimineață se prezenta conștiincios la *Drapelul*, cu manuscrisul pregătit. Găsea totdeauna numai pe Roșu, la același birou,

parcă nici nu s-ar fi clintit de-acolo. Spre amiazi își mai făceau apariția reporteri, redactori, veșnic grăbiți și agitați și nemulțumiți, discutând violent și abținându-se permanent de a scrie. Altminteri însă, Herdelea era singurul tovarăș redacțional al lui Roșu, care îi spunea deseori:

— Să știi, puiule, că tu ai să ajungi! Ascultă-mă pe mine ce-ți vorbesc, că eu nu vorbesc fleacuri ca domnișorii ăștia care vin cu pălăria-n cap, se grozăvesc, mint și nu-s capabili să scrie un rând cumsecade. Ai să ajungi, băiete, pentru că îți place munca și nu te codești! Să știi!... Ai și talent, ești și sârguitor, tocmai ce trebuie unui gazetar bun. Nu zic, se poate să te lași de meseria asta, că te văd băiat cinstit și corect, și anevoie răzbești în gazetărie când ești așa, dar oriunde te-ar duce destinul, ai să faci treabă, să știi de la mine!

Titu Herdelea se credea la rându-i obligat să-i raporteze când a luat masa la Gogu Ionescu sau când a fost poftit la Grigore Iuga, și alte asemenea evenimente de ale sale de interes mai public. Secretarului nu-i plăceau și le considera apucături de arivism, enunțând dogmatic că ziaristul să rămâie în lumea lui, să nu se vâre printre ciocoi, să-și adoarmă conștiința. Gazetarul trebuie să-și păstreze virgină facultatea de a protesta și a biciui necontenit, mai cu seamă în țara noastră, unde fărădelegea e singura lege perfect valabilă.

— Deschide ochii, puiule, și uită-te împrejur! Te-ai plimbat la țară în automobil și prin castele ciocoiești și n-ai pus urechea la pământ să asculți glasurile care nu se aud. Din automobil nu se vede și nu se aude nimic. Și nici pe trotuarele Bucureștilor. E falsă și artificială toată aparența asta de lux și civilizație. Realitatea e alta, tinere! Exportăm zeci de mii de vagoane de cereale și câteva milioane de țărani n-au nici porumb pentru mămăliga cotidiană! Înțelegi ce va să zică asta? Cu luminile Bucureștilor ne înșelăm pe noi înșine. Nu ne aruncăm privirea dincolo, fiindcă știm că dincolo e prăpastia și numai privind în ea ne-am cutremura... Nu lux, nu automobile și castele, puiule! Astea-s pojghița care acoperă un vulcan de dureri. Ca mâine se sparge pojghița și atunci!...

Titu se obișnuise deja cu catastrofismul. Nu era om să nu lăcrimeze, de îndată ce venea vorba de stările generale, asupra durerilor țărănimii, completându-le cu profețiile crâncene de rigoare. Așa a fost probabil totdeauna și va fi totdeauna. Orășenii, care cunosc țara din vilegiaturi pitorești, au o mare predilecție pentru țăranii veșnic porniți să se revolte, tocmai pentru că sunt asigurați că țăranii români nu sunt în stare să se revolte aievea niciodată.

6

— Ce-ar fi, Grig, să facem Crăciunul la țară? zise Nadina cu mare voioșie într-o zi când se apropiau sărbătorile.

Grigore Iuga răspunse numai cu o privire plină de recunoștință.

Propunerea o considera o atenție delicată pentru dânsul. Nimic nu l-ar fi putut bucura mai mult decât dovada aceasta de apropiere sufletească. Iubirea lor ajunge astfel să se cimenteze prin înțelegerea reciprocă. Pasiunea trupească devine în sfârșit durabilă, fiindcă se alimentează din esența inepuizabilă a sufletelor. Dacă ar fi adoptat de la început față de ea atitudinea de azi, câte amărăciuni și-ar fi cruțat unul altuia! Fericirea n-o poți gusta decât când te-a purificat nefericirea.

Detaliile le stabiliră ușor. Grigore se mulțumea să înregistreze dorințele ei, ca să-i fie toate împlinite cu sfințenie. Primul punct era că vor petrece Crăciunul la Amara, dar revelionul îl vor face negreșit în capitală. Acceptat. Al doilea că trebuie să fie un Crăciun vesel, cu lume multă și lăutari buni. Acceptat, firește. Vor fi prezenți toți vecinii lor mai subțiri de la țară. Despre asta va îngriji bătrânul, care are să fie plăcut surprins de hotărârea lor. Îi va scrie să poftească și pe prefectul județului, de la Pitești, ca să fie reprezentat și guvernul la veselia lor. Nadina surâse; i se părea comic cu prefectul... Grigore întrebă:

— De la București luăm pe cineva sau mai bine nu?...

— A, s-ar putea? se miră Nadina. Apoi dacă ar fi numai moșieri și arendași, inclusiv prefectul, ne-am urca pe pereți de plictiseală! Trebuie să conteze neapărat pe Gogu și Eugenia, care au invitată la țară și familia unui frate al ei, profesor, sau așa ceva, la Giurgiu. Evident, au să vie împreună cu musafirii lor. Pe urmă câțiva băieți mai spirituali, să aibă cu cine sta de vorbă. Măcar doi-trei. Când rosti numele lui Raul Brumaru, observă, sau i se păru, o ușoară crispare pe figura lui Grigore, încât adăugă repede: Dacă nu-ți convine, renunț, Grigule!... M-am gândit însă la Raul pentru că e totdeauna vesel și...

— O, de ce? Foarte bine!... Bietul Raul! zise bărbatul cu o compătimire disprețuitoare.

— Uite, poate să vie și tânărul cela, cum îl cheamă, din Ardeal? continuă Nadina. Îl vom pune să ne cânte colinde ardelenești...

Crăciunul cădea într-o joi. Nadina hotărî să plece cu toții marți după-amiază la Amara, să doarmă acolo în tihnă, ca să fie odihniți pentru seara din ajun. În Gara de Nord îi aștepta numai Raul; ceilalți cavaleri mondeni se scuzaseră în ultimul moment. De-abia dincolo de Chitila apăru și Titu

Herdelea, radios și aferat. Minți că a sosit chiar când a plecat trenul și s-a instalat în alt compartiment. De fapt venise cu o jumătate de oră înainte și și-a asigurat un loc bun în clasa a treia, deoarece călătorea pe buzunarul lui și de ce să-și risipească gologanii.

Numai Grigore îi ascultă scuzele și explicațiile. Nadina îi surâse indiferentă, rămânând atentă la Brumaru, care îi relata o povestire picantă după *Vie Parisienne*[4] fără a se întrerupe decât o secundă pentru a întinde lui Titu mâna stângă și a-i zice: „Ce mai faci, monșer?“ Tânărul Herdelea mai făcu puțină politică cu Grigore, află că Gogu Ionescu e la Lespezi de trei zile și se bucură că se va întâlni cu Alexandru Pintea, pe care-l cunoscuse de asemenea la Sângeorz. Pe urmă găsi un pretext să se retragă în compartimentul său, fiindu-i frică să nu dea conductorul peste el și să-l facă de râs, că stă la clasa întâia cu bilet de a treia.

Zăpada ce o lăsaseră în București era o jucărie față de ce găsiră la Amara. La sosire, în Costești, îi așteptau sănii. Nadina tresălta de bucurie. Cum ajunseră acasă, porunci pentru a doua zi o plimbare cu sania prin împrejurimi.

Grigore se sculă mai devreme, să îngrijească de plimbarea proiectată. Avu însă o surpriză neplăcută. Aseară, Ichim, bătrânul vizitiu de nădejde, după ce a deshămat iepele de la sania cea bună și le-a adăpat, când le-a băgat în grajd să le lege la ieslea lor, nu se știe cum și ce, dar s-a pomenit cu iapa roaibă, sperioasă, că începe să sară în două picioare, ș-apoi să zvârle din copite până tot l-a zdrobit pe bietul om de l-au scos pe cergă afară. Așa că nu-i chip să mai iasă dânsul cu sania, iar ceilalți vizitii niciunul nu s-ar încumeta să mâie iepele prea buiestre. Grigore era plictisit și pentru Ichim, dar mai cu seamă din pricina Nadinei care, fiind amatoare de iuțeală, nu ar fi mulțumită să o plimbe cu caii de purtare. Atunci logofătul Bumbu își dădu părerea că ar putea chema pe Petrică al Smarandei, c-a fost doar căprar la artilerie și a strunit tot felul de cai, încât are să se joace cu iepele. Îl chemară degrabă.

Totuși, abia spre amiază porniră. Nadina luă lângă ea pe Titu, pe Raul îl trecu în sania a doua cu Grigore, care o sărută în gând pentru acest gest. După indicațiile lui Grigore, sania Nadinei o luă înainte având să facă circuitul Ruginoasa, Bârlogu, Babaroaga, Gliganu, Lespezi și acasă. Înfășurați în bunzi imense, cât niște pelerine medievale, acoperiți cu pleduri groase și îmblănite, sfidau gerul aspru ce dăinuia de peste o săptămână. Cum ieșiră din Amara, câmpia albă se desfășura în fața lor ca o nesfârșită mantie de hermină, scânteind în lumina soarelui mușcător. Șoseaua tăia o dâră lucioasă, rectilină, pe care sania aluneca vertiginos. Petre, în picioare, puțin plecat înainte, îndemna iepele arar, cu un plescăit de limbă, energic. În sumanu-i cenușiu, cu căciula neagră de miel pe o

ureche, părea mai înalt și mai voinic de cum era.

Nadina nu mai tăcea din gură, atâta era de entuziasmată. Aci spunea ceva lui Titu, aci scotea un strigăt nearticulat, aci lălăia un început de galop cantabil și din când în când striga către vizitiu cu o încurajare aţâţătoare:

— Hai, băiete, hai, nu șovăi!

— Nu șovăiesc, coniță, n-aveți grijă! mormăia Petre fără a se întoarce, cu glas în care tremura un râs puțin batjocoritor.

Goana vijelioasă ținea de un ceas. Trecură prin Ruginoasa, prin Bârlogu, prin Babaroaga, prin Gliganu. Pe când alergau acum spre Lespezi, văzură de departe un cârd de ciori, poate câteva sute, de-a curmezișul șoselei, o împroșcătură de cerneală pe o colosală coală de hârtie. Flămânde și obraznice, ciorile numai când sania era să dea peste ele zbucniră brusc de pe pământ cu zgomotos fâlfâit de aripi și croncăneli. Iapa înaintașă, într-un acces de spaimă, făcu o săritură în dreapta să se ferească parcă de primejdie. În aceeași clipă Petre o croi cu biciul peste burtă. Durerea o sperie mai tare, încât zvâcni drept înainte, pe șoseaua netedă, într-un galop furios, stârnind și frica tovarășei sale de oiște.

— Ce faci? Ce faci? țipă deodată Nadina. Ne omoară!... Ajutor!

Se agăță îngrozită de gâtul lui Titu, în vreme ce caii, sforăind și ciulind urechile, goneau nebunește, izbind deseori cu picioarele dinapoi în frontalul bombat al saniei. Atunci răsună glasul lui Petre, încrezător:

— Nu vă speriați și nu vă fie frică, coniță, dacă sunteți cu mine!

Glasul acesta aspru și ciudat îi împrăștie deodată orice teamă. Auzi acuma și pe Titu, care nu-și pierduse cumpătul, zicând:

— Doamnă, doamnă, nu e nimic, fiți liniștită!

Încercă să zâmbească, parcă i-ar fi fost rușine de spaima trecută. Petre, cu spinarea îndoită ușor înapoi, țeapăn ca o stâncă, strângea hățurile, repetând lin și totuși poruncitor:

— Hohoho!... Hohoho!...

Privindu-l, Nadina parcă vedea cum i se încleștează mușchii brațelor ca niște cângi de oțel și cum îi cresc mereu puterile, cu cât își înfige picioarele mai dârz în pământ. Își recăpătă calmul complet. Ajunse iarăși veselă în Amara și, coborând din sanie, râse de toată întâmplarea, ciripind gălăgios:

— Am tras o spaimă neroadă... Bine c-am avut un vizitiu energic!

Petre își întoarse spre ea fața îmbujorată de bătaia gerului, cu mustăcioara aburită și pișcată de sloiuri, cu ochii mici, sfredelitori, în care se jucau licăriri vii de bucurie. Spuse:

— Apoi iepele-s buiece, coniță, că-s iepe boierești, toată vremea numai odihnesc și mănâncă bine și nu muncesc. Cum să nu le ardă de nebunii?

Și scuipă triumfător între crupele pline ale iepelor extenuate.

— Bravo, Petre, bravo! strigă Titu Herdelea, care în sfârșit izbutise a se

descotoșmăni dintre blănuri și, sărind jos, îl bătu protector pe umăr.

Nadina povesti la dejun întâmplarea, completând-o cu mici înfloriturі pe care Titu, galant, le confirmă. Înfloriturile se înmulțiră și întâmplarea deveni o aventură, iar Nadina însăși o eroină când repetă povestirea de mai multe ori invitaților ce începură să sosească mai spre seară. Cu cât observa mai mare îngrijorare la interlocutori, cu atât era mai mândră, râdea și declara nepăsătoare că îi plac grozav emoțiile violente și îi pare bine c-a văzut și moartea cu ochii.

— Era să mă pierzi, Grig drag... M-ai fi regretat? zise sentimental, într-un moment, soțului ei, care răspunse mângâind-o ca pe un copil nepriceput:

— Asta înseamnă că trebuie să fii prudentă cu plăcerile, oricât te-ar tenta!

— O plăcere prudentă nu mai e plăcere! ripostă Nadina răsfățată.

Miron Iuga își primi oaspeții cu o bonomie ce-i ședea bine. Nu poftise dintre vecini pe Platamonu, deși Grigore crezuse că ar fi fost delicat, de vreme ce e arendașul Nadinei și al lui Gogu, și nici pe Cosma Buruiană, căruia încă nu-i iertase minciuna cu furtul, oricât arendașul, ca să-l îmbuneze, răsplătise pe țăranii anchetați și bătuți de pomană cu câte un sac de porumb.

Pe la șapte seara, sosiră, ultimii, prefectul Andrei Boerescu și generalul Dadarlat, amândoi cu nevestele, venind direct de la Pitești și urmând să plece pe urmă de aici fiecare la moșia lui, unul la Rociu, celălalt la Humele, unde aveau să petreacă sărbătorile. Prefectul era un bătrânel mărunțel și rotofei cam de vârsta lui Miron, plin de viață și de vioiciune. Studiase odinioară medicina și chiar avea tăblița cu titlul pe zidul casei la Pitești, dar n-a practicat niciodată, simțind o repulsie fizică față de boli și suferințe. Nevastă-sa îi semăna, parcă i-ar fi fost soră, și la înfățișare, și la temperament. Generalul Dadarlat în schimb, cu toate că avea o inimă ca untul proaspăt, părea fioros ca un haiduc mai ales din pricina mustăților mari, negre, vopsite, cu vârfurile răsucite dârz, care contrastau cu părul de pe cap, rar și cam cărunt. Doamna general, voinică și înaltă ca și bărbatul ei, era mai tânără mult ca dânsul și încă cochetă.

Marele hol ajunsese aproape neîncăpător. Prefectul, neuitându-și calitatea, își luă pentru început un aer de gravitate pe care însă îl lepădă repede, ca să nu-și strice pofta de mâncare. Când află că Titu Herdelea e ziarist din București și încă de la gazeta guvernului, îl trase într-un colț și-l chestionă amănunțit asupra situației politice, demonstrându-i că în județul lui lucrurile merg strună și că el e popular și iubit.

În centrul interesului general continuă să rămâie aventura Nadinei, constituind, de altfel, și un subiect la care putea participa toată lumea cu deplină competență. Însuși Ioniță Rotompan, o fire mai închisă, și chiar

ursuz, trăind singuratic la moșia-i Goia de când și-a măritat fata, îi puse câteva întrebări și dădu din cap ocrotitor. Colonelul pensionar Ștefănescu, arendașul moșiei Vlăduța, își adusese toate trei fetele, deopotrivă de drăgălașe, în speranța că Nadina, cu relațiile ei în lumea bună, va fi adus de la București și tineri serioși. Nadina le-a îmbrățișat într-adevăr foarte amabil și a poruncit lui Raul să le facă curte, însărcinare de care el se achita conștiincios și cu câte-o privire tainică desperată după Nadina. Căpitanul Lache Grădinaru, crezându-se irezistibil pentru că numai cu săbioara lui a cucerit proprietatea Cantacuzu, de peste trei mii de pogoane, ca supliment la o nevastă urâțică și prostuță, bătea zelos din pinteni pe lângă Nadina și-și sublinia străduințele cu câte un suspin însoțit de întoarcerea ochilor pe dos. Ca să scape de el, Nadina fu obligată să se retragă puțin deoparte cu Titu Herdelea.

— E idiot rău căpitanul ăsta! zise ea plictisită.

Titu se socotea întrucâtva tovarăș și complice. Aflându-se acuma între patru ochi cu ea, i se păru și mai frumoasă, decoltată adânc și cu brațele goale cum era, și cu o strălucire stranie pe figura-i enigmatică. Îi șopti cu entuziasm reținut:

— M-am ales și eu cu ceva din pățania de azi, că v-ați încolăcit brațele pe gâtul meu cu atâta ardoare de parcă...

— Vezi, nici nu mi-am dat seama, zâmbi Nadina. Îți închipui, însă, că n-a fost cu intenție...

— Din nenorocire! făcu tânărul Herdelea.

În clipa când să se așeze la masă, afară, sub ferestre, răsună o colindă. Toată lumea o ascultă cu plăcere. Mai urmară două. Era corul de fete și flăcăi înjghebat de învățătorul Dragoș înadins, pentru a face o surpriză bătrânului Iuga, care fu într-adevăr mulțumit. Porunci să-i ospăteze bine pe toți, iar pe Dragoș îl felicită și-l opri la masă.

Firește, cina se prelungi până spre miezul nopții, stropită cu vinuri variate, animată de muzica vestitului Fănică de la Pitești și de inevitabilul toast al prefectului, pe care bătrânul colonel pensionar Ștefănescu se simți dator să-l completeze cu complimente galante la adresa Nadinei și a celorlalte cucoane prezente... Pe urmă Nadina ceru să danseze și dansul se generaliză fără să se ridice masa. Peretele de sticlă dinspre hol se dădu în lături, lăutarii trecură la mijloc și astfel fură împăcați și cei rămași în jurul mesei, și dansatorii care se puteau frământa în largul lor dincolo.

Nadina reuși să înduplece până și pe Miron Iuga să facă un vals bătrânesc cu ea. Totuși aici rolul principal revenea lui Raul care, pentru a fi pe placul Nadinei, dansă pe rând cu toate cucoanele. Singură soția prefectului îl refuză, scuzându-se amabil că nu mai e în vârsta când unei femei îi șade bine să-și arate grațiile. Gogu Ionescu, în ciuda celor aproape cincizeci de

ani, făcea o concurență redutabilă lui Raul; adevărat că el juca mai mult cu Eugenia și de dragul ei. Nici Titu Herdelea nu voia să rămâie mai prejos, îndeosebi pentru plăcerea de-a dansa cu Nadina, căreia îi și spuse languros în timpul unui boston:

— Soarta mă răzbună pentru azi-dimineață... Și-i strânse mijlocul.

Nadina îi zise cu indiferență:

— Ia seama, că pornești pe urmele căpitanului!

Tânărul se pleoști, parcă ar fi primit un duș rece. Îi era rușine că a fost fără tact și se retrase la masă, așezându-se modest lângă învățătorul Dragoș. De acolo urmări un răstimp pe Nadina, care acuma dansa cu Brumaru.

— Cel puțin sper că observi cât mă sacrific? întrebă Raul ajungând cu ea într-un colț mai depărtat.

Nadina se lipi de el, fără să-l privească, în loc de răspuns.

— Sunt exasperat... Nu mai pot!... De ce mă chinuiești așa? continuă Raul, strângând-o și alunecându-și brațul pe spatele ei.

— Ai răbdare! murmură Nadina. Nu mă strânge așa, că ne observă lumea...

— Mi-ai promis solemn, Nada, nu-i așa? insistă el. Te aștept, Nada, auzi?... Vii?... Vii? Te rog... Nada...

— Da, da... Sss... Taci! șopti ea, încleștându-și nervos mâna stângă pe brațul lui, fiindcă în aceeași clipă auzi aproape glasul căpitanului întovărășit de vijelioase bătăi din pinteni:

— Coniță, mai fie-vă milă și de noi ăștia care...

Nadina părăsi pe Brumaru și trecu în brațele căpitanului, ciripind:

— Domnul are dreptate... Tu așteaptă, Raul! Să te mulțumești cu sfârșitul!...

Căpitanul Grădinaru, încântat, se depărtă cu ea într-un elan furtunos și triumfal.

Titu Herdelea văzu pe Brumaru rămas în mijlocul holului, cu ochii după perechea ce dispărea. Zâmbi în sine satisfăcut că și Raul o fi pățit ca dânsul sau ceva similar și-și zise cu admirație: „Minunată femeie!“

Lângă el, la masă, discuția era în toi. Prefectul Boerescu adusese vorba despre guvern, lăudându-l negreșit și astfel stârnind criticile din ce în ce mai vii ale colonelului pensionar Ștefănescu, care nu se sfia să declare că „mergem spre dezastru sigur dacă se tolerează anarhia“. El nu face politică și nu-i pasă ce partid e la putere, dar pretinde ca guvernul să fie energic, să știe ce vrea și să păstreze ordinea și disciplina, altfel ne prăpădim.

— Lasă, colonele, că anarhia numai dumneata o vezi, pentru că ești în opoziție, zise prefectul cu superioritate. Degeaba spui că nu faci politică. N-ai votat cu dumnealor acum doi ani?... Carevasăzică?...

— Domnule prefect, eu votez cu cine-mi spune conștiința mea de

cetățean cinstit! strigă colonelul aprins. Nu sunt înscris în niciun partid, nici la ei, nici la dumneavoastră, tocmai ca să-mi păstrez libertatea judecății!

— Nu te supăra, colonele, degeaba! reluă Boerescu blajin. Eu nu te acuz că ai votat cum ai vrut, dar nu pot admite să fim denigrați pe nedrept. Atât!

Apoi, fără a mai aștepta să-și vie în fire pensionarul, se adresă deodată, parcă printr-o inspirație fericită, învățătorului Dragoș, care tăcuse până atunci:

— Ascultă, domnule... ăsta... cum te cheamă, că ți-am uitat numele... domnule învățător!

— Dragoș! completă învățătorul.

— Da, Dragoș... Spune dumneata, că trăiești în mijlocul țăranilor și ești ieșit din popor, dar spune deschis, fără nicio sfială: este liniște și ordine pe aici ori e cum zice dumnealui? Poftim! Te rog!

După o ușoară ezitare, învățătorul răspunse uitându-se drept în ochii prefectului:

— Este pace și liniște, dar e și multă sărăcie!

Boerescu se încruntă puțin:

— Sărăcie, da, firește... Sărăcia însă nu intră în atribuțiile guvernului. Asta depinde de împrejurări și de oameni. Guvernul trebuie să țină cumpănă dreaptă și atât!

Dragoș, ca o justificare, continuă mai viu:

— Desigur, dar vedeți dumneavoastră, suntem de-abia la Crăciun și marea majoritate a oamenilor nu mai au porumb... E îngrozitor! Gândiți-vă ce vor face nenorociții până în toamna viitoare? Sunt siliți să cerșească pur și simplu. Ce-a fost azi aici, la domnul Iuga, o jale... Zeci de femei și de bărbați să se milogească pentru porumb, numai pentru porumb, și să se îndatoreze peste puterile lor. Și ce-a fost aici e pretutindeni, dacă nu și mai rău...

Colonelul Ștefănescu își redobândi încrederea și-l întrerupse, adresându-se prefectului:

— Vasăzică întocmai ce afirmam eu, iubite domnule prefect! Exact! Oamenii nu se ajung, și murmură, și se agită, și amenință. Asta nu e anarhie, pentru Dumnezeu, domnilor?... Și încă am avut un an mai bunișor, de s-au făcut de toate, potrivit. Închipuiți-vă, însă, dumneavoastră ce s-ar întâmpla dac-ar da Dumnezeu o secetă sau altă pacoste! Ei, ce să vă mai spun, cred că țăranii s-ar năpusti, fără multă vorbă, la hambarele boierilor, dacă nu și mai rău!

Boerescu era încurcat mai ales din pricina lui Titu Herdelea, care s-ar putea să bată toba pe la București ce-a auzit în județul lui și să-i scoată faima că e prefect slab. Se gândea la o replică zdrobitoare, nu-i venea nimic în minte și se enerva. Între timp, Miron Iuga observă liniștit:

— Toate astea sunt efectele demagogiei deșănțate ce se face la orașe. De acolo pornește răul și se propagă nemulțumirea țăranilor și spiritul de dezordine. Când oamenii pretinși serioși proclamă că țăranii nu pot trăi fiindcă n-au pământ, cum să nu ceară țăranul pământ și cum să mai respecte învoielile? Aici e buba.

— Coane Miroane, vorbișI din inima mea! strigă colonelul, țăranul șade la cârciumă, își bea acolo toată munca și pe urmă se vaită că nu se ajunge...

Învățătorul nu se putu opri să nu zică:

— Adevărat, sunt mulți beți, dar nu...

Pensionarul nu-i dădu voie să sfârșească și continuă:

— Toți sunt îndărătnici și lacomi, domnule! De aceea trebuie o mână de fier să-i dezmeticească, altfel...

Prefectul întrerupse batjocoritor, parcă și-ar fi găsit replica definitivă:

— Dumneata vrei un guvern care să-ți dădăcească țăranii, colonele! Ei, bată-te să te bată! De ce nu spuneai?... Ai văzut ce cere dumnealui de la guvern, domnule Herdelea? Ia să scrii asta la *Drapelul*, să-și dea seama și cei mai mari câte de toate ni se cer nouă, care îi reprezentăm!

Titu Herdelea surâse înțelegător, iar prefectul trase cu ochiul.

Atunci însă doamna Pintea dădu semnalul plecării la care se ralie îndată și soția prefectului. Grigore și Miron zadarnic mai încercară să se împotrivească. În câteva minute toți oaspeții, spăimântați că orele sunt aproape patru, se ridicară. Se ivi totuși o problemă gravă, pusă de doamna Pintea însăși: cum să facă oare cu cei trei copii ai ei pe care îi culcase îndată după cină și acuma dormeau duși? Îi era milă să-i scoale și frică să nu se îmbolnăvească ieșind, încălziți, în gerul de afară. Toată lumea luă parte la dezbatere cu diferite soluții. Grigore hotărî să rămâie și soții Pintea să doarmă aici, iar mâine vor trece la Lespezi unde au stat și vor mai sta destul. Au la dispoziție o cameră bună chiar alături de a copiilor, care e lângă a Nadinei, așa că vor fi ca acasă...

După ce, încetul cu încetul, musafirii se risipiră și Miron Iuga se retrase în vechiul conac, cei rămași se suiră împreună la etaj.

În hol mai stătură de vorbă câteva minute, apoi se despărțiră. Soții Pintea, cu precauția necesară, își aruncară ochii în odaia copiilor înainte de-a se retrage în odaia lor. Titu Herdelea și Brumaru, ale căror camere erau alăturate și dincolo de deschizătura mare a verandei cu geamlâc albastru de deasupra intrării principale, trecură de asemenea la culcare. Cum prin geamlâcul verandei pătrundea lumina lunii pline, Titu se opri un moment în mijlocul holului și de acolo, întorcându-se spre Nadina și Grigore, zise melancolic, cum șade bine unui poet:

— Ce noapte divină!

Nadina deschisese ușa iatacului ei. În lumina palidă a candelei se vedea

patul mare, alb și cald, cu portretul ei deasupra. Grigore întrebă încet:

— Ești mulțumită, iubirea mea?

— M-am amuzat foarte, foarte bine, murmură Nadina și, după o mică pauză, abia stăpânindu-și moleșeala, adăugă: Dar acuma sunt așa de obosită că...

Bărbatul o privea. Îi era milă de extenuarea ei vădită. Îi șopti blând:

— Ai dansat prea mult... Ce are a face! Bine că ești mulțumită... Eu te las, inima mea! Noapte bună!

O strânse în brațe și-i sărută buzele fierbinți ca flăcările. Desfăcându-se alene din strânsoarea lui, Nadina zâmbi:

— Cât ești de drăguț că nu... Noapte bună, Grig drag!

Grigore rămase o clipă în fața ușii ce se închise. Auzi de jos șoapte și pași, servitorii care făceau puțină ordine înainte de-a se duce la odihnă. Stinse lampa ce atârna din tavan. Razele albăstrite ale lunii se îngânau cu întunericul negru. Își cunoștea prea bine drumul prin coridorul mic și îngust la dormitorul lui obișnuit, aflat mai în fund, cu fereastra spre conacul vechi.

Se dezbrăcă, se trânti pe pat. Somnul nu venea. Inima-i era plină de o bucurie neastâmpărată. Dorea pe Nadina cum n-o mai dorise de mult. Și totuși s-a retras aici singur. Dacă ar fi insistat... Dar e mai bine așa. Altfel ce deosebire ar fi între iubirea lui și a unui bădăran care nu cunoaște decât împlinirea poftei cu orice preț.

Gândurile îi alergau, se împleteau, se goneau, făureau planuri, le sfărâmau, stârneau speranțe... Trecuse mai bine de un ceas și nici urmă de somn. Poate e și prea cald în odaie. Se sculă, îmbrăcă un halat, aprinse o țigară. Trebuie să se răcorească puțin. Întunericul era acuma mai negru. În hol razele lunii se zvârcoleau neputincioase. Ajunse bâjbâind în deschizătura verandei unde erau câteva fotoliuri și mescioare. Își pipăi un jilț și se așeză încet, cum și venise, parcă i-ar fi fost teamă să nu turbure somnul celorlalți.

Ședea cu spatele spre peretele care-l despărțea de iubirea lui. În față, pieziș, prin sticla albastră, îl privea discul enorm, speriat și curios al lunii. Tăcerea, mai mare aici decât în dormitorul lui, îi făcea bine ca și răcoarea ce-l înconjura și-i mulcomea bătăile inimii. Lăsă capul înapoi pe rezemătoarea fotoliului și închise ochii, zicându-și amuzat: „Ce nostim ar fi să adorm așa!“ Din când în când însă trăgea din țigară schițând câte un rotocol de lumină roșiatică.

Deodată i se păru că o ușă s-a deschis și s-a închis atât de domol, că nici nu i-a auzit zgomotul. Ascultă o clipă, apoi, nemaiputându-și stăpâni răbdarea, se ridică brusc în picioare. Jilțul se lovi de perete cu zgomot lânced de vată. Se uită întâi în stânga, spre iatacul Nadinei, pe urmă în

dreapta. Pe zidul dintre ușa lui Herdelea și a lui Brumaru parcă tremura o umbră cenușie în bezna completă. Grigore se apropie intrigat. Umbra era lipită cu brațele întredeschise. O apucă de umărul gol și-n aceeași secundă, recunoscând-o:

— A, tu?... Credeam că vreo servitoare...

Simți umărul moale, rece și puțin jilav. Își smulse mâna, parcă ar fi atins o piele de șarpe. Cuprins de scârbă, șopti:

— Târfă!

Apoi întoarse spatele și porni prin întunericul îngroșat spre fund, grăbit, ca și când un val de frig ar fi amenințat să-i înghețe inima...

A doua zi Raul Brumaru, mai matinal decât toți, coborî spilcuit, fericit, fredonând vesel o arie nouă care făcea furori la Paris. Jos, dădu peste Grigore.

— A, Grig?... M-ai întrecut, monșer... Credeam că voi fi cel dintâi! strigă apropiindu-se cu mâna întinsă.

Grigore, fără să-i observe mâna, răspunse întunecat:

— Pleci imediat la București!... Sania e la scară.

Brumaru îngălbeni, bolborosi vorbe fără șir, se miră. Grigore insistă:

— Ai un sfert de oră. Grăbește-te!

Peste un sfert de oră Raul era îmbrăcat. Petre, care ținea încă locul lui Ichim, ridică biciul. Pe când porneau, din capul scării Grigore strigă:

— Ia seama, Petre, cu iepele!

Capitolul V: FRIGURI

1

Toată lumea regretă a doua zi plecarea subită a lui Brumaru, o comoară de bună dispoziție. Totuși lipsa lui nu împiedică să domnească o veselie atât de deplină, că doamna Pintea, văzând că soțul ei se întinde la conversație cu Miron Iuga și cu Titu, trebui să fie energică:

— Aidem să plecăm, Alexandre dragă, altfel ne apucă aici a doua noapte!

Nadina, ca să ia nițel aer și să se mai dezmorțească, îi însoți până la Lespezi. Se întoarse târziu, tocmai la masă.

După programul stabilit, ziua a doua de Crăciun urmau să o petreacă toți la Gogu. Bătrânul Iuga avea să rămâie singur; el nu-și schimbă obiceiurile de-a nu se mișca de acasă în zilele de sărbători. Acuma însă Grigore anunță că nici el nu se va putea duce, fiindcă trebuie să se repeadă negreșit până la Pitești, unde a fost chemat de niște afaceri foarte importante și care nu suferă amânare.

Titu Herdelea se bucură că va întovărăși singur pe Nadina, deși ea părea cam plictisită. La Lespezi, unde au fost opriți și la cină, s-a plâns de bărbatul ei, spunând că sensibilitatea firească îi e maltratată în căsnicia asta în fiece moment. Spre seară s-a mai înviorat, iar la întoarcere a fost drăguță și veselă, a ciripit tot timpul, a râs de glumele lui Titu, a oprit sania ca să admire luna și a lălăit felurite cântece franțuzești cu glasul aburit de ger.

Nadina într-adevăr se simțea într-o situație încurcată și nu știa ce atitudine să aibă din pricina lui Grigore care, fără să bage de seamă ceilalți, nu i-a mai adresat niciun cuvânt, necum să-i ceară vreo explicație. Bănuia că Grig s-a dus după Brumaru, ca să se bată în duel. Un duel însă ar atrage după sine inevitabil divorțul. Dacă se înlătură duelul, atunci poate Grigore a găsit alt aranjament, mai puțin romantic. De aceea a și vorbit ea la Gogu despre căsnicia ei într-un ton care să justifice orice eventualitate ulterioară...

A treia zi de Crăciun, pe când se întorcea dintr-o plimbare pe jos, un grup de țărani o întâmpină în curtea conacului. Se roși și se enervă. Între țărani era și Petre, pe care oamenii îl luaseră socotind că are să fie ascultat cu mai multă bunăvoință, fiindcă a purtat-o cu sania. Flăcăul însă n-apucă să rostească nici trei vorbe că Nadina îl și întrerupse cu asprime:

— Ce, ați început acuma să-mi ațineți calea? Nu v-am spus că nu vând? Atunci ce mai vreți? De ce nu mă lăsați în pace? Eu am venit aci să fiu

liniștită, nu să...

Trecu înainte și urcă treptele mânioasă:

— Atâta necuviință nici n-am mai pomenit!

Tânărul Herdelea o urmă speriat și clătinând din cap. N-ar fi crezut-o capabilă de o izbucnire așa de energică.

Țăranii rămaseră pe loc. Se uitară unii la alții nedumeriți. Într-un târziu Marin Stan, potrivindu-și căciula, făcu glumeț:

— Îndrăcită muiere!

Petre însă bombăni mohorât:

— Apoi stai, cucoană, c-om mai vorbi noi împreună!

După-masă, la Dragoș, Titu Herdelea trebui să asculte iarăși durerile satului.

În același timp, Miron Iuga discuta mai pe îndelete cu Nadina, firește, despre Babaroaga.

În sfârșit duminică, a patra zi, pe înserat, sosi Grigore. Se scuză că a lipsit atâta vreme și era vesel, parcă toate i-ar fi mers în plin.

Înainte de cină spuse Nadinei că ar dori să-i vorbească. Simțind în glasul și în ochii lui o vioiciune melancolică, Nadina întrebă cu un zâmbet de ispitire:

— Vrei să mergem sus la mine?

— Nu, nu! protestă bărbatul, închizându-se brusc ca în fața unei primejdii.

Se retraseră într-un salonaș unde Grigore zise liniștit și simplu:

— Iată ce-am hotărât definitiv!

Că mâine, luni, cu acceleratul de după-amiazi, ca să aibă timp să se pregătească, va pleca la București. Se va pune fără zăbavă în legătură cu un avocat și va face ea cererea de divorț. Motivul l-a creat el: părăsirea domiciliului. N-a fost, bineînțeles, la Pitești, unde n-avea ce căuta în zilele de sărbători, ci la București, să-și mute toate lucrurile personale la mătușă-sa Mariuca, văduva generalului Constantinescu. A făcut gestul, oricât i-a venit de greu, spre a evita scandalul. Cu condiția ca ea să nu tărăgăneze divorțul. Altminteri n-ar garanta că va rămânea pasiv până la capăt. Tânărul Herdelea o va întovărăși, ca să nu călătorească singură. A luat el biletele la Costești, așa că n-au decât să se urce în tren.

Nadina îl privise întâi intrigată, pe urmă l-a ascultat calm, cu o ușoară fluturare de ironie în colțurile gurii.

— Bine! făcu la sfârșit și ieși urmată de aproape de Grigore. La masă declară că i s-a urât și mâine pleacă acasă. Miron încercă s-o mai oprească. În zadar. Îl lasă însă pe Grig aici, dacă domnul Herdelea vrea să-i fie tovarăș de drum. Firește, domnul Herdelea primi cu entuziasm și de dragul ei, și de bucurie că poate să economisească cheltuiala de tren.

Despărțirea se făcu în hol. Afară era un ger năprasnic. Nadina, înmănușată și îmbondorită, întinse mâna natural:

— La revedere, Grig!

— Adio! șopti aproape imperceptibil Grigore de-abia atingând mănușa, parcă i-ar fi fost frică.

Bătrânul Miron o conduse până la ușa care rămase un răstimp deschisă, lăsând să pătrundă înăuntru un val de aer proaspăt și înviorător.

— Ce femeiușcă nostimă și simpatică! murmură bătrânul, frecându-și mâinile. Păcat că ai lăsat-o să plece așa curând, Grigoriță!

Când află despre divorț, Miron se cruci. Nu se poate! Asta e nebunie. Toate explicațiile lui Grigore fură zadarnice, mai ales că el nu-i mărturisea tocmai motivul hotărâtor. Bătrânul refuză să admită, deși nu spunea, socotind că prin divorț ar pierde speranța de-a mai fi preferat la vânzarea Babaroagei.

— Cred că ea e mai înțeleaptă ca tine și nu va cere despărțirea! făcu Miron Iuga.

— Ar fi mai dezagreabil pentru ea! zise Grigore.

2

Gerul ținea de patru săptămâni, dinainte de Crăciun, și nici gând să se mai înmoaie. Satul părea îngropat în zăpadă până-n brâu. Focul în vatră nu se putea stinge. Boierul Miron s-a îndurat de suferința oamenilor și i-a lăsat să-și aducă din pădurea lui crengi, uscături, fără parale și fără să-i însemne în catastife. Dar iarna se lungea și uscăturile, puține în pădurea boierească. Unii începură să-și puie pe foc gardurile, alții să-și taie pomii de prin grădini.

Duminica următoare primăria se umplu de oameni. Primarul Pravilă, venit mai devreme, a așteptat liniștit să se adune lumea și n-a vrut să spuie nimănui ce porunci are de vestit. Numai când a văzut că și tinda e ticsită și nici în cancelarie nu mai încap alții, a început să vorbească cu glasul ușor tremurat de sfertul de țuică ce-l dăduse repede peste cap la Busuioc, trecând încoace, ca să-și dreagă energia. După ce se lăudă că e un om milos, că se poartă bine și creștinește cu lumea și că acoperă multe greșeli, se plânse că totuși Amara ar fi pe cale să ajungă satul hoților, fiindcă de la Crăciun n-a fost noapte să nu se întâmple vreun furtișag. Arendașul Cosma Buruiană e jecmănit ca-n codru și e amenințat să rămâie fără porumb de sămânță.

— Apoi ne-au omorât destul jandarmii astă-toamnă din pricina dânsului! mormăi Serafim Mogoș, de-l auziră toți.

Primarul recunoscu, dar scuză pe arendaș, că a despăgubit pe toți anchetații de atunci, deși n-ar fi fost obligat. Leonte Orbișor strigă din tindă:

— Numai că bătaia nu se-ntoarce, dom' primar!

Cosma Buruiană, totuși, n-a reclamat ca să nu mai afle boierul cel mare și să iasă iarăși pacoste pe oameni. De vreo săptămână răufăcătorii dau târcoale și pe la curtea boierului Miron. Și încă boierii ca boierii, că omul ciupește de la boier și zice că nu-i păcat, că tot din munca lui vine. Dar s-a furat și de la oameni, cutăruia o găină, cutăruia porumb... Părintelui Nicodim, barem, știe tot satul, acum trei zile i-au luat toată carnea de la doi porci tăiați de Crăciun. Ginerele dumnealui, Filip Ilioasa, e de față; să spuie dacă e adevărat!... Primarul făcu o pauză, ca să dea răgaz ginerelui să răspundă. Filip, greoi și tihnit, se scormoni, tuși, dădu din cap, pregătindu-se să dojenească mai aspru pe ticăloșii care au păgubit pe însuși slujitorul bisericii. Până să deschidă el gura, Ignat Cercel zise în doi peri:

— Cine fură fură de la cine are... Că de la alde mine ce să fure? Sărăcia?

Câțiva râseră, și în cancelarie, și mai cu seamă în tindă. Primarul se

supără:

— Lasă gluma, Ignate, că nu v-am strâns eu aci pentru glume, să știi!

— Nu-i glumă, dom' primar! făcu țăranul, reluându-și glasul umil obișnuit. Că porcul mi l-a luat perceptorul la bir, porumb n-avem, lemne n-avem și-mi țipă copiii toată ziua de foame și de frig...

— Nu mai putem, oameni buni! strigă deodată și Leonte Orbișor, încurajat parcă. Din iarna asta nu-i chip să ieșim. Ori murim, ori...

— Așa-i, așa-i! întăriră mai multe glasuri în tindă. Murim! Din vălmășag se desprinse mai clar o voce ascuțită:

— De trei zile n-am băgat nimica-n gură, de nici nu știu cum mă mai țin pe picioare, uite asta mi-e crucea!

Primarul, ca să-și redobândească autoritatea, răcni mânios:

— Ho!... Ho!... Destul! și, potolindu-se puțin zgomotul, urmă iarăși mai blând: Sărăcie este, c-o vedem, și foame berechet, n-am ce zice. Dar așa mâine ai să-mi pui mâna-n beregată, că ți-e foame. Se poate?

— Apoi, da, făcu glasul ascuțit de adineaori cu un ton care putea fi și afirmativ, și negativ.

Era Melente Heruvimu, înalt, supt, cu fața galbenă, parc-ar fi fost bolnav de lingoare, și cu niște ochi negri, aprinși de disperare. Avea acasă trei copii și o nevastă care zăcea de astă-toamnă de nici nu trăia, nici nu murea.

Pravilă primi răspunsul în înțelesul bun și, reluând firul de unde se încurcase, declară că de azi încolo el se spală pe mâini și va da pe mâna jandarmilor orice nelegiuire, să descopere ei pe făptași și să facă ordine în sat. Serafim Mogoș iar mormăi, ca și când ar fi avut un spin în inimă:

— Că nici jandarmii nu-s puși să batjocorească și să chinuiască degeaba pe oameni!

— Dar și oamenii să fie de omenie, Serafime! replică primarul energic. Și, de altfel, continuă către ceilalți, eu am isprăvit de spus. Să mai spuneți și dumneavoastră ce știți și cum socotiți. Numai pe urmă să nu zică nimeni că-s om rău și că n-a știut!

Porniră mai mulți deodată să vorbească, fiecare despre altceva. Petre Petre, care stătea lângă Nicolae Dragoș, strigă militărește:

— Stați, oameni buni! Unul câte unul să spuie ce vrea, ca să ne putem înțelege ca oamenii!

Începu Luca Talabă fără a zăbovi însă cu niciun cuvânt asupra grijilor primarului, ci ocupându-se îndată de Babaroaga, care nu-l lăsa pe el să doarmă. Iarna, oricât de grea, trece ca părerea, ca mâine se desprimăvărează și vin muncile:

— Ce facem, măi oameni? Stăm așa cu brațele încrucișate și ne uităm cum o ia grecul?... Cucoana ne prostește cu vorba, ba ne și ocărăște când o luăm mai de scurt. Apoi dacă stăm și nu ne mișcăm, să nu se mai vaite

nimeni de sărăcie, că sărăcia are să ne mănânce capul!

Petre socoti trebuincios să comunice o lămurire care complica lucrurile, anume că cuconița se desparte de cuconul Grigoriță. I-a spus Marioara Irinii, nepoata bucătăresei de la curte. Așa că cine știe când și cum va mai veni cuconița pe-aici, ca să mai poată vorbi cu dumneaei.

Vestea aceasta încurcă mai rău limbile. Se încinse o gălăgie ca la cârciumă. Imputările se îngroșau. Trifon Guju, mai încruntat și cu glas mai ursuz ca totdeauna, aruncă în obraz primarului că până mai deunăzi și el a spus că nu-i bine ce face Luca, iar azi o întoarce pentru că simte rost de chilipir. Pravilă se roși, răcni, se dezvinovăți, dar Toader Strâmbu îi acoperi glasul, strigând din tindă:

— Decât să umblați împotriva sărăcimii, mai bine ne-am duce cu toții la boierii cei mari să-i rugăm să împartă moșia la oameni, dacă tot nu-i mai trebuiește cucoanei și o leapădă!

— Uite-așa, da! aprobă ascuțit Leonte Orbișor. Asta-i vorbă înțeleaptă!

În mijlocul vălmășagului stârnit se auzi iar glasul lui Trifon Guju, mai pătrunzător:

— Ne ducem și până la vodă să ne facă dreptate!

Primarul se răcorise răcnind; continuă deci mai liniștit și chiar cu o undă de batjocură:

— Măi oameni, măi oameni, de ce vorbiți voi numai prostii? C-altminteri parc-ați fi oameni de treabă ca toți oamenii! Unde-ați mai pomenit voi ca un boier să-și arunce moșia cum arunci gunoiul? Că Trifon ăsta, care pălăvrăgește, nu ți-ar da o coajă de mămăligă, dreptu-i că nici n-are, ș-ar vrea ca alții să-i dea lui o moșie întreagă: „Na, măi Trifoane, bagă plugul!...“ Iacă, sunt și eu om în toată firea, dar d-astea n-am pomenit. Și nici dumnealor, nici Luca, și doar a fost primar înaintea mea, nici Filip, nici moș Dragoș, nici moș Lupu, măcar că-i mai bătrân ca toți... Numai bărbați de omenie, și n-au pomenit!

— Apoi cine are de toate nu mai aude nimic, dar cine n-are nimic ascultă la toate și trage nădejde! se tângui Ignat Cercel. C-altfel am pieri sau cine știe ce am mai face.

— Rău, Ignate! Foarte rău! se înflăcără iarăși primarul. Omul zdravăn pune umărul și scoate carul din șanț, nu stă să i-l scoată alții.

— Muncim, slavă Domnului, până ne crapă ochii și tot degeaba! bombăni Melente Heruvimu, amărât.

— Negreșit, Melente, trebuie să muncim, că d-aia suntem oameni și nu hoți! urmă Pravilă grav, adăugând îndată cu alt glas: Dar văd că una am vorbit eu și la altele ați ajuns voi. Acu nu-i nimica, numai să știți că de aci înainte eu nu mai acopăr pe nimeni, ci vă las pe seama jandarmilor!

— D-apoi o viață avem, nu o sută! bufni Serafim Mogoș. Răspunsul lui

Mogoș supără însă atât de rău pe primar, deși fusese dat cu glas mai liniștit ca altele, încât izbucni:

— Ei, ș-acu să ieșiți afară! Că la voi vorba bună e ca ovăzul la gâște!

Oamenii ieșiră încetinel, se mai opriră în ogradă, apoi în uliță, grupuri-grupuri, chibzuind și sfătuind.

— Nu le vine la socoteală, cum să le vie, să asculte durerile oamenilor! zise Ignat Cercel într-un grup mai gălăgios.

— Vezi bine că nu, făcu și Toader Strâmbu. Că dacă stăpânirea împarte moșia, apoi are s-o împartă la cei săraci și fără pământ, iar dânșii suflă a pagubă!

— D-aia tot umblă s-o ia dânșii, ca să n-apuce stăpânirea să ne-o împartă nouă! completă mânios Trifon Guju. Dar lasă, că nici noi n-om dormi...

Petre plecă cu fratele învățătorului și cu câțiva bătrâni. Ardea să aducă iar vorba de conul Grigoriță, ca să spuie oamenilor cât s-a purtat de frumos cu dânsul și cum deunăzi, când s-a întors de la Costești de dusese pe cuconița la gară, după ce l-a ascultat din fir în păr, a chemat pe Leonte Bumbu, logofătul, și i-a poruncit să șteargă din catastife toată datoria tătâne-său și să-i plătească numaidecât prețul unei perechi de boi, nu numai a celui omorât în pădure, pe deplin.

Pomenindu-se despre despărțirea boierilor, Petre se grăbi să dea amănuntele puține ce le cunoștea de la Marioara lui și să adauge:

— Cucoana e țâfnoasă și îndrăcită cum nu se mai poate, dar conul Grigoriță, cum îl știți, drept și milostiv și bun de parcă nici n-ar fi boier. Că binele ce mi l-a făcut mie n-am să-l uit nici în mormânt...

3

Titu Herdelea află în tren de la Nadina vestea divorțului. Nu credea. Deabia când, peste vreo zece zile, i-a confirmat-o Grigore, s-a convins. Și a exclamat cu multă părere de rău:

— Cu toate astea, ce femeie drăguță!

— Prea drăguță! a surâs Grigore.

Oricât de mult ținea însă la Grigore Iuga și oricât admira pe Nadina, tânărul Herdelea nu mai avea răgaz să se ocupe deosebit de încurcăturile lor. Se întâlnea deseori cu Grigore, se ducea pe la dânsul și mâncau câteodată împreună. Vedea și pe Nadina uneori la câte-un spectacol sau la Gogu Ionescu, când era poftit la masă. Altfel însă vâltoarea ziaristicii îl absorbea tot mai mult. Sub pretexte că evenimentele politice se intensifică, Roșu îi multiplica întruna însărcinările. Ca să ridice *Drapelul*, ambițiosul secretar de redacție voia să-l doteze cu diferite rubrici noi și, neavând alți redactori docili, punea pe Herdelea la contribuție, iar el, zelos, primea fără a crâcni. Așa a devenit titularul unei rubrici de curiozități, al alteia de ecouri politico-mondene și al cronicii teatrale, singura pe care o făcea cu plăcere, fiindcă îi era drag teatrul și acuma se putea duce mai des și gratis.

Dar îndată ce s-a întors de la Amara, a avut o surpriză din partea doamnei Alexandrescu, gazda lui limbută și amoroasă. Tot descosându-l cum a petrecut la țară și neascultându-l cu atenție, ceea ce pe el îl cam jignea, se pomeni deodată că-i zice foarte încântată:

— Știi că în lipsa dumitale Tanța a fost mereu pe aici și mereu mi-a vorbit despre dumneata... Ce fată, domnu' Titu! Nici nu-ți închipui dumneata... Numai Mimișor a mea a mai fost ca ea, cuminte, și frumoasă, și deșteaptă!

Apoi, după ce îl stârni iar să povestească, peste două minute iar îl întrerupse, amenințându-l cochet cu degetul și învăluindu-l în niște priviri de complicitate:

— Hoțomanule, hoțomanule! Mi se pare că ai pus gând rău Tănțichii noastre? Ce să-ți spun, n-ai gust prost! Fete ca Tănțica nu se găsesc pe toate potecile – și frumoasă, și de familie bună, și cu educație... De! Adevărat că și dumneata ești băiat bine, cu un câștig bun, cu viitor mare... Ați fi o pereche cum nu se poate mai potrivită, numai să dea Dumnezeu să iasă cum cred eu!

Și vreo jumătate de oră Titu trebui să asculte aiurit explicațiile, combinațiile, planurile, sfaturile, îndemnurile ei într-o succesiune vertiginoasă și amețitoare. Se înfricoșă. Iubea pe Tanța fără să-i fi trecut

măcar prin minte posibilitatea însurătorii, care, în situația lui, i s-ar fi părut cel puțin ridicolă.

Tanța într-adevăr venea mai în fiecare după-amiazi la doamna Alexandrescu și Herdelea se simțea din ce în ce mai încurcat. Ca o salvare posibilă îi licărea numai o mutare subită, care să-i piarză urma. Într-o zi însă, pe când se afla la doamna Alexandrescu de vorbă cu Tanța și tocmai când doamna Alexandrescu își căuta un pretext să-i lase singuri, fiindcă ochii verzi ai Tanței își îndeseau implorările drăgălașe, se auzi deodată o timidă bătaie în ușă, după care, fără să mai aștepte răspuns, intră Marioara.

— Vă rog să mă scuzați, zise ea puțin speriată mai ales observând pe Tanța, căci de doamna Alexandrescu nu se jena. Venii pentru lecție și găsii încuiat și...

— E cheia în ușă, dragă Marioară! sări Titu roșindu-se și vrând să meargă spre ea.

— Așa? N-am observat... Atunci trec dincolo... Scuzați! făcu fata dând ușor din cap și retrăgându-se cu un mic surâs către Herdelea.

Cum se închise ușa, Tanța, palidă, se sculă și-și luă haina să plece. Zadarnice fură explicațiile îmbelșugate ale doamnei Alexandrescu. Tanța se declara înșelată: de ce nu i-a spus nimica despre „stârpitura“ asta care intră în camera lui ca la ea acasă? Plânse și se liniști puțin, dar nu vru să mai rămâie. Plecă posomorâtă ca o martiră.

— Vezi ce-mi făcuși? îi impută pe urmă doamna Alexandrescu. Mă așteptam că ai s-o pățești odată cu lecțiile dumitale, că nu te mai astâmperi și n-ai răbdare deloc... Ei, acuma ce te faci? Trebuie să fii delicat cu Tanța, că ea e foarte sensibilă și inimoasă!

Dincolo îl aștepta altă scenă cu Marioara, pe care însă o îmbună mai repede.

Seara, încheindu-și bilanțul zilei, fu totuși mulțumit. O întâmplare neprevăzută i-a adus o soluție. Tanța s-a supărat, aventura s-a încheiat. A doua zi Tanța n-a mai venit. Nici a treia. S-a isprăvit.

Era sâmbătă, pe la începutul lui februarie. Titu Herdelea avea de scris un articol important pentru *Drapelul*.

Directivele i le-a dat însuși Deliceanu și, deci, ținea enorm să se prezinte cu ceva excepțional, să se convingă și directorul că are într-însul un colaborator merituos. De aceea fu vesel când doamna Alexandrescu îl anunță că se duce cu Jean, la părinții lui, unde vor sta târziu și deci să aibă grijă de casă, iar dacă iese, să încuie bine și să ascundă cheia la locul ei.

Se dezbrăcă. Își puse un halat vechi și niște papuci ieftini, își pregăti câteva țigări și se așternu pe muncă. În odăiță făcuse călduț. În soba de tuci duduia focul. Acoperi mai multe file cu o lesniciune de parcă i-ar fi dictat cineva. Gândurile i se înșirau ca mărgelele pe ață. Fumul de tutun îi învăluia

capul ca un nouraș de vată, iar pe dușumele mucurile aruncate la întâmplare punctau pauzele inspirației lui ziaristice. Pe la cinci, când începea să se întunece, nu-i mai lipsea decât o încheiere de efect. Ca să-și scormonească avântul reciti tot articolul, mormăind și cu glas câte o frază ce i se părea mai sonoră și mai rotundă.

„Bravo! își zise la urmă. Perfect! Dacă nici asta nu face senzație, atunci..."

Sfârșitul de efect însă tot nu-i venea. Căutându-l în rezervorul minții, se ridică, luă lampa de pe noptieră și o duse pe masă să aprindă lumina. Scoase abajurul, apoi sticla, cu multă băgare de seamă, mereu îngândurat. Uitându-se după cutia de chibrituri i se păru că aude un ciocănit sfios în ușă. Până să se întoarcă, ușa se deschisese.

— Tanța?! făcu dânsul atât de mirat, că-i fu în aceeași clipă rușine de tonul întrebării.

Tanța rămăsese lângă ușă, cu ochii mari asupra lui, parc-ar fi nimerit într-o casă străină.

— Iartă-mă, Tănțico! reluă Titu dezmeticit. Uite cum mă găsești!... Lucram, voiam să fac lumină și...

Pentru că pornise spre ea, îl opri cu un gest instinctiv și, după câteva secunde, șopti:

— Așteptai pe cineva?

Când tânărul vru să răspundă, altă întrebare îl iscodi cu un surâs tulbure:

— Nici pe mine?

El tăgădui din cap.

— Și vezi, eu totuși am venit! murmură ea cu o privire stranie.

Înfășurată în haina de iarnă, cu blana de vulpe în jurul gâtului, cu o căciuliță de catifea înfundată pe cap, fata parcă răspândea o lumină vaporoasă în odaia ce se lupta cu amurgul.

— Ai adus bucurie în camera asta mohorâtă...

Titu Herdelea amestecase o tremurare romanțioasă în cuvinte, ceva teatral și prefăcut, deși inima îi era într-adevăr sinceră. Tanța auzi numai glasul inimii și se apropie cu brațele întinse, recunoscătoare:

— N-am să te deranjez... Mă mulțumesc numai să te privesc cum scrii, să fiu aici cu tine...

— În orice caz...

Glasul lui Titu se schimbase. Apropierea ei îl turbura. Nici nu putu sfârși. Îi cuprinse amândouă mâinile și le strânse la inimă. Apoi, fără trecere, îi scoase haina în timp ce ea însăși își lepăda căciuliță.

Întunericul se infiltra nesimțit în casă. Lucrurile luau înfățișări mai rotunde, își pierdeau contururile, se confundau. Numai fereastra ce dădea în curte păstra o culoare alburie și în cadrul ei se îmbulzeau și se întreceau fulgii strălucitori de zăpadă, ca un roi de fluturi albi în căutarea unui

adăpost împotriva frigului și întunericului.

— Unde să stăm? întrebă Titu, cuprinzându-i mijlocul. Vezi, aici la mine nici n-avem unde să stăm împreună alături...

Tanța purta pe față un surâs curat de fericire. Ei toate i se păreau acuma fermecătoare. Se așeză simplu pe marginea patului, uitându-se cum Titu punea două lemne în sobă, cum întorcea cheia în broască... De-abia când el îi luă capul în mâini și o sărută pe buze mai apăsat ca altădată, avu o tresărire și murmură cu o imputare șovăitoare:

— De ce-ai încuiat ușa?

Întrebarea însă rămase suspendată în aerul îmbâcsit de tutun. Titu alunecase în genunchi la picioarele ei, și-și ascunsese obrajii în poala ei, încolăcindu-i și mângâindu-i șoldurile cu brațele. Ea se simțea mâhnită că i-a lăsat întrebarea fără răspuns și începu să-și plimbe nervos degetele prin părul lui. Ochii ei priveau în neștire jocul funigeilor în fereastră, prin creieri îi trecea necontenit ușa încuiată și gândul că trebuie să plece numaidecât. În aceeași vreme totuși buzele ei șopteau strâns:

— Titule drag, te rog mult, fii cuminte... foarte cuminte... Îmi promiți ?... Promite-mi!

El se sculă brusc, ca și cum s-ar fi trezit din vis și zise aspru:

— Îți jur!... Jur!

Se așeză lângă ea, pe dunga patului. Jurământul li se părea acum amândurora exagerat. Cuvântul parcă destrămase din vraja ce se țesea în jurul lor. Tanța, ca o scuză și un îndemn, se crezu obligată să dea lămuriri. Nu se gândise să vie pe aici nici azi. De ce să mai vie dacă el n-o iubește mult, nespus de mult. Când a văzut însă că Lenuța cu Jenică au picat la ei și au să stea cine știe cât de târziu, a înțeles că trebuie să fi rămas singur și atunci și-a zis că el nu-și dă seama cât îl iubește ea și de aceea nu-i prețuiește suficient iubirea... Ce să mai asculte aceleași clevetiri ale cucoanelor bătrâne când ar avea atâtea de vorbit cu el? Și fiindcă de mult trebuia sa întoarcă vizita unei prietene, a ieșit repede și...

Nu se uita deloc la Titu, care ascultase fără a înțelege vorbele, și se lipise tot mai strâns de ea, auzindu-i bătăile inimii din ce în ce mai clar, simțindu-i uneori tresăririle trupului. Apoi, deodată, Tanța se întrerupse, năpădită parcă de o frică mare, și se ridică murmurând:

— Acuma însă trebuie să plec... Lasă-mă, te rog, Titule drag! Unde mi-ai pus haina ?

Titu Herdelea se spăimântă. Îl durea numai închipuirea că va rămâne iarăși singur, cu articolul neterminat, în căutarea frazei de efect. Acuma tot ce nu era Tanța i se părea fără importanță. Nimica-n lume nu poate înlocui încântarea ce a vrăjit-o prezența ei în odăița năclăită de fumul țigărilor. În clipa aceasta tot rostul și toată înțelepciunea lumii se aflau pentru dânsul în

verdele cald al ochilor ei, în glasul blând și șoptit care picura cuvinte misterioase, în corpul fierbinte, cu tresăriri speriate. Desperat că ar putea-o pierde, îi aținu calea, o îmbrățișă și, scufundându-și privirea în ochii ei, îngână răgușit:

— Nu se poate să pleci... așa...

Îi fu rușine de ce a spus, dar ea, parc-ar fi fost un ecou al inimii ei, răspunse cu un surâs mirat, care repeta întocmai vorbele lui. Mâinile lui se încurcară în bluza ei subțire și albă, prinsă în față cu câteva copci. Cu același surâs mirat, Tanța îi ajută să descheie bluza, șoptind totuși instinctiv o imputare:

— Lasă bluza, Titule... Nu, nu, te rog... vreau să plec...

Titu spunea și el ceva, cu glas uscat, fără să-și dea seama ce. Cuvintele lor se împreunau într-un susur de bucurie ascunsă.

Pe urmă, Tanța rămase dreaptă, cu picioarele strânse, numai în cămașa scurtă, din sus de genunchi, lipită de corpul gol ca o apărare inutilă. Brațele ei se încrucișau pe piept să ascundă sânii care, cu sfârcurile lor mici, păreau singurul sprijin al cămășii gata sa alunece.

— Mi-e frig... suspină Tanța aproape imaterial.

Tânărul o luă în brațe ca pe un copil somnoros, o așeză în pat și o înveli. Acolo ea rămase cu fața-n sus, cu ochii în ochii lui Titu, care-i potrivea mereu învelitoarea. Apoi deodată se pomeni cu el alături. Mâinile lui reci îi netezeau sânii împietriți, coborau pe pântecele fierbinte. Atunci ea începu iarăși să bolborosească în neștire „nu, nu, nu“, răsucindu-se înspre el și încolăcindu-i gâtul cu amândouă brațele. Mai simți un genunchi străin desfăcându-i picioarele...

Într-un târziu se dezmetici. Titu ședea pe marginea patului, îi săruta lacrimile de pe obraji. Îi auzi glasul:

— Îți pare rău, Tanța?... Nu vreau să-ți pară rău!

Ea deschise ochii, care parcă luceau în întunericul ce umpluse odaia. Își legăna capul pe pernă, zicând cu o dulceață nouă în voce:

— Nu...

Iar după un răstimp ea întrebă:

— Acuma mă mai iubești ?

Titu răspunse cu un val de sărutări. Îl opri cu o nouă întrebare:

— Acum crezi că te iubesc?

— Nu m-am îndoit niciodată, făcu tânărul Herdelea. Numai tu te-ai îndoit de iubirea mea.

— Să nu mă mai îndoiesc? murmură Tanța.

— Nu! zise Titu, crâmpoțindu-i buzele.

Când rămase singur, Titu Herdelea lăsă perdeaua și aprinse lampa. Lumina gălbuie, neputincioasă, îl readuse la realitate. În cameră mai plutea

parfumul corpului ei, amețitor și misterios, precum pluteau cuvintele, gemetele și zvârcolirile ei... Își dădu seama acuma că dragostea aceasta a luat o întorsătură plină de răspunderi. Și tocmai când el a început să-și croiască de-abia un rost în lume! O iubește pe Tanța, negreșit, dar are el dreptul să-i zdrobească viața, legând-o de destinul lui atât de puțin asigurat din toate punctele de vedere? Cum va fi el în stare să întreție o soție când întreținerea lui în viitor e numai semne de întrebare?...

Își găsi îndată scuze: că el a rezistat, că Tanța însăși a venit, că nu orice iubire, cât de mare, trebuie să ajungă la ofițerul stării civile, că și alte cazuri... Își curmă însă gândurile de scuză, scârbit de ele, și-și zise cu dojană:

„Ești un ticălos, Titule! Să-ți fie rușine!“

4

Grigore Iuga nu mai putea sta la țară. Singurătatea îl îngrozea tot atât ca și stăruințele tatălui său să nu-și distrugă căsnicia pentru neînțelegeri firești și trecătoare. Îi era rușine și silă să-i mărturisească adevărul. Se credea umilit în bărbăția lui, că în cinci ani n-a fost în stare să inspire soției sale măcar respectul elementar să nu-l înșele chiar în propria-i casă. Totuși nu se simțea sigur nici de inima lui. Se surprindea căutând scuze Nadinei, parcă iubirea lui încă n-ar fi murit și ar aștepta numai un pretext ispititor pentru a uita și a continua. Se disprețuia și se temea de slăbiciunea lui. Cel puțin în vacarmul Bucureștilor nu va fi singur.

Și-a reluat camera în care a stat când era student la mătușă-sa Mariuca. A găsit-o aranjată cu o grijă meticuloasă. Văzând că-i place, mătușă-sa îi zise încântată:

— Îți place, Grigoriță?... Eu am aranjat-o. Vreau să te simți la mine ca acasă și să nu-ți lipsească nimica, să nu regreți că...

Tăcu. Știa că Grigore știe cât n-a iubit-o ea pe Nadina și nu voia să-i pomenească tocmai acuma despre ea. Grigore, ca niciodată, răspunse:

— În privința regretelor, fii liniștită, dragă tanti!

Tânărul Iuga ceru o întâlnire lui Gogu Ionescu. Se întâlniră a doua zi la club. Gogu era consternat. Nu pricepea nimic. A rămas îngrozit când i-a spus Nadina. Cum e posibil? El îi credea în cea mai dulce armonie. Nu-și permite să se amestece și nici să dea sfaturi în asemenea chestie gingașă, dar... Lui i-e drag Grigoriță ca un frate și-i va fi totdeauna, indiferent de legăturile de familie. Firește, Nadina e o femeie cam dificilă. Oricât obișnuiește dânsul să fie de rezervat față de afacerile intime chiar ale rudelor, ei i-a spus de mai multe ori, ca unei surori, că exagerează cochetăria și abuzează de toleranța amabilă a bărbatului ei... În sfârșit, se însărcină să se intereseze, din partea lui Grigore, la Nadina, dacă a început demersurile divorțului și-n ce stadiu se găsesc, înțelegând perfect că Grigore, din moment ce a plecat din casă, n-ar mai vrea să aibă tratative directe cu ea pentru o mie și unu de motive. Ziua următoare se revăzură în același loc și Gogu Ionescu îi relată amănunțit că Nadina, îndată ce s-a întors de la țară, deci cu vreo zece zile în urmă, a chemat pe avocatul Olimp Stavrat și l-a rugat să introducă neîntârziat cererea de despărțire. E probabil că în clipa aceasta hârtiile se află la tribunal. Grigore îi mulțumi, transmițând mulțumiri și Nadinei cu asigurarea că va accelera lucrurile cu toate stăruințele posibile, fiind în interesul amândurora să termine cât mai curând toate formalitățile și să-și recapete libertatea.

Grigore se duse la Baloleanu. El încă nu știa nimic. Se miră. Regreta. Melania de asemenea. Îl opriră la dejun. Trebuie să rămâie. Acuma nu mai are pretext... Grigore se înarmase cu o cuirasă împotriva tuturor consolărilor. Înainte de a trece în sufragerie din cancelaria lui somptuoasă, Baloleanu își luă o mutră oficială:

— Vasăzică e serios și irevocabil, Grigoriță?

— Bine, dragă Alexandre, dacă tu crezi că eu pot glumi cu astfel de...

— Atunci am să mă ocup și eu nițel de afacerea asta și te asigur că vei fi divorțat în minimum de timp admisibil! zise avocatul cu o siguranță gravă, adăugând însă, după câteva clipe, iarăși jovial: Fiindcă la Palatul de justiție sunt totdeauna la putere grație modestului meu talent!

— Sper însă că intervenția ta nu va fi tot atât de promptă cum a fost pentru prietenul meu ardelean, ți-aduci aminte? glumi Grigore Iuga.

Baloleanu se uită perplex o fracțiune de secundă, apoi explodă cu o indignare amicală:

— Se poate, Grigoriță, să-mi pomenești numai acuma de tânărul cela, am și uitat cum îi zicea?... N-a fost vorba să vie pe la mine, să... Bine, puiule, de ce nu vine băiatul?

— Acu lasă-l pe el, că l-am băgat la *Drapelul* încât...

— Aha, l-ați și acaparat pentru partid! râse Baloleanu. Și tot voi ne faceți pe noi sectari!

Tânărul Iuga merse cu Baloleanu la tribunal de câteva ori, ca să fie sigur. Iar după ce văzu împlinite primele formalități, se socoti suficient de liniștit ca să se poată înfățișa la Predeleanu. Se auzea pe el însuși declarând emfatic: „Sunt îndrăgostit“, și amintirea propriului său glas îl rușina... Numai cu Predeleanu, în patru ochi, a discutat despre ea, fără să-l fi întrebat. Victor părea nedumerit, dar nu i-a cerut nicio explicație... La masă și nici mai pe urmă, Tecla n-a pomenit deloc de Nadina, de altfel ca și domnișoara Postelnicu, pe care totuși a surprins-o de câteva ori privindu-l cu o curiozitate abia stăpânită. Vorbiră numai despre lucruri agreabile, nici măcar politică. Îndeosebi dezbătură pe larg numeroase baluri, spectacole, recepții și petreceri de tot felul care agitau Bucureștii și-i dădeau o culoare zvăpăiată. Predeleanu chiar observă, mai mult ca să tachineze pe cumnată-sa:

— Sezonul parc-ar fi comandat special pentru Olguța, dans și dans pretutindeni...

— Cu petrecerile lumea își mai uită necazurile și primejdiile, zise Tecla.

— Da, dar nu știu dacă ați băgat de seamă că toate dansurile au început să ia o alură erotică și senzuală, încât uneori ți-e rușine să privești pe dansatori, adăugă Victor cu un ton mai serios.

— De ce nu spui mai bine, moralistule, că ție în general nu-ți place

dansul și de aceea îi găsești toate defectele! replică Olga cu vioiciune, apărându-și pasiunea.

Grigore nu se amestecă în controversă de teamă să nu ajungă la Nadina. Discuția alunecă asupra marii serbări ce o pregătea societatea filantropică „Obolul", pentru 19 februarie, la Teatrul Național. Era evenimentul monden cel mai important. Întreaga familie regală avea să fie de față și toată lumea cea mai bună. Locurile, deși cu prețuri fabuloase, se reținuseră. Se întrevedea chiar necesitatea să se repete spectacolul spre a putea satisface barem cererile cele mai simandicoase. În program figura un fel de revistă scrisă de trei domni foarte spirituali, deși din societatea înaltă, și jucată numai de doamne și domnișoare din aceeași societate. Olga avea un rol, firește, de dans, și se găsea în frigurile creației.

Când află doamna Mariuca Constantinescu că, în sfârșit, divorțul a pornit, lăsă la o parte discreția și se apucă să-i povestească nepotului câte a știut despre Nadina și nu i le-a spus până acuma, ca să nu-l întristeze sau să-și închipuie că vrea să-i strice casa. Ea l-a prevenit de cum a auzit că vrea să se însoare cu Nadina, firește delicat, fiindcă în cazuri d-astea orice povață negativă e rău venită. De fată s-a cunoscut ce femeie are să fie. Nu zice nimeni, unei fete îi șade bine vioiciunea, cochetăria, flirtul — totuși, cu oarecare măsură. Nadina speria lumea cumsecade pe unde umbla cu nebuniile ei, cu ceata de admiratori după ea. Măcar după ce s-a măritat să se fi potolit. Profitând de iubirea oarbă a bărbatului, nu s-a sfiit să-și ia un amant din primul an de căsnicie, dacă nu din prima lună. Alții au urmat în serie. Numai ea a aflat precis despre cinci, ultimul Raul Brumaru, cu care s-a plimbat astă-vară și prin străinătate, nu se știe pe ai cui bani, căci unii spun că Brumaru trăiește din expediente de club, iar alții că ar fi bogat și Nadina îl toacă îngrozitor.

Grigore încercă să-i zăgăzuiască destăinuirile. De vreme ce s-a hotărât să se despartă, i-e indiferent ce face și cu atât mai mult ce a făcut Nadina. El, pentru respectul sentimentelor lui, nu vrea să-și amintească decât lucrurile de care n-are nevoie să roșească. O fi o prostie acest fel de a privi viața, dar el... În zadar, tanti Mariuca nu se potoli până ce nu-i zugrăvi și pe ceilalți patru domnișori care s-au bucurat de grațiile Nadinei. Ș-apoi, în fiece zi revenea cu câte-un amănunt, cu câte o știre nouă, primită caldă de la vreo prietenă binevoitoare, încât Grigore începu să se ferească a da ochii cu ea și-l bătea gândul să se mute mai bine la un hotel, ca să-și redobândească liniștea sufletească.

Din nenorocire, pe la sfârșitul lui ianuarie sosi și tatăl său la București. Mariuca încercă să-i servească ultimele noutăți despre Nadina. Miron Iuga o ascultă puțin cu ochii mari și pe urmă o opri sever:

— Isprăvește cu clevetirile, Mariuco! Nu e demn de văduva unui general

român să colporteze toate prostiile care, fatal, circulă pe socoteala unei femei frumoase... Dar eşti şi tu ca biata nevastă-mea, fie iertată, nu degeaba aţi fost surori. Voi vă închipuiţi că toate femeile trebuie să ţie coada cratiţei ori să împletească ciorapi de iarnă pentru soţii lor. Ei, s-au mai schimbat vremurile, Mariuco!

— Bine, dar Grigoriţă e în divorţ cu ea, Miroane! obiectă doamna Constantinescu deconcertată; îi era frică de Iuga, pe care-l cunoştea foarte ciufut, cum nu i-a fost niciodată de generalul care fusese un om ca o bomboană şi nu ieşea din cuvântul ei.

— Tu te uiţi la Grigoriţă care-i copil? se miră bătrânul, fără să îngăduie fiului său să-l întrerupă. Dar cine ţi-a spus ţie că o cerere de divorţ înseamnă divorţul? Până ce nu s-a transcris definitiv o despărţire e o simplă neînţelegere între soţi, dragă Mariuco!

Miron Iuga lăsase baltă la Amara pregătirea învoielilor pentru munca pământurilor, o chestie mai grea acum, fiindcă îi ajunsese la ureche că ţăranii umblă să schimbe ce-a fost în trecut. Moşia Babaroaga însă nu-i mai dădea odihnă şi se înverşuna s-o achiziţioneze cu orice sacrificii. Proiectul de divorţ al lui Grigore i se părea obstacolul cel mai grav pe care trebuie neapărat, şi în primul rând, să-l înlăture.

Înainte de a vedea pe Nadina se hotărî totuşi să treacă pe la Dumescu, la Banca Română, să schimbe numai două vorbe prealabile, discuţia în fond rămânând s-o facă după ce va cunoaşte preţul şi condiţiile de plată. Grigore îl însoţi până-n faţa băncii, având şi el o întrevedere cu Baloleanu. Pe drum, bătrânul se uita mereu la afişele şi pancartele fără număr care toate chemau lumea la diferite distracţii şi petreceri.

— Aici oamenii ştiu că trăiesc bine! murmură Miron dispreţuitor. Încotro te întorci numai îndemnuri la veselie şi desfrâu. Ce le pasă?! Noi muncim, ca să poată ei să benchetuiască!

Constantin Dumescu se lumină la faţă văzând pe Miron. Îl îmbrăţişă cu o efuziune care părea aproape neverosimilă pentru firea lui tăcută şi înfăţişarea-i închisă. Îşi potrivi pe nas ochelarii de aur, semn de mare emoţie la el, iar ochii, de obicei reci, îi râdeau. După câteva minute de întrebări şi răspunsuri afectuoase, Miron Iuga zise:

— Tu ai de lucru aici, dragă Costică, şi eu n-am venit să te încurc. Într-o zi d-astea ne-om întâlni şi vom vorbi mai pe îndelete de ale noastre. Acuma nu vreau să-ţi răpesc decât două-trei secunde. Uite deci ce e, Costică!

Îi spuse. Dumescu ascultă cu multă atenţie. Iuga observă cum i se întunecă mereu faţa. Şi la sfârşit directorul băncii vorbi:

— Ei bine, iubite Miroane, suntem prea vechi prieteni, ca să mă codesc a-ţi da imediat un răspuns categoric...

Răspunsul categoric era: nu. I l-a îndulcit pe urmă cu explicaţii. Nu e

acuma momentul pentru a cumpăra pământ. Miron are destul. Harnic și sănătos să fie să-l muncească. Refuzul e numai în interesul lui. Dacă nu l-ar iubi, l-ar împrumuta cu orice sumă, fiindcă banca se poate despăgubi oricând, scoțându-i în vânzare domeniul. El, Dumescu, preferă să-l mâhnească azi, decât să-l lase pe drumuri mai târziu. Își împlinește o datorie de adevărat prieten.

— Apoi mă mir, Miroane, de planurile tale! Tu trăiești pe sub pământ? Tu nu vezi și n-auzi nimic? Nu simți cum se precipită lucrurile, cum pârâie ceva?... Mâine-poimâine ne putem pomeni cu o expropriere generală a marii proprietăți; ce te-ai face tu cu niște sarcini atât de împovărătoare? Ideea se propagă din ce în ce mai insistent. N-o judec. Constat. Paralel progresează agitația țăranilor... Nu, nu, nu trata chestiile astea cu dispreț. N-o fi la tine, poate, dar agitația e o realitate. Poate chiar ea a făcut ca ideea exproprierii să se înfiripeze – nu știu. Și iarăși nu afirm că pericolul e iminent. Nu știu. Dar există. Și în asemenea clipe nu te mai poți gândi serios să cumperi moșii. Pământul a devenit o valoare îndoielnică până ce se vor lămuri situațiile. Așa că... Nu te uita la viața de praznic permanent din București. Asta e un semn de boală. Epidemia balurilor, și a dansurilor, și a chefurilor prevestește totdeauna un rău, sau îl subliniază. Fațada prea strălucitoare ascunde veșnic ceva putred. O casă solidă nu paradează și nu caută să-ți ia ochii cu fațada. Eu nu fac nicio politică și nici măcar nu mă interesează certurile lor. Dar aici, la bancă, se simte mai precis pulsul vieții. Și pulsul vieții noastre bate prea neregulat. Organismul are friguri, Miroane! Trebuie să fim prudenți, până vom găsi leacul!

Miron Iuga nu era convins deloc, dar cu atât mai ofuscat. Se forța să nu-și arate nemulțumirea. Se despărțiră promițându-și că vor mai vorbi, că deocamdată a fost o luare de contact, că... Și Miron avea siguranță că Dumescu nu va rezista până la capăt.

„Bietul Costică! își zise în cele din urmă bătrânul. Băiat bun, păcat că-i strâmt la minte, cum a fost de când știu și-l iubesc!“

Îi trecu supărarea mai repede decât credea. De fapt, nici n-ar fi trebuit să se încurce cu Dumescu înainte de a se descurca cu Nadina, căci acolo e hopul cel mare. Banii îi va găsi dânsul în toată România, numai să aibă ce să facă cu ei.

Nadina, vestită dinainte, îl aștepta. Era o nimfă. Îl primi cu drăgălășia-i obișnuită, parcă nimic nu s-ar fi întâmplat de când s-au despărțit în Amara, cu o lună în urmă.

— Te-aș opri la masă, papa, dar nu știu dacă?... îi zise îndată după ce-l introduse în salonașul ei favorit, cu un surâs nevinovat și întrebător.

— O, rămân cu plăcere, cu mare plăcere, Nadina! făcu Miron galant și satisfăcut.

Abordară chiar înainte de masă amândouă chestiile care-l interesau pe Iuga. În privința divorțului îi propuse o împăcare, adăugând negreșit că propunerea nu e autorizată de Grigoriță, dar garantând că-l va îndupleca în cazul când ea ar reveni. Nadina refuză zâmbind, dar ferm. Inițiativa n-a pornit de la ea, ci de la Grigore. Ea ar fi continuat, deși în multe privințe a avut nemulțumiri. Acuma neînțelegerile lor au devenit publice. Toată lumea știe că sunt în divorț. O revenire i-ar face și ridicoli. Pe urmă azi mai poate fiecare să-și croiască o viață nouă. Mâine poate ar fi mai greu... Miron stărui s-o convingă. Nadina îl întrerupse:

— Mă măgulește insistența ta, papa drag... E o dovadă de iubire care mă înduioșează. Dar, te rog, uite... (împreună mâinile ca la rugăciune), te rog, dă-mi dovada supremă de iubire și... să vorbim de altceva.

— Despre ceea ce aș fi vrut să mai vorbesc, nici n-aș mai putea pomeni, dacă hotărârea ta e într-adevăr definitivă și irevocabilă! murmură bătrânul abătut. Numai după o pauză continuă: Cu noră-mea puteam discuta despre Babaroaga, cu fosta nevastă a fiului meu mi-ar fi imposibil.

Nadina râse cu dinții fildeșii:

— Vai, cât te înșeli, dragă papa!

Tocmai dimpotrivă. Numai cu fosta sa noră va putea discuta cu adevărat despre moșie. Nu era hotărâtă să vândă și nici n-ar fi vândut dacă rămânea cu Grigore. Acuma însă, imediat ce va putea dispune singură, va lichida Babaroaga. I-ar fi și penibil să mai aibă afaceri chiar și numai în vecinătatea proprietăților lui Grigore. Ar fi fost bucuroasă să scape mai repede, dar până nu va fi divorțată nu poate face nimic, pentru că i-ar trebui consimțământul soțului. Într-o lună, cel mult două, formalitățile despărțirii speră să fie terminate. Atunci se va repezi la țară, are conacul de la Lespezi al lui Gogu, unde poate sta, și nu va pleca de acolo până nu va fi încheiat vânzarea...

— Ehe, negustorească, nu glumă! zise bătrânul Iuga. Vom avea de furcă cu tine!

Zâmbea, glumea și nu era deloc mulțumit. Toate încercările lui n-au izbutit să-i smulgă măcar o promisiune precisă. Șireată și abilă, Nadina îi aluneca mereu printre degete ca argintul viu.

Parcă mai mult obținuse când i-a pomenit întâia oară, la Amara. Atunci fusese vorba să fie preferat. Degeaba, divorțul i-a îngreuiat lupta. Tocmai de aceea nici el n-are să renunțe. Nu i-e frică de piedici. Pentru orice eventualitate mai sondă vreo două bănci unde avea prieteni. N-a fost respins net („să vedem, să ne consultăm, să mai discutăm“), dar considerentele lui Dumescu i-au fost repetate aproape cu aceleași cuvinte, parcă ar fi fost înțeleși cu toții. Reluă conversațiile cu Dumescu, neoficial, la mese în doi. A obținut o promisiune vagă. Costică îl iubea atât de mult, că nu se putea menține până la urmă în atitudinea brutală de refuz. Sperau

amândoi că vor sfârși prin a se convinge: Dumescu pe Iuga să renunțe la cumpărare, Iuga pe Dumescu să-i înlesnească cumpărarea.

Grigore știa pentru ce se zbate tatăl său. Din înfățișarea lui și din unele cuvinte ce-i scăpau, înțelegea că nu e prea încântat de rezultate. Anunțase de când a sosit că vrea să vază și pe Predeleni. După vreo săptămână, se duseră împreună.

Și bătrânului îi plăcea familia Predeleanu. Oameni de treabă, zicea despre ei totdeauna, gândindu-se în primul rând la tatăl lui Victor, cu care se cunoscuse. Spre exasperarea domnișoarei Postelnicu, pentru care tot interesul lumii se concentra în jurul serbării „Obolul", peste câteva zile, s-a vorbit toată vremea numai despre agricultură, firește, ca să fie pe placul lui Miron. Impresionat totuși de „considerentele" lui Dumescu, oricât nu era convins de seriozitatea lor, Iuga căuta pretutindeni un sprijin împotriva lor și se mohora că nu-l găsea. Și Predeleanu spuse că există oarecare efervescență între țărani, nu în proporțiile cum se colportează la București, negreșit, dar există. La el, la Delga, după informațiile de încredere ale administratorului, țăranii reclamă noi învoieli, firește mai favorabile lor. Proprietari și arendași de prin Moldova cu care a vorbit, oameni ponderați, cunoscători ai țărănimii, i-au zugrăvit situația de acolo mult mai îngrijorătoare. Asta ar denota că fenomenul e general, că aceleași cauze au produs aceleași efecte pe tot cuprinsul țării. Explicațiile nu lipsesc, se etalează chiar cu un lux de motivare unde nu te aștepți, fără a fi concludente. Ce e valabil pentru o regiune nu ar urma să fie necesar valabil pentru celelalte regiuni, și totuși este.

— Fiindcă nu vrem să recunoaștem realitatea, Victore, interveni deodată Grigore cu pasiune, după ce se stăpânise îndelung, pentru a nu se contrazice cu tatăl său. Țăranul lucrează pretutindeni în pagubă, grație sistemului de învoieli ce i s-a impus. După fiecare an datoria a sporit, până ce azi a ajuns insuportabilă... La noi, majoritatea oamenilor sunt atât de îndatorați că, muncind tot anul viitor, nu numai că n-ar lua absolut nimic pe munca lor, dar nici nu și-ar putea plăti trecutul întreg și ar mai rămânea împovărați și pentru viitor. Față de asemenea perspective, de ce să ne mirăm că țăranii se agită? E normal și natural!

Miron Iuga surâse puțin ironic de explicațiile fiului său, apoi, ca și când nici n-ar fi meritat să le ia în seamă, zise către Predeleanu:

— Țăranii nu stau pe roze tocmai pentru că și proprietarii stau prost și pentru că toată agricultura românească merge anapoda! Au fost ani grei, când moșiile n-au produs nimic sau aproape, și țăranii totuși nu s-au agitat, ci și-au văzut de necazuri, au răbdat și au suferit ca și noi! Acuma, slavă Domnului, am avut un an oarecum normal. Cine a fost cumpănit a agonisit și are cât îi trebuie, cine a lenevit și a fost bețiv n-are. Așa e ordinea

lucrurilor de când lumea și pământul. Pot să admit eu la Amara o nemulțumire serioasă unde țăranii umblă forfota să cumpere moșia Nadinei, să facă concurență altora?... Buba e alta, dragii mei, orice mi-ați spune. Buba e slăbiciunea guvernului, care tolerează demagogia tuturor neisprăviților erijați în apărătorii țărănimii. Ia să-i apuce nițel de guler guvernul pe toți domnișorii cuprinși de dragoste subită și suspectă pentru bieții țărani și să umple temnițele cu dânșii, să vezi cum va dispare imediat toată agitația țăranilor.

— Evident că opoziția profită de neputința guvernului, pe care-l preocupă micile și eternele disensiuni personale, aprobă Victor. Nu mai puțin vinovată e însă opoziția când recurge la astfel de agitații neleale!

— Nu neleale, domnule! strigă Miron, aprinzându-se. Zi criminale! Ce e mai criminal decât să ațâți poftele unei mulțimi lacome? Și ei asta fac! Promit averea noastră țăranilor, ca să stârnească dușmănie între noi și țărani. Ce le pasă lor dacă astfel se dă foc țării? Pentru ei nu există interesul țării, ci numai interesul partidului lor. Sunt stăpânii orașelor, care ne exploatează cum vor. Nu le ajunge. Pe noi nu ne-au putut subjuga nici prin băncile și creditele lor, nici prin industria lor. Numai noi le mai rezistăm. Și, pentru că n-au izbutit să ne doboare altfel, iată-i apărătorii țăranilor împotriva noastră, ei care n-au trecut bariera orașelor lor de frică să nu-și mânjească ghetele. Vor să împartă pământurile noastre țăranilor, dar nu se gândesc să împartă cu nimeni beneficiile fabricilor și băncilor lor. În fond vor să decapiteze pe țărani, omorându-ne pe noi, căci turma țărănească fără păstori va fi pe urmă complet la cheremul lor... Te revoltă și te indignează, mai ales când vezi că noi, cei condamnați la moarte, stăm și ne ținem de cancanurile șefiei, de intrigile remanierii și de toate fleacurile!...

Pentru a tempera puțin atmosfera ce o crease izbucnirea bătrânului, Grigore făcu zâmbind:

— Nici nu mi-aș fi închipuit, tată, că te poate pasiona atât de mult politica!

— Crima nu e politică, Grigoriță! răspunse Miron potolit, dându-și și el seama că a exagerat o discuție de masă. Crima e crimă. Ce fac ei nu e politică, e crimă.

— Sunt lipsiți de orice scrupule, adevărat, observă și Predeleanu tocmai ca să netezească asperitățile. O revoluție în țara românească, numai ei ar fi capabili să facă, dacă ar fi în interesul partidului lor...

Cu concursul doamnei Predeleanu veni rândul unor subiecte mai blajine și, spre fericirea domnișoarei Olga, ajunseră și la marele eveniment al serbării „Obolului“. După un răstimp bătrânul și aci găsi prilej de obiecție:

— Nu zic de „Obolul“, care poate servește într-adevăr scopuri bune. Dar, în general, se abuzează de lux și de veselie în București. Îți face impresia

unei destrăbălări uriașe. Cum se potrivește asta cu temerile de agitații de la țară, nu știu. Puțină decență n-ar strica. Firește, tot guvernul ar trebui să puie frâu. Lumea poate fi inconștientă, guvernul nu. Țăranii care ar vedea cheful monstru permanent de aici ce-ar zice? Ei n-au de mămăligă și boierii nu-și încap în piele de petreceri!

Își luă seama, râse prietenos și șterse efectul de dojană. Până la urmă fu așa de drăguț, că Olga, care se speriase întâi de gravitatea lui rece, îndrăzni să-l poftească la serbare, s-o vază cum dansează. Miron zise surâzător:

— Îmi pare rău, frumoasă domnișoară, că n-am să te pot admira. Pe mine mă așteaptă la țară alt spectacol, mai puțin vesel, care nu suferă amânări. Dar las pe Grigoriță să te aplaude și din partea mea!

Grigore n-a lipsit, firește, de la marea serbare, cum n-a lipsit nimeni din cei ce alcătuiau înalta societate. Era sala cea mai elegantă ce a pomenit vreodată Teatrul Național. Până și la galerie, la locurile numerotate, stăteau posesori de nume respectabile. Unele doamne din comitetul societății, alergând de ici-colo, aferate, șopteau fericite prietenilor, în treacăt:

— Seara asta va fi înscrisă cu litere de aur în analele României!

Înainte de a se ridica cortina, Grigore, întorcând capul întâmplător, văzu în fotoliul din spatele său pe Titu Herdelea.

— Ei, bată-te! Ce cauți aici între ciocoi? îi zise cu bucurie. Ne vedem în antract!

Titu era oficial, pentru cronica teatrală. Se gătise cu hainele cele negre și totuși se cam rușină la început cu ele între atâtea fracuri. Își recăpătă încrederea văzând și pe ceilalți colegi de cronică dramatică la fel, ba unii în sacouri de purtare, ca o demonstrație că ei sunt aici la datorie, nu la petrecere.

Senzația serii a fost Nadina în *Dansul apașilor*, ultima noutate pariziană. Partenerul ei era Raul Brumaru. Au dansat cu atâta brio, că au fost obligați să biseze după insistențele tumultuoase ale selectei asistențe. Tânărul Herdelea nu s-a entuziasmat peste măsură. Era frumoasă „doamna Nadina", cum îi zicea el acuma, și juca grațios, dar i-ar fi stat parcă mai bine un dans mai puțin prăpăstios și mai demn de ea. A observat de curiozitate pe Grigore în timpul cât Nadina se învârtise pe scenă cu Raul. Grigore privea, ca orice spectator străin, fără să clipească... Lui Titu i-a plăcut mai mult o domnișoară drăgălașă într-un fel de suită de dansuri românești. Nu știa cine o fi, căci nu se îndurase să cumpere program, vânzătoarele fiind cucoane mari, care pretindeau cine știe ce sume în folosul societății lor.

În antract se întâlni cu Grigore Iuga și se retraseră într-un colț al vestibulului să fumeze o țigară. Titu era încântat și căuta să-l convingă pe Grigore, parcă l-ar fi bănuit de altă părere, că iată, lumea bună a aranjat un spectacol foarte drăguț și în românește, ceea ce dovedește câtă dreptate au

avut studenții când au protestat să nu se mai zbenguiască în limbi străine. Și ca să-și sublinieze mai mult ideea, vru să releveze în special pe domnișoara care a jucat românește și căreia regretă că nu-i știe numele s-o laude la *Drapelul* în darea lui de seamă.

— Se poate să nu recunoști pe domnișoara Olga Postelnicu, onorate domn? zise Grigore cu un reproș glumeț. Pe cumnata lui Predeleanu?

Victor Predeleanu se apropia de ei în clipa aceea. Grigore îl denunță:

— Uite-l! N-a recunoscut pe Olga... Nu știa cine e domnișoara care i-a plăcut mai mult din tot spectacolul și pe care vrea s-o laude la gazetă.

— Olguța are să fie fericită, domnule Herdelea!... Nu face nimic că n-ai recunoscut-o. Asta înseamnă doar că trebuie să mai poftești pe la noi, ca să nu ne uiți! făcu Victor strângându-le mâna.

Disecară pe interpreți amănunțit, sărind însă cu toții pe Nadina și pe Brumaru. Pe când criticau și lăudau de zor, năvăli la dânșii Gogu Ionescu, asudat de entuziasm, strălucitor și răgușit, întrebând frenetic, cum întreba pe toată lumea:

— Ei, ce ziceți de Nadina cu Raul?... Au fost formidabili!... Au un talent fenomenal!... Dar succesul? S-a cutremurat sala și policandrul începuse să balanseze în tavan de clocotul aplauzelor...

Observând încurcătura pe fețele celor trei, își dădu brusc seama c-a făcut o gafă. Vru s-o dreagă cu orice preț. Și, după o mică pauză, continuă cu același glas vijelios:

— Dar de sezonul ăsta extraordinar ce ziceți?... Copleșitor, nu? N-am pomenit de când sunt atâtea dansuri și petreceri ca în iarna asta... Și eu, care trebuie să merg pretutindeni, fiindcă Nadina...

Se întrerupse. Iar a pomenit de Nadina. Altă gafă. Are ghinion.

Își pierdu însuflețirea. Adăugă ștergându-și fruntea, cu un suspin:

— Pe mine mă obosește, ce să spun... Parc-a înnebunit toată lumea!

5

Ion Pravilă nu se putea amesteca fățiș între oamenii care umblau pentru Babaroaga. Îi era frică de boierul Miron că va prinde de veste și nu numai că-l scoate din primărie, dar cine știe ce rău îi mai face, de să nu mai aibă trai în sat. Bun suflet boierul, nici vorbă, dacă nu-i ieși din porunci. Pravilă a tras destule foloase fiind supus și credincios. Totuși, nu-l răbda inima să stea molcom. I-ar prinde și lui bine o halcă de pământ. Prilejul de acum nu se întâlnește de multe ori. Când află că boierul bătrân s-a dus la București, desigur pentru moșia cucoanei, a chemat pe Luca Talabă și s-au înțeles să plece și oamenii să mai stăruiască la cucoană, iar dacă n-or face nicio ispravă cu dânsa, să se plângă celor mai mari, că doar și prin alte părți au fost înlesniți țăranii să cumpere moșii și să le împartă între ei, ba chiar odată, pe când era Luca primar, a venit și un ordin de la minister ca oamenii să fie povățuiți a se întovărăși pentru cumpărări de moșii, făgăduindu-li-se tot sprijinul autorităților. Bine ar fi să poată merge cât mai mulți, ca să vază boierii că întreg norodul cere pământ, deși cheltuiala e mare și oamenii greu o să-și rupă din sărăcie. Primarul, cu toată zgârcenia-i cunoscută, se oferi să plătească el cheltuiala unuia mai sărac și anume lui Petrică al Smarandei, care le va fi de mult ajutor în București, unde a stat trei ani în armată.

Îndată ce se întoarse Miron Iuga la Amara, oamenii porniră la Burdea și se suiră în tren. Erau șapte. Sosiră în București dimineața și nimeriră tocmai bine spre amiazi în strada Argintari. O domnișoară cu șorț alb îi întâmpină în capul scării și le spuse că cucoana de-abia acuma se scoală, c-a avut petrecere mare azi-noapte, și să aștepte afară, adică pe stradă, până-i va chema. Așteptară pe trotuar, liniștiți. Ce altă treabă au și de ce-au venit?... Într-un târziu altă domnișoară îi strigă înăuntru, supraveghindu-i să se șteargă bine pe picioare. Cucoana era veselă, le-a vorbit frumos, i-a lăsat și pe ei să vorbească, dar, până la urmă, i-a făcut să înțeleagă că ea va vinde cui dă mai mult și numără toți banii. Petre, mai îndrăzneț, îi spuse:

— De, coniță, noi am cheltuit și-am venit atâta cale, c-am socotit că dumneavoastră, inimă bună, o să vă fie milă de noi și-o să ne vindeți mai lesne, că...

Nadina întoarse ochii spre el cu mirare. Recunoscu pe vizitiul de odinioară. Îl privi lung, să-l domine. Petre îi înfruntă privirea, simplu, ca și când ar fi zis că el nu se sperie de o muiere, fie și boierească. Apoi Nadina răspunse puțin disprețuitor:

— Crezi că pentru ochii voștri am să-mi risipesc averea? Nu, băiete, și nu,

oameni buni! Eu vând moșia, ca să iau bani în schimb, nu ca să fac pomană altora. Pomană poate să facă statul, dacă vrea...

În colțul străzii, țăranii se opriră și se sfătuiră până ce îi pătrunse frigul la os. Porniră prin vifornița ce se înverșuna spre Gura Moșilor, unde Petre avea un cunoscut bun, de la Costești, care ținea un han și care-i va găzdui mai ieftin. Îmbucară din merindele de acasă și iar se sfătuiră până târziu noaptea, în odaia de lângă bucătărie ce le-o dăduse hangiul. Și a doua zi, cum se lumină, se cărăbăniră la Ministerul Domeniilor. Trebuiră să aștepte în curte. „Numai după unsprezece e voie să intre publicul", le-a strigat, printre gratiile ușii, un glas cu barba neagră. Mai veniră și alți oameni, de prin alte părți, tot cu necazuri, înfrigurați și înfricoșați ca și dânșii. Când s-a deschis poarta, s-au îmbulzit înăuntru. Portarul, scund, urâcios și cu barba până-n brâu, i-a oprit:

— Încet, hăi, c-aici nu e teatru!... Ce poftiți și pe cine căutați?

Începură respectuos să-i povestească durerea lor. Satisfăcut, portarul se înmuie și nu-i ascultă până la capăt:

— Domnul ministru încă n-a venit... Poate să vie mai târziu... Mai stați pe aici să vă încălziți nițel...

Stătură. Peste vreun ceas portarul îi vesti că domnul ministru nu mai vine azi. Mâine. Se întoarseră la han și se mai sfătuiră.

Ziua următoare avură noroc. Portarul îi trimise sus: a venit domnul ministru. Rătăciră pe coridoare, ajunseră într-o cancelarie cu lume multă și căldură mare. Un domn tânăr, pudrat și zâmbitor, îi primi foarte prietenos:

— Ei, fraților, ce-i cu voi? Ce vă aduce pe aici tocmai de unde?... Din Argeș... Da...

Lupu Chirițoiu începu povestea de departe, cu înfloriturі. Domnul nu-și pierdu deloc răbdarea, dar când bănui despre ce e vorba, îl întrerupse:

— A, moșie de vânzare... Am înțeles. Stați nițel.

Apăsă pe un buton, scrise două rânduri pe un bilet și-l dădu unui aprod ce intrase, continuând:

— Uite, fraților! Domnul ministru are de lucru mult și nu poate sta de vorbă cu voi... Dar vă trimit la un domn care are putere de la domnul ministru să rezolve chestiile astea, așa că dumnealui o să vă facă dreptate. Așa, fraților!... Aprod, să-i duci la domnul director general...

Se ținură gaia după aprod pe diferite coridoare, până se pomeniră în fața unui domn bătrân, chel și ursuz, care-i lăsă să-și spuie toată povestea din fir în păr. Pe urmă îi întrebă dojenitor:

— Vreți să cumpărați moșia cucoanei, ori vreți s-o luați cu japca?

— Ba noi... încercă să protesteze Luca Talabă.

— Să taci acuma! se răsti directorul. Ați vorbit destul. V-am ascultat... Ministerul n-are dreptul și calitatea să intervie în tranzacțiile dintre

vânzătorul unei proprietăți agricole și amatorii de a cumpăra, afară de anume cazuri prevăzute de lege, iar aici nu e cazul. V-ați învățat să umblați cu jalbe nedrepte în loc să vă învoiți cu boierii voștri și să fiți oameni de omenie. Ba acuma v-a mai intrat în cap să cereți și pământurile boierilor pe prețuri de batjocură, ori chiar de pomană. Ați ajuns să nu vă mai cunoașteți lungul nasului... Potoliți-vă, măi oameni, ascultați de boieri și munciți! Fiți harnici și nu vă luați după îndemnurile rele! Voi sunteți talpa țării, voi...

Luca Talabă, care din toate vorbele ce le auzea înțelegea numai că se duce Babaroaga și că toate alergăturile și cheltuielile lor au fost zadarnice, nu se mai stăpâni și izbucni deodată dârz:

— Apoi, domnule, de ce să ne ia alții pământul...

Nu avu răgaz să isprăvească. Directorul general sări în picioare, cu fața și chelia parcă i-ar fi turnat o călimară cu cerneală roșie în creștetul capului, răcnind:

— Taci din gură, obraznicule! Să taci, că imediat te trimit la poliție să-ți înmoaie oasele, nemernicule!... Eu îmi sfarm pieptul și-mi pierd vremea să-i învăț și să-i luminez, iar el necuviincios!... (Se reculese și continuă mai calm.) Ați apucat pe căi rele, nenorociților! Nu vă mai mulțumiți cu ce v-a dat Dumnezeu și vă lăcomiți la averea altora! Veniți-vă-n fire! Duceți-vă acasă și vedeți de munca voastră cinstită, care-i bogăția țării noastre iubite! Și dacă aveți poftă să cumpărați cu adevărat proprietatea cucoanei, rugați-o pe dumneaei și pe ceilalți boieri! Vorba dulce mult aduce, ați înțeles?

Țăranii se uitau la gura lui cu dinții de aur. Ieșiră urmăriți de glasul hârâitor al directorului. Rătăciră pe coridoare până se pomeniră iar la ușa cabinetului ministerial. Luca spusese, când a scăpat din biroul chelului, să nu se mulțumească și să mai încerce a pătrunde până la ministru. Nici n-apucară bine să-și găsească loc și iată că un aprod, spăimântat de respect, se năpusti la dânșii:

— La o parte! Dați-vă la o parte, că pleacă dom' ministru! Ușa cabinetului ministerial se deschise. Un boier îmblănit și înșoșonat, cu o căciulă de lutru peste urechi, cu fața galbenă, greoi și plictisit, apăru însoțit de domnul tânăr de adineaori. Văzând pe țărani, ministrul, ca să arate lumii de pe coridor că nu e mândru și se interesează de soarta plugarilor, care este în seama departamentului său, se opri o clipă și întrebă obosit:

— Ce-i cu voi, băieți? Ce vânt vă aduce pe aici?

Domnul tânăr îi șopti două cuvinte. Ministrul continuă, trecând înainte mulțumit:

— A, da... Da! Vasăzică ați fost?... Bine. Atunci dumnealui v-a spus ce trebuia. Să-l ascultați, că vă cunoaște toate păsurile și știe să vi le lecuiască...

Coborî încetinel pe treptele de marmoră. Țăranii rămaseră cu căciulile în mână. Lumea se risipi, parc-ar fi apus soarele.

— Apoi hai să plecăm că pe aici am isprăvit! făcu Petre.

— Hai, hai! bâigui Luca Talabă, înfundându-și căciula pe cap.

Merseră de-a dreptul la gară. Sperau să nimerească un tren ori, de nu, să petreacă noaptea pe acolo, că-și sleiseră banii și nu mai aveau decât pentru bilete. Avură noroc. Când porni trenul, își făcură cruce toți deodată.

În vagon era cald. Călători mulțișori și mai ales țărani, care de prin Ialomița, care de prin Muscel, care din Teleorman ori mai de departe. La căldură limbile se dezmorțiră. Cei șapte de la Amara, însă, strânși într-un colț, mocneau și numai arar își aruncau câte-o vorbă. Doar Lupu Chirițoiu se plângea că au cheltuit atâția bani degeaba. Luca recunoscu și înghiți în sec.

Încetul cu încetul, dezmeticindu-se parcă, începură să-și despice pățaniile și să le cântărească, fiecare socotind că are câte o lămurire de adăugat sau cel puțin o oftare că, dacă n-ar fi fost cum a fost, poate că toate ar fi ieșit altfel. În tânguirile lor se amestecară apoi și alți oameni, unii numai din curiozitate, alții pentru că au mai auzit asemenea lucruri ori au pătimit și ei.

— Eu le-am spus dumnealor de la începutul începutului că boierii nu poftesc a vinde moșiile la oameni și n-au vrut deloc să mă asculte, până ce m-am luat și eu după capul lor! zise într-un rând bătrânul Lupu, vrând să arate tuturor din vagon că nu degeaba are plete cărunte.

— D-apoi eu v-am auzit cum vă plângeți, oameni buni, și tare m-am mirat că n-ați știut treaba asta, că doar toată lumea o știe! făcu atunci un bărbat frumos și chipeș, îmbrăcat curat și cu niște ochi albaștri plini de blândețe cuceritoare. Și pe la noi s-au tot străduit oamenii să cumpere pământuri de la boieri și n-a fost chip niciodată, că totdeauna au sărit alți boieri, ca nu cumva moșiile să ajungă pe mâna oamenilor, să nu mai aibă dânșii cu cine să le muncească. Uite, acuma poate să fie un an, așa am umblat și noi, și-am alergat, și ne-am zbătut, și tot ca dumneavoastră am ieșit.

— Da matale de prin ce parte ești? întrebă Luca Talabă.

— De pe lângă Focșani, dacă cumva ați auzit dumneavoastră, răspunse omul. Departe. Tocmai în partea cealaltă...

— Am auzit! se lăudă Marin Stan. Eu am și fost prin părțile celea când eram în armată, cu manevrele... Da oare și pe acolo tot așa greu o duc oamenii?

— Greu! oftă străinul, clătinând din cap. Parcă și mai greu ca pe aici, de-ți vine să-ți iei lumea-n cap. Crezi că eu de bine bat drumurile cu traista de icoane în spinare? Aoleu! N-a umblat cu treburi d-astea neam de neamul nostru. Dar dacă muncim toți, cu nevastă și copii, din primăvară până-n iarnă, și nu ne iese nici să ne ținem zilele, iacă, fac și asta până ne-o ajuta

Dumnezeu să căpătăm și noi pământ! Că pe la noi oamenii trag nădejdea că, în curând, vodă are să înceapă să împartă moșiile, cum se și aude mereu de mulți ani...

— De auzit se aude mereu, ce-i drept, observă dintr-un colț unul mărunțel, cu fața roșie, asudată.

— Așa vorbesc oamenii și pe la noi, zise Lupu Chiriţoiu, uitându-se la cel din colț, dar eu nu cred să-l lase boierii pe vodă, că nici boierii nu-s proști, ș-apoi în mâna lor e toată puterea!

— Că tocmai asta am vrut să vă spun și eu! adăugă omul cu icoanele. Nici vodă nu poate face de capul lui, dacă nu-l ajută nimeni și dacă boierii se împotrivesc. Se aude pe la noi că la muscali a început împăratul lor să împartă pământurile boierești. Dar muscalii s-au sculat mai an, cu mic cu mare, și-au pus mâna pe topoare și-au făcut o vâlvătaie de a mers vestea în toată lumea. Au pierit ei mulți, nici vorbă, că nici boierii lor nu s-au dat bătuți și-au scos călărimea și tunurile să-i potolească. Iar țarului lor, când a văzut atâta sânge și omor, i s-a făcut milă de toți și le-a dat poruncă mare: „Stați, măi boieri și măi oameni, să fac eu dreptate și să pun pace-ntre voi". Și toți l-au ascultat, și s-au mulcomit, și s-au întors pe la casele lor. Și atunci țarul a început să taie din moșiile boierilor și să le dea oamenilor ca să aibă și ei...

Se făcuse o tăcere grea în vagonul în căre luminile galbene, aprinse singure, se legănau mereu și aruncau umbre ciudate când încoace, când încolo. Pe urmă, câțiva țărani oftară. Petre Petre, care nu deschisese gura toată vremea, mormăi cu o flacără în ochi:

— Apoi, până n-om pune mâna pe topoare, nici noi n-om...

Se opri brusc, parcă vorbele i-ar fi scăpat din suflet fără voia lui. Oamenii îl auziseră, dar nimeni nu întoarse capul spre el. Numai Lupu Chiriţoiu bâlbâi cu glas moale:

— Ia taci, măi Petrică, ia mai taci!

Se făcu iar tăcere. Roțile de oțel bocăneau surd ca ecoul unui dangăt de clopot depărtat. În întunericul ferestrelor se răsuceau mereu fâșii de fum cu mii de scântei sclipitoare. În aerul asudat din vagon, printre luminile tavanului și umbrele mișcătoare, rămăsese ca un ecou speriat glasul bătrânului:

— Ia taci, măi Petrică, ia mai taci!

Capitolul VI: VESTITORII

1

Platamonu rămase înmărmurit când văzu pe Chirilă Păun, logofătul și omul lui de credință, atât de amărât.

— Da ce-i, Chirilă, ce, pacoste a dat peste tine? Chirilă Păun îl săgetă cu o privire urâtă, răspunzând:

— Apoi lasă, cucoane, că dumneata știi mai bine, că e feciorul dumitale și...

— Ce ți-a făcut feciorul meu, Chirilă, vai de mine? făcu arendașul cu o bănuială.

— Ce-a făcut să-i plătească Dumnezeu dacă nu se poate să-i plătească oamenii! zise țăranul abătut. Rău m-a batjocorit și mare rușine mi-a făcut, și n-aș fi crezut una ca asta pentru nimica-n lume, că doar v-am slujit cu credință!

Arendașul se zăpăci. I-a fost mereu frică, de când a venit Chirilă cu fiică-sa la curte, să nu se lege Aristide și de ea. I-a și spus și iată, totuși s-a întâmplat. Nici nu știa cum să-l împace. Îi veni în gând să încerce a lua lucrurile mai puțin dramatic și, bătându-l pe umăr, zise prietenos:

— Lasă, măi Chirilă, și fii om cu socoteală, că aste-s ale tinereții, s-au mai întâmplat și n-a pierit lumea. Vom chibzui noi și vom vedea ce...

— Ba nu, cucoane! se feri logofătul, mai jignit. Că dumneavoastră nu vă pasă și puteți vorbi fără durere, dar noi cu fata ce ne facem? S-o măritǎm cu burta la gură ori cu plodul în brațe, de râsul oamenilor?

— Chirilă, Chirilă, ia seama! întrerupse Platamonu nehotărât, mai mult ca să spuie ceva.

— Acu nu-i nimica, cucoane! urmă țăranul. Dumnezeu e sus, și vede, și judecă... Numai să știi și să-ți cauți alt om, că eu de azi înainte nu vă mai slujesc. Mi-au spus oamenii că aici e iadul, dar n-am ascultat. Dumnezeu să vă răsplătească și de răfuit ne-om răfui altă dată!

Pe Platamonu îl spăimântă amărăciunea și îndrăzneala cu care l-a înfruntat Chirilă cel atât de supus până azi.

Alergă la fiul său care, după ce stătuse o lună în București, fără să se fi prezentat la vreun examen, se găsea iarăși acasă.

— Ce-mi făcuși, dragul tatii! strigă parcă mai impresionat în fața băiatului vinovat decât fusese în fața țăranului. Nu te astâmpărași nici cu

fata lui Chirilă și acum...

— Ia fugi, tăticule, cu tragedia! zise Aristide cu superioritate. Gherghina e fată nostimă. Doar nu era să umblu după slutele satelor!

— Bine, dar... vru să obiecteze Platamonu cu aceeași teamă în glas, totuși mai liniștit în suflet de siguranța tânărului.

— Știu, știu! îl opri băiatul. Mi-a spus Gherghina mai demult și mi-a plâns. Am învățat-o destul ce să facă, i-am oferit și bani, că nu era o sumă mare, și n-a vrut... Cine-i de vină că acuma va afla toată lumea și va rămâne de rușine? Dacă mă asculta, nici mama ei n-ar fi știut nimica și toate erau bine... Firește, cu toate astea, nu zic, va trebui să vezi dumneata mai târziu, să cheltuiești eventual ceva ca să-i împaci și pe Chirilă, și pe fată. Găsești dumneata forma, că ești deștept și știi să-i iei pe țărani!

— Desigur! făcu arendașul, venindu-și în fire. Nu trebuie să exagerăm lucrurile. Dacă n-ajungea aici, ar fi fost mai bine... În sfârșit!

Chirilă Păun fierbea de durere. Când i-a povestit nevastă-sa pățania fetei, le-a bătut pe amândouă. Pe urmă i-a părut rău. Se găsea mai vinovat pe el însuși că, din lăcomia prea mare de câștig, a intrat în slujba grecului, deși le cunoștea năravurile.

Simțea totuși nevoia să se răcorească într-un fel, mai ales după ce s-a întors în Amara. Mâine-poimâine va afla tot satul. Cum să iasă între oameni cu rușinea asta în obraz? Se duse la preotul Nicodim, îi povesti, se plânse și-i ceru povață. Preotul era și el necăjit. După ce îi slăbise vederea, acuma începea să-l cam lase și urechile. Când înțelese despre ce e vorba, se miră, se închină și strigă pe fiică-sa:

— I-auzi, Niculino, ce-a pățit bietul Chirilă cu feciorul grecului! Niculina se revoltă, blestemă pe greci, chemă pe soțul ei:

— N-ai auzit, Filipe, ce poznă i-a făcut lui Chirilă băiatul grecului, studentul?...

Filip ascultă liniștit, clătină din cap în semn de indignare și întrebă, greoi, tacticos:

— Ei, ș-acuma ce-ai de gând să faci, Chirilă?

— Apoi tocmai d-asta venii la sfinția-sa, să mă învețe, că eu nici nu mai știu pe ce lume sunt, zise țăranul cu ochii în pământ.

— De! făcu Filip și, după o tăcere lungă, repetă tot așa de grav: De!

Chirilă Păun plecă fără învățătură, dar totuși ușurat ca și când, împărțindu-și cu alții durerea și auzind cuvinte de ocară împotriva grecului, i s-ar mai fi îndulcit sufletul. Pe seară merse la învățătorul Dragoș. Acolo se cunoștea pățania Gherghinei, cum, de altfel, se cunoștea acuma în tot cuprinsul satului, ajungând până și la urechea bătrânului Miron Iuga care, foarte urât impresionat, a spus de față cu Isbășescu și logofătul Bumbu:

— Iacă, de porcării d-astea se țin dumnealor, și pe urmă ne mirăm că

țăranii murmură și se frământă!

În familia Dragoș fuse, tocmai în vederea venirii probabile a lui Chirilă, o discuție aprinsă. Știrea a auzit-o Nicolae, fratele învățătorului, de la Petre a Smarandei cu care s-a întâlnit întâmplător pe uliță. Flăcăul s-a făcut Dunăre de mânie. De mult spunea că ori ia pe Gherghina, ori nu se mai însoară niciodată, fiindcă altă fată ca ea n-are să mai găsească.

— Vezi ce cuminte ai fost că nu te-ai pripit? îi zise acuma cumnată-sa Florica.

— Ba dacă te-ai fi grăbit și ai fi luat-o de când ai îndrăgit-o, biata fată n-ar mai fi ajuns de batjocura cataonului! făcu învățătorul compătimitor.

Nicolae bufni, sudui și în cele din urmă rugă pe frate-său să ajute cumva pe Chirilă, că nu se poate să rămâie așa asemenea fărădelege. Florica sări indignată:

— Ionel, să mă asculți pe mine și să nu te bagi, că de câte ori m-ai ascultat bine ne-a mers și când nu m-ai ascultat, numai necazuri am avut. Oamenii să-și caute de nevoile lor fiecare, că doar nu l-ai sfătuit tu pe Chirilă să slujească pe Platamonu, ci s-a dus dânsul de bunăvoie. Singur s-a încurcat, singur să se descurce...

Chirilă Păun pică tocmai când Florica aprindea lampa, abia puțin după ce se ostoise discuția și se luară cu vorba despre alte treburi. După ce îl ascultară toți cu mare atenție, Florica, mereu înfricoșată pentru bărbatul ei, zise aproape sec:

— Proastă treabă, nea Chirilă! Să fi fost mai cu luare-aminte, că știai ce poamă e feciorul arendașului!

— Mai proastă nici nu se poate, văd! recunoscu țăranul, uitându-se trist în ochii ei. Dacă ar ști omul dinainte ce-l paște, s-ar feri, dar așa...

— Te lăcomiși să slujești pe grecotei ș-acu plătește Gherghina! mormăi Nicolae cu imputare.

— Acu lasă-mă și nu mă mai năpăstui și tu, măi băiete, că destul m-a bătut Dumnezeu! făcu Chirilă amărât. Că eu dacă am știut că Gherghina e în dragoste cu tine, n-am mai păzit-o prea tare, că mă bizuiam și pe tine, de!

— Apoi eu tot nu mă las până nu l-oi cotonogi pe grecotei, n-ai grijă matale! scrâșni flăcăul ieșind brusc din casă, parcă n-ar mai fi putut asculta.

Chirilă Păun stătu până ce se așezară la cină. Și plecă mai împăcat. Orice cuvânt de mângâiere era acum pentru dânsul un balsam pe o rană proaspătă.

De aci încolo cu cine se întâlnea îi spunea pățania Gherghinei. Primarul îl îndemnă să fie răbdător, că poate s-or îndrepta cumva lucrurile. Luca Talabă, după ce îl compătimi puțin, începu a-l descoase despre arendaș: oare ce preț a oferit el pentru Babaroaga și cât cere cucoana?

Numai Trifon Guju, când l-a oprit într-o zi Chirilă și i-a povestit, i-a

răspuns ursuz:

— De, nea Chirilă, matale barem ai hambarul doldora, dar eu că dinainte de Bobotează mă lupt cu o casă de copii și fără o oca de porumb?

— Așa-i, Trifoane, adevărat! zise Chirilă. Fiecare cu dureri...

— Când ți-e burta plină, parcă și durerea-i mai blajină! mormăi Guju.

Până și lui Pantelimon Văduva, scăpat pentru două zile în concediu de la regiment, găsi prilejul să-i istorisească întâmplarea. Pantelimon era soldat și uniforma îi ședea bine și se purta ca o fată, să nu fie cumva pedepsit și să nu-i mai dea voie de la companie.

Îl muncea mereu frica să nu-l uite Domnica și să se mărite până isprăvește el armata.

Petre a Smarandei tot tărăgănase și el însurătoarea. Se ținea după Marioara Irinii, care slujea la curtea Iuga, o iubea de mult și, totuși, nu îndrăznea să se hotărască din pricina sărăciei. Acuma, după întâmplarea Gherghinei, se sfătui iarăși mai îndelung cu maică-sa, care se arătă foarte bucuroasă de gândurile feciorului.

Ea l-a îndemnat destul și, de-ar fi ascultat-o, azi ar fi așezat gata. Smaranda începu a doua zi tocmeala cu mama Marioarei și apoi cu mătușă-sa Profira.

Fiindcă se afla în toiul tocmelii când l-a întâlnit Chirilă Păun și i-a spus lui ce-a pătimit de la arendaș, Petre i-a răspuns scrâșnind:

— De, nea Chirilă, eu nu l-aș fi iertat, măcar de m-ar fi și omorât pe urmă!

— Bine zici, Petrică, bine! încuviință Chirilă umil.

2

Titu Herdelea se pomeni într-o bună zi cu preotul Belciug din Pripas. Era îmbrăcat bine, cu palton nou, antereu nou, barba tunsă frumos, în sfârşit curat şi gătit ca un peţitor, cum nu-l văzuse niciodată pe acasă.

— Mi-am luat *congrua* pe şase luni şi am venit, că tot mi-era frică să nu mă strângă Dumnezeu şi să nu mai apuc să văd şi eu ţara noastră! zise Belciug cu surâsul lui sfios şi cu o mare bucurie în toată înfăţişarea. Azi-dimineaţă am sosit şi de la hotel am venit drept aici, ca să nu mă rătăcesc până m-oi obişnui!

Tatăl lui Titu, ca să-şi înalţe odrasla, dăduse preotului ideea să-l caute la *Drapelul*, unde-l va găsi neapărat şi mai repede ca acasă. Tânărul Herdelea prezentă pe Belciug secretarului de redacţie şi apoi ieşiră împreună să dea o raită prin centru şi mai ales să poată vorbi în tihnă. Preotul trebui să-i povestească toate întâmplările mari şi mici de prin Amaradia şi în special despre nunta Ghighiţei, despre care i-a scris mamă-sa ceva, dar nu atât de amănunţit cum ar fi dorit el.

Apoi Titu deveni călăuza lui Belciug în Bucureşti. Îl duse întâi la statuia lui Mihai Viteazul, unde preotul se închină cu mare evlavie, luând chiar, după îndemnul tânărului, o frunză veştedă dintr-o coroană agăţată de grilaj cine ştie de când, s-o păstreze ca amintire preţioasă şi s-o arate şi celor de pe acasă. Vizitară câteva biserici, muzeele, intrară în magazinele mari. La Cameră şi la Senat n-a avut norocul să asiste decât la şedinţe obişnuite şi plicticoase, fără vreun discurs important, dar lui i-a plăcut şi aşa, cum îi plăcea tot ce vedea şi auzea, parcă nici nu s-ar fi putut să nu-i placă ceva când a făcut atâta drum şi cheltuială. Barem la Teatrul Naţional, după ce-a fost de două ori cu Titu, se ducea mai în fiecare seară, atât de drag îi era.

Peste vreo săptămână nu mai avu nevoie de tovărăşia tânărului Herdelea şi nici nu voia să-i răpească tot timpul. Şi-a descoperit câteva cunoştinţe vechi, între care un funcţionar de la poştă şi un farmacist, foşti colegi de şcoală de la Amaradia. Firește, a cunoscut şi pe soţii Gavrilaş şi chiar a mâncat la ei de vreo trei ori, încântat de calităţile culinare ale rotunjoarei doamne Gavrilaş şi fericind pe Titu că a nimerit-o aşa de bine cu masa.

Titu însuşi, oricât îi era de simpatic să umble cu preotul din satul lui, se simţi uşurat când îl mai putu lăsa singur. Afară că îl costase şi oarecare parale, fiind obligat să ia masa cu dânsul în oraş uneori şi să-şi plătească partea, căci lui Belciug nici nu-i trecea prin minte să-l cinstească – ba ar fi primit bucuros să fie el cinstit – îşi cam neglijase gazeta, încât Roşu i-a făcut observaţie că a început şi el să fie ca ceilalţi.

Numai câteva zile după sosirea preotului i se ivi o încurcătură atât de urâtă, că-i era frică să nu iasă dintr-însa vreo boroboață gravă, s-o afle și Belciug și să umple Amaradia. Tanța venea la el tot mai des și, firește, când nu era acasă doamna Alexandrescu. Degeaba îi spunea dânsul să fie mai prudentă; ea răspundea că nu-i mai pasă de nimeni și de nimic, de vreme ce îl iubește. Titu se socotea vinovat față de ea și nu îndrăznea să fie energic și să-i explice că au să observe chiriașii din curte ori doamna Lenuța și se vor face amândoi de rușine. Teama lui s-a dovedit curând prea îndreptățită. Începuse a bănui ceva și Marioara Rădulescu, eleva lui, și chiar umbla să-l surprindă. Din fericire, într-o zi, ducându-se la masă, ca de obicei, nu mai întâlni pe Marioara. Doamna Gavrilaș l-a lămurit indignată că a dat-o afară, pentru că a prins-o pe stradă stând de vorbă și sărutându-se cu un domn mai în vârstă, „aproape ca Gavrilaș“. Se plângea că fata asta, pe care a răsfățat-o și a corcolit-o ca pe copilul ei, a fost o stricată. A observat ea că-i joacă ochii în cap după băieți, dar a gândit că așa-i firea lucrurilor, că doar n-are să se facă nici ea călugăriță. Dar să se înhăiteze cu oameni bătrâni pe stradă, înseamnă că are dezmățul în sânge.

— Nu știu cum s-o fi purtat cu dumneata, domnule Titu, sfârși doamna Gavrilaș melancolic. Dar să nu te superi că am alungat-o. De stricate de-astea e plină lumea!

Peste câteva zile, Titu, despărțindu-se spre seară de Belciug, alerga să ajungă mai repede acasă să primească pe Tanța, care-l anunțase de ieri că vine, fiindcă Jean cu doamna Alexandrescu iar merg la ei la pocker prelungit. Petrecură vreo două ore pasionate, apoi Titu aprinse o lumânare, ca Tanța să se poată îmbrăca, să nu întârzie prea mult. Tanței îi era lene să se urnească din căldura patului. Se întindea, gângurea, se giugiulea ca o pisică blândă răsfățată. Tânărul Herdelea, văzând-o așa, n-ar fi lăsat-o să plece, dar își stăpânea ardoarea numai de grija ei, să nu aibă neplăceri pe acasă. Tanța, nepăsătoare de ce va fi la urmă, parcă tot căuta să-l ațâțe, și-i zicea, și râdea:

— Vreau să știu cât mă iubești, Titușor!

— De ce mă stârnești și nu mă lași să fiu cuminte? murmură Titu. Știi doar că eu numai pentru tine și în interesul tău mă silesc să fiu cuminte, altfel nu te-aș lăsa să pleci până mâine dimineață!

— Ei, atunci nici nu mai plec până mâine! făcu Tanța, lăsându-se pe spate și trăgând plapoma să se învelească. Stinge lumânarea și... Titu se repezi s-o îmbrățișeze. Tanța se împotrivea:

— Nu, nu! Lasă-mă!... Am glumit!... Titule...

— Acuma s-a isprăvit! se înflăcără tânărul. Nu mai pleci până...

În clipa aceea un ciocănit discret în ușă îi amuți pe amândoi și-i încremeni pe jumătate îmbrățișați. După o tăcere de câteva secunde, în

vreme ce Tanța se ascundea sub plapomă până-n bărbie cu ochii plini de spaimă, Titu Herdelea se apropie de ușă în vârful picioarelor, făcându-i semn cu degetul să nu se miște, și întrebă răgușit:

— Cine-i?

— Eu, eu... Nu te deranja deloc!... Numai o secundă... Îmi dai voie? răspunse din antreu o voce.

De emoție, Titu nici nu o recunoscu. Tanța însă, scuturând desperată din cap, șopti către tânărul care o privea uluit:

— Jenică...

Mai zăpăcit, când înțelese cine era, Herdelea întrebă iar:

— Dumneata ești, domnule Jean?... Ce este, ce s-a întâmplat?

— Nimic, nimic... Dar deschide un moment, dacă nu te superi! continuă Jenică de afară stăruitor.

Titu Herdelea se uită îngrozit și întrebător la Tanța care, cu o hotărâre subită, se vârî complet sub plapomă, mai șoptind înainte de a dispărea:

— Ascunde-mi hainele!

Îi strânse în grabă hainele aruncate pe scaune, cămășuța căzută jos lângă pat, și le dosi lângă dulap, mormăind între timp, ca să justifice întârzierea:

— Da, da... Imediat deschid, numai să... puțin... Eram în pat și... Apoi întoarse cheia și Jenică intră surâzător:

— Scuză-mă că dădui așa buzna peste dumneata, dar... Erai singur?

— Desigur. Cu cine să fiu? făcu tânărul Herdelea nehotărât.

— Nu de alta, mi s-a părut că aud glasuri și d-aia am bătut, că venisem să-mi iau ceva din odaia Lenuței și...

Jean vorbea și se uita prin odaie intrigat și neconvins. Venise fără știrea doamnei Alexandrescu, pe care o lăsase la părinții lui, antrenată la o partidă interesantă de cărți. Pretextase că-l doare nițel capul și iese numai până-n stradă să ia puțin aer, ca să nu se mai îndoape cu piramidoane... Fusese prezentat de vreo lună fiicei subdirectorului său de la minister, o fată drăguță și cu zestre, singură la părinți. Domnișoara părea să-l simpatizeze, iar el, la a treia întrevedere, i-a făcut aluzii că ar avea intenții serioase. Era o partidă strălucită, dublată de o protecție eficace în cariera lui funcționărească, subdirectorul fiind un stâlp important al ministerului. Asigurându-și adeziunea fetei, se consultă în mare taină, ca să nu prindă de veste Tanța și să scape vreun cuvânt către Lenuța, cu părinții lui care fură încântați. De frică să nu aibă vreun scandal cu doamna Alexandrescu, se hotărâse să-și care acasă pe furiș toate lucrurile ce le avea la ea, încetul cu încetul, iar într-o anume zi, în locul lui, să se prezinte la Lenuța bătrânul Ionescu și să-i explice cum stau lucrurile, convingând-o să-l lase în pace...

Și acuma se repezise să-și mai ia câte ceva. A intrat în odaia cealaltă, dar n-a găsit chibriturile și pe ale lui le lăsase Lenuței să puie cutia pe gologanii

de joc, că îi poartă noroc. Plictisit, era să plece cu mâna goală. Bâjbâind prin antreu spre ieșire, a auzit glasuri în camera chiriașului. O clipă a ezitat: cum să deranjeze pe om când poate să fie cu o damă? Pe urmă s-a gândit că de ce să fi făcut un drum degeaba numai fiindcă-i lipsește un chibrit.

Și, totuși, Titu era singur! Vorbind mereu își rotea ochii prin odaie până ce descoperi pe masă, chiar lângă lumânarea aprinsă, o pălărioară de fetru ce părea o pată de umbră. Se întrerupse și, trăgând cu ochiul spre pălărie, făcu șiret:

— Craiule, craiule!

Prins cu ușa, Titu Herdelea se înfurie:

— Ei, nu, te rog... Nu ți se pare că exagerezi?... Am sărit, ți-am deschis, destul. Spune-mi ce dorești și...

Jean nu-și mai putea stăpâni curiozitatea: unde să fi dispărut dama? Răspunse cercetând cu privirile toate colțurile:

— Un chibrit!

Titu se așezase pe marginea patului. Zise ursuz, arătându-i pe noptieră cutia:

— Poftim! Și...

— Mersi, monșer, și nu fi supărat că... Iacă mă duc!

Se apropie de noptieră. Întinzând mâna după chibrituri, i se păru că plapoma e mai bombată într-un loc. Luă cutia zicând foarte vesel:

— Vasăzică acolo?... Ei, bată-vă dragostea! Știi că nici nu mi-ar fi trecut prin minte să... Dar nu, nu vă deranjez, iacă! Nu te mai uita așa urât la mine, că sunt băiat discret și vă las să continuați...

Îndreptându-se spre ușă adăugă cu vocea galantă:

— Scuză-mă, duduie, pentru deranj!

Râse și deschise. Din prag mai întrebă pe Titu clipind:

— Numai atâta spune-mi, craiule, e nostimă?

Încordarea nervoasă făcea pe tânărul Herdelea să șovăiască între mânie și răbdare. În aceeași secundă își zicea că ar trebui să ia de guler pe Jean și să-l zvârle afară, și că rău a făcut de i-a deschis și l-a lăsat înăuntru. Vrând să scape de el mai repede, întoarse capul cu dispreț și nu-i mai răspunse. Jean reveni spre dânsul:

— De ce te superi așa, monșer, ce Dumnezeu, că doar nu ți-am mâncat-o pe...

Ajuns lângă pat, curiozitatea îl birui. Cu un gest fulgerător ridică colțul plapomii, dezvăluind pe jumătate pe Tanța și sfârșind fraza gingaș:

— ...pe duduița asta frumoasă!

Când o recunoscu pe Tanța, surâsul curios de pe față i se transformă într-o strâmbătură. După o clipă, venindu-și în fire, continuă dojenitor:

— A, vasăzică, dumneata erai duduița nostimă, domnișoară? Ei, bravo, ce

să-ți spun, frumos îți șade! Să-ți fie rușine obrazului!

Titu Herdelea sărise în picioare, dar nu știa ce să facă. Se crezu obligat să intervie, deși își dădea seama că intervenția lui are un romantism ieftin, nepotrivit cu împrejurările:

— Domnule, te rog să...

— E sora mea și aș avea dreptul s-o iau de urechi! făcu Jean cu o gravitate pe care Titu o socotea tot atât de deplasată.

Atunci Tanța zise foarte calmă:

— Ascultă, Jenică, știi bine că eu nu-ți permit să-mi faci mie morală! Nici acuma, și niciodată! Să fim înțeleși! Așa că ar fi mai bine să-ți vezi de... Lenuța ta și să ne lași pe noi în pace!

Calmul și energia ei deconcertară pe Jenică. Își pierdu cumpătul. Bâlbâi ceva, puse chibriturile pe noptieră și în sfârșit, cu un ton fals de superioritate și poruncă:

— Lasă că vom mai vorbi noi împreună... Acuma însă aide, imediat să te îmbraci și să o ștergi acasă! Imediat! Nu mă mișc de aici până ce nu pleci!

Tanța răspunse cu dispreț:

— Voi pleca atunci când voi crede eu, fiindcă, știi prea bine, ordinele tale nu mă impresionează deloc, absolut deloc!

— Așa?... Mă și înfrunți? izbucni Jean, găsind astfel un pretext de a se retrage cu demnitate. Bine! Rămâi și continuă orgia! Ai să dai tu socoteală, n-ai grijă!

Titu Herdelea, aiurit, închise ușa după el. Tanța observă cu un surâs silit:

— A ținut deschisă ușa idiotul. Ni s-a răcit odaia!

Totuși se îmbrăcă repede. Titu ar fi vrut să-i spuie cuvinte de îmbărbătare sau măcar de dragoste, și-i era teamă să nu pară ridicol. Tanța însă era atât de liniștită, parcă nu s-ar fi întâmplat nimic. Pe tânărul Herdelea îl mira liniștea și siguranța ei. El era convins că Jean va provoca scandal. Nu bănuia și nici Tanța nu-i spusese că siguranța ei are un temei: maică-sa i-a comunicat planul lui Jenică de a părăsi pe Lenuța, Jenică va afla că îi cunoaște secretul și prin urmare nu va cuteza să vorbească despre ea de frică să nu vorbească și ea despre el.

— Mă iubești, Titușor? întrebă Tanța, lipindu-se de el, la despărțire.

— Mult, dragostea mea cea mai frumoasă! zise Titu cu glas tremurat.

Două zile tânărul Herdelea stătu pe spini, așteptând din moment în moment o prăbușire. Pe Jean nu-l întâlni, de la Tanța nu mai avu nicio veste, iar doamna Alexandrescu își continua ciripirile amoroase ca totdeauna.

Tocmai se gândea că se vor fi aranjat lucrurile când, a treia zi după-amiazi, doamna Alexandrescu îl strigă. O găsi singură și mâhnită:

— Vezi, domnu Titu, ce-mi făcuși?... Mi-a spus Jenică numai mie, că nu

vrea să întristeze pe părinții lui, săracii. Se poate, domnu Titu? Să abuzezi de un îngeraș nevinovat?... Nu m-am așteptat, îți jur, la una ca asta! Eu credeam că ardelenii sunt oameni așezați, cuminți și când colo... Te-am introdus în casa oamenilor cu gânduri frumoase, să nu ne batem joc de biata fată neștiutoare. Acum ce vrei să faci? Că de s-ar întâmpla să afle bătrânul, cât e dânsul de sensibil la onoarea familiei lui, ar fi în stare să tragă și cu revolverul!

Tânărul Herdelea înțelegea ce răspuns așteaptă gazda lui, dar nu-l putea da. Declară că el iubește pe Tanța, că iubirea lor nu e ceva trecător și pe urmă se pierdu în bolboroseli despre nesiguranța situației lui, despre speranțele viitorului, când se va putea pecetlui dragostea... Observă totuși că doamna Alexandrescu nu insistă cum se temuse dânsul. Pe ea o interesa Jenică în primul rând. Și Jenică îi interzisese să mai primească pe Tanța cât va avea chiriaș pe Titu. De dragul lui Jenică doamna Alexandrescu rugă pe Titu să-și caute altă locuință, mai ales că tot era sfârșitul lunii. De altfel, și fără întâmplarea aceasta nu l-ar mai fi ținut, căci e posibil să aibă nevoie Mimi de cameră. Nu voia să-i spuie, nici chiar lui Jenică nu-i spuse că pe Mimi a surprins-o zilele trecute soțul ei ieșind din apartamentul unui admirator mai vechi al ei și acum se află tocmai în discuțiile despărțirii, Vasile fiind hotărât să n-o ierte și s-o izgonească din casă, dacă nu pleacă ea de bunăvoie.

În două zile Titu își găsi o odaie mai bună, cu același preț, în strada Imprimeriei, aproape de redacție și mai în centru. Soții Gavrilaș, care aveau neînțelegeri cu niște chiriași, și erau hotărâți de vreo lună să se mute, tărăgănând numai din cauza tânărului Herdelea, descoperiră în aceeași stradă o locuință potrivită. Când îl duse să-i vază noul domiciliu, preotul Belciug îi zise:

— Bine c-ai scăpat de-acolo unde ai fost, dragă poete! Că mie nu mi-a plăcut deloc doamna ceea bătrână și pictată ca o teatralistă, care tot cânta și trăgea cu ochiul și se răsucea, de parcă zbiera după amor... De muieri d-astea să te ferești, că trebuie să fie tare periculoase...

3

— Ce ne facem, coane Miroane, cu oamenii, că nu mai vor să primească învoielile vechi, ba mă și amenință! se tângui Cosma Buruiană frângându-și mâinile. N-aș mai fi vrut să vă supăr cu necazuri d-astea, dar e primejdie, coane Miroane, cu oamenii. Ori au înnebunit, ori cine știe ce i-a cuprins, că nu i-am mai pomenit așa de îndârjiți niciodată!

Miron Iuga îl iertase în sfârșit pentru boroboața cu porumbul de astă-toamnă. Îi era milă de el, dar nu se putu opri să nu-i zică:

— Ia seama să nu ți se năzare ca atunci cu furtul!

Cosma se închină umilit:

— Lăsați-mă, coane Miroane, c-am pătimit destul din pricina aia! De la Crăciun nu e noapte să nu fi fost dijmăluit și n-am mai cutezat nici să vă spun și-am răbdat. Dar ce-i acum e grav de tot!

Arendașul îi spuse apoi că țăranii între dânșii vorbesc că, și de vor face învoieli cu boierii, la muncă nu vor ieși până ce nu li se va împărți moșia Babaroaga, care nu-i face trebuință cucoanei și umblă s-o vânză la alți boieri, că ei nu vor mai sta fără pământ, că ei asudă și sângerează muncindu-l și deci al lor trebuie să fie, că așa vrea și regele, și chiar mulți boieri, numai cei de la cârmă se împotrivesc și-i țin cu sufletul la gură. Lui i le-au povestit toate astea slujitorii mai de încredere, încât trebuie să fie adevărate.

— Rezultatele demagogiei uite-le, dacă într-adevăr e cum spui! zise bătrânul. Dar mă mir că eu n-am auzit încă despre treburile astea?

— Apoi dumneavoastră nu îndrăznesc ei să vă spuie, coane Miroane! făcu Cosma. Că li-e frică și rușine!

Iuga nu se grăbise cu învoielile, pentru că tot proiecta să facă unele modificări pe care le socotea favorabile și pentru dânsul, și pentru țărani. De altfel, cu parte din săteni încheiase din toamnă, încât continuitatea muncilor o avea asigurată... Chemă pe logofătul Bumbu, care mărturisi că și lui i-au cam vorbit oamenii despre schimbări, că chiar unii din cei ce s-au tocmit astă-toamnă zic că nu vor ieși la muncă dacă nu se îndreaptă învoiala. Când însă Miron Iuga îl privi întrebător, logofătul, înfricoșat, adăugă că țăranii așa vorbesc în toți anii în preajma primăverii și se frământă și pe urmă, neavând ce face, se învoiesc și ies la muncă.

— Stai, măi Leonte, omule, că tu prea iei lucrurile ușurel! zise arendașul îngrijorat. Au vorbit ei, oamenii, și altădată, dar ce-i acuma n-a mai fost niciodată. Că doar și eu cunosc pe țărani, și cu ei trăiesc și am trăit...

— Vreme mai este destulă, făcu Bumbu mai șovăitor, că pământul încă

nici nu s-a spălat bine de rugina zăpezii.

Bătrânul Iuga nu voia să se arate impresionat, deși cele auzite nu-i plăceau deloc. Firește că arendașul, fricos și plângăreț cum i-e firea, mai umflă realitatea. În orice caz prevederea nu strică. Porunci logofătului să înceapă de mâine chiar încheierea învoielilor și într-o săptămână să isprăvească cu toți. Renunță la modificările meditate. Dacă oamenii sunt învrăjbiți, le-ar putea socoti împovărătoare pentru dânșii.

A treia zi, Leonte Bumbu înștiință pe boier că niciun om n-a iscălit încă și că toți vor să-l roage pe dumnealui să-i ușureze, fiindcă nu mai pot răzbi cu învoielile vechi.

În aceeași zi, după-amiazi, se prezentă învățătorul Dragoș. Mai fusese de două ori după Crăciun, în chestii de școală. Miron l-a primit cu toată bunăvoința, ca o urmare a surprizei bune ce i-a făcut cu colindele și imputându-și că l-a apreciat prea sever înainte din pricina unor impresii poate superficiale, când, în fond, învățătorul e bărbat copt și potolit. Deși acuma era plictisit de ce-i spusese logofătul și n-avea chef de conversații, venirea învățătorului, după o clipă de chibzuire, i se păru folositoare, zicându-și că prin el va putea influența spiritele sătenilor întru restabilirea liniștii și a ordinii tradiționale. Îl pofti să șadă, îi oferi o dulceață, îl întrebă despre mersul școlii... Ion Dragoș era puțin palid. O emoție grea i se citea pe față și-i tremura în degete.

— Te-am luat cu vorba și nu te-am întrebat: ce vânt te aduce? zise în sfârșit Miron prietenos. Spune dumneata întâi, că pe urmă am să-ți spun și eu altele!

Învățătorul îngălbeni mai tare. Mâinile, așezate pe genunchi, își jucau nervos degetele.

După primele cuvinte ce rosti, observă că Iuga se întunecă. Asta, însă, în loc să-l intimideze, îl întărâta și-l îndemna să continue mai calm și cu mai multă siguranță.

— În definitiv dumneata ce dorești? îl întrerupse apoi deodată bătrânul.

Întreruperea nu-l tulbură deloc. Continuă a-i expune că el, personal, nu dorește nimic, că și-a permis să vie și să-i tălmăcească durerile sătenilor, numai fiindcă sufletele sunt prea agitate din cauza foamei și a mizeriei. Țăranii văd încă în Miron Iuga pe părintele lor, de la care nădăjduiesc o îndulcire a soartei ce-i apasă.

Învoielile actuale sunt însă atât de grele, că nu se mai pot suporta. Pe urma lor majoritatea oamenilor au flămânzit îngrozitor toată iarna. Cu un sacrificiu relativ neînsemnat s-ar putea îmbunătăți viața tuturor...

— Dumneata în numele cui vorbești? întrebă iarăși Iuga.

— În numele sătenilor, domnule Iuga! zise Dragoș simplu.

— Te-au însărcinat ei pe dumneata să-mi comunici doleanțele lor?

— Nu, nu m-a însărcinat nimeni, domnule Iuga, dar eu m-am crezut obligat, fiindcă mi s-au plâns și...

— Atunci pune punct, făcu bătrânul sever. N-am nevoie de mijlocirea dumitale pentru a afla ce doresc oamenii mei! Mijlocitorii de teapa dumitale sunt pacostea sătenilor. În loc să fiți luminătorii poporului, îi otrăviți sufletul și încurajați toate nemulțumirile ca din exploatarea lor să vă creați merite și popularitate... Degeaba, prima impresie nu mă înșală pe mine niciodată. Bine te-am văzut eu și te-am judecat de când am făcut greșeala de te-am adus în sat, ca să-mi turburi viața bieților oameni!

— Vă rog să credeți, domnule Iuga, că eu... zise învățătorul cu un involuntar zâmbet de supunere.

Pe Miron îl sâcâia eternul „domnule Iuga" care i se părea sfidător. Îi reteză vorba mai energic:

— Destul! Eu nu discut cu samsarii nepoftiți!

— Conștiința mi-a dictat să-mi fac datoria și mi-am făcut-o! murmură Dragoș puțin abătut. Dumneavoastră veți decide cum credeți de cuviință... Spuneați însă că vreți să-mi comunicați și dumneavoastră ceva?

— Nu, nu! protestă Iuga. Cu dumneata eu nu mai am ce vorbi. Alții ar trebui să vorbească cu dumneata!

Întoarse spatele. Învățătorul se retrase fără zgomot.

Când venise încoace avusese bătăi de inimă dureroase și emoția îi uscase cerul gurii și gâtlejul. Își aranjase în creieri cele ce voia să spuie bătrânului boier Miron. Toate erau limpezi, străvezii și convingătoare. Imposibil să nu fie înțeles și aprobat. Se înfățișa o situație excepțională și primejdii excepționale și iminente. El le simțea, și le vedea, și le auzea. A le păstra pentru dânsul și a le ascunde ar fi fost neleal față de omul care, printr-un gest, ar putea să înlăture miasmele ce turbură văzduhul, să restabilească încrederea și răbdarea până la o soluție mai trainică.

Pleca acuma dezamăgit de sine însuși, nu de Miron Iuga. Își blestema neputința de a-i fi lămurit ceea ce în sufletul său era atât de limpede. Transformate în fraze, lucrurile care-i sângerau lui inima apăreau reci, mărunte și fără nicio importanță, încât nu încape mirare că Iuga le-a primit fără înțelegere.

Ajunse în uliță cu surâsul supus uitat pe față. Călca cu băgare de seamă, sprijinindu-se în umbrelă ca într-un băț, ferind noroiul și bălțoacele, ținând marginea. Din ograda babei Ioana îl strigă deodată glasul lui Anton nebunul:

— Domnule Nică!... Stai, nu fugi!

Anton se cuibărise, de cum a dat iarna, la baba Ioana, care-l ocăra și-l răbda. Învățătorul își continuă calea. Din urmă însă Anton se apropia, desculț, înflăcărat.

— De ce fugi, domnule Nică? C-ai fost la boierul cel bătrân? Să nu-ți fie rușine și nici rău să nu-ți pară, că s-a apropiat ziua judecății și a socotelilor, iar cine a stat cu mâinile-n sân are să răspundă! Când vor sosi călăreții pe armăsari albi cu vestea cea mare, atunci dumneata ai să te ridici să strigi că...

În clipa aceasta, glasul babei Ioana se auzi chemător:

— Păsărelele mamii, păsărele, păsări...

Nebunul încetă brusc și se întoarse, parcă ar fi fost chemarea lui, bolborosind supus:

— Stai că viu, maică Ioană!

Ion Dragoș îi auzi pașii desculți, leopăind în tină și depărtându-se, și glasul babei:

— Păsărelele mamii...

4

Câteva zile după ce se mutase, într-o dimineață, intrând în redacție, Titu Herdelea găsi pe Roșu mai ursuz ca de obicei.

— Ei, văzuși dreptatea mea, puiule? zise cu o strâmbătură batjocoritoare. Acuma ce mai spui, ai?

Tânărul Herdelea nu pricepea despre care dreptate vorbește secretarul, căci el în toate și întotdeauna își descoperea dreptatea lui. Răspunse cu un surâs vag de aprobare. Roșu insistă:

— Sper că ai citit în ziarele de dimineață? Dar ce e în ziare e floare la ureche. Ministerul de Interne dă drumul numai telegramelor inofensive. Realitatea, ehe, băiete, realitatea e...

Încheie cu un gest care voia să exprime maximul de îngrijorare patriotică. Cum însă Herdelea continuă să tacă nedumerit, secretarul continuă misterios:

— Dansul macabru a început! Și boierii noștri își pierd capul! Să-l vedem acuma pe gentilul nostru Deliceanu cum o întoarce, că eu i-am atras de mult atenția...

Tocmai după un sfert de ceas de ocoluri, ghici și Titu că Roșu vorbește despre niște tulburări țărănești izbucnite undeva în Moldova. Mici notițe și telegrame apăruseră de câteva zile în toate jurnalele, fără să li se dea importanța ce le-o atribuia secretarul *Drapelului*. Se vorbeau mai multe prin oraș, dar cu oarecare satisfacție și nu cu temeri. Tânărul Herdelea căută să liniștească pe Roșu cu motivarea ce o auzea pretutindeni, anume că e vorba doar de mici corecțiuni aplicate ovreilor, care exploatează prea neomenos pe bieții țărani de prin satele moldovenești.

— Nu-i nicio pagubă dacă se vor pierde câțiva perciuni! zise Titu râzând. Numai așa o să mai scape satele de ei, că prea s-au înmulțit! Secretarul sări ars:

— Bravo, puiule! Aci am vrut să te aduc! Asta e mentalitatea care duce țara de râpă, huliganismul ăsta, care vede în ovrei cauza tuturor relelor... Eu aș admite totuși chiar barbaria contra ovreilor, dacă mi-ai garanta că prin ea se evită răul cel mare, care e pe drum! Poți însă dumneata să garantezi unde se oprește operația asupra perciunilor? Ești sigur că mâine sau poimâine țăranii nu vor continua operația prin bărbile boierilor și arendașilor creștini?

Titu Herdelea își aduse aminte că Roșu e ovreu și-i păru rău că a făcut o glumă ieftină în fața lui, atingându-i susceptibilitatea firească de rasă. Ca să-și repare greșeala, se grăbi să aprobe tot ce spunea Roșu, subliniind cu câte

un „desigur“ sau „evident“. Și secretarul se străduia să-i demonstreze că toate revoluțiile așa încep, cu câte o tulburare neluată în seamă sau considerată fără importanță. E avertismentul. Dacă se iau măsuri potrivite, imediat, dezordinea se poate localiza și potoli fără consecințe grave. Altminteri, focul se întinde până ce cuprinde o provincie, o țară, un continent.

— Acum însă, ce se întâmplă, amice? Lumea nu vede în cele ce se petrec în Moldova decât o agitație contra ovreilor. Și, cum spuneai și tu adineaori, ce pagubă dacă o să mănânce bătaie niște jidani? Lasă-i să mănânce. E o supapă de siguranță. Bătând pe jidani, țăranii se vor răcori și vor uita pe ceilalți boieri și arendași, care nu-s jidani, dar îi exploatează la fel, dacă nu și mai rău. Să nu-ți închipui că astea-s vorbe de clacă, puiule! Urmărește toată presa! Pretutindeni, mai în surdină, mai pe față, sunt justificate, aprobate, chiar blagoslovite sălbăticiile țăranilor răzvrătiți, cu scuza subînțeleasă bineînțeles „jos jidanii“. Se spune că e o cauză sfântă la mijloc și, desigur, așa este, căci cauza țăranilor e sfântă și dreaptă. Cu toate astea, în loc să i se caute soluții cinstite, care să aline cât de cât mizeria țărănească, toți toarnă untdelemn pe focul încins. Opoziția, bine, să zicem, e opoziție și vrea să profite chiar de o catastrofă, ca să puie mâna pe putere... Cel puțin guvernul de-ar fi cuminte! Aș! Face mai rău decât opoziția, fiindcă nu face nimic. Și-a pierdut capul sau încă nu-și dă seama de situație. Destul că pârjolul se întinde și nimeni nu ia o măsură de apărare a ordinii. Ș-atunci iacă de ce-ți spun eu că e grav și că a început rostogolirea spre prăpastie!

Roșu își scotea mereu ochelarii de după urechi, îi ștergea atent, îi punea la loc și continua mai pasionat, vrând cu orice preț să convingă pe tânărul Herdelea, parcă de convingerea lui ar fi atârnat liniștirea tuturor primejdiilor. Titu era convins în sineși că elocința secretarului s-a dezlănțuit mai cu seamă din pricina nedelicateței lui involuntare și se credea obligat să asculte cu resemnare, deși în buzunar îl ardea o scrisorică găsită adineaori la portar, rămasă necitită, cu slovele Tanței. Spre norocul lui sosi Antimiu, un reporter gras, asudat, într-o blană soioasă, cu căciula de lutru fals pe ceafă și cu o gravitate pe față, ca și când ar fi fost deținătorul secretelor supreme de stat. Fără să învrednicească pe Herdelea măcar cu o privire, se prăvăli pe un scaun la biroul secretarului, oftând:

— Nene Roșule, se încurcă urât de tot chestia cu tulburările... După-masă e convocat Consiliul de Miniștri pentru a hotărî chemarea rezerviștilor!

Secretarul făcu triumfător către Titu:

— Ce-ți spuneam eu, onorabile?... Ai auzit?... Rezerviștii! Reporterul se pregătea să scrie informația. Roșu îl opri cu amărăciune:

— Anunță numai Consiliul de Miniștri. Restul nu poate merge la

Drapelul. Asta-i soarta noastră ticăloasă. Când ai o știre senzațională trebuie să-ți muști unghiile și să te uiți cu jind cum o publică *Adevărul*...

Peste câteva minute, din cabinetul directorial apăru însuși Deliceanu, ras, subțire, delicat. Fără surâsul lui obișnuit părea mai bătrân.

— Scrie tu, Roșule, că ești mai iute! zise directorul. Am să-ți dictez o informație care e de fapt un comunicat... Gata? Vasăzică:

„Față de știrile alarmante ce se publică de câteva zile într-o anumită presă, ni se comunică din sursă autorizată că în țară domnește cea mai perfectă liniște și opinia publică n-are niciun motiv serios de îngrijorare. Micile incidente strict locale se datoresc unor agitații de rea-credință. Guvernul, de altfel, este ferm decis a menține ordinea împotriva oricui, întrebuințând toate mijloacele legale.“ Așa!... Ia citește acuma!

Roșu citi. Directorul aprobă.

— Da!... O pui în capul informațiilor politice pe două coloane cu doisprezece aldine!...

Dădu să plece. Secretarul întrebă:

— Dar despre chemarea rezerviștilor dăm ceva?... Mi-a adus acuma...

— Nu, nu! întrerupse Deliceanu. Lasă numai comunicatul! De altminteri, chestia cu rezerviștii încă nu e sigură. E de văzut dacă în Consiliul de Miniștri se va decide asta sau poate altceva...

Titu Herdelea profitase și se retrăsese la o masă mai depărtată să-și citească scrisoarea. Tanța de-abia acum aflase că s-a mutat. Jenică n-a spus nimic părinților, dar o spionează și a amenințat-o cu scandal, dacă se mai duce la doamna Alexandrescu. Are să-i povestească multe, i-e dor și vrea să-l întâlnească. Să-i lase, tot la portar, într-un plic, noua adresă și apoi ea va veni negreșit... Titu ascunse scrisoarea, își însemnă adresa pe un petic de hârtie, fără nume. Îi era și lui dor de ea, de glasul ei blând și de ochii ei cu priviri învăluitoare. În zadar s-a bucurat, când s-a mutat de la doamna Alexandrescu, că a scăpat. Tanța îi rămăsese în suflet, de unde n-o putea smulge, oricât i se părea că e necesar să se despartă de ea. Lipsa ei îl durea și-l inspira. În fiecare seară dorul și-l plângea în strofe fierbinți. Nu mai cizela și nici nu le scria cu gândul să le publice, ci doar ca să-și mângâie inima.

Roșu, după ce plecă Deliceanu și reporterul, își reluă explicațiile, acuma înmuiate în sarcasm din cauza comunicatului care tăgăduia o realitate îngrozitoare. Tânărul Herdelea se făcea că-l ascultă, dar vorbele îi intrau pe o ureche și-i ieșeau pe cealaltă ca niște sunete fără sens. Îl preocupa numai Tanța. Se gândea să adauge la adresă și o oră prin care să-i indice că o așteaptă. Dacă ea nu va putea veni la ora aceea? În loc de oră adăugă: „Te iubesc“.

Când ieși de la redacție, răsuflă: în sfârșit s-a isprăvit cu tulburările! I se

părea că tulburările sunt numai o altă formă a eternului subiect de discuții care este aici chestia țărănească. E obiceiul țării să se vorbească mereu despre lucrurile cele mai grave, fără să se facă nimic. Vorbind, oamenii au iluzia că și-au împlinit datoria. Importantă e vorba, nu fapta. Mai ales când vorba poate propovădui toate grozăviile.

La masă, Gavrilaș îl întreținu tot despre tulburări. El a auzit pe la poliție lucruri urâte: că un orășel oarecare ar fi fost devastat de țăranii răsculați și că se vorbește despre mobilizarea armatei... După-amiazi se întâlni cu preotul Belciug foarte îngrijorat:

— Mi se pare că am nimerit rău cu venirea în țară. Se aud întâmplări întristătoare, nu știu cât sunt de adevărate. La hotel îmi spune portarul c-au sosit jidani de prin Moldova, care povestesc grozăvii mari...

— Pe-aici așa-s oamenii, domnule părinte! zise Titu cu o siguranță în care începea totuși să se amestece neliniștea. Le place să facă din țânțar armăsar. O fi ceva, nu zic, dar nici așa cum se vorbește...

— Mă gândesc dacă n-ar fi cuminte să mă duc eu frumușel acasă, să nu mă apuce pe aici vreo revoluție sau chiar un război. Doamne ferește, să se închidă granițele și să se oprească trenurile!

— Ia fugi, nu mai vorbi copilării! făcu tânărul Herdelea cu o strângere de inimă. Ce crezi dumneata, că asta-i țară de haram, domnule părinte? Fii liniștit și nu mai asculta toate prăpăstiile!

A doua zi se pomeni la *Drapelul* cu Grigore Iuga. Nu se întâlniseră de vreo două săptămâni. Venea să se intereseze care este adevărul în vălmășagul de știri ce circulau și se băteau cap în cap. La club se colportau lucrurile colorate după partide. Chiar oamenii despre care se știa că sunt în relații intime cu miniștrii sau nu știau nimic precis, sau ascundeau înadins adevărul. Nu mai fusese la Amara de la Crăciun, și din pricina divorțului, și din alte pricini. Dacă ar fi vreo primejdie, s-ar socoti obligat să rămâie la țară, lângă tatăl său.

— Cred că ziarele cunosc adevărul, deși scriu minciuni, zise Grigore cu un surâs silit. Predeleanu îmi spune să-mi văd de treburi, că nu poate permite guvernul să se întindă dezordinile în toată țara. Alții însă zic că guvernul e neputincios și nu mai poate stăpâni mulțimea întărâtată...

Titu Herdelea nu-i putea da nicio lămurire inedită sau măcar cu pretenție de autenticitate, nici nu voia să-i spuie simple basme auzite prin oraș. Îi făcu însă cunoștință cu Roșu care fu încântat și, după ce lăudă pe Titu, zise aproape solemn:

— Adevărul, domnul meu, e mai negru decât bănuiește lumea! Mișcarea se întinde mereu, zi cu zi, ceas cu ceas, și nu se știe dacă se mai poate lua vreo măsură care s-o poată stăvili. Iacă, aci am ajuns! Din fericire încă nu s-a vărsat sânge, încă nu s-au pierdut vieți omenești, dar nimeni nu știe ce

poate aduce ziua de mâine.

Îi zugrăvi amănunţit ce-a fost în cutare sat sau oraș, ce s-a prădat și ce s-a distrus, iar după toate declară ca un orator la tribuna Camerei:

— Se mișcă țara, domnul meu! Toată țara!

Grigore Iuga, impresionat de tonul profetic al secretarului, se hotărî să plece chiar mâine la Amara, invitând și pe Herdelea să-l însoțească, cu promisiunea că nu vor sta decât două-trei zile, iar de-ar trebui să rămâie mai mult, pe el îl va trimite în orice caz la București. Titu ar fi fost încântat să meargă, mai ales în vremea aceasta, și se uită întrebător la Roșu, care spuse protector:

— Poți să te duci, puiule! Sigur! Se poate să te refuz pe tine? Te pomenești că-mi aduci un reportaj interesant și pentru *Drapelul*. Ar fi senzațional. Adică, pardon... E vorba de Argeș... Pe acolo deocamdată pare să fie liniște. Totuși nu strică prudența nicăiri la țară în zilele astea tulburi. Așa că ia seama, puiule, să nu puie mâna pe tine țăranii!

— Ei, parcă eu sunt moșier! râse Titu.

— Nu râde, amice! făcu secretarul. Crezi că bieții ovrei care pătimesc acuma sunt boieri?

5

— Eu îmi fac datoria să te avertizez, draga mea, că nu e prudent să pleci acuma la țară! zise Gogu Ionescu cu o seriozitate neobișnuită. Firește, dacă nu mă asculți, eu nu te pot opri și în orice caz conacul de la Lespezi îți stă la dispoziție oricând. Cred însă că ai să mai reflectezi și...

— Am reflectat! îl întrerupse Nadina ironic. Și n-am putut descoperi niciun motiv care să mă reție. Din contră, toate mă îndeamnă să nu amân lichidarea, și lichidarea nu se poate face fără mine decât riscând să fiu înșelată, ceea ce nu pot permite, tocmai fiindcă sunt femeie, și toți speră să mă înșele. De altfel, nu merg singură. Iau pe avocatul meu.

— Așteaptă cel puțin să se mai clarifice situația!

— Nu plec mâine, Gogule! glumi Nadina. Încă n-am fixat ziua. Aș vrea să se mai usuce nițel pământul și să se îndrepte șoseaua... Și-apoi de unde atâta frică pe tine, când prin părțile astea e liniște deplină?

— Dă-o încolo de moșie acuma! făcu Gogu. O ai arendată, lasă pe arendaș să se descurce cu țăranii.

— Tu crezi serios că țăranii se războiesc cu femeile? Aida de!

— Bine, nu insist, fiindcă insistența mea te face să te încăpățânezi mai rău! zise Gogu. Am vorbit și cu tata. Și dumnealui crede că e o nebunie ce vrei să faci... Nu-ți mai spun de Jenny, care știi cât te iubește. Nu-i așa, iubirea mea?

Eugenia avea ochii plini de lacrimi. Vru să spuie ceva. Când deschise gura o podidi plânsul. Gogu se sperie:

— Iubirea mea, sufletul meu, ce-i asta? Se poate?

— Numai tu ești de vină, Gogule, că alarmezi lumea fără niciun motiv! protestă Nadina. Să mă ierți, Jenny dragă, te rog! Dacă știam că voi face atâta tulburare, nici nu vă mai spuneam că plec...

Erau invitații ei la masă. De când Nadina se afla în divorț, mâncau aproape permanent împreună, sau ei la ea, sau ea la ei.

— Dă-mi voie să-ți spun, dragă Nadina, că e o nebunie, pur și simplu nebunie! strigă în cele din urmă Gogu Ionescu, exasperat de îndărătnicia ei.

— Tocmai fiindcă e nebunie mă ispitește! zise Nadina cu o lucire mai vie în ochi.

Într-adevăr Nadina se înverșuna mai ales pentru că toată lumea o sfătuia să renunțe. Avocatul Olimp Stavrat, care-i susținea divorțul, un bătrânior cochet, cu o bărbuță îngrijită, a fost cel dintâi. Îi făcea puțină curte, uneori mai indiscret. Suspina în fața ei și ridica ochii spre cer, în semn de supremă pasiune. Când a auzit însă că trebuie să meargă cu ea la țară, s-a crezut

obligat să-i atragă atenţia asupra primejdiilor. O privire ironică a Nadinei a fost suficientă să-i schimbe părerea:

— Firește, n-am vorbit pentru mine, ci pentru dumneavoastră, coniță! Din parte-mi sunt gata oricând să vă însoțesc și până la marginea pământului. (Oftă și continuă.) Poate că, în sfârșit, veți observa că și în pieptul unui avocat bate o inimă...

Raul Brumaru refuză brutal:

— Ce-ți trece prin gând, Nadina? Acuma? La țară?... Vrei să-ți bați joc de mine? Nu, nu! Eu stau binișor la București!

Până și șoferul Rudolf găsise de cuviință să obiecteze că excursiunea aceasta e cam periculoasă.

Apărându-i astfel ca o aventură, plecarea la țară o pasiona. Desigur, n-avea motive serioase să se grăbească și ar mai fi putut aștepta. Divorțul se pronunțase, adevărat, dar până la transcriere mai erau vreo două săptămâni. Nici nu se gândea să încheie definitiv vânzarea până ce nu o va putea face pe numele ei. Dar își zicea că trebuie să hotărască cui vinde, să fixeze tot, încât în ziua când se va transcrie divorțul, să poată iscăli actul și să sfârșească orice contact cu țara.

— De ce vrei tu, Gogule, ca ultima mea călătorie la țară să fie banală? zise Nadina. Am oroare de banalitate!

6

Sâmbătă dimineața, pe când explica pentru clasa a patra domnia fanarioților, învățătorul Dragoș se pomeni în școală cu un jandarm care-i spuse încet că domnul plutonier îl poftește urgent până la post, având a-i face o comunicare. Învățătorul, parcă l-ar fi așteptat, răspunse liniștit:

— Bine, vin imediat...

Și, fiindcă jandarmul rămase pe loc, adăugă:

— Sau vrei să mergem împreună?... Și mai bine!

Se uita împrejur. Nu-și amintea unde și-a pus pălăria. Era pe masă. O văzu în sfârșit, dar întâi își luă paltonul. Iar întrebă pe jandarm:

— Să dau drumul copiilor ori...?

Și cum jandarmul strânse din umeri neștiutor, continuă:

— Adică, firește, de ce?... Bumbu Ștefan, ieși la catedră! Să ții liniște și să-mi scrii pe tablă pe cei ce nu ascultă și fac gălăgie, ai înțeles?... Să fiți liniștiți și cuminți, copii, că mă întorc numaidecât!

Se uită la jandarm, parcă ar fi vrut să vadă pe figura lui ceva. Fața jandarmului nu spunea nimic. Ieșind în uliță, îi zise mai hotărât:

— Trebuie să ne abatem un minut și pe la casa mea, ca să nu creadă nevastă-mea cine știe ce!

Doamna Dragoș se îngrozi văzându-l cu jandarmul după el. Începu să plângă cu hohote, apoi să afurisească. Soacră-sa îi ținea hangul.

— Stați, nu mă jeliți, că încă n-am murit! făcu Dragoș enervat de lacrimile lor. Stați, că nici nu știu de ce mă cheamă!

— Ia îmbracă-te, socrule, și du-te cu dânsul, nu ședea ca bolovanul! strigă Florica.

Bătrânul se iuți, parcă glasul l-ar fi dezmeticit dintr-o toropeală.

Învățătorul ar fi vrut să spuie ceva, doar pentru asta a venit cu jandarmul. Dându-și seama că nu poate întârzia, bâigui pierdut:

— Dacă s-ar întâmpla să nu mă întorc, atunci... Adică las' că i-oi spune tatii, dac-o fi așa, că tot vine și dumnealui... Ei, haidem să mergem!

Se gândi că ar trebui să-și sărute nevasta, cel puțin pe ea, dar își opri dorința, ca nu cumva să tragă a rău sau să o sperie mai mult. Ieșind, făcu mai slab:

— Rămâneți sănătoși!

În fața postului de jandarmi era căruța cu doi căluți a lui Lupu Chiriţoiu. Învățătorul întrebă cu o tresărire:

— Încotro, moș Lupule?

— Nu știu, dom' Nică! răspunse bătrânul. Mi-au poruncit dumnealor să

viu cu căruța și cu merinde pentru cai și a trebuit să viu!

Plutonierul Boiangiu îl aștepta în curte și-l primi cu o mutră de ușurare, parcă i-ar fi fost teamă că n-are să sosească. Își dădură mâna ca totdeauna și intrară în cancelarie.

— Ce s-a întâmplat, domnule șef, de m-ai luat chiar din clasă? zise Dragoș cu mirarea celui ce nu bănuiește nimic, deși în sinești era sigur că trebuie să fie efectul supărării lui Miron Iuga de acum trei zile.

Boiangiu făcu un gest vag, care voia să arate că el n-are nicio vină. Pe urmă îi spuse că a primit ordin telegrafic să-l trimită foarte urgent la Pitești și să-l prezinte domnului prefect personal.

— Și pentru care motiv, domnule plutonier? zise învățătorul aproape solemn.

— Eu am un ordin, domnule Dragoș, și trebuie să-l execut! răspunse Boiangiu. Așa că îmi pare rău, dar...

— Vai de mine, nu-ți fac niciun reproș! protestă Dragoș. Credeam numai că poate cunoști motivele, cu toate că în fond ar fi același lucru... Atunci când zici să plecăm?

— Cât mai repede! așa-mi sună ordinul! spuse plutonierul. Dacă însă vrei să-ți aducă ceva de acasă, mai putem zăbovi vreo oră, dar mai mult nu, căci până la Pitești e cale lungă și căluții lui moș Lupu...

— Foarte bine... întrerupse învățătorul, căutând să păstreze o ținută demnă, mai cu seamă simțind că începea să se clatine. Auzișsi, tată, porunca?... Acu du-te degrabă și dă întâi drumul copiilor acasă, că i-am lăsat singuri în școală, și apoi spune-i Floricăi să-mi aducă ce crede dânsa pentru drum, dar iute, să nu pierdem vremea și să-l încurcăm pe dumnealui!

Plutonierul oferi un scaun învățătorului. Vorbiră despre lucruri indiferente. Un moment apăru și doamna Boiangiu să întrebe pe Dragoș ce mai face Florica. Pe urmă, peste vreo jumătate de ceas, năvăli Nicolae, fratele învățătorului, care nu fusese acasă și aflase de la oameni. Era speriat și furios. Strigă că are să se ducă la boierul Miron, să-i cadă în genunchi... Boiangiu se supără: să nu-i facă lui neplăceri, altfel întoarce foaia... Sosi Florica cu merinde și cu schimburi.

— Atunci, domnule Dragoș, suntem gata? zise plutonierul. Vasăzică, putem pleca?...

Deschise ușa de la camera jandarmilor, ordonând:

— Bogza!... Aide!... Gata!...

Un jandarm înarmat se ivi în ușă, bătând din călcâie. În ogradă și în uliță erau strânși vreo treizeci de țărani. Vestea că învățătorul a fost arestat s-a răspândit în sat ca focul. Boiangiu se încruntă. Îi era frică să nu se întâmple vreo complicație. Îi luă totuși cu blândețe:

— Da voi altă treabă n-aveți, măi oameni?... Faceți loc!... Veniți să căscați gura, parcă ar fi panoramă!

Marin Stan se apropie confidențial, socotindu-se mai prieten cu șeful:

— Don' plutonier, fii bun, zău... E păcat de don' Nică, zău așa! Dumneata, dacă vrei, poți!

— Marine, vezi-ți de treabă, că mă superi! mârâi Boiangiu. Fiindcă se mai găsiră și alții să stăruie, plutonierul zori pe Dragoș, care-și lua rămas bun de la Florica:

— Aidem, domnule învățător, aidem!... Și te rog foarte mult să ai toată grija pe drum, să nu se întâmple ceva, căci jandarmul are ordin să tragă!

— Fii liniștit! zâmbi Dragoș, adăugând către țăranii care înconjurau căruța: Să ne vedem cu bine, oameni buni!

— Dumnezeu să-ți ajute! răspunse mulțimea.

Căruța porni. Dragoș nu mai întoarse capul. Lângă el, arma jandarmului se clătina ca un avertisment. Florica, cu obrajii uzi, porni pe mijlocul uliței, după căruța ce se micșora mereu. Boiangiu răsuflă ușurat c-a scăpat de-o grijă mare. Acuma explică mai blajin oamenilor adunați:

— Credeți că eu fac de capul meu?... Dacă vine porunca de sus, trebuie s-o împlinesc, că sunt soldat și soldatul nu crâcnește!

— Apoi asta așa-i! aprobară câțiva țărani.

Mulțimea totuși rămase în șosea, vorbind, sfătuind, întrebând. Deodată Nicolae Dragoș izbucni amărât:

— Stați, stați și sporovăiți ca babele, în loc să mergeți la boierul Miron, să vă rugați să nu-l năpăstuiască pe bietul Nică... Și nu vreți să știți că numai din pricina voastră s-a stricat cu boierul și...

Țăranii ascultau, unii aprobau, mai mulți tăceau. Cineva zise: „Putem să ne ducem, că n-are să ne omoare", altul mormăi gros: „Parcă boierul are să se uite în gura voastră", iar unul strigă sfătos: „Da' de ce nu te duci tu, Nicule, și îndemni numai pe alții?"

— Zic eu că nu merg? se înfurie flăcăul. Crezi că mi-e frică de boier ca vouă?

Alți țărani soseau mai alarmați. Începură să se amestece și femei, și copii printre bărbații care umpleau ulița de la postul de jandarmi până la baba Ioana. Tot vorbind și tocmindu-se, mulțimea ajunse pe nesimțite în fața conacului Iuga. Pe când Luca Talabă spunea într-un grup că în alte părți oamenii nu se lasă așa călcați în picioare, Trifon Guju răbufni cu glasu-i pătrunzător:

— Aidem, măi oameni, că-i mai mare rușinea să ne tot ciorovăim ca babele!

Intrară în ograda argaților. Un stol de porumbei se ridică în văzduh, iar galițele se risipiră speriate. Curtea se umplu. Leonte Bumbu, logofătul, ieși

mirat dintr-o odaie în capul gol:

— Da ce-i, de-ați venit tot satul?

Răspunseră mai multe glasuri deodată. Logofătul se scărpină în ceafă:

— Are să se supere boierul că...

— Las' să se mai supere și dumnealui, că noi ne-am supărat destul, strigă din grămadă un glas necăjit.

Întâmplarea aduse în clipa aceea pe Miron Iuga. Deșteptarea primăverii parcă-l întinerise.

— Ce-i, Bumbule, cu oamenii ăștia, ce poftesc?

Marin Stan începu rugămintea, alții o continuară până ce Iuga se dumeri:

— A, vasăzică l-au arestat?... Foarte bine au făcut... Acuma cred că o să vă vie și vouă mintea cea bună a rumânului!

Câțiva strigară obraznic să-l ierte. Miron se înfurie:

— La mine nu se prind treburile astea! Mă mir că încă nu mă cunoașteți, că doar împreună trăim! Eu v-am socotit oameni de omenie, dar mă tem că am greșit. Acuma veniți grămadă, iar la învoieli vă codiți!

— Nu mai putem, cucoane, cu învoielile vechi! țipă Toader Strâmbu. Îmi pier copilașii de foame, măcar că am muncit de...

— Nu mai puteți? făcu Miron Iuga. Foarte bine! Stați acasă, și leneviți, și văitați-vă!... Cine-i harnic și cumpănit poate să trăiască din munca cinstită...

— D-apoi că nimeni nu șade, cucoane, că muncim toți destul, dar și dumneavoastră trebuie să ne mai ajutați! zise Serafim Mogoș domol și hotărât.

— Eu la tocmeală nu stau cu nimeni și nici nu vă rog! spuse bătrânul Miron aspru. Pământ să fie, că brațe de muncă se găsesc cu miile! Dacă voi nu vreți să munciți, vom aduce oameni din Transilvania!

— Ba străini să nu vie, cucoane, că pământurile astea noi le-am muncit totdeauna, nu străinii! strigă Trifon Guju.

— Tu crezi că am să te întreb pe tine, prăpăditule? se revoltă Miron Iuga. Asta vă mai lipsea, obrăznicia!... Aideți, am terminat cu voi! Să-mi curățați locul numaidecât!

— Apoi așa nu-i bine, cucoane! făcu Luca Talabă dârz. Nu-i bine deloc.

Miron Iuga nu se clinti până ce se goli curtea. Apoi porunci scârbit:

— Bumbule, închide porțile!

7

A doua zi, duminică, pe când ieșea lumea de la biserică, se răspândi vestea că adineaori ar fi trecut prin sat doi călăreți pe cai albi cu porunci de la vodă. În fața cârciumii pe bătătura unde se ținea hora, pâlcuri de oameni se opriră să afle noutăți. Mulți născoceau amănunte alandala. Ignat Cercel, ca un câine de pripas, trecea de la un grup la altul, cu aceeași întrebare:

— Oare n-o fi poruncit despre pământuri, măi oameni? Primarul Ion Pravilă, după ce ascultă în dreapta și-n stânga, strigă în batjocură:

— Măi, nu cumva or fi cai verzi pe pereți călăreții voștri? Nu râse nimeni. Un bătrân îl probozi:

— Degeaba batjocorești, don' primar, că astea nu-s de batjocorit! Că nici strâmbătatea nu poate stăpâni mereu și trebuie să vie vremea dreptății!

— Apoi dreptatea nu vine călare, moșule! făcu Pravilă cu alt glas.

— Vine cum poate și bine că sosește! bâigui bătrânul.

Leonte Orbișor povestea că Anghelina lui Nistor Mucenicu s-ar fi întâlnit cu călăreții. Așa i-a spus lui cineva, nu știe cine. Lupu Chiriţoiu socotea că trebuie să fie ceva adevărat, fiindcă și el a auzit multe la Pitești ieri, când l-a dus pe don' Nică.

Peste un răstimp, Vasile Zidaru aduse pe Anghelina să mărturisească dânsa ce-a fost și cum. Femeia se codea și se rușina să vorbească în fața atâtor oameni care o încurajau cu ochii lacomi:

— Aoleu, păcatele mele, mi-am lăsat copiii singuri și... Primarul vru să o ia la instrucție. Anghelina se sperie și se apără că trebuie să-i mai fi văzut și alți oameni, că doar călăreții nu se fereau și nici n-aveau de ce:

— Spune, muiere, din fir în păr, că nu te mănâncă nimeni! o îndemnă Ignat cu blândețe. Vrem să știm și noi poruncile și să nu greșim!

În sfârșit Anghelina își luă inima-n dinți:

— Plecasem cu băiețelul de mână până la soacră-mea, să-mi mai împrumute niţel porumb... când treceam pe la biserică tocmai trăgeau clopotele de sfânta evanghelie și mă închinam, și-mi era rușine, că de atâtea griji și necazuri nici la sfânta slujbă nu mai pot răzbi. N-apucai bine să mă închin, că și văzui venind pe uliță doi călărești pe cai albi, de m-am mirat. Veneau din sus, dinspre Lespezi. Mă dădui la marginea uliței, dar numai ce mă pomenii că unul mă strigă și zice: „Unde te duci, muiere?" Zic: „Numai colea, la soacră-mea..." Și cellalt zice: „Văd că ești necăjită rău, dar n-ai grijă, că noi aducem veste mare, că pe noi ne-a trimis vodă să dăm de știre oamenilor că toate moșiile sunt ale lor de-aci înainte, și să se apuce de îndată să le împartă după dreptate, iar pe boieri și pe arendași să-i alunge și

să le ardă conacele, și curțile, și toate acareturile, ca nu cumva să se mai întoarcă înapoi! Ai înțeles, femeie? ...Și să nu întârzie deloc oamenii, că așa e porunca lui vodă și cine nu ascultă porunca, amarnic are să ispășească!“ Uite așa mi-a spus călărețul și eu zic: „Am înțeles, dar...“ „Apoi atunci bine! Rămâi sănătoasă!“ „Dumnezeu să v-ajute și dumneavoastră!“ Dânșii au pornit devale și eu m-am întors și m-am uitat după ei o bucată de timp, ș-apoi mi-am văzut de drum și i-am spus socrului ce mi-au spus călărețîi, și s-a mirat și dumnealui...

Oamenii tăcură, până ce Ignat Cercel zise, clătinând din cap:

— Mare minune și asta!

Mai aflară de la Anghelina că cei doi călărețî erau îmbrăcați în alb și că au trecut ori spre Ruginoasa, ori spre Vaideei. Pe urmă, primarul o trimise acasă să-și vază de copii.

Într-un târziu, veni și Anton Nacu, care avusese niște treburi la Ruginoasa, și povesti că și el s-a întâlnit pe drum cu călărețîi albi și i-au spus tot așa, că oamenii să-și împartă fără zăbavă pământurile boierilor și cine se împotrivește să nu fie cruțat, cum n-au fost nici oamenii cruțați de dânșii.

Cu toate că se desprimăvărase, era vreme mohorâtă, cu cerul de plumb. Oamenii se zgribuleau, dar nu se risipeau. Pe la amiazi, Matei Dulmanu sosi cu alți câțiva din Lespezi, aducând știrea că și pe la ei au trecut călărețîi. Irimie Popa, pândarul arendașului Cosma, se întorcea din Vaideei și spunea că și acolo se minunează lumea ce să fie cu călărețîi care au poruncit ca oamenii să bage plugurile îndată în moșia boierului...

— Ce să fie, măi Irimie? îl deslușî Leonte Orbișor. Ne-a mai venit și nouă rândul!

— Nu v-aduceți aminte de când vă spun mereu că vodă vrea să împartă oamenilor pământurile? făcu Ignat Cercel cu mândrie. N-ați vrut să mă credeți. Acu se adevărește de-a binelea!

Primarul amuțise; trecu la cârciumă să se încălzească cu un păhărel, iar peste câteva minute o șterse acasă, nevrând să fie de față când oamenii vorbesc prea multe prostii. Petre Petre, înflăcărat, amintea lui Luca Talabă cât au alergat prin București pentru moșia cucoanei, și încheie:

— Bine că nu ne-am încurcat!

— Ei, stai, băiete, că nu s-a isprăvit! Dacă s-ar împărți moșiile cum merge gura oamenilor, ehei, bine ar fi!

Atunci glasul lui Trifon Guju, zgrunțuros și ursuz, se înălță peste șovăirile țăranilor:

— Da noi ce facem, măi creștini? Șezătoare ori?...

— Așa-i, așa-i, ce facem? răspunseră alte glasuri desțelenite. Că de vorbe și de sfaturi ne-am săturat!

Volumul II:

FOCURILE

Capitolul VII: SCÂNTEIA

1

În aceeași duminică, pe la amiazi, Grigore Iuga cu Titu Herdelea coborau în gara Burdea, unde îi aștepta brișca galbenă de la Amara cu Ichim pe capră.

— Toate bune pe aici, Ichime? întrebă Grigore.

— Deocamdată pace, conașule! zise vizitiul. Răspunsul cu „deocamdată" nu-i plăcu lui Grigore, totuși nu insistă. Destul îl plictisise călătoria cu trenul. Într-un vagon a fost numai el cu Herdelea. Celelalte, de asemenea, aproape goale. În toate gările, în schimb, vălmășag de oameni speriați, care-și povesteau grozăvii despre țăranii răzvrătiți și mai ales despre intențiile lor. Toți recunoșteau până la urmă că la ei e liniște, ce-i drept, dar că se pregătesc lucruri nemaipomenite. Grigore știa bine că prin părțile acestea nu s-a întâmplat încă nimica și de aceea minciunile îl supărau, socotindu-le ca o propagandă directă pentru stârnirea dezordinilor.

În gară Titu avu apoi ghinionul să se mai întâlnească și cu Ilie Rogojinaru, arendașul cu care călătorise astă-toamnă și-l exasperase cu teoriile lui agrare practice. Nu mai scăpă de el până la Costești.

— Ei, cucoane, am avut ori n-am avut dreptate cu țăranii? îl apostrofase arendașul, mereu jovial și zgomotos.

Pe urmă a venit în compartimentul lor, să le mai treacă urâtul. Le-a povestit că se repezise la București, fiindcă prinsese din vânt o vorbă cum că moșia Babaroaga a doamnei Iuga ar fi de vânzare.

De mult tot umblă el să se tragă mai aproape de capitală și i-ar fi convenit de minune un petic de pământ în Argeșul de jos, în regiunea unde și-a început meseria asta grea de agricultor. S-a interesat nițel, și s-a dus în strada Argintari. Nu știa că boierii sunt în divorț și încă a întrebat pe doamna (tare mai e frumoasă, nu-i fie de deochi) ce mai face conul Grigore, de i-a venit să-i plesnească obrazul de rușine când a auzit cum e situația chiar din gurița cucoanei. Au discutat și au rămas să se întâlnească la țară acuma, în zilele astea, că dumneaei merge acolo tocmai pentru vânzarea proprietății. Și iată că s-a pornit răzmerița și trebuie să plece degrabă și el acasă, la Olena, să-și apere bruma de agoniseală, că el știe cum să vorbească și să se tocmească cu țăranii.

— Poate că ne-o feri Dumnezeu de pârjol! zise Rogojinaru într-un rând.

Numai stăpânirea să fie cuminte și energică. Țăranului îi trebuie dreptate, cucoane, dar și stăpân. Dacă stăpânul e slab, dreptatea nu-i mai ajunge. De aceea zic că fără o mână tare nu se vor liniști oamenii. Eu nu mă iau după jurnale, că jurnalele spun mai multe minciuni decât adevăr. M-am întâlnit însă alaltăieri cu un arendaș ovrei de pe lângă Vaslui. Ce mi-a povestit bietul om, nici nu-ți vine a crede. Cu țăranii s-ar fi înțeles el, cum s-a înțeles și altădată. Dar la încheierea învoielilor s-a pomenit cu prefectul, care le-a spus să nu se lase înșelați de arendașul jidan și mai bine să-l ia la goană. Auzi dumneata, prefect să îndemne pe țărani să ia la goană pe arendaș! Oamenilor atât le-a trebuit, că s-au și apucat să dea foc conacului, să omoare vitele și câte ticăloșii... Și de ce credeți că i-a aţâţat prefectul? Din ură contra jidanilor? Aș! Un cumnat de-al lui umbla să ia cu arendă moșia, și nu putea. Acuma, dacă a alungat pe ovrei, credea că vor pune ei mâna pe bunătatea de proprietate. Numai că socoteala a ieșit pe dos, că țăranii s-au ridicat pe urmă să împartă între ei pământul. Prefectul s-a supărat, firește, și a scos armata. Degeaba, oamenii nu s-au înfricoșat nici de armată, că știau bine că armata n-are voie să tragă, și unde mi-au început să se repeadă în soldați cu furci, cu pietre, de nici n-au nimerit, sărmanii, încotro să fugă!... Ei, apoi vedeți dumneavoastră, cum să se potolească oamenii și cum să fie ascultători, dacă tocmai cârmuirea îi învață la rele? Destul că opoziția își face de cap și țipă prin toate jurnalele că țăranii au dreptate și că sunt niște mielușei...

De altfel, plictiseala lui Grigore creștea cu cât se apropiau de Amara, parcă atmosfera s-ar fi încărcat mereu de mai multe presimțiri rele. Tânărul Herdelea, văzându-l cum se posomorăște, regreta că a venit și se întreba de ce l-o mai fi luat. Grigore își dădu seama și-i zise amărât:

— Să mă ierți că sunt cum sunt, dar nici eu nu mai știu ce e cu mine!

Brișca înainta anevoie pe șoseaua desfundată de ploile începutului de primăvară. Vizitiul îndemna telegarii, bombănind:

— Nu s-a zbicit deloc drumul... Dacă tot plouă și nu mai dă soarele...

Grigore observa cu atenție și satele, și câmpurile, parc-ar fi căutat să ghicească o taină. Sub bolta mohorâtă, pământul negru se zgribulea pătat cu dese ochiuri de apă tulbure, iar prin sate țăranii, ca duminica, mai pe la cârciumă, mai pe la câte o casă, se sfătuiau ca și altădată. Lui Grigore însă i se părea că în ochii lor lucește ceva deosebit și că toată înfățișarea lor ar fi mai dârză. După ce ieșiră din Lespezi, întrebă deodată pe vizitiu:

— Cu muncile cum mai stați, Ichime?

— Apoi stăm bine, conașule, că nici nu le-am început! răspunse vizitiul cu o șovăire. Și vremea a fost rea, c-a tot plouat, și nici oamenii nu s-au cumpănit încă la învoieli...

— A, nici învoielile nu le-ați făcut? zise Grigore.

— Nu le-am făcut, conașule, că oamenii se codesc și tărăgănesc, că pe aici a venit vestea că trebuie să se împartă moșiile la oameni, ș-apoi oamenii așteaptă împărțeala...

În Amara, în jurul cârciumii lui Busuioc, era mai multă lume ca de obicei. Ichim spuse că s-au adunat oamenii și din celelalte sate din pricina călăreților care au trecut de dimineață cu poruncile lui vodă.

Grigore deslușì până și pe fața tatălui său o îngrijorare, cu toate că bătrânul se silea s-o ascundă. Știa că de la el nu va afla nimic și că va trebui să ia contact direct cu țăranii, ca să-și dea seama de adevărata atmosferă, deși chiar puținele cuvinte ale lui Ichim i-o zugrăviseră suficient. Vorbi întâi cu logofătul Bumbu, care mărturisi că trăiește cu spaima în sân și nici măcar nu poate să-i spuie boierului cum stau lucrurile, și pentru că se sfiește, și de teamă să nu-l supere. Dacă ar fi consimțit acum trei săptămâni să îndulcească numai nițeluș condițiile învoielilor, azi n-ar mai avea nicio grijă. Atunci oamenii s-ar fi mulțumit cu câteva fărâmături, acuma nici nu mai vor să audă de ce-a fost. Mai ales de când umblă fel de fel de zvonuri despre împărțirea moșiilor, nu e chip să te mai înțelegi cu nimeni...

Ieșind apoi cu Titu Herdelea în sat, plutonierul Boiangiu le spuse că până acum e liniște și doar arestarea învățătorului Dragoș a cam aţâţat pe săteni. El nu cunoștea motivele arestării, prin sat însă merge zvonul că boierul Miron ar fi provocat-o, pentru că Dragoș a intervenit în favoarea țăranilor.

Se amestecară, în sfârșit, între oamenii adunați la cârciumă. Grigore îi întrebă de necazuri. Auzi răspunsuri blânde, dar în doi peri. Nu îndrăzneau sau nu voiau să-și deschidă inimile cu toate că privirile lor nu erau dușmănoase, ci mai curând întrebătoare.

Ispiti îndeosebi pe Petre, a cărui față aspră părea mai frământată de înfrigurare. Petre se zăpăci. El iubea pe Grigore ca pe un arhanghel, mai ales de când cu plata boilor și ștergerea datoriei, și ar fi fost în stare să sară în foc pentru el. Bâlbâi încurcat:

— De, coane Grigoriță, ne-am luat și noi după alții, că învoielile vechi au fost prea grele și nu putem trăi... Moș Lupule, ia spune matale conașului, că ești mai bun de gură și mai bătrân!

— Spune, moș Lupule, să te-auzim! îl îndemnă și Grigore cu o curiozitate prietenoasă.

— Apoi, conașule, unii s-au învoit, alții au mai chibzuit, cum i-a mânat mintea și simțirea pe fiecare! făcu Lupu Chiriţoiu tărăgănat. Da oamenii o duc tare greu, conașule, credeți-ne și pe noi! Eu sunt bătrân și cine știe de-oi mai apuca Crăciunul, dar mergem din rău în mai rău. Eram flăcău pe vremea bunicului matale, coane Grigoriță, și știu ce a fost. Era uite-așa ca matale și la fel de bun și de milos, și nu suferea să vadă un om flămând ori necăjit, că îndată poruncea să-i dea de la curte ce-i lipsea. Lua boierul din

zece una și așa ne ajutam și ieșeam deasupra nevoilor.

Și pământ era destul, că și oamenii erau mai puțini...

Se întinse la amintiri până ce alții îl întrerupseră întrebând pe Grigore ce să fie cu călărețiii care au vestit poruncile regelui și când și cum o să înceapă împărțirea pământurilor?

Întorcându-se spre casă, tânărul Iuga ceru impresiile lui Herdelea.

— Mie oamenii mi se par liniștiți, zise Titu. Dacă-i iei cu binele, te poți înțelege cu dânșii. Nu se știe însă până când, căci...

— Și tocmai asta e întrebarea cea mare! murmură îngrijorat Grigore.

Seara rămase în patru ochi cu bătrânul să discute împreună situația și mijloacele de întrebuințat pentru a evita o nenorocire posibilă. Miron Iuga strânse din sprâncene de îndată ce auzi că Grigore, pentru liniștea spiritelor, a stat de vorbă cu oamenii. Iar când tânărul îi ceru să intervie pentru eliberarea grabnică a învățătorului, bătrânul izbucni:

— Adică să mă umilesc eu în fața țăranilor?

— Nu e umilință, tată! zise Grigore. Dragoș n-a săvârșit nicio crimă care să...

— Dragoșul tău e instigatorul sătenilor mei! spuse Miron grav. El mi i-a zăpăcit, mi i-a ațâțat și le-a scormonit toate nemulțumirile. Ce-ați făcut voi la orașe, a făcut el aici, încât mi-a distrus toată munca mea de treizeci de ani!... De altfel, dacă nu știai, află că eu am cerut, motivat, prefectului să mi-l ridice imediat din sat și te asigur că lipsa învățătorului tău nu e deloc spre răul țăranilor!

— Te înșeli, tată! Dragoș e indispensabil aici în momentele acestea. Numai el ar fi în stare, prin influența lui firească, să mai înfrâneze pornirile de ură!

— O, dacă am fi ajuns în așa hal, ar fi rău de noi, Grigoriță! zise batjocoritor bătrânul. Frâna sunt eu, Grigoriță!

Tânărul se spăimântă. Înțelegea că tatăl său trăiește pe altă lume sau nu vrea să-și dea seama de realitate. Îi expuse toate câte le-a aflat, subliniind că n-a avut timp să afle decât cine știe a câta parte din nemulțumirile care amenință să se transforme în incendiu. Îl rugă, în sfârșit, să-l lase pe dânsul să încerce a se învoi cu țăranii.

Bătrânul refuză. Era convins că Grigore, cu metodele lui feminine, ar îngreuia situația. Avea atâta încredere în propria-i experiență și cunoaștere a oamenilor, că s-ar fi considerat înjosit dacă, tocmai în zilele grele, și-ar fi renegat mijloacele sale cu eficacitate experimentate în trei decenii și ar fi trecut mâna unui tânăr cu capul plin de teorii.

— Orice clipă de slăbiciune, orice ezitare, orice lipsă de energie n-ar face decât să încurajeze în rele pe nenorociții înfierbântați de agitațiile voastre! zise Miron ocrotitor. De altfel, tu exagerezi mult, desigur fără să-ți dai

seama, gravitatea stărilor de lucruri de aici. Ce-o fi în alte locuri nu știu. Bănuiesc că exagerările tendențioase au creat atmosfera apăsată în general. Cu oamenii mei însă eu am metodele mele încercate. Întâi supunere și pe urmă tocmeală. Firește cu două sisteme în același timp nu se poate lucra și nu se pot obține rezultate. Dacă m-ai fi întrebat pe mine, te-aș fi rugat să nu te amesteci între țărani și să nu le culegi revendicările. E un semn de slăbiciune, după părerea mea, ș-apoi mă descoperi pe mine ca pe un tiran fără inimă și-mi încurci socotelile.

— Când apare un conflict, e bine să fie un intermediar care... obiectă Grigore.

— Nu, nu! întrerupse bătrânul mai vioi, fiindcă își amintea cum și învățătorul îi vorbise deunăzi cam la fel. Eu nu cunosc niciun conflict și nici nu admit măcar posibilitatea de conflicte între mine și țărani. Ar însemna că și eu caut să-i exploatez ca alții, sau să profit de neputințele lor. Și tu știi că nu e în obiceiul nostru să ne îngrășăm din stoarcerea țăranului.

Discuția se lungi până târziu după miezul nopții. Tânărul Iuga încercă toate argumentele și rugămințile. Insistențele enervară de câteva ori pe bătrânul Miron, precum încăpățânarea bătrânului enerva pe Grigore, care trebui să-i spuie neted că atitudinea aceasta de sfidare a realității poate să-i pericliteze averea și viața.

— S-a făcut târziu și ne certăm în zadar! zise la urmă Miron. Îmi pare rău că n-ai ajuns încă să știi că tatăl tău nu cedează niciodată când e convins de dreptatea lui și că nu se pleacă decât înaintea lui Dumnezeu.

— Atunci mie nu-mi rămâne decât să plec cum am venit? întrebă Grigore uluit.

— Cred că da! mormăi bătrânul, dând din cap. Mi-ar fi fost drag să te am alături de mine, dar mi-e teamă că, în loc de a avea un sprijin, aș avea o piedică. Întoarce-te liniștit la București și lasă-mă pe mine să-mi apăr pământul. Cât trăiesc eu, asta e datoria mea...

A doua zi de dimineață, Grigore vru să reia convorbirea. Tatăl său îl opri hotărât, sfătuindu-l să plece. S-a gândit, a chibzuit și singura soluție este asta. Altfel, ar avea în fiece moment controverse care i-ar paraliza orice mișcare. Mai cu seamă că și Nadina și-a anunțat sosirea. Tânărul numai acuma află vestea și se revoltă:

— Ce impresie are să facă asupra lumii comerțul dumitale cu fosta mea nevastă? Bună, nu, cu siguranță. Nici chiar asupra sătenilor!

— Pentru că s-a despărțit de tine a devenit o ciumată cu care nu mai poți avea legături de curtenie sau de afaceri? făcu bătrânul. Ca-n toate, exagerezi și aici.

— Nu știu care exagerăm, tată, dar știu că eu, într-adevăr, nu pot rămânea să mă întâlnesc cu Nadina în preajma transcrierii divorțului! spuse

Grigore.

— Un motiv mai mult să mă lași singur spre binele amândurora! aprobă Miron Iuga grav.

Îndată după dejun trebui să plece, ca să poată prinde la Costești acceleratul. Brișca galbenă cu Ichim trăsese din vreme la scară. Miron își îmbrățișă odrasla fără emfază, ca totdeauna. Grigore îl sărută pe amândoi obrajii, înduioșat și de-abia stăpânindu-și firea.

— Am să reviu peste câteva zile, tată! Sper că atunci te voi găsi singur!

— Să revii când va fi liniște, Grigoriță! răspunse bătrânul, plin de încredere.

Însoți brișca până în fața noului conac, lângă rondul în formă de inimă, răvășit de intemperiile iernii. Ieșind pe poartă, Grigore întoarse capul. Bătrânul era în același loc, ca un stâlp înfipt în pământ...

În dreptul cârciumii, țăranii stăteau ca și ieri, parcă nici nu s-ar mai fi mișcat de acolo.

— Ce mai așteaptă oamenii, Ichime? zise Grigore.

— Parcă ei știu ce așteaptă, conașule? bolborosi vizitiul. Uite-așa, ca proștii...

Titu Herdelea se simțea de prisos, cum se simțise toată vremea. Se bucura că pleacă mai repede. I se părea că scapă dintr-un cazan clocotitor.

2

— Oare de ce-o fi plecând așa degrabă? întrebă Ignat Cercel cu ochii după brișca galbenă, ce se depărta.

Țăranii se uitau toți după brișcă, mai mult din obișnuință.

— Apoi ce să caute aici? zise cineva. Se duce unde-i mai bine și mai cald.

— Rămâne boierul cel bătrân, n-ai grijă! făcu Serafim Mogoș acru. Nu scapi de boieri cu una, cu două, Gherasime!

— Măcar de-ar fi toți ca dumnealui! strigă Petre. L-ai văzut și ieri cum a venit între oameni... Dacă n-ar fi bătrânul...

— Păi da, vezi bine, numai că bătrânul poruncește! zise Serafim.

Bătea puțin vânt. Oamenii își strângeau sumanele și-și înfundau căciulile. Nu se îndurau deloc să se împrăștie. Unii se mai repezeau pe acasă, să-și mai vază de vite ori să mai îmbuce, dar se întorceau curând, parcă le-ar fi fost frică să nu se întâmple ceva în lipsa lor. Cei din satele vecine, care fuseseră ieri să întrebe despre călăreții albi, au venit și azi, aducând și alți tovarăși, ca la o șezătoare mare. Vorbeau despre aceleași necazuri, ca totdeauna, doar mai cu luare-aminte, ca și când s-ar feri să nu-i audă cineva. Nu se prea priveau în ochi fie de teamă să nu se vadă ce pâlpâie în ochii celorlalți sau să nu vadă ceilalți focul din ochii proprii. Pe toate fețele, însă, juca o întrebare, aceeași, posomorâtă și pătimașă, care aștepta un răspuns.

Primarul, de câte ori trecea, striga:

— Da ce, măi oameni, voi n-aveți case, n-aveți neveste, n-aveți copii?

Îi răspundea mereu Vasile Zidaru, cu aceeași glumă, stârnind același râs aspru:

— Ne-am ciocoit și noi, don' primar, c-așa au venit vremurile! De-abia către seară se mai risipiră, după ce văzură pe colonelul Ștefănescu trecând cu careta spre conacul Iuga, iar mai pe urmă pe arendașul Cosma Buruiană. Pe grecul, însă, nu l-a zărit nimeni, pentru că a sosit pe întuneric, când numai în cârciumă mai erau câțiva întârziați.

Miron Iuga îi adunase pe toți, chiar și pe Platamonu, ca să se documenteze. Cel mai speriat era colonelul pensionar. Se văicărea ca o babă că-și pierde acuma tot rodul unei vieți de trudă. Grija cea mare o avea, însă, din pricina celor trei fete pe care le-ar fi trimis undeva, să nu le pângărească cumva bestiile astea turbate. Luat mai de scurt de Miron, mărturisi că la el e liniște și pace, învoielile făcute, numai muncile nu le-a început încă. Îi era frică de ziua de mâine, pentru că bestiile astea turbate nu merită nicio încredere.

— Cum să fiu calm, domnule, când îi cunosc cum îi cunosc eu? strigă Ștefănescu plângător. Dumneata ai jandarmii colea, sub streașină. Eu nimic, sunt singur cu bietele fete la cheremul tâlharilor. Cerui generalului Dadarlat măcar un pichet de soldați pentru paza copilelor, cel puțin. Aș! Nu poate. Nici la moșia lui n-are decât o ordonanță. Și să mai faci agricultură în țara asta!... Cum să nu te jupoaie de viu țăranii, dacă guvernului nu-i pasă de soarta noastră?

— Dacă vorbești așa și față de țărani, să nu te miri de ce ți-or face! zise Iuga ironic.

— Se poate, coane Miroane? se indignă colonelul. Dar cum îți închipui? Eu vă spun aci, dumneavoastră, ca unor frați de suferință! Cu țăranii însă fac miliție în toată regula! Se poate?

Mai liniștit era Platamonu. Fata o expediase la Pitești mai de multișor, iar el cu nevasta și feciorul n-aveau de ce să se teamă. Ei stau pe loc, orice s-ar întâmpla, și nici n-ar avea unde să meargă, toată averea lor fiind vârâtă în cele două moșii. Firește, nu pomenea nimic despre rezervele în monetă bună ce le avea la banca din București. Asta îl privea. De altfel, el se află foarte bine cu țăranii. Nu i-a bruftuluit niciodată, nu i-a bătut, așa că n-are nimeni de ce să-l urască. Bietul Chirilă Păun s-a supărat pentru întâmplarea fetei cu Aristide, dar și pe el are să-l împace. Pentru proprietatea Lespezi s-a învoit perfect cu oamenii; i-a mai înlesnit puțin, ce-i drept, totuși speră că se va despăgubi altfel. Numai cu Babaroaga e bucluc. Țăranii, de unde odinioară umblau s-o cumpere ei, acuma cer să fie parcelată între dânșii gratis. Din fericire, mâine sosește doamna Nadina și se va lichida și încurcătura cu Babaroaga.

Cosma Buruiană n-avea nicio noutate să-i comunice. Frica lui o cunoștea Iuga prea bine. Ce nu voia să spuie Cosma nimănui, era că-și pregătise familia să fie gata în orice clipă de plecare. Mai bine să se ducă pe gârlă toate, numai să scape cu viață.

Miron Iuga le recomandă sânge rece și energie, deși își dădea seama că recomandația lui e vorbă în vânt. Oamenii aceștia sunt morți de frică de acuma. Îi convocase, în realitate, ca să se controleze pe sine însuși. El, după câte aflase, credea că zvonurile despre intențiile de răzvrătire ale țăranilor lui sunt în bună parte exagerări de ale celor fricoși. Credința și-a găsit-o deplin confirmată de lamentațiile arendașilor, încât acuma era lămurit.

Mai multă încredere avea în primarul satului și în șeful postului de jandarmi, cu care stătu mai lung de vorbă în aceeași seară, după ce se retraseră arendașii. Amândoi raportară că oamenii sunt liniștiți, cam murmură ei din pricina învoielilor, după obicei, dar numai să se îndrepte puțin vremea și toți se vor da pe brazdă. De cumpărarea moșiei Babaroaga s-au lăsat, fiindcă le-a intrat în cap că stăpânirea le-o va împărți lor pe

degeaba. Așa s-a născocit și povestea cu călăreții albi care vestesc împărțirea pământurilor... Oamenii mereu asta visează, mai cu seamă primăvara. Totuși primarul Pravilă observă respectuos că trebuie să meargă mână-n mână cu jandarmii, că de s-ar ivi niscai smintiți să facă vreo răutate, să poată fi puși îndată la locul lor. Boiangiu de asemenea spuse că și primarul să fie cu ochii în patru, că postul e slab, abia cinci oameni cu dânsul împreună. Miron Iuga făgădui că va atrage atenția prefectului, care are să treacă pe aici într-o zi d-astea, să vadă dacă nu s-ar putea să-i mai trimită câțiva jandarmi. Adăugă însă că ordinea nu depinde de mulțimea paznicilor, ci de vigilența lor.

— Oamenii trebuie să simtă că există o autoritate! zise bătrânul Miron. Nici provocări, dar nici șovăiri! Orice încercare de dezordine, înainte de a servi ca îndemn altora, să fie reprimată energic și exemplar!

— Am înțeles, cucoane! murmură primarul supus.

— Trăiți! făcu Boiangiu umflându-și pieptul, ca să arate că are energie mai multă chiar decât trebuie.

3

Titu Herdelea și Grigore Iuga sosiră la București pe înserat. Acceleratul era ticsit de oameni îngroziți, care-și părăsiseră gospodăriile de frica țăranilor, fugind la București, singurul loc unde sperau să fie la adăpostul primejdiilor.

— Ăsta e începutul panicii! spuse Grigore trist. Îți închipui cum alimentează asta nenorocirile!

Nefiind chip să puie mâna pe o birjă în îmbulzeala din piața Gării de Nord, se agățară de un vagon de tramvai cu cai, arhiplin, de asemenea. În piața Teatrului Național coborâră. Grigore spunea că se va duce la Predeleanu, iar Titu voia să iasă mai târziu în oraș să mai culeagă noutăți. În clipa când își dădură mâna să se despartă, se apropie un țigănuș cu ziare, țipând cât îl ținea gura:

— *Adevărul*, ediție specială!... *Adevărul!*... Specială! Cumpărară amândoi. Titlul gras sărea în ochi: *Tulburările țărănești în discuția Camerei*. Fără o vorbă, se retraseră împreună sub un felinar să citească. O interpelare prilejuise o dezbatere furtunoasă în jurul dezordinilor țărănești, care se întindeau vertiginos. Câțiva deputați din opoziție acuzau guvernul că n-a fost capabil să împiedice izbucnirea nemulțumirilor, apărau pe țărani și protestau vehement ca nu cumva să se recurgă la represiuni sângeroase. Mai mulți guvernamentali imputau opoziției că încurajează pe răufăcători și că agenții ei îndeamnă pe țărani la nelegiuiri.

— Bună propagandă! murmură Grigore Iuga. Țara arde și dumnealor își fac complimente!

Titu Herdelea o luă pe calea Victoriei. N-auzea decât „răscoale", „țăranii", „tulburări", „arendași"... Coti la dreapta pe bulevard, spre casă. Un glas cunoscut îl opri:

— Ei, domnule Herdelea?... Ce mai faci?... Ce zici de răscoale? Ce? Văzuși surpriza ciocoilor? Dumnealor credeau că s-a găsit țapul ispășitor: jidanii sunt vinovați că ciocoii exploatează pe țărani! Știți, la noi totdeauna jidanii sunt pricina tuturor relelor. Ei, dar țăranii s-au întors împotriva ciocoilor, și acuma nu mai sunt buni țăranii. Acuma scoate armata, ucide-i spânzură-i!

Era tânărul Mendelson, fiul cizmarului din Buzești. Vorbea cu un zâmbet ciudat, care pe Titu îl supăra, încât îi răspunse cu imputare:

— Nu e niciun motiv de bucurie, domnule Mendelson, în...

— Da ce, eu mă bucur? protestă tânărul atât de vehement, că intonă cuvintele cu un accent ovreiesc aproape comic. Cine ți-a spus dumitale că mă bucur?... Mai întâi eu, ca socialist, sunt contra violențelor și deci nu pot

să mă bucur. Pe urmă eu știu că bieții țărani vor plăti cu mult sânge curajul lor de a se ridica împotriva boierilor...

Un sfert de ceas îi făcu teoria nedreptăților sociale, să-i dovedească de ce pe el îl dor mai mult mișcările actuale decât pe alții. Herdelea, ca să scape de vorbăria lui, se scuză că trebuie să meargă acasă, că vine de pe drum, dar tânărul Mendelson îl întovărăși până în fața porții și nu-l slăbi până nu-și termină expozeul.

Acasă îl așteptau pe Titu două scrisorele. Una, sosită prin poștă, îl anunța că Tanța va veni miercuri, după-amiază, pe la orele șase, când se mai întunecă puțin, și se încheia cu mii de sărutări. Cealaltă i-o lăsase aseară preotul Belciug, comunicându-i că pleacă în mare grabă, fiindcă revoluția a luat proporții mari de tot și are să ajungă curând și la București, încât orice întârziere ar putea să-l coste viața... Lui Titu îi părea rău că părințelul a fugit așa. Ar fi vrut să trimită și el acasă măcar câteva nimicuri, să primească și ai lui ceva de la dânsul din București. Cu bilețelul popii în mână însă se pomeni gândindu-se:

„Când zice Tanța că vine? Miercuri?... Azi e luni... Vasăzică, tocmai poimâine...“

A doua zi se înființă mai devreme la *Drapelul*. Ca niciodată odaia lui Roșu era plină de redactori și de gălăgie. Se discutau întâmplările de ieri de la Cameră și mai cu seamă un articol-manifest apărut în *Glasul poporului*, oficiosul opoziției, semnat de un fost ministru. Directorul Deliceanu tuna și fulgera comentând pasagiile, pe care un redactor roșcovan, veșnic revoltatul Bebe Antoniade, le citea cu glas tare.

— Stai, șefule, ascultă, că acuma vine partea cea mai tare! strigă Bebe triumfător. Ia ascultați: „Cu câtă durere de inimă văd insuficiența, nedestoinicia guvernului în fața gravelor evenimente. Când țăranii nu cer decât putința de a trăi, când putința aceasta li se refuză cu obrăznicie, când dreptatea muritorilor de foame strigă la cer, pe dl prim-ministru îl preocupă drepturile câștigate. Ce drepturi câștigate? Acelea de a extermina pe țăranii noștri, pe aceia care sunt talpa, tăria, ființa țării întregi?“ Stați, stați, că acuma e și mai frumos! „Nu există decât un singur drept, care e mai presus de orice, anume dreptul țăranilor de a trăi în țara lor, de a nu fi jefuiți, de a fi ocrotiți contra venalității unei administrații corupte, de a fi sprijiniți în lupta pentru recucerirea pământului lor strămoșesc din mâinile murdare ale exploatatorilor fără milă.

Și cine nu înțelege lupta aceasta, de trei ori sfântă, trebuie să se coboare la locul care este mai potrivit cu gradul lui de înțelegere a lucrurilor. Să se știe că toate au o margine, chiar și în țara noastră binecuvântată, și că pietrele s-ar ridica singure să ne lovească, dacă am tolera ca sângele românilor să plătească incapacitatea guvernului!“

După o clipă de consternare generală, Deliceanu exclamă în culmea indignării:

— Asta e provocare directă la rebeliune! La asta nu există decât un singur răspuns demn: arestarea individului, indiferent cine ar fi! Cu atât mai rușinos că e un fost ministru!

— Așa-s ăștia, șefule, zise redactorul cititor, sentențios. Când vor să răstoarne guvernul, nu mai aleg mijloacele.

— Ei, tocmai de aceea, guvernul nu poate răspunde la astfel de crime decât printr-un singur gest: la Văcărești! declară directorul marțial. Sau, dacă nu se simte în stare, atunci mai bine să se retragă și să-i lase pe demagogi să potolească mișcările pe care le-au provocat.

— De ce să-i lase, domnule?! protestă bătrânul reporter Davidescu, înfricoșat de perspectiva opoziției. Mai bine să-i bage pe toți la dubă și să-i învețe omenie!

Titu Herdelea, care se strecurase într-un colț, intimidat de sanhedrinul redacțional, deveni centrul interesului când Roșu îl întrebă ce-a văzut la țară? După ce tânărul povesti că în general a găsit liniște și numai atmosfera i s-a părut apăsată, Deliceanu observă:

— Firește! Unde n-au ajuns încă instigatorii dumnealor e liniște... Trimiteți însă articolul onorabilului fost ministru și să vedem dacă va mai fi liniște!

Roșu nu mai rămase singur până la amiazi, deși grozav ar fi dorit să spuie lui Titu, confidentul său de toate zilele, câteva amănunte extraordinare, pe care numai el le cunoștea. De aceea, când Herdelea se pregăti să plece, îi zise semnificativ:

— N-ar fi rău să treci după-masă pe la Cameră, puiule! Poate să fie iar ceva interesant! Și mâine să vii mai de dimineață la redacție, ai înțeles?

4

Marți dimineața soarele scoase capul de după perdeaua de nori plumburii. În bătaia razelor calde, țăranii se îmbulzeau împrejurul cârciumii lui Busuioc, să afle ce-o fi pus la cale aseară boierii la curtea bătrânului. Primarul, mieros și glumeț, le spunea mereu:

— Măi băieți, nu vă pierdeți vremea degeaba, măi!... Ori așteptați să mai vie călărețiii cei năzdrăvani?... Vedeți-vă de treburi, măi oameni!

— Ei, săracii călărești, că bine-au mai glăsuit! zise Marin Stan puțin cherchelit, după ce poposise un răstimp la tejgheaua lui Cristea. Altfel cine ar mai fi adunat pe boierii noștri la sfat și la tocmeală?... Ehei, fraților, frica-i mare cucoană!... Nu-i așa, dom' primar?

— Măi Marine, cum îți vine ție, om în toată firea, să vorbești atâtea bazaconii? făcu Pravilă în batjocură. Da' de cine să le fie frică boierilor, măi Marine? De tine, mă?... Vai de căpățâna ta, Marine!

Unii râseră, dar alții strigau amenințător:

— Ba să le mai fie frică și de noi!

— Apoi de bine și de bucurie nu s-au strâns ei! zise Serafim Mogoș.

— Poruncile cu împărțirea pământurilor o fi umblând să le dosească! zise Ignat Cercel.

— Bine că ne-au spus călărețiii, că nici noi nu ne-om lăsa! zise Toader Strâmbu.

Primarul întrerupse energic:

— Ia mai țineți-vă gura, măi, că pe urmă mă supăr! Eu vă vorbesc frumos, iar voi dă-i, și dă-i cu prostia! Apoi așa nu ne împăcăm, fraților!

Marin Stan, cu o privire galeșă, caraghioasă, întrebă deodată:

— Don' primar, eu poate c-am băut ceva, nu zic, dar matale cu plutonierul ce-ați cătat azi-noapte la boierul cel bătrân, ai?

— Dar ce, tu crezi că noi ne ascundem de tine ori de cineva? ripostă Pravilă semeț. Ce, mi-e rușine că m-a chemat boierul Miron? Nu-s eu primarul comunei? Apoi?... Și ce, am pus la cale lucruri de rușine? Cine umblă să ție liniște și pace în sat face rău, ai? Așa zici tu, măi Marinică?

— Ba nu, Doamne ferește! răspunse Marin serios, parcă i-ar fi trecut șumeneala. Că noi liniște și pace vrem, și dreptate!... Dar credeam că boierul te-a întrebat și pe matale cum și în cel fel să împartă pământurile la oameni...

— Apoi tocmai pe boierul Miron l-ai nimerit să împartă pământuri, Marine băiete? râse primarul. Nu-l știi tu pe dumnealui cât i-e de dragă moșia?

— De bunăvoie cine-şi împarte averea? mormăi Ignat Cercel. Dar dacă-i porunca de la vodă?... Mie nu mi-a luat porcul pentru bir? Ş-am tăcut, că n-am avut ce face, şi copilaşii rabdă de foame!

Văzând că n-o scoate la capăt, primarul Pravilă mai făcu vreo două glume şi apoi o şterse la cancelarie. Pe la amiază pică însă Matei Dulmanu de la Lespezi cu ştirea aflată de la argaţii conacului că azi are să sosească cuconiţa de la Bucureşti cu automobilul, că a şi făcut foc în toate odăile şi curăţenie... Între ţărani se începu o fierbere, ca şi când intră dihorul între găini. Glasuri felurite porniră şi se încrucişară în mulţimea răscolită:

— Da' de ce mai vine?... Ori tot vrea să vândă Babaroaga altora?

— N-o lăsăm, cum s-o lăsăm?

— Mai bine să le dăm foc!

— Poate că are şi dumneaei vreo poruncă pentru împărţire...

— Trebuia să băgăm plugurile şi să nu tot aşteptăm!

— Lăsaţi-o să vie, oameni buni, că noi ce păzim? strigă Petre Petre mai tare ca toţi.

În vreme ce oamenii se frământau aşa, Pavel Tunsu, un bărbat uscăţiv, cu cap mic şi cu ochi hrăpăreţi, ginerele babei Ioana, se tocmea cu copilaşul său Costică:

— Du-te, măi băiete, la mă-ta mare să te joci cu copiii, c-aşa ţi-a poruncit mămica! Du-te, Costică, nu te ţine după mine, printre picioarele oamenilor, c-aici nu-i de copii, nu vezi? (Şi cum Costică tăcea şi se agăţa de mâneca lui:) Pleacă, măi, că te bat, auzi? Ori nu vrei să auzi?

— Mi-e frică de câini, scânci copilul.

— Ce câini, că nu-i niciun câine până la mă-ta mare, că-i numai colea! îl îndemnă Pavel. Aide, du-te, dragul tatii, nu mă necăji! Du-te binişor!

Costică, mai convins, mai de teama bătăii, căci tată-său îl cam snopea când se supăra, porni tândălind devale pe uliţă. Era desculţ, cu capul gol, cu o cămaşă murdară, ruptă şi cu mânecile largi. Cum se depărtă puţin îşi recăpătă zburdălnicia obişnuită, iar ajungând la cocioaba babei Ioana, înainte chiar de a intra în ogradă, începu să cheme pe Nicu, băieţelul lui Vasile Zidaru, de peste drum, cu nişte strigăte de să răscoale toţi vecinii.

Baba Ioana era necăjită cu o găină care căzuse cloşcă, o aşezase pe ouă şi acuma, după o săptămână, nu mai voia să stea, încât o făcea să alerge după ea prin cea ogradă şi grădină. Auzind glasul nepotului, mormăi bosumflată, gândindu-se că numai adineaori i-a plecat de pe cap nebunul de Anton: „Abia scăpai de un nebun şi-mi vine altul, mai îndrăcit".

Când în sfârşit Costică, împreună cu Nicu, se ivi în pragul casei, bătrâna îl bombăni fără să-i privească:

— Ascultă, băiete, să vă jucaţi frumos şi să nu mă mai amărăşti şi tu, că sunt eu destul de amărâtă, fire-ar a dracului!

Costică nu luă în seamă cicăleala ei și, după ce se învârti puțin prin casă și se hărțui cu câinii, se văită că i-e foame.

— Te trimite și nemâncat, să te hrănesc eu, că nu v-am hrănit destul! bufni baba Ioana. Vezi că-i mămăligă pe masă, învelită în prosop, și oala cu lapte pe vatră! Du-te și crapă până-i plesni!

Bătrâna își văzu de ale ei, iar copiii de jocurile lor. Din când în când însă îi mai ocăra, îi mai blestema ca să nu-și facă de cap:

— Măi dracilor, lăsați câinii în pace, c-o să vă muște!... Costică, fire-ai al dracului, nu-mi hâșăi găinile, că se sperie și nu se mai strâng acasă!... Băiete, nebunit-ai ori nu mai ai mult? Cum te sui tu călare pe purcel, să mi-l deșeli, bată-te Dumnezeu!

Mai târziu, Costică ieși în uliță, unde avea mai mult loc pentru a arăta lui Nicu alte năzdrăvănii. El, fiind mai mare, se socotea obligat să întreție admirația tovarășului de joacă prin toate obrăzniciile posibile față de bunică-sa. După un răstimp baba Ioana iar strigă din casă:

— Măi băiete, stai în ogradă și nu te mai juca în uliță, să te calce vreo căruță și să-mi mai găsesc beleaua din pricina ta!

Numaidecât răsună de peste drum și glasul nevestei lui Vasile Zidaru:

— Nicușor! Vin' la mămica și nu te mai ținea după zănaticul de Costică! Vino să-ți dea mămica ta ceva!

Costică se juca de-a calul, fugea de ici-colo și, de câte ori trecea pe lângă Nicu, necheza triumfător. Nicușor era atât de fermecat de joc, că nici nu auzi glasul mămicăi.

Pe baba Ioana o înfuria orice amestec al nevestei lui Vasile.

Mai ales, însă, nu suferea să-i ocărască nepotul. Cu mâinile ude, cum spăla o cratiță, ieși la poartă, în uliță:

— Costică, drace, acu să vii înăuntru, auzi?... Ce mi te zbenguiești pe drum? Ograda nu-ți ajunge?... N-auzi, măi băiete?... Ori înăuntru, ori pleacă acasă!

Copilul se miorlăi, fără a se opri din joc:

— Ce-ai cu mine, mamaie?... Lasă-ne să ne jucăm, că nu facem nimic!

Bunica, dezarmată, bolborosi ceva, trânti portița și se întoarse la cratiță:

— Să te duci dracului acasă, să nu-mi scoți mie sufletul, că n-am vreme să mă țin de coada ta, fire-ai al dracului!

Nici n-apucă bine să-și bage iar mâinile în cratiță, că se și auzi de departe un tutuit de automobil. Cât era de mânioasă, baba tot mai strigă după odorul de nepot:

— Fugi de-acolo, băiete, să nu te calce aia!

Nicu, fricos, nu mai așteptă glasul mămicăi și se retrase grabnic după portiță, mulțumit să privească printre uluci.

Costică însă, viteaz, se înfipse în mijlocul uliței și de acolo făcu falnic:

— Uite, Nicule, mie nu mi-e frică!... Uite! Uite!

Întinse braţele, încât mânecile largi îi atârnau ca nişte aripi de liliac şi scoase limba mare în batjocură spre maşina care apăruse şi se apropia în goană, cu gemete stridente de sirenă.

— Măi Costică, unde eşti, ia seama, fire-ai al dracului! răsună iar glasul babei la uşa cocioabei.

Automobilul ajunsese numai la vreo cincizeci de paşi şi copilul nu se clintea din loc în ciuda avertismentelor nervoase ale trompetei. Observând îndărătnicia copilului, şoferul dădu să-l ferească la dreapta. Costică trecu de asemenea la dreapta, parc-ar fi vrut cu tot dinadinsul să se arunce sub roţi. Cu o răsucire bruscă de volan trăsura viră la stânga, dar tot atât de brusc trecu şi copilul la stânga. Atunci frânele scârţâiră cu oftări ruginite şi maşina stopă scurt în ţipetele doamnei din fund. În clipa următoare şoferul fu lângă copilul care rămăsese cu limba scoasă, încremenit, la doi paşi de botul automobilului.

— Rupe-i urechile, Rudolf, să se înveţe minte, blestematul! strigă domnul cu bărbuţă din maşină.

Şoferul zgâlţâi zdravăn urechile băiatului, îi mai arse şi câteva palme peste cap şi apoi îl azvârli pe podeţ, lângă portiţa în dosul căreia Nicu amorţise de frică cu gura căscată şi lumânările sub nas:

— Acolo să stai, hoţule, nu înaintea maşinilor!

Pe când automobilul cotea puţin mai jos, în curtea conacului Iuga, răcnetele lui Costică umpleau văzduhul şi adunau vecinii.

Baba Ioana, speriată, sosi într-un suflet:

— Ce-i, Costică?... Ce-ai păţit?

Copilul răspunse printre sughiţuri de plâns:

— Eu m-am... m-am... m-am jucat... şi... aoleu, aoleu urechile mele!

— Ce s-a întâmplat, măi Nicuşor, că tu ai văzut? întrebă baba.

— L-a bătut domnul, dacă n-a vrut să ferească! bâigui Nicu, suspinând de emoţie.

— Bine ţi-a făcut! Prea bine! făcu baba Ioana, venindu-şi în fire, către nepotu-său bătut. Trebuia să-ţi sucească gâtul, afurisitule, că n-asculţi, oricât îmi bat gura cu tine!... Aide, pleacă acasă! Du-te dracului cu cine mi te-a trimis, să-mi mai sară inima şi pentru tine!... Acu să pleci, că te iau şi eu la bătaie, drac împieliţat ce eşti!

Copilul se ridică şi, fără să se uite la nimeni, porni pe uliţă în sus, ţinându-se cu mâinile de urechi şi urlând:

— Aoleu, că mi-a rupt urechea!... Aoleu, că m-a omorât!

— Tare-i neastâmpărat şi nebunatic băiatul ăsta! clătină din cap o femeie.

— Hai acasă, Nicuşor! zise nevasta lui Vasile Zidaru, luându-şi odrasla cu

mândrie de mână. Tu ești cuminte, Nicușor, așa-i, dragul mamei? Tu nu ești obraznic cu oamenii, așa-i, Nicușor?

Baba Ioana se întoarse în ogradă închinându-se și apoi bodogănind:

— Fire-ați ai dracului să fiți!

5

Tribuna presei era aproape goală. Doar vreo trei redactori care dezbăteau, împreună cu Titu Herdelea, probabilitatea căderii guvernului, și bătrânul reporter parlamentar de la *Universul*, Bididiu, care, în colțul său rezervat, dormita gâfâind în așteptarea deschiderii ședinței. Trecuse de cinci și jos, în incintă, numai câțiva deputați obscuri și plictisiți căscau cu gravitate de mameluci.

Tribunele însă gemeau de lume. Un redactor tinerel, plimbându-și privirea peste fețele înroșite de curiozitate și enervare, remarcă diplomatic:

— Numai moșieri și arendași în tribune... Parcă discursurile de aici o să-i apere de furia țăranilor!

Titu Herdelea știa că noutăți numai jos, în culoare, ar putea auzi. Dar el venea rar la Cameră și nu îndrăznea să coboare ca alți confrați specializați. Deocamdată se cam plictisea și el. Subtilitățile pentru și contra guvernului, pe care le vânturau cei trei, nu-l prea interesau. Nu cunoștea culisele luptelor dintre partide și în partide, iar dintre oamenii politici numai pe cei câțiva despre care se vorbea mai des în ziare și numai din nume.

Deodată intră, misterios și important, un reporter slab, mic și cocârjit, Popescu-Răcaru de la *Dimineața*. Cel de la *Universul* se trezi din moleșeală și întrebă căscând:

— Ce-i, monșer, începe ori nu începe, că eu o dau dracului de afacere!

— Taci, bre, că începe! zise Popescu-Răcaru. Dar ședința e fleac.

Să vă spun eu mai bine o știre extraordinară și senzațională. A adus-o adineaori șeful de cabinet de la Interne. E caldă... Zice că într-un orășel de la Dunăre, n-a vrut să comunice ce oraș, trebuie să fie Giurgiu, azi-dimineață rezerviștii concentrați s-au revoltat contra ofițerilor, pe doi i-au ucis, pe mai mulți i-au rănit foarte grav și apoi s-au risipit prin satele lor, luând și armele cu ei. Ai? Asta nu e glumă! Vă închipuiți ce panică a produs în guvern știrea asta. Vasăzică, nici armata nu e sigură. Și tulburările au ajuns în Vlașca. Se pare că și din Ilfov, împrejurul Bucureștilor, s-au primit informații că țăranii se agită. Ce-ar fi să se năpustească asupra capitalei și armata să treacă de partea lor?... Guvernul se zice că se gândește foarte serios să ceară intervenția armatelor austriace, altfel e pericol să se ducă peste cap țara...

Informațiile reporterului stârniră consternare. Gâturi curioase din tribuna vecină se întindeau să audă. Un redactor obiectă totuși:

— Câte basme circulă acuma...

— Ce basme, bre? se indignă Popescu-Răcaru. N-auzi că știrea e proaspătă, adusă de șeful de cabinet de la Interne și spusă într-un grup de

deputați... Da ce, azi mai e nevoie de basme? De altfel, eu o și duc la gazetă. Nu știu însă dacă ne-o lăsa-o guvernul s-o dăm?

— Eu nici n-o mai comunic, făcu Bididiu, somnolent. Ar fi inutil. Noi nu publicăm decât informații cu ștampila oficialității.

— D-aia sunteți organul lașității de cugetare! surâse un tânăr bătăios.

— Zi, băiete, cât poftești! murmură redactorul, strângând din umeri. Ce, *Universul* e jurnalul meu?

Incinta începea să se învioreze. Pe estrada prezidențială forfoteau secretari și funcționari. Se auzeau glasurile aprozilor de pe culoare: „Poftiți la ședință, domnilor deputați!“ Examinând figurile de jos, Titu Herdelea zări pe Gogu Ionescu, care se uita la tribuna doamnelor, căutându-și soția, cu care schimbă câteva semne. Eugenia văzuse pe tânărul Herdelea și i-l arăta din ochi lui Gogu. Peste câteva clipe Gogu veni sub tribuna presei și de acolo strigă lui Titu:

— Ia pe Eugenia la sfârșitul ședinței și așteptați-mă jos! Herdelea numai acuma descoperi pe Eugenia, care-i zâmbea prietenos. O salută cu o plecăciune reverențioasă.

Ședința în sfârșit se deschise. Zgomotul continua în incintă în timp ce în jurul președintelui se morfoleau procese-verbale, sumare și alte lucruri pe care nu le asculta nimeni. O figură incoloră se pierdea pe banca ministerială. Apoi glasul expeditiv al președintelui anunță:

— Domnul raportor are cuvântul!

Un domn mustăcios și vânjos se urcă la tribună și citi cu voce mândră de bariton proiectul de lege pentru scutirea de orice taxe a benzinei întrebuințată de automobile. Deputații din bănci, cu convorbirile lor zeloase, înăbușeau cuvintele raportorului, ca și când le-ar fi fost rușine de ele.

— Uite de ce le arde dumnealor în momentele astea, să ușureze pe cei treizeci de milionari care se plimbă cu automobile! mormăi redactorul *Universului*, scriindu-și cronica.

Peste câteva minute apoi răsună iarăși chemarea aprozilor: „Poftiți la vot, domnilor deputați!“

— Aideți, domnilor, că nu mai e nimic! zise un gazetar, strângându-și grăbit filele și plecând.

Titu Herdelea stătu până văzu pe Gogu Ionescu defilând în fața urnelor de vot, iar pe urmă coborî cu Eugenia.

— Nu știu cine-mi spuse, mi se pare Deliceanu, c-ai fost cu Grigore la Amara? îl întrebă foarte agitat Gogu. Ce-i pe acolo?... Nici idee n-ai cât suntem de îngrijorați! Închipuiește-ți, dragă, Nadina tocmai acuma s-a găsit să se ducă la țară, să-și vânză moșia! Azi la prânz a plecat cu automobilul... Ce zici dumneata de treaba asta?

Tânărul Herdelea căută să-l liniștească, povestindu-i că într-adevăr numai aseară a sosit de la Amara unde stăpânea ordine și pace. Gogu Ionescu reluă aproape lăcrimând:

— Da, dar n-ai auzit că și în Vlașca au început devastările și omorurile?... Nici în București nu mai este deplină siguranță și ea se duce la țară!... Doamne, parcă tot nu-mi vine a crede c-a plecat! Ce capriciu și îndărătnicie! N-am mai pomenit! În vremuri d-astea dai încolo și moșii, și bani, numai viața să ți-o salvezi. De unde până unde graba asta să lichideze moșia?... Nu știu, am impresia că un demon a ispitit-o, altfel nu se poate înțelege.

Îl luară pe Titu cu dânșii, îl opriră la masă și toată seara vorbiră despre Nadina.

6

Țăranii vorbeau tocmai despre cuconița, care adineaori trecuse cu automobilul spre conacul boierului Miron, când copilul lui Pavel Tunsu se apropie văitându-se ca din gură de șarpe:

— Aoleu, că mi-a smuls urechea!... Aoleu, că m-a omorât!

Vasile Zidaru, aflându-se mai la margine, îl întrebă:

— Da cine te-a bătut, măi Costică?... Ai?... Nu vrei să spui?... De ce nu spui, mă, cine te-a bătut?

Pavel Tunsu plecase acasă. Copilul înțelese că tatăl său nu poate să fie între oameni, altfel ar fi sărit să vadă de ce plânge. De aceea nici nu răspunse lui Vasile, ci își văzu de drum, continuând urletele mai cu foc, parcă s-ar fi fălit cu ce-a pățit și ar fi vrut să dea de știre la tot satul.

O femeie, venind în urma copilului, se crezu obligată să răspundă ea lui Vasile:

— L-au muștruluit nițel boierii, că nu s-a ferit din uliță când a venit mașina!

Zidaru clătină din cap:

— Da dumnealor ce-și mai pun mintea cu copiii? Vreo doi țărani, alături, făcură de asemenea:

— Așa-i, de ce să bată copilul?... Că doar nu le-a mâncat averea!

Iar Ignat Cercel se burzului:

— Acu nu le mai ajunge că ne schingiuiesc pe noi, încep să ne oropsească și copilașii. Pe ai mei i-au lăsat flămânzi, că le-au luat purcelul... Bine stăm, n-am ce zice!

Alții se amestecară:

— Apoi să lase-n pace copiii!... Ce-au și cu bieții copii!... Nici de dânșii nu mai încap?... Of, Doamne, rău ne-ai mai pedepsit!... Dacă suntem și noi molâi și fricoși!... Ia să te știe că pui mâna pe par, să vedem, ar mai îndrăzni să te mai batjocorească?

Toader Strâmbu, cu fața roșită, cu ochii bulbucați, răcnea:

— Să fi fost copilașul meu, c-apoi le arătam eu! Și într-un grup, mai aproape de ușa cârciumii, Trifon Guju spunea fără pripeală, rece, liniștit, doar cu ochii încruntați ca totdeauna:

— Boierii numai de frică știu omenie!

Glasurile se împleteau, se încurcau și se întreceau. Oamenii se îmbulzeau când într-o parte, când în alta, ascultând, bombănind, blestemând. Parcă un vânt nehotărât ar fi împins-o încoace și încolo, mulțimea se zvârcolea și se aprindea.

Cârciumarul Busuioc, care ieșise în prag, înțelegând pricina forfotelii, strigă către Trifon:

— De-al lui Pavel vorbiți? De băiețel?... Ia lăsați-l dracului, măi creștini, că-i obraznic și neastâmpărat de n-are pereche!... Că doar și tu l-ai ocărât deunăzi aici, Trifoane, când nu știu ce făcuse...

Vorbele cârciumarului căzură peste oameni ca o undă rece pe o fâlfâire de aburi. Se făcu o clipă de tăcere uimită, parcă mulțimea s-ar fi dezmeticit dintr-o aiureală. Trifon, aproape rușinat, deschise gura să recunoască:

— Apoi...

Îi curmă brusc șovăirea glasul lui Petre Petre, înveninat de imputare aspră:

— Dar dumneata de ce sudui copilul, nea Cristache?... Pentru că l-au bătut boierii?

Și deodată fierberea izbucni din nou, ca flăcările dintr-un jăratic scormonit la timp. Trifon, care n-apucase a închide gura, continuă acum înfuriat:

— Apoi tălică se vede că tot spre ciocoime tragi, d-aia n-ai simțit în suflet și nu te doare când ne bate pe noi!

Busuioc mirosi o dogoreală din grămada de țărani turburați. Deși adineaori i se părea caraghios să se zbuciume niște oameni în toată firea pentru că, pe bună dreptate, a fost tras nițel de urechi un copil cunoscut de toți ca cel mai deșucheat din sat (câte zile amare i-a făcut lui Pavel Tunsu îndrăcitul ăsta de băiat, numai sufletul lui știe), fu cuprins și el, fără voia lui, în vârtejul indignării, și izbucni, umflându-se de mânie:

— Adică cum, măi Trifoane, eu trag cu ciocoii? Nu ți-e rușine să-mi arunci tu mie așa ocară? Tocmai tu, mă, care, de, mi-ai mâncat din strachină destul? Apoi tu te iei după alde Petre, mă, care linge toată ziua la curte și pe urmă vine aici să mă înfrunte pe mine, mă?

— Da' de ce ling eu, măi nea Cristache? strigă Petre îmbulzindu-se să se apropie de el. Cum ling, nea Cristache?... Că muncesc la boieri, d-aia ling?... Mie mi-a dat boierul ăl bătrân brevet de cârciumar să înșel oamenii și să mă umplu de bani și de toate, ori matale?... Ia lăsați-mă, măi oameni, să trec și să-mi răspundă, că doar n-oi răbda să mă rușineze dânsul pe mine în fata satului, parc-aș fi cârpa lui...

— Apoi gură mare ca a ta mai rar, măi Petrică! zise cârciumarul mai împăciuitor, văzând zvârcolirile flăcăului pe care țăranii îl ostoiau. Și țâfnă, și semeție! Lasă, că te-am păscut de când te-ai întors de la oaste! Parcă numai tu ești om în sat!... Stai, băiete, că ești tinerel! Lasă-ne și pe noi să trăim și să mai spunem câte o vorbă așezată!

Petre, cu cât îi ațineau drumul oamenii și-l opreau și cu cât Busuioc își înmuia glasul, cu atât se înverșuna și răcnea:

— Dă-te la o parte, nea Leonte! Lasă-mă, nea Toadere, n-ai auzit cum m-a ocărât? Vreau să-mi spuie burduhosul ce-am greșit eu de mă ocărăște în așa hal?

— Taci, băiete, că nu ți-a dat cu paru-n cap! făcu Leonte Orbișor, zgâlțâindu-l de braț, mândru că e amestecat și el în harță.

— Mai bine-mi dădea o palmă decât să mă trăsnească cu vorbe d-astea! strigă Petre mai zbătându-se, dar totuși mai domolit. Că nici nu i-am furat nimic și nici nu l-am huiduit, dacă am luat partea băiețelului!

— Așa-i soarta noastră! zise Toader Strâmbu amărât. Când ne bat boierii, în loc să întoarcem bățul ori măcar să țipăm, ne apucăm să ne batem între noi pe bătaia lor!

— Bine zici, Toadere! bombăni și Ignat Cercel cu glasu-i jalnic. Uite-așa-i cum ai zis!

— Ba eu arțăgos nu sunt, că nu mi-e felul, dar când își bate joc de mine, sfântul din cer să fie, și nu mă las până nu-i plătesc cu vârf și îndesat! făcu Petre potrivindu-și hainele ce i se cocoloșiseră în vălmășeală.

Tocmai când se mai potoli vrajba sosi și Pavel Tunsu cu o mutră jalnică, de parc-ar fi venit de la un mort. În jurul lui, țăranii se îngrămădiră cu nouă curiozitate, ca și când din gura lui ar fi așteptat cuvântul de mântuire. Cârciumarul, ca să dreagă vorbele de adineaori, rupse gheața din prag:

— Da ce-i, Pavele, cu băiețelul tău?... Ce-a pățit cu boierii?

— Aoleu, nu mă mai întreba, Cristache, și lasă-mă-n plata Domnului, că amărât ca mine nu mai poate fi om sub soare! răbufni țăranul cu un glas în care era mai multă ură decât durere.

Și povesti el, pe îndelete, cum s-ar fi întâmplat lucrurile: că Costică ședea pe podeț, la maică-sa mare, și se juca liniștit cu copilașul lui Vasile Zidaru; că a venit apoi mașina, iar copiii, și de frică, și de dragul petrecerii lor nevinovate, au rămas frumos la locul lor și numai s-au uitat după ea, cum s-au uitat și oamenii când a trecut pe aici adineaori. Ce li s-o fi părut boierilor din mașină, ce nu li s-o fi părut, Dumnezeu știe, destul că a oprit deodată și neamțul a sărit jos și a dat fuga spre copii; Nicușor al lui Vasile, mai micșor și mai sperios, a zbughit-o în ogradă, spre norocul lui, că altfel pătimea și el poate mai rău. Dacă nu se știa cu nicio vină, Costică a stat liniștit, ba încă se și mira ce-o fi vrând neamțul care trâmbițează la cârma mașinii? Neamțul, însă, nici una, nici alta, înșfacă de urechi pe copil, și trage, și sucește, până i le sfârtecă de-a binelea, apoi se pune cu palmele și cu picioarele pe dânsul, până l-a făcut una cu pământul. Pe urmă, după ce l-a bătut cât a poftit, l-a mai înjurat pe nemțește, cum o fi zis, și s-a suit în mașină și s-a dus dracului la boierul cel bătrân.

— Acu au și prins să-i curgă urechile și să-i coacă, nu le-ar ajuta Maica Precista! urmă Pavel închinându-se ca la altar. Îl lăsai să-l oblojească

muierea ș-am trimis și pe țața Nastasia a lui Nistor, să-i ajute, că-i mai bătrână și a vindecat și pe fata lui Zamfir acum doi ani, când i-a zdrobit mâna mașina de treierat... Nea Luca m-a sfătuit, că-l întâlnii venind încoace, să-l duc la spital la Pitești. Și chiar am să-l duc, că n-am încotro și tare mi-e milă de cât suferă, vai de păcatele lui. Numai mă gândesc să nu fie degeaba și să mai cheltuiesc cine știe cât bănet și să-mi rămâie și neom pe toată viața... Of!

Sfârși cu un suspin și cu un gest de desperare. Țăranii, care clătinaseră mereu din cap în semn de compătimire, cât a vorbit Pavel, tăceau. Numai după câteva clipe Vasile Zidaru observă tărăgănat și ușurat, parcă i-ar fi luat o piatră de pe inimă:

— Mă miram eu să fi îndrăznit băiețelul să le facă vreun rău! Zeci de glasuri aprobară acuma grăbite și cu diferite apăsări:

— Nu, nu, cum să îndrăznească copilul!

Dintre toate însă se desprinse tocmai glasul cârciumarului Busuioc, aproape poruncitor:

— De ce nu-ți iei tu copilul de mână, măi Pavele, să te duci cu dânsul, așa oblojit și chinuit cum e, la curtea boierului și să ceri să-ți plătească durerea acuma, îndată?

Pavel întoarse capul spre cârciumar, încurcat, în vreme ce împrejurul lui se înălțau alte îndemnuri gălăgioase:

— Du-te, Pavele!... Că bine zice Cristea! Aide, Pavele, nu mai sta în cumpănă!... Trebuie să-ți plătească!

În sfârșit țăranul bâigui șovăitor:

— Aoleu, oameni buni, mă mânați să mă stâlcească și pe mine?... Că doar n-o să se sperie dânșii de o umbră de om!

— Hai, Pavele, că merg și eu cu tine! sări Petre, îndreptându-și sumanul pe umeri.

— Să ne ducem cu toții! strigă un om mic și îndesat, cu o căciulă uriașă dată pe ceafă. Că doar n-au să ne bată pe toți!

— Taci, Gavrilă, nu fi copil! zise repede Ignat Cercel. Nu ne-am dus deunăzi mai tot satul pentru don' Nică și nu ne-a izgonit boierul Miron ca pe niște câini?

— Apoi dacă ne-om tot lăsa ca atunci, vezi bine că ne-or alunga! făcu gros și ursuz Trifon Guju.

— De ce să ne lăsăm?... Să nu ne lăsăm!... Că nu suntem câini! izbucniră de-a valma mai mulți.

— Mai bine le dăm foc, să se aleagă scrum și cenușă din tot neamul lor! răcni singuratic un glas subțire ca un fir roșu și atât de limpede, parc-ar fi coborât din văzduh.

Toți se întoarseră spre Melinte Heruvimu, care ținea capul sus, să arate că

nu se ascunde de ce a spus. În aceeași clipă însă, din jos se auzi, ca o chemare de alarmă, zgomotul stăpânitor al automobilului.

— Vine, vine! șoptiră multe glasuri înfiorate, ca și când ar fi uitat brusc îndemnul lui Melinte.

Mulțimea de țărani cuprindea și bătătura pentru horă, și ulița din șanț în șanț, fără să se miște și închizând drumul, parcă ar fi vrut să oprească trecerea. Totuși când se arătă în zare mașina, cineva strigă împăciuitor:

— Feriți, măi oameni, feriți, că vine!

Cu mișcări încete, silite, țăranii deschiseră calea, strângându-se pe marginile uliței. Mașina repeta, stăruitor și poruncitor, același avertisment ascuțit ca un țipăt mânios. Uruitul motorului și pocniturile eșapamentului se înăspreau cu cât se apropia, dominând toate glasurile și toate zgomotele satului. Oamenii, rânduiți ca niște străjeri vechi pe amândouă părțile drumului, priveau cu ochi tulburi și cu fețe întunecate goana automobilului. Numai cârciumarul Busuioc, din pragul lui, scoase căciula cu plecăciunea obișnuită. O mână delicată îi răspunse din mașină cu o fluturare amicală. În acest moment, parcă nu s-ar mai fi putut stăpâni, Petre Petre țâșni în mijlocul uliței, în urma mașinii, urlând furios:

— Huo!... Huo!

Din vreo sută de gâturi izbucni aproape simultan și furtunos același „huo“ revoltat, pe când Trifon Guju, apucând o piatră, o zvârli după automobilul ce se depărta, scrâșnind:

— Soarele și dumnezeii voștri de tâlhari!

Zgomotul motorului era însă mai puternic decât huiduielile oamenilor. Domnul cu bărbuță din mașină, totuși, parc-ar fi bănuit ceva, se uită o clipă înapoi și văzu fețele mânioase, pumnii ridicați și pe Trifon Guju zvârlind. Îngrozit și buimăcit, întoarse repede capul și strânse umerii, așteptând lovitura. Apoi cu cât depărtarea potolea uruitul automobilului, cu atât se îngroșa și se umfla vuietul îngrămădirii de țărani în mijlocul uliței din care se ridică întocmai ca o poruncă un glas răgușit:

— Mama voastră de ciocoi!

Capitolul VIII: FLĂCĂRI

1

Ziua următoare, miercuri, înainte de amiazi, Platamonu sosi la Lespezi cu cabrioleta, aducând și pe avocatul Olimp Stavrat, pe care-l găzduia la Gliganu.

— Iacă, ajungem cu bine, domnule avocat! zise arendașul, care mâna calul, având alături de dânsul, în față, pe Stavrat, iar în fund, pe Aristide.

— De ajuns văd că ajungem, dar cât de bine, vom vedea la urmă! răspunse Stavrat nervos, mângâindu-și bărbița ciupită puțin de cărunțeală și uitându-se mereu în toate părțile, parcă i-ar fi fost frică să nu răsară de undeva o ceată de țărani răzvrătiți.

— N-aveți nicio grijă, onorate domnule avocat! reluă Platamonu atât de ocrotitor, că devenea ironic. Nu sunt oamenii așa de nebuni cum crede lumea la oraș! Țăranul e foarte cuminte din fire, poate chiar prea cuminte!

Olimp Stavrat nu se putea însă liniști cu asemenea consolări platonice. Îi intrase în suflet o spaimă care-l tortura necontenit și-i zugrăvea toate primejdiile în niște culori atât de sumbre, că pretutindeni vedea numai stafii. Își blestema în gând inspirația nenorocită de a se lua după capriciile unei cucoane inconștiente.

Ce-i trebuia lui să-și părăsească pacea și siguranța din București și să se aventureze prin satele străbătute de fiorii răzvrătirii? Nu i-ar ședea lui mai bine, ca un om în vârstă ce este, să citească despre tulburările țărănești în jurnale, acasă la el, în fotoliu, sorbind o cafeluță dulce și fumând o țigară de foi, în loc să tremure pe aici? Știa dânsul, și din alte experiențe proprii, că a pune sentimentalism în relațiile de afaceri înseamnă a compromite și afacerile, și sentimentul. Ce l-a găsit să se ambaleze după clienta asta în așa hal prostesc? Bine, e frumoasă și pofticioasă, dar iată unde l-a adus. Și măcar de-ar fi profitat ceva. Ba deocamdată nici onorariul pentru procesul divorțului nu i l-a achitat. S-a ales cu avansul ce i l-a luat la început, când o trata ca pe o clientă distinsă. Nu-și va ierta niciodată mai ales greșeala de a nu fi refuzat barem în ultimul moment să plece, când toate ziarele anunțau că dezordinile și sălbăticiile au cuprins toată țara. Sau să se fi oprit în Pitești, unde e armată, după ce a văzut prin toate satele din calea lor țăranii cu mutrele fioroase, în pâlcuri șoptind cine știe ce și complotând la lumina zilei și sub ochii lumii... Toată noaptea s-a zvârcolit fără somn, cercetând de

nenumărate ori dacă e bine încuiată ușa și tresărind de groază la fiece zgomot de afară. Nu avea mare încredere nici în arendaș, oricât se arăta de amabil. Cine garantează că nu e și dânsul înțeles cu țăranii în taină, să se pomenească deodată cu tâlharii în cameră?

Înainte de a coti pe poarta conacului, avocatul zări un grup de vreo cinci țărani într-o ogradă.

— Uite-i ș-aici! zise dânsul, tresărind și arătându-i arendașului cu degetul.

— Oameni de treabă, domnule avocat! îl liniști Platamonu. Îi garantez eu pe ăștia!... Îi cunosc bine!... Cel cu căciulă albă e Matei Dulmanu, bărbat cu stare și de inimă. Poate să aveți de-a face și dumneavoastră cu dânsul, că e dintre cei care se întovărășiseră să cumpere proprietatea coniței Nadina!

Avocatul Stavrat se oprise și ieri, de două ori, în curtea conacului bătrânesc, când au sosit și când pe urmă s-au înapoiat de la Miron Iuga fără să fi intrat în casă. Totuși acuma examină clădirile și ograda, parcă niciodată nu le-ar fi văzut, observând ursuz:

— În conacurile astea nu e nicio siguranță... Deschis peste tot, intră cine poftește, te gâtuie și-ți dă foc, și pleacă pe aci încolo, nesupărat de nimeni.

Platamonu nici nu mai răspunse și se mulțumi să zâmbească, pe când în dosul lor Aristide râdea pe înfundate de lașitatea avocatului, ținându-și gura cu mâinile să nu bufnească.

De fapt, conacul, într-adevăr, era cam neglijat, mai ales în privința dependințelor. Întreținerea cădea în sarcina arendașului, care avea dreptul să-l utilizeze după bunul său plac, afară de clădirea principală, pe care Gogu Ionescu o restaurase acum câțiva ani și o rezervase pentru el și soția sa. Platamonu întrebuința numeroasele acareturi de aici mai mult ca magazii și depozite. Grajdurile și cotețele stăteau aproape goale. Un căluț pentru îngrijitorul conacului, Dumitru Ciulici, o vacă de lapte, câteva păsări, ca să aibă boierii, când vin pentru câteva zile sau măcar pentru trebuințele imediate. Dacă stau mai îndelung, arendașul se îngrijește să trimită de la Gliganu completările necesare. În toată harabaia de curte locuia numai Dumitru Ciulici cu familia, adică nevasta și patru copii. Arendașul l-a moștenit și-l păstrează, fiindcă e de ispravă. Muierea lui Dumitru a fost bucătăreasă la Pitești și deci știe să gătească perfect pentru boieri, iar fata cea mai mare, Ileana, s-a învățat a face serviciul în casă ca o jupânească de la oraș. Pentru alte nevoi, Dumitru s-a obișnuit să cheme oameni sau femei din sat. Totuși conacul nu-și capătă înfățișarea de viață decât rareori, când se adună mai mulți boieri. Numai atunci se înviorează curtea de oameni, de mișcare și de zgomot.

Acuma, într-un șopron, șoferul curăța automobilul, fluierând de zor o melodie nemțească. Și câteva găini și rațe se plimbau prin curte, bucuroase

de căldura soarelui. Dumitru Ciulici, cu fața osoasă, mustăcioasă, puțin adus de mijloc, se iuțea să ajute boierilor a coborî. Întrebat, înștiință pe Platamonu că conița s-a odihnit bine, s-a sculat mai adineaori și în clipa aceasta se află la oglindă, gătindu-se.

Din cerdacul care apăra intrarea, arendașul introduse pe Stavrat într-un vestibul mare, unde așteptară câteva minute, până ce apăru Ileana să le spuie că conița vine numaidecât și să poftească dumnealor în salon. În stânga era salonul și un fel de cameră de lucru pentru Gogu Ionescu, în dreapta sufrageria, despărțită printr-o altă odăiță de odaia de culcare, care, de altfel, comunica direct și cu vestibulul. Gogu împărțise în două odăița de la mijloc și instalase o baie modernă, care dădea numai spre dormitor. Din sufragerie, spre fund, un coridor ducea într-o cămăruță transformată în oficiu. Pe urmă venea bucătăria mare și mai încolo încăperile pentru servitori, în care locuia Dumitru Ciulici cu ai săi.

Nadina intră fragedă și frumoasă ca o rază de soare primăvăratic. În ochii ei lucea o bucurie trandafirie.

— Ei, tot speriat, cavalerul meu viteaz? zise cu ironie drăgălașă către Stavrat. Vai, dacă aș fi știut că ai să fii așa de circumspect, te-aș fi cruțat: mi-aș fi ales alt avocat!

— O, dumneavoastră glumiți, coniță, pentru că n-aveți experiența vieții! murmură avocatul, îngrijorat. Din nefericire...

— Nu, te rog, încetează, domnule Stavrat, cu lamentările! reluă Nadina serios. Ori vrei cu tot dinadinsul să mă faci să regret c-am venit? Nu voi regreta, fii sigur! Din contra, parcă niciodată nu mi s-a părut mai interesant la țară ca acuma! Primăvara aceasta e mai superbă ca toate sau poate mi se pare mie așa, pentru că sunt pe cale să... Dar mai bine să vorbim despre afacerile noastre!

Cei doi schimbară o privire de înțelegere. Despre „afacerile“ Nadinei vorbiseră ei aseară, după cină, pe îndelete, până spre miezul nopții. Discuția i-a convenit avocatului, fiindcă astfel se întârzia retragerea la culcare de care îi era groază. Platamonu i-a explicat, și Stavrat a fost de acord, că doamna trebuie să se hotărască întâi cui vinde, ca să se poată trata serios. Stând de vorbă în același timp cu mai mulți amatori, fără a se intra în detalii practice, înseamnă vreme pierdută și frământare zadarnică pentru toți. El ar avea dreptul să ceară a fi preferat.

Nu vrea totuși să se spună că ar fi forțat mâna cucoanei. E sigur că moșia, dacă se va vinde, numai el va cumpăra-o, căci numai el își dă seama cât face și cât rentează. Bine și înțelept ar fi fost să fi încheiat tranzacția atunci când i-a propus el și a stăruit. Atunci însă Nadina n-a vrut să trateze. Azi situația s-a schimbat în defavoarea ei. Cu mișcările țărănești actuale, nimeni nu mai cutează să-și vâre capitalul în proprietăți rurale, când nu știe ce va aduce

ziua de mâine. El, în orice caz, acuma n-ar mai reflecta decât cel mult la o opțiune, urmând ca eventuala definitivare să se facă după ce se vor mai liniști lucrurile.

Nadina ascultă puțin nerăbdătoare obiecțiile și scrupulurile avocatului, se jena să-l întrerupă și să-i spuie că a făcut apel la dânsul tocmai pentru că ea nu știe să se descurce, iar nu ca el să-i demonstreze și să multiplice încurcăturile. Totuși în cele din urmă îi zise:

— Eu îți comunicasem, dacă nu mă înșel, că vând cui îmi plătește mai mult și îndată! Acuma amănuntele urmează să le aranjezi dumneata...

— Da, dar nu putem face licitație publică! observă Stavrat.

— Nu putem asculta ce oferă fiecare și pe urmă să decidem? surâse Nadina.

— S-ar putea în alte împrejurări, coniță, dacă-mi dați voie și mie să mă amestec în vorbă! interveni Platamonu. Momentul însă nu e prea potrivit pentru astfel de încercări.

— Adică din pricina țăranilor, răspunse Nadina. Prea bine. Eu nu mă dau în lături să vând țăranilor. Le-am promis că vom sta de vorbă când va fi cazul. N-avem decât să stăm de vorbă!

— Cred că ar fi de prisos, coniță! făcu iar arendașul. Țăranii, și când se zbăteau să cumpere, se gândeau și la preț redus, și la mari înlesniri de plată, deoarece ei n-au alt capital decât munca lor...

— A, nu, în asemenea condiții nu! protestă Nadina.

— Ei vor, firește, și azi, să ia proprietatea dumneavoastră, dar vor s-o ia gratis! continuă Platamonu.

— Cum gratis? Cum s-o ia?

— Adică fără să plătească nimica și să împartă pământul între dânșii!

— O, o, ce idee!

— Cu toate astea ei speră și așteaptă, pentru că așa bate vântul acuma! zise arendașul.

— E puțin anacronic să ne mai mirăm de pretențiile sătenilor când știm din ziare, cel puțin, că în multe locuri au început să-și puie în aplicare speranțele într-un mod cât se poate de evident! bombăni Stavrat. Nu încape, prin urmare, nicio îndoială că momentul nu e excesiv de fericit pentru a trata vânzarea unei moșii și încă la fața locului. Tatonările acestea se puteau face perfect și la București.

— Înțeleg reproșurile dumitale, ripostă Nadina contrariată. Dar de ce nu mi le-ai făcut la București?

— V-am prevenit că e periculoasă călătoria la țară și nu m-ați ascultat.

— Să lăsăm călătoria cu pericolele. Dacă-mi spuneai că nu se poate trata vânzarea acuma sau că o putem face mai bine în București...

— Aveți dreptate, coniță. Am neglijat, recunosc...

Avocatul se simțea vinovat că a făcut prostia de a pleca din București, nu că n-a sfătuit-o pe ea. De aceea nici nu-l mai interesau acuma pe el afacerile ei, ci necazurile lui. În sinea sa se gândea numai cum s-ar putea aranja ca diseară să nu mai doarmă la conacul din Gliganu, ci să fie cel puțin în drum spre București. N-a îndrăznit să spuie nici Nadinei, nici arendașului ce a văzut ieri în Amara când a întors capul în mașină. Nu l-ar fi crezut și ar fi râs de el. El însuși nu era prea sigur dacă n-a fost cumva o simplă închipuire a lui de om cu nervii exasperați. Dar chiar de n-ar fi fost ieri decât o viziune, mâine scena poate să devie realitate. De ce s-ar expune el, om bătrân și cu mintea sănătoasă, să fie măcelărit de țăranii înnebuniți? Ba chiar trebuie să profite până ce mai e posibilă salvarea.

— Acuma, coniță, să mai aveți și dumneavoastră nițică răbdare! reluă Platamonu. Ați făcut foarte bine c-ați venit, să vadă oamenii că nu vă lepădați de moșie, cum ziceau dânșii. Chestie de câteva zile, până ce se va mai domoli dârdora asta cu răzmerițele. Azi o să treacă și domnul prefect pe aici, că e prin județ, să vorbească cu țăranii, să-i astâmpere și să le scoată din cap închipuirile...

— Dar bătrânul Iuga? întrebă Nadina. Ieri i-am zis doar bună ziua. E imposibil să mă eschivez. Trebuie să discutăm cu dânsul, să nu creadă că vreau să...

— Nu, nu, coniță! zise arendașul. Fiți sigură că nici dumnealui nu se gândește în clipele astea la tratative! Deocamdată azi stați liniștită și odihniți-vă, iar mâine vom vedea ce va mai fi. Dacă domnul Iuga va dori să vă spuie ceva, vă trimite dumnealui știre, n-aveți grijă!

Nadina, nemulțumită totuși cu soluțiile acestea, deși trebuia să le recunoască cuminți, zise deodată cu o candoare, parcă acum s-ar fi deșteptat:

— Atunci de ce am mai venit? Dacă era să aștept să treacă potopul, cum îmi spune de-abia acuma dl Stavrat, de ce m-am mai deranjat încoace?

— Să nu vă pară rău, coniță! o liniști Platamonu. Ați făcut o plimbare frumoasă și veți face și o afacere bună cu ajutorul lui Dumnezeu!

Convorbirea se prelungi. Vreo două ore fură sucite și răsucite aceleași întrebări cu aceleași răspunsuri și rezultate. Nadina pofti pe Stavrat la masă, să-i mai ție de urât. Arendașul se retrase, făgăduind că spre seară va reveni să ia pe domnul avocat.

— Sper că ai să-mi faci curte, iar nu să mă sperii cu ororile țăranilor? glumi Nadina către Stavrat pe când Platamonu își lua rămas bun.

Olimp Stavrat își mângâia zăpăcit bărbuța, cu un surâs în care îngrijorarea se lupta cu cochetăria.

Afară, în curte, Aristide era nerăbdător. Ciupise puțin pe Ileana, în glumă și de față cu tatăl ei, cu care se apucase să discute, ca să-și omoare

plictiseala, despre mișcările țăranilor de prin alte părți, Dumitru interesându-se grav dacă e adevărat că are să se dea pământ oamenilor.

— Aidem, puiule, c-am isprăvit! strigă Platamonu, coborând grăbit din cerdac și suindu-se îndată în cabrioletă. Aidem, adăugă mai încet, când Aristide luă loc lângă dânsul, că maică-ta o fi speriată!

Îndată ce ieșiră în uliță, dădură peste Matei Dulmanu cu oamenii de adineaori, care parcă-i așteptau. Într-adevăr, Matei făcu semn să oprească puțin și se apropie singur.

— Ce-i, Matei? Ce te doare? zise arendașul prietenos ca totdeauna. Țăranul trecu pe sub botul calului de partea cealaltă, lângă Platamonu. Fața îi era mai întunecată ca de obicei și în ochi avea o pâlpâire mocnită. Puse un picior pe scărița cabrioletei și, aplecându-se la urechea arendașului, rosti tainic:

— Cucoane, să te astâmperi cu Babaroaga, că-i rău!

Platamonu îngălbeni, dar, ca să nu-și arate turburarea, răspunse cu același glas blajin:

— Da ce s-a mai întâmplat, omule? Nu ți-am spus eu chiar ție că nu mă bag și nu mă amestec, dacă o luați voi?

— Apoi atunci ce cată aici cucoana? întrebă țăranul bănuitor.

— Bine, ea o fi vrând să o vândă, că doar e moșia ei!

— Apoi d-aia, să nu te bagi, că noi nu putem lăsa să ne ia nimeni pământul! făcu Matei cu o amenințare.

— Din parte-mi să n-aveți grijă, băiete! Numai cu dumneaei să vă înțelegeți! bâigui arendașul cu un glas care voia să fie ocrotitor și nu izbutea.

— Apoi cu dumneaei om vedea noi ce-om face! spuse țăranul. Așa, cucoane! să nu zici că nu ți-am spus!

— Măi Matei, la mine vorba-i sfântă! zise Platamonu mai sigur de sine. La mine pe unde iese vorba iese și sufletul! Să știi, Matei!... Rămâi sănătos!

Țăranul se dădu la o parte bombănind, în vreme ce arendașul își îndemnă calul:

— Hi, Ortac!... Haidem, că-i târziu!... Țțț!

2

— Da ce-o fi azi cu oamenii de stau toți ascunși pe-acasă? se minună Busuioc, ieșind pentru cine știe a câta oară în pragul cârciumii și uitându-se pe uliță. Că de la mușterii ca tine slabă nădejde de viață, măi Spiridoane!

Spiridon Răgălie băuse o măsură de țuică și o plătise. Ar mai fi cerut, dar știa că Busuioc nu-i dă pe datorie, fiindcă mai e scris acolo la catastif și nu se înlesnește cam de mult să zvârle ceva și să-l mai scază. Răspunse dulce, să fie pe placul cârciumarului:

— Apoi, dacă s-a îndreptat vremea, s-or mai fi apucat și dânșii să cureţe plugurile, să fie gata când o veni împărțeala pământului.

— Cum nu, că boierii nu vezi cum se îmbulzesc să-și lepede moșiile? făcu Busuioc din prag, cu spatele și batjocoritor; apoi, întorcându-se și trecând după tejghea, adăugă: Mă Spiridoane, tu ești beţiv și oropsit, dar tot parcă ai mai multă minte ca ceilalți, că barem nu te mai ostenești de pomană!

Țăranul, slăbănog și bătrân, își potrivi o mutră mai amărâtă și zise plângător:

— D-apoi că alții mai beau și de bine, dar eu numai de supărări și de necazuri, măi nea Cristache! Că de când mi-a murit baba, uite-așa mă zbat, că noră-mea nu mă rabdă, și mă huiduiește, și nu mă-ngrijește...

— Lasă că-ți știu eu povestea, Spiridoane taică! i-o curmă cârciumarul.

— Cum să n-o știi tălică, vezi bine c-o știi, bolborosi bătrânul jignit, întorcând privirea spre ușa deschisă pe care tocmai intra un copil al lui Filip Ilioasa, încălţat și curat.

— M-a trimis tata-mare să-mi dai... să-mi dai... strigă copilul, lipindu-se de tejghea, cu glas subțire, cu ochii alunecând peste rafturile din fund.

— Ce să-ți dau pentru părinţelul, Antonel? întrebă Busuioc surâzător.

— Să-mi dai... un litru de gaz, dar cu sticla matale, c-a noastră s-a spart! zise copilul încântat că și-a adus aminte.

— Bani ai, ori să...?

— Am, uite-i! făcu Antonel cu mândrie, arătându-i gologanii strânși în palmă.

*

Doamna Dragoș a picat adineaori de la Pitești unde fusese să-și vadă soțul întemnițat. Până la Costești a venit cu trenul și de acolo, cum a putut. Nicio birjă nu se încumetă să plece la țară, de frică, deși învățătoreasa ar fi plătit bine.

Se întorcea mai mâhnită de cum s-a dus. A stat toată ziua de luni pe la ușile domnilor, degeaba. Procurorul numai cu mare greutate a admis să-i lase merindea și banii. Totuși, ea nu s-a dat bătută. Ieri, marți, a schimbat macazul, a cinstit pe cine a trebuit dintre cei mai mici și așa a izbutit să vorbească câteva minute cu Ionel, care nici până azi nu știe de ce l-au închis, pentru că nimeni nu i-a spus și nici măcar de sănătate nu l-a întrebat. Învățătorul însă e convins că-l ține acolo ca să nu asmută pe oameni împotriva boierilor. Când i-a spus asta a și râs bietul Ionel și a adăugat că e mai bine pentru dânsul că se află acuma departe de Amara, fiindcă de-ar fi fost acasă și s-ar fi întâmplat ceva în sat, numai pe dânsul l-ar fi învinuit boierii de toate.

Florica povestea și plângea, iar bătrânii își frângeau mâinile, ascultând.

— Apoi lasă, că nici noi n-om mai răbda mult și le-om da lor ce li se cuvine! mormăi Nicolae Dragoș deodată, cu o ură care parcă înnegrea cuvintele.

— Ba mai stai mulcom, Nicule, și nu te tot băga în răutățile oamenilor! protestă Florica, ștergându-și lacrimile. Că de n-or ieși bine lucrurile, vina iar pe bietul Ionel are să cadă, c-o să zică lumea că el te-a învățat să...

— Să știu că mă taie bucățele și mă aruncă la câini, și nu mă las până ce n-oi plăti cui trebuie și ce trebuie! făcu flăcăul. Nu, nu, degeaba te superi, că n-ascult nici de tatăl din ceruri, așa să știi!

*

— Noroc, noroc, Trifoane! strigă Leonte Orbișor din uliță, oprindu-se o clipă, cu sapa de-a umăr. Te-ai apucat de treburi?

— Ce să facem? Pe lângă casă, răspunse Trifon Guju de pe prispă, ciocănind de zor.

— Bați coasa, Trifane, ori?... întrebă Leonte, fără mirare.

— O bat să fie bătută! zise Trifon fără să ridice capul.

— Mi se pare că vrei să cosești înainte de-a semăna?

— Apoi dacă trebuie?... De!

*

Carul cotea pe poarta veșnic dată în lături. Marin Stan, cu o închipuire de bici în mână, strigă din urma carului gol către copiii ce se jucau în bătătură:

— Fugi, băiete, din picioarele boilor!... Dați-vă la o parte! Apoi, deodată, necăjit, se repezi înaintea vitelor, care o luaseră razna spre fundul ogrăzii.

— Fire-ați ai dracului de zăpăciți, unde vă duceți?... Hooo!...

Ho!... Ia seama, că am să-ți dau bătaie!... Hoo!... Ce, nu ți-e bine? Te-ai boierit, ai?... Apoi stai, că-ți dau eu!

Îl plesni cu codirîștea biciului peste bot, întâi pe unul, apoi pe celălalt,

scrâșnind:

— Să nu fii boier, că te-a luat dracul!

*

— Nu știu ce să mă fac, socrule, zise Filip Ilioasa către preotul Nicodim, care ședea pe un jilț, în cerdac, la soare. Văd că vremea s-a îndreptat, pământul s-a zbicit și mă tot bate capul să începem aratul, că parcă mă și doare să stăm degeaba. Dar văd că oamenii...

Tăcu întrebător. Preotul bolea și de bătrânețe, și de amărăciunea cu fiul său, care-l obseda mai mult cu cât se simțea mai slăbit. Toată iarna a suferit ba de una, ba de alta, și a spus mereu că nu mai apucă vara. Odată însă cu primele raze de soare, se mai înviorase și-și recăpătase pofta de viață... Răspunse îngrijorat ginerelui său, care stătea lângă el, în picioare, gros, greoi, ca un butuc:

— De, Filipe, ar trebui, văd și eu, dar dacă oamenii... Apoi cu glas schimbat:

— Dar mă mir ce mai așteaptă și oamenii de nu se apucă de munci?

— Se iau unii după alții și se îndeamnă, bolborosi Filip. Dar până una-alta, am rămas fără învoială cu boierul ș-apoi numai cu pământurile noastre...

Niculina aducea o ulcică de lapte fierbinte pentru tatăl său.

Adineaori se sfătuise Filip și cu ea. Se burzului cu vioiciunea ei obișnuită:

— Oamenii au înnebunit de tot și umblă după cai verzi pe pereți de o să rămână cu toții muritori de foame! Uite așa are să fie!

— Mai rău e că nu se alege nici așa, nici altfel! făcu Filip, morfolindu-și alene cuvintele. Ca să știm ce facem...

— Împotriva oamenilor nu ne putem pune, zise preotul strângând în palme ulcica cu lapte, ca să-și încălzească mâinile. Ce face toată lumea vom face și noi, că n-avem încotro...

— Apoi dacă lumea s-o apuca de blestemății, Filip n-are să se mai amestece, că el e om cu casă grea și nu poate să se ia după cei dezmățați, care n-așteaptă decât să strice și să prade cum ne-au furat și nouă carnea astă-iarnă! reluă Niculina revoltată. Că oamenii nu ne-or da nici de mâncare, și nici n-or sări pentru noi. Sunt pățită eu cu oamenii, de nici să nu mai aud de ei!

Filip, bucuros de energia soției sale, mormăi greoi:

— S-a stricat lumea și s-a înrăit cum nu se mai poate...

După o clipă, Niculina, parcă și-ar fi adus aminte, zise îngrijorată:

— Da ce-o fi pățit Antonel de nu mai vine de la cârciumă cu gazul, că a plecat de multișor și...

*

— Muiere, să taci! Auzi ori n-auzi! Să taci că, de unde nu, te plesnesc să mă ţii minte şi să nu mă mai înveţi tu pe mine ce şi cum! strigă Ignat Cercel mânios din ogradă, către nevastă-sa, care-l cicălea mereu din tindă:

— Apoi ţie ţi-e uşor să sudui, că umbli toată ziulica de ici-colo, dar eu ce să mă fac cu copilaşii ăştia, bărbate, ce să mă fac? Şi cu ce să le astup gura? Că de unde am putut am cerut, şi m-am împrumutat, şi m-am zbătut de-am ajuns să nu-mi mai dea nimeni nici un pumn de mălai...

Ignat înţelegea că femeia are dreptate şi de aceea se supăra mai tare. Se apucase, că n-avea nicio treabă, să mai dreagă gardul, şi cioplea, şi bocănea de mama focului. Se opri o clipă, cu toporul pe tăietor:

— Măi muiere, tu nu pricepi de vorbă bună?... Ce vrei să fac? Să mă spânzur? Ei, iacă am să mă spânzur ca să te mulţumesc...

Că tu nu mai ai răbdare cum au şi alţi oameni şi baţi mereu din clanţă: ham, ham, ham, parcă ai fi câine, şi nu om! Că doar vezi bine că ne zbatem şi trebuie să ne ajute Dumnezeu şi nouă!

Femeia boscorodea în tindă. Glasul ei tânguitor îi borşea sângele. Lângă dânsul, stătea liniştit, sorindu-se, câinele jigărit şi flămând. Văzându-l, fu cuprins de o furie prostească, parcă odihna câinelui l-ar fi sfidat. Îi trânti brusc un picior, rostogolindu-l la câţiva paşi:

— Mai du-te dracului şi tu, nu-mi sta-n picioare!

Câinele chelălăi prelung şi jalnic. Chelălăiala îi făcea bine lui Ignat, ca o mângâiere. Murmură răcorit într-un târziu, reluându-şi meremetiseala:

— Fire-ai al dracului să fii!

*

— Alo!... Alo!... Da, da, postul Amara!... Aici şeful postului, plutonier Boiangiu!... Poftim?... Tu eşti, Popescule? Bată-te, nu-ţi cunoşteam glasul... Pe-aci bine, linişte, Popescule! La voi, la Izvoru?... Tot bine... Ce zici? Au dat foc conacului? Unde? În Dobreşti? A, Teleorman... E departe, prin mijlocul judeţului. Dar, oricum, nu-i bine. Jandarmii ce-au făcut?... A, nu sunt jandarmi... Atunci d-aia, fiindcă altfel... Spune, spune, Popescule, ascult!... Vasăzică a fost domnul prefect cu domnul căpitan la Izvoru şi au plecat de o oră. Bine. Ştiu că trebuie să vie şi-i aştept, dar mulţumesc că mi-ai dat de ştire. Aici o să pice atunci mai după-amiazi, aşa-i?... Bine, bine, perfect. Eu te înştiinţez îndată, orice s-ar întâmpla aici. Şi tu de asemenea despre situaţia de la voi. Aşa, Popescule!... La revedere şi noroc! Ce face madam Popescu, bine?... Didina mea foarte bine. Mersi. Spune-i şi tu din partea noastră!...

Boiangiu, vorbind la telefon, făcuse semne nervoase nevestei sale să tacă până isprăveşte. Agăţând receptorul, zise plictisit:

— Ce vrei, soro?... Mai lasă-mă acuma, că am de lucru... Doamna

Boiangiu citea *Universul* foarte regulat și era spăimântată de veștile despre tulburările țăranilor tot mai stăruitoare, care eclipsau toate crimele și faptele diverse ce o interesau de obicei pe ea în jurnal. De vreo două zile însă, de când citea despre lumea care se refugiase la orașe, își întreba întruna soțul că ea ce face și cum rămâne aici s-o omoare țăranii? Plutonierul își simțea subminat curajul militar prin intențiile ei de fugă, iar pe deasupra, cum doamna vorbea și în fața jandarmilor și chiar a civililor, îi demoraliza oamenii și răspândea între sătenii lui gânduri de rebeliune. A admonestat-o cu frumosul, a și înjurat-o, dar cucoana se ținea scai:

— Cu mine ce-ai hotărât, bărbate? Mă ții aici să mă...

— Ascultă, Didino, mă scoți din sărite! izbucni Boiangiu, profitând că erau singuri. N-auzișsi cu urechile tale că vine prefectul cu comandantul companiei?

— Am auzit, dar...

— Atunci să mă slăbești! Am să-ți bag pe foc *Universul*, fi-ți-ar al dracului!... Nici nu-mi mai pot face serviciul în tihnă din pricina smiorcăielilor tale! Te omoară și te omoară țăranii! Parcă ai turbat!... Dac-o fi să te omoare, las' să te omoare cu mine împreună, că d-aia te-am luat și te-am făcut cucoană de militar din ce n-ai fost!

Didina ieși plângând:

— Of, nu ți-ar mai ajuta Dumnezeu ție cum îți bați tu joc de durerile mele!... Fire-ar...

*

— Of, Doamne, Doamne, rău mă mai chinuiesc, măi Melentie, și nu mai vine moartea să mă ia și să ne scape pe toți! Că de cum s-a lăsat toamna zac și mă perpelesc și mă rog lui Dumnezeu să aibă milă de bieții copilași, că mi se rupe inima cât sunt ei sărăcuții de golași și de flămânzi... Aoleo, aoleu... nu mai pot, mă năbuș... Uite cum mi s-au răcit mâinile!... Aoleu, Maică Precistă!

În cocioabă era un aer greu de sudori și de suspinuri. Pe geamurile murdare de-abia pătrundeau câteva raze de soare. În vatră fâșâia un ciot verde bolbocind șomoioage de fum. Un băiețel de doi ani se juca gângurind vesel cu un pisoi bălțat, la picioarele patului, jos, pe pardoseala de lut umed.

Melentie Heruvimu stătea lângă patul de scânduri cu mâinile împreunate în față, cu gâtul plecat puțin și se uita la femeia bolnavă cu ochii îndureraţi de milă. Obrajii lui galbeni și supți zvâcneau când își auzea mațele ghiorăind, parcă i-ar fi fost frică să nu audă și ea. Într-un târziu o întrebă:

— Te doare rău?

Pe fața femeii trecu o undă de înviorare, ca și când glasul lui i-ar fi alinat suferința. Răspunse cu un început de zâmbet:

— Nu mă doare, numai... Aoleu, aoleu! Se zvârcolea ca o râmă zdrobită.

Peste câteva clipe dădu buzna pe ușă înlăuntru o fetiță de vreo cinci ani, îmbujorată și bosumflată. Începu din prag să pârască.

— Tată, Păvăluc mi-a zis că... și eu am zis că... și el a zis...

— Du-te și te joacă pe-afară cu copiii, Lenuțo, du-te, că maică-ta e bolnavă și...

Fetița n-ascultă până la capăt. Se retrase, satisfăcută. Din tindă începu să strige, de se auzi bine în casă:

— Păvăluc, a zis tata că...

*

Leonte Bumbu intrase să povestească repede nevestei ce-a aflat de la niște oameni care au trecut adineaori cu căruța spre Mozăceni: că au întâlnit, mai devale, în Teleorman, cete de țărani umblând din sat în sat, alungând pe boieri, luându-le moșiile și dând foc conacelor, ca nu cumva să se mai întoarcă înapoi...

Logofătul era mai îngrijorat ca boierul să nu se întâmple cumva să se scoale țăranii. Deși zicea, sfătuindu-se cu nevastă-sa, că el n-a năpăstuit pe nimeni și a ajutat unde a putut, încât n-are de ce să-i fie frică, adăuga că țăranii, când o pornesc razna, nu mai țin socoteală de nimic. Avea dânsul destui oameni de credință, care-l înștiințau ce se petrece în sat și care mereu îl asigurau că-l iubește toată lumea ca pe un frate. Pe asigurările astea însă nu prea conta, știind ce asigurări oferă și dânsul bătrânului Miron Iuga și cât sunt ele de adevărate. De altfel, fără a mai avea nevoie de informații, simțea el de ajuns că țăranii fierb și tot își iau vânt să facă ceva, fără să știe nici ei ce anume. Dacă acuma vor prinde de veste ce fac alții în alte părți, n-ar fi de mirare să se ridice și cei de aici și să se apuce de fărădelegi. Cum sunt oamenii de îndârjiți, te poți aștepta la orice... Pe când nevastă-sa tocmai îl liniștea că Dumnezeu e bun și o să-i ferească, un argat veni să-l vestească puțin speriat că-l cheamă repede boierul.

— Măi Leonte, băieții ăștia ai noștri de la curte ce treabă învârtesc acuma? întrebă Miron. Stăm și noi ca nenorociții ceilalți s-așteptăm revoluția? Aceia, săracii, s-au îmbătat de aț-aț-ările derbedeilor și trebuie să-i lași să le treacă beția. Dar noi suntem încă treji, Leonte! Să ne vedem de treburile noastre, Leonte! Dacă nu putem începe muncile pe afară, pune-i cel puțin să curețe grădinile și parcul, c-a venit primăvara și mai mare rușinea de halul în care ne găsește!

— Prea bine, cucoane, am înțeles! zise logofătul ca un caporal în fața generalului.

— Ș-apoi, să nu uităm că e aici și conița Nadina, continuă bătrânul, și după-amiazi vine prefectul și pe urmă...

*

— De unde vii, măi Toadere? făcu Serafim Mogoș, ieșind în uliță.

— Numai de-aici, din Vaideei. Fusei până la cuscru-meu Zaharia, răspunse Toader Strâmbu, oprindu-se.

Vorbiră despre vreme, despre pământ, despre sărăcie. Toader îi spuse că în Vaideei s-aude că prin alte locuri oamenii au și pus mâna pe ce-au putut, și-au alungat pe boieri, și au început să-și ia fiecare cât pământ îi trebuie.

— Of, că nu mai vine și la noi, să-mi iau și eu măcar nițel porumb de cel boieresc, să-mi satur copilașii, că greu am mai dus-o iarna asta! oftă Toader Strâmbu.

— Ba eu parcă m-aș lipsi de toate, dar tare mi-e sete să-i dau șefului numai două scatoalce, știi, românești, să le ție minte și-n groapă! făcu Serafim printre dinți, întunecându-se la față, parc-ar fi băut otravă. Uite-atâta poftesc, Toadere, și pe urmă poate să-mi taie capul!

*

Trăsura cea bună cu caii cei buni stătea la scară de un ceas, încărcată cu fel de fel de pachete și legături și Cosma Buruiană încă nu se îndura să iasă. Vreo doi argați cu pândarul Iacob Mitruțoiu se învârteau pe lângă trăsură, ajutau, potriveau...

În sfârșit, apăru arendașul cu toată familia, nevastă și copii, îmbondoriți și fiecare cu câte o cutie sau un pachețel în mână. Vătășelul Lazăr Odudie, omul de încredere al lui Cosma, venea în urma lor, cu capul gol, ascultând respectuos potopul de instrucții. În vreme ce doamna Buruiană și copiii se instalau în trăsură, printre bagaje, arendașul mai spuse vătășelului:

— Așa, Lazăre... Cred că ne-am înțeles?... Să ai grijă de toate și să nu cumva să-mi lași casa singură, să te duci la cârciumă sau după alte parascovenii...

— Vai de mine, conașule, se poate? protestă Odudie. Nu mă cunoașteți dumneavoastră?

— Bine, bine, dar să iei seama, Lazăre! zise Cosma Buruiană, urcându-se și el sus pe capră, lângă vizitiu.

— Am înțeles, conașule! făcu vătășelul plecat, adăugând după o clipă, nedumerit: Iertați că vă întreb, conașule, dar ca să știu pentru... Dumneavoastră adică nu vă mai întoarceți?

— Ce vorbă-i asta, Lazăre? strigă arendașul. Cum să nu mă mai întorc? De ce să nu mă întorc?... I-auzi vorbă! O să-mi las eu averea vraiște? Și ce, e vreo pricină?... Se poate să-ți închipui așa ceva, Lazăre?... Nu, băiete! Noi diseară suntem înapoi, aici, nu ți-am spus? Ori da, nu ți-am spus... Diseară ne întoarcem mai devreme, mai târziu, cum ne-o ajuta Dumnezeu. Ne ducem numai la Costești, să târguim câte ceva pentru copii, că vine vara și

trebuie, iar la Pitești e prea departe... Așa, rămâi sănătos, Lazăre!... Hai, dă-i drumul, băiete!

Vizitiul țâțâi la cai. Trăsura se urni scârțâind și ieși din curte, cotind spre dreapta. Când dispăru, un argat râse:

— Ăsta s-a dus dorului... Nu se mai întoarce, cum nu plec eu!

— D-apoi să se întoarcă numai când l-oi chema eu! mormăi Iacob Mitruțoiu.

— Gura, gura, băieți! făcu Lazăr Odudie, vătășelul, fără convingere, ca o obligație mașinală.

*

— Ce vânt te-aduce, Luco, pe la noi?... Ia șezi!... Dă-i un scaun, măi babo, nu te mai zăpăci degeaba, că n-a venit la pețit! făcu Lupu Chirițoiu, când se pomeni cu Luca Talabă în casă.

— Apoi lasă, maică Paraschivo, c-am tot șezut! zise Luca așezându-se.

Voia să se înțeleagă cu moș Lupu cum și ce să facă cu moșia Babaroaga, care nici azi nu-l lăsa să doarmă. Cât a fost vorba de cumpărat cinstit, cum știa că se cuvine, s-a străduit, a alergat, s-a luptat în toate felurile. Nu s-ar da bătut nici acuma, dar a aflat că oamenii umblă să bage plugurile fără nicio învoială, să cuprindă care ce s-o nimeri.

— Eu în treburi d-astea nu m-am amestecat, moș Lupule, drept îți spun, și nici nu mi-au plăcut!... Acu oamenii tot vin să mă ispitească, ba unul, ba altul, să nu ne lăsăm și, dacă am început isprava, s-o și isprăvim... „Bine, bine, zic, am început-o, dar voi ați cârmit-o astfel!“ „Apoi am cârmit-o, zic dânșii, pentru că a venit dreptatea noastră și, după dreptate, ale noastre trebuie să fie toate moșiile...“ Eu văd bine că nu-i bine și totuși ei nu mă slăbesc, de nici nu mai știu pe ce lume sunt!

— Ba eu spun în fața oricui că-mi văd de necazurile mele și nu mă bag, nu mă amestec! se feri bătrânul Lupu. D-astea am mai pomenit eu că-s cu părul alb. Tot așa, c-o fi și c-o drege ș-a venit pe urmă potopul!... Nu, nu, Luco, nu-i bine!

*

În sufrageria conacului de la Vlăduța, o fetișcană așternea masa pentru o singură persoană. Era întâia oară, căci numai ieri au plecat domnișoarele la oraș și colonelul s-a întors azi noapte târziu și mâncat. Încercase întâi să așeze tacâmurile la locul unde ședea de obicei colonelul, dar i se părea masa prea bearcă. Pe urmă a mutat farfuriile în jurul mesei, poposindu-le la fiecare margine până ce a ajuns iar la locul obișnuit.

— Acu de i-o plăcea, bine, de nu, să-mi spuie dumnealui cum e mai bine! murmură fata resemnată și nemulțumită, aruncându-și ochii pe fereastra

mare, deschisă, dinspre curte, unde colonelul Ștefănescu vorbea și nu mai isprăvea cu țăranii.

Bătrânul pensionar arendaș avea o înfățișare mai vioaie și glasul cutezător. Într-un moment de inspirație, alaltăieri, și-a adus aminte de maiorul Tănăsescu, care i-a fost camarad de promoție și de regiment ani de zile, la Severin, pe când erau căpitani. Nevastă-sa, fie iertată, a fost bună prietenă pe atunci cu Tănăseasca. Mutați de curând la Pitești și fără copii, ar putea găzdui perfect pe cele trei domnișoare Ștefănescu până va trece primejdia la țară. Nici n-a mai scris să-i întrebe. S-a îmbarcat ieri dimineață cu fetele și cu o încărcătură respectabilă de provizii diferite. A revenit singur și fericit. Scăpase de grija cea mai mare. Acuma putea vorbi liniștit cu țăranii, să mai și glumească și să-i batjocorească:

— V-ați boierit și voi, mă! Vă vine cu strâmbul munca! E mai ușor să stai cu luleaua-n gură decât să dai cu sapa, cum nu! Și să ocărăști pe boieri și să pui la cale rebeliuni! Ce zici, măi Ștefane?

— De, don' colonel, făcu Ștefan cu fața zâmbitoare, mai încercăm și noi marea cu degetul.

— Vrem să vedem și noi cum o mai fi și altfel, că ce a fost am văzut și n-a fost bine! adăugă altul, întunecat.

— Numai să nu vedeți pe dracul, măi băieți! zise colonelul. Peste câteva minute, din vorbă-n vorbă, țăranul zâmbitor întrebă:

— Da pe domnișoarele le-ați dus la oraș, don' colonel?

— Ați fi poftit să le las aici să vă bateți voi joc de tinerețea lor, ai? răspunse pensionarul cu ton glumeț. Nu vă cunosc eu ce tâlhari sunteți voi?

— De ce, don' colonel, păcatele noastre?

— Fiindcă sunteți, Ștefane! Nu m-am trudit eu destul cu alde voi la armată? Vă știu și măselele din gură!... Dar mie ce puteți să-mi faceți? Să mă omorâți? Ce, mi-e frică mie de moarte, mă? D-aia-s eu militar, mă?... Ori să mă prădați? Prădați-mă, dacă vă dă mâna! Că eu tot ce am, aici am băgat și cu voi am împărțit... Nu-i nimic, băieți! Dumnezeu e sus și vede!... Eu nu v-am bătut, nu v-am înșelat, nu v-am năpăstuit, v-am ajutat, v-am ocrotit, v-am învățat. Acu puteți să-mi trageți cu parul. Așa-i?

Colonelul se uită pe rând la țărani, așteptând o vorbă de protestare sau de recunoaștere. Oamenii tăceau. De-abia într-un târziu Ștefan, cel mai deschis, făcu:

— De!

Glasul se stinse gol ca o bășică de săpun.

*

— Oare ce-i cu tine, Petrică, dragul mamei, de nu mai ai stare și nu te strângi și tu pe acasă ca oamenii? se tângui Smaranda.

— D-apoi acu nu-s acasă, mamă? făcu Petre aspru.

— Eşti, maică, dar stai mereu pe spini... Şi, Doamne, groază mi-e să nu păţeşti ceva dacă te amesteci în toate, în loc să vezi de sărăcia noastră!

— Nu m-amestec eu, mamă, că nici n-am ce să m-amestec! mormăi flăcăul. Dar dacă mă cheamă oamenii trebuie să mă duc, c-ar fi ruşine să stau!

— Ba nu-i ruşine, dragul mamei! Că io-s văduvă şi copiii ceilalţi sunt mai micşori şi numai în tine mi-i nădejdea să ne mai înlesnim. Că destul mi te-au ţinut acolo la oaste, şi eu am fost singurică, să mă lupt...

— Apoi tocmai s-aude că iar ne cheamă pe toţi la regimente din pricina...

— Doamne fereşte, şi ne păzeşte, şi ne mântuieşte! se închină deodată femeia, cuprinsă de spaimă.

— Dar pe aici încă n-a venit ordin, că ne-ar fi spus primarul, urmă Petre. Acu ce-o fi o fi, nu-ţi mai face grijă şi supărare de pomană!

Şi, după un răstimp, parcă să-şi smulgă un cui din inimă, reluă înăbuşit:

— Numai cucoana asta de n-ar mai sta pe aici că, nu ştiu, dânsa poartă toate relele... Barem de s-ar duce cu Dumnezeu, să nu ne mai amărască!

Smaranda se înfurie brusc:

— Ducă-se pe pustii de cucoană, fire-ar a dracului!

*

Primarul Ion Pravilă intră în cârciumă frecându-şi mâinile mulţumit:

— Singur, Cristache, singur?... Uite-aşa-mi place! Dă-mi repede un ciocănel că sunt grăbit!... Câte am eu pe cap acuma, nici nu mai ştiu pe ce lume sunt!

— Vine, vine prefectul? întrebă Busuioc, servindu-l.

— De l-ar aduce Dumnezeu mai degrabă, să se mai potolească şi oamenii! zise primarul, dând peste cap ţuica dintr-o înghiţitură.

— Apoi parcă s-au mai mulcomit, că stau pe-acasă, murmură cârciumarul cu părere de rău. Numai Spiridon mi-a ţinut de urât până adineaori de l-am şi dat afară...

— Ehei, băiete, liniştea asta nu-i a bună, ascultă-mă pe mine! făcu Pravilă misterios. Câinele când muşcă nu mai latră!

— Ai simţit ceva, ai auzit ceva?

— Ce s-aud şi ce să simt? Parcă oamenii când fac ceva spun? Ori ştie cineva?... Începe unul şi ceilalţi ca oile, Cristache!

— Urâte timpuri, don' primar!

— De, după nimereală!... Măcar de nu s-ar urâţi mai rău!

Îşi aduse aminte că e grăbit şi, pornind spre uşă, strigă cu glas schimbat, poruncitor:

— Ia vezi, Cristache, să fie ordine şi la tine! De unde ştii că nu-i vine

domnului prefect să intre și să-ți facă o inspecție? Mai bine să fii pregătit!

— Să vie sănătos!... Dar nu cred că-i mai arde nimănui de inspecția cârciumilor. Sunt focuri mai mari acuma!

3

Miercuri dimineața, Titu Herdelea merse foarte devreme la *Drapelul*, să comunice lui Roșu știrea despre revolta rezerviștilor și uciderea ofițerilor, mai ales că nici în *Dimineața* n-o văzuse apărută.

— Cunosc! zise secretarul cu superioritate. Știu și altele mai grozave. *Dimineața* a încercat s-o publice, dar a fost avertizată că va fi imediat confiscată toată ediția și-a trebuit să renunțe. Știu, puiule. Eu să nu știu?

Se sculă de la biroul său acoperit de jurnale, luă pe tânărul Herdelea de mână ca pe un școlar și-l duse la o hartă a României bătută cu piuneze pe un perete.

— Vezi tu potcoava asta, puiule? îl dăscăli cu un glas de corepetitor experimentat, urmărind cu arătătorul sinuozitățile graniței. O vezi, vasăzică... Îți aduci aminte, acum vreo zece zile, când am vorbit noi despre tulburările țărănești, ce ți-am spus? Ei, am avut dreptate?... Iacă, d-aici au pornit, sus de tot, colțul dinspre Bucovina, cu jidanii... Ș-a mers așa câteva zile, și-a coborât mereu, și mereu cu „jos jidanii“ și „jos perciunii“. Îți aduci aminte, că și tu credeai că ar fi vorba numai de niște perciuni de jidani.

Ș-acuma uite colea a ajuns în Teleorman! Vezi? Și se întinde vertiginos mai departe pârjolul. Te asigur că în trei-patru zile va fi la Severin, adică va fi cuprins toată potcoava... Acuma au băgat-o pe mânecă domnii cu „jos jidanii“. Acuma simt pe pielea lor că țăranul nu face deosebire între jidan și creștin când s-a ridicat să-și caute singur dreptate. Ba tocmai unde nu-s jidani mișcările au început să ia un caracter mai sălbatic. În Moldova se pare că n-au fost omoruri și nu s-a vărsat sânge; pe când pe-aici mulți proprietari și arendași au fost măcelăriți de țăranii revoltați.

Se așează iarăși la birou. Din mormanul de ziare numai capul i se vedea cu ochelarii, care sticleau ca niște ochi monstruoși... Titu Herdelea a ascultat îngrozit mai cu seamă de când i-a pomenit de Teleorman. Asta înseamnă că și Amara e în primejdie și, deci, și Nadina, despre care a vorbit aseară mereu la Gogu Ionescu.

— Domnule Roșu, te rog mult, zise deodată tânărul Herdelea, din Argeș ai vreo informație gravă?

— Încă nu, răspunse secretarul. Dar anevoie va fi ferit și Argeșul de potop, dacă bântuie în Teleorman, adică în vecini. Ei, ce vrei? Întrebași din cauza amicului tău? De, e periclitat foarte serios, deși nu se poate ști. Depinde mult și de capriciul sorții. În orice caz, fiindcă te interesează mai de aproape chestia, am să-ți dau o sursă de informație sigură și promptă. Du-te la Ministerul de Interne, la directorul Modreanu... Spune-i că te-am

trimis eu, din partea gazetei. La el se centralizează toate știrile acuma, cele oficiale, firește. Are o însărcinare specială. E un om simpatic și subțire, mare amator de reclamă. Îți spun detaliile astea ca să știi cum să-l iai...

Titu mulțumi mișcat. Era fericit că va putea servi și el pe Grigore Iuga, îndeosebi, care l-a îmbrățișat atât de călduros de la prima întâlnire și nu s-a dezmințit deloc, apoi și pe Gogu Ionescu care, sărmanul, e atât de îngrijorat din pricina Nadinei...

Ușa directorului se întredeschise subit și în crăpătură apăru capul lui Deliceanu:

— Roșule, mai ai ceva?

— Nimic!... Poate mai spre amiazi. Am să telefonez și viu să anunț! zise secretarul fără să ridice nasul din jurnale. Când se închise ușa, Titu întrebă uimit:

— A și venit?

— Ehe! Chiar înaintea mea! râse Roșu ironic. Ne clătinăm, ne clătinăm!

— Guvernul? făcu Herdelea.

— Și guvernul, și toată banda, urmă Roșu ursuz ca de obicei. Ne ducem dracului cu toții azi-mâine...

— Cel puțin în opoziție vom putea lucra cu mai multă libertate! zâmbi naiv tânărul.

— De opoziție să nu te bucuri, amice, pentru că e cu mari primejdii pentru noi! mormăi secretarul, apucându-se să-și frece nervos ochelarii, încât fără ei figura lui părea neputincioasă și mai acră. Văzuși ce armată de redactori, pararedactori și reporteri avem azi, toți mai mult sau mai puțin sinecuriști? Ei, mâine mă pot pomeni c-am rămas singur cu foarfecele astea, dacă cumva nu voi fi dat și eu afară!... Asta-i gazeta de partid, tinere! Care poate, profită cât e la putere, pe urmă... Dar tu nu-ți face inimă rea, puiule! adăugă când își potrivi ochelarii după urechi și văzu cum s-a îngălbenit Herdelea. Tu mai ești asigurat câteva luni, întâmplător. Până atunci ai vreme suficientă să te aranjezi...

Redacția apoi începu să se populeze. Fiecare nou sosit aducea câte o veste, toate care de care mai rele. Că răscoala s-a întins în județul cutare, că țăranii au ucis în cutare regiune atâția arendași sau moșieri, că armata s-a ciocnit într-un sat cu revoltații și au fost sute de morți și răniți de ambele părți, că în altă parte sătenii au alungat cu pietre un detașament de infanterie, că multe județe sunt complet izolate fiindcă țăranii au tăiat firele telegrafice și telefonice, că o doamnă proprietăreasă surprinsă de răsculați a fost dezbrăcată în pielea goală și purtată așa prin mai multe comune, că ministrul de război e idiot, pentru că trimite trupele recrutate din cutare ținut să reprime dezordinile tocmai în ținutul respectiv, încât soldații ar trebui să tragă în părinții și frații lor proprii, că astfel un caporal, după ce a

împușcat pe tatăl său, care se afla printre țăranii răzvrătiți, a cerut voie căpitanului să-l înmormânteze și a fost decorat și citat pe ordinea de zi a întregii armate, că în anume orășele s-au format gărzi naționale pentru a se apăra de eventuale atacuri ale bandelor de țărani dobitociți, că la marginea județului Ilfov, azi-noapte, o patrulă de cavalerie de-abia a putut împrăștia o ceată de câteva mii de țărani, pornită asupra Bucureștilor...

Pe la unsprezece intră grav, ca un ministru fără portofoliu, Antimiu, reporterul gras, cu blana soioasă și căciulița de lutru fals, mai asudat ca alte dăți, căci afară bătea soarele și, dând mâna plictisit cu câțiva, șoptind „bonjur, monșer", se prăvăli pe un scaun liber de lângă Roșu. Intrarea lui, ca unul ce culegea informații politice din izvoare înalte, potoli zelul limbuților gălăgioși. Observând că tace, ca să-și dea mai mare importanță, Roșu îl întrebă ironic, dar și curios:

— Ai adus ceva, Antimiule?

— Ceva foarte important, nene Roșule! exclamă reporterul patetic. Din nenorocire nu pentru noi, cu toate că pe noi ne privește de aproape, fiindcă e soarta noastră la mijloc...

— Spune, frate, nu mai face literatură! îl întrerupse enervat secretarul.

— Ei bine, guvernul e căzut! zise reporterul, păstrând mereu un accent de durere în glas. Cel mult mâine seară avem guvern nou!

Pe urmă povesti celor doritori de amănunte că primul ministru a avut adineaori o audiență la rege în care i-a raportat că tulburările agrare au luat proporții atât de grave încât e nevoie de o urgentă și energică expediție de represiune. I-a arătat cu dovezi că nu s-ar mai putea conta deplin pe armata noastră pentru asemenea însărcinare tragică și l-a rugat să facă apel la concursul armatei austriace, adăugând că aceasta ar fi singura salvare și că altfel țara este amenințată de o completă distrugere. Regele însă a refuzat net să recurgă la amestec străin pentru pacificarea unor dezordini interioare și a cerut primului-ministru o soluție potrivită împrejurărilor și demnității țării. Neavând altă soluție, și din cauza opoziției care nu e dispusă să-i dea concurs nici chiar în situația actuală, primul-ministru a oferit regelui demisia cabinetului.

Demisia s-a primit în principiu, dar nu se va anunța până ce se va stabili succesiunea, ca să nu se sporească haosul. Pentru că guvernul viitor ar putea să aibă nevoie de anume legi urgente, trebuie să i se asigure deocamdată colaborarea actualului Parlament, ceea ce ar mai avea și înfățișarea unei uniuni naționale în fața gravității împrejurărilor și ar înlesni luarea de măsuri severe. Șeful guvernului și al partidului trebuie deci să se consulte cu prietenii săi și să raporteze din nou regelui. Dar acestea nu mai sunt decât formalități, care se vor împlini foarte repede.

— Vasăzică crunta opoziție? zise Roșu cu un surâs acru. Ia stai, să vedem

dacă Deliceanu e în curent...

Trecu în cabinetul directorului. Peste câteva clipe Deliceanu se ivi în prag, cu fața puțin aprinsă, strigând:

— Ce tot spui, Antimiule?... Ia vino-ncoace!

— Șefule, ne-am curățat! zise reporterul iarăși patetic, dispărând în camera lui Deliceanu cu pași legănați de năduf.

Titu Herdelea se strecură afară. Roșu îi vârâse un cuțit în suflet.

De unde își închipuise că, muncind conștiincios, are asigurată o lefșoară din care să trăiască, azi iată-l iar ca frunza pe apă. Trebuie să se lămurească mai bine cu Roșu în chestia asta, ca să nu se pomenească pe drumuri.

Deocamdată căuta să nu se lase copleșit de gândurile negre. Răul te chinuiește destul când a sosit, de ce să-i înmulțești efectele, suferind și în așteptarea sosirii lui? Fiind aproape de amiazi, se îndreptă spre Ministerul de Interne să găsească pe Modreanu.

Trebui să aștepte împreună cu alți gazetari, veniți de asemenea după noutăți. Directorul lucra cu ministrul, comunicându-i probabil tocmai dosarul telegramelor și rapoartele primite în cursul nopții și al dimineții. În sfârșit, sosi afabil, surâzător și sclivisit, zicând, dulce, ca o cucoană întârziată la întâlnire:

— Domnilor, dragii mei, scuzați-mă... Ministrul!... Timpuri grele, domnilor!... Numai un minut să lichidez dosarul ăsta și sunt al dumneavoastră!

Sunase. Un funcționar bătrân și necăjit la față luă dosarul roșu, îl încuie într-un sertar și-i dădu cheia. În răstimp Modreanu trecuse în mijlocul ziariștilor și le spuse câteva noutăți răsuflate. Ca să le șteargă decepția, adăugă că după-amiazi la cinci are să le comunice lor ce-i va mai sosi, chiar înaintea ministrului.

Ziariștii se retraseră cu gălăgia cuvenită. Titu Herdelea rămase singur, la urmă, se prezentă și întrebă în particular dacă are cumva vreo informație din Argeș, arătându-i că se interesează din pricina lui Grigore Iuga.

— A, domnul Iuga? exclamă Modreanu aranjându-și cravata la gât. Mi se pare c-am avut plăcerea să-l cunosc odată în tren... Cum nu, domnule Herdelea, bucuros, vino oricând și-ți stau la dispoziție. Până acuma însă poți asigura pe prietenul dumitale că în Argeș e liniște!

Titu Herdelea coborî scara ca și când ar fi aflat știrea cea mai senzațională, zicându-și mulțumit:

— Trebuie să fiu și eu recunoscător măcar cât pot, că nu se știe ce aduce ziua de mâine.

4

Era plină de țărani și curtea primăriei, și ulița. Așteptau de vreun ceas și prefectul nu sosea. Primarul Pravilă, zelos și înfrigurat, zorise lumea să se adune parc-ar fi izbucnit pârjolul.

— Nu-i nimic, băieți! zicea dânsul când unuia, când altuia, prietenos și ca o scuză. Noi s-așteptăm pe domnul prefect, nu domnul prefect pe noi, c-așa-i omenia!

Țăranii așteptau cu răbdarea tradițională, fiindcă timpul n-are preț decât în toiul muncilor. Și așteptând gurile se osteneau. Unii spuneau că prefectul vine să împartă pământuri, că tot așa s-a întâmplat și într-alt județ și s-au liniștit creștinii și s-au apucat de lucru. Alături însă alții vorbeau domol despre ce-au făcut oamenii în Teleorman, cum s-au sculat cu mic, cu mare, cum au izgonit pe toți boierii și au ajuns ei stăpâni pe toate.

— Altfel de oameni sunt pe acolo, mormăi un glas amărât. Nu ca noi! Acolo oamenii au și pământ și nici nu-s flămânzi și nevoiași ca pe aici!

— Apoi norocul numai de cei îndrăzneți se ține, nu de neputincioșii cu inima-n izmene!

— Numai noi parcă avem terci în loc de sânge!

— Binișor, binișor, băieți!

Plutonierul Boiangiu, în uliță, cu ochii în direcția de unde trebuiau să sosească boierii (de altfel, un jandarm postat în dreptul cârciumii lui Busuioc, la încrucișarea drumurilor, avea ordin să vie în pas alergător să anunțe din vreme apropierea), tăifăsuia cu țăranii dimprejurul lui, aruncând și câte o glumă care stârnea negreșit mari hohote, dar păstrând totuși demnitatea cuvenită. Un țăran își îngădui chiar să-l întrebe cu gravitate:

— Oare, don' plutonier, ne dă pământ ori nu ne dă? Că dumneata trebuie să știi și, Doamne, bine ne-ar mai prinde, don' plutonier, de ne-ar da!

— Crezi că mie nu mi-ar prinde bine, băiete? zise Boiangiu. Aolică!... Ori voi credeți că și eu am moșii ca boierul Miron?... Sabia, și pușca, și lefșoara, fraților, asta mi-e moșia!

— Și ce mai pică pe de lături, don' șef! completă un mucalit.

Țăranii porniră pe râsete. Plutonierul se supără:

— Apoi vezi, măi, că sunteți porci?... Care-i ăla, să-l văd și să-l cunosc!... Așa sunteți, măi, fără rușine și fără obraz și vă mai mirați când luați la ceafă ce vi se cuvine!... Ieși, măi, ăl cu nerușinarea!

— Iartă-l, don' șef, c-a glumit și el ca prostul...

— Apoi tocmai, să-i dau și eu o glumă...

Dar sosi într-un suflet jandarmul și raportă că trăsura cu domnii tocmai a

cotit spre curtea lui Miron Iuga. Între țărani știrea provocă o mișcare. Primarul, care se apropiase să afle ce-a spus ștafeta, se crezu obligat să explice că nici nu se putea să nu treacă prefectul pe la boierul bătrân cu care e vechi prieten. Lămurirea nu curmă agitația, ci mai mult o spori: ce-o fi punând la cale prefectul cu boierul Miron?

Peste un sfert de oră trăsura greoaie și voluminoasă a prefecturii oprea în mijlocul țăranilor. Lângă prefectul Boerescu ședea în fund Miron Iuga, iar pe scăunel, în fața lor, căpitanul de jandarmi Tiberiu Corbuleanu, cu o mustață țanțoșă pe o figură brună, lătăreață.

— Noroc, băieți, bine v-am găsit! strigă Boerescu, coborând tacticos.

— Trăiți, dom'le prefect! răspunse Ion Pravilă supus, îndesându-se să dea o mână de ajutor, în vreme ce Boiangiu stătea țeapăn cu dreapta la cozorocul chipiului.

— Tu ești primarul? întrebă prefectul văzându-l. Da, te cunosc!... Ei, liniște pe aici, ai?... Ordine?

— Toate bune, domnule prefect! declară primarul dulce, subliniindu-și convingerea cu o înflorire de zâmbet nehotărât pe față.

— Așa-mi place, băieți, bravo! strigă prefectul Boerescu, rotindu-și privirea peste țăranii care se uitau la dânsul și la trăsură, tăcuți, cu căciulile-n cap. Să fiți cuminți și pașnici, oameni buni, cum trebuie să fie românul!

Coborâse și Miron Iuga. Prefectul îl luă de braț și intrară împreună în curtea primăriei. Căpitanul rămase puțin în urmă, ascultând raportul plutonierului cu aprobări din cap... Apoi se opriră toți în dreptul ușii cancelariei. În jurul lor, țăranii se îmbulzeau. Rămase liber numai un mic cerc dinaintea prefectului care examina parcă înfățișarea oamenilor și mai cu seamă privirile lor. Se silea să zâmbească și să pară prietenos și binevoitor, deși se simțea obosit rău, fiind a doua zi de când se afla pe drum, în turneul de constatări, observație și îmbărbătare. Mai mult decât oboseala îl supăra și aproape îl jignea atitudinea țăranilor, pretutindeni prea puțin cuviincioasă și uneori chiar provocatoare. Se obișnuise să fie primit, în cursul inspecțiilor, cu izbucniri de „trăiți" și voie bună, și numai pe urmă să vie plângerile și reclamațiile. Acuma sătenii îl întâmpinaseră peste tot cu tăcere și cu ochi încruntați și bănuitori. Dacă n-ar fi fost ambiția lui de a-și feri județul de tulburările ce bântuiau aiurea, n-ar fi tolerat obrăzniciile acestea. Își rezerva în sine să-i învețe omenie mai târziu, după ce se va restabili ordinea în țară. Se credea cel mai destoinic prefect și spunea cu mândrie că primul județ din România, în ordine alfabetică, e condus de primul prefect, în ordine calitativă. Faptul că județele vecine erau cuprinse de valul răzvrătirii, iar într-al lui nu se semnalase încă niciun incident îl considera ca o dovadă a excelentelor metode administrative aplicate de dânsul. A întreprins turneul de inspecție de acuma convins profund că

țăranii, văzându-l și ascultându-l, vor fi atât de sugestionați de autoritatea lui încât, chiar de-ar fi avut gânduri rebele, vor continua a fi cuminți și a păstra ordinea. Când a plecat din Pitești a spus căpitanului Corbuleanu, care socotea imprudentă călătoria prin sate în asemenea zile de surescitare, că el stă sau cade cu deviza lui, iar deviza, citită undeva de curând și adoptată, era: pumn de oțel în mănuși de catifea. Cu atât mai mult ținea să-și puie în evidență calitățile de gospodar județean eminent, cu cât ministrul ezitase să-l numească și marcase oarecare preferințe pentru un avocat care mai ocupase demnitatea de prefect în guvernarea trecută. A trebuit să puie piciorul în prag, adică să intervie direct și prin anume prieteni influenți de la București, ca să frângă rezistența ministrului.

— Încă o dată, băieți, bine v-am găsit! repetă Boerescu cu glas puternic de întrunire publică.

Făcu o mică pauză, așteptând vreun răspuns de mulțumire, cum se obișnuiește. Oamenii tăceau. Numai câțiva în uliță se mai zbăteau să se apropie, bombănind și chicotind. Prefectul nu-și pierdu cumpătul. În clipa când vru să continue, primarul răcni energic:

— Oameni buni, faceți tăcere!... Tăcere!... S-auzim pe domnul prefect!

Boerescu ținu apoi o cuvântare patriotică. Își umfla glasul, gesticula, se roșea. În gura lui, cu câțiva dinți de aur și alții falși, vorbele mari, de rigoare în astfel de ocazii, gâlgâiau ca niște bășici goale, care pocnesc inutil într-un bâlci unde oamenii cască ochii cu urechile înfundate. Între multiplele calități politice ce-și atribuia prefectul era și aceea de neîntrecut orator poporan. Avea convingerea mare că verbul său fierbinte merge drept în inima țăranului și o modelează după intențiile lui. Jongla și acuma cu frazele și cuvintele irezistibile: „opinca e talpa țării", „munca voastră sfântă", „țăranul român cuminte și harnic", „regele și guvernul vă poartă de grijă", „aveți încredere în cârmuitorii țării", „iubirea patriei", „interesul țării cere liniște și ordine, fraților", „românul nu piere"...

Țăranii ascultau și-l priveau nemișcați, cu ochi ca de sticlă. Sutele de fețe cu aceeași expresie păreau a fi ale aceluiași cap, cu aceleași gânduri și simțiri, un singur și același om în infinite exemplare, ca un produs în mare al unei uzine uriașe. Imobilitatea și tăcerea lor îndărătnică l-au supărat și l-au cam speriat când le-a observat întâia oară în primul sat, încât de-abia a avut puterea să continue risipa de însuflețire oratorică...

Miron Iuga n-asculta discursul prefectului. El disprețuia mijloacele acestea de-a încurca pe săteni cu apă chioară bătută-n piuă.

Țăranului nu-i trebuiesc discursuri, ci sfaturi sau porunci. El atrăsese atenția lui Boerescu să nu piardă vremea cu vorbe și mai bine, printr-o consultare limpede și sinceră, să caute a afla nevoile și dorințele oamenilor, din care să vadă ce se poate satisface și ce nu, iar promisiunile să nu rămână

vânt, ci să se transforme imediat în fapte. Prefectul n-a vrut, în ruptul capului, să renunțe la cuvântarea lui pe motiv că pretutindenea a ținut-o și a fost ascultată cu evlavie, o cuvântare inteligentă (ca a lui, firește) fiind cea mai bună introducere pentru îndulcirea spiritelor și descoperirea adevăratelor stări. Văzând efectul vorbăriei pe care numai căpitanul, plutonierul și primarul o gustau cu entuziasmul subaltern obligator, bătrânul Miron se simțea rușinat și aproape umilit în fața țăranilor.

În sfârșit, după vreo jumătate de ceas, prefectul Boerescu își termină discursul, în loc de perorație, cu un îndemn vibrant:

— Așa, copii!... Ș-acuma să-mi dați îndată o dovadă că sunteți buni români și cetățeni vrednici! Vă cer dovada aceasta eu, părintele vostru și al județului nostru scump! Ei bine, dacă vreți să-mi arătați că sunteți cuminți, și cinstiți, și muncitori, cum știu că sunteți, atunci să nu mai ascultați vorbele ce vi le spun răuvoitorii și nici zvonurile urâte, ci să vă întoarceți degrabă la plugurile voastre, la munca voastră cea frumoasă care e temelia țării! A dat Dumnezeu vreme bună, pământul cere munca și sudoarea voastră ca să rodească mai îmbelșugat spre binele vostru și al scumpei noastre țărișoare!... Ați auzit, copii? M-ați înțeles voi bine, copii?... Faceți voi cum v-am învățat eu, ori nu vreți să faceți?

Ultimele cuvinte stârniră un zgomot nehotărât. Din diferite părți ale mulțimii se porniră glasuri:

— Nu putem, cucoane!... N-avem pământ!... Pe ce să muncim? Prefectul, auzind glasurile și considerându-le drept efectul discursului său potolitor de spirite, aruncă o privire semnificativă spre Miron Iuga, apoi strigă:

— De ce nu puteți, copii?... Spuneți drept și pe față, ca să știm!

Mai multe glasuri răspunseră mai hotărât:

— N-avem pământ!... Ne trebuie pământ!... Fără pământ nu mai muncim!

Boerescu luă o mutră de învățător indulgent, care dojenește niște copii nepricepuți:

— Cum se poate, oamenii lui Dumnezeu, să-mi spuneți mie prăpăstii d-astea?... Că n-aveți pământ!... N-a vrut dumnealui, domnul Iuga, să vă dea pământ? Ori ceilalți boieri?... Nu v-au dat dumnealor totdeauna? Din moși-strămoși? Că doar cu voi și-a muncit moșiile, măi oameni, nu cu străinii!

Toader Strâmbu se întinse în vârful picioarelor, răcnind:

— Cum a fost nu mai putem, dom'le prefect, că ni-e munca în zadar și ne omoară sărăcia!

— Adică vreți alte învoieli? zise Boerescu candid. Apoi stați, măi băieți, că...

— Nu mai vrem învoieli!... Să ne dea nouă pământul, că noi îl muncim! îl întrerupseră alții gălăgios.

Atunci Miron Iuga, nemulțumit de întorsătura ce o ia consfătuirea

aceasta, făcu semn cu mâna că vrea să spuie și el ceva.

Țăranii făcură liniște. Boierul cel bătrân era pentru ei adevăratul stăpân respectat, al cărui cuvânt trebuie totdeauna ascultat cu sfințenie.

— Cum vine asta, măi care strigați? întrebă bătrânul Iuga cuprinzând cu o privire toată mulțimea. Pământul meu să vi-l dau vouă?... Adică drept răsplată pentru că eu, și tatăl meu, și bunicul meu v-am primit pe moșiile noastre pe voi, și pe părinții, și pe bunicii voștri și v-am dat de lucru ca să puteți trăi, și am împărțit cu voi cele bune și cele rele, acuma ați vrea să ne scoateți de tot de pe moșia ce ne-a mai rămas și din casele noastre, să ne alungați ca pe niște venetici?... Unde ați mai pomenit voi dreptate de asta, măi creștini?... Dar tu, Toadere, că te văd cu gura mare, tu împarți averea ta cu alții? Ia spune pe șleau, să te auzim!

Cei ce erau mai aproape întoarseră capetele râzând spre Toader Strâmbu, care însă răspunse dârz:

— Eu aș împărți, cucoane, dacă aș avea ce, dar n-am!

— Cum n-ai, băiete? insistă Miron. Dar casă n-ai și peticul de pământ pe care-i casa nu-i al tău?

— Se surpă casa pe noi, cucoane, făcu Toader cu același glas.

— Vasăzică, fiindcă se surpă, n-o împarți! continuă bătrânul boier. Iar eu sau altul, fiindcă ne-am învrednicit de n-am lăsat-o pe a noastră să se surpe, noi s-o împărțim cu tine? Parcă așa zici tu că ar veni socoteala?... Apoi socoteala asta e strâmbă, măi oameni! Cine v-a învățat și v-a sucit mințile rău a făcut, că, iată, v-ați pierdut cumpătul și umblați după potcoave de cai morți în loc să vă vedeți de treburi ca oamenii cumsecade. Și cine vă întărâtă să stăruiți în purtările astea își bate joc de voi, să știți! Eu nu v-am mințit niciodată și nici nu v-am ademenit. Mie-mi place dreptatea și omenia. N-ați fost mulțumiți cu învoielile trecute? Puteam sta de vorbă și dacă aș fi văzut că dreptatea e de partea voastră, le-am fi schimbat. Dar nu cu amenințare, ci cu vorbă bună, omenească. De amenințări mie nu mi-e frică și nu mă plec înaintea amenințărilor de oriunde ar veni. Cine are dreptate n-are de ce să amenințe, fiindcă dreptatea iese totdeauna singură deasupra. Cu strâmbătatea treci gârla câteodată, dar în râu te îneci cu siguranță, pe când cu dreptatea treci și marea. Așa să știți, măi oameni! Și vi-o spun, și pentru că-s bătrân, și pentru că am pățit multe în viață și m-am izbit de multe. Băgați-vă mințile-n cap, potoliți-vă, că numai așa puteți trăi!

Din șovăirea tăcerii următoare, numai peste câteva clipe se desprinse, ca un suspin al tuturor, cuvântul plângăreț și umil al lui Ignat Cercel, aflat în primele rânduri:

— Decât așa trai, tot mai bună o fi moartea!

Glasul lui încurajă altele, când ici, când colo:

— Mai bine omorâți-ne, să scăpați de noi!

— Ori că mori de foame, ori de altceva, tot moarte se cheamă!

— Barem dacă muncim de ne zdrobim oasele, s-avem cu ce să ne ţinem zilele!

— Nici aşa nu-i drept ca unii să plesnească de prea sătui, iar altora să li se usuce mațele de nemâncare!

Prefectului i se păru favorabilă evoluţia atmosferei. Când omul furios începe să discute, e semn că a ajuns pe calea cumințirii.

Începu deci din nou şi mai băbeşte să explice oamenilor că a venit pentru împăciuire, căci pacea cea mai rea tot e mai bună ca bătălia cea mai vitejească. Ba a adus şi pe domnul Iuga în mijlocul lor, tocmai ca să se ajungă mai repede şi mai sigur la o pace frumoasă.

— Apoi cu dumnealui ne-om învoi noi, domnule prefect, vorbi Lupu Chiriţoiu, ieşind în faţa boierilor, ca şi când s-ar fi simţit dator, ca cel mai bătrân, să dea lămuriri depline. Dar acu, dacă a venit răzmeriţa, oamenii vor s-apuce şi ei nițel pământ, că n-au mai deloc, cum apucă toţi pe unde trece focul. Drept şi cinstit este ce-a spus boierul nostru, domnule prefect, că nu se cade să râvneşti la moşia omului care o munceşte şi se trudeşte cu ea ca şi noi şi o are din moşi-strămoşi. Nici nu cred că râvneşte nimeni dintre oamenii ăştia de treabă la averea boierului Miron, că doar cu dumnealui trăim şi ne ajutăm. Dar sunt moşii destule pe care boierii le-au lepădat şi le ţin alţii, numai ca să stoarcă bani din ele şi să-şi bată joc de munca noastră. Oamenii nu-s răi şi stau liniştiţi, numai să le daţi pământ, că fără pământ nu pot trăi! Iacă v-am spus eu ce vrea satul, că dacă vorbesc toţi deodată nu-i chip de înţelegere!

Din toate părţile ţăranii izbucniră în aprobări gălăgioase, toate cuprinzând cuvântul „pământ“, încât glasul mulţimii părea un cor în multe voci, repetând nesfârşit acelaşi refren:

— Pământ!... Pământ!... Pământ!

Prefectul Boerescu se zăpăci puţin şi dădu în altă pologloghie de explicaţii: că el înţelege dragostea şi nevoia lor de pământ, că doar şi dânsul e proprietar şi iubeşte ogorul strămoşesc, dar ce doresc oamenii nu se poate împlini pe dată şi cu japca; suntem o ţară cu legi şi trebuie să ne purtăm după ele. Să aibă răbdare şi să stea liniştiţi, fiindcă el, cum soseşte la Piteşti, va raporta guvernului, şi guvernul, înţelept şi cu grijă pentru necazurile sătenilor, va face legile care trebuiesc şi va împărţi pământ celor ce au fost cumințişi paşnici... Promisiunea mincinoasă era o inspiraţie a momentului. Nu-i venise în minte s-o facă şi în celelalte sate pe unde a umblat şi-i părea rău. Interesul ordinii şi siguranţei în ţară nu numai scuză, dar chiar obligă la asemenea pioase mijloace de persuasiune. Când se va restabili pacea, nu-şi va mai aduce aminte nimeni de nişte vorbe aruncate în vânt, sau cel mult va fi elogiată isteţimea lui de-a trata pe copiii mari, ce sunt ţăranii, cu vorbele

potrivite pentru copii.

Dar țăranii întrerupeau făgăduielile prefectului cu glume și cu râsete. Unul strigă ascuțit că s-au săturat de vorbe, altul adăugă că boierii numai cu minciuni i-au ținut, iar un al treilea că boierul, cum deschide gura, iese minciuna. Miron Iuga se înăbușea în mijlocul ploii de necuviințe. Prefectul însuși roși încurcat, neștiind ce să mai facă. Primarul, observând că se îngroașă glumele, strigă deodată energic:

— Ia mai lăsați gura, băieți, lăsați gura!

Luca Talabă, aproape de ei, răspunse primarului:

— Ba mai bine să spuie tot, să știe și dumnealor ce-i doare pe oameni!

Totuși țăranii făcură iar tăcere, încât Boerescu, socotind că n-a fost destul de înțeles, încercă din nou să-i momească cu promisiuni.

Nici n-apucă, însă, acuma să deschidă gura, că Ștefan Mogoș îi reteză vorba:

— Am fost batjocoriți destul și mai rău ca vitele!

Și apoi Nicolae Dragoș morocănos:

— Pe frate-meu cum l-ați batjocorit, de l-ați închis fără nicio vină?

Bătrânul Dragoș, mai potolit și respectuos, spuse de asemenea:

— Mare nedreptate, dom'le prefect! A rămas și satul fără învățător!

În vreme ce alți oameni strigau și zvârleau mereu vorba „batjocură", prefectul, nedumerit, se plecă spre primar să afle despre cine e vorba, iar înțelegând, făcu repede:

— Stați, stați!... Să ne înțelegem, copii!... Cazul învățătorului Dragoș nu e în mâna mea și nici nu depinde de mine. E în cercetarea justiției și deci...

Fiindcă zgomotul stăruia, Boerescu continuă mai tare:

— Cu toate astea am să rog pe domnul procuror să-i dea drumul imediat și să-l cerceteze în libertate. Ați auzit?... Sunteți mulțumiți, oameni buni?

Nicolae Dragoș mârâi ceva, dar, cum vorbeau mulți deodată și tot strigând de-a valma, nu i se auzi glasul, ci i se vedeau numai dinții, albi și puternici, ca niște colți de câine care mușcă. Din gălăgia tot mai aprinsă se deosebiră apoi îndemnuri către Pavel Tunsu să iasă înaintea prefectului, să ceară despăgubiri pentru bătaia și durerile copilului. Pavel se lupta să străbată prin înghesuială, ajutat de glasuri silitoare:

— Du-te, Pavele, ce ți-e frică? Lăsați-l, măi creștini, să treacă omul, că are jalbă!...

Ajuns în cele din urmă în fața boierilor, Pavel Tunsu expuse cu mutră amărâtă și glas plâns pățania copilașului său și reclamă bani pentru batjocura îndurată. Diversiunile acestea erau pe placul prefectului, care socotea că, oferindu-le satisfacție în lucrurile mici, vor da uitării nebuniile cele mari. Puse lui Pavel diferite întrebări, îl compătimi și porunci primarului să facă îndată o anchetă oficială, să înregistreze plângerea

omului și justele lui pretenții, ca pe urmă el, prefectul, să poată obliga pe domnii automobiliști la plata cuvenitelor despăgubiri și în același timp să-i pedepsească după lege. Declarația, făcută cu o gravitate solemnă, stârni într-adevăr mulțumiri, care se exprimau într-o mișcare de ușurare și în mulcomirea glasurilor.

De cum a apărut Pavel Tunsu cu plângerea, Petre Petre prinse a se neliniști, a se roși și a mormăi. Se vârâse dintru început în față, unde erau fruntașii satului. Stătea chiar alături de plutonierul Boiangiu. A ascultat cuminte și respectuos toate frazele prefectului și mai cu sfințenie pe ale bătrânului Iuga, ba de câteva ori, când unii oameni prea strigau, Petre s-a uitat urât spre dânșii, parcă i-ar fi dojenit. S-a schimbat însă la față cum a auzit de cucoana cu automobilul, mânia copleșindu-l ca o flacără arzătoare. Se stăpânea și stăpânirea mai mult îl durea. Apoi, când prefectul a pomenit despre domnii automobiliști, Petre a izbucnit, aproape fără voia lui, parc-ar fi vrut să-mpiedice o nedreptate, cu o voce aspră, răgușită și cu o văpaie în ochi:

— Numai cucoana e de vină, domnule prefect, c-a venit aci, peste noi, să ne zgândăre necazurile!

Intervenția și mai cu seamă înfățișarea lui pătimașă păru tuturor atât de insolentă, că provocă indignare. Miron Iuga îi aruncă o privire de dispreț, căpitanul de jandarmi își mușcă buzele strivind o înjurătură, iar Boerescu îl apostrofă nervos:

— Ce vrei tu, băiete, ce?

Pe Petre întrebarea parcă l-ar fi pălmuit. Adică același prefect, care a ascultat strigătele și batjocurile celorlalți, numai pe el îl bruftuluiește, ca și când el ar fi cel mai ticălos om din sat, tocmai el, care... Răspunse încruntat, în glas cu zvâcniri bolovănoase:

— De ce-a mai venit cucoana aci? De ce ne batjocorește cucoana?... Nouă nu ne trebuie, să se ducă de unde-a venit, la ciocoii ei, și să ne lase pe noi în pace, să nu ne chinuiască și să nu schilodească copiii oamenilor, că noi nu i-am făcut niciun rău, și nici să nu creadă că moșia are s-o înstrăineze, că...

Izbucnirea aceasta totuși nu găsi răsunet decât la o parte din oameni, ceilalți întorcând doar capetele spre dânsul cu o uimire binevoitoare. Plutonierul Boiangiu însă, închipuindu-și că s-a aprins și vorbește urât fără să-și dea seama, încât mai târziu are să-i pară rău că s-a făcut de râs, ridică deodată mâna și-i acoperi gura cu palma ca unui copil nepriceput. Gestul jandarmului scoase cu totul din minți pe Petre, care-l socotea ca o nouă înjosire a lui în fața satului. Respinse violent mâna plutonierului, se smuci înapoi peste oamenii din dosul lui, răcnind furios:

— Ia mâna de pe mine!... De ce pui mâna pe mine?... Ce-s eu, sluga ta, să pui mâna pe mine?... Mă batjocorești pe mine... De ce-ai pus mâna pe mine?

Mulțimea de țărani fu pătrunsă brusc de un fior, parcă răcnetele lui Petre i-ar fi răscolit toate durerile. Înainte ca lumea să se dezmeticească și să pornească pe făgașul deschis de feciorul Smarandei, primarul Ion Pravilă sări la dânsul și-i zise prietenos, dar și poruncitor, găsind tocmai glasul potrivit împrejurării:

— Taci, băiete, că n-a pus nimeni mâna pe tine și nici nu te-a batjocorit! Taci și mai bine du-te și-ți vezi de treabă și nu strica adunarea creștinilor!

Serafim Mogoș și Nicolae Dragoș, dintre cei mai de aproape, precum și alți câțiva mai dinspre uliță, mormăiră ca într-un glas:

— Să nu mai puie mâna pe dânsul!... De ce-a pus mâna? Primarul, profitând de amestecul lor, continuă cu aceeași energie:

— Hai, Serafime, și tu, Nicule, haideți, luați-l voi și duceți-l să se răcorească!... Hai, hai, nu stați!

Sugestionat parcă de stăruința primarului, Petre își croi drum spre uliță, urmat de cei doi și apoi, ici-colo, de alții. Depărtându-se însă, striga mereu aceleași cuvinte, parcă limba i s-ar fi răsucit astfel, încât altceva să nu mai poată rosti:

— De ce pune mâna pe mine, că nu-s batjocura nimănui... De ce pune mâna?...

În timp ce Petre cu ai lui ajungea în uliță, Ion Pravilă spuse prefectului, tot cu glas tare, să audă și oamenii, că băiatul cine știe ce are ori i s-o fi năzărit, că altfel e foarte de treabă și așezat, și harnic, fruntea flăcăilor, dar nevoile mai sucesc mintea multora și-i înfierbântă când nici cu gândul n-ai gândi. Numai căpitanul Corbuleanu îngălbenise și-și mușca buzele într-o enervare de frică și nehotărâre; el crezuse că răcnetele flăcăului vor dezlănțui pe loc răzmerița, dacă cumva n-o fi chiar semnalul dinainte stabilit de țăranii conspiratori.

Prefectul, după ce se potoli incidentul, își zise în sine că și-a făcut datoria și poate să plece mai departe, să pacifice și alte sate până diseară. Ca să încheie vizita cu mai multă solemnitate, se crezu obligat să le mai tragă un mic discurs cu „iubita noastră patrie“, „țărișoara noastră scumpă“, „regele venerat“, „datoria cetățenească“, „guvernul vă poartă de grije“, sfârșind jovial și mulțumit:

— Și acuma rămâneți sănătoși, copii!... Eu am încredere în voi, precum și voi să aveți încredere în mine! Așa, copii!... Liniște, ordine și muncă!... Așa!... Aidem, căpitane!... Noroc și sănătate!

Țăranii năvăliră afară din curtea primăriei. Boerescu vru să conducă pe Iuga până acasă. Bătrânul refuză. Își luară rămas bun, îmbrățișându-se. Prefectul se urcă în trăsură cu căpitanul. Ei porniră în stânga, spre Lespezi, Miron Iuga în dreapta, pe jos, singur.

— Ți-a plăcut, căpitane, cum i-am liniștit și aici? zise prefectul Boerescu

când se mai depărtară.

— Aveți mare curaj și multă experiență, domnule prefect! răspunse cu admirație căpitanul Corbuleanu, gândindu-se în sine că liniștirile acestea mai mult încurajează pe țărani la dezordini.

Miron Iuga mergea pe mijlocul uliței, examinând în trecere casele și ogrăzile, parcă de mult nu le-ar mai fi văzut, și regretând că a consimțit să vie cu idiotul de Boerescu care își închipuie că cu palavrele lui poate să influențeze pe oamenii cu sufletele tulburate de toate vânturile demagogiei orășenești.

În urma lui, la câțiva pași, veneau primarul și plutonierul, înconjurați de țărani, vorbind între ei încetișor, parcă să nu supere pe boierul lor care, cum mergea acuma în fruntea mulțimii, părea păstorul urmat de turma lui.

La cârciuma lui Busuioc era gălăgie și veselie. Din prag, cârciumarul salută cu mare plecăciune. După ce trecu bătrânul Iuga, zgomotul, care încetase o clipă, reîncepu. Se auzea limpede glasul lui Petre:

— De ce să puie mâna pe mine?

5

Oricât se silea avocatul Stavrat să-şi uite spaima şi să fie numai amabil şi curtenitor, îi era peste putinţă. Îşi zicea că ar da dovadă de mare nesimţire şi cinism dacă, în împrejurările acestea, când toate primejdiile roiesc în aer gata să se abată asupra lui, s-ar mai putea gândi la aventuri amoroase. De altfel, acuma toată „curtea“ lui îi apărea sie însuşi mai mult ridicolă decât pasionată.

Parcă ar fi înţeles subit că e om bătrân şi nu-i şade bine să dea târcoale unei cucoane tinere şi mondene ca Nadina, care n-are ce găsi la dânsul, dacă vrea iubire, şi care, tolerându-i totuşi oftările, cel mult se amuză pe socoteala lui.

Nadina era veselă, ciripea, umbla de ici-colo să se intereseze de masă şi mereu zicea avocatului:

— Credeam că ai să-mi fii un tovarăş agreabil, să râzi, să-mi faci curte sau barem să-mi spui anecdote, în sfârşit, să petrecem aici câteva zile simpatice... Când colo, eşti un ursuz şi un fricos capabil să-mi strici toată dispoziţia!

Stavrat răspundea printr-un surâs amar, prin care parcă voia să-i demonstreze fără vorbe că numai neînţelegerea situaţiei o poate face să privească lucrurile cu atâta uşurinţă şi să gândească la petreceri...

După-masă, însă, compunându-şi o figură funerară, o rugă să-l asculte câteva minute cu atenţie şi seriozitate, şi apoi, adunându-şi toate darurile de persuasiune, îi explică amănunţit şi elocvent că a mai rămânea aici, în mijlocul ţărănimii agitate şi gata în fiece clipă să se revolte, să devasteze şi să masacreze, ar fi o nebunie. Dacă a dorit o escapadă extraordinară, a avut-o, căci a străbătut zeci de sate cu automobilul într-o vreme când nici trenurile nu mai sunt în siguranţă, ba a mai dormit şi o noapte într-un conac, nepăzită, expusă să fie atacată prin surprindere de ţărani, fără vreo posibilitate de apărare. Scopul pentru care a riscat călătoria aceasta, sau poate numai pretextul, a căzut, cum prea bine i-a spus chiar şi arendaşul Platamonu, deşi amator de-a cumpăra. Concluzia: trebuie să plece imediat de aici, dacă nu la Bucureşti, pentru că ar fi prea departe şi cu prea multe pericole, măcar la Piteşti, de unde eventual ar putea continua călătoria cu trenul, rămânând ca automobilul să vie mai târziu, când va fi posibil. E singura ieşire înţeleaptă din încurcătura aceasta tragică...

Nadina ascultă întâi cu o seriozitate prefăcută şi maliţioasă.

Încetul cu încetul însă groaza care tremura în cuvintele cele mai banale ale avocatului şi care îi stătea pe faţă ca o mască din ce în ce mai reliefată, i

se strecură și ei în inimă. În curând înțelese că Stavrat, într-adevăr, are dreptate și că primejdia e la ușă, gata să intre în casă. O fereastră a salonului era deschisă larg. Se vedea curtea conacului vastă și pustie. De afară, nu pătrundea niciun zgomot. Liniștea era apăsătoare. Soarele lucea de undeva cu o lumină albă, făcând mai dureroasă tăcerea în care vorbele speriate ale lui Stavrat bâjbâiau ca niște păsări fugărite. Nadina nu voia totuși să-și dea pe față îngrijorarea, ca și când ar fi fost o umilință pentru ea. Dorea să se împotrivească și, din pricina liniștii de afară, nu îndrăznea nici să deschidă gura. Numai când se auzi deodată, ca un semnal de salvare, o melodie fluierată sârguincios de Rudolf, care probabil lucra ceva la mașină, Nadina își redobândi încrederea și zise:

— Desigur, dar nici să nu exagerăm excesiv, domnule Stavrat! Arendașul ne-a asigurat, știi bine, că țăranii sunt pe aici liniștiți și...

— Arendașul e zevzec, coniță, iertați-mă! exclamă avocatul cu vioiciune. De altfel oamenii care trăiesc permanent în primejdie ajung să nu-și mai dea seama de ea. Numai așa se explică de ce și bătrânul Iuga, om ponderat și cu scaun la cap, nu s-a arătat ieri deloc alarmat, sau poate că dânsul are și alte motive de a fi calm! Noi însă, care suntem străini de împrejurările obișnuite, mirosim în aer lucrurile anormale, fiindcă sensibilitatea noastră e mai ascuțită și nu s-a tocit prin contactul cu primejdiile zilnice...

Olimp Stavrat continuă cu mai mult elan până ce Nadina, după un răstimp de ezitări, între frică și mândrie, trimise pe Ileana să cheme pe Rudolf.

— Plecăm imediat! zise ea șoferului. Dă drumul mașinii! Imediat!

Rudolf răspunse simplu că, deocamdată, nu poate scoate mașina, fiindcă are un defect de magnetou; chiar acuma lucrează și se silește să-l repare. L-a demontat. În trei-patru ore însă speră să termine și atunci ar putea pleca. Nadina îi porunci să zorească, adăugând că trebuie neapărat să plece și că nu mai vrea să petreacă noaptea aici, cu niciun preț.

— Vedeți, coniță, ghinionul? făcu Stavrat când rămaseră iar singuri. Peste trei-patru ore se întunecă. Dacă ziua e periculos să umbli prin sate, noaptea vă închipuiți ce poate să fie... Dar să avem răbdare. Mecanicii, ca să-și dovedească utilitatea și valoarea, exagerează uneori timpul unei reparații. Poate că amicul Rudolf, unde v-a văzut așa de grăbită, va isprăvi mai curând, și atunci...

De aici încolo fu rândul avocatului să liniștească pe Nadina și să se ducă, în câteva rânduri, la șopronul unde lucra Rudolf, să vadă dacă mai are mult până să sfârșească...

Pe la ora cinci apoi auziră gălăgie în curte. Era prefectul Boerescu, care, plecat din Amara, vorbise și aici, în Lespezi, țăranilor și acuma venea să facă o scurtă vizită Nadinei, s-o felicite că tocmai în zilele acestea tulburi a

coborât în mijlocul sătenilor, dând pildă de curaj și virtute și altor proprietari... Platamonu, asistând la întrunire împreună cu fiul său, a crezut de bine să amintească prefectului că Nadina se află la conac. Boerescu, zorit cum era să ajungă la Costești înainte de a se întuneca, ar fi uitat-o, deși Miron îi spusese și chiar îl rugase s-o viziteze.

— Bine, bine, domnule prefect, dar ești sigur că până mâine nu se întâmplă nimic rău aici? zise Nadina prea puțin încântată de galanteriile lui Boerescu la care se adăugau discret și bătăile din călcâi ale căpitanului Corbuleanu.

— Vai de mine, coniță, se poate? protestă prefectul trufaș. Până mâine?... Mă ofensezi, coniță!... Pentru eternitate, coniță, pentru eternitate poți fi sigură aici de liniște!

Boerescu plecă repede, lăsând în urmă-i o nouă serie de felicitări și complimente. Platamonu rămase să ducă pe avocatul Stavrat.

— Aș vrea să plec acuma! zise Nadina cuprinsă deodată de mai mare frică. Trebuie să plec!... Nu mai vreau să dorm aici! Mi-e urât!

— Fiți liniștită, coniță! îi răspunse arendașul cu un calm ce răspândea o undă de încredere. N-aveți nicio teamă!... Oamenii noștri sunt cuminți!... De altfel, v-a spus și domnul prefect...

— Din păcate, prefectul dumitale e cam idiot și îngâmfat, observă Stavrat. Dacă ar fi după asigurările lui...

— Nu, nu, puteți dormi fără grijă! repetă Platamonu cu un zâmbet protector și liniștitor. N-aveți nicio teamă!

Se înțeleseră că mâine dimineață, după răsăritul soarelui, Nadina va trece cu automobilul prin Gliganu și va lua pe Stavrat, care o va aștepta gata de drum. Nadina îi petrecu până în cerdac.

Îi văzu urcându-se în caretă. Când porni calul, toți trei întoarseră capetele și o salutară ceremonios. Ea le răspunse cu un surâs, apoi întinse mâna spre ei, mâna mică și albă, a cărei mișcare părea o bătaie de aripă. Îi urmări cu privirea până dispărură pe poartă și apoi în dreapta, pe uliță.

Dumitru Ciulici însoțise careta câțiva pași și rămase pe urmă în mijlocul curții, cu capul gol, nemișcat, parcă l-ar fi încremenit un gând. Nadina stătea în același loc, cu mâna repetând mereu același gest, cu ochii pierduți după cei plecați, murmurând mereu, parcă fără voia ei, în neștire:

— Pe mâine... pe mâine...

Zări pe Dumitru, pe care nu-l observase până atunci, și avu o tresărire de spaimă, ca în fața unui dușman de moarte. Murmurul i se stinse, dar surâsul îi rămase atârnat pe buze, ca o amintire din alte vremuri.

6

— Cine-i?... Cine-i acolo?... Cine bate?

— Fii bun, Leonte, și scoală niţel, că s-a întâmplat o...!

— Dumneata eşti, primare! bâigui logofătul Bumbu, recunoscând glasul. Uite-acu mă scol... Iacă viu!... Oare ce s-o mai fi întâmplat, Doamne fereşte? adăugă apoi în sineşi, horobăind prin întuneric, speriat, fiindcă nu pricepuse, somnoros cum era, ce spusese primarul.

Când deschise logofătul uşa, Ion Pravilă, fără să-l lase să mai întrebe ceva, îl întoarse înapoi:

— Hai, bre, îmbracă-te repede să plecăm, că arde Ruginoasa!

— Aoleu!... Ruginoasa? făcu Leonte Bumbu dârdâind deodată. Nu se poate!

— Acu lasă, nu te mai tocmi, omule! zise primarul nerăbdător. Nu vezi? Că parcă-i lună!

— Aoleu, aoleu! se cruci logofătul, intrând în casă.

De afară primarul auzi întrebările femeii şi pe urmă văicărelile ei speriate. Se retrase mai deoparte, lângă straja de la Ruginoasa, care venise să-l vestească. De buimăceală nici măcar nu l-a prea descusut ce şi cum, ci a dat fuga încoace, la curte. Straja sufla greu şi bolborosea întruna aiurit.

— Oare de mult arde, măi Nichifore? întrebă primarul, uitându-se spre Ruginoasa, unde cerul era roşu, parc-ar fi stat să răsară soarele.

— D-apoi când am luat eu seama încă nu cântase cocoşii de miezul nopţii, zise straja cu glas înăbuşit. Acu nu ştiu cât să fie ceasul... O fi unu?... Că până am trezit oamenii, până am venit, o fi trecut vremea...

— Şi de unde a pornit focul?

— Apoi întâi ardeau numai stogurile de paie şi clăile de fân, dar pe urmă au luat foc şi acareturile, că bate niţel vânt, nu tare, ca ş-aici...

Logofătul apăru îmbrăcat. Din casă îl petrecu glasul nevestei, plângător:

— Ia seama, Leonte... Fii mai lăsător şi nu te înfurci cu oamenii, că-i ştii cât sunt de oţărâţi acuma şi...

Porni cu primarul şi cu straja, fără să întrebe nimic. Numai după câţiva paşi, zise şovăind:

— Ce zici, dom' primar, n-ar fi mai bine să sculăm şi pe boierul Miron?

— Ba lasă-l să se odihnească, bodogăni Pravilă, că are destulă vreme mâine să se tot supere şi să se amărască!

Copacii din parcul conacului închideau ca un zid negru zarea din curte spre Ruginoasa. De-abia în uliţă Leonte Bumbu văzu şi înmărmuri cu mâna la falcă:

— Aoleu, mamă, mamă!

La răsărit, pe cer, atârna o uriașă perdea de flăcări. Cu toate că satul se afla la peste trei kilometri, vâlvătaia părea atât de aproape, ca și când ar fi fost la marginea Amarei. Cerul era curat și luminos ca în zorii zorilor, doar câteva stele mari mai pâlpâiau, înfricoșate și mirate, gata parcă și ele să moară. Dintr-o vatră de jăratic în care mâini puternice parcă zvârleau mereu hrană nouă focului, limbile de flăcări țâșneau, se zvârcoleau, se împleteau neîncetat, ca niște șerpi apocaliptici, lingeau și înțepau poalele cerului, zugrăvind răni în toate culorile, ștergându-le pe toate cu imense șomoioage de fum și lăsând pentru fiecare câteva clipe numai câte o zdreanță purpurie zvăpăiată care fâlfâia ca un amenințător steag roșu... În luminile biruitoare ale focului umbre mari jucau și se întindeau până în tării, parcă toată lumea ar fi început să se clatine și să pârâie.

— Aoleu, ce-i asta? gemu iarăși logofătul.

— Acu lasă văicăreala, bolborosi primarul, care privise și el flăcările cu aceeași înfricoșare. Haidem să sculăm și pe șeful postului și să ne ducem într-acolo...

Plutonierul Boiangiu tocmai ieșea pe poartă, îmbrăcat și înarmat, însoțit de doi jandarmi. Cineva îl deșteptase adineaori și el a sărit îndată.

— Ei, ce facem, dom'le primar? întrebă Boiangiu uluit.

— D-apoi trebuie să ne ducem la Ruginoasa, șefule, să vedem! răspunse primarul morocănos. Bine că au avut grijă să te scoale... Măi Nichifore, ia fugi tu până la curte, să iasă un argat cu căruța, ca să mergem mai repede...

Cei rămași se holbau îngroziți la jăraticul uriaș, care părea a crește mereu, a se întinde și a se apropia ca un potop. Leonte Bumbu murmură, ca o explicație, că acolo sunt câteva mii de care de nutreț, afară de clădiri, afară de magazii. Pe urmă nimeni nu mai îndrăzni să deschidă gura. În tăcerea grea parcă se auzeau trosniturile flăcărilor ce se răsuceau și se zvârcoleau pe bolta cerească. Împrejur, satul dormea sau se prefăcea că doarme într-o liniște de mormânt, sporind fiorii de groază ce stăpâneau văzduhul. Și totuși cei din uliță simțeau că în fiece casă și la fiecare geam ochi lacomi priveau luminile focului, așteptând un semn sau o chemare tainică.

Apoi deodată, pe uliță, dinspre Ruginoasa, se văzu venind un pâlc de oameni, fluierând de zor, parcă nici nu s-ar fi sinchisit de prăpădul din urma lor. Cu cât se apropiau, cu atât oamenii păreau mai îndrăzneți, ca și când ar fi vrut să batjocorească prin purtarea lor pe cei ce stăteau în fața postului de jandarmi. Trecând, unul din grup strigă simplu:

— Bună seara!

Primarul, logofătul și plutonierul răspunseră deodată, grăbiți:

— Bună seara!

O clipă fluieratul încetă, ca și cum ar mai fi așteptat vreo întrebare sau

chiar o dojană. Apoi câțiva reluară melodia în vreme ce alții bufniră în râsete, iar după ce se mai depărtară puțin, unul dădu un chiot prelung și ascuțit, parcă să ridice toată lumea în picioare. În același moment noianul de flăcări de la răsărit se învolbură mai năprasnic, parcă glasul omenesc de aici ar fi scormonit temeliile jăraticului de acolo. O vâltoare de scântei se ridică în văzduh, risipindu-se într-o vijelie de stele căzătoare. Mici și îndărătnice stoluri de păsări de foc, scânteile se revărsau spre Amara în zbor sinuos, ca împinse de o putere misterioasă.

Reculegându-se din tulburarea ce-i încătușa pe toți, plutonierul Boiangiu murmură cu un glas răgușit de spaimă:

— Mi se pare, măi creștini, c-a sosit revoluția!

Capitolul IX: FOCUL

1

Joi dimineața, soarele răsărea în Amara prevestit de zori mai roșii ca totdeauna.

Orizontul vopsit de flăcările pământești se împurpura tot mai mânios, până ce se ridică greoi globul soarelui, un cap scăldat în sânge proaspăt. Atunci lumina vâlvătaiei începu să pălească înăbușită de lumina zilei, scufundându-se parcă în zidul de foc ce tivea marginile cerului. Apoi, cu cât văzduhul se limpezea, cu atât deasupra răsăritului se îngrămădeau trâmbele negre de fum, care se încolăceau și se frângeau ca niște brațe arse înălțate spre Dumnezeu.

Țăranii se sculară împreună cu soarele, ca și altădată. Se învârteau prin ogrăzi, se uitau la cerul senin și mai ales la vârtejurile de fum, ridicau nările să simtă mirosul, fără mirare și fără bucurie, ca în fața unor întâmplări firești. Unii ieșeau în mijlocul uliței să vadă mai bine ori să schimbe o vorbă cu cine s-ar nimeri.

— Foc, nu glumă! strigă Vasile Zidaru din ogradă către Leonte Orbișor care, stând mai sus cu două case, coborâse în uliță tocmai fiindcă îl auzise tușind și scuipând. Și uite așa arde de la miezul nopții!... Cu ce arde acolo știu c-ar fi trăit boierește un an de zile tot satul, dacă nu și mai mult!

— Apoi las' să se aleagă scrum și cenușă din toate, că ele stăteau acolo degeaba, și noi piream și nu ne auzea nimeni! făcu Orbișor aproape pițigăiat, frecându-și cu plăcere coșul pieptului pe deasupra cămășii, parcă și-ar fi alungat o durere.

Peste drum baba Ioana, cu o strachină de boabe în brațe, își hrănea orătăniile, ocărând pe cele mai hămesite, ocrotind pe cele fricoase, făcând dreptate cu glasul ei veșnic morocănos.

— Văzuși pălălaia, maică Ioană? strigă Vasile și către ea. Mi se pare c-o să avem nuntă... Ai, ce zici, maică Ioană?

Baba întoarse numai o clipă fața spre dânsul, să-l cântărească, apoi își văzu de păsările ei, bombănind:

— Numai la nuntă se mai îmbulzește lumea, fire-ar a dracului! Alți vecini se apropiară, fiecare cu câte o întrebare sau cu vreo lămurire. După câteva vorbe însă fiecare se uita la ceilalți, așteptând un semn sau o poruncă mântuitoare. Apoi, pe măsură ce se înmulțeau, fețele lor se înăspreau și

glasurile se îngroșau, parcă o nerăbdare stăpânită le-ar fi sugrumat sufletele. Până ce Leonte Orbișor izbucni cu necaz:

— Da noi ce ne holbăm de pomană, măi fraților?... Ori n-avem altă treabă?... Ia haidem mai sus, să vedem și noi ce mai mișcă prin sat și să nu rămânem de căruță!

— Așa-i! făcură ceilalți înviorați, ca și când le-ar fi vorbit din fundul inimii.

Pe drum mai întâlniră ici-colo oameni care se sfătuiau și care de asemenea se luară după dânșii. În bătătura cârciumii barem era bâlci. Până și femei, și copii căscau gura amestecați prin mulțimea înfrigurată. Glăsuiau însă puțin și domol, parcă cuvintele ar fi avut greutăți de plumb. Numai uneori țâșnea câte-o vorbă tare, ca un strop într-un nor încărcat, stârnind uimirea și întoarcerea capetelor.

— Înăuntru care sunt? întrebă Vasile Zidaru, auzind zgomot din cârciumă.

— Apoi sunt mulți, răspunse Ignat Cercel, care umbla de colo până colo, printre oameni. E și Marin, este și feciorul cel mic al lui Dragoș, mai e și Petrică al Smarandei, sunt mulți și petrec, dacă au de ce...

— Adică de ce? iscodi mai departe Vasile.

— Ei știu de ce, mormăi Ignat tainic. Da lasă-i, că fac bine ce fac.

— Nu-ți spuneam eu, nea Vasile, că i-am văzut azi-noapte cum se întorceau șuierând din jos? zise Leonte Orbișor cu mândrie. Că ieșisem în bătătură să văd cum arde și mă gândeam așa singur, oare cine l-o fi pus, că prea e mare și-a pornit deodată din toate părțile de parcă-ar fi fost mai mulți...

— Ar putea să ne spuie și nouă, să nu zică pe urmă că ne-am codit și să ne lase fără parte! se amestecă în vorbă un bătrân slăbănog și amărât.

— Dac-ar sta să ne-ntrebe pe toți, până-i lume nu s-ar mișca nimeni! spuse iarăși tainic Ignat, ca și când el ar fi știut mai multe.

— Asta cam așa-i! șoptiră câțiva, clătinând din cap. Atunci, într-alt grup, mai spre margine, porni un hohot mare de râs și toată lumea dădu năvală într-acolo. Se auzi un glas bucuros și pizmaș:

— Luași toporul, Toderiță?... Nu cumva pornișI tocmai acuma la pădure după uscături!

Întrebarea păru atât de caraghioasă, că alt val de râsete cuprinse mulțimea. Toader Strâmbu, cu toporul agățat pe brațul stâng, cu sumanul pe umeri, răspunse tot râzând, dezvăluindu-și dinții lungi, sclipitori, ca niște colți de fiară flămândă:

— Apoi cu uscăturile trebuie să începem, măi nea Iosife, că doar așa ne-am învățat!

În ușa cârciumii ieșise Nicolae Dragoș, boțit la față, parcă toată noaptea

n-ar fi închis ochii și totuși mai vioi ca de obicei. Văzând pe Toader Strâmbu, strigă din prag înăuntru:

— Haideți, Petrică, nu mai stați, c-a venit și Toderiță!

Pe când el cobora în uliță, ieși din cârciumă și Petre, înconjurat de o grămadă de oameni, mai ales flăcăi. În urma lor apăru și cârciumarul, care trase de mână pe Niculae:

— Bine, băieți, băurăți cât v-a poftit inima și acuma plecați neplătiți? Apoi asta-i treabă de omenie, Nicule?... Adică așa să...

Petre îi reteză vorba batjocoritor:

— Ia vezi, nea Cristache, întoarce-te ușurel la tejgheluța matale și lasă-ne în pace, că ți-om plăti noi când om avea vreme!... Hai, hai, du-te și nu mai sta!

Busuioc se întoarse spre Petre, nedumerit. Vru să mai zică ceva, dar flăcăul urmă, săgetându-l cu o privire urâtă, deși cu același glas:

— Nu te uităm noi nici pe tălică, n-ai grijă, nea Cristache!... Ne-om socoti după cuviință, numai să-ți vie rândul! Că de-acu n-om mai zăbovi cu răfuielile, fii pe pace!

Oamenii dimprejur, care râdeau, care bombăneau. Cârciumarul păli și bâigui foarte răgușit:

— Da cu mine ce-aveți, măi Petrică băiete, că doar...

Petre îl împinse la o parte, fără răspuns, zicând către Toader Strâmbu:

— Bine că venișI, că tocmai eram să plecăm, să nu te mai aşteptăm, că uite, soarele e sus și vine prânzul și noi tot nu ne-am urnit!

— Lasă, c-avem vreme destulă, Petrică, și nu ne gonește nimeni! făcu Toader. Până mi-am așezat copilașii, că i-am lăsat singuri...

Nicolae Dragoș puse capăt vorbăriei. Erau vreo douăzeci cei ce fuseseră în cârciumă și se aleseseră să pornească. Tocmai atunci sosi gâfâind de alergătură și Chirilă Păun, cu un băț noduros în mână.

— Stați, băieți, să nu plecați fără mine! strigă dânsul de-abia răsuflând. C-ar fi mai mare rușinea să lipsesc eu, când știți doar bine ce-am pățit cu...

— Apoi nici să stăm până te scormonești tălică... îl întrerupse Nicolae, fără a-și sfârși nici el gândul. Numai când observă că ceata gata de drum se dublase, adăugă schimbând glasul: Nu mai veniți atâția degeaba, măi oameni, că n-avem lipsă! Ș-apoi sunt și acolo oameni să mai puie mâna, de-ar trebui!

Bătrânul de adineaori, care se vârâse în față, zise iar tânguitor:

— Văd că umblați și faceți, și de noi n-aveți grijă, măi flăcăi!... Apoi așa...

— Taci mulcom, moșule, că avem întâi niște răfuieli, dar pe urmă om face noi cum o fi mai bine, cu toții! zise Petre cam țanțoș, ca un cocoș tânăr când se gătește să cânte.

Grupul porni în sus, spre Lespezi. Numai Toader Strâmbu cu toporul și

Chirilă Păun cu bățul, încolo toți cu mâinile goale. Între ei parcă cel mai mândru era Ilie Cârlan, care se tot uita înapoi și râdea spre cei mulți, rămași tăcuți pe loc.

— Da oare unde se duc tocmai în sus? zise Vasile Zidaru după ce ceata se mai depărtă puțin. Ori umblă tot după Babaroaga?

Cârciumarul Busuioc, care rămăsese printre oameni, bolborosind înfricoșat, își recăpătă deodată curajul, ca și când ar fi scăpat de primejdie:

— Ce mai întrebi, Vasile, unde se duc?... Tu nu-i vezi că s-au apucat de revoluție?... Mai bine întreabă ce au cu mine băieții ăștia? Că eu n-am făcut rău nimănui, oameni buni, și...

*

Ileana, fata lui Dumitru Ciulici, se culcase la ușa Nadinei, în odăița dintre dormitor și sufragerie. Cucoana o pusese să zăvorască toate ușile, ba le-a mai și încercat ea însăși, să vază dacă sunt bine încuiate. I-a spus că i-e frică de tâlhari și fata a râs.

Acuma, dimineața, Ileana s-a trezit și a ieșit binișor în sufragerie, să nu tulbure odihna cucoanei. Deschise ușa cerdacului și ferestrele de la salon și sufragerie; voia să se poată apuca de dereticat până se va scula cucoana. Apoi își luă așternutul să-l treacă, prin coridor și bucătărie, acasă. În bucătărie, unde duduia focul, erau părinții ei, amândoi supărați și spăimântați.

— Hai, fato, nu dospi ca boierii, că nu-i vreme de dormit! o întâmpină tatăl său. Hai, c-am dat de mare belea, că numai astea ne mai lipseau!

Adineaori, când răsărea soarele, Dumitru s-a dus de a sculat pe șoferul cucoanei, cum se înțelesese. A stat până ce a ieșit afară neamțul din odăița lui, apoi a plecat să dea o raită pe la hambare, ca în toate diminețile. Când s-a întors a găsit pe Rudolf în poartă, prăvălit la pământ, plin de sânge, cu capul spart. Se vede că ieșise până în uliță, să se uite mai bine la focul cel mare dinspre Ruginoasa, și atunci l-au trăsnit cei care-l pândeau. Nu știe cine să fie, dar aseară a auzit așa, o vorbă, că neamțul cucoanei n-are să scape de-aici fără să mănânce o bătaie soră cu moartea, pentru că și el ar fi bătut rău de tot niște copii în Amara, alaltăieri. L-a luat în cârcă și l-a dus în odăiță, unde zace și acuma ca un bolovan, măcar că l-a spălat de sânge și l-a legat la cap... Ileana să-i spuie deci cucoanei, când se va trezi, ce s-a întâmplat, ca să chibzuiască dumneaei ce-i de făcut, deoarece, în halul în care se află, șoferul nu e în stare să ducă mașina. Dar nici să mai zăbovească pe-aici cucoana nu e bine. Focul de la Ruginoasa are să se întindă și încoace, negreșit, și oamenii sunt îndârjiți. De aceea el s-a gătit să pornească îndată cu brișca, numai să adape calul, la Gliganu, la stăpânul lui, să-i dea de știre...

*

Primarul Pravilă cu plutonierul Boiangiu și cu logofătul Bumbu se întoarseră osteniți, negri de fum și de funingine. Căruța intră în curtea conacului, după ce oprise o clipă în uliță să se dea jos cei doi jandarmi. Boiangiu însuși numai cu mare greutate s-a lăsat convins să se prezinte boierului Miron, socotind că datoria lui acuma este să vegheze la post necontenit, să nu se pomenească cu vreun atac prin surprindere din partea sătenilor.

Miron Iuga era sculat și-i aștepta. Văzuse flăcările de la Ruginoasa și a aflat de la argați câte ceva. În primul moment a chemat pe Ichim, să puie caii și să plece la fața locului. S-a răzgândit. Dacă s-a dus logofătul, se va fi făcut acolo ce se putea. Prezența lui cel mult i-ar fi stânjenit și poate ar fi precipitat alte urmări... De ieri, după întrunirea cu prefectul, a presimțit că se va întâmpla ceva ce nu se mai poate împiedica. Intervenția prefectului a fost picătura de vitriol într-un pahar plin ochi. O atitudine energică sau un gest de autoritate, însoțit de măsurile respective, ar mai fi înfricoșat pornirile anarhice latente. Frica este singurul stimulent de ordine pentru oamenii primitivi. Prefectul a venit cu duhul blândeții și cu tocmeala, semne de slăbiciune. Astfel s-a încurajat îndrăzneala celor ce încă șovăiau. Ceea ce voise să încerce Grigore a încercat Boerescu. Flăcările de la Ruginoasa se înfățișau pentru Miron Iuga ca o cumplită confirmare a prevederilor sale.

Ascultă relatările celor trei cu un calm, parcă nici n-ar fi fost vorba despre averea lui prefăcută în cenușă. I se spuse că focul a pornit de la șirele de nutreț. Când s-a prins de veste, ardeau toate și flăcările cuprinseseră hambarele și grajdurile. Oamenii curții au sărit să salveze vitele. Cele mai multe însă au pierit, fiindcă abia se mai putea cineva apropia de acareturi. Chiar să fi fost apă și să fi dat ajutor toți sătenii, anevoie s-ar fi putut potoli prăpădul.

Țăranii s-au urnit greu. Numai cei mai învecinați s-au ridicat să-și apere casele lor. Ceilalți dormeau, parcă erau morți. Puneau mâna în silă și fiecare se gândea numai să șterpelească câte ceva... Plutonierul își exprimă părerea că focul a fost pus de oamenii din Amara. Așa i-au spus câțiva țărani întrebați, precum și colegul său de la Izvoru, care a venit de asemenea acolo mai spre dimineață.

— Ai vreo speranță să-i descoperi? întrebă bătrânul Iuga atunci cu o înviorare subită...

— Cred că i-aș descoperi, dacă...

Boiangiu ezită câteva clipe până să mărturisească limpede că nu prea îndrăznește să întrebuințeze metoda lui obișnuită. Țăranii au devenit foarte

turbulenți și arțăgoși, cum s-a vazut și ieri, în fața domnului prefect. Cu vorba simplă sau cu amenințări nu se mai pot înfrâna. Nici cu forța nu cutează să procedeze deocamdată, pentru că n-are destui oameni și i-e teamă să nu provoace răscularea satului întreg și să-și atragă pe urmă vreo pedeapsă gravă. De aceea încearcă să mențină ordinea cel puțin în Amara prin indulgență și convingere, cum i-a recomandat, nu mai departe decât ieri, comandantul companiei. Altfel azi-noapte n-ar fi lăsat să treacă fluierând grupul de țărani între care el e sigur că se aflau incendiatorii de la Ruginoasa.

Miron Iuga recunoștea că, în situația actuală, așa cum a fost lăsată să se dezvolte, plutonierul într-adevăr nu mai era în stare decât să-și apere propria-i piele. De altminteri nici lui nu-i rămânea altceva de făcut. Acuma nu mai poate fi vorba decât să dureze până când cei de sus vor înțelege, în sfârșit, că răzmerița pe care au fermentat-o nu e o mascaradă ca manifestațiile lor de la București și vor lua măsuri s-o stârpească. Totuși îndemnă pe primar și plutonier să-și facă datoria:

— Sunt și oameni cuminți în sat, poate mai mulți decât cei ticăloși. Puneți-i și pe ei să se miște și să nu se lase copleșiți de răufăcători, căci și ei sunt amenințați de prăpădul care vine. Popa Nicodim ce face?... Să nu uite nimeni că are să vie și ceasul socotelilor, când toți vor trebui să dea seama!

*

În fața conacului din Lespezi, în uliță, câțiva țărani vorbeau despre foc. Îl socoteau un semn. O fi bun, ori o fi rău? Matei Dulmanu, care fusese aseară prin Amara, se tot uita în jos, parc-ar fi așteptat pe cineva. Bodogăni ca pentru sine:

— Numai focul curăță păcatele!

Ceilalți clătinară din cap și unul observă că asta-i vorbă cu tâlc mare. Matei zări atunci pâlcul de oameni din Amara apropiindu-se și zise ușurat:

— Vine ea și vremea dezlegării tâlcurilor, n-aveți grijă!

Amărenii se mai înmulțiseră. Pe drum i-a ajuns din urmă Pavel Tunsu, iar alții s-au agățat din curiozitate.

Se sfătuiră cu Matei Dulmanu și apoi se împărțiră în două. Cei mulți trecură cu Nicolae Dragoș înainte.

— Duceți-vă, duceți-vă, că suntem destui aci! zise Petre. Și de-or mai trebui oameni, nea Matei știe vorba noastră!

— Eu rămân cu tălică, nea Petrică! vorbi Ilie Cârlan cu însuflețire.

— D-apoi dânșii ce treabă au? răspunse Matei Dulmanu, arătând pe cei cu care stătuse.

— Tocmai! făcu Petre. Da să nu pierdem vremea cu multă vorbă nici noi, că ceilalți uite-i cum zoresc!

2

Nadina transformase, cât s-a putut, după gustul ei dormitorul conacului. Gogu și Eugenia se mulțumeau la țară cu un confort relativ, în care nu intrau preocupări de frumos, ci numai de util. Nadina nu voia să renunțe la minimul de artistic nici în voiajuri, în camerele de hotel unde avea să petreacă o noapte, două. Patul monumental și masiv pentru două persoane, cu care se mândrea Gogu, spunând că te odihnești într-însul ca la sânul mamei, Nadinei i se părea c-ar înăbuși-o și prin scufundarea în moliciunea lui, dar mai cu seamă prin monstruoasa-i lipsă de proporții și de gust. În colțul dinspre vestibul, aproape de una din ferestrele mari, cu grilaj de fier, ce deschideau o vedere simpatică spre grădina de flori, i se pusese o canapea simplă, largă, pe care noaptea întâi a dormit scăldată după oboseala călătoriei. Azi-noapte, însă, somnul a ocolit-o, deși l-ar fi dorit mai mult ca oricând, tocmai ca s-o scape de frica insistentă ce pusese stăpânire pe toată ființa ei. Mereu i se năzărea că aude pași, prin grădină sau prin celelalte camere, că a bătut cineva în geam, că o mână a încercat clanța de la vestibul... De câte ori ajungea în semiluciditatea ce precedează somnul, câte un zgomot nou, straniu, o făcea să tresară, să-i îndepărteze odihna. De-abia spre dimineață, după ce a ascultat un răstimp cum își răspundeau cocoșii din sat, vestind apropierea răsăritului, a adormit de-a binelea. Tot un cântec de cocoș, sub fereastra ei, în grădină, a deșteptat-o adineaori dintr-un vis atât de plăcut, că nici nu și-l putea aduce aminte, rămânându-i doar senzația și regretul că nu l-a putut visa până la sfârșit. Fără să-și dea încă seama unde se află, câteva clipe făcu sforțări, cu ochii încă închiși, să adoarmă iar, ca să poată continua visul sau măcar să și-l reamintească. În loc de aceasta, își redeșteptă frica urâtă cu care s-a luptat toată noaptea și deodată se dezmetici... Nu îndrăzni să deschidă pleoapele, parcă nevăzând nimic ar fi mai în siguranță. Era o tăcere mare. Își auzi întâi vibrațiile firești și de obicei nebăgate în seamă ale propriilor ei nervi auditivi, ca un susur continuu, infinit de delicat, apoi zvâcnirile ritmice ale inimii în piept și, după un răstimp ce i se părea nesfârșit, îi răsună în timpane, brusc și strident, cotcodăcitul indignat al unei găini în grădină, atât de clar, ca și când fereastra ar fi fost larg deschisă. Zgomotul acesta neașteptat îi zgâlțâi inima o clipă, dar îndată ce îl identifică, spaima i se transformă într-un sentiment de încredere. Întinse mâna spre mescioara pe care își pusese micul ei ceasornic de aur.

— Opt! murmură ea examinând cadranul. Cât sunt de obosită! Parcă nici nu m-aș mai ridica din culcuș!... Și totuși trebuie să plec! Am întârziat... Aș

putea fi pe drum, dacă... Numai Rudolf să fie gata, eu într-o jumătate de oră sunt în mașină... Dar fata asta pe unde o fi umblând?

Începu să strige, lungind și cântând silabele:

— Ileana... Ilenuțo!... Unde ești, Ilenuțo?... Ileana!...

Peste câteva secunde capul fetei apăru în crăpătura ușii de la vestibul, încetinel, ca și când n-ar fi fost sigură dacă a auzit aievea glasul cucoanei sau numai i s-a părut.

— Hai, fetițo, intră!... Te-ai sculat? zise Nadina întinzându-se alene sub plapomă și răsfățându-se ca o pisică la căldură. Rudolf a scos mașina?

Ileana, frumușică și curățică, avea veșnic un râs zglobiu, care-i plăcea Nadinei, încât o și întrebase dacă n-ar vrea să meargă cu ea la București. Acuma însă râsul ei era speriat.

— Iar te-a certat maică-ta, Ilenuțo? urmă Nadina văzând-o așa. Aide, nu mai fi tristă, că nu-ți șade bine!

— Vai, coniță dragă...

Cum deschise gura, cum o năpădi plânsul. Abia printre lacrimi și oftări izbuti să spuie ce-a pățit șoferul și că arde Ruginoasa. Nadina însăși, parcă n-ar fi pătruns cuvintele, nu-și dădu seama îndată de înțelesul lor și întrebă:

— Bine, bine, dar mașina e gata? Fiindcă trebuie negreșit să plec...

Când apoi se dumeri, fu cuprinsă de o groază atât de violentă, că rămase împietrită în pat, cu plapoma până sub bărbie, uitându-se la Ileana cu niște ochi măriți, în care tremura o lucire sticloasă. Numai într-un târziu începu să bâlbâie cu un glas străin, frânt și neputincios:

— Ce fac eu acuma, Ilenuțo?... Acuma o să mă omoare și pe mine, acuma...

Fata o iubea și-i era milă de frica ei. Prinse curaj și-i explică cu însuflețire și cu vorbe pline de încredere că tatăl său s-a dus de multișor să vestească pe boierii din Gliganu despre ce s-a întâmplat și boierii vor veni cu trăsura cea mai bună și o vor lua-o, așa că poate să fie liniștită și să nu-și facă inimă rea deloc. De altfel oamenii de aici nu sunt haini și n-ar cuteza să se dea la răutăți... Nadina o asculta și nu pricepea bine, dar glasul ei o mângâia și-i alină în suflet rănile spaimei. Apoi deodată aruncă la o parte plapoma și zise pripit:

— Atunci să mă îmbrac, să mă găsească gata... Dă-mi tu, fetițo, halatul, repede și pe urmă...

Se răsuci pe marginea canapelei, își potrivi tălpile în papucii moi, se ridică în picioare și-și scoase cămașa de noapte, aruncând-o pe așternut. Rămase goală, cum îi plăcea atât de mult să umble acasă, în dormitorul ei, între oglinzile care-i răsfrângeau toate rotunjimile corpului și-i măguleau încrederea în frumusețea ei.

Acuma nu se gândise să-și admire goliciunea. Gestul fusese instinctiv.

Deși în odaie era cald, o cutremura un fior de frig.

— Aide, Ilenuțo, aide, că mi-e răcoare, murmură ea strângându-și sânii cu brațele încrucișate pe piept.

— Doamne, coniță, frumoasă mai sunteți! făcu Ileana în extaz, aducându-i halatul și văzând-o goală-goluță.

Nadina surâse fără să vrea. Admirația o încânta totdeauna... Pe când fata îi punea pe umeri neglijeul de mătase moale, albă, și ea căuta să-și vâre brațul în mâneca largă, se auzi afară, în curte, gălăgie de glasuri.

— Uite c-or fi și sosit boierii, coniță dragă! strigă Ileana cu bucurie.

— Du-te repede, fetițo! șopti Nadina cu vocea uscată de emoție. Și întoarce-te să-mi spui!

Ileana o zbughi afară prin vestibul. Nadina își simțea inima zvârcolindu-se de nerăbdare. Îi tremurau genunchii. Își împreună în față foile halatului și se lăsă pe marginea canapelei. Asculta, încordându-și cu desperare auzul. Percepea un zgomot confuz din care se desprindea uneori un glas cu timbrul vag cunoscut. Se silea să aleagă vocea arendașului sau pe a avocatului și nu izbutea, parcă ar fi pierdut amintirea lor.

„Dar dacă nu sunt ei?“ îi trecu prin minte ca o străfulgerare. Simți o încleștare în inimă atât de dureroasă, că vru să țipe. În clipa aceea însă auzi foarte deslușit niște pași bocănind grăbit în vestibul. Apoi ușa se deschise furtunos, parc-ar fi sărit din țâțâni și în fața ei apăru un țăran tânăr, voinic, osos, cu căciula neagră, înfundată țanțoș într-o parte, cu ochii negri, încruntați, cu laibărul negru peste cămașa lungă, cu niște bocanci grei în picioare. Trântind ușa, Petre Petre se proțăpi înaintea Nadinei:

— Cucoană, de ce...?

Glasul i se curmă brusc ca și când o mână furioasă i s-ar fi înfipt în beregată. Nadina, în primul moment de spaimă, a început gestul de a se scula în picioare. Genunchii însă n-au rezistat, încât la mijlocul mișcării a căzut înapoi pe marginea divanului. Aripile neglijeului atunci s-au desfăcut, dezvelindu-i sânii, pântecele, picioarele, fără ca ea să-și mai dea seama. Ochii ei îngroziți priveau pe țăranul care năvălise în camera ei. Într-o frântură de secundă i se păru cunoscut, își reaminti că este vizitiul care a plimbat-o cu sania când s-au speriat caii, și cât a impresionat-o atunci forța lui neobișnuită și siguranța lui liniștită, apoi că totuși acuma tocmai același om a venit s-o omoare. În aceeași vreme îi auzea întrebarea răcnită și îi vedea ochii. Observă în clipa următoare că i se înecă glasul și în privirea lui o strălucire nouă în locul încruntării. Strălucirea aceasta lacomă și tulbure a remarcat-o de atâtea ori în ochii mai tuturor bărbaților și totdeauna a măgulit-o, socotind-o ca dovada cea mai sigură a pasiunilor ce le deșteaptă frumusețea ei. Privirea țăranului o ardea ca o flacără. O simțea cum i se plimbă pe corp și deodată înțelese ca corpul i-e dezvălit. Sări în picioare

strângându-și halatul pe piept și strigând disperată:

— Ce vrei să faci ?... Ajutor!... Nu!... Ajutor!...

Petre tălmăci strigătul ei ca o chemare. Sângele îi fierbea în vine și-i roșise toată fața, până și bulbii ochilor. Nu mai vedea nimic afară de figura ei îngrozită și cu atât mai ispititoare, și de haina albă, ușoară, sub care îi zărise carnea. Întinse instinctiv brațele cu mâini mari, noduroase, ca și când ar fi vrut să oprească o pornire ce nu se mai poate înăbuși, bâlbâind neputincios:

— Apoi... de ce... să nu... te...

Nadina dădu să fugă spre cealaltă fereastră. O mânecă a halatului atinse o mână întinsă a lui Petre. Degetele o înșfăcară singure.

— Lasă-mă, lasă-mă!... Ajutor!... Nu! striga Nadina, zbătându-se să-și smulgă mâneca din mâna lui.

Deodată simți brațul lui vânjos cuprinzându-i mijlocul. Cu o lunecare de șopârlă se smulse din haină, lăsând-o în mâinile lui, iar ea, goală, alergă în colțul dinspre sufragerie și se piti după speteaza unui fotoliu. Lucirea mată a trupului ei stârni mai aprig pornirea bărbatului. Zvârli haina ce-o ținuse în mâini parcă i-ar fi oferit-o să se îmbrace și se apropie de fotoliu cu brațele deschise ca la un joc de-a ascunselea.

— Nu te-apropia!... Ajutor!... Ce vrei să faci ?! țipa Nadina cu capul deasupra spetezei, urmărindu-i mișcările cu ochii holbați de spaimă.

Când Petre ajunse lângă fotoliu, Nadina țâșni din ascunzătoare să treacă spre ușa vestibulului și pe acolo afară. Brațul lung al lui Petre îi aținu calea și-i încolăci mijlocul.

— Lasă-mă!... Ajutor!

Petre o ridică în sus ca pe o păpușă și o întoarse cu fața spre dânsul, cuprinzându-i cu celălalt braț picioarele peste șolduri. Își lăsă capul pe spate ca să-și înalțe privirea spre ochii ei. Nadina, zvârcolindu-se, întâlni privirea aprinsă și-i văzu obrajii inundați de o bucurie mare. Începu să-l izbească cu pumnii peste față, peste cap, îi smulse căciula și-l lovi peste ochii în care pofta ardea ca o vâlvătaie. El răbdă loviturile ei ca niște mângâieri până ce, luându-și seama, își ascunse obrajii pe pântecele ei. Nadina nu simțise mâinile aspre care-i strângeau șoldurile și mijlocul, dar acuma simțea cum îi zgârie pielea mustățile și buzele lui fierbinți. Zbătându-se necontenit, corpul ei alunecă ușor în jos până ce gura țăranului ajunse să se scufunde între sânii ei mici și rotunzi. Buzele lui însetate se opriră deasupra unuia, mozolindu-l pătimaș câteva clipe și, în sfârșit, dinții mușcară ca într-o piersică pârguită.

— Mă doare!... Ajutor!... Dă-mi drumul! țipa Nadina, începând iarăși să-l izbească peste cap.

Atunci băgă de seamă că Petre, strângând-o și sărutând-o, se retrăsese

până aproape de divanul cu plapoma boțită de pe care se sculase ea adineaori. Și, fără a-și fi ridicat fața dintre sânii ei, călăuzit numai de lăcomia instinctului, o așează încet pe spate, de-a curmezișul canapelei, încolăcindu-i mijlocul cu un braț, iar cu celălalt sprijinindu-se. Nadina își înfipse degetele în părul lui, zgâlțâind cu furie. Deodată simți mâna lui grea ca un mai între pulpele ei lipite, despărțindu-le și făcând loc genunchilor lui. Aceeași mână îi pipăi o clipă pântecele cu mișcări aspre. Nadina se zvârcolea neputincioasă sub greutatea bărbatului, legănându-și capul pe dunga canapelei:

— Nu vreau!... Ajutor!... Ajutor!

Petre își ridică atunci capul dintre sânii ei și mormăi răgușit:

— Stai binișor... Stai, că doar nu te mă... Uite-așa!

Nadina avu o cutremurare dureroasă. Se mai zbătu câteva clipe, apoi țipetele ei deveniră tot mai slabe, iar mâinile ei loveau numai ca niște aripi plăpânde. Apoi scâncetele ei se transformară în gemete sacadate, dominate, și acelea, de gâfâiturile flăcăului. Cu ochii strânși și gura întredeschisă, capul Nadinei se legăna mereu, în timp ce brațele ei încolăceau inconștient gâtul bărbatului care-i răscolea toată ființa într-o înfiorare amețitoare. Se simțea pătrunsă de o bucurie atât de intensă, parcă s-ar fi împărtășit dintr-o taină necunoscută, amară și dulce, mai presus de toate.

Rămase istovită cu fața-n sus, nemișcată, cu pleoapele închise. Deodată, glasul lui Petre, puțin batjocoritor, răsună ca dintr-o depărtare mare:

— Apoi vezi, cucoană, degeaba ai țipat și te-ai zvârcolit, că doar nu te-am...

Nadina se ridică, parcă s-ar fi trezit dintr-un coșmar. Își înveli goliciunea cu cămașa de noapte ce-i era la îndemână și-și acoperi fața cu mâinile, simțind numai o scârbă infinită de corpul pe care și-l adorase.

Petre își luase căciula de jos și o înfundase în cap. Stătu o clipă examinând pe Nadina, parcă de-abia acuma ar fi văzut-o mai bine. Murmură în sine cu o ridicare de umeri:

— Cucoană, necucoană...

Apoi adăugă cu un glas care se silea să fie poruncitor:

— Dacă ți-e dragă viața, cuconiță, să fugi!... Ai auzit ? Să fugi îndată, altfel...

Nadina se uită la dânsul, ca și când n-ar fi înțeles, fiindcă, apărându-și trupul, a uitat primejdia adevărată. Din înfățișarea lui se dumeri, își aduse aminte și zise scâncit:

— Unde să fug ?... Scapă-mă!... Ce să fac ?

Petre nu voia să se înduioșeze. Repetă mai aspru:

— Fă ce te-o îndrepta Dumnezeu, cucoană, numai nu zăbovi deloc...

Ieși morfolindu-și sfârșitul. Nadina îi auzi bocancii pe dușumele. Își

căută ciorapii, bălăbănind cu mâna lângă canapea și șoșăind din buzele uscate, parcă ar fi vorbit cu cineva:

— Trebuie să plec... Unde să plec?... Doamne, Doamne, unde să plec?

3

Platamonu, ieșind azi-noapte, ca în toate nopțile, să dea o raită prin curte, a văzut lumina focului spre răsărit. Și-a zis că trebuie să fie în Teleorman, la granița județului, sau poate la Izvoru. În orice caz era semn că răzmerița se apropie și mâine-poimâine va izbucni și pe aici. Hotărî deci că vor profita și ei de plecarea Nadinei și se vor agăța de mașina ei până la Pitești. Era cât p-aci să scoale pe nevastă-sa, să se sfătuiască ce să ia de prin casă afară de bani și bijuterii.

Azi-dimineață a deșteptat mai devreme și pe Aristide, care obișnuia să doarmă până spre amiazi. Aristide s-a cam bosumflat că i-a stricat somnul cel mai dulce și l-a ironizat că a ajuns și dânsul fricos ca avocatul Stavrat care, de când a venit, numai într-un tremurici o duce. Totuși s-a sculat fiindcă în realitate lui îi era mai frică și parada doar, ca să-și dea aere eroice și să se facă mai interesant în fața tatălui său de a cărui dragoste profita și abuza în toate felurile.

Pe la șapte erau toți trei gata de drum. Olimp Stavrat barem se pregătise de aseară și dormise îmbrăcat, ca să nu-l surprindă un eventual atac nocturn. Firește, Platamonu se ferise să vestească pe cineva dintre slugi sau argați, să nu meargă cumva vestea prin sat și să se alarmeze țăranii ori să se încurajeze la tulburări. După ce vor fi plecat se va întâmpla ce-o vrea Dumnezeu.

La opt jumătate, pe când se impacientau că Nadina nu sosește, desigur pentru că n-a renunțat la lenevie și cochetărie nici în momentele acestea de pericol, se pomeniră cu Dumitru Ciulici. După un minut de consternare, avocatul Stavrat își exprimă indignarea că „cucoana asta are sa ne nenorocească pe toți“, adăugând că de ce n-a venit și dumneaei cu căruța acestui om de omenie, că nu i-ar fi căzut deloc boieria, în loc să oblige pe toată lumea să aștepte acuma cine știe cât până ce se vor năpusti țăranii asupra lor să-i masacreze. Aristide propuse să meargă repede Dumitru cu careta și s-o aducă încoace, iar până atunci să se pregătească trăsura cu care apoi să plece cu toții la Costești. Platamonu găsi însă mai cuminte să se îmbarce îndată în trăsura cea mare, să treacă prin Lespezi, s-o ia pe Nadina și de acolo să iasă prin Cantacuzu în șoseaua județeană, care e sigură și probabil păzită de jandarmi sau armată. Porunci deci să puie caii imediat.

Stăteau cu toții în cerdac, așteptând să iasă trăsura și cerând în răstimp de la Dumitru Ciulici amănunte. Doamna Platamonu se mai învârtea prin casă, plângând și dând mereu în grija slujnicelor să ia seama și să-i apere lucrurile, că pe urmă nici ea n-are să le uite pe ele. Dumitru, învârtind

căciula în mâini, tocmai spunea lângă scară că lespezenii sunt liniștiți și le pare rău că se amână mereu muncile, când o ceată de vreo patruzeci de țărani năvăli pe poartă cu mare gălăgie, câțiva învârtind niște bețe în aer. Cei trei încremeniră pe scaune. Într-o clipire oamenii înconjurară cerdacul strigând, suduind, învălmășindu-se, parcă fiecare ar fi vrut să ajungă mai în față. Dumitru singur rămăsese cu capul gol în mijlocul mulțimii mânioase. Argații ieșiră de prin grajduri, privind mirați. Vizitiul apăru cu caii să-i înhame la trăsura scoasă din șopron.

Platamonu se reculese, se sculă în picioare și întrebă cu o mutră nedumerită și prietenească:

— Da ce-i, oameni buni?... Cine v-a supărat?

Zeci de glasuri răspunseră deodată, răcnind care de care mai vârtos. Erau sudălmi, și ocări, și amenințări, toate topite într-un vacarm asurzitor, din care nu se înțelegeau decât frânturi de vorbe murdare... Platamonu își rotea ochii holbați peste fețele strâmbate de furie și recunoștea țărani din Amara, din Lespezi și din Gliganu.

Își opri privirea asupra lui Chirilă Păun, care era mai în față, alături de fratele învățătorului Dragoș, și-i zise cu blândețe:

— Spune tu, Chirilă, care e necazul și ce poftiți de la noi, că tu știi mai bine că eu nu mă codesc niciodată să...

Chirilă Păun începu cu glasu-i moale, obișnuit, și vorbind urcă cele patru trepte ale cerdacului, sprijinindu-se în bățul nou, încă verde, ce-l avea în stânga:

— D-apoi ce poftesc dumnealor au să-ți spuie singuri, că au gură, dar eu am o răfuială mai veche pentru Gherghina cu tâlharul ăsta, care...

Ajunse în cerdac și, când rosti vorba „tâlharul", se repezi la Aristide, care ședea aiurit și cu un zâmbet nepriceput pe buze, și-i trăsni peste obraz o palmă atât de zdravănă, de plescăi, parc-ar fi dat cu o lopată.

— Nu da, Chirilă! apucă să strige Platamonu.

În clipa aceea, însă, țăranii tăbărau peste ei cu pumnii și cu picioarele, tăvălindu-i pe dușumelele cerdacului. Avocatul Stavrat țipa desperat:

— Nu mă omorâți, fraților!... Eu nu-s de aici!... Aoleu!

Din casă izbucniră strigătele doamnei Platamonu și ale femeilor, care se amestecau în zgomotul loviturilor și al răcnetelor. Încăierarea ținu numai câteva momente. Apoi răsună glasul lui Nicolae Dragoș, ca o poruncă:

— Ho!... Oprește!... Lasă-l, nea Chirilă!... Stați, măi oameni, că noi n-am alergat până aci pentru nițică bătaie!... Nu mai da în el, băiete, n-auzi?... Pe grecoteiul ăsta am venit să-l jugănim, ca să nu mai poată sări pe fetele și nevestele oamenilor!

Urmă o secundă de zăpăceală. Unele glasuri întrebară „ce-a zis", altele strigară „vrea să-l jugănească", iar alții urlau „dar mai bine să-l omoare, că

nu-i nicio pagubă“. Aristide, uluit mai mult de năvala de lovituri ce se abătuse asupra lui, îngrămădit printre bocancii și opincile țăranilor, se gândea cum s-ar putea furișa mai la o parte și apoi să se facă nevăzut. Platamonu însă începu să zbiere îngrozit:

— Iartă-l, Chirilă!... Oameni buni, fie-vă milă!... Măi Nicolae, iartă-l și tu!

Nu-l asculta nimeni. Cineva strigă: „Luați seama cu cei bătrâni!“ Alții adăugară: „Faceți loc!... La o parte!“

Nicolae Dragoș apucă de un picior pe Aristide, care izbutise să se strecoare puțin mai departe, și-l trase la mijloc, întorcându-l cu fața în sus. Pe urmă strigă ca un căprar când împarte corvezile:

— Aideți, voi, Terente cu Vasilică, țineți-i mâinile, tu Costică șezi pe el să nu se miște, voi țineți-l de picioare, așa!... Țineți bine, băiete!... Hai, nea Chirilă, hai, scoate cuțitul, c-ai jugănit destui porci și ești meșter!

El însuși începu să descheie pantalonii lui Aristide care, dându-și acuma seama ce i se pregătește, răcnea din răsputeri.

— Ia răsfirați picioarele, băieți! strigă Chirilă Păun, îngenunchind tacticos cu cuțitul în dreapta. Ține bine!

Țăranii se îngrămădeau roată, privind cu ochii lacomi spectacolul. Platamonu se aruncă nebunește între dânșii:

— Nu tăia, Chirilă!... Aoleu!... Omorâți-mă pe mine, măi oameni. Aoleu!

Câteva brațe îl opriră pe loc, câțiva pumni îl izbiră, iar din mijlocul cercului glasul lui Chirilă rosti cu imputare:

— Uite, așa mă jeluiam și eu când mi-am văzut pe Gherghina cu burta plină și hoțul ăsta râdea și mă batjocorea!

Aristide scoase atunci un urlet de zângăniră geamurile:

— Ajutor!... Ajutor!... Aoleu!... Tată, nu mă lăsa!

În vreme ce vaietele lui de durere se îngroșau și răgușeau și se transformau în grohăituri și apoi în gemete cu sughițuri, Chirilă Păun tăia și vorbea liniștit, parc-ar fi operat un purcel:

— Taci, cocoșelul tatii, taci, că ți-ai bătut joc destul de muierile noastre, de-acu să mai stai și cuminte... Ehei, cum m-a usturat inima pe mine toată iarna, și m-am plâns, și m-am zbătut pe la toți oamenii...

Nicolae Dragoș, întunecat, se uita și bombănea și din când în când arunca ochii spre Platamonu care, mai deoparte, se zvârcolea în mâinile țăranilor, hohotind de plâns.

— Na, gata, uite-le! făcu Chirilă, ridicându-se.

— Pune-i-le pe piept, nea Chirilă, să-și facă tocană din ele! zise gros Nicolae Dragoș, întorcându-se cu scârbă.

Câteva râsete izbucniră, apoi strigăte și-apoi gălăgia, care se potolise un răstimp. Aristide rămăsese întins pe dușumele, gemând. Arendașul se smulse dintre țăranii ce-l țineau și se aruncă la fiul său:

— Dragul tatii, dragul tatii... Of, tâlharii!

Chirilă Păun coborî cu Nicolae în curte, iar ceilalţi îi urmară, lărmăluind în neştire. Platamonu însă se dezmetici brusc, chemă pe nevastă-sa, care leşinase de câteva ori de groază, îi spuse că trebuie să plece imediat cel puţin la Costeşti, la un medic, altfel se prăpădeşte băiatul. Pe urmă, cu o sforţare desperată, ridică pe Aristide de jos, îl luă în braţe ca pe un copil mic şi porni cu el printre ţăranii gălăgioşi, care totuşi se dădură la o parte şi-i făcură loc, să traverseze ograda până la trăsura pregătită de adineaori lângă care vizitiul se învârtea uluit. Şi păşind greu, cu feciorul în braţe, urmat de doamna Platamonu şi de două servitoare bătrâne, arendaşul strigă:

— Mitrofane, repede, caii, să plecăm la spital, că moare băiatul! Oamenii, auzindu-l şi văzându-i, se mai liniştiră, ca şi când i-ar fi mişcat durerea părintelui. Numai Dragoş bufni cu aceeaşi ură dispreţuitoare:

— Duceţi-vă, duceţi-vă, că poate să i le puie la loc doftorii!

Nu mai râse nimeni. Toţi se uitau cum se aşează arendaşul în trăsură, ţinând mereu pe braţe pe Aristide, cum îi înveleşte doamna Platamonu şi cum apoi se urcă pe capră, lângă vizitiu, cum Dumitru Ciulici şi cele două slujnice se sileau să le fie de ajutor. Apoi caii porniră spre poartă. Trecând pe lângă grupul de ţărani, Platamonu, cu ochii plânşi şi glasul amărât, strigă:

— Lasă, Chirilă, că Dumnezeu e sus şi are să te bată mai rău de cum m-ai lovit tu pe mine!

— Până la Dumnezeu m-aţi pedepsit voi destul! răspunse Chirilă Păun.

— Mama voastră de grecotei! sudui printre dinţi Nicolae Dragoş.

Trăsura ieşi uruind pe poartă. După câteva clipe Nicolae, mai răcorit, zise:

— Acu noi am isprăvit ce-am avut de isprăvit şi ne putem întoarce acasă, că mai avem şi alte treburi!

Un vlăjgan, nemulţumit, îl înfruntă:

— Da noi cum rămânem, măi vere? Că doar nu ne-am ridicat noi numai ca să puteţi jugăni pe feciorul grecului!

— Cum, băiete, noi să vă învăţăm ce să faceţi dacă aţi scăpat de ciocoi? se înfurie Dragoş. Voi n-aveţi cap şi minte? Ori sunteţi copii de ţâţă?... Hai, nea Chirilă! Haideţi, măi oameni, care sunteţi din Amara, că noi om şti ce să facem şi nu i-om întreba pe dânşii!

— Aşa-i, aşa-i! făcură câteva glasuri. Umblaţi sănătoşi, că nici noi n-om sta de pomană!

Totuşi, după ce se depărtară amăranii, rămaseră în curtea conacului, încurcaţi, încât unul chiar exclamă:

— Ce-a fost asta, măi creştini?

Apoi deodată, parcă s-ar fi mâniat că nu sunt în stare să facă nimic, începură să strige care de care, să înjure, să se îndemne:

— Puneți-i foc, măi, ca la Ruginoasa!... Stați, măi, să nu plecăm cu mâna goală!... De ce foc, fraților, mai bine să ne luăm fiecare, că-s pline hambarele!... Dumnezeu și Maica Precista!... Hai, băieți, nu pregetați!... Ce ți-e frică, Ioane, că nu mai sunt boieri!

Unul năvăli spre cerdac unde slujnicele dereticau lăcrimând. Ceilalți, ca oile, năvăliră după el. Femeile fugiră în casă cu țipete de spaimă. De pe uliță soseau mereu alți țărani care prinseseră de veste că se strânge lumea la curte. Cei pătrunși în casă se înverșunau lărmăluind și spărgând, ca și când s-ar fi luptat cu niște dușmani de moarte. Câte unul ieșea încărcat cu cine știe ce lucruri care i s-au părut lui mai de preț și pleca să le ducă acasă, chiuind de mulțumire, grăbit să se întoarcă, să mai aleagă ceva până nu se prăpădește tot. Prin ogradă adulmecau cei veniți în urmă, iar mulți dădeau târcoale hambarelor. Conacul deveni curând un furnicar de bărbați, femei, copii, toți îngrijorați să nu le ia alții înainte la împărțire...

În răstimp, avocatul Stavrat, după vijelia de pumni care-l amețise de tot în primul moment, profitând de vălmășeala ce a urmat în jurul tânărului Platamonu, s-a furișat în casă și de acolo, pentru că cunoștea suficient distribuirea ieșirilor (le studiase în aceste două zile tocmai în vederea eventualității care s-a realizat acuma), trecând prin bucătărie, a ajuns în dosul clădirii, într-o curticică de serviciu. Deși aiurit de lovituri și tăvăleală, a avut prezența de spirit să nu se ascundă prin vreo dependință a conacului, cum îi trecuse întâi prin minte, ci a escaladat gardul de uluci dinspre grădina de zarzavaturi și a pornit curajos peste câmp să iasă în șosea, prin dosul caselor sătenilor. Niciodată n-ar fi crezut ca, la cincizeci și șase de ani, să fie capabil de sforțări fizice atât de extraordinare. Nici nu-și mai aducea aminte că suferă puțin de cord, că are un început de astmă, că medicul i-a interzis să alerge... Pășea ca un vânător de munte prin brazdele năclăite, prin ochiuri de bălți, adus puțin de spinare, să nu-l observe cineva, asudând și cu un sentiment de fericire care îi înnoia mereu puterile. În sfârșit ultima casă! Îl ispitea gândul să se oprească, să răsufle și să-și usuce puțin nădușeala, dar își birui prudent lenea și continuă marșul în diagonală, ca să se apropie de șosea. Deodată zări o trăsură. O recunoscu, începu să strige. Glasul i se pierdea în uruitul roților. Îl cuprinse o clipă deznădejdea. Dacă se va întâlni pe drum cu vreo ceată de țărani? Trăsura se depărta în galopul cailor.

„Ce tâmpiți și țăranii! își zise dânsul cu amărăciune. Se năpustesc asupra arendașului să-l omoare și pe urmă îl lasă să plece cu trăsura... Dacă știam, rămâneam și eu pe loc și nu mă mai chinuiam prin hârtoapele astea!“

4

— Trebuie să plec numaidecât! murmură Nadina necontenit, îmbrăcându-se cu o grabă desperată, ca și când s-ar fi aprins casa. Unde mi-e pălăria?... A, trebuie să plec!

Își adună micile obiecte de toaletă, și ceasornicul și câteva mărunțișuri, le înfundă în poșeta de piele roșie cu monograma de aur. Trecând pe lângă oglindă, își aruncă ochii fără să vrea și se înfioră văzând o figură străină, parcă.

— O, săraca de mine! bâlbâi pierdută. Și toate astea numai pentru că... A, să plec repede, să...

Petre trecuse din vestibul în cerdac și coborâse în curte unde, între timp, se mai adunaseră alți lespezeni. Toader Strâmbu se hărțuia cu muierea lui Dumitru Ciulici din pricina Ilenei, care tot dădea să intre în casă, la cucoana ei, iar Toader îi tot aținea calea, ba o dată i-a făcut și vânt, de fata a început să bocească.

— Bine că vii, Petre, că erau să mă sfârtece muierile! zise Toader cu un râs larg. Da știu c-ai stat și tu, Petrică! Ori nu te-a mai lăsat cucoana să ieși când a dat de bine?

— Ia taci, măi Toderiță, nu te mai porcăi! se încruntă flăcăul. Că doar ești om, nu câine!... Am mușt ruluit-o eu de ajuns, n-ai grijă tu... Uite-acu pleacă și ne lasă, și moșie, și tot!

— Bună treabă! făcură vreo doi lespezeni. Toader Strâmbu însă se roși deodată:

— Da ce, măi Petrică, așa ne-a fost vorba?... Apoi d-aia mi-am tocit eu picioarele până aci?

— Dar tu ce vrei, Toderiță? întrebă Petre.

— Parcă ziceai că ne-a batjocorit destul și...

— Pe tine te-a batjocorit, ori pe mine?

— Dacă tu te lași, treaba ta! urmă Toader mai înfocat. Dar eu sunt văduv, mă, și stătut și... Na, Ilie, ține-mi... adăugă brusc, întorcându-se către Ilie Cârlan și agățându-i de braț toporul. Că n-am să mă iau eu după alții care...

Se repezi bodogănind în cerdac și dispăru în casă. Ileana, îngrozită, apucă pe Petre de mânecă:

— Petrică, nu-l lăsa, că vrea s-o omoare!

— Da fire-ar ai dracului dacă nu m-ascultă, mormăi flăcăul, stăpânindu-se. Că eu i-am spus și...

În clipa când Toader pătrundea în vestibul, Nadina, îmbrăcată, cu poșeta în mână, ieșea din odaia de dormit. Zărind-o, țăranul se îndreptă spre ea,

zicând cu o glumă batjocoritoare:

— Unde pornișI, porumbiță frumoasă?... Stai, dă-mi și mie o guriță!

Nadina ezită un fragment de moment, apoi țâșni ca o săgeată în salon și închise ușa cu cheia. Întărâtat, Toader, fără a mai încerca clanța, puse umărul în ușă și o împinse înlăuntru.

— Ajutor!... Ajutor! țipă Nadina cu ochii ieșiți din orbite.

— Nu-ți plac, cucoană, ai? rânji Toader. Lasă, că tu îmi placi mie!

O trânti jos, îi ridică fustele-n cap. Cu o supremă sforțare Nadina mai răcni:

— Ajutor!... Ajutor!

— Nu zbiera, putoarea dracului! mormăi țăranul, înfigându-i mâinile în beregată.

Glasul Nadinei se stinse, parcă l-ar fi smuls din rădăcină... Peste câteva minute Toader Strâmbu reapăru în cerdac, cu poșeta Nadinei ascunsă în buzunarul sumanului, cu un rânjet de mulțumire pe față. Își luă toporul de la Ilie, zicând cu un glas hârâit:

— Hai, du-te și tu, Ilie, că poate să mai fie caldă!

Oamenii îl priveau cu o curiozitate speriată. Ileana însă izbucni:

— Aoleu, să știți c-a omorât pe conița!... Ucigașule! Ucigașule!

— Aoleu! făcu și Petre. N-oi fi făcut una ca asta, Toderiță? Toader Strâmbu răspunse liniștit:

— Ba a murit ca un pui de găină, zău așa! Cum am strâns-o nițel să nu urle, cum n-a mai suflat...

— Aoleu! făcu Petre iarăși, mai abătut... Rău ai făcut, Toderiță, că de-acuma...

Țăranul se uită la Petre, apoi la ceilalți cu o mirare ce se schimba treptat în indignare și în mânie. Pe fața-i lătăreață, țepile nerase de cine știe când se burzuluiau, ochii mici, înfundați în cap, însângerați, scânteiau ca doi cărbuni aprinși peste care suflă un vânt năprasnic. Începu să urle ca o fiară scoasă din minți, mișcându-se de ici-colo, parcă ar fi călcat cu tălpile goale pe jăratic, gângăvind și spumegând:

— Da ce-i dacă a murit?... Dar muierea mea cum a murit de nemâncare cu zilele și că nici n-am putut-o duce la doftor? Sărit-a vreun ciocoi că de ce-a murit nevasta lui Toader Strâmbu? Că și azi mai sunt dator și la oameni, și la popa pentru înmormântare, și-s cu copilașii flămânzi, și-s fără o palmă de loc, și-s stors de vlagă, și muncesc până-mi sar ochii, și n-ajung să-mi hrănesc copiii... Și voi vă supărați că i-am făcut de petrecanie în loc să săriți cu toții s-o scuipați, așa moartă, că ea de bine și de huzureală a venit, să nu ne lase nouă pământul și să-l dea la ciocoii ei... Dar eu îi omor pe toți... care-mi pică în drum îi dau cu toporul... să nu mai rămâie picior de ciocoi, să le piară vița și sămânța!

Învârtea toporul deasupra capului... Glasul răguşit avea izbucniri de trâmbiţă spartă:

— Destul am răbdat şi-am suferit... Acu vreau să mă răcoresc!... Trebuie să beau sânge de ciocoi, altfel îmi ard bojocii!

Se repezi cu toporul la ferestrele conacului. Geamurile şi cercevelele se risipiră ţăndări, pe rând. Ceilalţi ţărani, molipsindu-se îndată de furia lui distrugătoare, se năpustiră şi ei, cu ce le cădea în mână, să spargă ori să dărâme ceva. Muierea lui Dumitru ţipa şi-şi smulgea părul că-i vor prăpădi şi lucruşoarele ei; în aceeaşi vreme Ileana dădu fuga în casă, să vadă şi ea ce s-a întâmplat cu conița Nadina. Pavel Tunsu ochise dintru început automobilul. Descoperise într-o magazie un târnăcop, se apucă să izbească în maşină cu atât mai mânios, cu cât nu izbutea să sfărâme destul de iute şi de vizibil. Când însă băgă de seamă că a spart rezervorul de benzină, lăsă jos târnăcopul, smulse o mână de fân din podeţul de lângă şopron, făcu un şomoiog, se scotoci prin buzunare până găsi un chibrit, aprinse binişor fânul, aşteptă niţel să ardă cu flacără şi pe urmă îl aruncă sub automobil, pe băltoaca ce se scursese între timp. O flacără albăstruie învălui deodată maşina, se ridică până la acoperişul de şiţe, se prelinse în podurile cu fân de alături. În câteva clipe acareturile erau cuprinse într-un nor uriaş de fum din care ţâşneau limbi galbene în răsuciri neliniştite.

— Foc!... Foc! izbucniră oamenii cu o bucurie sălbatică.

— Uiuiu, cum îmi încălzeşte inima! răcni Toader Strâmbu cu faţa jilavă de sudori, alergând spre acareturile aprinse, parc-ar fi vrut să se arunce-n foc.

Lângă cerdac, Petre Petre rămăsese zăpăcit, uitându-se ca prin vis la lumea ce viermuia prin curte. Numai într-un târziu văzu că nici Matei Dulmanu nu s-a clintit din loc.

— Măi Petrică, ia să scoatem pe cucoana din casă, că dă focul peste dânsa şi-ar fi mare păcat să ardă în flăcări...

— Că bine zici, nea Matei, aprobă repede Petre. Că oamenii şi-au pierdut de tot minţile!

Tocmai atunci Ileana ieşea din casa primejdiilor, ţinând în braţe pe Nadina, învelită într-un cearşaf alb.

5

Drapelul părea în doliu. Când veni, joi dimineața, pe la zece, la redacție, Titu Herdelea nu văzu nici măcar pe Roșu la faimosul birou încărcat de ziare. Află, ce-i drept, că a fost și a plecat adineaori, lăsând vorbă că se întoarce într-o jumătate de oră.

Tânărul Herdelea întârziase pentru că trecuse pe la Interne, la Modreanu, după informații despre Argeș, cum promisese ieri lui Grigore Iuga. N-a aflat nimic. De altfel aseară Grigore a vorbit la telefon cu directorul prefecturii de la Pitești, care i-a spus că prefectul Boerescu e tocmai prin județ și așteptat să sosească în cursul nopții, că deocamdată e liniște și nu s-au semnalat nicăiri tulburări, deși pericolul contaminării e mare din pricina vecinătății cu nebunia din Teleorman. Titu l-a căutat ieri toată după-amiaza și de-abia seara l-a găsit la Predeleanu. Grigore s-a scuzat cu gluma că, totdeauna când vrea să-l găsească sigur, să întrebe întâi la casa Predeleanu, fiindcă în vremea din urmă mai mult stă aici decât acasă. Herdelea a zâmbit; cam observase el că, în afară de prietenia lui Predeleanu, ochii frumoși ai domnișoarei Olga Postelnicu nu sunt chiar străini de asiduitățile tânărului Iuga.

Pe Gogu Ionescu l-a întâlnit ieri după-prânz. Și el telefonase la Pitești. Era mai abătut și avea ochii mereu umezi, parcă o presimțire i-ar fi ros sufletul, oricât încerca Eugenia să-l liniștească.

Firește, Titu Herdelea își împărțise timpul așa încât să fie acasă la cinci, când trebuia să vie Tanța. A venit foarte punctual, și s-au îmbrățișat, și au plâns puțin amândoi de bucuria revederii.

Lucrurile importante pe care i le prevestise în scrisorică nu prea aveau importanță. Că Jenică s-a despărțit de doamna Alexandrescu a treia zi după ce s-a mutat Titu, că nu i-a cerut el să îndepărteze pe Titu, ci doamna Alexandrescu a vrut să-i rămâie camera, pentru că pe Mimi a izgonit-o definitiv bărbatul ei, că doamna Alexandrescu a căutat să facă scandal, că a venit la ei și s-a certat cu toți foarte urât, chiar Tanței i-a strigat în gura mare că s-a tăvălit cu chiriașul ei, că totuși Jenică a rămas bun despărțit de ea și s-a logodit îndată cu fata subdirectorului, că de altfel Jenică s-a purtat ca un adevărat cavaler, dezmințind energic ocările Lenuței față de părinții lui... Titu Herdelea a ascultat cu mult interes toate acestea, întâi fiindcă i le spunea Tanța și apoi pentru că tot ce-o privea pe ea îl pasiona în realitate mai mult ca orice. Înduioșat, îi mărturisi că, dacă ar avea o situație materială cât de cât asigurată, mâine ar lua-o de nevastă și că, în orice caz, ea tot a lui trebuie să fie pentru totdeauna. Iar drept legământ, de aci

încolo, în loc de alte mângâieri, are să-i zică numai „mireasa mea“...

— Veniși, puiule? Bravo! murmură Roșu intrând și găsind pe Titu cu nasul în jurnale. Vasăzică gata, ai?... După-amiazi avem guvern nou! Și după ce mai răsfoi câteva gazete: Ai văzut cum au schimbat macazul onorabilii?... Acuma nu mai e vorba de lupta sfântă a țăranilor. Acuma sunt numai tulburătorii ordinii publice împotriva cărora trebuiesc mijloace energice de represiune. Nu ți-am proorocit eu toate astea de-acum trei săptămâni, puiule? Dar să vezi curând-curând cum o să puie și tunurile în bătaie ca să sugrume lupta sfântă pe care au glorificat-o până ieri! Nu observi? I-au dat zor cu „lupta sfântă“ și cu „să nu curgă o picătură de sânge românesc“ exact până ieri, adică până în ceasul când au fost siguri că vin la putere. Ceea ce înseamnă că au dat foc țării cu premeditare și fără niciun scrupul, căci ruina țării, pentru ei, n-are importanță, ci numai acapararea guvernului, chiar al unei țări ruinate... Degeaba, sunt odioși, amice! Eu nu fac politică și-mi sunt indiferente partidele cu așa-zisele lor ideologii, dar ăștia sunt îngrozitori!

Zbârnâitul telefonului îi întrerupse indignarea:

— Alo!... Da, da, *Drapelul*!... Domnul Herdelea? Aici... Poftim!

Era Gogu Ionescu care cerea știri noi, pentru că azi i-a fost imposibil să mai vorbească la Pitești. Titu îi promise că va trece de la Modreanu pe la dânsul.

— De, bieții oameni, se frământă și suferă, pentru că domnii ăștia au vrut cu orice preț să ia guvernul! zise secretarul de redacție iar, parcă întreruperea l-ar fi întărâtat. Și câți o să mai sufere, și cât sânge are să mai curgă! Că ăștia vor ucide pe țărani cu aceeași dezinvoltură cu care i-au îndemnat la răzmeriță! Ba te asigur că vor găsi chiar instigatori ai dezordinilor. Evident, nu pe ministrul care a proclamat lupta sfântă. Nu, dragă! Pe tine, pe mine, pe vreun învățătoraș sau preot care nu e în partidul lor, pe vreun socialist...

Iar întrerupse telefonul. Grigore Iuga anunța că va trece să ia pe Titu, să meargă împreună la Interne. Apoi mai bine de o oră și jumătate Roșu își revărsă asupra docilului redactor toată înțelepciunea-i politică.

Deși extrem de hărțuit, mai ales cu schimbarea guvernului, Modreanu primi pe Grigore Iuga cu mare afabilitate, îi reaminti întâlnirea din tren și palavrele lui Rogojinaru și pe urmă spuse că i-a parvenit azi-dimineață o notă telefonică de la Pitești cum că în cursul nopții s-a semnalat incendierea de către țărani a unui conac în sudul județului, cătunul Ruginita sau Ruginoasa, nu s-a putut recepta exact numele, fiindcă prefectul, care telefona personal, era foarte agitat și morfolea vorbele. Modreanu adăugă că, pentru a avea deslușiri complete în privința Argeșului, a chemat el acum vreo oră Piteștii și a vorbit cu prefectul, care i-a comunicat că legătura telefonică și telegrafică cu partea de jos a județului

ori s-a deranjat, ori a fost distrusă, așa că nu are nicio informație mai nouă până ce îi vor sosi prin eventuali curieri. Prefectul a mai subliniat că știrea despre arderea cătunului Ruginoasa a raportat-o cum a primit-o și el telefonic de la Costești, cu toate că el personal n-o crede exactă, poate să fi fost vreo farsă de prostgust, deoarece dânsul numai azi-noapte a sosit din județ și a constatat tocmai în regiunea respectivă ordine perfectă.

— Prefectul dumneavoastră e o persoană foarte distinsă, dar de un optimism excesiv de robust! surâse Modreanu.

Grigore Iuga îi mulțumi călduros. Mai vorbiră două minute despre schimbarea guvernului. Tânărul Iuga spuse că pentru postul de prefect la Argeș ar fi desemnat prietenul său, avocatul Baloleanu; cel puțin el o știe de la Baloleanu însuși. Modreanu cunoștea, firește, pe Baloleanu și socotea că ar fi un prefect eminent, tocmai pentru vremurile acestea tragice...

Pe drum Grigore comunică lui Titu că, dacă într-adevăr va fi numit Baloleanu, va pleca și el neapărat spre Amara în tovărășia noului prefect. Mărturisi că e foarte îngrijorat de soarta bătrânului. Oprindu-se în fața Teatrului Național, pe trotuar, Grigore Iuga își consultă ceasornicul și șopti cu o tristețe amară în glas:

— Douăsprezece și jumătate... Doamne, Doamne, ce-o fi acuma la Amara?

6

Până la amiază toată Amara știa isprăvile celor ce plecaseră de dimineață la Lespezi și la Gliganu. Firește, trecând din gură-n gură, întâmplările se umflau. Astfel se povestea că au fost jugăniți amândoi grecii, și bătrânul, și feciorul, că pe grecoaică a omorât-o cu securea un om din Gliganu și că avocatului din București i-au tăiat limba țăranii și apoi l-au izgonit din sat, desculț și numai în izmene. La Lespezi toți bărbații și-au bătut joc întâi de cucoana cea frumoasă, pe urmă Toader Strâmbu i-a sucit gâtul ca unui pui de găină și a azvârlit-o în foc, iar Pavel Tunsu a bătut pe neamț până l-a lăsat mort lat... Totuși țăranii s-au întors mai mult răsfirați, nu grămadă cum porniseră, și de aceea nu s-a prea băgat de seamă când au trecut spre casele lor. Numai Pavel Tunsu a trecut chiuind ca un nebun și pe Toader Strâmbu l-ar fi văzut cineva cu o traistă grea în spinare despre care alții au aflat c-ar fi fost plină cu galbeni și giuvaiere luate de la cucoana omorâtă.

Primarul Ion Pravilă lăsase azi pe secretar la cancelarie, iar el stătu pe-acasă. Știa toate câte se petreceau în sat, dar nu voia să se mai amestece în niciun fel. Aflase că sunt unii oameni care și-au pus în gând să-l bată măr și să-i aprindă casele din ură că i-ar fi năpăstuit cândva. Și din pricina asta socotea cuminte să-i lase pe săteni să-și facă mendrele, cum îi taie capul. De ce să-și primejduiască dânsul viața și averea dacă lumea s-a smintit? O să-i dezmeticească curând-curând stăpânirea și atunci se vor căi amarnic. Până atunci el trebuie să joace cu lupii, ca să nu-l sfâșie.

Secretarul Chiriță Dumitrescu, plictisindu-se singur în toată cancelaria, a chemat înlăuntru cele două străji și dezbătea cu ele întâmplările. Dezaproba și disprețuia sălbăticiile țăranilor, și lua partea boierilor cu entuziasm, considerându-se făcând parte din boierime. Avea oglinjoara pe birou și, vorbind, își arunca deseori ochii să se admire sau să-și mai aranjeze gulerul și cravata...

De la curtea Iuga până la jandarmerie, după întoarcerea de la Ruginoasa și întrevederea cu bătrânul Miron, primarul a avut de dimineață o mică ciocnire amicală cu Boiangiu, fiecare căutând să treacă asupra celuilalt atribuțiile polițienești și menținerea ordinii în sat. La despărțire, Pravilă a declarat că el se spală pe mâini, că nu mai are nicio putere. Plutonierul i-a răspuns cu o înjurătură în general și apoi cu observația acră că numai la greu e bun jandarmul, încheind amenințător:

— Să nu mă scoateți pe mine din țâțâni, că pe urmă vă împușc pe toți ca ciorile, mama voastră de țopârlani!

Boiangiu își făcea curaj în afară, dar în sineși era pierit rău. Deocamdată

socotea să se mai odihnească puțin, fiindcă azi-noapte de-abia apucase a aţipi când l-au sculat și acum se simțea frânt de somn. Unde să mai aibă răgaz de odihnă? A trebuit să se certe vreun ceas cu Didina, de era gata-gata s-o bată dacă nu sărea caporalul. Pe urmă a aflat despre plecarea grupului de țărani spre Lespezi, desigur nu cu gânduri pașnice. Pe urmă au venit veștile despre isprăvile oamenilor. Și în sfârșit Lazăr Odudie, vătășelul arendașului Cosma, adineaori, speriat, că o seamă de oameni dau mereu târcoale conacului și că i-e frică să nu-i puie foc.

Între timp, după ce a isprăvit cearta cu nevastă-sa, a ținut un fel de consiliu de război cu toți patru jandarmii. Pentru că sunt puțini trebuie să se prefacă a ignora dezordinile din satele vecine, care s-au petrecut sau care se vor petrece. Chiar în Amara vor închide ochii față de abaterile mai mici, cum au și făcut de altfel de vreo câteva zile de când se frământă mai stăruitor lumea, dar vor împiedica cu energie devastările sau incendiile. În caz de nevoie, întreg postul va ieși complet înarmat ca să facă impresie mai puternică. Armele însă nu vor fi încărcate, ci se vor încărca la fața locului, de asemenea pentru a speria mulțimea. Dacă, Doamne ferește, s-ar ajunge să fie silit a comanda foc, prima oară vor trage peste capetele oamenilor și numai când nici asta n-ar avea rezultatul dorit, se va trage în plin. În așteptare, nimeni nu mai părăsește postul și toți vor fi pregătiți pentru orice eventualitate cu echipamentul și armamentul la îndemână.

— Măi Odudie, măi, zise Boiangiu vătășelului reclamant, ia seama, că vouă acuma numai a revoluții vi se năzare cum vedeți doi oameni stând de vorbă, așa de viteji sunteți, măi Odudie!

— Dom'le plutonier, eu nu mai răzbesc cu oamenii! făcu Lazăr Odudie resemnat. Matale să faci ce vrei, dar eu a trebuit să-ți spun, că pe urmă, când s-or întoarce boierii, să nu mă ia pe mine la rost că n-am purtat de grijă avutului dumnealor...

Plutonierul trimise mai târziu pe jandarmul Bogza, care era mai dezgheţat, să constate situația reală. Bogza aduse vești mai rele. Conacul propriu-zis încă n-a fost atins, dar încolo e haram și oamenii cară fără sfială cu sacii și cu târnele porumb, fasole, grâu, ce se găsește. Au venit mulți și din Vaideei la împărțeala pe tăcute. Toate hambarele au fost sparte încă de azi-noapte. Un argat i-a spus că pândarii arendașului sunt cei mai înverșunați și că tocmai ei ar fi chemat lumea la pradă. De fapt, chiar Odudie pare a se fi înțeles cu țăranii, că lui nu-i pasă ce fac dânșii cu hambarele și cu celelalte, numai de conac să nu s-atingă, dar acuma a prins de veste că oamenii umblă să dea foc conacului, sau măcar să-l strice și de aceea a venit să reclame. Acolo totuși nu e multă lume, căci fiecare ia ce dorește și pleacă. În bătătura cârciumii însă sunt vreo cincizeci, poate și mai mulți, care stau de vorbă sau complotează.

Boiangiu se încruntă. Vasăzică nu se astâmpără deloc ţopârlanii? Totuşi, prudent, hotărî să-i lase în pace. Dacă nu fac tărăboi, de ce să-i stârnească?

Peste mai puţin de jumătate de ceas un jandarm, care stătea prin ogradă, năvăli în biroul şefului, raportând cu sufletul pe buze:

— Dom' plutonier, foc!... Arde conacul!

Şeful ieşi speriat afară. Da, în direcţia conacului lui Cosma Buruiană bolboceau nori groşi de fum. Nu mai putea rămâne nepăsător. Ar risca să fie trimis în judecata Consiliului de Război dacă s-ar afla, şi s-ar afla cu certitudine, că jandarmii nu s-au mişcat nici când ţăranii au pus foc conacului. Dădu câteva ordine şi se echipă repede şi dânsul, în vreme ce Didina striga, frângându-şi mâinile:

— Silvestre, Silvestre, ia seama, să nu te omoare!

Boiangiu era calm. Se stăpânea. Îşi zicea că mare lucru n-are să fie nici acuma. Doar să patruleze puţin, să facă act de prezenţă. Nu vrea să aţâţe pe ţărani, ci să-i liniştească. Nu va lua cunoştinţă că focul a fost pus, ci va proceda ca şi când ar fi un incendiu oarecare... Mai târziu, după ce se vor fi calmat spiritele, va întoarce el foaia şi se va răfui cu toţi zurbagiii de azi.

În colţul cârciumii, la încrucişarea spre conac, uliţa era cuprinsă de ţărani. Plutonierul, în fruntea celor patru jandarmi, se apropia cu paşi rari, cu o figură deschisă şi puţin surâzătoare, ca să le arate că nu vine cu intenţii duşmănoase. Ţăranii tăceau şi îi priveau parcă cu indiferenţa cu care privesc îndeobşte pe trecătorii străini. Numai când jandarmii ajunseră la doi paşi, le făcură atâta loc cât să se strecoare prin mulţime. Boiangiu întrebă în glumă:

— Da ce, băieţi, nu ne lăsaţi să trecem?

— Apoi ce să mai treceţi, că arde el şi singur! strigă un glas batjocoritor.

Plutonierul se făcu a nu pricepe batjocura şi se opri în mijlocul lor, zicând:

— De ars văd eu că arde, dar noi trebuie să ne facem datoria! Ori tu zici că nu, măi Serafime? adăugă către Serafim Mogoş, care se afla chiar în faţa lui, întunecat şi dârz.

Mogoş dădu din umeri, fără a răspunde. În locul lui glăsui Trifon Guju:

— Datoria matale lasă c-o ştim noi... E uşor să baţi oamenii când ai puterea în mână, să-i chinuieşti!

— De, dacă aşa e slujba, Trifoane? făcu Boiangiu tot împăciuitor, mai ales înţelegând că ţăranii umblă să-l întărâte.

— Dar tu ai gustat din papara asta, ori nu? bufni deodată Serafim Mogoş. Ca să-ţi arăt eu cum e, soarele, şi anafura, şi...

Îi cârpi, una după alta, fulgerător, două palme zdravene pe obraji. Boiangiu nici nu mai avu timp să se dumerească. Într-o clipire loviturile îl copleşiră din toate părţile. Văzu ca prin vis că Trifon Guju i-a smuls puşca de pe umăr. Îşi ferea capul, lăsându-l pe piept şi instinctiv nu căuta decât să

scape din mijlocul mulțimii.

Țăranii urlau și loveau. „Dă bine, mă!“ „Arde-l!“ „Fugi! Fugi!“ În spate auzea glasurile jandarmilor, spăimântate: „Nu da!“ Se avântă cu capul înainte să-și croiască o trecere. Iureșul ținu numai câteva minute. Cu toată răpăiala de pumni, Boiangiu izbuti să înainteze și simți curând că s-a rărit mulțimea după rărirea loviturilor ce le primea. În urma lui încăierarea continua însă cu aceeași furie, parcă țăranii n-ar fi băgat de seamă că el s-a smuls dintre dânșii.

— Fugi!... Fugi! răsunau împrejurul lui glasurile batjocoritoare. Fără să-și dea el seama, picioarele ascultau singure îndemnul și alergau mâncând pământul. Alți pași tropoteau în urmele lui. Ar fi vrut să vadă cine sunt, dar îi era frică să se uite înapoi. Strigătele continuau. După câteva clipe de goană zări la dreapta o poartă deschisă larg. Recunoscu casa lui Marin Stan. Dădu buzna pe poartă, trecu prin ogradă spre grădină. Un câine încercă zadarnic să-i ație calea hămăind cu mare furie. De-abia între pomii din dosul casei își încetini fuga și întoarse capul. După dânsul veneau cu aceeași iuțeală desperată cei patru jandarmi, la intervale care arătau în ce ordine au scăpat din încăierare. Toți patru erau fără arme, ca și șeful, iar doi în capul gol, pierzându-și capelele pe câmpul de luptă. Țăranii victorioși, ajungând în dreptul casei, se opriră și numai de acolo huiduiau și înjurau, arătându-și pumnii și învârtind puștile rămase în mâinile lor. Mai liniștit oarecum, după ce a constatat că subalternii îl urmează, plutonierul întoarse iar spatele oamenilor care vociferau și continuă retragerea prin grădini, într-un ritm mai cumpătat, gândind că se va uni cu trupa la adăpost și zicându-și, pe măsură ce se reculegea:

— Noroc că n-au fost încărcate armele, altfel tâlharii ne omorau!

Pe când jandarmii dispăreau, pipăindu-și cucuiele și coastele, țăranii comentau bătălia cu râsete și glume, cu sudălmi și ocări. Trifon Guju bălăbănea o pușcă în aer, și chiuia, și striga cu o vioiciune ce nu se potrivea deloc cu fața lui morocănoasă:

— Acu-i acu, fraților!... Acu-i acu!

Vestea izgonirii jandarmilor se răspândi repede dintr-un capăt la altul al satului, împrăștiind o bucurie, parcă tuturor li s-ar fi ridicat o piatră de pe inimă. Băiețelul cel mai mic al Smarandei, care se nimerise prin preajma cârciumii și văzuse bătaia, goni într-un suflet până acasă și începu din ogradă:

— Nea Petrică! Mamă! I-au alungat... pe jandarmi... oamenii... și i-au bătut... și...

Petre venise de la Lespezi mai demult și nici nu mai ieșise din casă. Era bosumflat și tăcut, ca și când ar fi băut numai fiere. De-abia a schimbat două vorbe cu maică-sa și nici nu a vrut să mănânce.

Bombăni cu imputare:
— Bine că s-au dus dracului, că n-au fost buni la nimic!

7

Pe la ora șase Bucureștii răsunau de strigătele țigănușilor:

— Ediție specială!.. Noul guvern!... Manifestul către țară! Grigore Iuga, de când se întorsese de la țară, mânca în fiece seară la Predeleanu. I-ar fi fost peste putință să stea acasă cu mătușă-sa Mariuca, să-i asculte fleacurile clevetitoare, sau pe la restaurante, ori la club cu prieteni care până ieri mureau de dragul țărănimii și propovăduiau împărțirea moșiilor, cu gândul ascuns că tot nu se va întâmpla și cu mândria că totuși pot părea drept spirite înaintate, iar azi reclamau vehement să fie rase cu tunul toate satele care s-au revoltat și țăranii să fie bătuți până la sânge, toți, fără excepție, ca să servească de pildă și să nu mai îndrăznească nici pe viitor să ridice capul niciodată. Cu Victor se înțelegea, ca totdeauna, și apoi găsea la ei o atmosferă care-i era necesară mai ales acuma, când tatăl său sta singur la țară în primejdie, iar el aici fără nicio posibilitate de a-i sări în ajutor.

Mergând, strânse toate edițiile speciale, să le citească și să le comenteze împreună cu Victor. Pe el nu-l interesa compoziția guvernului, ci manifestul în care se zvonea că vor fi anunțate mari reforme care vor opri imediat agitațiile țăranilor, fără să fie nevoie de represiune armată.

Până la masă avură timp să răsdiscute toate măsurile cuprinse în manifest, fără a se putea pune totuși de acord. Predeleanu socotea că guvernul debutează excelent și că manifestul e o ramură de măslin în mâna celor ce vor fi trimiși să liniștească pe țărani. Mai mult nu se putea promite, îndeosebi sub presiunea tulburărilor. Grigore credea, dimpotrivă, că pentru lumea satelor răsculate reformele promise vor părea o batjocură. Oamenii vor pământ, au dat foc și au făcut cruzimi, ca să rămâie stăpânii pământului, iar guvernul nou vine și, în loc de pământ, îi scutește de niște taxe, le făgăduiește să le arendeze lor moșiile statului, să ușureze învoielile cu boierii și alte asemenea lucruri, care ar fi fost foarte bune înainte de izbucnirea răzmeriței, pe când azi...

— Eu am fost la Amara numai acum câteva zile și am pipăit pulsul țăranilor! urmă Grigore. Cu vreo lună înainte umblau și se zbăteau să cumpere moșia Babaroaga. Azi nici prin gând nu le mai trece așa ceva. Azi pretind foarte simplu să li se împartă toate moșiile. Și acestor oameni vrei dumneata să le duci acuma pe tavă făgăduieli de scutiri de taxe?... Ridicol!

— Ei, bine, atunci va trebui să intervie forța, ca să-i potolească întâi, iar pe urmă, când se vor dezmetici, vor pricepe și ei însemnătatea măsurilor ce s-au luat în favoarea lor! zise Predeleanu senin.

— Da, așa! aprobă tânărul Iuga. Să nu umblăm cu ipocrizii! Țăranii s-au

revoltat – să iasă armata să-i pedepsească. Punct. Reformele se discută cu oameni sănătoși, nu cu bolnavi sau cu exaltați. Manifestul e o ipocrizie în plus, de aceea mă supără. Potolirea răscoalei nu se poate face fără vărsare de sânge. În loc să tragă cu gloanțe direct în răsculați, guvernul trage întâi în vânt, cu manifestul, ca să se poată spăla pe mâini mai târziu că n-a vrut vărsare de sânge, dar... Un bizantinism ieftin, care va exaspera pe nenorociții de țărani și va face să se cheltuiască mai mult sânge!

Tecla le interzisese să discute la masă despre răscoale și politică.

Vorbiră aproape numai despre Miron Iuga. Doamna Predeleanu observă într-un rând:

— Numai când îmi închipuiesc că Victor ar putea fi singur la țară în zilele astea, parcă îmi vine să înnebunesc!

Grigore Iuga aruncă o privire spre Olga. Tocmai atunci Predeleanu întrebă:

— Apropo, Grigoriță... Să mă ierți dacă sunt poate indiscret sau, știu eu, nedelicat. Am auzit că nevastă-ta...

— Fosta! rectifică Grigore repede, roșind.

— Da, fosta ta nevastă ar fi plecată acuma la țară... Adevărat? Fiindcă ar fi ceva...

— Nu știu! murmură tânărul Iuga, întunecându-se. Pentru mine e moartă de mult.

8

Logofătul Bumbu ținea în curent pe bătrânul Iuga cu cele ce se petreceau în sat, cum îi poruncise. De azi-dimineață, de când a aflat despre Ruginoasa, boierul l-a chemat de câteva ori, luându-l cu aceeași întrebare:

— Ei, ce ispravă au mai făcut oamenii noștri?

Bumbu i-a ascuns numai uciderea Nadinei, de teamă să nu se încăpățâneze și să plece la Lespezi să se convingă. Când l-a întrebat de soarta cuconiței, a răspuns că n-a auzit nimic, dar probabil că nu mai este în sat. Iuga a exclamat bucuros:

— Evident. Nici n-avea ce să caute ea aici acuma. Bine c-a avut automobilul, să o poată șterge la timp, altfel cu oamenii noștri cine știe ce batjocură i se putea întâmpla...

După cină, bătrânul a ieșit în curte, singur, ca în toate serile bune, să facă puțină mișcare înainte de a se culca. Cerul era curat, vânăt-închis, cu stele tremurătoare ca niște picături de rouă. Răcoarea primăverii îi înviora pașii. Ocoli clădirea cea nouă pe aleea prunduită, curățată proaspăt, merse spre poarta cea mare dinspre uliță. Printre copacii parcului vedea în față, aproape, parcă numai la câțiva metri, focul ce mistuia conacul lui Cosma Buruiană. Ardea potolit, fără flăcări mari, cu o roșeață ce păta văzduhul. Era ora zece. Furia incendiului se mulcomise, ca și gălăgia țăranilor, care se auzise până aici în liniștea amurgului. Satul dormea, parcă toate câte se întâmplaseră în cursul zilei ar fi fost în vis. Numai lumina focului dovedea că n-a fost vis... În stânga, mai departe, altă pată roșie pe cer. Acolo a ars și arde conacul din Lespezi, dacă nu și cel din Gliganu. Chiar și în dreapta, spre Ruginoasa, mai stăruia o undă roză. Ce mai ardea ardea tihnit, fără grabă, cum se cuvine cu rămășițele.

„Niciodată n-aș fi crezut ca oamenii mei să fie cei mai ticăloși, ca tocmai ei să ducă la vecini ticăloșia și să-i învețe neomeniile! își zise Miron Iuga, oprindu-se o clipă lângă poartă. Toate silințele mele cu ei n-au folosit nimic! Degeaba, țăranul e destinat să rămâie sălbatic până la sfârșitul lumii."

Se întoarse, ocoli casa pe dincolo, trecu pe lângă clădirea veche în grădina mare din dos, unde nu erau arbori și se deschidea o vedere mai largă. În suflet îi picura tristețea din ce în ce mai apăsătoare. Până azi-dimineață, în ciuda tuturor întâmplărilor și zvonurilor, a fost convins în adâncul său că oamenii lui vor sta liniștiți chiar dacă de jur împrejur toate satele s-ar răscula. Se simțea atât de înfrățit cu ei prin toată viața sa și a înaintașilor săi, încât i se părea peste putință ca țăranii să nu aibă instinctul aceleiași frății.

„Ar fi trebuit să mă duc totuși la Ruginoasa să-i dojenesc! îi fulgeră iar prin creier gândul care-l frământase toată ziua și pe care-l înlăturase mereu. Te pomenești că țăranii vor crede că mi-a fost frică și...“

Ajunsese la marginea grădinii, unde începea ogorul. Conacul rămăsese în urmă. Felinarele din curte pâlpâiau galben de departe, ca niște sfioase candele de veghe. Se opri și se întoarse pe loc să mai vadă cum ardea conacul lui Buruiană. Bătrânul avu subit o strângere de inimă. Privind de aici, focul părea că mistuie chiar propriile-i clădiri. Pata roșie pe cer era mai sângeroasă și pe ea se zugrăveau contururile conacului Iuga ca niște ruine arse și încă fumegând. Gândul i se risipi. Altele îi luară locul, înăbușite însă și ele: „Asta nu se poate!“

La stânga se deslușea mai bine incendiul de la Lespezi, parcă s-ar fi apropiat și s-ar fi înviorat. Între cele două focuri însă bătrânul Miron descoperi o nouă rană purpurie pe orizont, mărindu-se văzând cu ochii și înălțându-se pe cer.

— Într-acolo vine Cantacuzu... Vasăzică și la căpitanul Grădinaru au început! murmură privind cu atenție și examinând limbile de flăcări ce se îngroșau.

Învârtindu-se spre stânga în direcția Babaroaga și Vlăduța, adăugă în sine: „Colonelul văd că a scăpat până acuma...“

Spre Curteanca însă, mai la stânga, ardea conacul lui Popescu Ciocoiu, apoi în jos, pe valea Teleormanului, conacul generalului Dadarlat la Humele și al lui Ioniță Rotompan la Goia.

„Ei, săracul Ioniță! își zise Miron. Și pe dânsul l-au prădat...“

Focul de la Goia apărea, de unde privea bătrânul, alături de Ruginoasa, dar mult mai viu, semn că începuse mai recent.

Alte învolburări de flăcări se zăreau mai jos de Ruginoasa, poate la Orodelu sau la Izvoru. Apoi altele deasupra pădurii Amara, poate la Dumbrăveni...

„Pretutindeni, pretutindeni foc și prăpăd! se gândi Miron, ajungând iarăși cu fața spre conacul său, după ce făcuse pe loc înconjurul orizontului. Am rămas ca o insulă.“

Noaptea înnegrise văzduhul complet. Nicio adiere și niciun zgomot pe întreg cuprinsul. Bătrânul nu auzea, în tăcerea profundă ce-l împresura, decât propria-i respirație, care părea aspră ca un horcăit. Și de jur împrejur, focurile mute ca plăgile unui trup uriaș răstignit pe pământ, din care se înalță aburii roșii, cotropind întreg văzduhul.

Stând nemișcat în întuneric, Miron Iuga simți o înfiorare, parcă s-ar fi lăsat brusc un val de frig. Porni înapoi cu ochii la conacurile lui, deasupra cărora se zvârcoleau luminile focului. Și iar murmură dârz: „Asta nu se poate!“

Capitolul X: SÂNGELE

1

În zorii zilei de vineri, țăranii din Amara se sculară fiecare cu grija să nu-i ia ceilalți înainte. Unii mai sârguitori au cărat până noaptea târziu de la conacul arendașului ce-au putut mântui din flăcări. Barem Pavel Tunsu s-a bătut, de erau să se omoare, cu Iacob Mitruțoiu, din pricina unui juncan pe care pusese mâna să-l ia acasă și de care pândarul zicea că-i al lui, că l-a ochit mai bine de o săptămână cum poate mărturisi și Zamfir Chelaru... Când a izbucnit focul s-au bucurat grozav toți, dar pe urmă le-a părut rău că l-a pus cine l-a pus înainte de-a fi adunat ce era folositor, mai ales după ce au scăpat de grija jandarmilor. Acuma s-au prăpădit degeaba atâtea bunătăți în flăcări. Și tocmai cei săraci s-au ales cu mai puțin, că ei întâi n-au îndrăznit și când au îndrăznit nu mai aveau ce alege.

Ignat Cercel se făcu borș de cum deschise ochii, fiindcă muierea nu era mulțumită deloc că n-a luat și un purcel, ca să aibă și copilașii ei cu ce să-și mai îndulcească inima. În zadar îi amintea bărbatul că a adus trei saci de porumb, să le ajungă până-n miezul verii, de era să-și rupă spinarea, că toată noaptea l-a durut mijlocul, ea o ținea lanț cu purcelul.

— Măi muierea dracului, dar cum era să aduc eu cogemite porcul? În spate? strigă Ignat. Că doar porcul nu merge ca omul ori ca boul, să-l mâi dinapoi!

— D-apoi alții cum au luat, bărbate?... Și încă oameni care au tăiat câte doi porci de Crăciun, nu ca noi de ni l-a mâncat perceptorul, mânca-l-ar șerpii și pe el să-l mănânce! Doar îmi spuse aseară Tinca lui Ioniță că și ginerele popii și-a băgat în coteț trei purceluși de la arendașul...

Aici Ignat ar fi recunoscut dreptatea muierii dacă n-ar fi fost prea supărat. De fapt, dânsul, lăcomindu-se la porumb, ca săracul care n-are de mămăligă, nici nu s-a gândit ieri deloc că s-ar putea sau ar trebui să-și rostuiască un porc. Răspunse deci furios:

— Ba să se bage dracii-n pielea ta cea afurisită, că te faci a nu ști că popa șade numai peste drum de conac și-i venea ușor lui Filip să treacă drumul cu toți porcii arendașului!

Se mai învârti puțin prin casă și prin bătătură, apoi luă un ștreang și plecă drept la locuința perceptorului. Știa că Bârzotescu a fugit, împreună cu nevastă-sa, încă de ieri dimineață cu noaptea-n cap, îndată ce a văzut

focul de la Ruginoasa. De frică nici n-au cutezat s-o apuce pe drum, ci prin grădini și peste câmp, fiecare cu câte o bocceluță în spinare. Vreo doi oameni i-au întâlnit, dar i-au lăsat dracului, că prea erau speriați. În casă rămăsese numai o toantă de slujnică să păzească averea ce și-o încherbălise Bârzotescu de când a fost mutat aici goluț și sărmănuț de-ți era mai mare mila... Ignat Cercel intră în ogradă și merse glonț la coteţul în care grohăiau și guițau trei porci. Slujnica încă nu le dăduse de mâncare. El îi scoase binișor afară, îi cântări, își alese pe cel mai grăsun, îi înnodă ștreangul de piciorul dinapoi și-l porni spre portița rămasă deschisă. Slujnica, nemaiauzind guițatul obișnuit de dimineață, ieși repede din casă cu o strachină de porumb în mână. Ignat, fără nicio vorbă, îi înhăță strachina și o luă înainte scuturând boabele, iar porcii după el. Toanta, dezmeticită, începu să țipe:

— Aoleu! Săriți!... Hoţii!... Mi-a furat porcii! Ajutor!

Ignat, parcă nici n-ar fi auzit-o, ieși pe poartă urmat de toți trei porcii. În mijlocul uliței le aruncă un pumn de porumb, așteptă până ce culeseră boabele și apoi își continuă calea. Țipetele servitoarei făcură pe vreo doi vecini să iasă să vadă ce s-a întâmplat.

— I-ai luat, nea Ignate! îl întrebă unul cu o prietenie invidioasă.

— D-apoi că și dânsul mi l-a luat pe-al meu! răspunse Ignat foarte natural, adăugând apoi cu râvnă și scuturând strachina.

Țug, țug, țug, țugul, țugul!

Ajunse cu bine acasă. Numai ștreangul s-a pierdut pe drum, căci l-a uitat la piciorul porcului de s-a târât până s-a dezlegat. Intrând în ogradă cu porcii, făcu falnic către nevastă-sa, trecându-i strachina:

— Porumb ai, porci ți-am adus, dar să nu mai cârteşti acuma, că să știi că mă pun cu parul pe spinarea ta, fire-ai să fii a dracului de muiere!

Femeia holbă întâi niște ochi cât cepele, apoi, venindu-și în fire, bolborosi lacom:

— Aoleu, Maică Precistă!... Țugu mamei, țugu, țugu, țug!

*

Melentie Heruvimu se sculase cum s-a crăpat de ziuă, încetinel, ca să nu trezească pe nevastă-sa, care se zvârcolise în dureri toată noaptea, ațâță focul, jumuli o găină și o puse să fiarbă, apoi așternu o față de masă. El, de când a plecat arendașul Cosma, tot pe lângă conac s-a învârtit, să fie acolo de s-ar întâmpla ceva. Și-a adus dânsul câțiva saci de porumb, dar grija cea mare îi era să apuce oarecare lucruri mai bune de mâncare, să-și poată ospăta o dată boierește muierea și copilașii, că prea mult au flămânzit. Era convins că biata femeie numai de nemâncare a căzut la pat și zace de atâta amar de vreme și că, hrănită zdravăn măcar câteva zile, s-ar împiciorongi

mai bine decât cu orice leacuri. Apoi, văzând că oamenii numai prin hambare scotocesc, s-a repezit el singur la vătășelul Lazăr și l-a luat de piept, să-l dea la o parte, ca să poată intra în casă. Lazăr, mai voinic, era mai-mai să-l biruiască, dacă nu săreau și alți oameni care, după ce l-au smintit pe Lazăr în bătaie, s-au împrăștiat prin toate odăile să strice și să ia ce le poftea inima. Melentie a mirosit până ce a nimerit în cămara plină cu de toate. A încărcat în două coșuri, găsite acolo, borcane de dulceață, sticle de vin și de lichioruri, brânză, o pâine albă, mezeluri, un mușchi și o șuncă, măsline și ce i-a căzut în mână. Când a sosit cu coșurile acasă, era seară. Nici nu le-a mai arătat, ci le-a ascuns în tindă cu gândul că mâine dimineață să întindă o masă ca-n basme.

Golind acum coșurile și înșirând pe fața albă toate bunătățile, Melentie avea o strălucire de bucurie, care-i îmbujora obrajii tăbăciți. Când isprăvi și se dădu un pas înapoi să admire minunea, întâile raze ale soarelui tocmai râdeau în geamurile murdare.

Întoarse capul spre patul femeii. Ochii ei mari, negri, îl priveau puțin speriați. Bărbatul, surprins, zise zâmbind și ca o scuză:

— Credeam că dormi... Uite ce bunătăți! Pentru tine le-am adus toate, că copiii mănâncă orice, numai mâncare să fie, dar tu trebuie să te hrănești cu lucruri mai bune, ca să te înzdrăvenești, c-ai zăcut destul ș-ai suferit. Am pus și o găină în oală să-ți fac o ciorbă fierbinte și...

Se întrerupse deodată. Ochii îl priveau mereu, nemișcați, cu aceeași umbră de spaimă, deși gura întredeschisă parcă voia să vorbească.

— Aoleu, doar n-oi fi murit? bâigui Melentie zăpăcit.

Se apropie, pipăi brațul uscat sprijinit pe dunga patului și cu degetele atârnând în jos.

— A murit! făcu omul abătut, uitându-se lung în ochii încremeniți cu privirea spre masă. Tocmai acuma s-a prăpădit și ea când...

În pat, la picioarele moartei, copilașul cel mai mic se ridică, scâncind și frecându-și ochii. După câteva clipe, văzând pe tatăl său, se însenină și întinse mânuțele spre dânsul. Melentie îl luă în brațe și iar se uită la femeie, parcă nu i-ar fi venit a crede, strângând la piept și mângâind în neștire copilașul. Apoi sculă pe ceilalți doi:

— Hai, c-ați dormit destul! Hai, că nu-i vreme de dormit! Copiii se urniră anevoie și bombănind. Când descoperiră însă masa încărcată, se înviorară și-și amintiră că li-e foame. Melentie îi așeză pe toți trei pe laviță:

— Mâncați ce vă place, copii, până vă săturați!... Numai să nu vă bateți și să nu faceți gălăgie, că măicuța a murit și ar fi rușine!... Păvăluc, tu, că ești mai mare, ia seama să nu dea în foc oala asta de ciorbă, că eu mă duc să chem o vecină s-o scalde!

*

Colonelul Ştefănescu sări din pat, îşi puse halatul şi, în papuci şi capul gol, ieşi repede afară. Soarele de-abia răsărit îl izbi drept în faţă, încât în primul moment, fiind şi după somn, nici nu văzu bine mulţimea de ţărani ce năpădise curtea lărmăluind. Strigă la întâmplare:

— Da ce, măi băieţi, din somn şi în izmene mă luaraţi?

Cei de pe aproape, care-l auziră, izbucniră în râsete, ceilalţi însă vociferau mai aprig. Atunci observă bătrânul pensionar că mulţi au venit cu furci, cu topoare, cu sape, ca la o bătălie. Colonelul îşi păstrase din militărie curaj şi îndrăzneală în faţa primejdiei. Frică i-a fost de o eventuală ridicare a ţăranilor numai din pricina fetelor pe care le iubea ca lumina ochilor şi-i era să nu se întâmple să se năpustească asupra lor ticăloşii, să le nenorocească pentru toată viaţa. Acum însă se simţea la largul său. Fără să se impresioneze de urletele lor, strigă iarăşi mai tare, să-l audă toţi:

— Ho! Ho! mai lăsaţi răcnetele, să mă auziţi şi să vă aud!... Ei, ce-i? C-aţi venit cu arme, văd, voi mai mult de o sută şi eu unul singur!... Ce-i? Ce poftiţi de la mine?

Ţăranii, care se liniştiseră o clipă, porniră din nou să ţipe într-un cor infernal:

— Să pleci de aici!... Nu mai vrem învoieli!... Lasă moşia, don' colonel, că-i a noastră!... I-uite cum ne înfruntă hodorogul!.... O să-ţi dăm bătaie!... Ne-ai înşelat şi ne-ai jupuit destul!... Pământul!... Pământurile!... Pământul nostru şi munca noastră!

Bătrânul Ştefănescu privea şi asculta cu o faţă prietenoasă, ca şi când oamenii l-ar fi hiritisit. Apoi, când se mai potoli puţin gălăgia, reveni:

— Voi vorbiţi o sută deodată, cum să vă înţeleg?

După vreun sfert de ceas de tărăboi se aleseră doi ţărani care să parlamenteze. Colonelul dădu din cap mulţumit:

— Aşa, băieţi! Acum ştiu cu cine vorbesc... Zi tu... Ioane!... Ori vrei tu, nu ştiu cum te cheamă, că nu te mai ţin minte...

— Io-s Găligan Ştefan, don' colonel! făcu ţăranul umflând pieptul.

— Bine zici, aşa-i... Îţi uitasem numele, Fănică, uita-te-ar necazurile! strigă Ştefănescu jovial. Atunci zi tu, Fănică.

— Apoi ce să zicem, don' colonel? Mata nu ştii c-a venit revoluţia? zise Găligan cu mândrie.

— Eu văd c-a venit, dar nu ştiu ce are cu mine revoluţia, că eu...

— Lasă că ştii matale prea bine! făcu celălalt ţăran mai aspru. Numai te prefaci a nu şti... Ş-apoi, ori ştii, ori nu ştii, nouă ne trebuie moşia, că tălică ai stăpânit-o destul şi ne-a venit rândul şi nouă!... Dacă o dai cu binele, bine de bine, dacă nu, noi tot o luăm!

— Dar luați-o, oameni buni! vorbi colonelul dând din mâini, parcă s-ar fi lepădat de diavolul. Da ce, a mea e moșia?... Băgați plugurile, copii, și s-o stăpâniți sănătoși!... Din partea mea, vai de mine, toată voia!

— Zici matale așa acuma, că ți-e frică de noi, dar mâine ai să zici c-ai uitat! reluă țăranul. Nu ne mai înșeli tălică pe noi, don' colonel! Că te-am păscut noi, slavă Domnului!... Dar să faci bine să-ți strângi bocceluțele și să te duci de aici, că noi nu te mai răbdăm și nu mai răbdăm picior de boier pe pământurile noastre, iacă!

— Unde să mă duc, Ioane? întrebă bătrânul cu candoare.

— De unde ai venit, dom'le colonel! zise Ion. Că nu te-am adus noi și nici nu te-am chemat!

— Cum să plec așa, măi omule? Cum?... Să-mi las toată agoniseala mea de haram? Se poate, Ioane? stărui colonelul arendaș.

— Se poate! Că din munca și sudoarea noastră-s toate!

— Apoi așa am venit eu aci, gol cum mă vezi, ai?

— Ce mai la deal, la vale, să-ți pară bine că nici nu te-am înjurat și nici nu te-am bătut, cum au pățit alți boieri, că poate-i fi auzit și matale! zise țăranul neînduplecat. Pleacă sănătos și să ne vedem când ne-om vedea ceafa!

Colonelul nu se dădu învins. Încercă toate argumentele. Ajunse să le propuie să-l ia și pe dânsul tovarăș la revoluție, numai să-și poată salva capitalul ce-l avea investit în inventarul moșiei, aproape toată zestrea fetelor. Țăranii ascultau, chiar râdeau uneori de câte o glumă de a lui, dar găseau replici la orice și, unde nu, se îndârjeau că e munca lor și revoluția nu mai îngăduie să se amestece boierii în treburile oamenilor.

— Ne-om descurca noi, n-ai grijă matale, spuse Găliganu. Oamenii cu oamenii, boierii cu boierii. Tălică du-te la oraș, că acolo-s boierii și-i locul matale!

Întâi ceruseră să plece pe jos numai cu o boccea cât poate duce în spinare. În cele din urmă i-au permis să meargă cu trăsura și să ia ce poate duce în trăsură. Stând atâta timp în răcoarea dimineții cu capul gol, colonelul începu să strănute:

— Na, că m-am ales și cu un guturai după toate necazurile celelalte!

— Dar care s-au ales cu bătaie ori mai rău, ce să mai zică? strigă cineva.

— D-apoi m-ați bătut voi destul, măi creștini, că mă lăsați pe drumuri, lipit pământului, om bătrân și cu trei fete de măritat! făcu colonelul cu amărăciune.

*

Petre se apucase de dimineață să dreagă poarta dinspre uliță, din care numai stâlpii mai erau întregi în picioare. Nevoie așa mare n-ar fi fost. Cum

a stat un an și jumătate, de când s-a prăpădit tatăl său, ar mai fi putut sta. Dar Petre voia să aibă de lucru ca să nu se mai ducă cu oamenii nicăiri și să nu se mai amestece.

De când s-a întors ieri de la Lespezi, numai a bolit și a rumegat. Mă-sa a auzit de la vecini ce s-a întâmplat și era îngrozită. El n-a vrut să-i spuie nimic. Doar când Smaranda l-a învinuit că de la dânsul se trag toate, că așa zic oamenii, a răspuns mânios că cine zice minte, fiindcă el n-are niciun păcat pe suflet, martor i-e Dumnezeu.

De altfel, același lucru și-l zicea mereu și în sinea lui și totuși nu-și putea mulcomi mustrările. Îi părea rău că nu și-a căutat de necazurile lor de la început și s-a tot vârât ba să fie la cumpărarea moșiei, ba acum la împărțirea pământurilor, pretutindeni. Cu el boierii s-au purtat destul de frumos. Barem Grigoriță, părinte să-i fi fost și mai mult nu-i putea face. Și drept răsplată dânsul s-a înverșunat împotriva cucoanei Nadina, așa, din senin. Că l-a batjocorit pentru că n-a vrut să le vândă Babaroaga. Tocmai el s-a găsit dintre toți mai batjocorit, iar ceilalți au putut sta liniștiți. I-a intrat în cap că trebuie s-o batjocorească și el, încă de astă-iarnă, când au fost la București. De atunci, numai asta visa și parcă-i părea bine că se ațâță oamenii, ca să-i poată veni și lui mai lesne să-și sare inima. Nu s-a gândit mai dinainte ce anume răzbunare să fie, cum a făcut feciorul lui Dragoș cu Chirilă Păun. Își zicea că va vedea el atunci cum s-o ia. Acolo, la Lespezi, parcă i s-a aprins mintea. S-a repezit înăuntru s-o strângă de gât și s-o omoare...

Numai când s-a pomenit în fața ei, și-a dat seama că mai curând s-ar omorî el decât s-o omoare pe ea. Și totuși Toader Strâmbu a omorât-o... I-a trecut lui prin minte să nu-l lase pe Toader să intre și nu l-ar fi lăsat dacă nu i-ar fi fost rușine să nu zică oamenii că s-a dat de partea cucoanei cine știe de ce. Și pe urmă, în vreme ce oamenii dărâmau și prădau la conac, lui mereu i-a venit să-l sugrume pe Toderiță pentru că a săvârșit nelegiuirea asta, și numai de rușine și-a stăpânit mânia. S-a întors singur de la Lespezi, lăsându-i pe ceilalți împrejurul focului. Dacă și Matei Dulmanu s-a supărat că a omorât-o! Nu îndrăznea să-și mărturisească nici în străfundul său de ce l-a amărât într-atâta moartea cucoanei. Dar își zicea necontenit că el nu e vinovat și, fiindcă s-a întâmplat omor fără voia lui, el se dă deoparte. Nici n-a mai ieșit din ogradă și nici nu mai voia să iasă, orice s-ar întâmpla și chiar de-ar rămânea, din pricina asta, fără pământ, numai el, din tot satul... Azi-noapte a și visat pe cucoana. Parcă o ținea în brațe și ea nu mai țipa, ci îl mângâia și-i zicea: „De ce lăsași să mă omoare?“ S-a deșteptat din somn cu glasul ei mustrător în urechi...

Acuma cioplea și bocănea de zor, ca și când ar fi vrut să uite sau cel puțin să înăbușe amintirea întâmplării. Dar oricât se trudea, mereu îi săgeta în creieri câte o întrebare și fiecare îl durea, și-l ustura, și-l chinuia...

2

Două ceasuri după răsăritul soarelui era o viermuială în Amara, de parcă satul ar fi pornit să-şi mute locul ca o şatră când s-a isprăvit popasul.

Pe bătătura din faţa cârciumii se încrucişau toate veştile şi zvonurile. Şi veneau atât de multe şi de deosebite, că oamenii fierbeau aşteptând mereu să se mai întâmple ceva, dar ceva mai însemnat decât cele întâmplate, care acuma li se păreau lucruri de toate zilele.

Din când în când se găsea câte cineva să pomenească de boierul cel bătrân, mereu cu un semn de întrebare în privire. Ceilalţi schimbau vorba, parcă i-ar fi speriat întrebarea sau cel puţin n-ar fi vrut s-o înţeleagă. Chiar Trifon Guju, răguşit de cât răcnise şi se fudulise de când cu bătaia jandarmilor pe care el o socotea biruinţa lui proprie, numai mârâia şi dădea din umeri.

Mai spre amiazi însă se pomeniră cu Anton nebunul. Sosea din jos, mai zdrenţăros de cum plecase acum câteva zile, asudat şi murdar, însă cu faţa mândră, ca şi când ar fi cules în sufletul său toate fericirile. Şi îndată se apucă să povestească cum n-a rămas nici picior de boier între Roşiori şi Alexandria, pe unde a rătăcit el zilele astea, iar conacele toate le-au făcut oamenii una cu pământul, ca nici să nu se mai cunoască urmele unde au fost, apoi cum se adună pe acolo oamenii, cu mic, cu mare, pe sate, şi se înarmează, şi stau de pază, să nu se mai întoarcă cumva înapoi ciocoii şi să-i împiedice la împărţeala pământurilor, ba sunt unii care se pregătesc să se ducă până la Bucureşti, să mântuiască pe vodă din prinsoarea boierilor, că numai boierii nu-l lasă deloc pe vodă să trimită porunci oamenilor precum că bine au făcut de au izgonit pe boieri şi să nu întârzie deloc de-a face împărţeală dreaptă sărăcimii din toate moşiile.

Ţăranii erau obişnuiţi cu proorocirile nebunului şi-l luară mai mult în râs. Unii, glumeţi, îl întrebară cum de n-a avut norocul să-l ia oamenii şi pe el drept boier şi să-i mai scurteze puţin limba, să scape lumea de năzdrăvăniile ce le vorbeşte. Pe când se hărşuiau astfel din gură cu nebunul, se ivi şi un om în toată firea, Marin Vâlcu de la Izvoru. Era cu căruţa şi se ducea la Costeşti cu un copil, să-l arate doftorului, că trăgea să moară. A oprit la cârciumă să lase caii să îmbuce şi să-i odihnească puţin, că au iernat rău fără nutreţ şi de-abia se ţineau pe picioare. Marin povesti că azi-noapte s-a aflat pe la ei cum că vodă a scos din slujbă pe boierii care au cârmuit până acuma, pentru că nu s-au purtat bine cu prostimea şi n-au vrut să le dea pământ, şi a pus pe alţii care au făgăduit să nu mai rabde niciun boier la sate şi să împartă toate moşiile între oameni, ca fiecare să bage plugul şi să-

și muncească numai locul său. Dar cârmuitorii pe care i-a scos vodă s-au învoit între dânșii și nu vor să asculte poruncile și au făcut tocmeală cu generalii să omoare pe vodă și pe urmă să pornească cu armata și cu tunurile să ia înapoi moșiile de la oameni, pe unde le-au cuprins, și să-i împuște pe toți care s-au sculat împotriva boierilor. Atunci vodă, ca să nu fie biruit de boierii cei neascultători, a trimis într-ascuns, noaptea, câți slujitori credincioși a avut la îndemână, să alerge și să le poruncească să nu mai îngăduie niciun boier printre dânșii, să-i alunge pe care mai sunt și să nu cumva să-i lase să-și ia înapoi moșiile, că strașnic are să-i pedepsească pe cei ce se vor învoi cu boierii, pentru că boierii i-au călcat în picioare poruncile. Iar cei care sunt mai aproape de București să se ridice degrabă și să vie cu mulțime mare să-l ajute împotriva boierilor, că el numai cu oamenii ține și vrea să le facă dreptate și de accea îl năpăstuiesc și pe dânsul boierii...

Dacă le-ar fi spus asta Anton și încă s-ar fi mirat. Dar când iese din gura unui bărbat de omenie? De altfel, nici nu pornise bine Marin Vâlcu cu căruța și iată că mai pică un om din Găujani, care povesti aceleași porunci, auzite chiar din gura unui țăran ce a trecut dis-de-dimineață prin satul lor, călare și cu o cruce de argint pe piept. Pe urmă, ceva mai târziu, unul din Vaideei aduse aceeași veste sosită la ei prin Mozăceni...

Printre oameni se stârni o îngrijorare grea. Se vedeau pedepsiți și rămași fără pământ, fiindcă ei n-au împlinit porunca lui vodă.

Adevărat că n-au știut-o, dar acum au aflat. Mai mulți strigară că trebuie să meargă la boierul cel bătrân, să-i spuie cum a venit porunca și că nu-l mai pot îngădui între ei, că nu vor să se supere regele. Alții adăugară că trebuie să meargă cu toții, nu unii să stea ascunși în casă până e greul, iar apoi să se îndese la câștig. Câțiva îndată pomeniră pe Filip Ilioasa, ginerele popii, care s-a codit de câte ori l-au chemat oamenii, dar de la arendașul Cosma a sărit să-și tragă acasă trei porci cât viței.

— Hai la primărie! răcni Trifon Guju. Să-l întrebăm pe dom' primar cum de nu ne-a spus porunca lui vodă până azi?

Porniră cu urlete de însuflețire, dar găsiră numai pe secretarul Chiriță și un agent de percepție, amărât și înfricoșat, crezând că au venit să-l omoare pe el, fiindcă el a umblat mai mult iarna trecută după biruri. Chiriță se încolți cu oamenii și mâncă la repezeală niște pumni de la Toader Strâmbu, care de mult îl păștea.

— Ai dat în mine, Toadere, să ții minte! zise tânărul Chiriță Dumitrescu, grav și jignit. După crima de ieri, asta ți-a mai lipsit! Nu-i nimic! Ne-om răfui noi, n-ai grijă!

— Cum să nu dau dacă tu ești porc de câine, dom' Chiriță! strigă Toader rânjind. Și am să mai dau, de nu te astâmperi!

Dacă i-ar mai fi plesnit o palmă peste obraz și încă nu l-ar fi durut pe

secretar cât tutuirea în fața atâtor oameni. Nu mai spuse nimic, mulțumindu-se a întoarce spatele cu dispreț. De altfel, nici țăranii nu-l mai luară în seamă, căci primarul Pravilă, auzind că mulțimea a dat buzna în cancelarie, sosi într-un suflet, galben, speriat și plângător:

— Ce-i cu voi, măi creștini? Nu v-ajunge să vă războiți cu boierii de-ați început și cu statul? Ați nebunit, oameni buni, ori nu mai aveți mult?

Trifon Guju, însă, sări, înfruntându-l:

— De ce-ai ascuns porunca lui vodă, dom' primar?

Pravilă, aflând numai acuma despre ce e vorba, se scuză că el n-a primit nicio poruncă de nicăiri de alaltăieri, când a plecat prefectul, că poșta nu a mai venit, iar telefonul s-a stricat tot de atunci, fie că s-or fi tăiat firele undeva, fie din altă pricină. Trifon îi ceru, cu glas poruncitor, parcă el ar fi fost mai mare în sat, să trimită străjile să cheme toată lumea la cancelarie ca pe urmă să se ducă cu toții la boierul cel bătrân.

— Ba eu nici nu trimit străjile și nici nu mă duc cu voi! zise Pravilă. Că dacă ați făcut ce-ați făcut cum ați vrut și fără mine, apoi eu nu mă mai bag și nu mă amestec! Treaba voastră cum vă descurcați, că eu sunt primar și nu mă pot lua după vorbe și basme!

— Ba ai să trimiți, că, de nu, să știi că mănânci bătaie! se răsti deodată Trifon, ridicând pumnul.

— Tu să dai în mine, măi Trifoane? Tu să-mi poruncești mie? făcu primarul cu o înflăcărare mânioasă și mândră. Ia poftim, Trifoane, dă!

Trifon se repezi înjurând, dar țăranii îl opriră. Urmă o hărțuială lungă, cu urlete și răcnete, la care luară parte toți câte puțin, ca să-l convingă pe primar să fie alături de oameni, nu împotriva lor, că nu șade bine, amenințându-l chiar că, altfel, nu va fi părtaș nici la pământuri. Ion Pravilă, și din ambiție că o cârpă de om ca Trifon Guju a îndrăznit să se răstească la dânsul, și de teamă că mâine-poimâine se vor întoarce lucrurile cum au fost, rămase nezdruncinat, declarând chiar că mai bine se lipsește de pământ, decât să fie călcat în picioare. Trifon, atins, sări iarăși:

— Matale te-ai învățat să fii primarul boierilor, dar nouă ne trebuie primarul nostru, să știi mata că nu mai merge cum a fost!

— Poate că oamenii te-or pune pe tine primar? Iacă, să te puie! zise Pravilă batjocoritor.

Atunci Trifon Guju, furios, chemă străjile și le porunci el să meargă din casă-n casă și să strângă pe oameni la primărie. Observând că toată lumea era de partea lui Trifon, primarul socoti cuminte să tacă. Doar după ce porniră străjile, în continuarea certurilor, se lăudă că i-ar fi putut împiedica, dacă ar fi vrut, căci în cancelarie numai el are dreptul să dea porunci.

Țăranii nici nu mai plecară din curtea primăriei în așteptarea celorlalți. Plănuiau, și strigau, și se sfătuiau. Se înfuriau unul de la altul și începeau să

suduie ori să scrâșnească din dinți. Se încurajau reciproc să nu le fie frică de nimeni, că dacă vodă s-a dat pe față de partea lor, apoi boierii nu vor mai îndrăzni să-i asuprească. Unii explicau că, și de-ar veni soldați, cât de mulți, n-are de ce să le fie frică, fiindcă soldații sunt tot țărani și nu vor trage în oameni, ba, dacă s-or întârâta, vor trece și ei de partea astălaltă și atunci să-i vezi pe ciocoi... Se pomenea din ce în ce mai des de boierul Miron, fără să se mai ferească nimeni. Se ridicau și glasuri care-l înjurau, iar Toader Strâmbu ajunse să strige în gura mare:

— Numai hoțul cel bătrân e de vină că ne-a copleșit atâta de rău sărăcia, că ceilalți hoți după dânsul s-au luat de ne-au asuprit și ne-au flămânzit!... Dar și când i-oi pune mâna-n ceafă, ehehe, să te ții, moșule, cum ți-o fi de bine!

Alții erau înfricoșați că din pricina bătrânului vor pierde câștigurile răzmeriței, că dânsul n-are să-și dea moșia din mână de bunăvoie și cu sila cine să i-o apuce?

— Da ce, acu merge pe voia lui? se încruntară câțiva. Ce, tot el are să ne poruncească? D-aia a venit revoluția, să suflăm noi în ciorba lui, ori dânsul într-a noastră?

— Lăsați, fraților, că țâțâie sufletul într-însul și numai să ne strâmbăm o dată la el că fuge, câtu-i de bătrân, de nu-l prinzi nici cu ogarii! observă unul spân și slab, stârnind râsete de mulțumire.

Trecuseră trei ceasuri de când cancelaria și curtea erau pline de oameni. Străjile se întorseseră, după ce colindaseră tot satul. Lumea însă nu se urnea, așteptând mereu pe fruntași. Trifon, ca și când el ar fi fost capul satului, mereu ieșea pe afară și întreba:

„N-a venit Luca Talabă, nici moș Lupu, nici Marin Stan, dar Filip Ilioasa?...“

În sfârșit sosiră unul câte unul, parcă n-ar fi știut de ce sunt chemați. Se codiră fiecare în parte, că ei n-au ce să se amestece.

— Dar la împărțirea moșiilor o să vă îmbulziți! strigă Toader Strâmbu. Lasă, că vă știm noi! Ați umblat să cumpărați cu bani grei Babaroaga și nici n-ați vrut să ne cunoașteți pe noi, sărăcimea. Atunci era bun pământul. Acu, pentru că se împarte la toți, nu vă mai place.

— Ba mie-mi place, măi Toderiță, numai să-mi dați! zise Marin Stan voios.

— Apoi ți-ai luat și de la arendașul Cosma ce-ai putut, dar acu te faci că nu ne cunoști! vorbi Leonte Orbișor cu imputare.

— M-a chemat cineva pe mine, Leonte? Spune tu... Apoi atunci? făcu Marin înțepat deodată.

— Dar la cumpărat cine te-a chemat? Și ai umblat cu limba scoasă! sări din nou Toader.

Discuția se înfierbânta. Mulțimea se ațâța, socotind că bătrânii se împotrivesc numai ca să încurce pe cei săraci în dobândirea pământurilor. Cu cât șovăiau mai mult, cu atât participarea lor părea oamenilor mai trebuincioasă, de teamă că altminteri se vor învârti lucrurile, așa încât la împărțire vor fi dați la o parte cei ce n-au și vor lua iarăși cei înstăriți, cum au făcut și când au umblat să cumpere moșia cucoanei... Vorbele se îngroșau și amenințările de sudălmi sporeau. Luca Talabă se înfurie că de ce-l înjură pe el, că nu e sluga nimănui. Filip Ilioasa, jignit, vru să plece acasă, dar cineva îi pomeni de porcii arendașului. Atunci se născu o încăierare. Filip, încercând să-și facă loc de trecere, parc-ar fi rupt un zăgaz de mânie, se pomeni deodată cu o revărsare de pumni și ghionturi din toate părțile, care nu se domoli decât când Luca strigă speriat și dânsul:

— Da ce, măi oameni, ne-ați poftit aci să ne luați la bătaie?... Așa merge treaba?

— Așa, nea Luca! răspunse Trifon Guju dezvelindu-și dinții. Cine nu pricepe de vorbă trebuie să priceapă de bătaie!

3

— N-am mai fost la Cameră poate de trei ani, dar la ședința de azi aș fi fost în stare să și plătesc, numai să nu lipsesc! zise Roșu către Titu Herdelea, urcând Dealul Mitropoliei și oprindu-se uneori să respire, fiind puțin astmatic. Trebuie să văd schimbările la față, că prea sunt extraordinare. Știi cum vine afacerea asta? Eu m-am certat cu tine și atunci, ca să-ți fac rău ție, dau drumul de aci, din vârful dealului, pe panta asta pe care, în sfârșit, am suit cu ajutorul Domnului, dau drumul, zic, unei stânci formidabile să se rostogolească la vale, pentru că, amenințând să prăbușească tot în calea ei, și casa ta, și ale altora, tu ai să te sperii și îmi vei cere scuze. Tu, când vezi că eu am nebunit, vii repede: „Hai, nene, să ne împăcăm!“ Iar eu, deșteptul, încep să strig, ca să opresc rostogolirea mai departe: „Oprește, că ne-am împăcat! Nu mai e nevoie să distrugi!“

Tribuna presei era plină de astă dată, ca de altfel toate tribunele. O atmosferă de mare premieră la un teatru oficial. La Cameră ședințele anunțate pentru ora trei încep obișnuit după patru. Azi, la trei fără un sfert nu mai lipsea decât noul guvern. Și Roșu numai cu ceartă izbuti să-și cucerească un locșor de șezut. Titu Herdelea rămase în picioare în fund... Incinta gemea de lume, fiindcă veniseră și senatorii să asiste la spectacol. Pe toate fețele însă se citea mai multă spaimă decât solemnitate, încât Stan Răcaru, primul-redactor al unui ziar independent și efemer, apărut recent, zise în gura mare, desigur ca să-l audă și lumea din tribunele vecine:

— Noul guvern, dacă ar fi democrat și într-adevăr iubitor de țărani, cum s-a lăudat în opoziție, ar putea acuma să decreteze și exproprierea moșiilor sau măcar s-o anunțe, iar ăștia de jos, cât sunt de îngroziți de răscoala țăranilor, ar aplauda cu frenezie, pe onoarea mea!

— Tu glumești, Nicule, replică reporterul *Universului*, dar să știi că așa este cum ai spus! Eu am vorbit cu mulți deputați și senatori care declară că ei primesc orice reforme, oricât de radicale, chiar exproprierea, căci altfel nu mai e chip să se întoarcă la țară, nici după potolirea tulburărilor.

— Spun oamenii multe, dar când a trecut primejdia și mai multe se uită! observă un fost deputat și bătrân gazetar cu barbă impozantă, recoltând un succes de ilaritate, care-i făcu atâta plăcere, că pe urmă pufni de râs toată vremea până la sfârșitul ședinței, enervând lumea dimprejur.

Deodată se făcu rumoare generală. Noul guvern intrase. Ședința începea. Primul-ministru, un bătrânel gârbovit, cu glas de văduvă necăjită, începu o cuvântare patetică, pomenind în fiece frază de „scumpa noastră țărișoară“, „țărișoara noastră scumpă“, „a noastră scumpă țărișoară“, întrerupându-se

deseori să-şi usuce lacrimile de pe obraji şi încheind cu „ţărănimea rătăcită“, „măsuri energice“, şi „concursul tuturor bunilor români“. Îi răspunse fostul prim-ministru şi actualul şef al majorităţii parlamentare, un bătrân mai arătos şi cu barba albă, gângăvind de asemenea fraze despre „ţărişoara noastră“ şi făgăduind noului guvern concursul necondiţionat al vechiului parlament. Atunci noul prim-ministru se duse la fostul prim-ministru la tribună, îi strânse amândouă mâinile şi apoi se sărutară pe amândoi obrajii. Deputaţii şi senatorii, împreună cu publicul din tribune, acompaniară cu un uragan de aplauze scena aceasta de înfrăţire patriotică. Mulţi ochi se umplură de lacrimi şi o duioşie înfioră chiar inimile cele mai rezistente. Numai prim-redactorul independent de adineaori nu-şi ţinu gura şi spuse în tribuna presei:

— Pupăturile astea o să usture teribil spinarea ţăranilor! Atunci Max Streşin, vechi redactor la *Glasul poporului*, oficiosul noului guvern, nu se putu stăpâni şi izbucni indignat:

— Nu-ţi permit, domnule, să tulburi asemenea momente înălţătoare prin glume insipide, bune numai pentru presa dumneavoastră jidovească!

Stan Răcaru replică cu sânge rece:

— Ascultă, băiete! Cu indignarea ta patriotică eu fac ceva, căci se ştie cât e de dezinteresată, dar ce-oi fi având cu presa jidovească tocmai tu, care, de, eşti niţel cam jidov de-acasă?

Streşin mai bolborosi câteva cuvinte de revoltă şi, profitând de un nou ropot de aplauze, părăsi ţanţoş tribuna presei. În răstimp, în incintă manifestaţiile de entuziasm continuau, susţinute viguros de publicul spectator, deoarece, după îmbrăţişarea şefilor, membrii noului guvern s-au coborât să strângă mâinile membrilor vechiului guvern şi altor fruntaşi, fiecare acoladă fiind pecetluită cu urale şi aplauze cu atât mai prelungite, cu cât cei ce îşi împreunau emoţiile îmbrăţişării fuseseră până ieri cei mai vajnici duşmani, ocărându-se şi înjurându-se mai fără cruţare.

În atmosfera de concordie duioasă fură apoi votate cu aclamaţii proiectele de legi ale noului guvern, toate privind restabilirea ordinii şi, în primul rând, autorizaţia de a decreta starea de asediu unde va fi trebuinţă.

— Asta-i, fraţilor! mormăi Stan Răcaru cu ironia-i mult gustată de confraţi. Ce-mi umblaţi mie cu mofturi şi acadele patriotice! Că doar noi suntem stăpânii!

Roşu, care nu scosese niciun cuvânt, zâmbi acum sarcastic şi se întoarse după Titu Herdelea. Tânărul dispăruse. Zărise pe doamna Gogu Ionescu şi ieşise s-o aştepte. Voia să le spuie că Grigore Iuga, care pleacă mâine dimineaţă în Argeş, cu noul prefect Baloleanu, l-a rugat cu multă insistenţă să-l însoţească şi el, să nu fie acum singur la Amara, unde nu ştie ce va găsi. El, deşi n-ar fi momentul să lipsească de la gazetă, nu poate refuza pe Iuga

și trebuie să meargă. Dacă s-a dus pentru distracție odinioară, cu atât mai mult e obligat să fie lângă Iuga acuma, când s-ar putea să-i fie folositor într-un fel sau altul.

Gogu urcă să ia pe Eugenia înainte de sfârșitul ședinței și găsi pe coridor, la ușa tribunei, pe Titu. Trebuind să aștepte câteva minute, Gogu Ionescu profită să spuie tânărului Herdelea, într-ascuns de Eugenia, pe care nu mai voia s-o amărască, fiind și așa destul de îngrozită, că un deputat piteștean i-a comunicat adineaori lucruri foarte grave despre caracterul ce l-au luat tulburările în sudul Argeșului. Nu se știe încă nimic precis, căci legături directe nu mai sunt de vreo două zile între Pitești și părțile de jos ale județului, dar se zvonește că s-ar fi săvârșit și omoruri.

— Acuma închipuiește-ți inima mea, dragă Herdelea! zise Gogu. Nadina în mijlocul revoltaților care comit asasinate! Ce-o fi cu ea, a izbutit să fugă, a încăput pe mâinile țăranilor? Bietul tata își mușcă mâinile de desperare, că n-a oprit-o. Cum e bolnav și bătrân, și cu slăbiciunea lui pentru Nadina, cred că s-ar prăpădi dacă ar afla că i s-a întâmplat ceva. În sfârșit, o tragedie întreagă!... Să dea Dumnezeu să se potolească lucrurile, dar eu știu că nu mai vreau să aud de moșie și de țărani, măcar să trăiesc cât bolovanii. Sunt în stare să și dăruiesc Lespezii, și să scap. Cât am îndurat noi zilele astea, nu doresc nici dușmanilor mei!

Eugenia era mișcată de solemnitatea ședinței. Ea sfătui pe Titu, secondată fără convingere de Gogu, să nu se ducă la țară, să nu pățească și el ca Nadina, mai ales că armata poate să tragă și să se întâmple cine știe ce bătălii sângeroase. Tânărul Herdelea răspunse cu o modestie de erou pornind la război:

— O, doamnă, de mine n-ar fi nicio pagubă!

4

De-abia când soarele se apropia de asfinţit, mulţimea izbuti să se urnească de la primărie, în jos, spre curtea Iuga, sporovăind şi gâlcevind, parc-ar fi mers la nuntă. Cât s-au tot certat mai mult s-au întărâtat, încât acuma toţi erau înfierbântaţi. La gălăgie se adunaseră şi copiii să caşte gura.

— Măi nea Cristache, ia mai lasă tejgheaua! strigă Trifon în fruntea mulţimii, trecând pe la cârciumă şi văzând pe Busuioc în uşă. Că ori eşti de-al nostru, ori de-al altora, ca să ştim şi să te însemnăm pe răboj!

— Iacă viu, măi frate Trifoane! răspunse cârciumarul grăbit şi înfricoşat. Se poate să lipsesc eu când e tot satul?... Măi muiere! adăugă apoi înăuntru. Auzi tu? Ieşi şi stai în prăvălie, că eu mă duc cu oamenii!

Dinăuntru, glasul femeii boscorodi ceva, dar Cristea Busuioc se amestecă în mulţime, cu o mutră veselă, potrivită împrejurărilor. Inima îi veni puţin la loc observând printre oameni şi pe fruntaşii satului şi chiar pe primarul Pravilă.

— Aşa, da, fraţilor! făcu cârciumarul către cei dimprejurul său. Dacă ne ţinem de mână cu toţii, nu mai poate să ne înfrunte nimeni!

Miron Iuga ştia de întrunirea sătenilor şi de pregătirile lor împotriva lui. Isbăşescu, care până azi nu scosese nasul din registre, socotind că pe dânsul nu-l interesează controversele dintre proprietari şi săteni, el fiind un simplu negustor de cifre, fu cuprins de groază când logofătul Bumbu îi spusese, mai mult în glumă, că ţăranii tocmai pe el îl urăsc mai tare din pricina catastifelor cu datoriile şi evidenţele învoielilor. Astfel de azi-dimineaţă, îndată ce auzea vreun zvon de pe la argaţi sau alţi oameni umblători pe la curte, se ducea repede să-i comunice bătrânului Miron, adăugând mereu că părerea lui ar fi să profite de ezitările ţăranilor şi să părăsească Amara cât mai e timp, căci orice rezistenţă ar fi inutilă faţă de starea spiritelor prea încărcate. Miron Iuga asculta, dar se făcea că nu aude poveţele contabilului. Numai când Isbăşescu îşi permise să insiste, bătrânul se enervă puţin şi-l admonestă să-şi caute de registrele lui şi să-l scutească de poveţe.

— Vin ţăranii, coane Miroane! strigă în cele din urmă Isbăşescu desperat, năvălind în apartamentul stăpânului. E tot satul, cucoane!... E prăpăd mare!... Doamne, Doamne, cum nu m-aţi ascultat şi pe mine!

— Ia mai închide gura şi nu mi te prăpădi cu firea! zise liniştit bătrânul Iuga. Lasă-i să vie! Bine că vin, ca să ne lămurim!

Isbăşescu se hotărâse să rămâie cam primprejurul boierului. Ce-o păţi boierul, să păţească şi el, îşi zicea, în speranţa că boierul, fiind foarte respectat de oameni, nu va păţi nimic şi prin urmare nici dânsul.

— Ce faceți, cucoane? întrebă contabilul iar, observând că bătrânul se plimbă prin odaie cu mâinile la spate. Nu ieșiți înaintea lor, să nu dea cumva buzna aici, peste dumneavoastră?

Miron Iuga își continuă plimbarea fără a-i răspunde, mormăind numai în sine vorbe neînțelese. În realitate nici el nu știa ce să facă cu oamenii aceștia care, numai în câteva zile, au ajuns să dărâme toate zăgazurile autorității și, dintr-un sat organizat, să se transforme într-o turmă inconștientă, trasă și împinsă de pofte primitive după bătaia vânturilor. Firește, alungarea jandarmilor, incendiile, devastările și toate destrăbălările ultimelor zile au fost numai concluzia inerentă a unor permanente abdicări ale autorității, provocate de nedestoinicia guvernanților și de demoralizarea lor sistematică prin promisiunile înșelătoare ale demagogilor, care toate au încurajat nașterea și propagarea spiritului de nemulțumire întâi și în sfârșit de răzvrătire în sufletul simplist al țăranului. Pornirile anarhice trebuiesc curmate în primul moment, când sunt în germene. Atunci e suficientă persuasiunea energică. După ce au prins rădăcini și au început să se manifeste, numai forța brutală le mai poate stăvili distrugerile. Își dădea deci perfect seama că dânsul singur nu mai poate lupta cu mulțimea care și-a pierdut cumpătul. Dar nici nu putea dezerta de la datoria de a-și apăra pământul. Simpla-i prezență, prin prestigiul persoanei sale, constituia o piedică în dezlănțuirea anarhiei complete. Țăranul are instinctul respectului de bătrâni și fruntași, cu atât mai mult de stăpânul din moși-strămoși. Unde și cât va fi prezent dânsul, oamenii se vor sfii a trece la prădăciuni. Au pus foc la Ruginoasa, fiindcă el nu era acolo... Desigur, mai ales după incendierea conacului din vecini al lui Cosma Buruiană, chibzuind azi-noapte îndelung, și-a pus întrebarea dacă totuși n-ar fi mai înțelept să se retragă deocamdată până ce vor interveni forțele care să dezmeticească pe nebuni? A înfrunta o ceată de răzvrătiți care și-au pierdut judecata nu e oare și din parte-i o nebunie, când nu se bazează pe altă armă decât teama și rușinea ce poate să le inspire persoana lui? Și în clipa când zăgazul respectului s-ar rupe, n-ar fi socotită prezența lui ca o sfidare, aținând mai violente dezlănțuiri de furie?... Și-a întrerupt întrebările atunci, fiindcă i s-au părut primele simptome ale lașității. Numai lașitatea scormonește după argumente și considerente care s-o justifice. Ce va fi, se va vedea atunci când va fi să fie...

Acuma Miron, plimbându-se prin odaie, auzea afară glasurile care-i spuneau că a sosit momentul hotărâtor. Lângă o fereastră, Isbășescu privea înfrigurat, cu interjecții de spaimă. Își zicea că ar trebui să iasă, să-i întâmpine, dar amâna mereu, parcă fiece minut de întârziere ar fi fost un câștig pentru dânsul.

Afară, zgomotul de pași și de glasuri se întețea. Mulțimea se revărsase din

uliță în ograda și în parcul conacului ca un râu care și-a schimbat brusc albia. Pe aleea prunduită și curățită de curând, țăranii se îmbulzeau și se fereau să nu calce pe marginile cu firicele de iarbă de-abia încolțită. Ici-colo câte-un glas dojenea:

— Ferește, măi creștine, nu strica iarba, că-i păcat de muncă! De altfel, gălăgia mai contenise, ca și când le-ar fi fost rușine și s-ar fi simțit vinovați că au intrat prin parc, pe unde țăranii n-aveau voie să umble. Numai lângă rondul din fața castelului Trifon Guju îndrăzni să chiuiască gros și prelung, parc-ar fi vrut să-și încerce curajul și să spargă liniștea care-i amorțea pe toți...

Cei mai mulți, intrați pe dincolo, prin curtea conacului, erau mai gălăgioși. Dinaintea lor porumbeii se ridicară în văzduh, iar orătăniile se împrăștiară orăcăind speriate. De prin grajduri și acareturi apăreau slujitori și argați de toate felurile, privind cu o curiozitate copilărească sosirea satului, râzând, schimbând glume, parc-ar fi venit la clacă cu lăutari. Numai bătrânul Ichim se uita mirat și nedumerit. Logofătul Bumbu se oprise, cu tremurături în genunchi și cu o înfățișare resemnată, lângă ușa locuinței sale, în fund, în vreme ce nevastă-sa dârdâia înăuntru, pândind de după perdea.

— Ați venit, ați venit? întrebă prostește logofătul când oamenii din capul cetei ajunseră lângă dânsul. Auzind că alții au intrat prin parc, trecu și el dincolo, parcă s-ar fi supărat că au îndrăznit să intre pe acolo și ar fi vrut să-i alunge. Curtea interioară dintre castel și conacul vechi era plină de țărani. Logofătul, mai zăpăcit, aruncă câte o vorbă bună când unuia, când altuia, iar pe urmă se proțăpi în dreptul ușii, între doi stâlpi ai cerdacului, parcă s-ar fi pregătit să oprească lumea de-a năvăli asupra stăpânului său, dar cu fața mereu umezită de un surâs sortit să-i ascundă frica și să-i câștige bunăvoința tuturor.

Înmulțindu-se mereu, oamenii se îmbulzeau și vacarmul creștea. Unele glasuri începu și pe logofătul zâmbitor care, când înțelese, făcu vinovat:

— Ce-i, băieți? Ce vreți voi?... Spuneți-mi mie că...

Râsete batjocoritoare și câteva huiduieli îi acoperiră vorbele. Bumbu se fâstâci complet. Deodată Lupu Chirițoiu care, fără să vrea, fusese împins aproape în față, strigă:

— Du-te, omule, nu mai sta, și spune boierului să iasă până afară, c-a venit satul!

— Iacă mă duc, mă duc! bolborosi Leonte Bumbu, dezmeticindu-se și repezindu-se în casă.

Bătu la ușa bătrânului Miron și, fără a mai aștepta răspuns, intră:

— Poftiți, conașule, c-a venit satul!

Miron Iuga se întoarse, parcă vestea l-ar fi surprins, cu toate că de câteva

minute auzea de afară murmurul de oameni din ce în ce mai neliniștitor. Se uită un moment în ochii logofătului:

— Bine, Leonte!... Să mergem să vedem ce mai poftește satul!

Își luă de pe o mobilă căciulița ce o purta obișnuit prin curte, și-o potrivi bine pe cap și păși spre ușă. Bumbu îl opri o clipă, apucă din cuierul de lângă ușă o haină scurtă de piele căptușită cu blană și i-o ținu s-o îmbrace, bâiguind supus:

— E cam răcoare, conașule, și puteți răci dacă...

— Ce dracu mă mai întorseși din cale! mormăi Miron, îmbrăcând totuși haina și încheind cu atenție toți nasturii, parc-ar fi plecat la drum lung.

Isbășescu, stană de piatră lângă fereastră, nu se clintise nici când a intrat logofătul. Văzând pregătirea de ieșire a boierului, i-a venit inspirația să rămâie el mai bine pe loc. E mai prudent pentru orice eventualitate. De ce să se expuie de prisos el, care, în fond, e un biet proletar aflat în situația dramatică de-a fi urât de niște oameni la fel de săraci și de oropsiți? Leonte Bumbu, urmând pe Miron, îi făcu o întrebare mută: „nu vii?“ Mut răspunse și Isbășescu: „nu“.

Apariția bătrânului Miron Iuga în cerdac stinse subit toate glasurile. Câteva căciuli și pălării se ridicară instinctiv. În marginea cerdacului, la nivelul oamenilor, Iuga se opri. Dintr-o singură ochire observă că țăranii au cuprins toată împrejurimea conacului până la castelul lui Grigoriță și toată ograda argaților. Soarele coborâse spre asfințit în spatele caselor, adumbrind cerdacul și însângerând sutele de capete cu privirile strâmbate de puterea luminii.

— Văd că într-adevăr ați venit tot satul, cu cățel, cu purcel! zise Miron calm, cercetând fețele, parc-ar fi vrut să vadă cine lipsește.

— De, cucoane! răspunseră câteva glasuri nesigure, între care bătrânul Iuga recunoscu pe al lui Ignat Cercel, zărindu-i chiar mutra plângăreață undeva, fără să-l intereseze însă, ci numai ca o fulgerare a conștiinței.

Trecură câteva clipe. Pauza păru tuturor nesfârșit de lungă. Pe urmă, brusc, Miron Iuga strigă poruncitor:

— Cine v-a chemat pe voi aci, să-mi stricați straturile, și rondurile, și potecile la care am muncit din greu cu oamenii?... Cine v-a dat voie?... Adică dincolo, în curte, nu puteați aștepta? Acolo nu mai e bine? V-ați boierit, ai, de când umblați cu revoluția și cu blestemățiile?

Vorbind, se aprindea și nu se mai putea domina, deși își dădea seama că merge prea departe și riscă să provoace tocmai efectul contrar celui scontat. Într-adevăr, cineva îl întrerupse obraznic:

— Da ce, noi am venit să ne probozești matale ori să te probozim noi pe mata?

Miron Iuga ezită o fracțiune de clipă dacă să rețină obrăznicia ori să n-o

audă. Continuă cu același glas:

— La mine nu merge cu boieria, băieți, că eu muncesc ca și voi și cu voi împreună, așa că noi putem vorbi, ca totdeauna, și dincolo, între noi, nu aici unde e loc de odihnă... Dar acuma, dac-ați venit, nu face nimic... Aide, să vă aud durerile!

Atunci ieși în față obraznic, cu căciula pe ceafă, Trifon Guju:

— Cucoane, s-au dus vremurile alea... Mata n-ai auzit porunca lui vodă, ori nu vrei s-o asculți?

Bătrânul Iuga făcu o sforțare cumplită să nu-l plesnească imediat peste ochi, în loc de orice alt răspuns. Îl știa pe Trifon leneș și rău, deci dintre țăranii cu care dânsul nici nu obișnuia să stea de vorbă. Ca și când nici nu l-ar fi auzit, Miron întoarse capul să întrebe pe alții despre ce anume poruncă e vorba. Isbășescu îl pusese în curent de ieri, dar credea că e bine să se facă a n-o cunoaște. Câțiva oameni de treabă se grăbiră să-i explice cum și ce s-a aflat. Boierul asculta liniștit și se pregătea să vorbească. Trifon întrerupse din nou, mai provocator, jignit că nu l-a întrebat pe el:

— Stai, cucoane, să te lămuresc eu, că dânșii sunt proști și nu...

— Eu cu oameni necuviincioși și fără obraz nu vorbesc, zise bătrânul Miron, măsurându-l cu dispreț, și apoi urmă către ceilalți: Spune tu, Profire, vasăzică...

Ascultând spusele încurcate ale celor întrebați, Miron Iuga simțea cum i se urcă tot sângele în obraz. Îndrăzneala lui Trifon îi fierbea creierii, oricât se sforța să se calmeze și oricât își dădea seama că ticălosul înadins caută să-l scoată din sărite ca astfel să atâțe pe ceilalți. În același timp și Trifon Guju se socotea umilit că boierul nu-l lăsa pe el să explice, deși el s-a străduit mai mult de i-a ridicat și i-a adus pe toți aci. Cum și mulți alții păreau a fi de partea lui, bombănind că de ce să-l bruftuluiască boierul și nici nu-i dă voie să vorbească, Trifon mai rău se umfla și se înfuria.

În sfârșit, bătrânul Iuga nu mai avu putere să asculte bâiguielile cu porunca regelui și, tăindu-le vorba cu mâna, întoarse fața spre mulțimea ce începuse a prinde glas:

— Apoi după basme d-astea vă luați voi, măi băieți, și dați buzna aci de-mi călcați și-mi stricați grădina? Și veniți claie peste grămadă, oameni în toată firea, adică să mă speriați pe mine, ori ce?... Ei, rușine să vă fie! Și mai ales vouă, care erați oameni de omenie și v-am cinstit! Uite, primarul satului! Frumos îți șade, n-am ce zice! În loc tu să potolești pe cei smintiți și fără chibzuială, te bagi între ei la răzmeriță... Halal de așa primar!

— Să ne iertați, cucoane, dar dacă ne-a luat satul noi ce putem face? boscorodi Pravilă umil și plecat.

— Și tu, Luca! urmă Miron înflăcărându-se mereu. Și tu, Lupule, om bătrân, cu plete cărunte, mai mare ca mine, între neisprăviții ca alde Trifon!

Ei, măi creștini, mi-e silă de voi!

Vorbind îi trecea neîncetat prin minte că și-a pierdut cumpătul, dar nu se mai putea opri, întocmai ca alergătorul, care din greșeală și-a luat vânt pe o coastă piezișă și e dus la vale irezistibil, deși știe că se apropie de o prăpastie. Efectul dojanei de altminteri îl încuraja să continue. Gloata de țărani amuțea pe măsură ce glasul lui se înăsprea și biciuia. Parcă instinctul de frică și supunere s-ar fi redeșteptat brusc în sufletele tuturor, oamenii clătinau din cap îngrijorați sau murmurau scuze monosilabice.

Pe când cuvintele bătrânului Iuga șerpuiau amenințător peste capetele mulțimii surprinse, ca pleasna unui bici în mâna îmblânzitorului, gata să se abată în fiece moment, Trifon Guju își legănă deodată trupul, parcă și-ar fi strâns mijlocul cu o curea, și izbucni cu glas spart:

— Ia stai, cucoane, că noi nu ne-am sculat de florile mărului...

Glasul lui se încurcă și se ciocni în văzduh cu glasul bătrânului Miron Iuga. O clipă glasul lui Iuga, surprins, se înecă. Dar imediat se ridică cu o furie nouă, pornită parcă să ardă tot în calea ei:

— Tu să taci, ticălosule!... Să taci, tâlharule!... Să taci!... Să taci!...

Cu ochii bulbucați, cu o spumă subțire în colțurile gurii, Miron Iuga răcnea scuturând pumnul spre Trifon Guju care însă, după o secundă de șovăire, îi înfruntă privirea cu un rânjet obraznic. Apoi, fiindcă boierul nu mai contenea cu „să taci", deși abia mai hârâia de oboseală, Trifon strigă gros și sfidător:

— Da' de ce să tac?... Iacă, nu vreau să tac!... Ai să-mi poruncești dumneata? Ce, sunt sluga dumitale?

Miron Iuga nu mai vedea, dar fiece cuvânt îi plesnea obrajii de-i țiuiau urechile. Continuă cu aceeași mânie:

— Să taci... și să ieși îndată din curtea mea!... Ieși afară, ticălosule! Acu să ieși, hoțule, că altfel!...

Trifon Guju își răsfiră picioarele și întinse genunchii, ca să se înfigă mai puternic pe loc, răspunzând în același timp mai dârz și încruntat:

— Uite că nu ies, cucoane! Nu vreau să ies!... Că nici nu mai e curtea dumitale și nici n-am poftă să ies, uite-așa!

— Nu ieși?... Din ograda mea?... Să mă înfrunți tu pe mine?... Ei, stai atunci că te învăț eu pe tine omenie, tâlharule!

Vocea bătrânului Iuga se schimbase și se înmuiase. Intră repede în casă. La fiece pas își zicea că trebuie să se calmeze. Îi tremurau însă și mâinile, și genunchii, numai în inimă îi bătea un ciocan cu lovituri asurzitoare. În camera de culcare, deasupra patului, atârna o pușcă de vânătoare, veșnic încărcată. O smuci din cui.

Afară toate limbile se dezlegară. Numai Luca Talabă îi strigă lui Trifon că nu face bine împungându-se cu boierul cel bătrân. Din toate părțile se

ridicau în schimb aprobări gălăgioase:

— Bine făcuși, Trifonică!... Nu te lăsa!... De ce să-l asupreasca și să-l batjocorească?... Trebuia să-i pui mâna-n beregată și...

Un glas subțire strigă, mai departe, stârnind veselie împrejur:

— S-a încins moșul, fraților, nu-i fie de deochi! Ignat Cercel bâlbâi îngrijorat:

— Ia vezi, Trifoane, să nu te pomenești cu boierul că te... Când reapăru Miron Iuga cu pușca în mână și cu ochii umflați și roșii ca cepele, fu întâmpinat cu un murmur de mirare și de nemulțumire. Bătrânul se opri la trei pași de Trifon Guju, unde fusese adineaori, și porunci fără să mai țipe, dar mai apăsat și cu o voce grea de energie:

— Imediat să ieși de aici, hoțule, ori de unde nu, o să ieși pe targă!

— I-ascultă, boierule, nu vreau să ies, ai înțeles?... strigă întărâtat Trifon. Și încearcă numai să... c-apoi vezi dumneata pe dracu, cât oi fi de boier, că doar...

Nu apucă să isprăvească. Iuga ridicase arma la ochi după primele lui cuvinte. Răsunară două detunături, una după alta, atât de apropiate parcă a doua ar fi fost ecoul celei dintâi. Fața lui Trifon Guju, cu gura largă de vorbe, primind descărcăturile în plin, se ciurui brusc ca de vărsat negru. Ochii mici avură o clipire mirată. Se prăvăli ca un sac greu.

— Tâlharule! mormăi Miron Iuga, văzându-l cum se frânge cu o satisfacție care-i îngrășa inima.

Când răsunară împușcăturile, câțiva oameni de pe lângă Trifon își feriră capetele, retrăgându-se cu spaimă peste cei dinapoia lor.

Țipete diverse țâșniră într-o îmbrânceală generală. Printre glasurile speriate însă porniră deodată înjurături și amenințări. Toader Strâmbu, la câțiva pași, răbufni cu o mutră roșie de ură:

— Ce, boierule, vrei să ne omori?

În aceeași clipă mișcarea mulțimii se învolbură. Deasupra lui Trifon se aplecaseră câțiva să-l sprijine. Oamenii se îmbulzeau valvârtej, într-o înnebunire subită. Pe când rostea Toader Strâmbu întrebarea, un băț de rădăcină cu măciuca cât un pumn de copil se înălță în aer lângă Miron Iuga. Măciuca îl lovi în cap cu atâta sete, că se auzi împrejur un pârâit. Căciulița boierului se turtise în creștet.

— Cum îndrăznești, hoțule, să ridi...? începu Miron fără să mai poată sfârși.

Zeci de alte bețe se agitau, izbind la întrecere într-o vălmășeală furioasă. Bătrânul Miron Iuga, fără cunoștință, cu țeasta zdrobită, rămase în picioare în mijlocul țăranilor care, îndesându-se să-l lovească, parcă-l sprijineau să nu cadă.

Cerdacul deschis cu stâlpii pătrați se umplu de oameni care izbeau în

dreapta și în stânga, în neștire, parcă pretutindeni și chiar în aer ar fi fost numai dușmani. Geamurile ferestrelor țipau strident, sfărâmându-se. Mulțimea, frământată ca o baltă răscolită de o furtună năprasnică, se îndoia când încoace, când încolo, căutând parcă să-și descarce mai repede furia ce o sugruma. Urletele pe toate glasurile, înjurăturile îmbălate se încrucișau într-un vuiet prelung, care înăbușea strigătele desperate ale celor câteva slujitoare de la curte... În izbucnirea de furie, descătușată într-o singură clipire, ca un trăsnet clocit mult între nori și căzut fără obișnuitele tunete și fulgere pregătitoare, țăranii se năpustiră și asupra argaților, în vreme ce logofătul Bumbu, deși aflat lângă bătrânul boier, a scăpat numai cu îmbrânceli, parcă, în toiul vijeliei, nimeni nu l-ar fi recunoscut.

După numai câteva clipe, cei ce se oțărau împrejurul bătrânului Iuga îl părăsiră unul câte unul, răcoriți sau flămânzi de alte fapte. Fără sprijinul țăranilor, Miron Iuga se prăbuși cu fața-n jos, scormonind pământul și mirosindu-i mai lacom ca totdeauna aroma dulce-amară, pentru ultima oară. Nimeni nu se mai sinchisea de dânsul. Țăranii, îmbrâncindu-se fără odihnă, treceau peste trupul lui, îl călcau în picioare, apăsându-l și frământându-l cu pământul în care își înfipsese din viață toate rădăcinile.

5

— Petrică, sai că oamenii au omorât pe boierul cel bătrân! strigă în gura mare Marioara, năvălind în ogradă. Vino, Petrică, degrabă, să nu se apuce de vreo poznă și mai mare!

Petre Petre isprăvise poarta și ciocănea în fundul bătăturii, la grajd, numai ca să aibă de lucru și să nu fie mânat a se mai amesteca în nimica. A auzit de la maică-sa Smaranda că satul a pornit la curtea boierului cel mare și l-a ispitit un moment să meargă și el, nu să strice ori să aţâţe, ci dimpotrivă să oprească ce s-ar putea să facă alde Toader Strâmbu și alții de teapa lui. Dar s-a încăpățânat să rămâie acasă, ca și când ar fi vrut să-și rumege mai îndelung durerea ce-i clocea în inimă, precum și pentru că socotea peste putință ca oamenii să îndrăznească a se atinge de boierul Miron, chiar ducându-se la dânsul cu răzmeriţa.

— Vai de mine și de mine! făcu deodată Petre, parcă l-ar fi lovit în moalele capului.

Nici nu se uită la Marioara, cu toate că o iubea și avea planul să facă nunta după Paști. I se părea străină, și necunoscută, și indiferentă. Numai glasul ei îi zbârnâia în urechi urât ca niciodată.

Fără altă vorbă își curmă lucrul și porni grăbit, aproape fugind.

Marioara îl urma ca un cățel și-i povestea gâfâind întâmplările de la curte. Petre o auzea din urmă și cuvintele ei parcă-l împingeau înainte. Își zicea, totuși, în același timp, că se duce degeaba, căci el singur n-are să se poată lupta cu tot satul și nici să oprească pe oameni de-a se răcori.

De departe curtea Iuga vuia de gălăgie. Petre își iuți mai mult mersul. Era fără suman, ca la muncă, și avea în mână barda cu care cioplise și pe care a luat-o fără să-și dea seama, ca un băț când pleci la drum.

În ograda cea mare a conacului, oamenii alergau de ici-colo năuciți, cu fețele aprinse, vociferând și neștiind ce să facă. Unii se hărțuiau cu argații, alții se certau între dânșii din senin, gata să se ia de piept. La fântână câțiva îngrijeau pe Trifon Guju, care gemea. Petre aruncă o privire, dar nu se opri. La ușa locuinței lui Leonte Bumbu se grămădeau unii cu răcnete amenințătoare pe care însă le întreceau țipetele nevestei logofătului, dinăuntru. Alături, în cancelarie, se învârteau mai mulți, spărgând ce le cădea în cale și războindu-se mai ales cu registrele în care erau însemnate învoielile și datoriile oamenilor.

Petre trecu în curtea cealaltă. Între cele două clădiri înghesuiala era mai mare. Mulțimea se frământa în același loc, așteptând parcă o poruncă sau măcar un semn.

— Unde-i boierul cel bătrân? întrebă Petre într-un grup de mânioși.

— Adineaori l-au dus în casă, răspunse totuși un glas.

Flăcăul nu recunoscu nici pe cel ce-i răspunse, nici pe ceilalți, parc-ar fi fost din altă lume. Intră în conacul vechi. În cerdac se rărise lumea. Geamurile sparte căscau guri negre în pereți. Pe ușile deschise larg unii intrau și alții ieșeau, ca la moară. În a treia odaie erau câțiva oameni tăcuți, cu capetele goale. Aici se plimbase adineaori Miron Iuga, cu mâinile la spate. Acuma zăcea întins, cu mâinile pe piept, pe canapeaua dintre două ferestre. Hainele îi erau mânjite de pământ, iar pe față parcă purta o mască de lut.

Bătrânul vizitiu Ichim l-a cules dintre picioarele țăranilor, bucătăreasa Profira a așternut cearșaful alb pe canapea și i-a aprins la căpătâi o lumânare a cărei flacără se perpelea între ferestrele sfărâmate. Profira se trudea să curăță puțin pământul de pe hainele și figura mortului. Primarul Ion Pravilă, aflat acolo printre alți oameni, îi zise domol:

— Lasă, muiere, lasă-l să se odihnească așa cum a orânduit Dumnezeu...

Voia să spună că până va veni vreo anchetă care să stabilească împrejurările morții, dar nu îndrăznea.

Petre privea lung fața noroită a bătrânului boier. Vedea pe obrazul stâng o dâră de sânge năclăit cu humă, ca o panglică de catifea neagră ieșită de sub căciula turtită. Tresări când auzi glasul primarului cu o imputare ascunsă:

— Mi se pare că nu fuseși aci, Petrică?

— Bine că n-am fost, Doamne iartă-mă! bâigui flăcăul. Că ce-o mai ieși din toate astea, numai Cel-de-sus poate să știe!

— De, se vede că ne-a fost nouă scris să...

Pravilă iar nu cuteză să sfârșească. De altfel, Ichim îi luă vorba din gură:

— Du-te tu, Petrică băiete, că pe tine poate să te asculte, și nu lăsa să mai jefuiască și să strice, că-i destul cât au făcut și ce-au făcut! De-aia am și trimis pe Marioara după tine... Aide, du-te, că și boierii ți-au făcut bine și te-au ajutat când ai fost la necaz!

Petre mormăi întunecat:

— Multora le-a făcut bine, și uite răsplata!

— Și dumnealui a fost prea proclet și iute, Dumnezeu să-l ierte! făcu atunci Luca Talabă foarte blând.

Tăcură toți un răstimp. Apoi Petre, luându-și seama, rosti aspru:

— Care n-aveți treabă aici să faceți bine să ieșiți afară!

Nu mai așteptă să vază dacă l-au ascultat, ca și când ar fi fost sigur că așa va fi. Și în curând mortul rămase numai cu Ichim, cu Profira și cu Marioara să-l privegheze.

Petre, cu același glas hotărât, cărăbăni pe toți țăranii care mai rătăceau

prin casă. Când ajunse în cerdac, se întâlni cu o ceată care nu se îndura să plece cu mâna goală. Se înfurie:

— Ce, voi nu înțelegeți de vorbă bună, că-i mortul în casă? Nu v-ajunge că l-ați omorât, nici să se odihnească nu vreți să-l lăsați în pace?

În vreme ce oamenii se retrăgeau bombănind, Petre observă că alții se îmbulzesc să intre în castelul cel nou ale cărui uși fuseseră smulse din țâțâni. Îi trecu prin gând că e tocmai clădirea lui Grigoriță, căruia el îi datorează numai recunoștință. Și se repezi într-acolo, strigând speriat:

— Nu stricați, oameni buni!... Faceți loc!... Dați-vă la o parte!... Nu mai intrați, că n-aveți ce lua!... Nea Serafime, fii tălică mai cuminte!

Își croi drum cu coatele și pătrunse înăuntru. În marele hol de la parter oamenii umblau cu oarecare sfială, pipăiau lucrurile, vorbeau încet. Petre strigă mai mult rugător decât poruncitor:

— Ieșiți afară, măi oameni!... Ia ieșiți, că n-aveți ce căuta aici! Auzi pași sus, la etaj. Urcă în goană pe scara de stejar. În camerele deschise cotrobăiau după obiecte pe care să le poată căra. O femeie strânsese într-un cearșaf diferite boarfe, bolborosind întruna jeluitor că de ce să se piardă toate astea și să nu le folosească mai bine ea, care-i sărmană. Petre năvăli într-o odaie unde zărise mai multă lume, repetând mereu aceleași vorbe:

— Ia ieșiți afară, măi oameni, că...

Era odaia de culcare a Nadinei, cu patul larg, cu fotografia ei mare la căpătâi, pe perete. Petre străbătu până lângă pat și dădu brusc cu ochii de Nadina. Se buimăci, parc-ar fi fost vie. Glasul i se uscă în gâtlej, numai buzele i se mișcau, arse. Aproape goală, Nadina se uita tocmai la dânsul cu priviri galeșe, în care însă juca un dispreț jignitor. Oamenii se holbau ca și dânsul și nici nu cutezau să deschidă gura în prezența ei. În sufletul flăcăului răsărise întâi numai bucurie, ca și când ar fi regăsit ceva ce căuta în zadar. În clipa următoare, îi căzu vălul de pe ochi. Disprețul privirilor ei îi sfredelea inima și i-o otrăvea. Se simțea înșelat și pălmuit. Izbucni deodată răgușit:

— Uite drăcoaica asta cum ne batjocorește!

Își aminti numai atunci că și-a luat barda. O învârti deasupra capului, sări pe pat și izbi cu toată puterea. Zgomotul sticlei zdrobite păru o tânguire prelungă și înțepătoare. Cioburile împroșcau din locul loviturii ca stropii de sânge dintr-o rană. Câteva țăndări îl plesniră peste obraji, zgâriindu-l ca niște gheare de pisică. Petre lovea repede, gâfâind lacom. Trupul Nadinei, ciopârțit, se scoroji în zdrențe de carton, dar ochii rămaseră disprețuitori și galeși, chiar când figura se umplu de crestături.

— Dați, băieți, ce stați! răcni Petre cu ochii însângerați de mânie.

Parcă de mult și numai atâta ar fi așteptat, oamenii se năpustiră. În câteva clipe sfărâmară tot ce se găsea în odaie, zvârlind pe ferestrele scoase

din pervaze picioare de scaune rupte, rufe sfârtecate, oale de noapte, perne spintecate și cu fulgii împrăștiați, rame de tablouri...

— După mine, fraților! strigă Petre peste un răstimp.

Prin celelalte odăi și la parter toată lumea spărgea și urla. Petre alerga ca un nebun, agitând barda.

— Foc!... Foc!... Praf și cenușă să se aleagă! poruncea Petre coborând în parter către cei ce soseau de afară.

— Puneți foc, fraților! strigau alții învârtindu-se pe loc.

— Apoi așa da, Petrică! făcu Serafim Mogoș văzându-l cu barda știrbită. Că destul am răbdat toate nedreptățile!

Petre se pomeni afară. Soarele scăpătase în spatele conacului vechi. Amurgul își cernea lin întunericul. Oamenii păreau mai grăbiți și mai mânioși. Fața flăcăului lucea de sudoare și de amărăciune.

— Da ce-i, Petrică? întrebă primarul Pravilă, văzându-l atât de schimbat.

— Dumneata nu vezi ce-i, ori nu vrei să vezi? se strâmbă Petre cu răutate.

— D-apoi că rușinea asta... începu Lupu Chirițoiu, care se afla alături, cu glas de dojană și părere de rău.

Petre nu-i dădu răgaz să isprăvească:

— Ia mai tacă-ți clanța, hodorogule! Că destul ne-ai bătut capul și ne-ai ținut în loc cu brașoavele și cu miorlăielile tale!

— Ai nebunit și tu, băiete, vai de tine! bâlbâi bătrânul, crucindu-se. Numai să nu-ți pară rău pe urmă!

— Ce să-mi pară rău, că doar o singură moarte are tot omul! strigă Petre depărtându-se, grăbit, fără să știe unde. În câteva ferestre ale castelului se iviră fuioare de fum.

— Focul!... Focul! răcni un glas cu bucurie sălbatică.

Dar focul se încingea greoi. Ardea numai înăuntru și mai mult afuma. De-abia când se înnoptă de-a binelea flăcările mari izbucniră prin coperiș ca o coroană luminoasă, scăpărând milioane de scântei. Oamenii umblau în jurul focului, parcă n-ar mai fi avut nici somn, nici case. Toți răgușiseră urlând și totuși urlau mereu vorbe fără șir și sudălmi cu care voiau să răscumpere toate tăcerile trecutului.

În spatele castelului în flăcări, vechiul conac apărea negru și adormit. Când se uitau într-acolo oamenii se cutremurau involuntar. Ignat Cercel, ca să-și încălzească inima, bolborosi singur:

— Iacă, l-a săturat Dumnezeu și de pământ, și de toate!

Capitolul XI: PETRE PETRE

1

Toată noaptea spre sâmbătă cerul Amarei fu însângerat de jocul flăcărilor ce mistuiau castelul Iuga. Mulțimea de țărani, furioasă și gălăgioasă, nu se dădea deloc dusă, parcă și-ar fi pierdut somnul. Chiotele unei bucurii năprasnice înăbușeau trosniturile focului.

În lumina roșie, oamenii viermuiau ca niște umbre fără odihnă, cu glasuri aspre, hârbuite, care se topeau într-un zgomot straniu, izbucnit parcă din rărunchii pământului... Târziu, după miezul nopții, coperișul cu căpriorii arși se prăbuși peste tavanul etajului. Un nour uriaș de scântei răbufni brusc și se împrăștie în văzduhul roșu, urmat de un cârd de flăcări proaspete, desprinse din mormanul de jăratic. Din sute de piepturi porni, ca la o comandă supremă, un urlet prelung de mulțumire. Apoi, ca și când numai acest semn de izbândă deplină l-ar mai fi așteptat, țăranii se risipiră încetul cu încetul. Doar câțiva se încăpățânară a rămânea de teamă să nu se mai întâmple ceva și ei să lipsească. Astfel, înspre ziuă, curtea se mai liniști de oameni și focul însuși ardea mai potolit și sătul, cu pâlpâiri somnoroase.

La fereastra bătrânului conac veghea aceeași lumină sfioasă. Scânteile mari zburătăceau ca fluturii pe coperiș și se stingeau atingând olanele bătrâne, parc-ar fi căzut pe gheață. Ichim închise ușile spre cerdac, să nu mai intre nimeni să tulbure odihna casei. Un răstimp a privegheat el lângă boierul ucis, apoi bucătăreasa, apoi logofătul, apoi bărbatul bucătăresei. Acuma, de vreun ceas, clipocea Marioara pe jilțul din colț, în camera mortului. Îi era somn și, mai ales, frică.

Nu se uita deloc spre canapeaua pe care zăcea Miron Iuga. O spăimântau de ajuns umbrele ce se legănau pe pereți ca niște stafii neostoite. Pe geamurile sparte intra răcoarea din ce în ce mai tăioasă. De câteva ori i s-a părut, tocmai când închisese ochii, că aude un fâșâit ciudat. O singură dată a îndrăznit să privească într-acolo. Cum se clătina flacăra lumânării, mortul părea că se mișcă. S-a închinat repede de trei ori... După ce își mai veni puțin în fire, auzi deodată, foarte deslușit, un suspin greu și dureros ca un geamăt. De groază nici nu putu scoate glas, dar sări în picioare.

În aceeași clipă o voce speriată rosti:

— Marioară, să nu țipi că mă nenorocești!... Sunt eu, Isbășescu! Ieși anevoie de sub canapea. Era amorțit. Se ascunsese de când a văzut pe

bătrânul Miron că ia pușca, bănuind ce are să se întâmple. Chircit acolo, a mulțumit lui Dumnezeu că i-a dăruit ideea salvatoare, altfel desigur brutele l-ar fi masacrat. I-a fost teamă dintâi să nu aprindă casa țăranii și să ardă ca un șoarece. Se gândise să nu miște până va simți el că a trecut orice primejdie, chiar de ar fi să stea o săptămână. Pe urmă, cuprins și de neputință, și de groaza mortului ce zăcea deasupra lui, și-a zis că ar fi mai cuminte să o ia cumva la sănătoasa, mai cu seamă când a văzut că a venit la priveghi Marioara, în care inima lui avea mai mare încredere.

Ca să nu-l zărească cineva de pe afară, se piti după o perdea și de acolo întreba cu de-amănuntul pe Marioara asupra tuturor celor petrecute. Când auzi că țăranii au bătut și pe Leonte Bumbu, ba și pe nevastă-sa, și i-au cam prădat locuința, se gândi în sine că pe dânsul cu siguranță l-ar fi jupuit de viu. Fata îi mai spuse apoi că poate să plece fără frică, prin grădină, că abia de mai sunt oameni prin curte. Atunci îi veni o nouă inspirație: numai îmbrăcat țărănește ar putea să se strecoare, fără riscul de a fi recunoscut, prin cele câteva sate până la Costești. Trimise pe Marioara să ceară un rând de haine, oricât de rupte, de la unchiul ei și să le aducă prin dos, să n-o vadă nimeni, făgăduindu-i o răsplată bună și recunoștință veșnică. Cu hainele veni însăși Profira, să-i ia în schimb pe cele nemțești, ca să nu păgubească dacă cumva contabilul nu s-ar mai întoarce.

— Ei, țață Profiro, Dumnezeu să-ți răsplătească binele ce mi l-ai făcut, că mi-ai salvat viața! zise lăcrimând și strângându-i mâinile. N-am să vă uit niciodată.

Pe când se crăpa de ziuă Isbășescu se strecura prin grădină spre Bârlogu, fără să fi văzut cum arde castelul Iuga și fără să se mai uite înapoi...

Apoi, puțin înainte de răsăritul soarelui, tavanul etajului, prefăcut de mult într-o băltoacă de jăratic, se scufundă, uruind și trosnind, peste tavanul parterului care, încins și slăbit, se prăbuși de asemenea.

În cuprinderea zidurilor înnegrite, prin găurile ferestrelor, se vedea clocotul flăcărilor cu răsuciri mânioase de scântei.

Curând începură să se adune iar țăranii, unul câte unul. Se uitau la foc, clătinau din cap, aruncau câte o vorbă și repede întorceau ochii spre conacul vechi. Li se părea, chiar spusese cineva, că treaba nu e sfârșită cât timp tocmai casa cea bătrână boierească rămâne în picioare. Dar din pricina mortului nu cuteza nimeni să se apropie, oricât jinduiau. De altfel, cei mai mulți veneau pentru pradă. Sărăcimea se lăcomea mai cu seamă la porumb. Un hambar de sămânță a fost golit de aseară. Mai erau două magazii cu rămășițe. Pavel Tunsu aduse înadins un drug de fier și izbuti să iasă cel dintâi cu un sac plin în spinare, numai până în vecini, la baba Ioana, soacră-sa, care se necăjea cu păsările și cu odorul de nepot, Costică.

— Hai, soacră, hai, nu sta, să-ți iei și tălică nițel porumb, că oamenii se

îndeasă la pomană și pe urmă degeaba te-ai mai duce! strigă Pavel sfătos, înapoindu-se degrabă la conac.

— Fire-ar a dracului! bombăni baba, văzându-și de treburi, parcă nici nu l-ar fi văzut și nici auzit.

În vreme ce mulțimea se îmbrâncea în jurul magaziilor, unii mai îndrăzneți se ciorovăiau din pricina vitelor. Marin Stan scoase din grajduri o pereche de boi și voia să-i ducă acasă, Leonte Orbișor era indignat și răcnea:

— Să-ți fie rușine să pui tu mâna pe boi, că doar tu ai și nu-ți fac trebuință, iar eu nu mi-am putut agonisi niciodată și n-am cu ce munci!... D-aia fii bun și lasă boii, Marine, că eu fac și moarte de om, dacă nu-i lași!

— Adică asta-i dreptatea, să ia ce-i mai bun tot care au, iar noi să fluierăm a pagubă? amenință altul.

— Eu nu vreau să știu nimic! făcu Marin Stan furios. Aici nu merge pe tocmeală, că nu e bâlci. Cine ce a apucat, e bun stăpân!

Leonte Orbișor îi puse mâna în piept. Se smuciră câteva clipe și se suduiră. Marin, simțind că toți îi sunt potrivnici, se înmuie:

— Apoi lasă c-om vorbi noi altă dată, dacă-i așa povestea!... Nu face nimic, Leonte, ai să mai vii tu la moara mea!

— De ce nu te-ai agățat de cai, procopsitule, că n-ai și ți-ar prinde bine! strigă Orbișor în batjocură. Ce zici, nea Ichime?

În ușa grajdului, alături, stătea Ichim cu furca de fier în mână. Răspunse:

— De căișorii mei nu se atinge nimeni cât oi trăi eu!

— Ia seama c-o să-ți dăm foc și dumitale, nea Ichime, că vezi bine cum mai arde de frumos conacul! mormăi un glas.

— Mai bine să ardă decât să ajungă de batjocura voastră! făcu bătrânul vizitiu cu o mândrie, parcă el ar fi fost boierul.

Țăranii nu voiau să-și puie mintea cu Ichim, și că era bătrân, și că îl știau trăsnit din fire, cu toate că se credeau în drept să ia fiecare ce-i place și ce poate, că doar din munca lor s-a făcut averea boierului și deci între ei trebuie să se împartă. Unul îi și impută mânios:

— Degeaba umbli să te faci stăpân pe munca noastră, nea Ichime, că nu te-om răbda! Dacă n-am răbdat noi nici pe boierul cel mare, darmite pe tălică!... Stai nițel, să vie Petrică și ai să vezi!

Petre însă dormea dus. Se dusese târziu acasă și atât de ostenit cum nu s-a mai simțit niciodată. S-a trântit pe laviță, îmbrăcat cum era, căciula drept pernă, și îndată a adormit ca mort. Acuma toată casa se sculase, numai el nu se urnea. Pentru că nu i se mai întâmplase să-l găsească soarele în pat, Smaranda încercă să-l deștepte. Flăcăul murmură cu ochii închiși:

— Lasă-mă, mamă, să mă mai odihnesc, că vai ce somn mi-e!

— Dormi, dragul mamei, dormi! zise femeia. Mai bine să dormi toată ziua, decât să te mai duci pe unde-ai fost!

2

— Am plecat foarte exact! observă Titu Herdelea examinându-și ceasul și văzând că la nouă jumătate precis trenul s-a pus în mișcare.

— Măcar de-am sosi cu bine! zise Grigore Iuga cu o emoție abia stăpânită.

Baloleanu, cu capul scos pe fereastra compartimentului, agita o batistă de mătase și murmura întruna cu vocea înecată:

— La revedere, Melanie!... La revedere!... La revedere!

Când se așeză, după ce ieșiră din gară, avea ochii umezi. Surâse totuși:

— Sărăcuța!... A rămas foarte îngrijorată... Ce-i drept, cred și eu că are de ce, cu toate că m-am silit s-o conving că nu e niciun pericol. Dacă nu mi-ar fi cerut-o șeful cu insistență, nici n-aș fi primit o misiune atât de covârșitoare! Vă dau cuvântul meu, n-aș fi primit!... Biata femeie, cum mai plângea! Mi se rupea inima...

Trenul era compus numai din câteva vagoane, și acelea aproape goale. În afară de câțiva noi prefecți, doar niște ofițeri și negustori au cutezat să mai părăsească Bucureștii. Mecanicul era instruit să conducă garnitura cu mare atenție, pentru că circulau zvonuri că țăranii ar avea intenția să ridice șinele și să oprească trenurile, ca să întârzie sosirea trupelor în regiunile răsculate.

Numai Titu Herdelea își păstrase seninătatea. El era ferm convins că toate știrile cu tulburările țăranilor trebuie să fie mult exagerate. Observase că în România oamenii nu cunosc decât extremitățile, zeflemeaua sau tragedia, deopotrivă de gălăgioase și nestatornice. Așa cu răscoala aceasta; întâi toată lumea a luat-o ca o diversiune politicianistă, un ingenios mijloc de a răsturna guvernul, iar acuma toată lumea e desperată și anunță prăbușirea țării.

Grigore Iuga era mai îngrijorat chiar decât Baloleanu. Aseară, la Predeleanu, a fost sfătuit să nu se hazardeze inutil, până ce se va pacifica județul. Nimeni nu știe precis ce e la țară. Ori că merge, ori că așteaptă la București, el nu mai poate fi de niciun folos bătrânului Iuga. Iar argumentul suprem s-a rostit mai în șoaptă: dacă soldații vor refuza să tragă și vor trece de partea țăranilor?... Tocmai acest argument l-a încăpățânat să plece. Altfel poate s-ar fi răzgândit, mai cu seamă că și Olga îl reținea cu o privire umedă de duioșie. Mai târziu, găsindu-se o clipă singuri, ea i-a șoptit brusc: „Rămâi, dacă mă iubești!“ Grigore a fost așa de surprins că, sărutându-i mâna, de-abia a putut răspunde: „Trebuie să plec tocmai fiindcă te iubesc atât de mult!“ Acasă, pe urmă, replica aceasta i s-a părut complet idioată și i-a fost rușine că a rostit-o, deși Olga n-a găsit-o probabil așa de proastă,

pentru că n-a râs nici atunci și nici mai târziu.

Șoapta Olguței i-a răscolit sufletul și i-a trezit întrebări pe care nu le cunoscuse până acuma sau pe care poate le înăbușise înadins.

Se simțea demascat în fața sa însuși. Prietenia lui cu Victor era veche, evident, dar se pare că ochii Olguței au strâns-o mai mult în ultima vreme. Și, totuși, el nu și-a mărturisit niciodată că s-ar putea ca vizitele și mesele lui cotidiane la Predeleanu să aibă și alte motive. Nu s-a gândit că iubește pe Olga, cu toate că iubirea îi umplea inima și nici vreo aluzie de dragoste nu i-a făcut măcar în glumă. Cel mult ochii lui au vorbit, fără voia lui.

Se învinovățea însă că, în momentele acestea de durere generală, preocuparea lui cea mai mare e o iubire nouă. Îi mijea în minte gândul că repudierea Nadinei, atât de ireconciliabilă, a făcut-o ca să-și înlesnească apropierea de Olga. Desigur, Nadina l-a jignit așa de crunt, că nu mai putea fi vorba de a continua împreună căsnicia. Totuși, dacă n-ar fi fost Olga la mijloc, el n-ar fi avut tăria s-o alunge cu atâta brutalitate. Cu deosebire începea să-l chinuiască ideea că a lăsat pe tatăl său singur la țară, numai din egoismul de-a rămâne aproape de Olga, de a nu renunța să o vadă, cel puțin în fiece zi. Degeaba își zicea că și-a făcut datoria ducându-se acasă și oferindu-se să stea acolo, că a trebuit să respecte ordinul bătrânului părinte. Acum era sigur că, în alte împrejurări, adică de n-ar fi fost îndrăgostit, nu s-ar fi mișcat din Amara...

Emoția lui Baloleanu se manifesta printr-o irezistibilă avalanșă verbală. Din clipa când a fost desemnat pentru postul de prefect al unui județ răzvrătit, a simțit nevoia să se înfățișeze pretutindeni ca un martir trimis la eșafod. Prin București se vorbea în taină că armata nu mai e deloc sigură și că, până la urmă, va trebui, totuși, să se facă apel la austriaci pentru adevărata pacificare. Se zice că nici noul guvern n-are încredere mare în soldații țărani, dar nu vrea să cheme ajutor străin înainte de a face o supremă încercare.

— Dragii mei, trăim cea mai cumplită tragedie din istoria neamului românesc! zise Baloleanu cu glas înecat. Însuși șeful a fost mișcat ieri după-amiazi, când ne-a dat instrucțiile pentru executarea penibilei misiuni. Recunoștea că avem o sarcină extrem de dificilă și mai ales primejdioasă. „Contez, zice, pe tactul, pe inteligența și energia dumneavoastră! Aveți manifestul cu reformele care satisfac doleanțele cele mai urgente. E o armă pacifică excelentă, pe care s-o mânuiți cu toată abilitatea. Unde însă persuasiunea nu va fi suficientă, unde veți întâmpina rezistență războinică, veți utiliza forța armată cu toată hotărârea și toată vigoarea. La violență veți răspunde prin violență, căci ordinea trebuie restabilită cu orice preț...“ Așa a vorbit șeful. Eram zguduiți de emoție. Momentul era istoric. Ne-a îmbrățișat apoi pe fiecare... Se pune acum întrebarea ce vom găsi la fața

locului? Eu sunt democrat prin toată educația mea și umanitarist convins. Vă închipuiți ce-ar fi pentru sufletul meu, dacă ar trebui să ordon o represiune sângeroasă. Și totuși, interesele superioare ale neamului!... Îngrozitoare dilemă!

Titu Herdelea îl asculta cu toată gravitatea cuvenită, dar în sinea sa se gândea că acest Baloleanu e un mare farsor. Își aducea aminte cu câtă emfază predica odinioară, la Enache, împărțirea moșiilor la țărani. Și acuma cum caută sa justifice mai dinainte uciderea acelor țărani, dacă nu se vor mulțumi cu reformele în care nici pomeneală nu mai este de împărțirea pământurilor. Îi venea mereu să-i reamintească promisiunile de odinioară. În locul său vorbi Grigore, parcă și pe el l-ar fi muncit aceleași gânduri:

— Când țăranii au apucat să se scoale pentru pământ, greu se vor mulțumi numai cu reforme platonice!

— Cum, crezi că ar trebui să li se împartă moșiile? făcu Baloleanu puțin surprins.

— Eu nu, dar tu credeai! răspunse Grigore, simplu.

— O, bine, altceva e o credință intimă și alta e posibilitatea realizării, zise prefectul confuz. În orice caz asemenea măsuri revoluționare nu se pot decreta sub presiunea terorii țăranilor, nu-i așa? De altminteri chiar tulburările actuale atât de tragice arată cu elocvență că țăranul nostru are încă nevoie de multă, multă educație socială. Barbariile pe care le-au săvârșit, dacă ar fi numai pe jumătate adevărate, justifică toate aprehensiunile, dragul meu. Și fii sigur că eu, care, cum știi, iubesc pe țăran, nu voi șovăi să pedepsesc cu cea mai mare severitate orice sălbăticie. A iubi pe țărani nu înseamnă să le tolerezi nebuniile și nici să le accepți tâlhăriile. Țăranul trebuie să fie supus și respectuos de lege și de avutul altuia, ca toată lumea. Altfel unde ajungem?

Grigore Iuga surâse ironic:

— Eu mă îndoiesc numai de efectul reformelor în care tu ai încredere. Atât. Îți închipui că eu aș avea poate și motive personale să reclam toate fulgerele împotriva țăranilor mai ales dacă, după cum se pare, nu ne-au cruțat deloc nici pe noi, care am trăit între ei și ne-am făcut totdeauna datoria față de dânșii...

— Carevasăzică suntem de acord, Grigoriță! făcu Baloleanu. M-aș fi mirat să fie altfel, că doar amândoi iubim deopotrivă țara aceasta scumpă și pe țăranii noștri. Astăzi nu mai e vorba de politică, ci de salvarea României!

Iar se încălzi și povesti amănunte înduioșătoare despre despărțirea lui de Melania, despre presimțirile ei, despre curajul lui... Vorbea toată vremea numai de el. Doar prin gări se întrerupea și examina cu atenție lumea. De câte ori descoperea un grup de țărani, îi arăta cu o ușoară spaimă, zicând încet, parcă să nu fie auzit de el:

— Uite-i cum complotează!... Degeaba, țăranul nu înțelege decât de frică!

Apoi își reluă firul despre reforme, despre șef și iar despre Melania, când mișcat, când cu patetism și mereu cu un tremolo care să-i acopere înfricoșarea.

În răstimp, trenul înainta prudent, fumegând mai abundent ca altădată... Sirena locomotivei, agitată des și prelung, avea un răsunet zgârietor, ca țipătul cucuvelei.

3

— Ia seama, tăicuțule, să nu pățești ceva cu oamenii! zise Niculina, văzând că preotul Nicodim și-a luat patrafirul și crucea. Doar știi bine cât sunt de apucați...

— Hai, dascăle, hai la datorie! murmură bătrânul preot fără să asculte pe fiică-sa. Că ne-a fost stăpân și ne-a zidit biserica, și ne-ar bate Dumnezeu dacă nu i-am da toată cinstea creștinească! Ș-apoi după-amiazi avem înmormântarea femeii lui Melentie... Hai, hai!

Mergea greu și se sprijinea în cârjă și se oprea să se odihnească pe drum. La curtea Iuga se mărise gălăgia. Castelul ardea mereu, înfundat. Bucătăreasa Profira sărută mâna preotului și-l conduse în odaia mortului.

— Of, Doamne, Doamne, amară soartă ai hărăzit omului! bolborosi preotul, punându-și patrafirul, după ce s-a uitat o clipă la cadavrul boierului Miron. Ascunse sunt cărările tale, Doamne, blagoslovit fie numele tău în vecii vecilor, amin!

Sosirea preotului nu stânjeni deloc fierberea țăranilor. Câțiva se uitară după el până intră în casă, apoi își continuară sfătuirile. În timp ce unii mai urlau în neștire sau umblau să mai găsească ceva de luat, cei mai mulți, grupuri răzlețe, vorbeau numai despre împărțirea pământurilor, sperând fiecare să aibă o parte mai mare. Acum, că nu mai sunt boieri, socoteau că ar fi bine să nu tărăgăneze măsurătoarea, că dacă vor apuca să-și ia ce li se cuvine, apoi degeaba se vor mai întoarce ciocoii, că oamenii nu vor da înapoi pământul nici morți. Toți aveau păreri cum ar trebui făcută împărțirea, ca să fie mai dreaptă, firește fiecare chibzuind că adevărat dreaptă nu poate fi decât cea care i-ar atribui lui lotul cel mai bun, și mai aproape de sat, și mai măricel. Când cineva spuse că și celelalte sate s-ar putea să ceară parte din moșie, a sărit toată lumea cu mare mânie, gata să-l ia la bătaie. Sărăcimea ar fi vrut să înlăture de la împărțeală pe cei care mai au pământ. Li se imputa că au alergat cu limba scoasă să cumpere Babaroaga și că s-au codit la revoluție, așteptând să le vie toate de-a gata. Se tocmeau așa între ei, fiindcă toți erau oameni mai slăbuți și nimeni nu avea autoritatea de a se impune ca conducător și a se face ascultat. Încerca el Toader Strâmbu să ridice glasul, dar oamenii nu-l luau în seamă când era vorba de o treabă așa de însemnată. El și Trifon erau buni la sfadă, unde trebuie numai gură și obrăznicie. Acum trebuiau oameni așezați, gospodari și cuminți, care știu să cântărească și să judece înțelept. Dacă popa Nicodim ar fi fost mai tânăr și mai sprinten, el ar fi fost chemat să facă dreptate, sau și mai bun învățătorul Dragoș, dacă nu l-ar fi închis boierii.

— Văd că nici Petrică n-a mai venit și doar se lăuda aseară că nici de odihnă nu mai vrea să audă până ce n-om avea dreptatea deplină! zise într-o vreme Ignat Cercel într-un grup mai mare. Dânsul ar fi bun la sfat, că-i dezgheţat, și ne-ar putea îndrepta pe calea cea bună!

— Apoi așa fac toți, că li-e frică!

— Ce face? sări Ignat. Lui Petrică?... Fugi, omule, ce băznești? Petrică se joacă cu trei ca tine și tu zici că i-e frică!

— Apoi atunci de ce șade acasă? Că uite, s-a făcut de amiazi!

— Ei, o fi având și el ale lui, ca orice om... Dar când a început Petrică o treabă, n-o lasă neisprăvită! Că și tatăl său, fie iertat, a fost om de frunte și de ispravă!

Tocmai în clipa aceea pică și Petre împreună cu Nicolae Dragoș. Petre s-a certat rău cu maică-sa, care n-a vrut să-l lase să mai iasă din casă și plângea și se jeluia că are să se nenorocească. Barem Nicolae a avut să ție piept și părinților, dar și cumnatei sale, cea mai înfricoșată, ca pe urma faptelor lui să nu pătimească Ionel al ei. Cei doi flăcăi s-au înțeles fără cuvinte. Și-au făcut socoteala în sine că de acuma nu mai pot da înapoi și deci trebuie să meargă până la capăt, orice s-ar mai întâmpla. Amândoi și-au dat seama, după ce s-au trezit puțin din beția mâniei, că ei vor ispăși mai crunt pentru faptele tuturor, dacă cumva se vor întoarce lucrurile iarăși cum au fost... De aceea, venind, au intrat pe la postul de jandarmi. Casa era pustie, ușile vraiște, obiectele răsturnate și răvășite. Ei sperau să găsească măcar câteva cartușe pentru armele luate de la jandarmi, ca să se poată apăra de va fi trebuință. N-au găsit. Nevasta plutonierului se zicea că s-a ascuns la cineva în sat, nimeni nu bănuia unde.

Cum se amestecară în mulțime, fură iar cuprinși de ameţeala obștească. Discuția asupra împărțirii moșiilor o reluară de la început. După multă vorbărie zadarnică, Petre hotărî:

— Asta nu e treabă de oameni ca noi, degeaba, că noi ne-om sfădi, și ne-om bate, și nu ne-om potrivi. Asta e treabă de ingineri! Să mai aşteptăm să se așeze lucrurile și să se facă pace și atunci stăpânirea o să trimită ingineri să facă împărțirea cum se cuvine, fiecăruia după dreptate, să măsoare și să taie tuturor cât le ajunge... Nu zic bine, oameni buni?

— Bine... așa e! încuviințară oamenii. Să ne trimită ingineri, că d-aia îi plătește stăpânirea!

— Apoi da, că inginerul, dacă nu-s boieri, împarte drept și cum scrie la carte! adăugă Ignat foarte mulțumit.

— Cu boierii am isprăvit! strigă Leonte Orbișor țanțoș. Nu ne mai trebuie boieri!

— Noi am isprăvit, Leonte, dar poate că n-au isprăvit ei? zise gros Nicolae Dragoș.

Atunci toți din toate părțile protestară că nu mai vor boieri și că mai curând mor până la unul decât să fie iarăși batjocoriți și asupriți.

— Apoi las' să vă vedem la treabă, că de gură știu că sunteți buni! făcu Petre.

4

În gara Pitești aștepta un alai întreg de proprietari și arendași refugiați. În fruntea lor se afla fostul prefect Boerescu care, având în vedere primejdia națională, a lăsat la o parte considerațiile de adversitate politică și s-a hotărât să dea în primire prefectura noului titular și mai ales să-l puie în curent cu situația. Mai mult, însă, decât motivele superioare, era la Boerescu amorul propriu, profund jignit de țăranii nerecunoscători, care-l făcea să-și calce pe inimă și să stea de vorbă cu urmașul său. Când el personal s-a ostenit de a cutreierat mai toate satele și i-a sfătuit și i-a dăscălit ca un părinte și ei, totuși, s-au dedat la ticăloșii cum a întors spatele – asta nu le-o putea ierta țăranilor. Unde să mai pui că netrebnicii nu s-au rușinat să incendieze și să devasteze chiar conacul lui de la Rociu...

Grigore Iuga făcu prezentările, căci Baloleanu, străin, nu cunoștea pe nimeni. Pe urmă el, cu Titu Herdelea, se retrase, ca să nu-l încurce în afacerile oficiale, înțeleși să se întâlnească diseară și să ia masa împreună.

Mulțimea de sinistrați înconjurase pe noul prefect și-l asalta cu tot felul de plângeri. Baloleanu asculta pe unii, compătimea pe alții, dar văzând că astfel nu se va putea urni din gară, strigă cu glas tremurat de emoția obligatorie:

— Domnilor, înțeleg durerea dumneavoastră și apreciez revolta firească ce fierbe în sufletul tuturor din cauza nelegiuirilor, ale căror victime sunteți! Am venit să iau măsurile de îndreptare și de represiune pe care le reclamă situația. Dați-mi deci un răgaz de câteva ore să mă orientez întâi, să iau cunoștință oficială de cele ce s-au petrecut în acest județ, iar pe urmă voi aviza. Vă rog să aveți încredere că vom face tot ce este posibil ca să vă alinăm măcar în parte suferințele!

La braț cu Boerescu își croi drum printre oamenii disperați și înfuriați. Numeroase glasuri lăcrimoase repetau același strigăt:

— Ne-au sărăcit tâlharii!...

Cel mai gălăgios și mai amărât era colonelul pensionar Ștefănescu, care-l petrecu până la trăsură, jelindu-se:

— Am rămas calic, domnule prefect!... Toată munca mea de patruzeci de ani e cenușă și ruină!... N-am avut nicio apărare. Și-au bătut joc de noi hoții cum au vrut... Numai viața mi-au lăsat-o, domnule prefect!

Grigore Iuga strânse în pripă multe mâini cunoscute și auzi crâmpeie de tânguiri. Era nerăbdător să afle ceva despre tatăl său și despre Amara, totuși nu cuteza să întrebe direct pe nimeni, dându-și seama pe de o parte că toți acești oameni sunt prea plini de suferințele lor și deci fără înțelegere pentru

suferința altora, dar mai ales de teama să nu se confirme presimțirile ce-l zbuciumau cu atât mai dureros, cu cât se apropia momentul când va trebui să descopere realitatea. Deodată îi răsună în spate un glas foarte cunoscut:

— Coane Grigoriță!... Coane Grigoriță!

— Ei, domnule Buruiană! Și dumneata pe aici? zise tânărul Iuga bucuros de întâlnire. Ce-i pe la noi? Spune, spune repede, că dumneata nu se poate să nu știi!

Cosma Buruiană nu voia să-i mărturisească numaidecât că el a fugit înainte de a se fi întâmplat ceva. Mai plângător ca de obicei, răspunse totuși:

— Păcatele noastre, coane Grigoriță! Pârjol și prăpăd!... Uitați-vă, așa am scăpat, cum mă vedeți! Când vă spuneam eu că țăranii noștri sunt câini, dumneavoastră mă batjocoreați și nu credeați... Și iată, nicăiri n-au fost mai multe blestemății ca la Amara! Acolo e cuibul revoluției și de acolo au pornit toate!... Ce să vă mai spun, nenorocire mare! Și încă eu tot mulțumesc lui Dumnezeu că mi-am salvat cel puțin viața și familia, că dacă ascultam pe conu Miron, cine știe ce aș fi pătimit. Dar eu, prudent cum mă știți, n-am mai așteptat să izbucnească focul și m-am încărcat cu familia în trăsură și mână, și mână!

— Dar tata a rămas pe loc, ori...? insistă Grigore.

— De, coane Grigoriță, eu, drept să vă spun, acolo l-am lăsat! zise arendașul cu o ezitare. Că dumnealui, îl știți dumneavoastră...

— Ei, și ce anume s-a întâmplat la noi? urmă tânărul Iuga mai nerăbdător.

— Pe aici se vorbesc multe, coane Grigoriță, reluă Cosma Buruiană mai încurajat. Dar nu poate să știe nimeni adevărul, că de miercuri noaptea s-a întrerupt legătura telefonică și nu se poate comunica deloc cu comuna. Ce veşti umblă sunt aduse din gură în gură, încât nu știi ce să alegi. Bine însă nu poate să fie, coane Grigoriță. Și stricăciuni trebuie să fi făcut multe oamenii noștri, că sunt capabili de orice. Așa ieri dimineața mă întâlnii cu judecătorul de la Costești. Ce mi-a povestit, m-am crucit. A venit în tren cu un avocat de la București care a fost cu coniţa Nadina la Lespezi pentru vânzarea Babaroagei. Poate că-l și cunoașteți? Ei, câte a îndurat bietul om, ți se face părul măciucă. Numai ca prin urechile acului a scăpat de la moarte alergând peste câmpuri de la Gliganu până la Costești unde a ajuns într-un hal fără hal. N-aș fi crezut totuși, dacă azi nu mă întâlneam cu Platamonu, care...

Buruiană povesti cu multe înfloriturі pățaniile lui Platamonu, ca astfel să evite a-i spune ce se vorbea prin oraș despre Miron Iuga și Nadina. Ieșiră din gară și o luară pe jos pe bulevard, spre oraș. Din urmă îi ajunse grăbit colonelul Ștefănescu, care căuta pe Grigore, fiindcă-l văzuse în tovărășia noului prefect. Îl și rugă îndată să-i mijlocească o întrevedere cu prefectul,

căruia voia să-i ceară un detașament de soldați, dacă se poate și tunuri, ca să-și recucerească averea și să pedepsească pe bandiții care l-au izgonit și l-au prădat. Apoi, după ce își zugrăvi în toate amănuntele suferințele fără margini, spuse lui Grigore, fără niciun înconjur, că pe aici se zvonește că Miron Iuga ar fi fost măcelărit de țărani, adăugând totuși că el nu crede să fie adevărat, fiindcă tâlharii au săvârșit toate blestemățiile, ce-i drept, dar sânge n-au vărsat. La fel umblă vorba că ar fi omorât-o și pe Nadina, după ce în prealabil ar fi fost necinstită de o ceată de netrebnici. Știrile acestea trebuiesc primite cu multă rezervă. Trecând din om în om, toate se deformează și se exagerează.

— Nu e nevoie de exagerări când adevărul adevărat e mai mult decât îngrozitor! urmă colonelul. Parcă trebuie să te omoare, ca să te nefericească? Iacă eu, dacă nu m-aș fi gândit la bietele fete, care rămâneau singure în lume, m-aș fi luat de piept cu bestiile...

Reluă povestea suferințelor sale, întrerupt des de Cosma Buruiană, care încerca să-și istorisească din nou pe ale sale. Grigore Iuga nu-i mai auzea. Pricepuse suficient chiar din ezitările lui Buruiană. Adaosurile colonelului, prin brutalitatea lor cazonă, mai mult l-au indispus decât l-au impresionat. Din fericire la grădina publică reuși să scape de amândoi. Titu Herdelea numai atunci îndrăzni să-l consoleze fără convingere:

— Poate totuși să nu fie adevărat tot ce...

— E adevărat, dragă prietene, zise Grigore abătut. Am presimțit că are să se întâmple nenorocirea de când am fost deunăzi la Amara. Regret numai că atunci n-am rămas acasă, chiar împotriva voinței tatii. Dacă eram eu, poate n-ar fi ajuns aci lucrurile!

Între timp, Baloleanu sosi la prefectură, unde aștepta alt grup de refugiați de la țară. Boerescu îi prezentă câțiva funcționari și pe urmă, cu harta județului pe birou, îi indică localitățile răzvrătite și-i predă dosarul cu rapoartele despre tulburări, neuitând să-i atragă atenția că până și conacul lui a fost devastat. După mulțumiri și diverse mici amabilități avocățești, Baloleanu se cotorosi de dânsul, înțelegând că își pierde vremea zadarnic. Și nu voia să piardă niciun minut. Avea ambiția să dovedească șefului că a fost bine inspirat când a făcut apel la Baloleanu.

Convocă imediat pe primul-procuror, pe căpitanul de jandarmi și pe comandantul trupelor din regiunea Pitești, precum și pe președintele tribunalului, mai mult, însă, ca un gest de deferență pentru justiție. Până la sosirea lor, studie dosarul cu rapoartele și harta județului.

— Domnilor, în maximum trei zile vreau să avem ordine, liniște și pace în județ! declară dânsul grav și solemn către cei patru șefi de autorități, în cabinetul său.

Le ținu un mic discurs patriotic vibrant și energic. Făcu impresie. Primul-

procuror, Toma Grecescu, slăbuț, spân și placid, se uita cu admirație la figura plină și impozantă a prefectului, care răspândea atâta siguranță. Căpitanul de jandarmi Corbuleanu aproba din cap fiecare cuvânt al noului său șef. Președintele tribunalului Manole Obogeanu, bătrân, zgârcit, îmbrăcat prost, se simțea străin la consfătuirea aceasta, dar având și el o mică proprietate prin apropiere și fiindu-i frică să nu i-o devasteze țăranii, era bucuros să cunoască măsurile de protecție pe care le prepară noul guvern. Numai generalul Dadarlat, obișnuit cu familiarismul lui Boerescu, a încercat să întrerupă de două ori și s-a pomenit admonestat foarte fin, dar categoric.

— Acuma aveți dumneavoastră cuvântul, domnule general, căci eu am terminat! făcu Baloleanu cu un surâs ironic, drept încheiere.

Generalul voise numai să arate că și el a fost păgubit de rebeli. Acuma mai observă, tușind viguros, că, după părerea lui, trebuie procedat cu ultima energie, altfel focul va cuprinde și părțile unde țăranii încă nu s-au mișcat.

— Tocmai de aceea am fost trimis în acest loc de grea răspundere! zise prefectul cu gravitate.

După ce află de la Corbuleanu că în satele răzvrătite jandarmii au fost bătuți și alungați pentru că erau puțini și n-au avut voie să facă uz de arme, Baloleanu întrebă pe generalul Dadarlat dacă trupele de sub ordinele lui sunt sigure pentru orice eventualitate.

— Domnule prefect, trupa totdeauna execută ordinele! răspunse generalul cu mândrie.

— Evident, nu m-am îndoit de trupe, zise Baloleanu, puțin încurcat. Nu m-ați înțeles exact. Am vrut să spun dacă soldații, mai ales rezerviștii, sunt siguri? Căci, poate știți, pe-alocuri au fost mici defecțiuni și n-aș dori să avem și noi surprize.

— Nu, nu, domnule prefect, eu garantez pentru oamenii mei! repetă generalul.

— În orice caz, spre a evita orice eventuale ezitări, vă rog să luați măsuri, domnule general, ca în detașamentele desemnate pentru represiune să nu fie înglobați soldați din regiunea tulburată! zise prefectul cu mai multă gravitate.

Pe urmă discutară puțin itinerariul expediției de pacificare. Baloleanu hotărî ca un detașament de o mie de oameni cu șase tunuri să fie mâine, duminică, la ora opt dimineață lângă gara Costești, unde va sosi și dânsul cu reprezentanții parchetului.

— Orice rezistență va fi imediat reprimată cu forța armată, firește, după somațiile legale! sfârși marțial Baloleanu.

— Ce ne facem, domnule prefect, dacă în spatele trupei se ridică din nou satele? zise generalul Dadarlat, care ținea negreșit să dovedească tuturor că

are idei și e circumspect, ca orice bun comandant.

— Satele acelea vor fi complet rase cu tunul, domnule general! făcu prefectul ridicând semeț capul și scoțând înainte burta.

— Așa da, perfect! recunoscu Dadarlat.

Până seara apoi Baloleanu primi pe moșierii sinistrați care se văitau mai vehement și reclamau despăgubiri imediate sau cel puțin ajutoare bănești substanțiale ca să nu moară de foame pe trotuarele orașului. Cei mai mulți cereau trupe speciale, să-i însoțească la moșiile lor și să-i păzească de furia țăranilor, pe când alții doreau neapărat tunuri spre a distruge pe cei care le-au distrus averea. Prefectul le oferi tuturor multe promisiuni bune, scuzându-se că deocamdată nu se poate ocupa de doleanțele lor, prima sa grijă fiind restabilirea ordinii. Îi asigură că vor fi despăgubiți și-i invită să depună cererile respective cu specificarea detailată a stricăciunilor suferite.

De-abia pe la nouă se întâlni cu Grigore Iuga și cu Titu, la restaurant. Deoarece aflase de la Boerescu despre Miron, prefectul îmbrățișă patetic pe tânărul Iuga:

— Nu-ți închipui cât m-ar durea, dacă ar fi adevărat, dragă Grigoriță! Dar să sperăm că providența va fi fost mai îndurătoare!

Mâncă și bău cu mare poftă, uitând că se balonează, sporovăind necontenit și mai ales lăudându-se cu dispozițiile ingenioase ce le-a luat. Găsi un prilej să le explice că mâine îi primește bucuros și pe ei să-l însoțească la Costești, dar mai departe, cu regret, n-ar putea, pentru că intră în exercițiul dureroasei funcțiuni pe teren unde persoanele neoficiale nu pot fi admise.

— Cu toate astea, chiar fără permisiunea ta, eu te voi urma la o distanță oarecare! zise Grigore Iuga ferm. Pentru mine e o datorie, Alexandre!

— Negreșit, nici nu încape discuție! reveni prefectul cu elan. Să nu crezi că eu nu înțeleg starea ta, iubitule! Am vrut numai să spun că în mod oficial!...

— Dacă oficialitatea n-a fost în stare să oprească nenorocirea, măcar piedici să nu-mi puie! zise Grigore cu imputare.

— Evident, dar evident! făcu Baloleanu împăciuitor și, căutând să schimbe vorba, urmă mai volubil: De altfel, să vezi, am dat ordine foarte severe ca...

5

Duminică dimineața se răspândi vestea în Amara că vine armata. Niște cărăuși din alte sate, mai devale, întorcându-se spre Pitești, au întâlnit pe drum sumedenie de soldați și tunuri, iar un ofițer călare i-ar fi și înjurat de mamă și că „vă arăt eu vouă revoluție“. Alți oameni, sosiți din comunele de sus, povestiră că împrejurul Costeștilor e armată câtă frunză și iarbă, gata să pornească încoace, să aducă înapoi pe boieri, dacă cumva n-o fi și pornit...

Amara începu să clocotească. Întâi știrea, făcând ocolul satului, stârni curiozitatea. Țăranii și-o împărtășeau cu mirare și nedumerire, clătinând din cap și întrebându-se din ochi. Pe urmă, pe măsură ce se convingeau că trebuie să fie adevărată, mirarea se transformă în uimire:

— Dar ei nu știu porunca lui vodă?... Ori nici ei nu vor să asculte poruncile și s-au dat de partea ciocoilor?

Și încetul cu încetul satul fu cuprins de indignare și de mânie.

În bătătura cârciumii se strânse repede o mulțime de oameni și femei. Toți vorbeau răstit și pe toate fețele era incrustată o desperare aprigă. Întrebările se ciocneau într-un vârtej:

— De ce mai vine armata?... Să ne omoare pe noi?... Ce le-am făcut noi lor?... Câini suntem ori oameni, de nu ne lasă să trăim?... Nu ne-au asuprit destul boierii?

Porneau răspunsuri de ici-colo, mai sfioase la început, apoi îndrăznețe și răcnite:

— Să vie și armata, că noi tot nu ne lăsăm!... Mai bine murim cu toții, ca să scăpăm de toate!... Nu ni-e frică nouă de armată!... Cu furcile o să-i alungăm, dacă vin asupra noastră!... Nu mai răbdăm, fraților!... Puneți mâna pe topoare!...

Femeile țipau mai vârtos ca bărbații. Anghelina lui Nistor Mucenicu, atât de amărâtă și de plângăreață, cu copilașul în brațe, zbiera ca o năucă, cu ochii ieșiți din orbite:

— Mi-au ucis bărbatul în regimentele lor și tot nu le ajunge, mânca-i-ar câinii! Mânca-i-ar toate relele și boalele! Arde-i-ar focul iadului cum mi-au ars mie inima!...

Cârciumarul Busuioc, ieșit în fața prăvăliei, cu o figură satisfăcută, ascultând un răstimp gălăgia, n-avu de lucru și zise în chip de mustrare:

— De, măi oameni, n-ați ascultat pe cine vă învăța să vă astâmpărați ș-acu...

Parcă i-ar fi atins cu un sfârc de bici, țăranii se năpustiră asupra lui cu sete, bucuroși că pot să-și mai răcorească puțin sufletul. Cu chiu, cu vai

Busuioc reuși să se refugieze în prăvălie și de acolo în casă. Cârciuma fu invadată. Unii spărgeau și sfărâmau ce se nimerea, alții se repezeau la sticlele cu băuturi.

Iureșul ținu însă numai câteva minute. Afară sosi Petre cu un pâlc de bărbați mai tineri și flăcăi.

— Vine Petrică!... A venit Petrică!... Uite-l pe Petrică! Stați, c-a picat Petrică!

— Da ce-i, oameni buni? întrebă dânsul, văzând vălmășeala în cârciumă. Ce-a mai făcut nea Cristache, de v-ați apucat să-l jecmăniți ca pe-un ciocoi?

În vreme ce unii ocărau pe cârciumar, alții se frământau să-i vestească apropierea armatei, care cu spaimă, care cu mânie și toți cu priviri întrebătoare, ca și când de răspunsul lui ar fi atârnat soarta tuturor. Ignat Cercel vorbi mai jalnic:

— Acu ce-i de făcut, Petrică?... Învață-ne tu, să știm cum să ne purtăm fiecare!

Petre scrută cu ochii lui aprinși mulțimea care-l înconjura. Pe fața-i osoasă, mușchii jucau sub pielea oacheșă întinsă și lucitoare.

Și deodată gura i se strâmbă într-un râs larg și plin de dispreț:

— Apoi dacă vi-e frică de armată, de ce n-ați stat mulcom?... Nu trebuia să vă sculați asupra boierilor dac-ați crezut că boierii or sta cu mâinile în buzunar și ne-or lăsa pe noi să le luăm moșiile, ba să-i și cotonogim ici-colo! Pământ de pomană nu se află nicăiri! Ori îl plătești cu bani, ori cu altceva, dar fără plată nu se poate!

— Nu ni-e frică nouă nici de armată, în zadar ne batjocorești! mormăi Ignat cu glasu-i plângăreț. Dar dacă vine, trebuie să știm ce facem!

— Nici n-ar trebui să ne fie frică, urmă Petre, că armata vine numai să ne sperie!

— Așa-i, Petrică! strigă Toader Strâmbu mânios. N-au voie să ridice armele asupra noastră, că și noi am fost soldați și știm!

Iar Nicolae Dragoș, ca fost sergent, adăugă că, chiar dacă ar comanda foc ofițerii, soldații nu vor trage în oameni, ci în vânt, ba s-ar putea să nici nu mai asculte comenzile și să treacă unde sunt frații și părinții lor.

— Bine-ar fi să fie cum ziceți voi! făcu Serafim Mogoș necrezător. Numai că în nădejdea asta să nu ne lăsăm, că peste câteva ceasuri, de nu și mai curând, ne-om pomeni în sat cu companiile și cu jandarmii ș-apoi atunci să vedeți bătăi și schingiuiri!

Recunoscu și Petre că Serafim are dreptate. Soldații nu vor trage în oameni, dar vor aduce înapoi pe jandarmi și pe boieri.

— Nu, nu!... Nu putem răbda să intre peste noi armata! strigă Petre. N-are ce să caute armata în satul nostru!... Nu ne trebuie aici armata!... Să stea la orașe, să păzească pe boieri, că noi ne păzim și singuri!

Strigând, se înflăcăra și se înfuria, ca și când s-ar fi sfădit cu dușmani nevăzuți. Țăranii, împrejur, gâfâind încă de ostenelile din cârciumă, răcneau când și când, ca să-și dovedească puterile și curajul. Cei care nimeriseră la băuturi nu se mai urneau din cârciumă și horeau cu foc un cântec vitejesc, înjurând pe Busuioc sau pe ciocoi.

— Toată lumea, cu mic, cu mare, să iasă în capul satului! porunci Petre, ascuțit și sec, ca la armată.

Trebui să explice de mai multe ori că nimeni să nu vie cu mâna goală, ci fiecare să se înarmeze cu ce poate, măcar cu o furcă de fier.

— Apoi de-acuma ce-o vrea Dumnezeu! murmură Petre, închinându-se.

6

— Dragă Grigoriță, acuma ne despărțim, zise Baloleanu în clipa când trenul intra în gara Costești. Dacă vrei să asculți sfatul meu, tu oprește-te și așteaptă aici un cuvânt de la mine. Sper că până diseară vom reuși să pacificăm satele, inclusiv Amara voastră. Atunci vei putea merge fără primejdii. Așa, dragul meu! Vasăzică, la revedere!... La revedere, domnule Herdelea!

Le strânse mâinile foarte mișcat. Fața lui durdulie era palidă. Emoția îi schimbase vocea. Coborî pe peron grav, aproape întunecat. Maiorul Tănăsescu, comandantul trupelor, mustăcios și sprâncenos, cu privirea tăioasă și glasul aspru, se prezentă raportând că, conform ordinelor primite atât direct de la generalul Dadarlat, comandantul diviziei, cât și de la comandantul regimentului său, se pune la dispoziția prefectului.

— Ce trupe aveți, domnule maior? întrebă Baloleanu.

— Un batalion cu efectiv de război și o baterie cu șase tunuri! zise ofițerul.

Prefectul mulțumi rece și se uită împrejur. În afară de câțiva ofițeri, un grup compact de refugiați ocupa și aici peronul. Socotind că este în interesul popularității sale personale și a partidului său, se apropie de ei:

— Domnilor, am venit să restabilim ordinea și vom restabili-o fără întârziere! Aveți deci toată încrederea și ajutați-mă și dumneavoastră prin puțină răbdare!

Colonelul pensionar Ștefănescu, sosit cu același tren, nu se ostoi până ce nu mai șopti comandantului trupelor să nu cumva să-l uite, fiindcă într-însul și-a pus toată nădejdea. Dumnezeu și norocul lui au făcut ca tocmai Tănăsescu să fie însărcinat cu conducerea detașamentului mixt, vechiul camarad în familia căruia se adăposteau azi fetele de frica țăranilor și unde s-a retras și dânsul când a fost izgonit.

Prefectul Baloleanu trecu apoi repede la primărie, urmat de membrii parchetului și comandantul trupelor. Administratorul de plasă îi comunică toate informațiile ce le avea asupra situației din comunele răsculate. Nu erau deloc îmbucurătoare, mai ales că prevedeau o rezistență dârză din partea țăranilor. Știrile veneau negreșit de la oamenii care au fugit sau au fost fugăriți din sate, răspândind spaimă și groază de puterea, îndărătnicia și sălbăticia răzvrătiților. Totuși Baloleanu, oricât îi tremura sufletul, își păstra aparența de liniște și hotărâre:

— În orice caz, noi vom proceda fără pripire și fără ură! Noi aducem pacea pentru cei pașnici. Față de ceilalți avem constrângerea. Nu dorim

vărsare de sânge, dar nu vom șovăi a întrebuința arma unde va fi nevoie. Acestea sunt normele generale, domnule maior și domnilor procurori!

Apoi, cu harta județului pe masă, repetă itinerariul pe care-l discutase aseară la prefectură în Pitești. Decisese ca el cu primul-procuror să meargă, într-o trăsură, în fruntea coloanei. Maiorul îi atrase atenția că ar fi periculos și-l rugă să-i permită să întrebuințeze prescripțiile militare în privința înaintării. Baloleanu își dădu seama că era să-și rișteviața și acceptă propunerea comandantului ca o patrulă puternică, în frunte cu un ofițer, să recunoască întâi satele și să impună respectul ordinii...

În acest timp, Grigore Iuga, rămas în gară cu tânărul Herdelea, fu înconjurat de diferiți cunoscuți care se îmbulzeau, cu mutre de circumstanță, să-i exprime condoleanțele lor sincere. Grigore dădu cu ochii de Isbășescu:

— Vino-ncoace, vino, domnule, să aflu în sfârșit și eu ce-a fost!

— Să trăiți, coane Grigoriță! făcu contabilul zăpăcit. Să mă iertați că n-am îndrăznit... De altfel mai sunt pe aici și alții de la noi, care numai Dumnezeu știe cum au scăpat din ghearele tâlharilor!

Grigore nu observase pe plutonierul Boiangiu și nici pe perceptorul Bârzotescu, deși se găseau împreună cu Isbășescu. În mai puțin de douăzeci și patru de ore primise atâtea vești dureroase, că sufletu-i era complet răscolit. Și totuși în fond nu știa nimic precis. Toate informațiile le auzise de la oameni care și ei numai le auziseră. Nesiguranța îl chinuia mai mult decât dacă ar fi cunoscut adevărul, oricât de crud. Nerăbdarea lui de a ajunge grabnic la Amara îl tortura mai cu seamă din dorința de a dobândi certitudinea. Avea convingerea că odată cu certitudinea va veni și liniștea sufletească.

Plecară cu toții și pe drum trebuiră să-i povestească pe rând fiecare ce știa. Bârzotescu îl plictisi cu peripețiile fugii sale. Îl și întrerupse. Boiangiu se plânse întâi că i-a rămas nevasta în mijlocul țăranilor. Cât l-a rugat ea mereu să o ducă undeva! Dacă o fi pățit ceva, va avea-o pe conștiință până la moarte... Pe urmă spuse cum l-au dezarmat și fugărit rebelii. Firește, ca să nu iasă coborât, își ticluise o versiune oarecum eroică: îndată ce a izbucnit focul la Ruginoasa, a alergat, a luat măsuri pentru localizarea incendiului, cum scrie la regulament. Din nenorocire a întâmpinat rea-voință din partea țăranilor pe de o parte, iar de altă parte a lipsit apa, așa că nu s-a putut salva nimic. Dar cel puțin a putut să descopere urmele răufăcătorilor care au pus focul. Dimineața a raportat boierului Miron, care a poruncit să închidă ochii, ca să nu ațâțe mai rău pe țărani. N-a apucat nici să răsufle bine că i-a venit vestea că și la Lespezi s-a pus foc, ba s-ar fi săvârșit și răutăți mai mari.

Și apoi, numaidecât, că arde conacul domnului Cosma. Atunci, fără zăbavă, a ieșit să facă ordine, chiar de-ar trebui să verse sânge. Era clar că

hoții lucrau după un plan și că este la mijloc un complot în toată regula. Aproape de cârciumă a întâlnit o îngrămădire de săteni care păreau liniștiți și pașnici. A pătruns în mulțime și...

Grigore Iuga ascultă până-și isprăvi povestea. Afla cel puțin începutul tulburării. De la Isbășescu avea să afle restul. De altminteri vestea uciderii lui Miron Iuga de la Isbășescu a aflat-o lumea. De ieri, de pe la ora zece, când a sosit, îmbrăcat țărănește, în târgușorul Costești, a fost eroul zilei. A trebuit să istorisească cel puțin de douăzeci de ori tuturor domnilor din Costești ororile petrecute la Amara. Administratorul plasei a telefonat știrea imediat oficial prefecturii, îngrozind pe demisionarul Boerescu, de la care a cunoscut-o curând tot orașul. Primarul i-a oferit ospitalitate chiar în familia sa și i-a făcut rost de la judecătorul supleant de un costum de haine nemțești pe care însă Isbășescu, spre a-și păstra cât mai mult aureola de martir, nu le-a îmbrăcat decât azi-dimineață.

— Povestea mea e mai lungă, coane Grigoriță! zise contabilul cu glas jalnic potrivit împrejurării. Dacă vreți să mă ascultați, ar fi mai bine să vă osteniți până la gazda mea, la primarul târgului, că suntem aproape, să vă spun toate din fir în păr!... O, Doamne! Prin câte am trecut și ce-am văzut, parcă nici mie nu-mi vine a crede că s-au întâmplat aievea! Și barem eu am scăpat cu viață, slavă Domnului, pe când sărmanul conu Miron, Dumnezeu să-l ierte...

— A murit? făcu Grigore sugrumat.

— L-au ucis tâlharii...

— Când?... De mult?

— Alaltăieri, vineri, spre seară! răspunse Isbășescu.

— Aidem la gazda dumitale să-mi spui tot! murmură Grigore cu glas bolnav.

*

Conferința prefectului cu militarii și procurorii se prelungi. Baloleanu avea obiceiul să repete de zece ori o explicație în toate amănuntele, ca să fie sigur că a fost înțeles bine. Făcea el aceasta acasă, în cancelaria lui, cu secretarul, pentru mici lucruri de procedură, dar azi când e vorba de niște hotărâri atât de grave, de care poate să depindă viața lui sau soarta țării! În sfârșit, socotind că s-au lămurit deplin, rosti sacramental și într-o atitudine eroică:

— Și acuma, domnilor, înainte la datorie!

Deși trăsura în care luase loc el cu primul-procuror era precedată de o companie de soldați cu armele încărcate și cartușierele pline de gloanțe, Baloleanu își simțea inima sfârâind. Îi veni în minte Melania, plânsă și îngrijorată, cum a lăsat-o pe peronul Gării de Nord. Măcar de n-ar fi o

prevestire! Cu țăranii ăștia, cuprinși de nebunie colectivă, nu poți fi sigur de nimic. Sunt așa de mulți, că nicio armată nu i-ar putea stăpâni. Ce-ar fi să se pomenească înconjurați și atacați din toate părțile de câteva mii de disperați?

În realitate nici în armată nu poți pune absolută încredere când pornești împotriva țăranilor; în orice moment te poți aștepta să te măcelărească propriii tăi soldați.

— Domnule prim-procuror, cum îți explici dumneata că tocmai în acest județ frumos dezordinile au luat niște proporții atât de întristătoare? întrebă deodată Baloleanu ca să-și risipească gândurile negre și să-și alimenteze curajul.

Toma Grecescu nu făcea teorii sociologice decât rareori, în rechizitoriile de la jurați, când era silit să combată pe vreun apărător mai pretențios. Firește, atunci se pregătea. Întrebarea prefectului îl zăpăci. El n-a avut răgazul să mediteze asupra cauzelor răscoalei actuale. În timpul liber se distra și dânsul, ca toată lumea bună pitești eană, la vreo partidă de pocher. Răspunse tatonând:

— A fost o relaxare generală a spiritului de ordine și de autoritate, domnule prefect. Nu știu cum și de ce, fiindcă nu intră în atribuțiile mele asemenea cercetări, dar parcă în ultimul timp a slăbit disciplina socială cam pretutindeni. La țăran, ca la toți primitivii, reacțiunea se manifestă fatal în explozii de sălbăticie...

Maiorul Tănăsescu, încălecând un roib impozant, plecase în trap leneș înaintea grosului coloanei și chiar a avangardei, pe urmele patrulei de recunoaștere. Baloleanu îl văzu venind înapoi într-un galop furtunos. Se cutremură. În aceeași direcție se zărea conturul unui sat. Puse mâna pe brațul procurorului, să-i oprească sforțarea intelectuală:

— Un moment... Ce s-o fi întâmplat oare, de gonește așa maiorul?

Tănăsescu se grăbea doar să-i anunțe că satul Vlăduța e liniștit. Au dat foc conacului și au prădat, adevărat, dar acum oamenii s-au dezmeticit și cer iertare. Pentru a se evita orice poftă de eventuală reizbucnire a dezordinii, va lăsa în sat o secție de soldați sub comanda unui ofițer.

— Perfect, domnule maior! Mulțumesc! zise Baloleanu ușurat.

În uliță, în fața ruinelor conacului, era adunat tot satul. Când sosi trăsura cu prefectul, maiorul Tănăsescu, care galopase iar înainte, strigă:

— În genunchi, hoților, că vă fac piftie!

Toată lumea căzu la pământ. Baloleanu, recunoscător maiorului pentru energia ce o desfășură, coborî din trăsură și se apropie de mulțimea prosternată, strigând și el, dar cu o milă oficială în voce:

— Ce-ați făcut, nenorociților!

— Iertați-ne, dom'le prefect!... Fie-vă milă! gângăviră sute de guri

plângătoare.

— Vă pare rău de ce-aţi făcut? continuă prefectul.

— Păcatele noastre!... Milă şi îndurare! plânse corul în genunchi.

După ce le puse în vedere că vor trebui să plătească toate pagubele până la un ban şi că cei ce se vor dovedi vinovaţi vor suferi asprimea legii, le citi manifestul guvernului, însoţindu-l cu multe explicaţii. Peste vorbele lui, promiţătoare şi iertătoare, maiorul adăugă o cruce:

— Cine va mai face vreo nelegiuire, oricât de mică, sau nu va asculta o poruncă, va fi imediat împuşcat fără judecată. Nimeni n-are voie să iasă din sat fără voia ofiţerului care rămâne aici cu trupa!

Ordonă apoi sublocotenentului să stea la dispoziţia colonelului Ştefănescu, care are să sosească în curând, şi să-i dea tot concursul său şi al trupei.

Prefectul era foarte mulţumit. Aşa-l voise şi el pe comandantul trupelor. Dacă se va menţine până la capăt, se gândea să-l propună pentru decoraţie. El, ca civil şi reprezentant politic al guvernului, trebuie să fie mai indulgent. Guvernul are nevoie de simpatiile cetăţenilor şi chiar ale ţăranilor. Armatei i-e indiferentă simpatia oricui. Toată lumea e obligată să o iubească. Cine n-o iubeşte sau se ridică contra ei, mănâncă puşcărie. Ce bine-ar fi dacă şi guvernul ar putea impune poporului o iubire perpetuă!

În satul Ioneşti, următorul, prefectul ţinu o cuvântare mai caldă, fiindcă nu fusese nicio dezordine, adevărat că nici conac boieresc nu se găsea.

Îndată ce ieşi coloana din Ioneşti, maiorul Tănăsescu trecu la compania din urmă să dea ultimele dispoziţii căpitanului însărcinat cu pacificarea satelor de pe malul drept al Teleormanului până la Izvoru. Într-o brişcă, un procuror cu administratorul de plasă reprezentau autoritatea civilă...

În Babaroaga un pluton, comandat de un locotenent, fu detaşat pe linia Gliganu-Lespezi ca flanc-gardă. Având informaţii că în Gliganu dezordinile au fost mai grave, locotenentul urma să-şi ia toate măsurile de precauţie. Dacă va fi nevoie, va rămânea cu plutonul întreg să ţie ocupat satul, trimiţând o simplă patrulă la Lespezi, locul de raliere, pentru a raporta despre situaţie.

Coloana principală continuă calea spre Bârlogu pe drumul mai puţin umblat de care. În Bârlogu, prefectul fu agreabil surprins văzând mai în fiecare poartă câte o bucată de pânză albă, atârnată ca o închipuire de steag al păcii.

— Ei da, asta e comună de omenie! declară Baloleanu, aflând că nu s-a întâmplat nimic rău şi că modestul conac, nelocuit şi servind doar ca magazie, a rămas neatins.

Un grup de ţărani aştepta la primărie sosirea armatei. După ce îi lăudă că au fost cuminţi, prefectul le spuse patetic că şi guvernul are grijă de nevoile

lor și a hotărât să facă toate înlesnirile celor ce s-au purtat bine și să-i ajute în toate. Iar ca o dovadă a solicitudinii guvernului, citi rar și cu glas muiat în emoție manifestul cu reformele, lămurind pe graiul poporului ceea ce i se părea mai puțin lămurit. Țăranii ascultară cu capetele goale, cu frunțile încrețite, cu priviri ciudate și nedumerite.

— Rămâneți sănătoși, oameni buni, și să nu vă abateți nici în viitor de pe calea cea dreaptă! strigă Baloleanu sfârșind și urcându-se în trăsură.

Până la Lespezi, o jumătate de oră, nu mai conteni a scoate în valoare meritele acestor bravi săteni care, în mijlocul furiei incendiare ce a cuprins toată regiunea, au avut tăria sufletească să păstreze ordinea. Primul-procuror Grecescu își permise să observe, bazat pe vechea sa experiență în materie penală, că ar fi mai practic să întreprindă imediat, în satele prin care trec, câte o cercetare sumară, să afle pe agitatorii și răufăcătorii principali și să-i aresteze, ca astfel să împiedice mai sigur reînceperea dezordinilor.

— Evident, din punct de vedere procedural așa ar fi! zise prefectul foarte volubil. Dar trebuie să ținem seama și de factorul politic, domnul meu! Dezordinile s-au generalizat prea mult și spiritele sunt prea înfierbântate. Primul scop trebuie să ne fie o pacificare a spiritelor. Țăranii să se liniștească fără teama unor represiuni care i-ar putea exaspera și care deci ar agrava situația. Vinovații vor fi pedepsiți, negreșit, exemplar, dar după ce vom asigura o destindere generală. Pe urmă va începe și opera justiției, care va aplica sancțiuni necruțătoare spre a evita în viitor repetarea unor astfel de nenorociri naționale!

În Lespezi, la marginea comunei, maiorul Tănăsescu raportă clocotind de indignare:

— Domnule prefect, aici e un sat de criminali! Aici s-au comis omoruri!... Aici trebuie să...

— Calm, calm, domnule maior! zise Baloleanu speriat. Sarcina noastră e prea dureroasă și tocmai de aceea trebuie să ne păstrăm sângele rece.

Bombănind și scrâșnind înjurături, maiorul conduse pe Baloleanu direct la biserică. Un preot tinerel și spân, în odăjdii, aștepta în poartă, cu o față onctuoasă și îngrozită, căci, adineaori, maiorul Tănăsescu îl înjurase și-i făgăduise că-l va împușca.

— Domnule prefect, noi am fost neputincioși să împiedecăm ce... îngână preotul cu o plecăciune umilă.

— Dă-te la o parte, banditule! sâsâi maiorul, înlăturându-l cu cotul din ușă.

Lângă altar, pe un catafalc improvizat, acoperit cu un giulgiu, zăcea cadavrul Nadinei. Maiorul ridică un colț, dezvăluind figura învinețită și scofâlcită. Baloleanu întoarse privirea, bâlbâind:

— O, bestiile, bestiile!... Sărmana femeie!

Ieşi repede afară. În nări îi stăruia un miros necăcios şi atât de răscolitor, de parcă-i întorcea stomacul pe dos. Îşi umplu plămânii de câteva ori cu aer proaspăt, gâfâind cuvinte de revoltă, până ce dădu cu ochii de tânărul preot care rămăsese înlemnit lângă intrarea bisericii.

— Bine, părinte, cum aţi putut îngădui asemenea nelegiuire?... Bietul Grigoriţă! Are să fie zdrobit când...

Preotul se scuză plângător. Toate s-au petrecut aşa de năprasnic, că nici el, nici nimeni n-a putut interveni. Ulterior a aflat şi dânsul că nişte oameni din Amara ar fi fost aţâţătorii relelor şi le-ar fi săvârşit chiar pe cele mai mari. El îi ştia pe toţi vinovaţii, cum îi ştia tot satul, dar nu îndrăznea să-i divulge de frică să nu-şi facă traiul imposibil în Lespezi. Povesti prefectului cum a salvat Matei Dulmanu cadavrul cucoanei când norodul a pus foc conacului, cum apoi dânsul l-a aşezat în biserică, aproape de altar, ca nu cumva vreun smintit să-l pângărească în vreun fel, ceea ce s-ar fi putut întâmpla în zilele acestea de răsturnări fără seamăn. În sfârşit mai spuse cum a adăpostit el şi a ascuns, cu multe riscuri, în propria casă, pe şoferul neamţ, rănit şi ameninţat a fi masacrat de mulţimea pornită pe răzbunări...

— Destul! strigă Baloleanu înfuriat. Vom lua la timp măsurile cuvenite! Până atunci... Unde este primarul comunei?

— Noi n-avem primar în sat, fiindcă ţinem de Amara...

Pe Baloleanu nu-l mai interesa răspunsul preotului. Se întoarse spre primul-procuror şi-i vorbi despre Nadina şi Grigore, plângându-i pe amândoi deopotrivă.

— Şi totuşi trebuie să ne păstrăm calmul, să ne stăpânim! oftă dânsul întristat şi demn. Înainte, la datorie.

Coborî în uliţă morfolind în minte cuvântarea ce voia s-o ţină ţăranilor adunaţi în faţa ruinelor rămase din conacul lui Gogu Ionescu. Era hotărât să-i mustre sever, dar fără să-i exaspereze, spre a nu compromite opera de liniştire pornită sub auspicii suficient de favorabile... Maiorul, care se depărtase să mai dea ordine, se înapoie mai furios:

— Tâlharii ăştia nu pricep de vorbă, domnule prefect!... dacă continuăm aşa, riscăm să fim atacaţi, domnule prefect!... Bandiţii îşi închipuiesc că ni-e frică de ei, domnule prefect!

De la locotenentul plutonului trimis spre Gliganu a primit un raport că trebuie să rămâie pe loc, situaţia fiind prea tulbure. În acelaşi timp li s-a atras atenţia asupra unui nour de fum din direcţia Bârlogu. Drept răspuns la vorbele bune şi laudele de adineaori, la reformele şi înlesnirile din manifestul guvernului, ticăloşii au incendiat conacul îndată ce trupele au părăsit satul. Asta era grav. Dacă ei îndrăznesc să se răscoale şi în spatele armatei, înseamnă că duhul răului e mai adânc înrădăcinat decât se crede...

Maiorul Tănăsescu declară ritos prefectului că, având răspunderea întreagă pentru siguranța trupelor, el nu poate îngădui să fie încercuit. Baloleanu fu cuprins de spaimă. Se și vedea înconjurat de cete de țărani sălbăticiți, bătut, schingiuit și omorât. Presimțirea Melaniei sale era aproape să se împlinească.

— Domnule maior, vă rog să luați dispozițiile pe care le credeți utile! zise dânsul brusc, cu glasul puțin tremurat.

Un detașament de două plutoane fu trimis să restabilească ordinea în Bârlogu. Va fi pedepsit exemplar și imediat tot satul, bărbați, femei, copii, fără nicio excepție, prin bătaie. Dacă s-ar schița vreo rezistență, se va trage în plin și, la nevoie, se vor aduce tunurile și se va distruge cuibul de rebeli din temelii.

În clipa când cele două plutoane porneau în marș forțat spre Bârlogu, dinspre Amara sosi patrula de recunoaștere, raportând că țăranii de acolo, înarmați cu coase, furci, topoare, câteva arme de foc, s-au concentrat la marginea satului și au refuzat să permită trupei să-și continue calea, amenințând pe ofițer cu moartea dacă ar încerca să pătrundă în comună.

Baloleanu păli. Avea impresia că a căzut într-o capcană îngrozitoare. Administratorul de plasă a avut dreptate că țăranii sunt bine organizați și în stare să înfrunte chiar armata.

— Ei, domnule maior? Acuma? întrebă perplex și răgușit.

Maiorul Tănăsescu avea scăpărări furioase în ochi. Răspunse războinic:

— Domnule prefect, avem noi ac de cojocul tâlharilor!

Dădu ordine. Trupele își reluară înaintarea. Urcându-se în trăsură, Baloleanu, parc-ar fi încercat suprema supapă de siguranță, mai întrebă o dată pe Tănăsescu, încet, să nu-l audă alții:

— Oamenii dumneavoastră sunt, sper, siguri, domnule maior?

— Soldatul român execută ordinele, domnule prefect. E cel mai leal soldat din lume!

Ieșind din Lespezi, prefectul se spovedi confidențial și primului-procuror:

— În asemenea situații, îți închipui ce-ar fi dacă n-am putea conta pe disciplina armatei!... Ce catastrofă!... Vorbesc, firește, în general, fără să ne mai gândim la soarta ce ne-ar aștepta pe noi, ăștia care ne sacrificăm aici pentru fericirea țării!

7

În marginea satului țăranii trepădau de nerăbdare, umplând șoseaua și împrejurimea. Cu fețele roșii, cu ochii înflăcărați, așteptau și se îndemnau ca la o nuntă mare. Toți aveau de spus câte ceva, ca și când ceilalți n-ar fi știut nimic sau nici n-ar fi fost de față, și toți spuneau același lucru și aproape cu aceleași cuvinte.

Uneori, arar, se făcea liniște și atunci toți se simțeau cuprinși de o înfiorare apăsătoare, pe care încercau apoi să o alunge cu alte urlete mai năvalnice, parcă le-ar fi fost frică tuturor să nu se trezească dintr-o beție fericită.

— Uite-i că iar vin! strigară deodată câteva glasuri. Toate capetele se întoarseră spre Lespezi. Știau că iar vor veni, că trebuie să vie și fiecare nădăjduise în taină că totuși nu vor reveni.

— Să vie, să vie, că doar pe ei îi așteptăm! răcni Petre Petre cu un glas subțire, atât de schimbat, parcă nici n-ar fi fost al lui.

Nicolae Dragoș, alături, strângând o furcă de fier în mână, mormăi cu o ură care-i învinețea vorbele:

— Lasă, că le facem noi de petrecanie, soarele, și dumnezeii, și precista, și...

Sudălmile i se încâlciră în cerul gurii până se înecară într-un scrâșnit. Chirilă Păun, ținându-se pe lângă Nicolae, țipa ca o babă, amenințând cu o pușcă luată de la jandarmi și întrebuințată în chip de măciucă. Mai departe, în mijlocul unei îmbulzeli, Toader Strâmbu, înarmat la fel, se jura că n-are să se astâmpere până ce nu va zdrobi căpățâna ofițerului care comandă trupele, măcar de-ar fi general. Tăcut și încruntat, Serafim Mogoș avea de asemenea o armă, chiar pe a plutonierului, pe care o purta agățată de curea pe umăr ca un recrut silitor, cu toate că nu făcuse armată niciodată.

În dosul lui Petre, parc-ar fi fost umbra lui, se zbuciuma Ilie Cârlan, agitând și el o pușcă și hăpăind întruna, ca și când n-ar fi fost în stare să găsească altceva: „Nea Petrică!... Nea Petrică!...“ Strigătele și înjurăturile răbufneau când ici, când colo. Furia țâșnea din ochi și din gâtlejuri ca un abur otrăvit, încingând sutele de oameni în aceeași ceață invizibilă. Coase, topoare, furci, sape se învârteau în aer, cercând parcă să sperie și să oprească prin amenințări apropierea primejdiei. Glasuri ascuțite de femei și copii spintecau lărmuirea bărbaților ca împunsături de ace într-o pânză groasă de câlți.

În vreme ce țăranii se vânzoleau, coloana de soldați se târa pe șosea ca o uriașă râmă neagră. Raze de soare jucăușe, căzând pe luciul baionetelor

înfipte pe arme, se răsfrângeau cu sclipiri speriate în văzduh. În curând se deosebiră rândurile și cei câțiva călăreți, și trăsura cu prefectul și procurorul, apoi tunurile trase de câte șase cai, încheind trupul apocaliptic ca o coadă turtită cu solzi metalici.

Cu cât oastea tăcută se apropia, cu atât gălăgia țărănească se învolbura ca un cor sălbatic amețitor. Grămădirea de oameni se răsfira în părți de-a curmezișul șoselei, subțiindu-se, parcă toți ar fi vrut să vadă mai bine pe vrăjmași și să-i înfrunte.

O comandă aspră răsună în vârful coloanei militare. Două companii se desfășurară în linie, una în dreapta și alta în stânga șoselei, oprindu-se apoi la o distanță numai de vreo sută de pași de gloatele țărănești. Între ele, pe șosea, apărea trăsura prefectului Baloleanu, escortată de maiorul călare.

— Calm, domnule maior! Să nu ne pierdem calmul! bolborosi Baloleanu, foarte galben, coborând șovăitor din caleașcă, urmat de primul-procuror, care părea cel mai liniștit dintre toți.

— Cum ordonați dumneavoastră, domnule prefect! făcu maiorul Tănăsescu, agitându-și atât de vijelios cravașa cu mâner de argint, încât calul ciulea urechile. Deși acuma îi vedeți și-i auziți, și vă puteți convinge că nu merită altceva decât gloanțe și baionete!

— Nu, nu! bâigui Baloleanu. Trebuie mai întâi să...

I se împleticeau picioarele și-i clănțăneau dinții. O frică nătângă îi rodea inima, că soldații se vor înfrăți cu țăranii și-l vor măcelări.

Mulțimea de țărani începu deodată o mișcare pe loc ca o apă bătută de un vânt nehotărât. Era o legănare într-o parte și într-alta, căreia clocotul de urlete îi împrumuta o înfățișare războinică.

— Nu ne trebuie boieri! Ați venit să ne omorâți?... Noi nu ne speriem de soldați!... Destul ne-au batjocorit ciocoii!... Huo! huo!... Să nu trageți, fraților!...

Prefectul împietrise pe șosea, privind vălmășagul de țărani și murmurând în neștire:

— Calm, calm, domnilor...

Primul-procuror Grecescu rămăsese câțiva pași mai înapoi, iar maiorul, abia strunindu-și nerăbdarea, gâdila cu pintenii coastele calului, care dansa și trepida.

Apoi din gloata țărănească țâșni deodată Anghelina lui Nistor Mucenicu, cu copilașul cel mic în brațe, cu basmaua alunecată pe spate și părul ciufulit.

Ajunse până aproape de Baloleanu, zbierând și blestemând cu un glas desperat.

Ca și când ar fi vrut s-o apere, Anton nebunul fugi după ea și o smuci înapoi strigând:

— Să n-o ascultați pe muierea asta, că e amărâtă și nu știe ce-i iese din gură!... În lături, Anghelino! Și taci mulcom și lasă să le spun eu ce mi-a poruncit Dumnezeu!... Că a venit ceasul judecății și oamenii trebuie să afle adevărul!... Nu stați, fraților, încruntați la față și cu armele întinse spre frații voștri cei oropsiți! Întoarceți armele asupra diavolului care v-a trimis să ucideți nevinovați și să...

Cuvintele se revărsau ca o vâltoare de scântei gata să aprindă tot ce întâlnește în cale. Glasul se ridica stăpânitor peste vuietul mulțimii, parc-ar fi fost al unui cântăreț extraordinar acompaniat de un uriaș cor barbar.

În fața gloatelor gălăgioase soldații, de o parte și alta a șoselei, stăteau neclintiți, negri și reci ca niște mașini în formă de oameni. Numai ochii pe fețele negricioase clipeau cu luciri arzătoare.

Pe șosea, între cele două ziduri de soldați, ca într-o poartă deschisă spre altă lume, se agitau într-o zăpăceală galbenă prefectul Baloleanu, primul-procuror și maiorul Tănăsescu, având în spate trăsura cu doi cai cu trupul nemișcat al grosului armatei în coloană de marș cu bateria de tunuri în coadă.

— Ce facem, ei, ce facem? strigă prefectul nervos cu manifestul guvernului mototolit în dreapta. Domnule maior, ce facem?... Domnule prim-procuror?

— Tâlharii au înnebunit de tot, făcu maiorul, învârtindu-și calul încoace și încolo ca la o paradă. Sunt în stare să atace trupa, aveți să vedeți, domnule prefect!

— Totuși trebuie să le comunicăm manifestul, domnilor! reluă Baloleanu, complet buimăcit, cu ochii mereu la mulțimea furioasă de țărani care părea că se apropie, deși stătea pe loc în aceeași ațâțare. Dumneata ce zici, domnule prim-procuror?

— Să nu ne pierdem capul! zise Toma Grecescu cu spaimă. Legea trebuie respectată, domnule prefect!

— Trompet, trompet! răcni Tănăsescu. Unde umbli, zevzecule?... Aici, lângă mine să stai, înțelegi?

Trompetul batalionului, un sergent călare, sosi în galop cu trâmbița sprijinită reglementar pe genunchiul drept:

— Ordonați, domnule maior!

Tănăsescu întoarse spatele. Auzea vorbele lui Anton, care-l supărau mai mult ca orice, parcă l-ar fi insultat pe el personal. Se gândea să se repeadă la dânsul și să-l cravașeze în fața mulțimii, ca să fie pildă și altora care ar mai cuteza să sfideze trupa. Se pomeni însă răstindu-se aproape la prefect:

— Domnule prefect, dumneavoastră nu auziți îndemnul la nesupunere și rebeliune către trupele de sub comanda mea?... Eu trebuie să iau măsuri, domnule prefect!... Eu am răspundere pentru siguranța trupelor, domnule

prefect!

— Domnule maior, nu-ți permit să ridici tonul! strigă deodată, înfuriat, Baloleanu. Dumneata ești aici sub ordinele mele, nu eu la ordinele dumitale!

În același moment, Anghelina, care nu încetase a zbiera, începu să alerge prin fața frontului, cu copilul în brațe, arătând și bătându-și bucile:

— Să vă fie rușine! Soldați sunteți voi, ori tâlhari?... Rușine!... Nu mi-e frică de puștile voastre, iacă!... Trageți colea, dacă îndrăzniți!... Trageți!... De ce nu trageți?... Uite colea! Uite colea!

Tănăsescu, văzând-o, agită iar cravașa:

— Uite, scârnăvia dracului cum își bate joc de trupă!... Mama ei de scârnăvie!... Puneți mâna pe ea, băieți!...

Zidul militar nici nu clipea, parcă ar fi fost de oțel, în schimb, din mulțimea răzvrătită porniră brusc alte strigăte:

— N-o lăsați, măi oameni, s-o omoare!... Săriți, băieți!... Pe ei, fraților!

Ici-colo câte un pâlc de îndrăzneți se avânta spre frontul soldaților, în timp ce alții împroșcau cu bulgări și de pământ sau cu pietre. Calul maiorului, lovit de un bolovan rătăcit, se ridică speriat în două picioare.

— Dumneata aștepți să ne masacreze bandiții? se răsti Tănăsescu la primul-procuror. Nu vezi că au început să ne bombardeze?

Apoi continuă cu glas de comandă:

— Trompet, sună!... Trompet!

În secunda următoare văzduhul fu străfulgerat de sunetul arămiu al trâmbiței. Calul trompetului mișca urechile după cum obrajii sergentului se umflau și se roșeau.

— În numele legii...

Cuvintele procurorului, înfricoșate și uscate, nu le auzi prefectul Baloleanu. Numai glasul trâmbiței, necruțător și amenințător, șerpuia peste capetele oamenilor ca un bici de foc. Pe când trâmbița suna, maiorul Tănăsescu ridică sus cravașa cu o comandă scurtă. Două sute de țevi de pușcă se îndreptară cu același gest spasmodic asupra țăranilor. Vociferările sălbatice se curmară o clipă, parcă le-ar fi retezat un paloș, dar numai spre a reizbucni mai tumultuoase:

— N-au voie să tragă!... Nu-ți fie frică, moșule!... Hai, băieți, că nu vă împușcă!... Aoleu, că v-a întrecut Anghelina!

Apoi răsunară alte comenzi aspre, ascuțite ca niște scârțâituri de ferăstrău ruginit. Zidul de soldați executa mașinal, sacadat, aceeași mișcare de arme. Țevile cu câte o dungă albă de soare se ridicară deodată la ochi, degetele apăsară deodată pe trăgaci și salva de gloanțe umplu cerul cu o răpăială pripită.

În vreme ce, cu aceleași gesturi automate, soldații coborau armele de la

ochi și le reîncărcau, din mulțimea de țărani izbucniră țipete de spaimă. Ca și când o perdea de uragan ar fi măturat câmpia, oamenii se simțeau cuprinși într-un început de mișcare de fugă.

— Au tras în aer! răcni Petre cu ochii bulbucați. N-aveți frică, fraților! Stați pe loc!... Unde te îndeși?... Nu fugiți!... Înainte, oameni buni! Pe ei!... Să le luăm puștile și gloanțele!

Parcă pânza de gloanțe, cu pocnetele ei, ar fi spălat toate zgomotele ce murdăreau văzduhul, se făcuse o clipă de tăcere mare și dureroasă. O groază mare părea că a rărit și risipit aerul, încât pe fața pământului n-a mai rămas decât un vid imens, chinuitor de suflete. În tăcerea aceasta goală, glasul lui Petre cădea ca o ploaie fierbinte, asmuțitoare. Din toate piepturile izbucni deodată un urlet care parcă aprinsese văzduhul mai violent ca salva de gloanțe de adineaori. Pe urmă glasurile se vălmășiră iar într-o larmă tulbure și cleioasă ca o băltoacă răscolită de grindină.

— Domnule maior! strigă prefectul Baloleanu cu pălăria pe ceafă, cu fața pământie. Ne asaltează țăranii, domnule!... Nu vezi?... Domnule procuror!...

I se părea că mulțimea smintită își ia vânt să se năpustească asupra armatei. Frica îi sfâșia inima, dar în același timp îl sugruma și o furie mare împotriva comandantului care îl lăsa să fie măcelărit de banda răzvrătiților.

Maiorul Tănăsescu nu mai auzea nimic, atât era de enervat, îndeosebi din pricina prefectului care, cu tergiversările lui de lașitate, l-a pus și pe el în situația de-a tolera necuviințele, insultele și chiar loviturile țăranilor.

— Trompet, izbucni maiorul. De ce nu suni, ticălosule?... sună mereu, trompet, să audă și domnul prefect că aici nu mai e politică!... Hoții vor să ne bea sângele, onorate domnule prefect!... Vedeți, domnule prefect?

Calul îl învârtea într-un cerc, înnebunit de vociferările mulțimii. Trâmbița sfârteca aerul cu o insistență, parcă ar fi răsucit un cuțit într-o rană vie.

Buimăciți de glasul de alarmă, grupuri de țărani, cu bețe, furci și coase, ca și când s-ar fi apărat de lupi, se avântau spre frontul trupelor.

Maiorul Tănăsescu ridică cravașa. Două comenzi lacome fură subliniate de două zgomote metalice, simple, ritmice.

Apoi, la intervale foarte scurte, se auzi foarte ascuțit numai câte un cuvânt scurt:

— ...ochi!... foc!...

Gloatele de țărani se poticniră, parc-ar fi primit fiecare câte un pumn în piept, numai o clipă, cât pârâi salva și până când țevile cu gura fumegândă alb reveniră în poziția orizontală. Trâmbița nu-și întrerupse deloc țipetele de aramă... Zdrențele zgomotului împușcăturilor încă nu se risipiră și nici șuierul gloanțelor încă nu apucase a se potoli când din vălmășagul de oameni țâșniră stropi de sânge și urlete de durere. Multe trupuri se

prăbușiră, scormonind pământul, care cu unghiile, care cu dinții, toate zvârcolite de chinuri ca niște râme zdrobite:

„Aoleu!...“ ,,M-a omorât, mamă!...“ „Aoleu, fraților!...“ M-a împușcat, oameni buni!...“

În același moment mulțimea se întoarse înapoi, cuprinzând în fuga ei și pe puținii care nu-și pierduseră îndrăzneala. Spaima își înfigea tentaculele nenumărate în cetele zguduite de focul soldaților, împingându-le într-o goană zvăpăiată spre sat...

Maiorul Tănăsescu își ținea strâns roibul, cu luciri de oțel în ochi, cu o ușoară încruntare a mușchilor figurii. Alături trompetul își umfla mereu obrajii ca niște foi automate, legănând ușor trâmbița, în vreme ce calul lui, cu gâtul încordat și capul în piept, își rodea zăbalele cu clăbuci de spumă cenușie. Mai înapoi, în șosea, prefectul Baloleanu cu picioarele înțepenite, cu ochii rătăcitori, spunea întruna procurorului, care parcă asculta și nu auzea:

— Ne trebuie sânge rece, ca să nu se verse sânge nevinovat...

Își dădea seama că vorbește de sânge, voia să evite cuvântul și cuvântul îi venea mereu pe buze și-i ardea gura ca o năvală de sânge fierbinte.

Cravașa maiorului se înălță iarăși în aer, glasul lui tăios se sfredeli iar printre sunetele trâmbiței, armele făcură iarăși câteva mișcări scurte și împușcăturile trosniră cu același pârâit prelung.

— Domnule maior, domnule maior! strigă prefectul fără să-și poată dezmorți picioarele. Baia de sânge...

Se opri amărât că iar i-a venit sângele pe limbă. Ba acuma parcă și mirosul îi gâdila nările. Tănăsescu întoarse capul spre el, dar nu răspunse decât printr-o privire dispreţuitoare. În schimb rosti câteva comenzi care puseseră în mișcare zidul de soldați...

Țăranii fugeau mâncând pământul, îmbulzindu-se, strivindu-se, urlând. Se îngrămădeau mai ales pe șosea, dar mulți se împrăștiau și prin grădini, prin curțile caselor de margine, fiecare grăbit să dispară în fața gloanțelor. Pe câmp rămâneau doar câteva zeci de trupuri, unele zvârcolindu-se și văitându-se, altele înțepenite cum le-a găsit moartea. Lângă șanțul șoselei, Anghelina zăcea cu fața-n sus nemișcată, lovită de un glonte în frunte; copilașul în brațele ei moarte plângea și vrăjea din mânuțele goale, parcă ar fi căutat să se smulgă de la pieptul mamei. Aproape de ea, un bătrân se zvârcolea între un băiețel ucis, cu fața strâmbată de spaimă, și Chirilă Păun, care horcăia nemișcat, vărsând la fiecare horcăit sânge negricios, năclăindu-i barba, gâtul, pieptul, închegându-se în dungi groase... Pete albe însemnau pe pământul gras de la marginea Amarei numai trupurile țăranilor morți reci sau agonizanți, căci cei loviți mai ușor goneau sau se târau printre ceilalți fugari, vrâstând calea cu dâre de sânge.

— Nu fugiți, fraților!... Opriți, fraților!... Dumnezeul lor de... Petre striga cât îl ținea gura, precum a strigat de la primul moment, dar era târât și el în goana mulțimii, neputincios, ca o frunză pe un puhoi de ape ce au rupt zăgazurile. Ilie Cârlan, strângând cu mândrie pușca goală, gâfâia lângă Petre, desperat de desperarea lui. Mai departe, Nicolae Dragoș se zvârcolea să se apropie de Petre, să schimbe împreună două vorbe. Dar mulțimea îngrozită îi cuprindea pe toți, irezistibil, în aceeași fugă dezmățată, spre un adăpost împotriva morții care le țiuise tuturor în urechi...

În urma gloatei fugare un detașament de soldați pornise pe șoseaua presărată cu cadavre. În frunte pășea un lanț strâns de trăgători, cu armele gata de a trage, ocupând corpul șoselei din șanț în șanț, iar pe amândouă marginile câte un pluton în coloană de marș, mijlocul rămânând rezervat pentru maiorul Tănăsescu, însoțit de trompetul batalionului. Din când în când maiorul răcnea comenzi scurte, trupa se oprea, puștile trosneau, apoi marșul reîncepea pe ulița satului, printre casele care păreau pustii.

Tănăsescu vedea cum, la fiecare salvă, mai mulți sau mai puțini din fugari se rostogoleau la pământ, parcă și-ar fi pus piedică ei între ei, cum unii încercau să se mai ridice și apoi se prăbușeau fără să mai clintească. Dar goana țăranilor îl întărâta, ca și când i-ar fi socotit lași sau ar fi dorit o împotrivire ca să justifice gloanțele. Suduia neîncetat printre dinți, răcorindu-și puțin nervii, apoi iar comanda:

— ...stai!... ochi!... foc!...

Grosul trupelor rămăsese la marginea satului pe loc, așteptând întâi curățirea terenului. Împreună cu ele rămăsese și prefectul Baloleanu cu primul-procuror, lângă trăsura lor. Baloleanu nu-și mai dădea seama cum s-au întâmplat lucrurile, dar se simțea profund jignit că maiorul a plecat să urmărească pe țărani, iar pe el l-a lăsat acolo caraghios, deși el are toate puterile și toate răspunderile. Începu să explice procurorului că maiorul și-a depășit rolul și că el nu va permite să i se încalce autoritatea, fiindcă pacificarea tulburărilor e o operă delicată, care cere calm și tact, iar nu orgie de sânge. Procurorul, cu ochii holbați, aproba dând mereu din cap și tresărind de câte ori auzea o nouă salvă.

— ... stai!... ochi!... foc! urla maiorul Tănăsescu în clipele când prefectul Baloleanu se zbuciuma la marginea satului.

Ceata fugarilor scăzuse la mai puțin de o treime. În afară de cei prăbușiți de gloanțe, mulți se refugiau prin ogrăzi ca să scape de urmărire, mai cu seamă când ajungeau la casele lor. Chiar și Nicolae Dragoș, dându-și seama că nu mai e chip să răzbească până la Petre și că ar fi de prisos să mai încerce vreo împotrivire, când își văzu casa părintească se gândi să se oprească. Valul îl ducea înainte. Numai după ce trecu izbuti să se smulgă din strâmtoarea fugarilor și să iasă la marginea uliței. În șanț zări pe

Gherghina lui Chirilă plină de sânge și scofâlcită. Se vedea că, după ce s-a prăbușit, a fost călcată în picioare de ceilalți. Sări peste trupul ei stârcit, dând să se abată în curtea școlii, care se afla mai aproape. Tocmai când ajunse la poartă, din urmă răbufni o nouă salvă.

„Vor să ne omoare pe toți, nu le-ar ajuta Dumnezeu!“ își zise cu o undă de bucurie că el totuși a scăpat.

Atunci simți o înțepătură în coșul pieptului, ușoară ca un junghi, și gura i se umplu de fierbințeală. „Mi se pare că...“ îi trecu prin minte. Gândul i se curmă într-o bruscă întunecare. Căzu grămadă ca un sac, cu mâna întinsă spre a deschide, izbindu-se cu capul de stâlpul porții...

Mulțimea împuținată continua goana pe uliță, acuma însă tăcută, ca și când le-ar fi fost frică să mai strige și să se vaiete ca nu cumva prin glasurile lor să atragă asupră-le gloanțele din urmă. Numai glasul lui Petre, tot mai răgușit, nu înceta deloc:

— Nu fugiți!... Unde fugiți?... Nu fugiți!

Totuși fugea și el, cu toate că nu-l mai împingeau alții din spate. Îi era rușine că fuge, dar nu se mai putea opri și numai din gură îndemna pe ceilalți să se oprească, parcă astfel ar fi căutat să-și ascundă fuga lui. Își dădea seama că s-a sfârșit tot și-i părea rău că s-a sfârșit așa, oricât nu se putea sfârși altfel. El credea și în clipele acestea că, dacă oamenii nu s-ar fi speriat de întâile împușcături și s-ar fi repezit la soldați, soldații s-ar fi lăsat dezarmați și astfel ar fi împiedicat întoarcerea boierilor. Acuma s-a isprăvit. Acuma toate speranțele s-au prăbușit, plătite cu sânge. Care nu va fi ucis de gloanțe va fi omorât în bătăi și-n închisori, iar în loc de pământ vor fi înjugați ca vitele. Barem el n-are să se aștepte la nicio milă sau cruțare, căci el va fi arătat chiar de sătenii lui drept căpetenia tuturor relelor.

— Nea Petrică, nea Petrică, noi ce facem? strigă lângă dânsul Ilie Cârlan cu fața galbenă de spaimă, cu cămașa înroșită de sânge.

— Eu nu mă las, Ilie, mai bine să mă omoare! făcu Petre fără să se uite la dânsul, parcă i-ar fi fost rușine.

Când sosi în bătătura cârciumii, la încrucișarea drumurilor, se opri. Mulțimea se împrăștiase. Câteva grupuri de oameni mai alergau, unii pe uliță spre Vaideei, alții spre Ruginoasa. El rămăsese numai cu Ilie Cârlan, care iar întrebă:

— Nea Petrică, ce facem, spune, că eu nu mă despart de tălică!

— Facem pace, măi Ilie! mormăi Petre, văzându-l însângerat. Da unde ești împușcat tu de ți s-a roșit cămașa?

— O fi în umărul ăsta, că parcă nici nu-l mai simt, zise băiețandrul privindu-l cu un zâmbet de mândrie.

— Mama lor de tâlhari!

Petre avea o pușcă încărcată, luată de la pândarii arendașului Cosma. O

ținea de țeavă ca o ghioagă. Un necaz mare îi înăbușea inima ca un năduf. Îi trecea prin creier să fugă și el acasă, ca ceilalți toți, dar îi era rușine de băiatul de lângă el, care îi arăta o încredere nețărmurită.

— Atunci stai, nea Petrică, să facem semn de pace, să nu ne mai omoare degeaba! strigă bucuros Ilie.

Își scoase cămașa însângerată și ruptă, o agăță de țeava armei cu care se mândrise atâta, ca un steag alb, și o ridică în sus, s-o vadă soldații care erau încă departe. Pușca era grea pentru brațul lui găurit și țeava cu cămașa în vârf se bălăbănea ca bătută de vânt.

Stătură așa un răstimp, împrejur liniște mare și nicio mișcare, parcă satul ar fi fost mort. Ușa cârciumii era închisă. Petre bombănea și scrâșnea, așteptând cine știe ce minune. Atunci din vale, pe uliță, spre curtea lui Iuga, auzi glasul babei Ioana, supărat ca totdeauna:

— Păsărelele mamei, păsărele, păsări...

— Maica Ioana tot cu găinile ei ș-acuma, nea Petrică, auzi? zise Ilie bucuros c-a auzit glas de om în tăcerea asta dureroasă.

— D-apoi că ea nici n-are alte griji, bâigui Petre morocănos. După alt răstimp, ciocănit de chemările babei, soldații începură a se vedea mai bine cu maiorul călare, la mijloc. Petre îi privea cu niște ochi neîncrezători și parcă numărându-le pașii. Deodată răsună iar trâmbița, prelung ca o prevestire. Și îndată Petre auzi frânturile de comenzi:

— ...stai!... ochi!... foc!...

Ilie începu să legene mai tare steagul alb, să nu cumva să nu-l observe soldații. Trosnitura salvei păru mai asurzitoare. Cămașa însângerată cu pușca se prăvăli scurt ca un drapel când dă onorul. Ilie se frânse icnind:

— Aoleu!

Două gloanțe loviseră și pe Petre, dar nu le simți. „Nici pacea noastră nu le mai ajunge! se gândi dânsul cuprins de o indignare subită pentru că soldații au împușcat semnul păcii. Apoi atunci...“ Trupa își reluase înaintarea automat. Petre, parcă numai atunci și-ar fi adus aminte, ridică pușca la ochi și trase cu sete. Arma se descărcă cu un pocnet năbușit. După o clipă comanda răsună din nou:

— ...stai!... ochi!... foc!...

Și înainte chiar de a se auzi ultimul cuvânt, salva trosni. Petre rămase în picioare, cu pușca goală în mână, sfidător:

— Paștele și anafura voastră de...

Căzu întâi în genunchi. Pe cămașa-i albă țâșniră câteva pete de sânge.

— Foc!... Foc!... Foc! țipa furios glasul maiorului.

Împușcăturile pârâiau, parcă o morișcă s-ar fi pornit singură undeva să se învârtească. Petre își simți capul greu-plumb. Lăsându-l jos pe piept nu-și mai putu păstra echilibrul și se rostogoli, gemând cu o ultimă sforțare de

mânie:

— Dumnezeul... soarele... pământul.

Mai devale baba Ioana, în mijlocul uliței, striga cu atât mai nerăbdătoare cu cât împușcăturile se apropiau:

— Păsărelele mamei, păsărele...

Găinile, în șanțul celălalt, ciuguleau nepăsătoare. Îngrijorată să nu i le omoare, baba nu contenea chemările, uitându-se doar din când în când mai urât spre cârciumă, de unde venea zgomotul armelor:

— Păsărelele mamei... fire-ați ai dracului cu focurile voastre să fiți!... Păsări, păsări, veniți la maica! Apoi deodată se răsuci pe loc, mânioasă, bombănind:

— Fire-ați ai dra...

Se prăbuși zvârcolindu-se și mișcând numai buzele, fără glas.

Trăsura cu prefectul Baloleanu și primul-procuror, escortată de trompetul batalionului pe care maiorul îl trimisese cu ordine la grosul trupei, opri pe bătătura cârciumii, înconjurată de soldații cu baioneta la armă.

— Domnule maior, vă rog, am crezut că... zise Baloleanu îngrozit de cadavrele și răniții întâlniți pe drum.

Maiorul Tănăsescu, călare, se apropie de trăsură cu mâna la cozoroc, cu glas triumfător:

— Domnule prefect, am onoarea a vă raporta că în Amara s-a restabilit liniștea și ordinea!

Baloleanu văzu la câțiva pași cadavrul gol de la brâu în sus al lui Ilie Cârlan și trupul ciuruit de gloanțe al lui Petre, iar între ele cămașa albă, desfășurată ca un drapel prosternat. Bolborosi înfricoșat, întorcând capul:

— Da... liniștea și ordinea... Prea bine, domnule maior!... Mulțumesc!

Capitolul XII: APUSUL

1

Până la amiazi, Grigore Iuga își stăpâni răbdarea în Costești. A ascultat toate relatările despre întâmplările din Amara, despre moartea tatălui său și a Nadinei liniștit și fără lacrimi, încât Titu Herdelea se mira în sine de atâta tărie sufletească.

— Trebuie să înștiinţez pe Gogu! zise în cele din urmă tânărul Iuga.

Se duse numai cu Titu până la poștă să telegrafieze. Voia să scape puțin de toți cei care îi dăduseră toate veștile rele ca de niște dușmani. Simțea o nevoie mare de singurătate și de tăcere.

Ieșind de la oficiul telegrafic, spuse lui Herdelea, încet și trist, prac-ar fi vorbit cu inima sa:

— Niciodată n-aș fi crezut că un om poate suferi atâta!

Pe urmă, îndată după-prânz, porunci lui Isbășescu să-i tocmească o trăsură, să plece spre Amara. Isbășescu încercă să-l convingă că ar fi mai bine să aștepte totuși până mâine... Grigore îi aruncă o privire atât de mustrătoare, că contabilul nu îndrăzni să mai continue.

Pe la ora două erau pe drum. Isbășescu, pe capră, avea inima cât un purice. Vrând să-și facă puțin curaj și observând că Grigore nu e dispus să-i mai audă glasul, începu o conversație pe șoptite, despre ororile țăranilor răsculați, cu birjarul care tremura de frică să nu-și găsească moartea în călătoria asta și regreta că s-a lăsat ispitit de prețul mare ce i s-a făgăduit, ca să plece.

În Vlăduța, în dreptul conacului ars, ulița era închisă de o mulțime de țărani pe brânci, păziți de soldați cu baioneta la armă. Un sergent ieși înaintea trăsurii:

— Înapoi!... Înapoi!... Nu e voie!

Toate încercările de a-l îndupleca fură zadarnice. Grigore Iuga trebui să se dea jos și să obțină permisiunea ofițerului pentru a putea trece. Auzi de departe pe colonelul pensionar Ștefănescu, strigând furios în mijlocul țăranilor:

— Spuneți, tâlharilor, care ați pus focul!... Nu spui?... Măi, spuneți, că vă bat până vă omor pe toți!... Spuneți, măi, care ați furat!

Recunoscând pe Grigore, colonelul i se plânse amărât, arătându-i ruinele:

— Uite, domnule, ce mi-a rămas din toată agoniseala vieții!... Uite ce mi-

au făcut hoții ăștia!... Apoi nu merită oare să fie împușcați toți, fără cruțare, dacă nici ei n-au avut milă de bătrânețele mele?... Credeam că nu-mi vor fi devastat tot-tot, de aceea am alergat și iacă ce-am găsit! îi tremura glasul de durere și de mânie.

— Dați-vă la o parte să treacă trăsura! strigă sublocotenentul după ce bătrânul Ștefănescu își vărsă amarul față de tânărul Iuga.

Țăranii încercară să se ridice, ca să facă loc. Ofițerul răcni speriat:

— Jos! Jos!... Soldat, pocnește-l!... Dă, soldat!

Trăsura își urmă calea, prin Babaroaga și Gliganu, până la Lespezi, unde făcu un popas mai lung. Grigore, fără să-și mărturisească, avusese mai mare groază de întâlnirea cu cadavrul Nadinei decât de al tatălui său. De la serbarea „Obolului" n-a mai văzut-o deloc, și astfel i-a rămas în minte cu torsiunile, flexiunile și vibrațiile din dansul apașilor, o imagine dureroasă pentru inima lui. Acuma, în biserică, în fața catafalcului pe care zăcea corpul ei rece, de câteva zile, învăluit în cearșaful ordinar, îi apăru în suflet aceeași imagine, dar caldă, felină și frumoasă, parcă nu s-ar fi despărțit de ea nicio clipă. Îi fu frică să ridice colțul cearșafului și să-și distrugă pe vecie chipul pe care l-a iubit și care i-a dăruit toate suferințele și bucuriile iubirii. Se așeză în strana de la căpătâiul catafalcului, cu fruntea în mâini, și rămase acolo, singur, îndelung. Pe tăblia stranei erau câteva cărți liturgice, vechi, cu scoarțe de lemn și filele murdare. Mirosul greu de mort îl îneca și totuși nu-l supăra. Gândurile îi rătăceau leneșe. Aci își zicea că singur el are dreptul și obligația să se ocupe de înmormântarea ei, fiindcă divorțul lor, deși pronunțat, încă nu s-a transcris, aci că soarta a vrut ca ea să moară tocmai la țară, poate ca o pedeapsă sau o ironie că i-a fost atât de urâtă țara, apoi iarăși că, de s-ar fi întâmplat nenorocirea aceasta peste două săptămâni, el ar fi fost un simplu străin chiar în fața cadavrului ei...

Titu Herdelea ieșise de mult din biserică, neputând suporta aerul dinăuntru. Un ofițer îi spuse că la Amara trebuie să se fi întâmplat lucruri grozave, deoarece s-au auzit până aici împușcăturile. Grigore Iuga, aflând mai târziu, vru totuși să continue. Ofițerul se împotrivi. A trimis o patrulă să-i aducă știri. Până nu se întoarce nu poate permite trecerea; s-ar expune la sancțiuni grave. Abia pe înserat porniră mai departe spre Amara; totuși, Grigore nu se mai întoarse în biserică...

La marginea Amarei și apoi pe uliță, cadavrele zăceau în aceleași locuri. Ici-colo, câte-un muribund gemea ori se zvârcolea încă. Birjarul arăta cu biciul mereu:

— Uite colea un mort!... Și dincolo... Ăsta parcă mai suflă, vezi? Isbășescu recunoscu pe Chirilă Păun, apoi pe Nicolae Dragoș...

Titu Herdelea exclamă îngrozit:

— Aici trebuie să fi fost bătălie mare!

Numai Grigore tăcea, cu ochii în gol, parcă n-ar fi văzut nimic.

O patrulă îi opri în dreptul bisericii, alta la cârciumă. La conac trăsura rămase în uliță. Grigore cu Titu și Isbășescu intrară pe jos, pe poarta cea mare cu columbarul. Perechi de porumbei albi se drăgosteau gângurind melancolic. Parcul cu aleile erau răvășite, ca și când ar fi trecut cirezi de vite sălbăticite. Altfel, însă, liniștea era așa de mare, că din uliță se auzi căscatul prelung al birjarului, urmat de o scuturare de clopoței a unui cal care-și destindea osteneala. Zidurile rămase în picioare din castelul cel nou se profilau mai negre pe cerul albastru-vânăt al înserării.

Grigore privea cu băgare de seamă, ca un cercetător străin, întorcând capul când încoace, când încolo, fără a zăbovi însă lângă ruine. Deodată din ograda argaților apăru logofătul Leonte Bumbu, speriat, parcă nu și-ar fi crezut ochilor, iar din conacul vechi bucătăreasa Profira, care începu să bocească cu un glas răgușit ca de bărbat, repezindu-se să sărute mâna și umplându-i-o de lacrimi. Tânărul Iuga puse câteva întrebări și ascultă răspunsurile cu o figură rece, ca și când le-ar mai fi auzit sau nu l-ar fi interesat.

În cerdacul conacului vechi stătea căpitanul Lache Grădinaru, lăsat în comună cu compania lui pentru menținerea ordinii și orice altă eventualitate. După ce exprimă lui Grigore condoleanțele cele mai sincere, în niște fraze ceremonioase și false, căpitanul spuse că prefectul Baloleanu cu maiorul Tănăsescu s-au închinat înaintea rămășițelor pământești ale regretatului Miron Iuga și apoi au trecut spre Ruginoasa și mai departe, dar că mâine speră să se poată reîntoarce. Grigore mulțumi cu vorbe la fel de ceremonioase, de care se rușina și totuși le pronunța, pe urmă își curmă o frază și intră brusc în casă.

Tatăl său părea că doarme cu lumânarea la căpătâi. Grigore îl privi câteva minute, îngenunche ca la rugăciune și mai stătu așa iar câteva minute și, în sfârșit, se întinse și sărută mâna rece, cenușie, cu unghiile învinețite. În clipa aceea, lacrimile îl năpădiră singure, îmbelșugate, picurând pe mâinile împreunate ale mortului, lucind ca niște pete de ulei... Grigore se ridică, scoase batista, cu gândul să șteargă mâinile mortului, dar până ce o desfășură se răzgândi și-și acoperi cu ea obrajii...

Peste un răstimp, reculegându-se, trecu în altă cameră, urmat de ceilalți, afară de căpitanul, care se retrăsese discret spre a nu-i tulbura durerea.

— Leonte, trebuie să pleci îndată la Costești! zise Grigore cu glasul puțin plâns, dar liniștit, parcă lacrimile i-ar fi redat stăpânirea de sine.

Logofătul fu însărcinat să aducă chiar astă-seară două coșciuge și cele necesare pentru înmormântare. Unul va fi lăsat la Lespezi; preotul de acolo va îngriji ca trupul Nadinei să fie așezat în sicriu pentru a putea fi transportat aici mâine dimineață... Socotea măsura aceasta absolut urgentă,

cea mai urgentă, deoarece cadavrele aveau nevoie de odihnă.

A doua zi, luni, de dimineață, porni cu Titu Herdelea să examineze proporțiile distrugerilor, întâi aci, apoi la Ruginoasa. Vizitiul Ichim le înșiră pe drum câți și care oameni au fost împușcați în răzmerița de la marginea satului.

În Ruginoasa se întâlniră cu trăsura prefectului Baloleanu care petrecuse noaptea, împreună cu primul-procuror Grecescu, în castelul Ghica de la Izvoru, scăpat ca prin minune de furia țăranilor. Condoleanțele fură lungi și lăcrimoase. Baloleanu apoi purcese cu râvnă la povestirea activității sale de pacificare. Era mișcat și plin de admirație pentru propriul său eroism. Zugrăvea în culori poetice primejdiile nemaipomenite care i-au amenințat viața și din care a scăpat ca prin urechile acului, de se mira și el. Se felicita că a reușit să restabilească liniștea atât de repede și aproape fără vărsare de sânge.

— Săraca mea Melania, dacă ar bănui ea prin ce am trecut! suspină dânsul înduioșat. Numai sângele rece și tactul meu proverbial au putut face minunea asta, dragă Grigoriță!... Dar opera mea încă nu e terminată. Pacostea cea mai grea de-abia începe. Nu e destul să combați răul, trebuie să-i stârpești rădăcinile, ca să nu mai revie! Nu-i așa, domnule prim-procuror?...

2

Maiorul Tănăsescu s-a întors aseară târziu la Amara, întovărășit numai de aghiotantul său și de trompetul detașamentului. Ar fi putut dormi și el la Izvoru, dar a ținut să dovedească prefectului că ordinea este atât de mare, că poate merge noaptea și singur prin satele care au fost răsculate. Și pe urmă voia să ia personal conducerea anchetei preliminare în Amara, cuibul întregii mișcări de răzvrătire.

Dis-de-dimineață, Ion Pravilă aștepta în curtea primăriei, tremurând și sfătuind cu straja despre secretarul Chiriță Dumitrescu care de două zile stătea ascuns cine știe unde, de frica oamenilor, și de care poate să fie nevoie acuma.

— Tu ești primarul tâlharilor? întrebă maiorul dând cu ochii de el.

Primarul nu apucă să răspundă. Tănăsescu îi cârpi câteva perechi de palme de văzu stele verzi, strigând:

— Vă satur eu acușica de revoluție, n-ai grijă! Pe toți vă satur, să țineți minte!

Aseară dăduse ordine severe ca morții să fie lăsați unde se găseau spre a servi de pildă tuturor celor vii. Acuma porunci primarului bătut să identifice, sub controlul unui plutonier, pe cei căzuți, iar pe urmă cadavrele să fie cărate la cimitir spre a fi îngropate mai târziu, când va hotărî dânsul. Căpitanul Lache Grădinaru fu însărcinat să ia măsuri ca toți sătenii, fără nicio excepție, inclusiv femeile și copiii, să fie adunați degrabă în curtea și grădina primăriei, pentru cercetări.

Apoi, cu concursul aghiotantului, un sublocotenent tânăr și timid ca o fecioară, medită un plan metodic de lucru pentru a descoperi fără întârziere pe ucigașii Nadinei și ai lui Miron Iuga, pe criminalii care au mutilat pe fiul arendașului Platamonu, pe incendiatorii conacelor, pe cei ce au lovit și dezarmat pe jandarmi, pe cei ce au furat și în sfârșit pe cei ce au participat la insultarea trupelor...

— Până una-alta să trimitem pe cineva la Lespezi și la Gliganu să ne aducă și pe tâlharii principali de acolo să-i putem confrunta și judeca împreună cu ăștialalți! zise maiorul Tănăsescu, întrerupându-se nerăbdător.

Peste câtva timp se prezentă căpitanul Corbuleanu, sosit să reinstaleze postul de jandarmi. Maiorul se bucură. Avea nevoie de jandarmii cunoscători ai oamenilor și împrejurimilor localnice. Nimeni, din acest sat de criminali, nu-i inspira nicio încredere. Dacă și preotul bătrân s-a amestecat între rebeli și a fost împușcat printre ei, în cine să aibă încredere? (În realitate preotul Nicodim fusese să citească rugăciunile legiuite la

căpătâiul boierului Miron și, întorcându-se de la curte cu crucea înfășurată în patrafir, a fost ucis de un glonte rătăcit, pe uliță, aproape de casele sale.) Plutonierul Boiangiu găsi în locuința sa devastată pe Didina, puțin slăbită, dar altfel veselă. Se îmbrățișară. Femeia plânse nițel, povesti cum a avut noroc cu baba Ioana, care a ascuns-o în podul colibei sale, și a hrănit-o, și a îngrijit-o, căci de-ar fi dat peste ea țăranii, ar fi omorât-o, negreșit. Și plutonierul lăcrimă puțin și apoi alergă la primărie, la datorie.

Pe la ora nouă, când sosi trăsura cu prefectul și prim-procurorul, ancheta era în toi. De la cârciumă se auzeau vaietele și țipetele mulțimii de țărani ce umplea ulița, curtea și grădina primăriei. Cordoanele de soldați vegheau ca nu cumva să fugă cineva înainte de a fi cercetat.

Totuși, rezultate deosebite încă nu se obținuseră. Două echipe de soldați cu vergi și cu pari băteau fără alegere și cu rândul, spre a nu obosi. Țăranii urlau, implorau milă și iertare, dar nu voiau să mărturisească crimele și nici să denunțe pe criminalii principali. Numai grație plutonierului Boiangiu au putut fi descoperiți șapte inși care au lovit și dezarmat pe jandarmi, între ei Serafim Mogoș și Trifon Guju.

— De ce-ai lovit pe plutonier, hoțule? strigă maiorul cu ochii injectați. Cum ai îndrăznit să ridici mâna, tâlharule?

— Apoi...

Atâta îngână Serafim Mogoș uitându-se drept în ochii maiorului liniștit, parcă și-ar fi dat seama că orice răspuns ar fi zadarnic. Tănăsescu tăbărî asupra lui cu cravașa până ce-l umplu de sânge, lihăind:

— De ce-ai dat, ticălosule?... De ce-ai dat?... De ce...

Serafim Mogoș răbda lovitura fără a se clinti și fără a scoate un glas, cu aceeași privire care înfuria pe maior, părându-i-se sfidătoare.

— Caporal! răcni apoi Tănăsescu, obosind. O sută de bețe banditului! Imediat!... Și pe urmă în lanțuri!

Trifon Guju lipsea. Cineva spuse că a fost împușcat de boierul cel bătrân și că acuma zace acasă. Fu adus degrabă pe sus. Toată fața îi era o rană neagră. Rămase întins pe pământ, gemând.

— Sus! În picioare, tâlharule! urlă maiorul, izbindu-l cu botul cizmei în coaste.

Țăranul se ridică. Ochii îi erau umflați și închiși. Se clătina, parcă în fiece clipă ar fi fost să se prăbușească.

— De ce te-a împușcat boierul, hoțule? întrebă ofițerul. Ai ridicat mâna asupra dumnealui, nu-i așa?... Ai vrut să-l omori, ai?... Tu ai fost capul ucigașilor!

Trifon gemu ceva neînțeles.

— Dar plutonierului de ce i-ai smuls arma?... De ce l-ai lovit?... Spune, tâlharule!

Îl plesni cu cravașa peste capul ciuruit de răni vii. Omul scoase un urlet înfiorător, ca și când i s-ar fi dezghiocat carnea, și se prăvăli ca o buturugă găunoasă. Mai furios, maiorul îl călcă în picioare, necontenind cu „hoțule“ și „tâlharule“. Apoi deodată se retrase câțiva pași și ordonă rece, tăios:

— Sergent!... Tu! Da!... Ia șase oameni!... Duceți pe tâlharul ăsta în fundul grădinii!... Acolo să fie împușcat!... Împușcat!... Ai înțeles, sergent?...

— Trăiți, domnule maior! făcu sergentul îndesat și negricios, bătându-și călcâiele, parcă s-ar fi cutremurat.

Soldații înșfăcară pe Trifon și-l târâră prin mulțimea deasă de țărani. Cu o supremă sete de viață Trifon Guju gemea rugător:

— Iertare... iertare...

Dispăru cu soldații. În urma lor rămase o tăcere amară, întretăiată numai de vâjâiturile cravașei cu care maiorul Tănăsescu spinteca aerul într-o încordare nervoasă. Trecură minute. Cravașa își iuțea dumicările. Apoi răbufni o detunătură din fundul grădinii, scurtă, înăbușită, fără ecou.

— Ceilalți! strigă maiorul îndată, destrămând pânza tăcerii pe care detunătura o clătinase puțin. Voi cum ați îndrăznit să ridicați labele asupra jandarmilor?...

Țăranii porniră să se jure și să se vaiete că ei nu sunt vinovați, că nici n-au fost acolo când s-a întâmplat fapta aceea... Maiorul Tănăsescu gâfâia. Începuse să se îngrașe în vremea din urmă, avea puțină burtă, iar un doctor îi spusese de curând că are grăsime și la inimă. În orice caz obosea repede. Ca să nu-și pericliteze sănătatea cu bandiții, ordonă să se aplice fiecăruia din cei cinci câte o sută la spate. Ordinul tocmai se executa, indivizii se întreceau în urlete la fiece lovitură, când trăsura prefectului opri în uliță.

În vreme ce bătaia continua, caporalul numărând cu glas tare loviturile, ca să nu se întâmple vreo lipsă, maiorul Tănăsescu se plânse prefectului și primului-procuror de încăpățânarea tâlharilor de a nu mărturisi și a nu denunța pe vinovații cei mari. Pe Baloleanu țipetele țăranilor îl supărau și-l enervau. După ce caporalul rosti suta și țăranii bătuți fură închiși în cancelarie, prefectul, ca să-și redobândească siguranța, strigă către mulțimea cu fața la pământ că crimele și ticăloșiile lor au înspăimântat lumea și că numai prin pocăință și mărturisiri sincere își vor putea ușura soarta... Ca la comandă, sutele de oameni ridicară capetele cu o mișcare, parc-ar fi vrut să se scoale în picioare, bâiguind într-un singur glas prelung ca murmurul unei furtuni trecute:

— Iertați-ne...

Baloleanu încremeni de groază, ca și când mișcarea și glasul mulțimii ar fi fost începutul unei noi răzvrătiri. Aceeași frică subită cuprinse și pe procuror, și pe maior, ca și pe toți ofițerii, și chiar pe soldați. Singur plutonierul Boiangiu nu-și pierdu cumpătul și răcni deodată:

— Jos!... Jos!... La pământ!... Jos!...

În clipa următoare strigătul lui Boiangiu fu reluat de mai multe glasuri, iar soldații începură să lovească în dreapta și în stânga pe spinările încovoiate, repetând speriați:

— Jos!... Jos!...

Prefectul renunță la continuarea admonestării. Se trecu îndată la interogatoriul lui Toader Strâmbu pe care Boiangiu îl indicase ca ucigaș al Nadinei.

— Spune cum ai omorât-o! zise prim-procurorul.

— Apoi, domnule, eu n-am omorât pe nimeni și nu-s vinovat! răspunse țăranul cu fața pământie.

— Atunci cine a omorât-o?

— Eu nu știu, domnule! Poate Petrică a Smarandei, că el a intrat în conac înaintea mea, dar eu n-am omorât-o!

— Să iasă Petre a Smarandei! strigă prim-procurorul liniștit.

— Mort... mort! răsunară mai multe glasuri.

Maiorul Tănăsescu fierbea. Nu se putu stăpâni. Țăranul acesta i se părea de o viclenie revoltătoare. Se năpusti brusc asupra lui:

— De ce nu spui, tâlharule?... De ce-ai omorât-o, tâlharule?... Și de ce ai batjocorit-o și ai necinstit-o?... Ai poftit la trup de cucoană mare, spurcăciune blestemată?

Toader Strâmbu își ferea capul de plesniturile cravașei și bocea ca o muiere:

— Aoleu!... Aoleu!... Nu-s eu, dom'le maior! Iartă-mă, dom'le maior, că nu-s vinovat!

Atunci trecu pe uliță carul cu patru boi, aducând coșciugul simplu cu rămășițele pământești ale Nadinei. În urma carului mergea preotul din Lespezi în odăjdiile cele mai bune, cu crucea într-o mână și cădelnița în cealaltă. Dascălul, bătrân și slăbănog, cânta versurile morților, uitându-se curios spre curtea primăriei plină de oameni pe brânci și mai ales la anchetatorii în picioare.

Se făcu tăcere până ce trecu carul mortuar. Toți se descoperiră, iar Baloleanu murmură cu o întristare indignată:

— Biata femeie, biata femeie!... Ce crimă odioasă!

Primul-procuror, auzind indignarea prefectului, se răsti și el la Toader:

— Ce ți-a făcut ție cucoana asta bună și frumoasă, nemernicule, de ai omorât-o?

— Eu n-am omorât-o! tăgădui țăranul cu îndărătnicie.

Sosi și convoiul de țărani din Lespezi, escortat de soldați. Primul-procuror Grecescu, ambițios să dovedească pe ucigașul doamnei Iuga, luă repede pe noii veniți să-i spuie ei adevărul, fiindcă în satul lor s-a întâmplat

omorul și nu se poate să nu știe cine a omorât-o. Ileana mărturisi îndată:

— Nea Toader a omorât pe conița, domnule, după ce și-a făcut poftele cu dumneaei... Eu l-am văzut când a intrat în casă și l-am auzit pe urmă cum s-a lăudat și l-a îndemnat și pe Ilie Cârlan să-și facă poftele cu conița până nu se răcește... Poate să spuie și nea Matei Dulmanu, c-a fost și dumnealui de față cu Petrică a Smarandei când am scos-o pe conița moartă din casă, dacă am văzut că nea Pavel Tunsu a dat foc mașinii...

— Eu n-am omorât-o, degeaba minte fata asta! zise Toader Strâmbu fără să se uite la Ileana.

— Ba fata nu minte, măi Toadere! făcu atunci Matei Dulmanu cu mustrare. De ce nu mărturisești c-ai omorât, dac-ai omorât? De ce umbli să năpăstuiești pe alții, Toadere?

— Ba, dacă-i pe spus, mai bine spune dumneata, nea Matei, cum ai spart capul neamțului, glăsui Toader întunecat.

— Apoi eu nici nu m-oi ascunde când m-or întreba boierii! zise Matei răspicat și fără frică.

Procurorul asculta satisfăcut, uitându-se din când în când la prefect și la maior, parc-ar fi vrut să vadă dacă ei observă cât de abil a procedat și cum a reușit să-i facă pe țărani să vorbească.

— Mulți răufăcători mi-au trecut prin mână, dar mai cinic și mai ticălos ca ăsta n-am pomenit! rosti în cele din urmă procurorul către Baloleanu.

Maiorul Tănăsescu își smulgea mustățile ca să se stăpânească. Îi fu frică să nu-i plesnească vinele de atâta constrângere nervoasă. Se puse deci cu pumnii și cu cravașa pe Toader Strâmbu, îl umplu de sânge, îl călcă în picioare... Când obosi, porunci caporalului să continue cu parul până-i va zdrobi ciolanele. Urletele țăranului se transformau în gemete din ce în ce mai slabe și mai horcăite.

— Sergent! strigă în sfârșit maiorul. Ia-l și pe ăsta... În fundul grădinii!... Împușcat!... Repede, repede!

Ordinul maiorului îl deșteptă brusc din toropeală, parcă ar fi turnat peste el o găleată cu apă. Se târî la picioarele ofițerului, gemând:

— Iartă-mă, dom'le maior... Îmi rămân copilașii orfani... Fie-vă...

— Ia-l, sergent! răcni Tănăsescu, ferindu-și cizmele de atingerea țăranului. Aide!... Puneți mâna pe el!

Tocmai în pauza când se aștepta detunătura, apăru și Titu Herdelea în curtea primăriei. Fiindcă Grigore Iuga era ocupat cu pregătirile de înmormântare, a socotit potrivit să nu-l încurce cu prezența lui. Auzind împușcăturile din fundul grădinii, întrebă încet pe Baloleanu, care, spre a-și arăta energia, răspunse cu o nepăsare firească:

— Nimic... A fost împușcat ucigașul doamnei Iuga...

Matei Dulmanu mărturisindu-și vina, procurorul Grecescu îl declară

arestat pentru a fi trimis în judecată tribunalului. Maiorul însă protestă:

— Pardon, domnule procuror! Până la judecată, bătaia e mai sfântă!... Caporal, numără-i și ăstuia douăzeci și cinci! Și, pe când Matei Dulmanu primea bătaia fără a crâcni, Tănăsescu explică domnilor civili că tâlharii ăștia numai de bătaie înțeleg, că închisoarea e o adevărată recreație pentru ei și că, în orice caz, osebit de ancheta civilă, el trebuie să aplice tuturor sancțiunile drastice cuvenite, pentru că au îndrăznit să se ridice împotriva armatei... Titu Herdelea avea pe buze un răspuns, dar tăcu văzând că Baloleanu și Grecescu, cei chemați să vorbească, primesc fără obiecție rodomontadele ofițerului.

— Pavel Tunsu!... Care ești?... Vino-ncoace! strigă pe urmă procurorul.

Pavel se ridică de jos. Dârdâia de spaimă că va fi și el împușcat. Bâlbâi în neștire, fără să mai aștepte vreo întrebare:

— Eu n-am omorât pe nimeni... Eu am stricat mașina și i-am pus foc, că mi-au schilodit copilul, dar n-am vărsat sânge, că am copii...

Se socoti cel mai fericit când, snopit în bătaie, fu aruncat între ceilalți arestați, în cancelarie. Își făcu cruce și mulțumi bunului Dumnezeu, că a avut milă de copilașii lui.

Spre a deosebi cât mai grabnic pe cei buni de cei răi, primul-procuror crezu necesar să schimbe ordinea cercetărilor și să asculte în primul rând pe fruntașii satului de la care poate mai curând să afle pe adevărații răufăcători și instigatori.

— Să-mi spui cinstit, moșule, cum s-au petrecut blestemățiile și cine-s vinovații! întrebă pe Lupu Chirițoiu.

— D-apoi, domnule, eu nu m-am amestecat, că-s bătrân și nu mi-ar fi șezut frumos să...

— Bine, bine, te cred, dar cum a început răzmerița asta și cine a stârnit-o? Că din senin doar n-a venit, moșule? insistă procurorul.

— Ba cam așa a venit, domnule! întări bătrânul. A fost un vânt mare și i-a luat pe bieții oameni și i-a mânat ca oile...

— I-ascultă, moșule, să nu ne îmbeți pe noi cu basme, că n-avem vreme de d-astea! interveni maiorul Tănăsescu enervat de sfătoșenia bătrânului.

Și, după câteva replici, îi trăsni o pereche de palme. Lupu Chirițoiu îl privi drept în ochi și rosti rar:

— Apoi, domnule maior, Dumnezeu să-ți plătească rușinea asta pe bătrânețile mele!

— Ce?... Ce?... Ești obraznic cu mine, tâlhar bătrân ce ești? sări Tănăsescu. Caporal, numără-i cincizeci!

Titu Herdelea tremura lângă prefectul Baloleanu tot timpul cât bătrânul suferea loviturile fără a scoate un glas de durere, parc-ar fi fost de piatră.

După ce mai fură bătuți câțiva bătrâni, între care mai rău Luca Talabă,

pentru că atitudinea lui a părut cutezătoare, după ce atât Filip Ilioasa cât și Marin Stan fură dovediți și recunoscură că s-au lăcomit fiecare la prădăciune, deși sunt oameni cu stare, veni rândul lui Ignat Cercel. Ieri, când s-au potolit împușcăturile, ca să se ia bine cu armata, Ignat a spânzurat un ștergar alb într-un băț și l-a pus în poarta bătăturii, să-l vadă boierii când vor trece.

Maiorul într-adevăr l-a observat și s-a înfuriat: „Ce-i asta, hoțule?“ „Pace, dom'le maior!“ a răspuns Ignat umil...Pace, hoțule? Da cu cine ai fost tu în război, tâlharule? Cu armata română?“ Și l-a bătut de l-a omorât... Acuma îl recunoscu:

— Tu ești cu steagul alb, ai, și cu pacea, hoțule?

— De, domnule maior, păcatele noastre, că nu știm cum am face mai bine, ca să nu greșim! bâigui Ignat. Dacă Dumnezeu ne-a pedepsit să fim proști, de, păcatele noastre...

Pe când procurorul, mereu întrerupt de exploziile maiorului, isprăvea cu Ignat Cercel, veni primarul Ion Pravilă să raporteze că, precum i s-a poruncit, a adunat și identificat pe toți morții, adică patruzeci și patru, al patruzeci și cincilea fiind preotul Nicodim al cărui cadavru însă a fost ridicat din uliță încă de aseară de către fiică-sa Niculina. Maiorul Tănăsescu se făcu foc: cum a îndrăznit fata hoțului de popă să nesocotească ordinele lui?

Primarul îngheță, așteptându-se să mănânce iar bătaie și încă în fața satului întreg.

— Unde e bestia de muiere care a cutezat? strigă maiorul cu ochii bulbucați.

Niculina ieși la iveală, palidă, cu copilașul de mână. Fără nicio vorbă, maiorul Tănăsescu se repezi la ea cu cravașa. Femeia țipa, se ferea, iar copilul începu să urle îngrozit:

— Mămica mea!... Mămica mea!

— Aoleu, aoleu, ajutor! zbiera Niculina cu obrajii vrâstați de loviturile care nu conteneau.

— Caporal! strigă maiorul obosit. Numără-i cincizeci!...

— Aoleu, oameni buni!... Aoleu!

Soldații o înșfăcară. Niculina, întinsă cu fața în jos și ținută de patru soldați, se zvârcolea țipând ca din gură de șarpe. Antonel se arunca la maică-sa, cu același scâncet de spaimă:

— Mămica mea!... Mămica mea!

Când un soldat începu să lovească, Titu Herdelea, care șoptise mereu „îngrozitor, îngrozitor“, ca să-l audă prefectul Baloleanu, își pierdu deodată stăpânirea și, apropiindu-se de Tănăsescu, îi zise revoltat:

— Domnule maior, ajunge!... E insuportabil!... Asta e... Maiorul, parcă l-ar

fi pălmuit, tresări:

— Ce-ai zis?... Cine eşti dumneata... Ce cauţi aici?... Cum îţi permiţi să te amesteci dumneata în...

— Mă numesc Titu Herdelea şi sunt...

— Nu vreau să ştiu nimic! continuă Tănăsescu cu pumnii strânşi. Imediat să părăseşti primăria, altfel te arestez şi te pun între baionete!... Imediat!... Imediat!

Prefectul Baloleanu înmărmuri. Energia maiorului cu ţăranii nu-i displăcea, deoarece îl scutea pe dânsul de-a fi energic şi de-a se încărca cu eventuale răspunderi. Orice ar interveni ulterior, el se poate spăla pe mâini. Dar incidentul cu un ziarist bucureştean şi prieten al lui Grigore Iuga poate să creeze complicaţii cu repercusiuni mai mult decât plicticoase. Reculegându-se puţin din stupoare, interveni amical şi în franţuzeşte, căutând să calmeze pe Tănăsescu, care se îndârjea din ce în ce mai tare:

— Eu nu permit nimănui!... Oricine ar fi!... Să fie şi Dumnezeu, eu nu permit!...

Titu Herdelea se făcuse ca ceara, şi de indignare, şi de emoţie. Îşi dădu îndată seama că amestecul lui, oricât de firesc omeneşte, a fost insolit. Totuşi, nu-i părea rău. Spre a nu aţâţa scandalul şi a nu se expune să fie într-adevăr arestat, întoarse spatele. Prefectul, vrând să-l împace, îl luă de mână să-l reţie:

— Domnule Herdelea, te rog... Fă-mi plăcerea!... Domnul maior are să...

— Decât să asist la asemenea barbarii, prefer să mă retrag, domnule prefect! zise Titu, căutând să-şi ia o mutră cât mai demnă.

— Ce rău îmi pare că... murmură Baloleanu, strângându-i mâna şi lăsându-l totuşi să plece.

Şi Tănăsescu se îmblânzi văzându-l că se depărtează. Din clipa când a auzit de la prefect că e ziarist, furia i-a scăzut brusc, fără însă să arate că s-ar da bătut. Acuma câţiva ani, fiind în garnizoană la Turnu Severin, a pălmuit la un chef pe un gazetăraş local. S-a făcut un tărăboi enorm; toate ziarele din Bucureşti l-au luat în primire; a ajuns la consiliul de reformă. Dacă n-ar fi avut în memoriu afacerea aceea, azi ar fi de mult locotenent-colonel.

— Nu pot permite să fiu înfruntat în exerciţiul funcţiunii! făcu dânsul umflându-şi glasul, ca să-şi păstreze aparenţa de mânie. Eu am o răspundere aici! Nu ne jucăm, nu-i aşa, domnule prefect?... De la Bucureşti e uşor să comanzi şi să scrii, dar uite pe tâlharii ăştia care au distrus, şi au jefuit, şi au prădat, şi au ucis!...

Cum ajunse la ţărani, vocea iar i se înăspri, revolta îi reveni parc-ar fi fost jignit şi devastat el însuşi, cu toate că el n-avea nicio avere.

— Satele astea ar trebui rase cu tunul de pe faţa pământului!... Până şi

popa lor a fost tâlhar!... Ce-au făcut ăştia, blestemăţiile pe care le-au făcut n-au pereche!... În alte părţi au mai avut nitică ruşine, aici au fost în stare să măcelărească, şi femei, şi bătrâni...

Pe când maiorul Tănăsescu vorbea aşa, de jos, se ridică un ţăran cu părul vâlvoi, cu faţa luminată, şi se apropie cu glas arzător:

— Domnule, domnule, văd că te-ai pus să omori pe creştinii lui Dumnezeu şi nu vrei să asculţi poruncile care trâmbiţează în văzduhuri...

— Jos, jos! strigară câţiva soldaţi zeloşi.

— Ce porunci?... Ce zice?... făcu maiorul uluit de atâta îndrăzneală, după ce de azi-dimineaţă se sileşte să-l înmoaie.

— E nebun, domnule maior, trăiţi! zise plutonierul Boiangiu.

— Nebun?... Las'că cunosc eu nebuniile astea! strigă Tănăsescu. De altfel banditul ăsta a fost ieri în fruntea rebelilor şi a îndemnat pe soldaţi la nesupunere... L-am auzit eu cu urechile mele!... Caporal, ia să-i numeri câte i se cuvine!

În vreme ce soldaţii îl băteau, Anton urla cu mare bucurie, parcă nici n-ar fi simţit loviturile:

— Daţi, daţi, fraţilor!... Că judecata cea mare tot are să vie şi glasul lui Dumnezeu... Loviţi, loviţi!... Că d-aia m-am sculat de jos şi d-aia...

Maiorul Tănăsescu, plictisit că bătaia n-avea niciun efect, porunci caporalului:

— Ia daţi-i drumul să se ducă dracului de nebun! Apoi, întorcându-se la primul-procuror, adăugă:

— Să continuăm!... Vă rog!...

3

Grigore Iuga își simțea sufletul sfâșiat de remușcări, iar prin gând îi trecea mereu:

„Poate dac-aș fi rămas aici, nu s-ar fi întâmplat...“

Dar, în același timp, își dădea seama că toate recriminările sunt de prisos și că alte datorii i se impun acuma. Corpul Nadinei își căuta de cinci zile odihna, al tatălui său de trei. Avea impresia că morții zac neîngrijiți de prea mult timp, că sufletele lor nu-și pot găsi odihna, că se chinuiesc și chinuiesc pe cei vii dimprejur, în primul rând pe el, care de aceea suferă atât de mult și e copleșit de mustrările conștiinței.

Când a expediat ieri la Costești telegrama lui Gogu Ionescu, anunțându-i moartea Nadinei, nu s-a gândit la înmormântare, precum nu s-a gândit la nimic material... De-abia aseară, după ce a văzut cadavrele, și-a zis că cel puțin Gogu cu Eugenia ar trebui să vie la înmormântarea Nadinei și că deci trebuie să-i aștepte. Azi însă, după ce a văzut coșciugul în carul urmat de preotul din Lespezi, i-a venit în minte că Gogu n-are să vie acum la țară nici chiar pentru înmormântarea surorii sale și că, de altfel, nici nu e timpul pentru o înmormântare pompoasă când satele se zvârcolesc în dezmeticirea din nebunia furioasă și când ruinele încă fumegă ca și sufletele oamenilor. Atunci, în clipa aceea, s-a hotărât să facă îndată o înmormântare simplă, potrivită împrejurărilor, lăsând pentru mai târziu, când se va fi coborât liniștea adevărată, ceremonia cea mare. Și din clipa aceea i s-a risipit tulburarea care-i ținuse sufletul într-o neputință dureroasă de a se orienta, parc-ar fi plutit într-o lume ireală.

— Ascultă, Leonte, după-amiază vom face înmormântarea... Calm, ca și când ar fi fost vorba despre lucrurile cele mai obișnuite, dădu logofătului dispoziții precise, amănunțite. Câteva generații de ale familiei Iuga erau îngropate împrejurul bisericii de la Amara. Ultimul mormânt îl construise Miron Iuga. Într-însul odihnea de câțiva ani soția lui. Era zidit în piatră, boltit și vast, destinat să-l adăpostească și pe el când îi va sosi ceasul. În același lăcaș va încăpea, cel puțin provizoriu, și sicriul Nadinei. Fiindcă bătrânul preot Nicodim s-a prăpădit, va sluji preotul din Lespezi care a întovărășit carul mortuar al Nadinei. Ajunge el singur...

Slujba se făcu în curte. Bătea vesel soarele primăverii. Arborii înmugureau văzând cu ochii. Coșciugurile erau așezate fiecare pe câte un car cu patru boi înjugați. În spate, conacul vechi, cu geamurile încă sparte, părea un moșneag cu ochii plânși. În față, zidurile înnegrite și grinzile arse ale castelului nou, profilându-se pe șirul de plopi dinspre uliță, alcătuiau un

decor funerar parcă înadins pregătit. În odăjdiile noi, preotul spân, cu bărbuța speriată, citea și cânta, și ridica mereu ochii spre cerul albastru pe care nourași albi, ca niște șiraguri de îngeri, se întreceau să asculte pomenirea morților. Preotul avea un glas mic, subțirel și totuși alinător. Glasul acesta se suia în văzduh ca o dâră de fum de tămâie, împrăștiindu-se în tăcerea îndoliată ce stăpânea nu numai conacul, ci toată împrejurimea. Răspunsurile dascălului, mașinale și fonfăite, rămâneau dedesubt, se amestecau cu rumegatul indiferent și mut al boilor, ale căror cozi lungi se legănau ritmic, alungând muște imaginare.

Grigore Iuga stătea lângă loitra carului cu coșciugul tatălui său, având alături pe Titu Herdelea ca un aghiotant credincios. În partea cealaltă, până la gardul dinspre ograda conacului, din care numai câțiva stâlpi se mai aflau în picioare, se îngrămădeau toți oamenii curții, cu Isbășescu în frunte și cu argații la urmă. Nevasta logofătului și bucătăreasa Profira plângeau cu sughițuri multe, dar fără bocete gălăgioase, rușinate parcă de răceala lui Grigore.

Ochii lui, roșii și tulburi, cuprindeau în aceeași privire amândouă coșciugurile. Erau la fel de mari, din același lemn, parc-ar fi fost comandate de mult. În sufletul tânărului Iuga dăinuia o liniște resemnată. Gânduri multe îi fulgerau prin minte, se ciocneau, se alungau fără încetare și fără a se cristaliza, ca niște crâmpeie fără rost, vânturate de întâmplare. Numai în inimă îi stăruia un simțământ apăsător ca o rană deschisă, care te doare fără să-ți mai dai seama.

Nici nu băgă de seamă când s-a isprăvit slujba, când au pornit spre cimitir. De-abia ajungând în uliță, șopti lui Titu Herdelea:

— Poate c-ar fi trebuit să-l anunțăm și pe Baloleanu... În sfârșit! Mergea în urma carului al doilea în care era coșciugul tatălui său. La câțiva pași mai înapoi se auzeau pașii celorlalți și plânsetele femeilor, mai zgomotoase. Înaintea celuilalt car văzu strălucirea odăjdiilor preotului și apoi îi auzi și glasul cântând parcă dintr-o mare depărtare.

Se miră de mulțimea adunată la primărie. Titu îi dădu câteva lămuriri sumare. Niște vaiete confirmau că ancheta continua cu aceeași ardoare. Când sosi convoiul funerar mai aproape, prefectul Baloleanu ieși din curtea plină de țărani, urmat de primul-procuror Grecescu, de maiorul Tănăsescu și de căpitanul de jandarmi Corbuleanu. (Căpitanul Lache Grădinaru, care ar fi dorit să se asocieze ca unul ce a cunoscut pe bătrânul Miron și i-a fost oaspe de multe ori, fu obligat să continue instrucția rebelilor cât vor lipsi anchetatorii.)

— Să mă ierți și să ne ierți, Grigoriță dragă, că n-am știut nimic, altfel lăsam toate și veneam să aduc ultimul omagiu venerabilului tău părinte! murmură Baloleanu cu o mutră întristată, strângându-i mâna prelung.

Ceilalți, luându-și fiecare înfățișarea îndoliată potrivită, îi strânseră de asemenea mâna pe rând, cu clipiri din ochi care voiau să spună că durerea lor nu găsește cuvinte să o exprime destul de elocvent.

Grigore Iuga voi să ceară el scuze prietenului său Baloleanu că a neglijat să-l vestească. În momentul când deschise gura, îl văzu scoțând grăbit batista și ștergându-și ochii, parc-ar fi vrut să-și înăbușe lacrimile. Gestul i se păru atât de nesincer, că renunță să mai răspundă și continuă mersul întrerupt câteva clipe, iuțind pașii, ca să ajungă din urmă carul care nu se oprise.

Convoiul intră curând în curtea bisericii. Preotul mai cântă puțin, apoi coșciugurile fură coborâte pe rând în mormântul deschis, lângă care stăteau cei trei argați trimiși de logofătul Bumbu să ridice, cu băgare de seamă, lespedea și pe urmă să o așeze la loc cum a fost. Alți oameni de-ai curții trebuiră să dea ajutor celor trei, coșciugurile fiind prea grele. Preotul repetă de mai multe ori „veșnica lor pomenire", acompaniat și de mormăielile dascălului, apoi încetă brusc, cu o plecăciune umilă spre Grigore Iuga, care privea cu ochi rătăcitori și fără să facă vreo mișcare. La un semn al logofătului, cei trei oameni se apucară să acopere mormântul. Baloleanu și ceilalți exprimară iarăși sincere condoleanțe, pe care Grigore le ascultă tăcut, dând doar puțin din cap în semn de mulțumire. Auzi, însă, foarte clar cuvintele maiorului Tănăsescu către căpitanul de jandarmi:

— Fiindcă tot suntem aici și avem pe popă la îndemână, să te duci să îngropați și pe țărani, la cimitirul satului, nu știu unde vine, popa trebuie să știe. Găsești acolo pe primar. Te rog, puiule, ca să scăpăm și de formalitatea asta!... Dar știi, scurt, fără multă ceremonie. Și atâta e prea mult pentru niște tâlhari!... Să nu uitați pe cei executați adineaori la primărie!

Grigore avu o tresărire, parcă și-ar fi adus aminte de ceva foarte important. Zise repede către Titu:

— Aș fi vrut să fiu și eu la înmormântarea țăranilor, dar nu mă simt deloc capabil acuma... Vrei dumneata să te duci în locul meu?

— Desigur! răspunse scurt tânărul Herdelea.

Preotul conduse pe Titu Herdelea și pe Corbuleanu. Trecură prin grădina bisericii, prin alte două grădini și o livadă. Morții erau înșirați în cimitir pe două rânduri, înțepeniți și strâmbați cum i-a lăsat moartea. O groapă lungă și largă era săpată gata alături.

— Scurt, părințele, că n-avem timp! îndemnă căpitanul Corbuleanu.

Stătu ca pe spini cele câteva minute cât fură pomeniți morții, mai stătu alte câteva minute până ce-i văzu aruncați în groapa comună, apoi plecă fără a mai întoarce capul.

Titu Herdelea rămase numai cu preotul, privind tăcuți amândoi cum pământul slăninos, cu bulgări grei, izbea cadavrele, zvârlite și îngrămădite

în groapă ca niște crăci putrede, cum morții, încetul cu încetul, își potriveau culcușul, se amestecau și se topeau cu pământul care îi ascundea de toate primejdiile.

„Cât s-au zbătut ei să aibă pământ și iată că pământul i-a cules pe toți! își zicea Titu Herdelea cu o strângere de inimă. Și când te gândești că, în cele din urmă, toate străduințele noastre tot aici sunt sortite să sfârșească!"

Vreo zece țărani asudau cu lopețile, muți, gâfâind. Primarul Pravilă îi zorea mereu, speriat, parcă palmele primite de la maior l-ar fi zăpăcit cu desăvârșire.

— Câți au fost, primarule? întrebă Titu când văzu că pământul i-a înghițit pe toți.

— Patruzeci și șase, domnule, împreună cu Trifon și cu Toader pe care numai adineaori i-am adus de la cancelarie, zise primarul apropiindu-se cu încredere fiindcă fusese de față când Titu a avut ciocnirea cu maiorul. Părintele Nicodim a rămas acasă. A bătut-o el domnul maior pe Niculina, dar tot s-a îmblânzit pe urmă și n-a mai poruncit să-l ridicăm din casă, c-ar fi fost și rușine să-l arunce laolaltă cu toți sărmanii, că doar dumnealui n-a avut nicio vină, că citise rugăciunea la căpătâiul boierului Miron și... Of, Doamne, apără-ne și ocrotește-ne, că mare greutate a dat peste noi!

După o pauză, tânărul Herdelea întrebă iar:

— Dar revoluția asta ce-a fost, primare?... Cum v-a venit să faceți atâtea nelegiuiri, atâta stricăciune și răutate?

— De, domnule, s-au iuțit oamenii și au păcătuit fără dreptate! răspunse Pravilă amărât. Dar nici așa cum s-au întors lucrurile, parcă nu-i cu dreptate! Că prostimea-i prostime și nu-i mirare să greșească, boierii însă sunt înțelepți și...

Titu nu răspunse. Întoarse ochii spre groparii care se luptau greu cu pământul morților. Primarul amuți deodată, ca și când și-ar fi luat seama și i-ar fi fost frică să nu fi vorbit prea mult...

Pentru cină, atât Baloleanu cu Grecescu cât și ofițerii au fost invitații lui Grigore Iuga la conac. Prefectul improviză un mic discurs pentru proslăvirea memoriei celor două victime ale răzvrătirii criminale care a umplut țara de ruine și de doliu. Pe urmă, spre a menaja pe amfitrion, nici nu mai pomeniră de cei morți. Se vorbi mult despre cruzimile și prădăciunile țăranilor... Observând că tânărul ziarist bucureștean tace ca și Grigore, Baloleanu se simți dator să facă un apel la unirea tuturor în fața primejdiei ce o prezintă turma rătăcită de niște instigatori criminali, care vor fi negreșit descoperiți.

— Trebuiesc uitate micile ambiții personale, precum trebuiesc scuzate eventuale mici jigniri involuntare și provocate de împrejurările anormale! exclamă dânsul patetic. Nu-i așa, domnule Herdelea?

Titu ridică din umeri, parc-ar fi vrut să spuie că astea n-au nicio importanță. Grigore se uită mirat la Baloleanu, neînțelegând aluziile.

— A, nu ți-a spus nimic? zise prefectul surprins. Ei, iacă, domnilor, sufletul fin și delicat! Vedeți cum se cunoaște imediat?...

Și după ce dumeri pe Grigore în câteva cuvinte, goli un pahar de vin pentru uitarea incidentului. Maiorul Tănăsescu strânse peste masă mâna lui Titu în aplauzele admirative ale tuturor. Pe urmă toți își dădură multă silință să explice tânărului ardelean că țăranul îndeobște e așa de ticălos și de încăpățânat în răutăți, că numai forța brută poate să-l înfrâneze de la crimele cele mai oribile.

— Să nu uităm că ne aflăm într-o casă de două ori îndoliată de acești tâlhari, devastată și incendiată! făcu maiorul Tănăsescu cu o indignare muiată într-un glas dulce.

— E suficient să privești împrejur, ca să-ți dai seama cât sunt de sălbatici! adăugă Corbuleanu, răsucindu-și mustața, parc-ar fi fost și femei de față.

Primul-procuror Grecescu, taciturn din fire, se făcu toarte ascultat povestind în ce fel s-au reprimat în alte țări asemenea răzmerițe și scoțând în evidență că cele câteva bețe aplicate aici pe spinarea barbarilor noștri pot fi privite ca niște inofensive mângâieri părintești.

Pe Titu Herdelea discuția îl înflăcăra. El simțea că domnii aceștia n-au dreptate, dar nu-și putea concretiza obiecțiile într-o replică convingătoare.

— Pe mine numai nedreptatea mă revoltă! strigă el de câteva ori, ca și când prin aceasta ar fi vrut să se deosebească.

Apoi, mai târziu, inspirat de focul discuției, declară cu o siguranță care-l uimea și pe el însuși:

— Eu înțeleg și admit orice sancțiune, cu singura condiție să fie dreaptă și legală. Dumneavoastră, care reprezentați statul și aveți la dispoziție toată puterea statului, dumneavoastră nu vi-e permis să cădeți în vina țăranilor, care au călcat legile și au săvârșit crime. Călcând legile, săvârșiți și dumneavoastră crime, iar crimele dumneavoastră sunt mai grele, pentru că le săvârșiți sub scutul statului și abuzând de forțele lui de constrângere. Țăranii, când s-au răsculat și au săvârșit nelegiuirile, au riscat, în fiecare moment, să întâlnească forța statului, armata, sau poliția, sau jandarmii, care să-i pedepsească. Dumneavoastră, în loc să le aplicați rigorile legilor, batjocoriți și schingiuiți pe niște oameni încătușați și fără posibilitate de apărare, pentru că știți că nu veți întâlni pe nimeni care să vă pedepsească!

— Iubitule, iubitule! surâse Baloleanu cu indulgență. Eu sunt om de legi și de drept! Ei bine, statul are nu numai dreptul, dar chiar datoria să-și apere existența, când i-e amenințată, prin orice mijloace! Legal și drept este orice contribuție la menținerea și întărirea statului!

— Așa mi-a vorbit odinioară și un ofițer de jandarmi unguri! răspunse

ironic Titu. Deosebirea este doar că el vorbea ungurește, iar dumneavoastră românește!

— Dar nici să tolerăm revoluția...

— Legea învinge revoluția. Numai fărădelegea provoacă și propagă revoluțiile! zise Titu Herdelea cu mândria omului care a făcut o mare decoperire.

4

A doua zi, înainte de amiazi, un convoi de vreo cincizeci de țărani fu pornit spre Pitești, încadrat de soldați cu armele încărcate, sub comanda unui plutonier bătrân și rânzos. Dovediți sau bănuiți a fi fost capii răzvrătirii și a fi săvârșit diferite crime, erau ferecați în lanțuri și apoi toți împreună legați de un singur lanț gros și lung, doi câte doi. Câțiva soldați purtau și bâte grele cu care să îmboldească la mers pe eventualii șovăitori.

Curând după-amiazi își luară rămas bun de la Grigore Iuga, unde prânziseră, Baloleanu, Grecescu și maiorul Tănăsescu. Se duceau, spunea prefectul, să constate efectele pacificării în toate comunele care au fost contaminate de spiritul răzvrătirii. Mai ales că au primit rapoarte confidențiale cum că, în unele sate, moșierii, întorși acasă sub ocrotirea armatei și găsindu-și avutul prădat, au început să se facă singuri instructori, judecători și executori ai presupușilor vinovați.

— Asta nu se poate! declama Baloleanu cu o nobilă indignare. Eu nu voi tolera represalii! Unde-am ajunge dacă fiecare s-ar apuca să-și facă singur dreptate după capriciile sale? Legea trebuie să fie egală pentru toți!... (Întâlnind privirea ironică a tânărului Herdelea.) Una e apărarea interesului general și alta e interesul particular, cu răzbunările lui disprețuitoare de legi!...

Ziua următoare plecă și Titu Herdelea. Grigore l-ar mai fi reținut, dacă nu s-ar fi gândit că în împrejurările acestea, când la țară e numai jale, și durere, și ruină, aceasta ar însemna mai mult egoism decât prietenie.

— Ai fost prea bun că ai stat lângă mine în zilele de primejdie și de suferință, îi zise la despărțire. Nu vreau să abuzez de prietenia dumitale... Îți mulțumesc și nu voi uita niciodată devotamentul adevărat cu care ai înțeles și ai suportat toanele și tăcerile mele!... De altfel nici eu nu voi zăbovi mult pe aici acuma. Singurătatea și toate umbrele care rătăcesc aici în aer m-ar neurasteniza complet. Trebuie însă să iau dispoziții pentru muncile încă neîncepute și pentru reparația celor ce se mai pot repara...

Cu aceeași brișcă galbenă și cu același Ichim pe capră părăsi Titu și acuma Amara. Ulița era tot pustie, parcă oamenii încă n-ar fi îndrăznit să iasă de prin case sau ascunzători. Curtea primăriei era tot plină de țărani culcați la pământ, cu fața în jos și păziți de soldați. Ancheta continua cu aceeași intensitate, numai anchetatorii s-au schimbat. Căpitanul Lache Grădinaru a luat locul maiorului, iar plutonierul Boiangiu pe al procurorului.

Până la Costești, în toate satele văzu semne de anchete similare. În gara

Costești se întâlni cu Cosma Buruiană, care îl descusu îndelung asupra stărilor din Amara și-i spuse că mâine se va întoarce și el acasă, deocamdată singur, până va constata că într-adevăr nu mai e nicio primejdie...

În București, primul drum îl făcu în aceeași zi la Gogu Ionescu. Îi era penibil să fie crainicul nenorocirii, dar își zicea că, după telegrama laconică a lui Grigore, amănuntele pe care le aducea dânsul vor fi totuși o consolare. Casa din strada Argintari cu scara monumentală și scoica deasupra intrării, care cu vreo șase luni în urmă, când venea mișcat și înfricoșat să se intereseze de sosirea boierilor, i s-a părut atât de veselă și de fericită, acuma avea o înfățișare posomorâtă, cu toate că razele asfințitului îi mângâiau zidurile și se jucau în geamuri, iar în grădiniţa cu potecile curate, straturile de iarbă tânără verzuiau ca niște covorașe de catifea întinse la soare. Găsi numai pe Eugenia acasă. Îl puse să-i povestească tot înainte de a sosi Gogu. Eugenia era îngrozită, dar mai mult de durerea soțului ei. Ea l-a oprit să plece la Amara pentru înmormântarea Nadinei. I-a fost frică să nu se mai întâmple ceva pe acolo... Sosi și Gogu curând. În cele câteva zile de când nu l-a văzut Titu, parc-ar fi îmbătrânit cu zece ani. Își uitase cochetăriile și-și pierduse jovialitatea. Cum dădu cu ochii de Titu, începu să plângă cu hohote, ca o femeie incapabilă să se stăpânească. Numai acuma simţea cât de mult a iubit-o pe Nadina, mai mult decât pe o soră, ca pe un copil al său. Ascultând pe Titu, care trebui să repete povestirea, ofta mereu: „Bietul tata!... Cum o să suporte el vestea asta!“ Bătrânul Tudor Ionescu întreba mereu dacă s-a înapoiat Nadina, răsfăţata inimii lui bolnave, de la ţară, pentru că a aflat și el despre întinderea răscoalei din Argeș...

Seara Titu Herdelea trebui să povestească și soților Gavrilaș, la masă, ce a pățit și ce a văzut la ţară. Astfel se culcă târziu și numai în pat își aruncă ochii pe gazetele de după-amiazi. Zâmbi trist citind că, grație măsurilor cuminți luate de noul guvern, tulburările sunt aproape pretutindeni potolite, fără vărsare de sânge. I se părea o batjocură. În suflet îi mocnea mereu revolta înăbușită. Se visă la Amara, în curtea primăriei, în mijlocul mulțimii tăvălite la pământ. Maiorul tăia capetele plecate cu sabia lui știrbită și ruginită de sânge. Când o ridică asupra unui copilaș care plângea sfâșietor, Titu s-a aruncat asupra maiorului, i-a smuls-o din mână și a azvârlit-o... „Te arestez! Te arestez!“ răcnea maiorul. Titu se văzu înhățat de soldați furioși și apoi deodată cravașa maiorului începu să-i sfârtece obrajii...

La *Drapelul*, a doua zi, Roșu îl îmbrățișă, parcă s-ar fi întors din mormânt. Îl introduse și la Deliceanu, să-i istorisească metodele de pacificare ale noului guvern. Veșnic ispitit de a ridica *Drapelul* prin ceva de mare senzație, secretarul redacției se gândea să publice impresiile tânărului redactor, inclusiv conflictul cu maiorul sanguinar.

— Nu, nu, Roșule! îl opri directorul. Noi ne-am obligat moralmente să le

dăm concursul pentru potolirea dezordinilor. Trebuie să ne respectăm angajamentul! Noi nu putem fi murdari și criminali cum au fost ei!

— Bine! făcu Roșu. Știam anticipat. *Drapelul* e condamnat să vegeteze în vecii vecilor!

Peste câteva zile Titu, prezentându-se regulat la *Drapelul*, găsi pe Roșu mai negru ca totdeauna. Crezu că a avut vreo neplăcere particulară și-l lăsă în pace, așezându-se să fabrice articolașele anodine cotidiene pe care se obișnuise acuma a le produce în redacție. Într-un târziu, secretarul izbucni singur:

— Ce oroare!... Ce ticăloșie!... Ce barbarie!...

Nu i se potriveau exploziile teatrale. Glasul lui suna gol ca al unui actor fără talent. Parcă și-ar fi dat seama, se scufundă iar în tăcere și numai după vreun sfert de oră reluă sarcastic:

— Ei, ce facem cu revoluția noastră, puiule?... S-a terminat, ai?... I-am pus cruce?... Adică ce cruce?... Mii de cruci!

Titu Herdelea se apropie ca de obicei spre a arăta că-l interesează.

— Ai observat, sper, că rubrica tulburărilor țărănești a dispărut aproape complet din ziare?... Ceea ce înseamnă că represiunea a fost eficace. Liniștea s-a restabilit în toată țara... Ce liniște?... Mii de morminte proaspete semnalează că ordinea cea mai perfectă domnește iarăși în România!

Apoi, după o mică pauză, cu fața congestionată de indignare:

— Măi băiete, ce-ai văzut tu în Argeș a fost o glumă de salon față de cruzimea și barbaria ce s-a abătut asupra tuturor satelor din țară de când au luat ășția conducerea!... Cei împușcați sau în general uciși de expedițiile represive sunt cei fericiți și norocoși, pentru că au scăpat de schingiuirile spăimântătoare pe care trebuie să le îndure cei vii... În sfârșit, a fost o baie de sânge colosală, ceva cum nu s-a mai pomenit nicăiri în lume în veacul din urmă, nici chiar în colonii sau față de triburile sălbatice. Și toate pe tăcute, să nu afle Europa și lumea. Tunurile au bubuit, au nimicit din temelii sate multe, puștile au trosnit neîncetat... Victimele sunt aruncate în gropi colective, fără cruce, să nu lase nicio urmă... Și nimeni nu poate protesta, nimeni nu cutează să crâcnească, fiindcă sunt în joc interesele țării și fiindcă interesele țării cer ca atâtea milioane de țărani să muncească flămânzi și goi pentru a procura câtorva mii de trântori bogățiile care să fie risipite în lux și luxură!

— Dacă n-am unde să scriu? zise tânărul Herdelea. Eu aș protesta!

— Mai bine că n-ai unde, puiule, căci cu tine ar isprăvi repede: te-ar expulza din țară ca pe orice străin indezirabil!

— Eu? străin? în România? zâmbi Titu cu superioritate ironică.

— Nu uita, puiule, că tu nu ești cetățean român, oricât te-ai crede tu mai român ca alții! Așa că îndată ce vei deveni periculos ordinii publice, nu vei

mai fi frate, ci dușman, și ca atare... Dar fii liniștit!... Într-o săptămână, două numai tribunalele vor mai păstra amintirea răzmeriței de ieri prin judecarea zecilor de mii de țărani, strânși cu arcanul de pretutindeni, care umplu toate închisorile țării... Încolo, toată lumea va fi profitată și mulțumită. Cei devastați vor fi repede și gras despăgubiți de către stat ca să-și refacă gospodăriile, ba chiar să le îmbunătățească. Iar țăranii, dacă vor fi cuminți, vor primi o nouă avalanșă de discursuri, și promisiuni, și vorbe goale, fiindcă, să nu uităm, parlamentul va fi dizolvat curând-curând și se vor face alegeri noi...

Într-adevăr, peste vreo zece zile nici chiar Roșu nu mai pomenea despre mișcările țărănești. Ziarele discutau tot mai insistent despre alegerile în perspectivă. Ici-colo, mai ales în presa partidelor, se cerea descoperirea și pedepsirea instigatorilor. Primăvara trezea noi pofte de viață. Grădinile de vară își pregăteau deschiderile. Cafenelele și cârciumile acaparau trotuarele cu mesele scoase la aer. Pe Calea Victoriei, între Bulevard și Palat, femeile frumoase întinereau în toalete ispititoare. Plimbăreții cotidiani de ambele sexe își șopteau pe trotuare obișnuitele chemări: „iubire", „păpușica"...

Titu Herdelea stătea acuma mai puțin pe acasă, deși camera lui era drăguță și prietenoasă. Tocmai într-o după amiază pe care se hotărâse să o jertfească unei cărți interesante, se pomeni cu vizita doamnei Alexandrescu, însoțită de surâzătoarea Mimi. Tânărul se miră. Fosta-i gazdă îi spuse că s-a abătut pe-aici și, fiindcă a avut drum, și i-a fost dor de dânsul, că nu l-a uitat cât a fost totdeauna de gentil, dar mai cu seamă fiindcă Mimi a cicălit-o: „Hai, mămico, să-l vedem dacă m-a uitat..." Pe urmă aduse vorba despre Jenică, ocărându-l c-a fost o lichea și s-a purtat ca un ordinar, că într-o bună zi n-a mai dat pe la ea și i-a trimis pe hodorogul de tată-său să-i notifice sfârșitul aventurii. Ce mai faier le-a tras ea tuturor, n-o să uite nici în cer!... Mimi, sărăcuța, nu l-a putut suferi de la început pe Jean, că i s-a părut antișat de persoana lui și lipsit de educația fină pe care Mimi a primit-o de la mămica ei. Dar ea, naivă, de, ca femeia cinstită, n-a luat seama la nimic și s-a încrezut în vorbele lui. Ce regretă mai mult e că, din pricina lichelei și a ofticoasei de soră-sa, a despărțit două inimi care se iubeau. Că Mimi, drăgălașa de ea, i-a mărturisit deschis, ca unei mame bune, din prima zi: „Mămico, tare-i simpatic chiriașul tău!"

Și de atunci n-are peri în cap de câte ori i-a spus: „Mămico, mi-e drag și mi-e drag!" În sfârșit, acuma a dat Dumnezeu de a rămas liberă și Mimi, a scăpat și ea de Jenică, așa că acuma...

— Ei, hai, pupați-vă, hai, că eu mă întorc cu spatele! zise deodată doamna Alexandrescu, drept încheiere.

Mimi se agață de gâtul lui Titu frecându-și buzele de buzele lui. Tânărul Herdelea se rușina de toată scena asta și îngâna, fâstâcit, cuvinte galante de

care îi era și mai rușine. În sfârșit, doamna Alexandrescu îl pofti să le viziteze. La plecare, Mimi rămase în urmă, iar se frecă de el și-i șopti languros:

— Să vii negreșit, bebe!

Întâmplarea aceasta hotărî pe Titu Herdelea să se ducă chiar a doua zi la Tanța, în dosul gării, la părinții ei. De două săptămâni, de când s-a întors de la țară, nu s-a întâlnit deloc cu Tanța. Ea nu s-a mai arătat, iar el n-a îndrăznit s-o caute. Fu primit bine de toată familia. Tanța se minuna, și se bucura, și se îmbujora de fericire. Jean i-a strâns mâna parcă numai ieri s-ar fi despărțit. Vorbiră mai mult de nunta lui, care era fixată peste câteva săptămâni după Paști. Jean îi propuse să-i fie cavaler de onoare. Titu acceptă cu condiția să aibă de pereche o domnișoară de onoare simpatică. Adică pe Tanța. Ochii doamnei Ionescu se înduioșară de mulțumire; chiar bătrânul Ionescu se sili să surâdă și reuși.

Grigore Iuga sosi la București abia peste trei săptămâni după Titu. Deși avea figura obosită, în ochi îi pâlpâia parcă o nouă încredere.

— S-au întors, firește, toți cei fugiți, răspunse dânsul curiozității tânărului Herdelea. S-a întors și Platamonu, dar fără fiul său, mutilat, care, probabil, bolește undeva, în vreun sanatoriu... Numai morții nu se mai pot întoarce!

Căutând să-i alunge tristețea, Titu încercă să schimbe vorba, Grigore însă continuă liniștit:

— Am început și am terminat semănăturile de primăvară!... Oamenii s-au întors la ogoare, parcă episodul răzvrătirii ar fi fost un vis urât. S-au reluat muncile cu mai multă râvnă, cu un fel de desperare mută... Din nenorocire, aproape un sfert dintre țărani sunt închiși pe la Pitești. Toate beciurile orașului s-au transformat în temnițe. Noi nu învățăm nimic din nicio nenorocire... Fără să-ți mai spun că lipsa atâtor brațe, în împrejurările astea, e și o mare pierdere pentru economia țării!... În sfârșit, ne silim să ștergem urmele uraganului pe cât se poate. De altfel, natura însăși ne ajută. Pretutindeni e o năvală de viață nouă. Pomii și copacii au înflorit. Ruinele focurilor, tăciunii, scrumul, peste toate a pus stăpânire primăvara...

— Dar sufletele oamenilor? întrebă Titu.

— Dumnezeu știe, numai Dumnezeu! zise Grigore. Mie mi s-a părut, de câte ori am vorbit cu vreun țăran care a fost bătut, și doar toți au fost, că nu regretă nimic, ba dimpotrivă... A rămas în mintea tuturor întrebarea pe care n-o mai poate smulge nicio represiune: „Apoi cum să trăim fără pământ?“

5

Grigore Iuga avu lungi consfătuiri agricole cu Victor Predeleanu. Rămas prin voia sorții singurul stăpân al domeniului Amara, voia să-și puie în practică planurile de reorganizare a exploatării.

Îi trebuia însă neapărat un agronom cinstit și priceput, care să-i fie colaborator credincios, cu care să se înțeleagă și pe care să se poată bizui deplin pentru orice eventualitate. Socotea să se stabilească în București, ca și Predeleanu, și numai în timpul muncilor principale să stea la țară. Castelul ars nu se mai gândea să-l refacă. Dacă va fi nevoie, va moderniza vechiul conac cruțat de furia focului.

Predeleanu se interesă, căută și găsi omul care-i trebuia lui Grigore. Era un tânăr simpatic, vioi, inteligent și chipeș, cu câțiva ani de practică agricolă în Germania și alți câțiva ani de conducere, cu bune rezultate, a unei mari ferme-model a statului.

— Uite-l! Se numește Stelian Halunga... Îți place? întrebă Predeleanu, prezentându-l.

— Îmi place! zâmbi Grigore. Și sper că vom fi buni prieteni!

Înainte de a se duce la Amara să instaleze pe noul administrator, Grigore mai avea să limpezească unele chestiuni, care, tocmai pentru că erau rămășițe de ale trecutului, ar fi putut încurca viitorul. Cu Gogu Ionescu a trebuit să discute despre mormântul Nadinei. Cum Nadina numai prin lipsa unei mici formalități procedurale a mai putut figura ca soția lui, Grigore nu se credea îndreptățit să decidă nimica în privința ei. Gogu, deși încă neconsolat, credea că, de vreme ce destinul a mânat-o la țară, în zilele cele mai periculoase, nicăiri n-ar avea odihnă mai mare sufletul ei atât de neastâmpărat în viața aceasta, decât acolo unde a găsit-o moartea. La parastasul de trei luni, vor merge cu toții. De altfel, cu aceeași ocazie, el ar vrea să-și vândă moșia lui de la Lespezi, poate și pe a Nadinei de la Babaroaga. Evenimentele acestea l-au zdruncinat prea mult. N-ar mai avea inimă să trăiască și să se simtă acasă în locurile și între brutele care au asasinat pe soră-sa.

— Atunci vinde țăranilor! zise Grigore. Au plătit și ei cu destul sânge măcar dreptul de a cumpăra pământ!

— Nu, nu! făcu Gogu cu groază. Nu vreau să mai am de-a face cu țăranii, niciun fel de legătură, nici măcar de vânzare-cumpărare. Eu aș vinde cel mai bucuros unei bănci care n-are decât să parceleze proprietățile pentru țărani... Degeaba, dragă Grigoriță, eu n-am afinități cu pământul ca tine, și nici cu țăranii. Eu sunt orășan get-beget. Poate și de aceea eu nu voi uita și

cu atât mai puțin nu voi ierta crimele lor care mi-au zdrobit inima!

Lui Dumescu, la Banca Română, i-a făcut mai multe vizite. Dumescu, în amintirea prieteniei cu Miron, s-a oferit să-l ajute în toate încurcăturile financiare. Grigore n-a vrut să primească niciun fel de despăgubire de la stat, cum se îmbulzeau să cerșească cei mai mulți dintre sinistrați, care își umflau pagubele, ca să profite de pe urmele nenorocirii. Din toate câte-i devastase focul numai castelul cel nou a fost asigurat. Totuși, dacă societatea își va respecta angajamentul și-i va plăti despăgubirea contractuală, din suma realizată el ar achita datoria la bancă, iar cu diferența și-ar reface măcar în parte acareturile și inventarul. Dumescu bănuia însă că societățile de asigurare nu vor consimți să plătească, considerând răscoala ca un caz de forță majoră, care anulează de drept obligațiile lor. Ar fi bine dacă guvernul ar veni cu o lege care să reglementeze complicațiile pe care le-au creat întâmplările acestea excepționale. În orice caz el, Dumescu, se va interesa de toate.

Grigore interveni apoi la Mitropolie și obținu să fie adus la Amara, în locul vacant de preot, fiul bătrânului Nicodim, ca astfel măcar după moarte să i se împlinească dorința care l-a muncit atâta în viață. De altfel, tânărul a alergat acasă, tocmai din Gorj, unde-și avea parohia, să slujească și el la groapa părintelui său și să fie de ajutor Niculinei, până ce va putea scăpa și Filip, aflat închis la Pitești cu ceilalți oameni năpăstuiți...

Pentru a contribui la potolirea și mângâierea sufletelor, Grigore Iuga, plecând în sfârșit la țară cu noul administrator, se opri la Pitești să libereze din închisoare cel puțin pe învățătorul Dragoș.

Prefectul Baloleanu se lăsa greu. Își formase convingerea că răscoala, îndeosebi în județul Argeș, a fost opera unor instigatori și avea ambiția să-i descopere, servind astfel interesele partidului său care începuse a fi acuzat, prin anume ziare anarhice, că ar fi autorul moral al tristelor evenimente. Dragoș îi fusese indicat ca cel mai periculos agitator. Numai după două zile de tratative și insistențe, consimți să-i dea drumul, dar pe garanția personală a lui Grigore...

Amara își reluase înfățișarea obișnuită. Cârciumarul Busuioc, cu pălăria pe ceafă, cu burta în afară, tăifăsuia iar din prag cu oamenii care treceau pe uliță. Primarul Ion Pravilă se abătea mai des să tragă câte o țuică, să-și dreagă puterile pentru a putea ține piept tuturor greutăților iscate de potopul revoluției.

— Cu oamenii ce se mai aude, mă dom' primar?... întreba mereu cârciumarul. Le dă drumul ori îi mai ține prin cele pușcării să le putrezească oasele?

— Apoi, de, Cristache, dacă nu m-au ascultat oamenii? răspundea primarul grijuliu. Au luat-o razna și s-au făcut mai deștepți până ce au aflat

ce-au căutat... Acu numai conașul Grigoriță să se milostivească și să-i scape cum l-a scăpat și pe dom' Nică.

— Da pagubele oare ni le plătește sau o să ne alegem cu nimic? continua Cristea Busuioc care se înscrisese și aici, și la Pitești, sperând astfel să se aleagă cu un câștig bun pe urma suferințelor sale.

— Apoi tot la conașul Grigoriță e nădejdea! zicea Pravilă. D-aci încolo numai bunătatea dumnealui mai poate să ne ajute...

La cancelarie trebăluia secretarul Dimitrescu, copleșit de hârțoage, căci primarul era când la postul de jandarmi, când la curte. Plutonierul Boiangiu ar fi ținut anchetele încă un an de zile dacă Grigore nu l-ar fi povățuit să le isprăvească și să se domolească.

— Când îți spuneam eu că Amara e sat de tâlhari, nu mă credeai, imputa Boiangiu deseori primarului. Acu i-ai păscut și tălică!... Dar lasă, că de-acu, eu sunt popa lor!...

Vechiul conac părea întinerit sub tencuiala nouă și în cadrul pomilor înfloriți. Ruinele castelului au fost curățate, iar pe locul lor câteva ronduri de flori dădeau parcului o înfățișare mai vastă și mai prietenoasă. Administratorul Halunga a luat în mână conducerea, parc-ar fi fost aici de când lumea. Inspira încredere și țăranilor prin vorba-i blândă, printr-o bunătate potrivită împrejurărilor, prin pilda lui de muncă și energie. Doar Isbășescu, ocupat cu refacerea registrelor distruse, îl urmărea cu o dușmănie ascunsă, socotindu-se jignit și micșorat pentru că îi uzurpă locul ce i s-ar fi cuvenit lui și numai lui după toate legile și dreptățile, mai ales că a suferit atât din pricina lealității lui față de Iuga.

Duminicile, Grigore strângea pe țărani la curte, să le asculte el însuși necazurile și păsurile. Auzea aceleași plângeri, spuse cu mai multă rezervă, despre lipsa porumbului, și greutatea datoriilor, și nevoia de pământ. Niciunul, niciodată nu aducea vorba despre întâmplările răzmeriței, iar când întreba el, primea aproape mereu același răspuns:

— S-au iuțit oamenii, cucoane Grigoriță, c-așa a fost scris!

Singur Lupu Chirițoiu a îndrăznit să spuie odată:

— N-a sosit încă ceasul dreptății, cucoane Grigoriță, dar trebuie să sosească odată ș-odată, că lume fără dreptate nu se poate!

Cosma Buruiană venea mereu să ceară sfaturi și ajutoare, și mai ales să se jeluiască. Toate speranțele lui erau în despăgubirile de la stat, altfel și-ar fi luat lumea în cap, că țăranii i-au risipit și cenușa din vatră. De la dânsul a aflat Grigore că colonelul Ștefănescu, într-o clipă de deznădejde, a împușcat cu mâna lui trei țărani de la Vlăduța, pe care i-a dovedit că au pus foc conacului...

La sfârșitul lui mai, după ce Halunga se familiariză bine cu împrejurările de la Amara, Grigore Iuga plecă din nou la București. Zicea că prezența lui e

mai necesară în capitală, ca să fie aproape de Dumescu și să urgenteze rezolvarea chestiilor financiare. În sufletul său însă recunoștea că este ceva mai important care-l atrăgea la București, atât de important, că de asta depinde viața lui.

Totuși, la București lăsă să treacă zile după zile fără să îndrăznească a provoca o limpezire. Se ocupa tot de lucruri mărunte, parcă înadins ar fi căutat să amâne pe cele mari. Se ducea mai rar pe la Predeleanu, pretextând diferite preocupări grave privitoare la Amara. De când s-a dizolvat Parlamentul, la începutul lui iunie, și Baloleanu, renunțând la prefectură spre a candida pentru Cameră, și-a reluat reședința în capitală, Grigore îl vizita aproape zilnic, ca odinioară pe Predeleanu. Nu dintr-o recrudescență de simpatie, căci Baloleanu, de îndată ce nu mai era într-un loc de răspundere directă, reîncepu teoriile radicale și sporovăia iarăși despre chestia țărănească cu frazele goale, care pe Grigore îl supărau.

— Prima noastră lege are să fie o amnistie generală, care să vindece rănile nenorocirilor recente și să aducă adevărata pace în suflete! declară într-o zi Baloleanu cu mândrie seniorială. Noi, care am sângerat până în fundul inimii când a trebuit să facem ordine în țară, știm să facem și dreptate, dragă Grigoriță! Miile de nenorociți care umplu toate închisorile trebuie să se întoarcă la vetrele lor, pocăiți și îndreptați, spre a-și relua munca în folosul și pentru propășirea României!

Prin influența lui Baloleanu, tânărul Iuga voia să dobândească o slujbă pentru Titu Herdelea care, aflând de la Roșu situația lui adevărată la *Drapelul*, era desperat că rămâne iar pe drumuri. În cele din urmă Baloleanu, prin secretarul general de la Ministerul Domeniilor, reuși să-l plaseze într-un loc de referent la Direcția Dobrogei!

— Și ce voi avea de făcut acolo? întrebă emoționat Titu, pe care Grigore îl aduse să afle direct vestea bună.

— Să te duci o dată pe lună și să-ți încasezi leafa! strigă Baloleanu jovial. Și altminteri să faci versuri, dacă mai poți! Sau să te însori, dacă poftești!

Tânărul Herdelea roși, ca și când i-ar fi ghicit în suflet. Totuși avu prezența de spirit să riposteze:

— Cred că urarea aceasta ar fi mai potrivită pentru domnul Iuga!

Grigore răspunse numai după o pauză și aproape grav:

— Poate că n-ar fi rău...

6

Pe la mijlocul lui iunie, fără să fi isprăvit nimic, Grigore Iuga se hotărî să se întoarcă la Amara și nici să nu mai vie pe la București până la toamnă. Se duse la familia Predeleanu să-și ia rămas bun. Victor era singur, Tecla și Olga aflându-se pentru cumpărături prin oraș. După ce discutară despre toate actualitățile și mai ales despre pagubele pe care le-au avut Predelenii la Delga (de altfel prea puțin însemnate), Grigore întrebă deodată, ca din senin, schimbând vorba:

— Crezi că Olga ar vrea să fie soția mea, Victore?... Dar te rog să-mi spui sincer și fără niciun menajament, fiindcă...

Predeleanu surâse cu o șiretenie străvezie:

— Ea ce crede?... Ai întrebat-o?

Atunci Grigore Iuga îi mărturisi pe nerăsuflate că o iubește de mult, că s-a luptat cu sine însuși în zadar, că i s-a urât cu viața, că ar vrea să înceapă o viață nouă... Predeleanu îl lăsă să-și răcorească inima, ascultându-l cu toată seriozitatea de rigoare în asemenea ocazii.

— Uite, dragă Grigoriță, zise în sfârșit Victor. Spuneai că vrei să pleci mâine la Amara. Amână plecarea cu o zi. Poimâine pleacă și Olguța acasă. Poți s-o însoțești, să-i ții de urât și chiar să faci o vizită părinților ei la Craiova. Am eu, așa, o bănuială că n-are să-ți pară rău.

Trenul pleca la cinci. Grigore aștepta în gară de la patru. Întâi sosi Titu Herdelea cu un mic buchet de flori albe. Într-un moment de plinătate sufletească, Grigore i-a spus ieri, când au dejunat împreună, că e fericit și că iubește pe domnișoara Postelnicu. Tânărul Herdelea a vrut să fie primul care să felicite pe Olguța măcar printr-o floare, căci prin cuvinte încă nu-și putea permite, ca să nu fie indiscret... Dar mai ținea să comunice lui Grigore și bucuria mare ce a avut-o ieri după ce s-au despărțit, când Deliceanu, desigur în urma insistențelor lui Roșu, i-a pus în vedere că rămâne mai departe la *Drapelul*, cu același salariu, fiindcă ziarul are nevoie de serviciile lui. Cu o strălucire plină de încredere, Titu exclamă:

— De-acum nu-mi pasă de viață... Alaltăieri mă credeam în pulbere și azi iată-mă cu două lefuri!... Am noroc și pace!...

Trecuse și pe la Tanța, să-i spuie ce noroc a avut. Fata l-a însoțit până la gară și-l aștepta la o cofetărie, în Calea Griviței, să meargă pe urmă să se bucure împreună toată ziua.

Pe când Titu vorbea cu entuziasm și Grigore aștepta nerăbdător, sosi un tren în gară. În mulțimea călătorilor care alergau spre ieșire, Grigore recunoscu pe Ilie Rogojinaru, arendașul de la Olena.

Întoarse capul, parcă i-ar fi fost frică de el. Rogojinaru însă îl zări și veni glonț, cu un geamantan în mână, asudat și zâmbitor.

— Mă mai cunoști, cucoane? întrebă dânsul, lăsând jos geamantanul și ștergându-și fața și chelia cu o batistă mare. Am auzit și-am citit ce-ați pătimit! urmă apoi cu alt glas și clătinând întristat din cap.

Regretă în multe cuvinte moartea lui Miron Iuga și a Nadinei, întrebă dacă au avut altfel pagube mari, dacă au început să primească despăgubiri, dacă au fost uciși mulți țărani cu ocazia represiunii, întrerupându-se mereu cu aceeași observație:

— Nu vă spuneam eu că țăranii sunt ticăloși?... V-aduceți aminte?

Pe urmă istorisi cu mare lux de amănunte ce noroc a avut el de și-a salvat averea. O zi dacă mai întârzia, deunăzi, când s-au întâlnit în tren spre Pitești, nu mai găsea decât praf și cenușă.

Țăranii, mai îndrăciți în Dolj decât în alte părți, începuseră a da foc conacelor și a prăda. Au venit și la dânsul: cucoane în sus, cucoane în jos, să ne dai moșia c-altfel e moarte și prăpăd... Atunci ce s-a gândit: ia să fie el mai al dracului ca tâlharii. Și s-a tocmit și s-a înțeles cu ei că le dă de bunăvoie moșia cu tot ce se afla pe ea, s-o împartă între dânșii cum le poftește inima, obligându-se să despăgubească el pe proprietar, dacă ar avea vreo pretenție. Ca să fie mai siguri au făcut și contract la primărie, cu sigiliu și iscălituri. În schimb ei l-au îngăduit să stea în conac până va trece revoluția. Peste două zile apoi a sosit armata și i-a săturat de pământ... Râdea cu mare mulțumire:

— Și iaca așa am scăpat cu fața curată, cucoane, de furia tâlharilor!

Pe Grigore râsul arendașului îl enervă. Observă rece:

— Dacă noi nici dintr-o nenorocire ca asta nu învățăm nimic, atunci...

Rogojinaru întrerupse supărat:

— Adică ce să învățăm, cucoane?... A-i ține mai bine în frâu ori a-i lăsa să ne măcelărească pe toți cum porniseră?... Nu, nu, cucoane! Aruncați în foc cărțile cu teorii și începeți a vedea pe țărani așa cum sunt și cum s-au arătat chiar acuma!... Lăsați-i să muncească, nu-i obișnuiți să aștepte să le dea statul ce nu sunt în stare să agonisească ei prin muncă!... Să nu credeți că țăranul va fi vreodată mulțumit. Dacă mâine îi dați pământ de pomană, are să vă ceară pe urmă vite și unelte de pomană, pe urmă bani de pomană... veșnic câte ceva!...

— Până una-alta au fost satisfăcuți cu gloanțe! bombăni Grigore întunecat.

— Poate ai fi vrut dumneata, cucoane, să le dea plăcinte calde și felicitări oficiale? strigă arendașul, umflându-se. Îmi pare rău! Apoi dacă dumneavoastră, care ați pătimit ca nimeni altul, puteți vorbi, ce să mai zicem de cei care...

Spre fericirea lui Grigore, apărură Predelenii și Rogojinaru rămase bodogănind cu geamantanul. Olga mulțumi cu un surâs lui Titu pentru flori.

— Poetul nu se dezminte niciodată! strigă Predeleanu, strângând mâna tânărului Herdelea.

— Mai cu seamă când e vorba de o domnișoară așa de fermecătoare! zise tânărul cu pălăria în mână și cu o privire admirativă către Grigore.

Doamna Tecla Predeleanu era mai mișcată ca toți. Îi părea rău că n-a luat și pe copii la gară, să fie de față când pleacă Olga, deși peste câteva zile aveau să plece și ei la țară și, în drum, să se oprească puțin la Craiova. Grigore, fericit și încurcat, zâmbea mereu, fără să se uite însă la Olga.

— Ea, haideți, urcați-vă în compartiment, că nu mai sunt decât trei minute! zise Predeleanu.

— Sper că mai vii pe la Amara! spuse Grigore lui Titu.

— Dacă o să mă primiți, bucuros totdeauna! răspunse tânărul Herdelea, îmbrățișându-l în aceeași privire cu Olga.

Pe urmă trenul porni atât de ușor că nici nu se simți. Din aceeași fereastră, Olga și Grigore surâdeau celor rămași pe peron, repetând cu toții ca un refren:

— La revedere!... La revedere!... La revedere!

Glasurile se amestecau, se confundau, se pierdeau în zgomotul din ce în ce mai mare al lumii...

Valea Mare—Muscel, decembrie 1930—septembrie 1932

APRECIERI CRITICE

Între *Ion* și *Răscoala* există... numeroase puncte comune, tematice și artistice. Pe prim-plan, continuitatea e asigurată prin persoana lui Titu Herdelea, în esență – prin „problema țărănească". *Răscoala* începe acolo unde se terminase *Ion*: după eșecuri și deziluzii Titu trece Carpații, pentru a-și încerca norocul sub oblăduirea rudelor din capitală. Referiri la cele petrecute în satul natal apar de la începutul cărții (I,3); discutând apoi cu Petre, Titu își aduce aminte fără să vrea de Ion al Glanetașului, care tot așa se plângea de sărăcie (III, 6). Lipsa asupririi naționale nu lichidează, cum naiv își închipuia Titu, oprimarea țăranului român; fundamentala inegalitate, comună în Ardeal și Muntenia, este socială: exploatarea nemiloasă a poporului. Noua experiență năruie rapid iluziile tânărului, îl readuce la probleme de care se credea scăpat. *Răscoala* este răspunsul la întrebările nelămurite până la capăt în *Ion*, un răspuns cuprinzător pentru întreaga țară și întreg poporul român, indiferent cine îl exploatează, Habsburgii sau Hohenzollernii, grofii străini sau boierii de același neam. Astfel se făurește *tabloul întreg al României agrare*... În sens strict, epopeea este tocmai acest tablou de ansamblu, cele două romane laolaltă, care – completându-se, întregindu-se reciproc, dau o imagine strictă asupra țărănimii, poporului, țării [...]

Între *Ion* și *Răscoala* sunt însă și deosebiri, de pildă în făurirea și substanța monumentalității. Acolo, totul era Ion, care, deși simbolizează un număr mare de Ioni, este totuși o personalitate cu trăsături distincte. Imaginea colectivă apare mai mult în și prin imaginea individuală a feciorului Glanetașului decât independent. Aci, dimpotrivă, cu toate că există un număr important de eroi individuali, niciunul nu se măsoară ca statură și rol cu Ion, laolaltă în schimb îl întrec cu mult. Admițând că la Rebreanu forța de oglindire a colectivității este în general mai pregnantă decât aceea [de oglindire] a individului, precum și faptul că în însăși făptura lui Ion substanța „colectivă" este adesea mai evidentă decât substanța individuală, trebuie să recunoaștem totuși deosebirile de grad față de *Răscoala*, unde colectivitatea este eroul nemijlocit și fundamental. Ion reprezintă ca individ colectivitatea, pe când în *Răscoala* colectivitatea *este* principalul individ, principala personalitate individualizată. Deosebirea provine și din diferența țelului urmărit. Ion lupta pentru fericirea proprie, pentru ca el să devină înstărit. Ionii din Amara vor același lucru, dar în 1907 fiecare dintre ei este pus în situația de a lupta – conștient sau inconștient – pentru fericirea *tuturora*. Ion din apropierea Clujului este individualist prin metode și scop. Ion de lângă Pitești devine în condițiile date un luptător pentru aspirațiile întregii colectivități. Rebreanu ne înfățișează țăranul în două ipostaze: pe timp de „pace" și în perioada de „război". Imaginea este în

ambele cazuri grandioasă. Lupta de unul singur cu deznodământul ei tragic poate atinge și ea dimensiuni homerice, dar marile frământări obștești, atacurile clasei favorizează mai din plin sublimul [...] De aceea, chiar dacă considerăm dilogia în ansamblul ei o epopee, trebuie să vedem că ea nu este unitară în grad și intensitate, că pe măsura zugrăvirii nemijlocite a maselor epopeicul se concentrează, se ridică pe un plan superior.

Ion IANOȘI, *Romanul monumental și secolul XX*, Editura pentru literatură, 1963, p. 393—394, 395—396.

Țăranii lui Rebreanu nu sunt concepuți pe temeiul unor scheme programatice, din acelea care umbresc obiectivitatea scrierilor despre țărani ale lui Zola, Maupassant, în care se simte totuși ostentația „realistă", se simte „școala", intenția prea vădită de a polemiza cu idilismul literaturii pastorale tip Georges Sand, dorința prea bătătoare la ochi de a-i înfățișa pe țărani „așa cum sunt ei". Nu o dată, rezultatul inițiativelor în genere recomandabile, de depoetizare a realității, ducea la schematism într-un fel tot așa de evident ca al școlii opuse: un schematism al instinctelor rele, al aglomerării de trăsături odioase, sălbatic egoism, nemăsurată viclenie etc.[5]

Rebreanu este prin *Ion* și *Răscoala* superior acestei literaturi. Avusese și el de înfruntat imaginea falsă, idilică, propusă de scriitorii semănătoriști. Ca în orice polemică, se putea angaja într-o exagerare de sens contrar. Dincolo de orice intenție polemică (în care, odată antrenat, scriitorul în genere cu greu rezistă ispitei de a supralicita), veghează marele său simț realist, intuiția profundă a însușirilor poporului, nestrămutata obiectivitate.

Adevărat că Rebreanu nu evită din pudoare scenele de violență, în care legile aspre ale vieții se manifestă din plin, și nu le putea evita în niciun fel în *Răscoala*. Dar nu e vorba aici de nicio „specializare". Rebreanu se orienta totdeauna spre momentele *critice*, spre stările de *criză*, individuale ori sociale, prin ele se manifestă nedisimulat legea vieții. Nu putem însă trage de aici concluzia că el s-ar fi devotat „sufletului bestial". Nu e, de altfel, în critica mai veche, singura exagerare ce rezulta din confuzia, mai generală, a realismului cu naturalismul sau pur și simplu dintr-un reflex de adversitate principială față de tot ce ar fi evocat într-un fel aspectul „teribil" al vieții, adevărurile prea „crude", o anume viziune „pesimistă". Sadoveanu însuși, un scriitor prin excelență liric, mare poet, creatorul unor elevate ficțiuni, fusese denunțat (de H. Sanielevici) că ar avea „suflet de vagmistru". Dacă Sadoveanu are „suflet de vagmistru", nu e absurd, ci foarte natural ca Rebreanu să fie socotit un jandarm care însemnează într-un proces-verbal infamiile petrecute în raionul său, autor în genere „devotat" sufletului bestial.

Ca să folosim o distincție goetheană, putem spune că el nu narează „îngrozitor", ci narează lucruri „îngrozitoare"; cum nu narează tandru și sentimental, dar „narează" sentimente tandre. Nu lipsesc, într-adevăr, momentele de umanitate potențială și uneori manifestă; pentru a le sesiza, să nu ne lăsăm induși în eroare de faptul că scriitorul nu adoptă un „stil" corespunzător, tonul său rămânând mai departe reținut, obiectiv. Efect cu atât mai puternic, de pildă, în scena de o subtilă umanitate în care un țăran, în vremea răscoalei, e fericit că poate pregăti din lucrurile confiscate un prânz îndestulător pentru nevasta bolnavă; femeia nu mai apucă să se

bucure de el, moartea o surprinde înainte de întoarcerea bărbatului. Nu e nimic în *Răscoala* din nepăsarea crudă în faţa morţii, sau din acel egoism nemăsurat, jignitor pentru condiţia umană, atribuit sufletelor simple în scrierile de factură naturalistă. Alienarea, condiţiile aspre nu anulează resursele de umanitate. Acestea ies la iveală mai intens chiar în timpul răscoalei, alternând cu manifestările brutale. Una din marile intuiţii ale scriitorului, una din marile sale *descoperiri* constă în aceea că răscoala produce şi o relativă *eliberare* de forţa altfel inerentă a dezumanizării. Reacţiile oamenilor sunt la Rebreanu stilizate, supuse unui regim de transfigurare ca şi vorbele lor solemne, pătrunse ca de un ritual al momentelor fundamentale.

Transfigurarea pusă la îndoială de Ibrăileanu este tot atât de reală aici, deşi mai puţin izbitoare ca, în alt fel, în literatura lui Sadoveanu. Dar este efectul numai al unei construcţii realizate cu materiale trainice, date ale realităţii. Presupunerea că Rebreanu n-ar „transfigura“ e tot atât de puţin fondată ca şi aceea, opusă, că ţăranii săi ar fi idealizaţi.

Rebreanu a dovedit, mai ales prin *Răscoala*, că plicticosului şablon „realist“ nu i se opun numai avânturile romantice, vocaţia visului etc., ci în primul rând realismul substanţial, plenar, în fiinţa căruia observării necruţătoare i se asociază un mare simţ al perspectivei, intuiţia sensurilor esenţiale. În a fi realist fără cusururile „şcolii“ realiste stă unul din meritele lui Rebreanu.

Spunând că *Răscoala* este un roman social, un mare roman social, n-am făcut decât să numim categoria cea mai generală în cuprinsul căreia s-a dezvoltat o diversitate nelimitată de tipuri specifice, de întinderea, culoarea şi individualitatea vieţii însăşi. Unele distincţii sunt necesare. Există romane sociale mai mult în nucleul lor, dar orientate în genere spre maxima valorificare a dramei individului, romanele unei crize de conştiinţă, al căror prototip şi capodoperă în cuprinsul literaturii române este *Pădurea spânzuraţilor*.

Deosebit de această categorie bine cristalizată, există romane sociale prin mobilul evident spre care mână destinele individuale. Ion e un astfel de roman, în care omul concret şi viaţa socială stau în cumpănă, într-un echilibru mereu rupt şi reînnoit cu sacrificii. Viaţa, dragostea şi moartea, realizarea individului, avânturile şi energia, dar şi un sentiment de zădărnicie, dublat de o continuitate a eforturilor care asigură rostul mai înalt existenţei stau aici în centrul atenţiei.

Sunt, în al treilea rând, exemplare mai rare, de roman *integral* social, în care o situaţie de interes colectiv – războiul, revoluţia – absoarbe toate resursele individuale, aducând în prim-plan psihologia colectivă. Socialul nu numai că primează aici, dar copleşeşte, literalmente, totul în jur cu o

forță teribilă, care amintește caracterul necesar și implacabil al proceselor naturii.

Aici reacția colectivă domină în chipul cel mai direct reacțiile individului. E cazul *Răscoalei*, studiu sociologic de valoare unică și neîntrecut ca putere de sondaj a conștiinței sociale, colective, în literatura română și nici în alte literaturi. Nu mai participăm la evoluția unui individ, la destrămarea unei familii, la cristalizarea unui sentiment etc., ci la drama și frământarea unei întregi colectivități obligate să-și apere dreptul la viață. Rebreanu a avut curajul rar de a *renunța* la tot ce l-ar fi putut abate de la ținta sa, formulată strict, cu un schematism intenționat, necruțător. Numai unui creator de geniu îi este îngăduit și cu putință să facă din opera sa o *demonstrație* de o logică aspră, să spună: lucrurile au stat așa, și nu altfel, motivele au fost acestea, și nu altele, desfășurarea faptelor a fost următoarea etc. Și această demonstrație strânsă, din care altul făcea un lucru supărător de neartistic, este, la Rebreanu, *artă* în sensul cel mai riguros și mai pur al cuvântului.

Trebuia o forță ca a lui Rebreanu, patosul său epic de o neobișnuită amploare pentru a se realiza, în condiții atât de dificile, cu situații și tipuri de o generalitate *extremă*, lipsite de contururi și nuanțe particulare, o capodoperă. S-a arătat că Rebreanu a știut să intuiască, în cuprinsul masei de oameni, ce interese specifice mobilizează de partea răscoalei pe unul sau altul din participanți, începând cu Petre Petre, țăranul sărac, mai luminat decât ceilalți și cu unele virtuți de agitator și de organizator, și sfârșind cu primarul Ion Pravilă, care și el, la un moment dat, cochetează cu răscoala. Diferențierile sunt, așadar, precumpănitor sociale. Fiecare tip reprezintă o ipostază sintetică și – se poate spune – simbolică, un termen capabil să indice că romanul lui Rebreanu depășește sfera realismului strict, descripția vieții „așa cum este ea“, apropiindu-l de epopee, de marea poezie, la o extremă, și de studiul sociologic, la cealaltă.

Aceeași înclinație spre aspectul general, foarte reprezentativ, al lucrurilor se manifestă în vorbirea personajelor. Toate frazele lor sunt extraordinar de tipice. Ca și opera în întregul ei, ele sunt tipizări individualizate, expresii de o generalitate maximă, încorporată în cea mai concretă materie.

Fraze ca acelea rostite în tren de către jovialul arendaș al moșiei OlenaDolj: „D-voastră nu cunoașteți țăranul român dacă vorbiți așa!“ și: „Să te ferească Dumnezeu să ai nevoie de țăran, că țăranul atunci te strânge de gât, când te doare mai tare“, de ce, în ciuda impresiei de banalitate, sunt absolut memorabile?

Această „reproducere“ aidoma, „imitare“ rezumativă a frazelor auzite fără voie sau închipuite de cititor, produce o impresie puternică de realitate și totodată un ecou inefabil. Discuția din tren dintre Rogojinaru, Grigore Iuga, Baloleanu, din capitolul I ne introduce nemijlocit în problematica

romanului, printr-un schematism violent, foarte deosebit de procedeul curent care ne familiarizează cu tema treptat, pe căi intenţionat ascunse, ocolite, prin intermediul unor relatări oarecum indiferente în raport cu ceea ce are să se întâmple. Acest schematism (care comportă mari riscuri) vrea să spună că toată lumea are gândul aţintit la *problema ţărănească*, nimeni nu i se poate sustrage. Fiecare exprimă poziţia interesată a categoriei sale sociale, găsind însă argumentul cel mai *„convingător“*, mai logic, luat din sfera adevărurilor acceptate, de aparenţă obiectivă, la care, vezi bine, toţi ar trebui să subscrie.

Sunt fraze menite să întreţină iluzia că fiecare *are dreptate în felul său*, că fiecare ţine seamă nu numai de interesul său particular, ci şi de interesul celorlalţi – dar pe dedesubt, înainte încă de apariţia exponenţilor satului, se infiltrează în ţesătura cărţii *singurul* adevăr: toate acestea sunt vorbe, vorbe, cu toate că nu există din partea scriitorului, la suprafaţă, intenţia de a le discredita. Ţăranul n-are de partea sa „argumente“, ci adevărul simplu şi zguduitor pe care, în fond, se întemeiază *Răscoala*. Cuvintele dezvăluie un proces ajuns la limita sa, şi toată arta romancierului este de a sugera că oricine, nu numai cutare personaj ce exprimă direct adevărul ţăranilor, ar fi constrâns să-l accepte: „Îi spuse că oamenii vor pământ şi că nu mai pot trăi din ceea ce prisoseşte boierilor“. „Muncind cât munceşte azi, dar pe pământul lui, omul ar avea un trai de două ori mai bun.“ „Mai fericiţi au fost sclavii de odinioară.“ „Şi totuşi, vezi bine şi dumneata că suntem de fapt robi! Nu din pricina lui Miron Iuga, ci din pricina situaţiei în care ne aflăm. Iar asta nu se poate schimba prin dispariţia unui om. Urmaşul lui, oricât ar fi de bine intenţionat, va continua, va trebui să continue sistemul. Schimbarea adevărată nu va fi decât atunci când vor dispărea toţi şi când pământul va fi stăpânit de cei care-l muncesc.“

Rebreanu scrie *fără nervi*, dar nu fără *nerv*. Preferabilă febrei, „banalitatea“, efect al calmului epic, este un bun punct de plecare, poziţia favorabilă unui drum lung, dificil şi serios. Încetineala relativă a acţiunii din primul volum face să preţuim şi mai mult încordarea din al doilea. Încordarea este maximă, la apăsarea mai grea pe elementul senzaţional arcurile ar plesni de prea mare presiune.

Lucrurile se urnesc cu greutate – de aici impresia că primul volum, luat în sine, ar fi fără interes. Dar când se urnesc sunt purtate de un suflu colosal. Câte un semn rău prevestitor, apoi totul reintră în „normal“, într-un „normal“ care sporeşte în adâncuri forţa loviturii viitoare. Cuvintele se încarcă de sens, o vorbă rostită acum pare să însemne de zece ori mai mult decât înseamnă.

O vorbă rostită *aici* fără importanţă, parcă la întâmplare, capătă *dincolo* un ecou grozav. Cuvintele sunt material exploziv, de o putere nebănuită,

necunoscută celor ce le rostesc, ele declanșează un proces implacabil, mai presus de voința individuală. Într-o întâmplare curentă, scriitorul știe să descopere misterioase resurse. E semnalată lipsa câtorva saci de porumb din hambarele proprietarului, bătrânul Iuga se înfurie, șeful postului de jandarmi trage la răspundere pe țărani, îi învinuiește că au furat grânele, îi somează să indice pe vinovat, îi bate. Un caz de ajuns de banal, și totuși începem a percepe că lucrurile s-au izbit de ultima lor limită. Puteri ascunse ies acum la suprafață, rup zăgazurile răbdării și contribuie la îndreptarea cursului vieții pe un drum ireversibil. Fiecare cuvânt face să crească starea de ațâțare a mulțimii, pe care nimic în lume n-o mai poate face să dea îndărăt.

Cazurile relatate nu sunt din cale afară de revelatoare, dar sunt exact cele care se impuneau unei atenții calme, supravegheate și, artisticește, mai interesante tocmai prin platitudinea lor: niște țărani sunt bănuiți că ar fi furat porumb din hambarele boierului, sunt arestați și bătuți la postul de jandarmi; nevasta lui Melinte Heruvimu e bolnavă; unuia i se ia porcul; altuia i se termină merindele; un copil e tras de urechi; delegația de țărani e tratată cu indiferență la minister etc.

Relatând întâmplări curente, scriitorul întinde încet și stăruitor arcul acțiunii epice, mereu cu conștiința unei mari forțe lăuntrice, fără de care arcul se destindea mai repede – înainte de vreme. Tot așa cum țăranii săi „nu se grăbesc“ la răscoală, așteptând cu tenacitate, scriitorul așteaptă tenace, cu stăpânire de sine, eliberând numai câte puțin din forța continuă a romanului. Un simț al duratei obiective atribuie faptei ritmul necesar de desfășurare, și conținutului – răgazul obiectiv necesar spre a se consuma în întregime. Numai pentru cerințele demonstrației – în fondul său operația nefiind posibilă – să izolăm mental „subiectul“ romanului și vom pricepe deodată cât de „strategic“ leagă și dezleagă scriitorul firele principale ori secundare ale acțiunii spre a menține mereu încordat interesul dramatic. Viața se desfășoară inițial pe făgașul ei obișnuit (în *Ion* – satul părea mort, în *Răscoala* – o discuție în tren etc.), însă foarte aproape de început – și în *Pădurea spânzuraților* chiar de la început – intervine ceva care scoate viața din făgașul obișnuit, desprinde unul din pilonii de susținere ai stabilității: s-a clintit o verigă, apoi cu necesitate alta, până observăm că tot lanțul s-a pus în mișcare, lucrurile s-au precipitat în așa fel că nu mai există drum înapoi, ci numai înainte, până la consumarea definitivă a dramei. Rebreanu spune undeva că un romancier trebuie să știe să întrețină și „să intensifice mereu“ sentimentul acțiunii implacabile, „interesul pur narativ“, „acel *Spannung* fără de care un roman, oricât de valoros altfel, nu poate cuceri pe cititori“. În tehnica aceasta, Liviu Rebreanu este neîntrecut.

În *Răscoala*, atmosfera pare la început destul de senină, viața își urmează

cursul ei stabilit, în tren se desfășoară discuții destul de comune... și totuși:

„Dumneavoastră, domnilor, nu cunoașteți țăranul român...“ Ei bine, îl vom cunoaște.

Asupra căilor de realizare a mișcării – refuzând să creadă că aceasta s-ar înfăptui în linie dreaptă – scriitorul avea intuiții de dialectician, aplicabile de altfel și traiectoriei lăuntrice a „conflictului“ dramatic în romanele sale:

„Evoluția are cotituri și chiar regrese capricioase, deși cu tendință de veșnică urcare“. Ideea se verifică în opera sa, ori de câte ori scriitorul are de urmărit dialectica schimbării. Tensiunea urcă mereu în *Răscoala*, până în punctul când apăsarea ei devine așa de violentă încât străpunge impetuos formele superficiale ale stabilității („răbdarea“, „resemnarea“ țăranului etc.). Un scriitor lipsit de marea intuiție a vieții ar fi dat o reprezentare aritmetică a acumulărilor, urmărind gradația în continuă creștere. La Rebreanu intervin însă cotituri și „regrese“ care sunt în spiritul vieții reale și înlătură, cu evidența legilor dialectice, orice senzație de lucru mecanic. Apele par la început liniștite, intervine apoi o imperceptibilă fierbere repede localizată, o scânteie se aprinde și se stinge, lucrurile reintră în normal, țăranul e tot așa de „cumsecade“, ca, pe neașteptate, tensiunea să salte brusc, să se mențină o vreme încordată, ca din nou să scadă ca și cum nimic nu s-ar fi întâmplat – fără să mai atingă însă gradul inițial de stabilitate, și din nou să urce, dar atingând o treaptă de la nivelul căreia nu mai există întoarcere și să fie necesară doar o neînsemnată precipitare ca furtuna să se dezlănțuie, rupând toate zăgazurile. Tendința e, firește, „spre veșnică urcare“, dar procesul de creștere este marcat din loc în loc, în spiritul vieții reale, de „cotituri“ și „regrese“.

Construcția romanului stă în această intuire a legilor mișcării, în priceperea de a reda acumulările succesive, întrerupte (dar în ce punct? Rebreanu stăpânea secretul acestor noduri vitale) și reluate (dar în ce punct?) până ce producerea exploziei devine iminentă.

Dialectica desfășurării, cu urcușurile, încetinirile, cotiturile și repausurile sale relative – poate fi urmărită și în *Pădurea spânzuraților*. Cristalizarea hotărârii în sufletul lui Bologa urmează o linie șovăitoare, toată problema pentru scriitor era să desprindă din acest drum complicat, ezitant, mersul său ascendent, culminând cu hotărârea de a face pasul fatal dincolo de linia frontului. Un autor mediocru, îndepărtându-se de adevăr, ar fi văzut doar creșterea mecanică, adăugând mereu câte un *plus* peste *suma* anterioară.

Rebreanu, pentru a adăuga acest *plus*, răscolește din nou, de fiecare dată, suma. De fiecare dată reia totul de la început, *hotărârea* e mereu în primejdie de a se nărui, chiar se năruie, pentru a se reface din nou, parcă mai trainică. Greutatea mereu sporită, care face să se încordeze arcul dramatic al acțiunii, silindu-l să apese la rândul său asupra nivelului curent

al „stabilității“, o resimțim, fizic, în fiecare cuvânt spus, în cuvintele violente, dar – ciudat – și în cele obișnuite, liniștitoare, care în loc să calmeze mai rău întărâtă „criza“.

Discuția din tren, care deschide romanul, are o aparență de lucru curent, vorbe spuse la întâmplare, cum se obișnuiește în astfel de situații, călătorii vrând să mai scurteze din timp. Și totuși, dincolo de valoarea ponderabilă a cuvintelor, se strecoară o neliniște, o iritare, o enigmatică stare de nerăbdare, de așteptare crispată. Aspectul este cel obișnuit – unul atacă „chestia țărănească“ (parcă tot atât de inofensivă este această discuție ca și cea dintre eroii lui Caragiale pe tema clasică a „recoltei“), cu o frază care s-a mai rostit de mii de ori: „Dumneavoastră nu cunoașteți țăranul... Ori îl cunoașteti din cărți...“ etc., altul, director în Ministerul de interne, replică sentențios, așa, numai ca să anime discuția, să fie și un termen de contrazicere: *„Domnul meu... domnule Rogojinaru, un lucru rămâne indiscutabil: că noi toți, dar absolut toți, trăim de pe urma trudei acestui țăran...“* etc. Ca pentru a sugera că discuția n-are însemnătate, nu e serioasă, nu *angajează*, ci se poartă după o lege a inerției (cineva și-a luat un „rol“, celălalt – va lua rolul rămas vacant, unul critică pe țărani – altul, ca dialogul să fie posibil – apără pe țărani, dar s-ar fi putut să fie și invers, primul să-i apere, al doilea – atunci – să-i critice, cu obișnuitele fraze ce se spuneau în astfel de ocazii), în favoarea țăranului vorbește un reprezentant al autorității...

Și tot pentru a sugera că sunt vorbe fără importanță, discuția e întreruptă cu considerații de o tipică rigiditate, așa de obișnuite cu o stație-două înainte ca trenul să ajungă la destinație („Cum, șefule, sosirăm? Ei, bravo! Bine-am mers, n-am ce zice...“ etc., etc.) Și totuși, chiar în formele acestea atât de obișnuite, de „uzate“ printr-o lungă deprindere – se face auzit un sunet nou, suspect, pe care vorbele fără importanță se silesc să-l înlăture, dar fără succes.

Discuția se întrerupe, oamenii coboară în gară, în plină forfotă a Capitalei, s-ar părea că nimeni nu se mai gândește la cele dezbătute în tren doar așa ca să treacă timpul și să se mai risipească puțin din plictiseala călătoriei, lucrurile reintră în normal, Grigore Iuga merge acasă, găsește pe Titu – apoi la restaurant îl întâlnește din nou, întâlnește și pe Rogojinaru, arendașul moșiei Olena-Dolj, și – sub un pretext oarecare – discuția se reia, de astă dată însă cu patimă, cu un grad de angajare ce contrazice aspectul cenușiu al celei din tren, strecurând în suflet o neliniște nouă. Apăsată o vreme de preocupările cotidiene, neglijată – tema fundamentală a câștigat, pe nesimțite, o intensitate care atrage atenția.

Astfel începe să se cristalizeze, mai densă, mai palpabilă, starea aceasta specifică de „criză“, de încordare, care, cu vremea, va deveni marea temă

„afectivă“ a romanului.

La restaurant, discuţia pare să aibă ca şi în tren un aer convenţional, se discută, fiindcă toată lumea discută acum „chestia“ agrară, avocatul Baloleanu, moşier el însuşi, expune un punct de vedere „mai larg“, are – cu motivări politicianiste cu totul uzate – înţelegere pentru soarta ţăranului („Aşa, dragă Grigoriţă, cum îţi spuneam... Problema ţărănească nu se poate rezolva fără sacrificii din partea celor ce stăpânesc pământul.“ Etc.) – când pe neaşteptate şi parcă în treacăt, scriitorul sesizează în tonul, de altfel calm, al replicii tânărului Iuga un accent deosebit, dovedind că dezbaterea depăşeşte undeva, pe margine, tiparele conversaţiei mondene: „în ochi îi apare o lucire [...] *care arată că discuţia îi frământă sufletul*“ (s. n.).

Este cel dintâi indiciu că tema fundamentală a început să prindă consistenţă, să angajeze. Intervine nechemat, de la o masă vecină, arendaşul Rogojinaru, cel cu „Dumneavoastră nu cunoaşteţi ţăranul român...“; Grigore Iuga, „enervat de intervenţia insolită“, răspunde „apăsat şi dispreţuitor“ – şi tema continuă să se strecoare mai vizibilă şi mai consistentă, făcându-ne să bănuim că dincolo de vorbe e o realitate de care vom lua curând de tot cunoştinţă şi care va copleşi orice altă preocupare, dominând întreg orizontul romanului, cerul, pământul şi oamenii. Nimeni din cei prezenţi nu doreşte aceasta, cu toate acestea însă criza se manifestă tot mai acut. Grigore se pomeneşte vorbind avântat şi îşi dă repede seama că parcă acţionează în contra voinţei sale, că a devenit „patetic“ fără rost, „că tonul lui nu cadrează cu...“ şi tace jenat. Dar *ecoul* vorbelor rămâne, şi tăcerea jenată, precaută abia îl subliniază.

Ecoul creşte tocmai pentru că se simte efortul de a „lichida“ tema unei discuţii jenante, care se „împotmoleşte“ fără soluţie. Cu toţii încearcă să risipească încordarea, atacând alte teme, pe care le-ar putea dezbate în linişte într-un spirit mai potrivit cu locul – recolta, criza financiară, situaţia guvernului, politica externă, fraţii ardeleni, slujba lui Titu etc. Dar tema adevărată continuă să se infiltreze, obsedantă.

Lui Grigore „discuţia de la masă îi răscolise nervii. Îşi propusese de atâtea ori să nu mai vorbească despre lucrurile acestea, şi totuşi mereu îşi călca hotărârea.“ Apăsate, alungate, „lucrurile acestea“ (care alcătuiesc substanţa romanului) revin cu şi mai multă insistenţă, aducând enervare şi nelinişte. Pe când „coboară“ în Calea Victoriei, însoţindu-l pe Grigore Iuga, tânărul Herdelea – cu gândul tot la discuţia de la restaurant – rosteşte una dintre acele vorbe tipic liniştitoare, menite de obicei să înlăture impresia de încordare şi care într-un mod atât de semnificativ se întorc cu putere, ca în virtutea unui resort lăuntric, împotriva menirii lor, adâncesc criza în loc de a o risipi. Vrea să spună că se discută prea mult în jurul chestiunii agrare, dar, motivându-şi intervenţia, trebuie să ia argumente dintr-o rezervă pe

care ar fi făcut mai bine s-o lase neatinsă. S-ar părea că el vrea să împlinească o datorie convențională, să spună ceva – indiferent ce – pentru a risipi politicos tăcerea „prea lungă“ – și așa și este, el nici nu dorește altceva, dar aici e toată problema, incapacitatea de a rosti vorbe *indiferente* devine ea însăși revelatoare. Amintindu-și „cu cât interes a discutat Grigore la masă“ și „cumpănind despre ce i-ar putea vorbi“ acum, Titu rostește, „ezitând, parcă i-ar fi pipăit sufletul“, următoarele cuvinte: „— Nici n-am pomenit, atâta ce se vorbește aici despre țărani și mereu despre țărani. Toată lumea, pretutindeni, întruna: chestia țărănească, problema țărănească, să facem așa, să facem altfel... De ce atâta discuție?“

Și fără să vrea, contrazicând intenția cu care se hotărâse să întrerupă tăcerea tânărului Iuga, continuă, dezvăluind *în treacăt* proporțiile și gravitatea crizei – cu argumente al căror sens teribil nu mai e în stare să-l stăpânească – justificând îngrijorarea și formulând inocent, cu glas tare, acel lucru straniu și primejdios ce plutește în atmosferă și nimeni nu și l-a limpezit: „— De ce atâta discuție? Până și la mine, în curte, toți chiriașii, cum se adună la taifas, repede ajung la țărani, ș-apoi dă-i și dă-i cu problema și cu chestia... Baremi un cizmar ovrei și mai ales feciorul lui, care-i mare socialist, nu mă întâlnesc o dată să nu-mi bată capul cu fel de fel de soluții și cu proorocirea că, de nu se rezolvă chestia țăranilor, are să vie revoluția să facă praf și cenușă Bucureștii!“

Titu Herdelea rostește, tocmai pentru că e mai puțin angajat, cuvinte revelatoare al căror sens plutește în atmosferă ca o presimțire de care nimeni – și poate mai puțin ca oricare alții cei direct angajați, ca Grigore Iuga, de exemplu, – n-are curajul să ia act, și să o formuleze, ca Titu, în cuvinte limpezi.

Construcția unui roman este pentru Liviu Rebreanu și arta de a supune pe cititor unei savante *torturi*, prin care transmite acestuia atâta cât este necesar dintr-un conținut întrezărit din capul locului, și niciodată mai mult; este și răbdarea de a desfășura continuu resursele narațiunii până într-un punct ce pare culminant (dar de fapt numai până în pragul premergător acestui punct), este răbdarea de a readuce lucrurile în făgașul normal, ca apoi, pe neașteptate, să-i ofere cititorului, la timpul cuvenit, dezvoltarea temei ce-i fluturase o clipă pe dinaintea ochilor[6]. Scriitorul, procedând astfel, comunică o copleșitoare senzație de realitate, dând impresia că ascultă numai de glasul poruncitor, mai presus de voința individuală, al vieții însăși. Mici capitole aparent indiferente au drept țintă să creeze răgazul necesar fermentației lăuntrice a cuvântului revelator sau a scenei memorabile ce s-a desfășurat ceva mai înainte, să înșurubeze și să înrădăcineze, să facă de neuitat impresia produsă de acel cuvânt hotărâtor.

Uneori intuim venirea iminentă a unui atare cuvânt, presimțirea aceasta

este savant inițiată și apoi întreținută de scriitor, el prelungește așteptarea, ca apoi, când cuvântul revelator apare, să fie încărcat de toată tensiunea cu care l-am așteptat și să se fixeze definitiv în conștiință.

Grigore Iuga ia cu sine la țară pe Titu Herdelea pentru a-l iniția în chestia țărănească și, odată ajuns, desfășoară în fața sa tabloul proprietăților, geografia locului, vecinii etc.... Desfășurare parcă fără sfârșit, încât ești ispitit să te întrebi la un moment dat dacă nu cumva se face abuz de răbdarea noastră, prin expunerea unor date aride, inutile. Dar îndată ni se va dezvălui rațiunea plicticoasei expuneri. Iată – zice Grigore Iuga – aici e reședința moșiei lui cutare, asta e moșia lui cutare (cu mare lux de amănunte inutile), dincolo e pământul Nadinei, dincolo e moșia unuia Stănescu, aici e proprietatea unei bănci, dincolo e arendaș colonelul Ștefănescu, aici sfârșește moșia lui Gogu, asta e a familiei Iuga, cealaltă aparține unei bănci – ș.a.m.d., încât se creează cu încetul impresia că Grigore Iuga se înverșunează cu atâtea detalii pentru a evita întrebarea pe care, la sfârșit, Titu cu nevinovăția lui nu ezită să o prezinte.

„— Mi-ai arătat, zice el, atâtea moșii boierești, moșii peste moșii, mari și frumoase. Dar pământurile oamenilor unde sunt?

— Apoi vezi, pământurile oamenilor, asta e chestia țărănească! Pământurile! Nu prea sunt și unde-au fost s-au cam spulberat..."

Se înțelege că prezentată de la început întrebarea aceasta n-ar fi însemnat nimic. Acum însă, pentru că a fost atâta vreme reprimată, sub avalanșa de lămuriri plicticoase, ea a căpătat o forță tăioasă. Până să iasă din apatia obișnuită, lucrurile se desfășoară pe un făgaș ce pare a se fi statornicit definitiv.

La hora de duminică, Serafim, un țăran cărunt, povestește, *și nu prima oară*, cum l-au bătut jandarmii fiindcă logofătului i se năzărise c-ar fi dispărut ceva porumb din hambare. Prin câte-un detaliu scos la vedere ca din întâmplare, scriitorul știe sugera, într-un chip magistral, că e și nu o horă obișnuită, că e și nu o relatare *obișnuită* cu țărani bătuți fără motiv. Serafim Mogoș vorbește, și tot vorbind – se strecoară deodată revelația – nu se știe de ce, nu se uită la oameni, cum ar face oricine povestește ceva, duminică, în cadrul taifasului obișnuit – *„ci undeva departe, parcă s-ar fi jeluit unui judecător drept"* (s. n.).

Scriitorul leagă savant aceste precizări, ținta sa este de a sugera pe nesimțite și *în treacăt* neobișnuitul. Prin ele se comunică mult mai exact senzația că acest țăran, care povestește ceva fără să se grăbească, a fost *greu* umilit. Curios e și că toți cei de față „cunoșteau întâmplarea", unii fuseseră chiar ei înșiși bătuți ca și Serafim Mogoș – și totuși ascultă cu o stranie atenție. Faptul că ei știu despre ce e vorba și că fuseseră chiar ei înșiși schingiuiți *nu-i împiedică* să asculte cu atenție, și nici n-are însemnătate,

fiindcă nu era prima dată când li se întâmpla un astfel de lucru. Atenția cu care ascultă semnifică însă altceva, anume că, fără un motiv prea evident, realizează deodată, năucitor de exact, ce se întâmplă cu ei de foarte multă vreme, *și asta le apare extrem de curios*, de aceea ascultă cu atenție. Pentru că ei *nu ascultă – de fapt – ce le spune Serafim*, ei ascultă un lucru nou, un lucru parcă pentru prima oară *înțeles*. Înțelegerea a ceea ce se întâmplă este *nouă* pentru ei, și nu întâmplarea ca atare, care nu e deloc nouă. Ei – notează Rebreanu, stăpânit de o gravă intuiție a ceea ce este nou și neașteptat aici, – „luau seama de jelania lui Serafim, parc-ar fi auzit pentru întâia oară o poveste nemaipomenită sau parcă s-ar fi complăcut în evocarea unor suferințe care le răscoleau sufletele“ și o dată se aude vorba unui alt țăran, o vorbă și ea foarte veche, și totuși având un sens nou, fiindcă acest țăran întrerupe din când în când jelania lui Serafim mereu cu „*aceleași vorbe*: – Păi, ce să facem, oameni buni, ce să facem?“ În vorbele acestea, ceilalți deslușesc intonații ciudate, de umilință resemnată, și asta îi înfurie, iar unul din ei spune disprețuitor, îngânând pe țăranul cu „ce să facem“. „— Ce să facem, ce să facem?“ Dar se sperie singur de revolta lui: „— Dumnezeu știe ce să facem...“ A fost atins un anumit *prag*. Omul dă speriat *înapoi* – dar pragul hotărâtor a fost atins și asta a provocat un ecou care rămâne și după ce omul bate în retragere.

Liviu Rebreanu are ca nimeni altul intuiția cuvintelor majore. Cuvântul a fost acum rostit – e tot același pe care oamenii l-au rostit de zeci de ori și care *însemna* durere și umilință resemnată, dar acum el a fost rostit *altfel*, într-un fel care arată că vechea resemnare se arată vulnerabilă și cedează. Și nimeni nu mai poate zdruncina impresia produsă de faptul că acest cuvânt poate fi rostit și *altfel*, cu revoltă, furie și dispreț.

Intervine încercarea de a risipi încordarea, o încercare eșuată, dar care, într-un fel concludent, mai rău adâncește *criza*.

„Ca să șteargă mai bine urmele mâniei lui Toader, Leonte Orbișor, mic, cu glas ascuțit, cu fața vioaie, găsi cu cale să observe împăciuitor:

— Am pătimit și eu cu Serafim și cu ceilalți laolaltă, dar mă întorc și zic: Stăpânirea ce să facă dacă e furt? Și de ce să fure munca altuia hoții?“

Este de ajuns ca vreunul să încerce o cale de conciliere, spre a șterge urma celor spuse mai înainte, este de ajuns ca el să încerce, cum e și firesc, o *motivare* a intervenției sale, ca – fără să vrea, bineînțeles, – să atingă o zonă și mai critică, provocând cuvântul revelator; cuvântul îl rostește Trifon Guju, „întunecat, mai mult pentru sine“, împingând lucrurile spre o fază și mai încordată decât aceea premergătoare intervenției cu îndemnuri conciliatoare. Leonte Orbișor spusese: „Și de ce să fure munca altuia hoții?“ – și asta sună într-un fel neașteptat și are aerul să se refere la altceva, și atunci e firesc ca să intervină un altul cu observația care fixează și mai

temeinic senzația de încordată așteptare: „— *D-apoi că tot munca noastră e!*“ (s. n.) „Toți întoarseră deodată ochii spre el, ca și când le-ar fi dezvăluit o mare taină sau măcar o credință intimă a tuturor. Nimeni însă nu zise nimica și chiar Trifon, care obișnuia să repete când credea că a spus o vorbă mare, acuma tăcu și lăsă capul pe piept.“

Romancierul izbutește să dea încordării crescânde un conținut de o extraordinară materialitate. De precizat că nu e vorba doar de obișnuita „gradație“ a evenimentelor epice, prin care un scriitor vrea adesea să mențină treaz „interesul“ narativ. Dincolo de cuvinte, începem a percepe un suflu amenințător și rece, care este al răscoalei.

Situațiile propuse atenției ascund un nucleu secret, o forță de atracție care subjugă pe cititor, ademenește mereu mai departe, mereu mai adânc spre interiorul lumii noi, creată de scriitor în așa chip încât cititorul odată „amăgit“ să piardă orice posibilitate de a se întoarce. Cu fiecare pas ești mereu îndemnat ca de un apel poruncitor să mergi mai departe. E ca și cum s-ar făgădui dezlegarea unui secret de care depinde totul. Cititorul este *ademenit* să creadă că lumea în care intră este doar lumea sa, lumea reală, sau o prelungire sau o ramificație a acesteia. La început nu se întâmplă nimic care să contrazică datele lumii „autentice“, cititorul n-are niciun motiv să nu creadă p*e cuvânt* ceea ce i se spune, el știe că i se spune adevărul, un adevăr pe care-l știe el însuși foarte bine.

Acumularea de electricitate în aerul tot mai încins este tema fundamentală a primului volum din *Răscoala*. Construcția urmează ritmul acestor acumulări.

Vorbele spuse au un înțeles de suprafață și altul profund, iar tonalitatea lăuntrică a romanului strânge laolaltă mai ales aceste înțelesuri noi.

Răscoala apare ca o forță care stăpânește pe oameni și nu se lasă stăpânită de ei.

„— *Of, că nu mai vine și la noi*“ – zice unul și e ca și cum s-ar referi la un fenomen al naturii, de o teribilă autonomie, aducător, poate, de bine, „să-mi iau și eu măcar nițel porumb de cel boieresc, să-mi satur copilașii, că greu am mai dus-o iarna asta!“ Oamenii așteaptă *să vină și pe la ei* răscoala, ca și cum nu tot ei ar face-o, ci alții, în locul lor. Voința lor se cristalizează într-un fenomen obiectiv, autonom, de dimensiuni mitice.

Pe măsură ce talazurile nemulțumirii capătă consistență, încep să spumege, amenințând să năruie rânduiala obișnuită și să-și croiască un vad nou, neîncercat, scriitorul încordează și mai strâns arcul narațiunii, *oprește clipa* printr-o bruscă secționare a timpului și-o supune unui proces analitic, atrăgând astfel atenția asupra însemnătății ei. În cazul unor momente de intensitate plenară, suprapunerea obișnuită a planurilor (de o parte lumea boierilor, de alta cea a țăranilor) încetează de a fi simplu procedeu „artistic“,

menit să sugereze curgerea nesfârșită a vieții, și devine un mod direct, acut și energic de a sonda starea de spirit într-o fază absolut esențială. Fără trecere studiată, ci într-un fel tăios, abrupt, cu sugestia că lucrurile nu mai pot merge așa înainte, ceva *trebuie* să se întâmple – scriitorul părăsește relatarea asupra lumii mondene și descinde direct la sat. La deschiderea Parlamentului, după ce asistă la lectura mesajului regal, Nadina constată cu un entuziasm plictisit:

„— Foarte nostim spectacolul!... Nu-i așa?... Și regele ce bine a fost!“

Îndată – secvență la sat:

„Plouă vârtos.“ Perceptorul vine să sechestreze pentru neplata birului singurul porc al lui Ignat Cercel.

„— Lasă, că vă știu, Ignate! Pe mine nu mă prostești, degeaba! Cu voi îmi prăpădesc tinerețea și sănătatea!“ „Atunci femeia izbucni amărâtă:

— Auleo, doar n-o să ne iei purcelul, domnule, să-mi rămâie copiii“ etc. Apoi, Ignat conduce pe perceptor, după cuviință, „abătut, bâiguind...“ etc., mereu ca o scuză și o plângere:

„— Apoi ce să facem, dom’ perceptor, ce să facem?“

Glasuri amenințătoare se fac auzite încă de la începutul romanului, acoperite de rutina veșnicelor și de fapt liniștitoarelor discuții în jurul problemei țărănești. Apoi se face tăcere și *glasurile* acestea se aud din nou, mai distincte și tot mai greu de acoperit. Ele sunt răzlețe și se potolesc o clipă, înghițite de larma existenței obișnuite, apoi se adună mereu mai multe laolaltă, într-un vuiet surd. De la un anume punct, vuietul devine constant, fundal permanent al evenimentelor. Un comentariu sumbru răsună de dincolo de orizont în scenele care înfățișează petrecerile, viata de trândăvie și voluptate nepăsătoare a păturii suprapuse. Dincolo de orizontul necunoscut și primejdios, glasurile se strâng, se unesc, se cheamă unele pe celelalte. Ce spun în fond aceste glasuri la început răzlețe, apoi unite?

„— Rabzi, rabzi și oftezi până nu mai poți, ș-apoi...“

„— Apoi ce să facem, dom’ perceptor, ce să facem?“

„— Apoi nici să fim batjocoriți așa, nu ne-om lăsa!

Și alte glasuri, care mai molcome, care mai dârze, repetară:

— Nu, nu!“

Este comentariul apăsător, răzbătând și în scenele de huzur bucureștean:

„Un mic restaurant de noapte, într-o străduță dosnică. Exterior modest.

Înăuntru însă lumină orbitoare, lux căutat, atmosferă caldă, chelneri francezi pur sânge... Și Nadina surâde încântată și repetă întruna:

— Ah, oui, c’est vraiment très chic, très parisien!“

De dincolo, scriitorul face să se audă comentariul înfricoșător de apropiat al mulțimii: „Apoi, ce să facem... Ce să facem?“ și: „Nu, nu!“

Suntem în faza în care, săturându-se de vorbe, țăranii nu mai au

încredere în cuvântul boieresc şi nici în metodele „paşnice“ de îmbunătăţire a situaţiei lor: jalbe, intervenţii, cumpărări de pământuri, tratative pentru alte învoieli etc. S-a încercat tot ce s-a putut încerca, nu mai e nimic de sperat în direcţia aceasta, a bătut ceasul faptelor. Impresia este hotărâtă de misterioasa apariţie a „vestitorilor“, călăreţi pe cai albi, trecând din sat în sat (aşa se povesteşte, puţini sunt cei care pot chiar jura că i-au văzut cu ochii lor) şi sfătuind pe ţărani să treacă la împărţirea pământurilor boiereşti conform poruncii unui „vodă“ la fel de misterios. *Vestea* figurează la un mod mitic starea de spirit a ţăranilor, propria lor hotărâre de a trece la fapte, fără întârziere. Călăreţii aceia pe cai albi sunt nişte fiinţe ciudat de concrete şi totuşi impalpabile (i-ar fi întâlnit cutare femeie care relatează celorlalţi întâmplarea cu aer de miracol:

„Plecasem cu băieţelul de mână... N-apucai bine să mă închin că şi văzui venind pe uliţă doi călăreţi pe doi cai albi de m-am mirat. Veneau de sus dinspre Lespezi. Mă dădui la marginea uliţei, dar numai ce mă pomenii că unul mă strigă şi zice: «Unde te duci, muiere?» Zic: «Numai colea, la soacră-mea...» Şi celălalt zice: «Văd că eşti necăjită rău, dar n-ai grijă, că noi aducem veste mare...»“ Etc. Vestitorii aceştia în alb sunt proiecţia stării de spirit a ţăranilor, a speranţelor pe care ei nu îndrăzneau să şi le mărturisească cu glas tare unul celuilalt şi tocmai de aceea simţeau nevoia să le atribuie unei forţe în acelaşi timp miraculoase şi concrete. Ce spun călăreţii? Ei formulează chiar gândurile ţăranilor ajunşi la exasperare şi hotărâţi să-şi facă singuri dreptate. Cuvintele lor duc până la capăt gândul fiecăruia dintre ţărani, ele fuseseră pregătite de toate acele fraze întrerupte la jumătate de Petre Petre, Serafim Mogoş, Triton Guju şi prin care se exprima deznădejdea, dar şi apariţia unui gând nou, plin de îndrăzneală, menit să semnifice concluzia unei experienţe. Ţăranii ascultă uimiţi, spusă cu voce tare, concluzia aceasta. Cu uimire şi în acelaşi timp cu sentimentul obscur că astfel de fraze nu sunt chiar cu desăvârşire noi şi neaşteptate, se pare că vocea aceasta nu le este chiar pe de-a-ntregul necunoscută. Mirarea se asociază aici cu senzaţia că gândurile noi sunt pe deplin firești, da, aşa trebuie făcut, şi ei simţiseră aceasta.

Episodul este imediat consecutiv celui care relevase că de la *înţelepciunea* lui Miron Iuga nu mai e nimic de aşteptat. Bătrânul boier ameninţă că nu mai stă de vorbă cu ţăranii săi şi că „dacă voi nu vreţi să munciţi, vom aduce oameni din Transilvania!“ Când Trifon Guju strigă: „— Ba străini să nu vie, cucoane, că pământurile astea noi le-am muncit totdeauna, nu străinii!“, bătrânul Iuga conchide intratabil:

„— Tu crezi că am să te întreb pe tine, prăpăditule...? Asta vă mai lipsea, obrăznicia! Aideţi, am terminat cu voi! Să-mi curăţaţi locul numaidecât!

— Apoi aşa nu-i bine, cucoane! făcu Luca Talabă dârz. Nu-i bine deloc.

Miron Iuga nu se clinti până ce se goli curtea. Apoi porunci scârbit:

— Bumbule, închide porțile.“

Cu aceasta s-a rupt ultima punte de comunicare dintre boieri și țărani, s-a năruit ultima nădejde. Scriitorul ne face să resimțim toată gravitatea acestui moment de răscruce, *critic*, în care vechile nădejdi, câte erau, s-au prăbușit, terenul a rămas alb, gata să primească noi nădejdi, nedesluşite.

Acest moment, cu toate implicațiile sale viitoare, se înfățișează în replica spusă pe un ton amenințător:

„— Apoi așa nu-i bine, cucoane! Nu-i bine deloc.“

Așa nu-i bine, atunci cum e bine? Pe această crispată nedumerire cade vestea cea nouă, adusă de călăreții în alb. Ei spun *ce gândesc țăranii* că e bine să facă, acum, după ce s-a constatat definitiv că „așa nu-i bine, nu-i bine deloc“, iar boierul Iuga poruncise scârbit „să se închidă porțile“. Terenul este pregătit să primească fermentul adus de vestitori, al marii, adevăratei cotituri.

Duminică, „pe când ieșea lumea de la biserică, se răspândi vestea că adineaori *ar fi trecut* (s. n.) prin sat doi călăreți pe cai albi...“ Ei ar fi spus ceva, ar fi adus cu sine „porunci“, dar ce au spus și despre ce porunci poate fi vorba? Nimeni nu știe. Dar – și aici scriitorul are din nou o intuiție – nimeni nu știe, și totuși toți „știu“ cam despre ce ar putea fi vorba. Ei știu dinainte ce fel de porunci purtau călărețiii în alb, alte porunci – decât cele voite și așteptate de țărani, acum, după ce Miron Iuga curmase tratativele și închisese porțile conacului – nu puteau fi. Și într-adevăr: „Ignat Cercel, ca un câine de pripas, trecea de la un grup la altul, cu aceeași întrebare:

„— Oare n-o fi porunci despre pământuri, măi oameni?“ (s. n.)

Iată ce fel de porunci așteptau țăranii, alte porunci nu puteau să fie și ei nu le-ar fi primit. Călărețiii în alb figurează voința lor (să se facă dreptate) și totodată nevoia unei autorizări morale supreme. Dreptatea „vine cum poate și bine că sosește“, observă cineva – și acum, cu toate că nimeni n-a văzut pe călărețiși nu știe ce anume spuneau călărețiii, – lucrurile sunt deja *hotărâte*. Nu putea fi vorba decât despre *pământuri* și despre *dreptate*.

Și în adevăr, așa este cum *trebuie să fie*. În fața grupurilor de țărani e adusă muierea să jure că întâlnise pe vestitori. Nimeni n-a spus că vestitorii porunciseră despre „dreptate“, și totuși, încă înainte ca muierea să înceapă a grăi, se știe că despre asta e vorba. Deducem acest lucru din faptul că oamenii cer *amănunte*, chestiunea esențială fiind de-acum lămurită pentru ei.

„— Spune, muiere, *din fir în păr* (s. n.), că nu te mănâncă nimeni! o îndemnă Ignat cu blândețe. Vrem să știm și noi poruncile și să nu greșim!“ Femeia *confirmă*, ea oferă oamenilor lucrul de care aveau nevoie, să știe dacă ceea ce gândiseră ei înșiși se sprijină pe o voință mai presus decât a lor.

Ei vor să facă un anumit lucru, sunt hotărâți să facă acest lucru, și atunci, pentru o mai mare *siguranță*, vor să știe dacă ceea ce sunt ei hotărâți trebuie *oricum* făcut, și e bine să fie făcut indiferent dacă ei vor sau nu. Ei *vor să* p*ună capăt ezitărilor*, vor să fie puși *în fața faptului împlinit*. Această nevoie lăuntrică imperioasă a masei țărănești se proiectează – cum am spus – în apariția călăreților albi, cu veștile și *poruncile* ce le aduc.

Din nou iese la iveală marea capacitate a scriitorului de a proiecta realitatea concretă într-un plan larg, simbolic și mai înalt. Nu e o întâmplare, astfel, că propria lor voință de dreptate se întruchipează grav într-o *poruncă*.

Până aici au vorbit și s-au sfătuit, au mai dat înapoi, au ezitat, dar ceea ce se întâmplă acum e cu totul altceva, acum ce vor ei înșiși este o poruncă, căreia nimeni, chiar să vrea, nu i se mai poate sustrage. Porunca aceasta glăsuiește (așa ar fi spus călăreții, oamenilor nu le rămâne decât s-o treacă în fapte) „să dăm de știre oamenilor că toate moșiile sunt ale lor de-aici înainte și să se apuce deîndată să le împartă după dreptate, iar pe boieri și pe arendași – glăsuiește mai departe *porunca* – să-i alunge și să le ardă conacele și curțile și toate acareturile, ca nu cumva să se mai întoarcă înapoi...“ Și cine nu ascultă porunca „amarnic are să ispășească“.

Chipul cum masele țărănești sunt cuprinse de *o stare de spirit combativă* și ce determină cristalizarea acestei stări de spirit, cum dincolo de aparenta lipsă de motivare a revoltei, prin mici fapte nesemnificative și, în condiții „normale“, nebăgate în seamă – își face loc motivarea adâncă și *violent explicabilă* a nemulțumirii și a hotărârii de a trece la acțiune, căci a devenit limpede că *așa nu se mai poate* – iată ce ni se dezvăluie în *Răscoala*.

Dialectica relației dintre necesitate și întâmplare este uimitoare în roman. Tot ce se petrece în *Răscoala* este de domeniul *întâmplării*, dar marea intuiție a romancierului este de a fi surprins în accidentul uneori *absurd* legea *necesară*. Legea poate să-și croiască drum și prin mijlocirea situației bizare, a întâmplării grotești.

Taifasul colonelului Ștefănescu cu țăranii de pe moșia al cărei arendaș este are un astfel de aspect bizar, aproape halucinant. Într-un fel ciudat, istoria s-a oprit în loc, raporturile normale au încetat, arendașul nu mai e parcă adevărat arendaș, țăranii încetează parcă și ei de a fi ceea ce am știut că sunt, și asistăm la o nemaipomenită discuție a colonelului Ștefănescu cu țăranii exploatați pe moșia primită de el în arendă, o discuție *de la egal la e*g*al*, în care colonelul se justifică și parcă cere iertare, iar țăranii sunt – ei – cei chemați să primească sau nu justificările colonelului. Ce e mai curios este că discuția nici nu are în cea mai mare parte un caracter grav, așa cum s-ar fi cuvenit, dacă ținem seama că fondul exprimat prin ea prezenta o gravitate absolut excepțională, ea are un aer neverosimil glumeț, este de o

voioșie – de ambele părți – pe care numai teribilul „De!“ rostit în final o curmă într-un fel neașteptat. Ce se întâmplă, de unde această curioasă relaxare a conflictului, într-un moment când s-ar părea că trebuie să avem o încordare a sa maximă? Scriitorul a intuit însă adevăratul motiv al relaxării, teribila încordare de dedesubt. Colonelul stă de vorbă cu oamenii și parcă nu se mai satură de vorbit, se vede că discuția asta e pe placul lui – și se mai vede că nici țăranii nu prea dau semne de nerăbdare. Tot efectul stă în surprinderea aerului ciudat și neverosimil al acestui taifas liniștit, între niște oameni care parcă și-au terminat misiunea și acum se mai destind schimbând o vorbă, două. Tot efectul stă în aceea că noi surprindem caracterul de o gravitate extremă și de o semnificație extraordinară – în esența sa – al acestei foarte pașnice convorbiri. Sugestia copleșitoare este că în acest context aproape neverosimil se manifestă o stare pe deplin firească, normală, dreaptă, ceva ce e în ordinea lucrurilor, și nu dimpotrivă. De fapt, scriitorul suprapune cele două accepțiuni posibile ale noțiunii de *firesc*, de *ordine a lucrurilor*: firescul, limitat într-un anumit cadru social (exploatarea firească, subordonarea firească a celui exploatat etc.), și firescul major omenesc, firescul raporturilor normale între oameni într-o lume care nu primește în ordinea ei obișnuită exploatarea, inegalitatea, umilința etc. Din această subtilă suprapunere de planuri iese un efect zguduitor, revelat în acel *„De!“* țărănesc, rostit în finalul discuției de către unul din participanți – și anume *cel mai volubil* dintre participanții la acest atât de straniu colocviu. Acest „De!“ pune capăt ciudatei relaxări, atrăgând toate sevele subterane într-o izbucnire la suprafață, stăpânită încă, dar cu atât mai amenințătoare. Bătrânul colonel are acum o înfățișare „vioaie“ și „glasul cutezător“ (a dus pe cele trei fete ale sale la Vitești, scăpând astfel de „grija cea mai mare“). „Acuma putea vorbi liniștit cu țăranii, să mai și glumească și să-i batjocorească:

— V-ați boierit și voi, mă! Vă vine cu strâmbul munca! E mai ușor să stai cu luleaua-n gură decât să dai cu sapa, cum nu! Și să ocărăști pe boieri și să pui la cale rebeliuni! Ce zici, măi Ștefane?

— De, don' colonel, făcu Ștefan cu fața zâmbitoare, mai încercăm și noi marea cu degetul...

Peste câteva minute, din vorbă-n vorbă, țăranul zâmbitor întrebă:

— Da' pe domnișoarele le-ați dus la oraș, don' colonel?

— Ați fi poftit să le las aici, să vă bateți voi joc de tinerețea lor? răspunse pensionarul cu ton glumeț. Nu vă cunosc eu ce tâlhari sunteți voi?

— De ce, don' colonel, păcatele noastre?

— Fiindcă sunteți, Ștefane! Nu m-am trudit eu destul cu alde voi la armată? Vă știu și măselele din gură!... Dar mie ce puteți să-mi faceți? Să mă omorâți? Ce, mi-e frică mie de moarte, mă? D-aia-s eu militar, mă?... Ori să

mă prădați? Prădați-mă, dacă vă dă mâna! Că eu, tot ce am, aici am băgat și cu voi am împărțit... Nu-i nimic, băieți! Dumnezeu e sus și vede!... Eu nu v-am bătut, nu v-am înșelat, nu v-am năpăstuit. V-am ajutat, v-am ocrotit, v-am învățat. Acu puteți să-mi trageți cu parul... Așa-i?

Colonelul se uită pe rând la țărani, așteptând o vorbă de protestare sau de recunoaștere. Oamenii tăceau. De-abia într-un târziu Ștefan, cel mai deschis, făcu:

— De!"

Din nou încercarea de conciliere a dezvăluit natura ireductibilă a conflictului.

Scriitorul operează, cu fiecare situație reprezentată, secțiuni orizontale, „tăieturi" – ar fi spus Thibaudet – în cursul unitar și organic al vieții; tăieturi făcute la timpul *potrivit*, la momentul tipic. Este unul din marile secrete ale romancierului: să deschidă în așa fel aceste secțiuni, încât în înlănțuirea lor să dea imaginea fluviului însuși, al curgerii infinite a vieții, și nicidecum impresia unor imagini decupate, detașate, izolate. O clipă mai devreme sau mai târziu de s-ar fi operat deschiderea, și efectul ar fi pierdut simțitor din tărie. Am fi văzut atunci lucruri fără semnificație și în jurul lor haosul.

În *Răscoala*, pentru a măsura gradul de aprindere a spiritelor, se secționează cursul vieții în acele puncte ce pot aduce cele mai depline clarități: în momentul când țăranii stau în uliță în fața cârciumii, nemaiîndurându-se să plece; apoi tot acolo, spre a găsi locul gol și numai un bețiv întârziat la taifas cu Cristea Busuioc, cârciumarul – dar de ce acest pustiu? În consecință o nouă tăietură făcută spre a găsi pe oameni la casele lor, mai dregând o unealtă, mai bătând un cui, dar pregătindu-se în taină pentru o acțiune decisivă. Oamenii vorbesc, vorbesc, întorc lucrurile pe o față și pe cealaltă, țin seama de toate împrejurările, vor să găsească o soluție, își împărtășesc gândurile, spun ce-au mai auzit (că se vorbește că s-ar împărți pământurile, că nu e adevărat, nu se vor împărți, astfel de zvonuri nu merită crezare)... și s-ar părea că lucrurile vor continua așa monoton la nesfârșit, fără vreun accent mai hotărât, dar iată că intervine un lucru de la sine înțeles în alte împrejurări (cineva zice că arendașul va cumpăra de la Nadina pământul râvnit de ei), dar care, acum, are un efect surprinzător. Vorbele s-au izbit de o barieră, și se răsucesc îndărăt: „Atunci parcă uluirea i-ar fi schimbat glasul și înfățișarea, se ridică de pe scaun fără voia lui și vorbi printre dinți:

— Apoi nici să fim batjocoriți așa nu ne-om lăsa!

Și alte glasuri, care mai molcome, care mai dârze, repetară:

— Nu, nu!..."

Tresăririle pământului, răsucirile imperceptibile prin care masa țărănească își încearcă forța sunt înregistrate cu ecoul, cu freamătul lor

prevestitor. Mici năruiri de teren, cărora nimeni aproape nu le dă importanță, sunt puse de scriitor în perspectiva viitorului mare cutremur, legate de acesta prin numeroase fire rezistente, prin *motivări*. Oamenii se dezmeticesc din inerție, scutură de pe umeri fatala resemnare, vechea spaimă și se pregătesc să întâmpine furtuna cu o grozavă nădejde și în același timp cu un fel de nepăsare la consecințe. Semnele zguduirii se propagă în straturi tot mai dense, pe toată întinderea și în toată adâncimea, și-n vreme ce la București se desfășoară „viața de praznic permanent", de baluri, dansuri și chefuri prelungite, la sat țăranii se trag pe lângă casă refuzând să mai lucreze pământul altora, bat coasa, așa, „ca să fie bătută", și se pregătesc – se strâng în mijlocul uliței, împiedicând trecerea și neîndurându-se să părăsească locul, de teamă ce în lipsa lor să nu se întâmple ceea ce ei cu toții așteaptă să se întâmple.

O enigmatică *liniște* se instalează în roman odată ce țăranii au căpătat încredințarea că nu trebuie de-aici înainte să nutrească speranțe într-o îndreptare pe cale normală a situației lor, liniștea premergătoare catastrofei, liniște sinistră, de a cărei natură reală Grigore Iuga, mai lucid decât tatăl său, e conștient din primul moment al descinderii la sat. „— Toate bune pe aici, Ichime? întrebă Grigore. – Deocamdată pace, conașule! zise vizitiul."

Din primele vorbe schimbate cu vizitiul venit să-l întâmpine la coborârea din tren, Grigore Iuga surprinde sensul înfricoșător al acestei pacificări. Mai ales răspunsul cu „deocamdată" nu-i plăcu lui Grigore, „totuși nu insistă". Armistițiul provizoriu este, de fapt, liniștea strategică cu care oamenii așteaptă să vină și pe la ei „pârjolul"; așteaptă, având aerul că nu depinde de ei, că o forță mai presus de ei s-a abătut peste lume. Grigore Iuga observă cu îngrijorare, mergând spre conac, adevăratele înțelesuri ale *păcii* deodată statornicite și de care trebuia să se teamă mai mult decât de neliniștea evidentă și de pretențiile țăranilor de a „cumpăra" pământul Nadinei. Și ceea ce observă îl umple de tulburare, îl face să fie posomorât parcă fără motiv, și totuși cu atâtea motive resimțite cu putere, și greu, mai ales, de mărturisit.

„Grigore observa cu atenție și satele și câmpurile, parc-ar fi căutat să ghicească o taină. Sub bolta mohorâtă, pământul negru se zgribulea pătat cu dese ochiuri de apă tulbure, iar prin sate țăranii, ca duminica, mai pe la cârciumă, mai pe la câte o casă, se sfătuiau *ca și altădată* (s. n.). Lui Grigore însă i se părea că în ochii lor lucește ceva deosebit și că toată înfățișarea lor ar fi mai dârză. După ce ieșiră din Lespezi, întrebă deodată pe vizitiu:

— Cu muncile cum mai stați, Ichime?

— Apoi stăm bine, conașule, că nici nu le-am început! răspunse vizitiul cu o șovăire."

Iată, dar, un fapt neliniștitor, explicabil și prin aceea că „și vremea a fost

rea, că a tot plouat", dar să fie aceasta singura explicație? S-ar părea că există și un alt motiv, și că nici acesta nu e chiar nefiresc („oamenii nu s-au cumpănit încă la învoieli..."), există așadar *o justificare*, Și totuși ceva nu e în ordine și Grigore simte această dezarticulare cu senzația că timpul s-a oprit în loc. Liniște – desigur: „Ieșind apoi cu Titu Herdelea în sat, plutonierul Boiangiu le spuse că până acum e liniște și *doar* (s. n.) arestarea învățătorului Dragoș a *cam* (s. n.) ațâțat pe săteni". Întrebați, oamenii dau „răspunsuri blânde, dar în doi peri". Ca și mai înainte, țăranii îl întâmpină pe Grigore Iuga cu omenia și respectul cuvenit, ca și înainte, îi vorbesc de nevoile lor, și totuși a intervenit ceva nou în atitudinea lor, un fel de absență, o detașare pe care scriitorul o știe strecura în cuvintele aparent așa de asemănătoare cu toate cuvintele spuse de ei ori de câte ori îi cerceta, să afle ce mai gândesc, boierul cel tânăr. Această *absență* sugerează că oamenii nu mai așteaptă, de fapt, nimic de la Grigore Iuga, și de aceea nu văd de ce ar trebui să pună, în vorbele ce i le spun, interes și pasiune și nădejde că totuși vor obține o ușurare.

Scriitorul observă cu mare finețe elementul nou apărut fără de veste în felul cum se poartă și cum vorbesc oamenii. Lucirea aceea nouă din ochii oamenilor stăruie în ciuda liniștii și a detașării din vorbele lor și nimic n-o poate face să dispară. „Privirile lor – observă scriitorul – nu erau dușmănoase, ci mai curând întrebătoare." Iar ceea ce spune Grigore, oricât de binevoitor e de a stinge conflictul dintre țărani și tatăl său, nu constituie un răspuns adresat acestor priviri. Ele continuă să rămână întrebătoare. Grigore Iuga ispitește pe Petre Petre să-l lămurească ce vor oamenii, Petre însă se zăpăcește bâlbâind „încurcat" ceva, apoi îndeamnă pe Lupu Chiriţoiu să vorbească, sub motiv că „matale... ești mai bun de gură și mai bătrân..." Lupu Chiriţoiu începe la rândul lui să-l lămurească pe boierul cel tânăr, dar nici dânsul nu izbutește, fiindcă acum *nu-l mai interesează* decât să repete vechile plângeri, pe un ton „tărăgănat". Titu Herdelea s-ar părea că n-are motive să șovăie când, împărtășind lui Grigore impresiile sale după discuția cu țăranii, constată: „Mie oamenii mi se par liniștiți". E liniște pentru că s-a produs un transfer de atenție, e liniște pe v*echiul domeniu* al dialogului boier – țăran, rămas acum pustiu. Dar nu e liniște pe domeniul cel nou, al unei realități neprevăzute și care acaparează tot interesul. De la *acest* punct mai departe, urmărind transferul de atenție intervenit în purtarea și vorba oamenilor, scriitorul își deplasează, la rândul său, tot mai mult atenția asupra noii realități, aceea a înfruntării deschise, violente.

De-acum înainte, ceea ce spune Grigore Iuga nu mai prezintă nicio însemnătate. Nimeni nu-l ascultă, nici tatăl său, nici țăranii. Ceea ce era de hotărât s-a hotărât, acum se așteaptă numai împrejurarea favorabilă ca acel nou apărut în privirea oamenilor să se exteriorizeze exploziv.

De-acum înainte cele două părți înaintează una spre cealaltă, spre încleștarea fundamentală, ca mânate de un destin. Fără urmări rămâne inițiativa lui Grigore Iuga de a preveni „cu metodele lui feminine", conciliatoare, incendiul. Proporțiile acestuia au și început să se profileze. E de ajuns acum să se iște o scânteie, și incendiul atâțat de vechea ură să se dezlănțuie. *Scânteia* aceasta (primul capitol al volumului II – *Focurile* – se numește: *Scânteia*) nu întârzie să apară. Ar fi apărut oricum. Grigore Iuga părăsește conacul și constată surprins că în dreptul cârciumii „țăranii stăteau ca și ieri, parcă nici nu s-ar mai fi mișcat de acolo". Ce așteaptă țăranii? S-ar părea că ei nu așteaptă nimic. De fapt, ei așteaptă liniștiți, răbdători să se ivească de undeva *scânteia*, de unde – nici ei nu știu bine, dar *așteaptă*. Și scânteia *apare ca de la sine*. Parcă nimeni n-ar fi dorit cu tot dinadinsul ca ea să apară.

„— Ce mai așteaptă oamenii, Ichime? zice Grigore.

— Parcă ei știu ce așteaptă, conașule? bolborosi vizitiul. Uite-așa, ca proștii..."

Grigore a venit, a plecat – de câte ori nu venise și nu plecase? Cine ar fi stat să se întrebe de ce a venit și de ce a plecat? Acum, însă, acest fapt atât de firesc sporește tensiunea masei țărănești. Vorba spusă la întâmplare, o întrebare răsărită cine știe cum, o privire mai cercetătoare – totul îndreaptă atenția asupra unui lucru esențial, din ce în ce mai deslușit. „ – Oare de ce o fi plecând așa degrabă? întreabă Ignat Cercel cu ochii după brișca galbenă, ce se depărta.

Țăranii se uitau toți după brișcă (s. n.), mai mult din obișnuință.

— Apoi ce să caute aici? zice cineva. Se duce unde-i mai bine și mai cald."

Sugestia perfect infiltrată zonei adânci a textului este că oamenii aceștia, adunați „ca proștii" pe uliță, au început să reprezinte o forță care displace și neliniștește. Astfel, plecarea *grăbită* a lui Grigore dă oamenilor – pe neașteptate – conștiința faptului că ei reprezintă o forță, cine ar fi bănuit-o?

Stau fără motiv în uliță cu căciulile înfundate în cap – nu fac nimic și totuși în acest timp *forța lor crește*, îi strânge atât de solidar laolaltă presentimentul că trebuie să se întâmple ceva, un lucru în care ei ar avea de jucat un rol esențial.

„Nu se îndurau deloc să se împrăștie. Unii se mai repezeau pe acasă, să-și mai vază de vite și să mai îmbuce, dar se întorceau curând, parcă le-ar fi fost frică să nu se întâmple ceva în lipsa lor. [...] Vorbeau despre aceleași necazuri, *ca întotdeauna, dar mai cu luare-aminte* (s. n.), ca și când s-ar feri să nu-i audă cineva. Nu se prea priveau în ochi, fie de teamă să nu se vadă ce pâlpâie în ochii celorlalți, sau să nu vadă ceilalți focul din ochii proprii. Pe toate fețele, însă, juca o întrebare, aceeași, posomorâtă și pătimașă, care aștepta un răspuns.

Primarul, de câte ori trecea, striga:

— Da' ce, măi oameni, voi n-aveți casă, n-aveți neveste, n-aveți copii?

Îi răspundea mereu Vasile Zidaru, cu aceeași glumă, stârnind același râs aspru:

— Ne-am ciocoit și noi, dom' primar, c-așa au venit vremurile."

Forța aceasta se frământă în loc, prinde contur mereu mai sigur și – printr-un proces pe care Rebreanu îl intuiește – capătă conștiință de sine.

Înainte chiar ca țăranii să se fi mișcat, boierii și arendașii fug, transportă lucrurile de agoniseală în trenurile ticsite ca-n vreme de război, cuprinși de panică și teamă ce pun pe gânduri tabăra adversă. Țăranii stau la taifas în jurul cârciumii lui Busuioc, și-n vremea aceasta boierii se agită, se consfătuiesc, țăranii văd agitația și e ușor de înțeles ce consecințe are acum asupra stării lor de spirit. Marin Stan, „puțin cherchelit", spune tare ce gândesc cu toții:

„— Ehei fraților, frica-i mare cucoană!... Nu-i așa, dom' primar?" Când primarul Pravilă, luat așa subțire, răspunde și el în batjocură: „Măi Marine, cum îți vine ție, om în toată firea, să vorbești atâtea bazaconii?... Da' de cine să le fie frică boierilor, măi Marine? De tine, mă?... Vai de căpățâna ta, Marine!" – el atinge problema crucială. De cine să le fie frică boierilor?

Țăranii trebuie să fie o forță dacă boierilor li s-a făcut frică, și ei au deodată conștiința acestei forțe, manifestă în acest schimb de replici inițiat parcă numai așa, să treacă timpul:

„— De tine, mă?... Vai de căpățâna ta, Marine! Unii râseră, dar alții strigau amenințător:

— Ba să le mai fie frică și de noi!

— Apoi de bine și de bucurie nu s-au strâns ei." (s. n.)

Văzând că primarul se așază la taifas cu ei, să le explice, cu toate că pe un ton încă distant, țăranii înțeleg că se năruie și autoritatea. E de ajuns ca unul dintre ei să lanseze o întrebare nepotrivită și destul de vicleană, și oamenii să vadă că primarul totuși o ia în serios și răspunde, ca ei să înțeleagă că se petrece chiar sub ochii lor un lucru bizar.

„Marin Stan, cu o privire galeșă, caraghioasă, întrebă deodată:

— Dom' primar, eu poate c-am băut ceva, nu zic, dar matale cu plutonierul ce-ați cătat azi-noapte la boierul cel bătrân, ai?"

Moment hotărâtor, căci dacă primarul va răspunde, având aerul că dă cuiva socoteală, oamenii se vor întări în convingerea că ordinea se clatină și că e timpul să intervină.

Primarul răspunde – e adevărat – semeț, dar asta nu prezintă în fond nicio însemnătate; el *răspunde* și acest fapt caracterizează mai bine situația.

„— Dar ce, tu crezi că noi ne ascundem de tine ori de cineva? ripostă Pravilă semeț. *Ce, mi-e rușine că m-a chemat boierul Miron?*" (s. n.)

Replica aparent autoritară a primarului a dat țăranilor o idee nouă: așadar, este posibil, a venit și vremea asta, ca primarul să se justifice în fața lor.

Scânteia care pune capăt așteptării uscate scapără, tot sub chipul unei întâmplări obișnuite, trecută cu vederea înainte vreme, dar acum văzută cu ochi surprinși. Mulțimea e străbătută de un freamăt nou, timpul acțiunii mereu amânate pare să fi atins termenul-limită. Și ceea ce se întâmplă dă tuturor senzația că paharul răbdării s-a revărsat înafară, furia mulțimii, după ce a mocnit destul de dedesubt, acum va izbucni. Mărunta pățanie a copilului tras de urechi de șoferul boierilor se dilată enorm. Ce a fost se poate trece cu vederea, dar ce este pare de-a dreptul insuportabil! Acesta e tonul relatării, începută liniștit, de foarte departe, cu un joc de copii care nu se astâmpără.

Rudolf, șoferul, aplică o sancțiune obișnuită copilului, copilul strigă ca de obicei: „aoleu, aoleu, urechile mele!“ Dar cuvintele răsună cu alt timbru și nu se știe de ce atrag atenția oamenilor adunați în drum. „Aoleu, că mi-a rupt urechea!... Aoleu, că m-a omorât!“ Cuvintele sună în înțelesul lor *propriu*. Acum „m-a omorât“ înseamnă: au omorât copilul, *boierii omoară copii nevinovați*. Acesta e înțelesul. Satul întreg răsună de strigăte: „Mi-a smuls urechea!“ „m-a omorât!“ *Omoară copiii!*

Sugestia reacției active apare pe neașteptate: „— Dacă suntem și noi molâi și fricoși! Ia să te știe că pui mâna pe par, să vedem: ar mai îndrăzni să te mai batjocorească?“

Vorbele spuse altădată în șoaptă, repede reprimate, cu o voință a uitării, cu o prudență la care i-a deprins viața, acum răsună tare, ca niște îndemnuri nestăvilite, reluate din om în om cu hotărâre crescândă, crâncenă, zdrobitoare.

„Ia să te știe că pui mâna pe par...“ E singura cale de urmat posibilă. „Fără pripeală, rece, liniștit“, Triton Guju constată un lucru știut parcă de când lumea, un adevăr care încinge voințele, subliniază apăsat ce au oamenii de făcut:

„— Boierii numai de frică știu omenie!“

Hotărârea nu e totuși destul de deslușită, oamenii strigă toți laolaltă, nu se înțelege ce spun, „se îmbulzesc când într-o parte, când în alta“. E nevoie de un imbold. Cârciumarul Cristea Busuioc își dă cu părerea că nici copilul nu e chiar nevinovat, „că-i obraznic și neastâmpărat de n-are pereche!...“

Asta lipsea, prea erau toți de acord că se întâmplase ceva zguduitor. E nevoie de o ațâțare. Cuvintele lui Busuioc conțineau o provocare, fără voie:

„— Dar dumneata de ce sudui copilul, nea Cristache?... pentru că l-au bătut boierii?“

Vorbele lui Busuioc scormonesc *„la timp“* jăraticul ce amenința să se

stingă.

Și chiar cârciumarul, cuprins de teama că ar putea fi bănuit de complicitate cu opresorii, vine cu ideea așteptată de ei toți:

„— De ce nu-ți iei tu copilul de mână, măi Pavele, să te duci cu dânsul, așa oblojit și chinuit cum e, la curtea boierului și să ceri să-ți plătească durerea acum, îndată?

— Hai, Pavele, că merg și eu cu tine.

— Să ne ducem cu toții!... Că doar n-au să ne bată pe toți."

„De ce să ne lăsăm?... Să nu ne lăsăm!..."

„— Mai bine să le dăm foc, să se aleagă scrum și cenușă din tot neamul lor! răcni singuratic un glas subțire ca un fir roșu și atât de limpede parc-ar fi coborât din văzduh."

Reprezentând faza de încordare supremă a procesului îndelung pregătit, motivat printr-o atât de complexă și înceată elaborare, scriitorul tratează materia cu același calm metodic, încât face ca momentele ofensive să fie urmate strategic de temporare retrageri și staționări, al căror rost este să consolideze procesul în desfășurare, malurile noului său curs. În astfel de cicluri compuse dintr-un moment pozitiv, de avânt, și altul negativ, staționar, se leagă – într-o singură pornire organică – desfășurarea răscoalei. Momentul *vestitorilor*, cu hotărârea de a trece la ofensivă, este urmat iarăși de o relativă liniște. Aparenta retragere este *activă* în conținut mai mult decât ofensiva.

Dialectica interioară a luptei e surprinsă de scriitor cu uimitoare precizie. Orice evoluție mecanică, creșterea care se face neîntrerupt, prin pași egali, este exclusă. Mișcarea se face în spirală, mereu înainte, dar în zigzaguri ce unesc poli diferiți, antitetici.

Răscoala a intrat în faza ei stabilă, ca orice acțiune gospodărească, nemaifiind acum doar rezultatul încordării nervoase, ci un fenomen solid, cristalizat, sedimentat în suflete. *Ajunsă la acest punct de evoluție, ea a căpătat ceva din temeinicia și lipsa de zor a vieții pașnice!* Oamenii nu mai stau în drum, surescitați, gata să scapere la cea mai măruntă atingere, ei s-au dus pe la casele lor, fiecare cu câte o îndeletnicire domestică. La cârciumă e liniște, un țăran mai deprins cu băutura stă de vorbă cu negustorul, un copil, Antonel, vine să ia o sticlă de gaz. Ignat Cercel se apucase, „că n-avea nicio treabă, să mai dreagă gardul și cioplea și bocănea de mama focului".

Cât de vibrantă e totuși această fază staționară, rezultă chiar din vorbele pe care le schimbă oamenii, pașnic, văzându-și de treburi, impenetrabili, pe la casele lor!

Sentimentul general este că acum ei se găsesc în faza *plină* a răscoalei, cu toate că, dacă privim lucrurile superficial, ei nu fac un lucru de natură să

îndreptățească atare presupuneri. Ceva mai înainte nu ieșiseră la lucru pentru că erau înfierbântați, stăteau în uliță și nu se îndurau să plece de teama ca în lipsa lor să nu se petreacă *esențialul*. Dar semnificativ e că nici acum, când merg liniștiți pe la casele lor, la gospodăria lor, n-au revenit la starea „firească", că, deși vremea s-a făcut frumoasă, n-au ieșit să lucreze pământul moșierului.

Acum dispăruseră feluritele pretexte (vremea rea, surescitarea trecătoare etc.). Oamenii stau față în față cu marea răspundere asumată. La îndemnurile femeii sale, care nu pricepe și nu suferă ciudata inerție a soțului, Ignat Cercel răspunde supărat:

„— Măi muiere, tu nu pricepi de vorbă bună... Ce vrei să fac? Să mă spânzur? Ei, iacă, am să mă spânzur ca să te mulțumesc... *Că tu nu mai ai răbdare* (s. n.) cum au și alți oameni și bați mereu din clanță: ham, ham, ham, parcă ai fi câine, și nu om! Că doar vezi bine *că ne zbatem* (s. n.) și trebuie să ne ajute Dumnezeu și nouă!"

Răbdarea aceasta cere tărie sufletească, stăpânire de sine și nu e ușor de suportat, acum când lucrurile se urniseră, și omul se supără mai tare tocmai pentru că înțelege că în felul ei, potrivit unei judecăți *normale*, femeia are dreptate.

Răbdarea nefirească răspunde totuși unui sentiment lăuntric asimilat al necesității; și faptul că oamenii, stăpânindu-se și suportând greu brusca liniștire, ascultă, totuși, de acest sentiment e nu se poate mai revelator. Reprimată de stavila răbdării, forța lor spumegă cu încordare, în sine, prinde avânt și, odată eliberată, va izbucni la o tensiune foarte înaltă.

Romanele lui Liviu Rebreanu au o înaintare discontinuă, grea, care pe măsură ce se realizează cu pas apăsat, cucerind definitiv, după o lege inexorabilă, teritoriu după teritoriu, ia cu sine pe cititor și-l *subjugă* legii sale.

Situațiile sunt împinse violent în prim-plan, după un criteriu de însemnătate și semnificație, au *marginea vizibilă*, fiecare în parte reprezintă ceva și spune un anumit lucru care trebuie cu necesitate să fie spus.

Strânși în uliță, în preajma primăriei, țăranii așteaptă sosirea prefectului „cu răbdarea tradițională". Prefectul cam întârzie.

„— Nu-i nimic, băieți!" – zice primarul, „când unuia, când altuia, prietenos și ca o scuză. Noi s-așteptăm pe domnul prefect, nu domnul prefect pe noi, c-așa-i omenia." Douăzeci de cuvinte cristalizează una din numeroasele „situații marcante", din care se-ncheagă atmosfera romanului. Este veriga nu numai bine prinsă în legătura epică trecut – viitor, dar și absolut *distinctă* în lanțul întâmplărilor desfășurate în roman, una care leagă situațiile *vechi*, când țăranii considerau drept ceva firesc să aștepte răbdători și cu mare respect venirea chiar și a unei notabilități mai puțin

însemnate, și situațiile *noi*, când ei, înfruntând primejdia represiunii, nu vor mai recunoaște nicio autoritate. Situația este *marcantă* prin puterea cu care întipărește această stare de provizorat, de cumpănă și de gestație, când încă mai dăinuie ceva din vechea supunere răbdătoare – dar a și apărut ceva cu totul nou, o amenințare, o nepăsare față de autoritate, o stare ciudată de spirit care-l îndeamnă pe primar să amintească oamenilor că există și autoritatea, este și un prefect pe care *omenia* cere să-l aștepți, nu să te aștepte el pe tine. Cuvântul acesta spune foarte mult, a venit *nu se știe cum* vremea când trebuie să apelezi la omenia țăranilor, și nu la frica lor, ca să-i convingi să *aștepte*. Acum primarul simte nevoia să se justifice și parcă să-și ceară scuze pentru întârzierea domnului prefect. Din astfel de situații, fiecare în parte marcantă, construiește Rebreanu filmul zguduitor al evenimentelor...

Lucian RAICU, *Liviu Rebreanu*, Editura pentru literatură, București, 1967, p. 224—256.

Văzută ca o continuare a lui *Ion, Răscoala* a căpătat formă de proiect literar încă înainte de război. Autorul mărturisește că prin 1922 avea o versiune încheiată a cărții, la care însă a renunțat, pentru că era mai mult „un strigăt de revoltă" decât un „roman cu personaje și realități obiective". Pentru documentare, a cutreierat țara, stând de vorbă cu zeci și zeci de țărani și ascultând din gura lor relatarea evenimentelor din 1907. Noua versiune a scris-o abia după aceea. Problema pământului rămâne și acum în centrul romanului, dar de astă dată el abordează direct tema luptei înverșunate de clasă dintre exploatați și exploatatori. Rebreanu înfățișează tabloul ridicării țărănimii asuprite împotriva moșierilor, a arendașilor și a aparatului de stat burghezo-moșieresc.

În *Răscoala* îl regăsim pe Titu Herdelea, feciorul dascălului de la Pripas, cu vechile lui proiecte publicistico-literare. Eroul vine în București, unde rudele cumnatului Pintea îi făgăduiseră sprijin pentru a ajunge ziarist.

Urmărindu-i tribulațiile în căutarea unui post, facem cunoștință cu diferitele medii sociale din România la începutul veacului al XX-lea. Rebreanu îl plimbă pe Herdelea prin saloanele boierimii, prin câteva restaurante de lux, prin redacțiile marilor ziare.

Rudele și cunoscuții gazdei la care se instalează, precum și cele câteva intrigi sentimentale în care intră, îi îngăduie eroului să ia contact cu mediul funcționăresc de pe la diferite ministere și instituții, cu felul de viață, cu preocupările și mentalitatea acestuia.

În casa vărului Gogu Ionescu, Titu se împrietenește cu Grigore Iuga, fiul moșierului Miron Iuga. Poftit să facă o vizită la conacul familiei, feciorul dascălului se ciocnește de realitatea sumbră a „problemei țărănești". La întrebarea lui unde sunt pământurile oamenilor, Grigore Iuga tresare, se oprește din prezentarea întinsurilor moșiei părintești și răspunde apoi repede, oarecum încurcat:

„Apoi vezi, pământurile oamenilor, asta e chestia țărănească! Pământurile! Nu prea sunt și unde au fost, s-au cam spulberat..."

Rebreanu ne aduce astfel în miezul cărții. Pe dinaintea noastră defilează șirul nesfârșit al mizeriilor, asupririlor și suferințelor pe care le îndura țărănimea lipsită de pământ, împilată și exploatată sălbatic de moșieri și arendași. În sate fierb nemulțumirea și revolta. Fiecare om are un necaz pe care nu-l mai poate răbda. Peste tot izbucnesc manifestările de ură. Apoi, răscoala se pornește. Rebreanu îi urmărește desfășurarea pe moșia boierului Miron Iuga, a Nadinei, nora acestuia, pe proprietățile vecinilor și prietenilor familiei. Știrile care sosesc la redacția ziarului unde Herdelea lucrează, comentariile care le însoțesc proiectează răscoala pe tot întinsul țării.

Căpătăm astfel imaginea pârjolului general. Țăranii intră pe pământurile

boierești și se socotesc, în sfârșit, cu cei care ani de-a rândul i-au spoliat și asuprit. Nadina e omorâtă după ce a fost batjocorită, bătrânul boier Miron Iuga, miruit cu un ciomag în cap și călcat în picioare. Conacele sunt incendiate și prădate.

Dar curând începe represiunea. Burghezia și moșierimea își dau mâna spre a îneca în sânge răscoalele. Ultimele pagini ale cărții înfățișează ciocnirea trupelor cu mulțimea răzvrătită condusă de Petre Petre, apoi „restabilirea ordinii", adică sălbatica dezlănțuire de ură a claselor stăpânitoare, care fraternizează pe mormântul celor 11.000 de țărani uciși.

Romanul lui Rebreanu dă astfel o imagine zguduitoare a marii drame din 1907. În toate trei momentele ei principale – fierberea pregătitoare a răscoalei, izbucnirea și înecarea acesteia în sânge – autorul izbutește uimitor să reconstituie elementele tragediei sociale cu un simț al fatalității istorice neegalat.

Romanul aduce în primul rând o prezentare sobră, dar halucinantă prin amănunțime, a condiției mizerabile de viață și a exploatării crâncene la care era supusă țărănimea. Autorul izbutește astfel să expliciteze artistic cauzele adevărate ale răscoalelor. Primele capitole, purtând titlurile sugestive *Pământurile, Flămânzii, Friguri* etc., arată ce se întâmpla la Amara și în mai toate satele de pe întinsul țării. Se apropie iarna și oamenii au rămas fără un sac de porumb în casă. Boierul îi strânge în chinga învoielilor și îi face robi pe viață pentru o baniță de păpușoi. Melinte își căinează nevasta bolnavă, care se stinge lipsită de orice îngrijire. Lui Ignat Cercel, perceptorul îi ia țoalele din casă și porcul. Plutonierul Boiangiu, șeful postului de jandarmi, îi pisează pe țărani cu pumnii, cu patul armei și cu călcâiul cizmelor pentru orice i se năzare.

Oricât s-ar zbate oamenii, n-o pot scoate la capăt. Ca într-un fel de febră a foamei, țăranii visează pământ. În conștiința lor, acesta începe să capete imaginea pâinii calde, aburinde, plimbată înaintea privirilor unui flămând. Bat drumurile la București, încearcă să obțină cumpărarea, cu anumite înlesniri, a moșiei Babaroaga. Dar nicăieri nu li se deschide măcar o ușă. Peste tot îi întâmpină vorbe și iar vorbe, un torent de vorbe goale, de făgăduieli, amânări și sfaturi vane. Prin satele înnebunite de foame și bântuite de boli încep să circule zvonuri fantastice. Oamenii vorbesc de niște vestitori înveșmântați în alb, care cutreieră țara și aduc porunca lui vodă de împărțire a pământurilor.

Urmărind desfășurarea răscoalelor țărănești, romanul izbutește să scoată la iveală, fără nicio insistență demonstrativă, dar cu o evidență izbitoare, adevăratul lor caracter. Arătând cum cresc nemulțumirea și mânia celor obijduiți, Rebreanu ne face să înțelegem ce rezervă imensă de revoltă se acumulează în conștiința țărănimii exploatate. Cartea sugerează cu o

teribilă obiectivitate edificatoare procesul complicat prin care suferințele individuale se împletesc, se leagă, alcătuiesc o singură durere comună și nenumăratele voințe deznădăjduite se strâng laolaltă, se învolbură, fierb și izbucnesc ca o lavă fierbinte la suprafață, într-o adevărată explozie naturală.

Rebreanu înfățișează spontaneitatea răscoalei țărănești, dar în același timp incapacitatea ei de a se transforma în revoluție.

Oamenii sunt mânați de obiective diverse, pe care le însumează ținta comună: pământul, izgonirea moșierilor. Dar țăranii nu sunt în stare să înjghebe, în satele scăpate de boieri, altă orânduire. Distrug, prin urmare, totul, incendiază conacele și-și închipuie cu naivitate că, ștergând de pe fața pământului sediul stăpânirii, vor împiedica întoarcerea proprietarilor. De aceea și taie sârmele de telegraf, se izolează, crezând că ar putea despărți total și definitiv satul de oraș și reveni la un fel de economie naturală. Dar când încearcă să-și împartă lucrurile și pământul, ajung repede la ceartă, diferențierile din sânul lor ies cu violență la iveală. Rebreanu a prins cu ascuțime acest proces: „Ați umblat să cumpărați cu bani grei Babaroaga și nici n-ați vrut să ne cunoașteți pe noi, sărăcimea. Atunci era bun pământul. Acum, pentru că se împarte la toți, nu vă place?“ – le strigă în față chiaburilor Toader Strâmbu, chiar în toiul răscoalei.

În sfârșit, prezentând deznodământul tragic al evenimentelor, Rebreanu reliefează cu îndrăzneală caracterul represiunii și dezvăluie ferocitatea reprimatorilor. În contrast cu actele de violență, pe care le săvârșește dintr-o îndreptățită reacție împotriva silniciilor suferite, mulțimea răzvrătită, operația de „pacificare“ se desfășoară la rece, în spiritul unei răzbunări sângeroase, menită să înspăimânte masele și să zdrobească în conștiința lor orice urmă de împotrivire. Ultimele pagini ale cărții prezintă comedia proclamației; procurorul, prefectul, coloneii galbeni și dârdâind de spaimă, nervoși și dornici să termine cât mai repede cu răsculații. Oamenii sunt zdrobiți în bătăi, azvârliți în ocnă, uciși fără nicio vină, după o judecată sumară sau fără nicio judecată.

Romanul e o adevărată frescă istorică, realizată însă nu prin ilustrare panoramică, ci printr-o extraordinară concentrare sugestivă. Mișcarea epică, datorită vigoarei șl puterii rezumative, dobândește un caracter monumental, pentru că transcrie admirabil viața masei într-un moment al ei dramatic, esențial și definitoriu. Pornind de la răscoalele țărănești care au zdruncinat puternic întreaga societate românească, Rebreanu caracterizează prin figuri reprezentative mentalitatea și comportarea celor mai variate straturi sociale.

Cresc însă din roman două realități mari fundamental deosebite și despărțite printr-o prăpastie de netrecut: una aparține exploatatorilor și uneltelor lor, cealaltă – țăranilor.

E scos în evidență, cu simțul planurilor largi ale cărții, destinul diferitelor grupuri sociale, ai căror exponenți își păstrează individualitatea, dar fac sensibilă mai ales prin conduita comună mecanisme istorice revelatorii de rar tragism în inconștiența lor.

Astfel, și moșierul Miron Iuga, și Nadina, și Gogu Ionescu, toți mari proprietari, își trădează în ultimă instanță disprețul radical față de țărani. În aceștia, ei nu văd decât niște robi sortiți să le muncească pământurile. Fiecare din moșieri caută prin toate mijloacele să smulgă cât mai mult de la mulțimea flămândă. Varietatea comportării specifice, luminată reciproc, face să apară complexitatea tabloului social.

Bătrânul Miron Iuga se socotește boier de neam, „stâlp al țării", și-și petrece aproape toată viața la moșie, unde are convingerea că îndeplinește un rol etic și politic de neînlocuit. E aprig, neiertător, obișnuit să poruncească și să fie ascultat; față de țărani își arogă funcții de tutore, deși îi exploatează crâncen și folosește orice prilej ca să-i înrobească mai rău cu învoielile. Boierul își bate joc de ideile reformatoare ale fiului său, care nutrește diferite visuri utopice. Miron Iuga se bizuie pe argumentul forței și-l folosește pe plutonierul de jandarmi Boiangiu ca să-i „moaie" pe oameni, snopindu-i în bătaie. Boierul are o încredere atât de mare în autoritatea sa și un dispreț atât de profund pentru țărani, încât nu-și părăsește moșia chiar când se pornesc răscoalele. El îi întâmpină pe rebeli cu pușca și, atunci când unul dintre ei cutează să-i răspundă, trage în el fără ezitare. Dacă, pentru romancier, Miron Iuga reprezintă vechiul tip de boier, cu toate apucăturile feudalului mândru și crud, Nadina sau Gogu Ionescu închipuie o variantă a acestuia mai nouă: proprietarul care nici nu prea calcă pe la țară, își dă moșiile pe mâna arendașilor sau vechililor și se interesează doar de venituri. Pe nora lui Miron Iuga, ușuratică, cinică, obișnuită să-și petreacă viața într-o veșnică goană după plăceri, n-o interesează decât banii care-i sosesc de la moșie. La conac apare doar din când în când, coborând dintr-o mașină luxoasă, în compania unei bande zgomotoase de cheflii. Nadina e egal de indiferentă la suferințele țăranilor. Ea ridică din umeri când oamenii îi cer să le vândă lor moșia, cu păsuiri lungi de plată. Cucoana îi răspunde disprețuitor lui Petre Petre:

„Crezi că pentru ochii voștri am să-mi risipesc averea? Nu, băiete, și nu, oameni buni! Eu vând moșia ca să iau bani în schimb, nu ca să fac pomană altora. Pomană poate să facă statul, dacă vrea."

Chiar dacă oameni ca Iuga sau feciorul său par a găsi la Rebreanu o anumită înțelegere, neputința lor de a pricepe ceva din frământările mulțimii țâșnește din fiecare gest pe care-l fac, din fiecare cuvânt pe care-l spun, ca o expresie fatală a relațiilor sociale, a stilului de viață și a convingerilor unei clase întregi.

Rapacitatea și parazitismul moșieresc apar deci reliefate cu o siguranță realistă, rar întâlnită, nu ca particularități psihice ale câtorva ființe înclinate spre avariție și indolență, ci ca determinante obiective de existență.

Mecanicii ei i se supun și arendașii Cosma Buruiană, Platamonu sau colonelul Ștefănescu. Romanul fixează exact, fără stridențe, tendința acestora de a urca scara situațiilor sociale. Cu boierul Iuga, ei se poartă plecați, îi măgulesc vanitatea, dar pe ascuns umblă să cumpere moșia Nadinei, ca să devină, la rândul lor, proprietari. Arendașii nu-și dau chiar aerele boierilor, dar se arată mai aprigi decât aceștia în a scoate șapte piei de pe spinarea pălmașilor. Un dispreț asemănător față de țărani le dictează toate actele. Pe o părere a arendașului Cosma Buruiană, cum că i-a fost prădată magazia, un sat întreg e schingiuit pentru a mărturisi cine e hoțul. Aristide, feciorul lui Platamonu, batjocorește fetele oamenilor, iar colonelul Ștefănescu, care-i exploatează fără milă pe țărani, le ține și discursuri moralizatoare:

„V-ați boierit și voi, măi! Vă vine cu strâmbul munca! E mai ușor să stai cu luleaua-n gură decât să dai cu sapa, cum nu!“

În roman, caracterizarea realistă a diferitelor tipuri de spoliatori, nestânjeniți – în jaful pe care-l practică – de considerente naționale, vădește totodată puterea prozatorului de a sfărâma clișeele naționalist-șovine, încetățenite pe această temă de literatură semănătoristă.

Rebreanu prinde cu ascuțime împletirea de interese care există între moșierime și burghezie, în ciuda luptei politice dintre liberali și conservatori.

În acest sens, tipică e figura avocatului Baloleanu. Politician liberal, el posedă o mică proprietate, dar se declară partizan al exproprierii marilor latifundii, bineînțeles cu despăgubiri. Desfășoară o demagogie abilă, învăluită în tirade patriotarde despre „umanitarism“ și „democrație“. Când izbucnesc răscoalele, Baloleanu își schimbă însă brusc atitudinea și, în fraze tot atât de sforăitoare, amintește „interesele superioare ale neamului“.

Numit prefect, conduce sângeroasa represiune, patronând bătăile, schingiuirile și asasinatele în masă. „Trebuie să ne păstrăm calmul, să ne stăpânim – oftează el mereu – întristat și demn“, apoi, aruncând un ochi „suferitor“ asupra abuzurilor și samavolniciilor, exclamă cu tonul martirului care a traversat o gravă criză morală: „Înainte, la datorie!“

E fixată și vestita scenă a „împăcării“ din Parlament. Primul-ministru, cu glas de „văduvă necăjită“, improvizează pe tema „scumpa noastră țărișoară“, „țărișoara noastră scumpă“! Ca Nae Cațavencu, se întrerupe „ca să-și usuce lacrimile de pe obraji“ și ca să ceară „măsuri energice“. Liberali și conservatori se îmbrățișează și se sărută în aplauzele întregii adunări. Cineva observă cu simțul previziunii: „Pupăturile astea o să usture teribil

spinarea țăranilor“.

O întruchipare concretă și mai ales palpabilă capătă în roman aparatul represiv al statului burghezo-moșieresc, reprezentat prin întreaga lui ierarhie, de la plutonierul Boiangiu până la maiorul Tănăsescu, unul din „pacificatorii“ satelor. Și aici Rebreanu subliniază trăsăturile comune care definesc funcția acestor instrumente ale claselor exploatatoare. Treptele sociale diferite modifică oarecum formele și conținutul serviciului, dar și pe plutonierul Boiangiu, și pe primarul Pravilă, ca și pe maior sau pe prefect ii caracterizează o comună slugărnicie față de cei mari și o sălbăticie fără seamăn față de mulțime. Se schimbă doar replicile, rolurile rămânând însă aceleași. Boierul îl tratează pe primar ca pe un fecior de casă, îl cheamă ori de câte ori poftește la conac, îl ocărăște și-i dă porunci. Când e vorba de reclamația arendașului Cosma Buruiană, Iuga îi spune lui Pravilă: „De unde știi să-mi aduci hoții, primare, că altfel pe tine te iau de guler!“ La rândul său, Boiangiu trăiește terorizat mereu de ideea că, așa cum a mai făcut-o, boierul îl va reclama că e „slab“ și „molcuț“. Când aude porunca lui Iuga, sare ca ars și declară „rânjind“: „Am să fac o anchetă de să mă pomenească satele astea de hoți de codru și pe lumea cealaltă!“ La fel se poartă prefectul Boerescu sau maiorul Tănăsescu, grijulii în primul rând să-i mulțumească pe moșieri. Pentru ținerea în frâu a maselor asuprite nu e disprețuit niciun mijloc. Prefectul pleacă pe teren „să liniștească spiritele“ și rostește înaintea sătenilor o cuvântare „patriotică“, alcătuită din cele mai hilare locuri comune ale propagandei burgheze.

„Boerescu își umfla glasul, gesticula și roșea. În gura lui cu câțiva dinți de aur și alții falși, vorbele mari, de rigoare în astfel de ocazii, gâlgâiau ca niște bășici goale care pocnesc inutil într-un bâlci unde oamenii cască ochii cu urechile înfundate... Jongla și acum cu frazele și cuvintele irezistibile:

«Opinca e talpa țării», «munca voastră sfântă», «țăranul român cuminte și harnic», «regele și guvernul vă poartă de grijă», «aveți încredere în cârmuitorii țării», «iubirea patriei», «interesul țării cere liniște și ordine, fraților», «românul nu piere».“

Când palavrele lui Boerescu nu mai au efect, sunt folosite „metodele“ maiorului Tănăsescu: „Sergent!... Tu!... Da!... Ia șase oameni!... Duceți pe tâlharul ăsta în fundul grădinii!... Acolo să fie împușcat!... Împușcat!... Ai înțeles, sergent?...“

„Sergent! – strigă iar maiorul – Ia-l și pe ăsta... În fundul grădinii!... Împușcat!... Repede, repede...“

De la Boiangiu la Tănăsescu, în comportarea tuturor acestor instrumente ale sălbăticiei și injustiției, urii față de popor i se asociază și o spaimă grozavă. Licărește, undeva în fundul conștiinței celor care bat, omoară, schingiuiesc, și ipoteza prăbușirii întregului eșafodaj al „ordinii burgheze“.

Gândul că s-ar găsi singuri, dezarmați, în fața mulțimii dezlănțuite, îi aduce la un paroxism al fricii și le dictează acte desperate.

Pe măsură ce se apropie de satele răsculate, prefectul, procurorul și comandantul trupelor devin mai nervoși, își pierd cumpătul, se acuză reciproc. Maiorul, scos din sărite, dă ordin trompetului să sune neîncetat atacul, spre a-și alunga gândurile negre și a-și reface curajul.

Dacă prezentând lumea exploatatorilor, romancierul se arată câteodată stânjenit și chiar lipsit de prea multă invenție în individualizările mai nuanțate de caractere, zugrăvind masele de țărani răzvrătiți, el se dovedește un artist excepțional, înzestrat cu forța de a reconstitui clocotul și mișcarea mulțimilor, atât de viu, atât de adevărat, încât pe acest plan nu cunoaște rival în literatura noastră.

Rebreanu urmărește la început zbuciumul, șovăiala oamenilor, apoi creșterea treptată a îndârjirii și mâniei lor. Sunt înregistrate cu o uluitoare autenticitate mișcările, sentimentele și gândurile colective. Iată cum se conturează dintr-odată reacțiunea masei, când prefectul Boerescu le vorbește țăranilor adunați în curtea primăriei:

„Ultimele cuvinte stârniră un zgomot nehotărât. Din diferite părți ale mulțimii se porniră glasuri:

— Nu putem, cucoane!... N-avem pământ!... Pe ce să muncim?...“

Și ceva mai târziu:

„Din șovăirea tăcerii următoare numai peste câteva clipe se desprinse, ca un suspin al tuturor, cuvântul plângăreț și umil al lui Ignat Cercel, aflat în primele rânduri:

— Decât așa trai, tot mai bună o fi moartea! Glasul lui încurajă altele, când ici, când colo:

— Mai bine omorâți-ne, să scăpați de noi!

— Ori să mori de foame, ori de altceva, tot moarte se cheamă!

— Barem dacă muncim de ne zdrobim oasele, s-avem cu ce să ne ținem zilele!

— Nici așa nu-i drept, ca unii să plesnească de prea sătui, iar altora să li se usuce mațele de nemâncare!“

Se vede din acest fragment cum gândul lui Cercel se transmite, se amplifică, își dezvăluie prin vocea fiecăruia conținutul social.

Tot așa, urecheala pe care o primește băiatul lui Pavel Tunsu de la șoferul Nadinei, în atmosfera încărcată a satului, devine prilejul exteriorizării unui sentiment comun de ostilitate. Glasurile se completează și se susțin treptat, tinzând toate către aceeași țintă: denunțarea samavolniciei boierești.

De la întrebarea amărâtă: „Da’ dumnealor ce-și mai pun mintea cu copiii?“ la izbucnirea mânioasă, amenințătoare: „Să fi fost copilașul meu, c-apoi le arătam eu!“ și la constatarea rece, sentențioasă a lui Trifon Guju:

„Boierii numai de frică știu omenie“, un proces complex, sinuos al revoltei care fierbe în conștiința masei e urmărit cu admirabilă siguranță. Sufletul mulțimii învrăjbite prinde viață, se dezvăluie în reflecții și gesturi de o mare expresivitate. Oamenii îl îndeamnă pe Pavel să ceară socoteală, resping cu violență orice sfat împăciuitor, sar să-l bată pe cârciumar fiindcă în discuție „trage spre ciocoime“, se oferă, în sfârșit, să-l însoțească în grup pe cel vătămat.

Când mașina boierească, claxonând strident, își face drum printre țăranii rânduiți pe ambele părți ale drumului, masa a devenit un singur trup, o voință comună, care se transmite fiecărui individ, electrizându-l:

„... Oamenii [...] priveau cu ochii tulburi și cu fețe întunecate goana automobilului. Numai cârciumarul Busuioc, din pragul lui, scoase căciula cu plecăciunea obișnuită. O mână delicată îi răspunse din mașină cu o fluturare amicală.

În acel moment, parcă nu s-ar mai fi putut stăpâni, Petre Petre țâșni în mijlocul uliței, în urma mașinii, urlând furios:

— Huo! Huo!

Din vreo sută de gâturi izbucni aproape simultan și furtunos același «huo» revoltat, pe când Trifon Guju, apucând o piatră, o zvârli după automobilul ce se depărta, scrâșnind: «Soarele și dumnezeii voștri de tâlhari!... »“

Romancierul arată cum furia mulțimii izvorăște din șirul nesfârșit al necazurilor și asupririlor îndurate. Fiecare țăran a adunat în suflet adevărate depozite de ură, fiecare așteaptă o răfuială apropiată:

„Să știu că mă taie bucățele și mă aruncă la câini, și nu mă las până ce n-oi plăti cui trebuie“ – spune cu obidă Nicolae Dragoș, un flăcău din sat.

„Nu, nu, degeaba te superi, că n-ascult nici pe tatăl din ceruri, așa să știi!“

Deși are la rădăcină un grăunte de adevăr, nu e întemeiat reproșul unora că Rebreanu, dintr-o veche înclinație naturalistă, insistă și aici disproporționat asupra ororilor și cruzimilor. În această izbucnire furioasă a revoltei colective, romancierul ar fi greșit dacă s-ar fi străduit să ascundă momentele inerente de violență.

E vizibil însă că el încearcă – și reușește într-o mare măsură – să arate cum în toiul răscoalei țăranii nu-și pierd omenia, cum ei caută doar să-și reverse o îndreptățită mânie. Mulțimea invadează grădina lui Miron Iuga, dar se păzește să calce straturile de flori. „Ferește, măi creștine, – strigă cineva —, nu strica iarba, că-i păcat de muncă!“

Melinte Heruvimu, cel cu nevasta bolnavă, vine acasă după prădarea conacului de la Amara doar cu un coș de lucruri alese. Crapă încetinel ușa, să nu-și trezească femeia, și apoi îi pregătește, cu un sentiment de intensă bucurie „care-i îmbujora obrajii tăbăciți“, o masă îmbelșugată.

Când i se pare că ochii căscați ai moartei îl privesc, se scuză zâmbind:

„Credeam că dormi... Uite ce bunătăți! Pentru tine le-am adus toate, că copiii mănâncă orice, numai mâncare să fie, dar tu trebuie să te hrănești cu lucruri mai bune, ca să te înzdrăvenești, c-ai zăcut destul și-ai suferit. Am pus și o găină în oală să-ți fac o ciorbă fierbinte și...“

Constatarea ca femeia e moartă îi sădește în suflet o tristețe grea, deznădăjduită:

„A murit... Tocmai acum s-a prăpădit și ea, când...“

Baba Ioana, în dezlănțuirea generală, e preocupată să-și ocrotească găinile:

„Păsările mamii, păsărele!... Păsărelele mamii, păsărele!... [...] Găinile, în șanțul celălalt, ciuguleau nepăsătoare. Îngrijorată să nu i le omoare, baba nu contenea chemările, uitându-se doar din când în când, din ce în ce mai urât, spre cârciuma de unde venea zgomotul armelor.“

Bătrâna e ucisă în timp ce-și exercita pașnicile îndeletniciri, iar moartea ei dezvăluie și mai puternic, prin contrast, neomenia reprimatorilor.

„Fire-ați ai dracului cu focurile voastre să fiți! Păsări, păsări, veniți la mama!... Apoi deodată se răsuci pe loc mânioasă, bombănind: Fire-ați ai dra...! și se prăbuși zvârcolindu-se și mușcându-și buzele fără glas...“

În *Răscoala* sunt desenate cu veridicitate și preciziune diferite chipuri de țărani: Pantelimon Văduva, flăcăul dezghețat chemat la oaste, Chirițoiu, „cu plete crescute până la umeri și cărunt ca un fuior de cânepă meliță“, Ignat Cercel, omul amărât de nevoi și de cicăleala nevestei, baba Ioana și alții.

Cu toată învolburarea de ape a răscoalei, care mișcă satul, împingându-l pe un unic făgaș, nu sunt neglijate nici ciocnirile de interese divergente, pe care le dictează neomogenitatea masei țărănești.

Oameni ca Marin Stan, ca Toader Strâmbu, ca Petre Petre sau că Trifon Guju sunt „săraci ca degetul“. Nevoia i-a făcut mai aprigi, mai colțoși. Ei vorbesc puțin, dar în cuvintele lor strigă și suferința, și mizeria: „Să punem noi mâna pe pământ, și pe urmă nici Dumnezeu nu ni-l mai ia“ – spune încruntat Marin Stan.

Alții, ca Luca Talabă, ca Ilioasa, ca primarul Pravilă, ca Busuioc cârciumarul, sunt țărani înstăriți, chiaburi, se urnesc greu, caută să se puie bine și cu satul, și cu boierul: „Apoi dacă lumea s-o apuca de blestemății, Filip n-are să se mai amestece“ – hotărăște nevasta lui llioasa, auzind că e vorba de izgonirea boierilor, și adaugă: „El e om cu casă grea și nu poate să se ia după cei dezmățați, care n-așteaptă decât să strice și să prade, cum ne-au furat și nouă carnea astă-iarnă!“ Iar Filip, „bucuros de energia soției sale“, murmură „greoi“: „— S-a stricat lumea și s-a înrăit cum nu se mai poate“.

Primarul se străduiește din răsputeri să liniștească oamenii. Cârciumarul se ține și el deoparte, dar când țăranii îi cer răspicat să-i însoțească la curte,

răspunde „înfricoșat“:

„Iacă vin, măi frate Trifoane!... se poate să lipsesc eu, când e tot satul?“

În momentele de încordare, cei avuți dispar, dar reapar după izgonirea moșierilor, la împărțeală, încercând să-și ia partea leului.

Fapt semnificativ, romanul, portretizând cu finețe figuri diverse de țărani, fixând reacțiile lor caracteristice, reușește să creeze imaginea masei, dar nu izbutește să reliefeze din rândurile ei un tip reprezentativ, o personalitate puternică, bine conturată. Petre Petre, asupra căruia se concentrează mai mult atenția romancierului, rămâne un om indecis, mișcat îndeosebi de câteva porniri instinctuale. El e când în fruntea revendicărilor mulțimii, când înclinat să se retragă, nefiind de acord cu violențele.

O obsesie erotică pare să-i conducă actele, dar motivarea ei nu reușește să fie destul de convingătoare.

Ca și *Ion*, ca și alte lucrări ale lui Rebreanu, *Răscoala* e un model de creație epică solid construită, cu episoadele riguros înlănțuite de o intrigă bine închegată. Acțiunea se desfășoară concomitent în mai multe medii sociale, dar aceasta se petrece firesc, în cadrul subiectului, fără digresiuni sociologizante. Ba prezența lui Herdelea imprimă acțiunii o coherență epică. În fond, *Răscoala* e romanul evenimentelor din 1907, dar și al unei crize în formația morală a lui Titu. Adolescentul cu visuri romantice, stăpânit de ideea națională, ia contact cu tragedia socială a neamului. În câteva gesturi generoase, dar ineficace, se consumă toate capacitățile de dăruire ale acestui intelectual, care în finalul romanului iese din marea experiență a vieții sale resemnat, redus la numitorul comun, dispus să-și înceapă existența ștearsă și poltronă, descrisă mai târziu în *Gorila*.

Răscoala e și un model de gradație epică. Urmărind diferitele întâmplări din viața eroului său, oprindu-se asupra aspectelor esențiale ale realităților cu care acesta ia contact, Rebreanu sugerează creșterea treptată a furtunii, nepărăsind nicio clipă firul istorisirii. Episoadele se desfășoară într-un ritm strâns legat de succesiunea reală, istorică a evenimentelor, dar prozatorul îngroașă cu dibăcie, printr-o savantă dozare a duratei diferitelor momente, ecoul lor în conștiința oamenilor.

Astfel, narațiunea curge la început lent, apoi din ce în ce mai repede, pe măsură ce Herdelea ia cunoștință mereu de alte realități amenințătoare.

Diferite aspecte durează numai o clipă, dar, ca într-o străfulgerare, sugerează încordarea dureroasă care plutește în aer. Parcă ceva se coace și trebuie să plesnească inevitabil curând. Un țăran își ascute coasa:

„ – Baţi coasa, Trifoane, ori...? – întrebă Leonte fără mirare.

— O bat să fie bătută – zise Trifon fără a ridica capul.

— Mi se pare că vrei să cosești înainte de a semăna?

— Apoi, dacă trebuie! De!“

Viața își urmează cursul zilnic mai departe. Dar în toate există o înfrigurare neobișnuită. Telefonul zbârnâie la postul de jandarmi Amara. Plutonierul Boiangiu se ceartă cu nevastă-sa. Alt țăran, Marin Stan, „cu o închipuire de bici în mână", scoate carul în bătătură și-și ocărăște boii:

„«Fir-ați ai dracului de zăpăciți! Unde vă duceți?... Hoo! Ia seama, am săți dau bătaie!... Hoo!... Ce, nu ți-e bine? Te-ai boierit, ai?... Apoi stai să-ți dau eu!» Îi plesni cu codirișca biciului peste bot, întâi pe unul, apoi pe celălalt, scrâșnind: «Să nu fii boier, că te-a luat dracu!»."

La un moment dat, asemenea episoade, care cheamă parcă o dezlănțuire generală inevitabilă, se acumulează mereu, dar narațiunea nu mai înaintează, se târâie încetinită, stăruie asupra altor amănunte și o așteptare chinuitoare se așterne în aer, peste oameni și peste lucruri. Cititorul capătă sentimentul efectiv că trăiește într-o atmosferă saturată de ură reținută, de încordare, neliniște și spaimă.

Apoi când, în sfârșit, răscoala izbucnește, istorisirea se desfășoară cu o repeziciune amețitoare, cuprinzând viețile într-un vălmășag uriaș.

Aici, ca și în alte lucrări ale lui Rebreanu, accentul principal al narațiunii cade întotdeauna pe desfășurarea faptelor, pe urmărirea mișcării, și nu pe descrierea cadrului, pe evocarea atmosferei sau pe analiza minuțioasă a proceselor sufletești. Bineînțeles că acestea nu lipsesc, dar elementul care joacă rolul definitoriu, chiar și în cazurile respective, rămâne acțiunea.

Scena represiunii, de pildă, este istorisită cu o extremă sobrietate. Sunt consemnate exact mișcările: „În vreme ce țăranii se vânzoleau, coloana de soldați se târa pe șosea ca o uriașă râmă neagră. Raze de soare jucăușe, căzând pe luciul baionetelor înfipte pe arme, se răsfrângeau cu sclipiri speriate în văzduh. În curând se deosebiră rândurile, apoi tunurile trase de câte șase cai încheind trupul apocaliptic ca o coadă turtită cu solzi metalici.

Cu cât oastea tăcută se apropia, cu atât gălăgia țărănească se învolbura ca un cor sălbatic, amețitor. Grămădirea de oameni se răsfiră în părți de-a curmezișul șoselei, subțiindu-se, parcă toți ar fi vrut să vază mai bine pe vrăjmași și să-i înfrunte.

O comandă aspră răsună în vârful coloanei militare. Două companii se desfășurară în linie, una în dreapta și alta în stânga șoselei, oprindu-se apoi la o distanță numai de vreo sută de pași de gloatele țărănești. Între ele, pe șosea, apărea trăsura prefectului Baloleanu, escortată de maiorul călare."

„— Calm, domnule maior! Să nu ne pierdem calmul! – bolborosi Baloleanu, foarte galben, coborând șovăitor din caleașcă, urmat de primul-procuror, care părea cel mai liniștit dintre toți..."

Cum se vede, acțiunile sunt notate cu preciziune: „țăranii se vânzolesc", „coloana se târăște pe șosea", „gălăgia se învolburează", „grămădirea se răsfiră", „în vârful coloanei se aude comanda", „cele două companii trec

răsfirându-se una în dreapta, alta în stânga șoselei".

Stările sufletești ale personajelor apar sugerate doar printr-o notație sumară. Baloleanu e „foarte galben", coboară „șovăitor din caleașcă", „bolborosește ceva".

Rebreanu știe să caracterizeze în câteva gesturi semnificative, într-o frântură de dialog, bazată tot pe mișcarea dramatică, o întreagă stare sufletească. Aceasta se putea vedea încă din nuvele. Sfiala, teama, neîncrederea țărănească, în *Proștii* se defineau magistral printr-un gest, atunci când băiatul lui Nicolae Tabără ajunge la ușa sălii de așteptare:

„... Puse încetinel mâna pe clanță. Era încuiată. Zări în stânga ușii o bancă, o pipăi cu băgare de seamă, parcă s-ar fi gândit să se așeze sau nu, stătu o clipă la îndoială și, în sfârșit, se lăsă alături pe lespedea de piatră dinaintea pragului. Bătrânul își lăsă sarcina pe bancă și se cocoloși și el lângă fecior."

Aceeași artă, mânuită cu o siguranță desăvârșită, o regăsim în *Răscoala*.

În scena represiunii, așteptarea ațâțată a mulțimii, mânia și desperarea ei se concretizează admirabil în gesticulația haotică și sudălmile scrâșnite ale grupului de țărani opriți înaintea trupelor:

Oamenii se mișcă pe loc „ca o apă bătută de un vânt nehotărât. Era o legănare într-o parte și într-alta, căreia clocotul de urlete îi împrumuta o înfățișare războinică... «Nu ne trebuie boieri!... Ați venit să ne omorâți?...

Noi nu ne speriem de soldați!... Destul ne-au batjocorit ciocoii!... Huo, huo!... Să nu trageți, fraților!... »"

Ca o amenințare a acestei mări care fierbe și e gata să se năpustească peste maluri, Anghelina lui Nistor Mucenicul „țâșnește" din mulțime „cu copilașul cel mic în brațe, cu basmaua alunecată pe spate și părul ciufulit".

Femeia se repede la Baloleanu, „zbierând și blestemând cu un glas desperat".

Spaima ascunsă a călăilor, nervozitatea, dictată de teamă, se ghicesc din comportarea maiorului Tănăsescu. Calul lui dansează sub împunsătura pintenilor, își ciulește urechile la mișcările dezordonate ale cravașei. Apoi, dorința de a termina cât mai repede cu răsculații și groaza cumplită născută la gândul că trupa s-ar putea să nu asculte ordinele se trădează în comanda furioasă:

„— Trompet, trompet! – răcni maiorul Tănăsescu. Unde umbli, zevzecule?... Aici, lângă mine să stai, înțelegi?"

Și, câteva minute mai târziu:

„— Trompet! – izbucni maiorul. De ce nu suni, ticălosule?... Sună mereu, trompet, să audă și domnul prefect că aici nu mai e politică!... Hoții vor să ne bea sângele, onorate domnule prefect!..."

Chiar și caracterizarea realistă a felului cum vorbesc țăranii se face la

Rebreanu mai puțin prin particularitățile limbajului, decât prin gest, prin ansamblul dramatic al situațiilor.

Semnificativ în această direcție e și sensul multiplu pe care romancierul știe să-l dea aceluiași „de"..., însemnând în scene diferite: o ezitare, ca în codeala lui Filip; o amenințare subînțeleasă, ca în dialogul între Trifon Guju și Leonte Orbișor; o sentință sceptico-batjocoritoare, ca în concluzia trasă de oameni la sfârșitul scurtului discurs explicativ al colonelului Ștefănescu.

Preocupat să reconstituie cu preciziune mai ales acțiunile și situațiile, stilul lui Rebreanu are o mare forță de obiectivare și o deosebită sobrietate.

Intervenția scriitorului este aproape nesimțită. În citatul anterior care descria întâlnirea dintre armată și răsculați, naratorul nu folosește decât cel mult comparații foarte comune: coloana se târăște ca o „uriașă râmă neagră", gălăgia se învolburează ca „un cor sălbatic". Singurele elemente care ar schița o participare emotivă se reduc la două notații: una sugerează că natura însăși e înfricoșată de ceea ce se pregătește („razele de soare jucăușe căzând pe luciul baionetelor se răsfrângeau cu sclipiri speriate în văzduh"), alta, că agitația mulțimii devine contagioasă („gălăgia țărănească se învolbura ca un cor sălbatic, amețitor").

Asemenea inflexiuni sentimentale se înscriu însă perfect în graficul de ansamblu al narațiunii, nu pot fi detectate decât cu lupa.

„*Răscoala* este de departe cel mai bun roman românesc" – scria Eugen Ionescu într-o carte pornită pe negație, *Nu* (1934). „Accelerația în progresie geometrică a acțiunii" îl încânta și făgăduia să vorbească altă dată pe larg despre ea. Între alte calități ale acestei cărți „unice", „grandioasă și bogată ca o epopee", mai reținea „marile linii, marile mișcări, marile forțe", impresia pe care o lasă „de furtună, de vuiet asurzitor, urmat de o liniște mortuară".

Ov. S. CROHMĂLNICEANU, *Literatura română între cele două războaie mondiale*,1, Editura pentru literatură, București, 1967, p. 293—309.

Caracterul de epopee, atât la *Fraţii Jderi*, cât şi la *Ion* sau *Răscoala*, s-a dezvoltat exclusiv din necesitatea internă de oglindire a realităţilor sociale şi naţionale. Fără să urmărească precis, şi prin aceasta cu atât mai organic şi mai adânc, cei doi mari scriitori români aduc o contribuţie esenţială pe planul universal al trecerii de la roman la epopee într-unul din sectoarele importante ale literaturii contemporane [...]

Rebreanu intră în scenă după ce s-a presupus consumarea procesului reflectat de Sadoveanu. El răsfrânge epopeic societatea ţărănească în noi coordonate, când ea începe să se manifeste ca o forţă. Mai întâi înfăţişează colectivitatea rurală sub aspectul conflictelor sale interne *(Ion)* şi apoi o arată unită şi solidară împotriva vrăjmaşului din afara ei *(Răscoala)*. El reflectă faza ulterioară, când la sate au pătruns relaţiile capitaliste împreună cu dorul posesiunii şi cu conştiinţa de realitate socială a ţărănimii, aptă a fi pregătită şi pentru alte noi transformări. Fără a fi exactă analogia sub raportul structurilor, ci numai sub acela al gradului de diferenţă, sensul epopeic, între Rebreanu şi Sadoveanu, reprezintă o schimbare ca aceea a formelor de viaţă comercială din *Odiseea* faţă de cele pur agricole din *Iliada*.

Edgar PAPU, *Din luminile veacului*, Editura pentru literatură, Bucureşti, 1967, p. 30.

Perioada de elaborare a *Răscoalei*, încheiată în toamna anului 1932 (în același an, în decembrie, romanul era în librării), corespunde cu anii de criză economică acută, culminând pe plan intern, ca și internațional, cu prima mare ridicare a proletariatului împotriva fascismului. Subiectiv, scriitorul putea să se abțină de a se pronunța față de frământările politice din jurul său, dar obiectiv acestea nu puteau să nu înrâurească creația sa, determinându-i o anumită direcție, socială, progresistă, în sensul evoluției istorice a evenimentelor.

În *Ion*, lupta pentru pământ era purtată individual, în scopul realizării bunăstării unui singur ins, în *Răscoala* ea va cuprinde întreaga masă țărănească și va tinde la împlinirea aspirațiilor colective. Lărgirea unghiului de perspectivă al scriitorului nu poate fi, cum s-a presupus, numai rezultatul însușirii unor concepte ale sociologiei moderne, a metodei „unanimiste", practicată de unii romancieri, ca Jules Romains; ea este cu siguranță urmarea influenței ideologiei clasei muncitoare în abordarea fenomenului social. [...]

Între revoluția burghezo-democratică rusă din 1905—1907 și răscoala țăranilor români din 1907 au existat așadar asemănări, măcar în parte înțelese de Liviu Rebreanu, care în romanul său nu numai că nu uită muscalii ce „sau sculat cu mic, cu mare și-au pus mâna pe topoare, și-au făcut vâlvătaie, de-a mers vestea în toată lumea..." , dar pune chiar pe eroul său reprezentativ să afirme că acest exemplu trebuie urmat: „Apoi, până n-om pune mâna pe topoare, nici noi n-om..."

Caracterul de pamflet politic acuzator al romanului lui Rebreanu este vizibil din primele pagini, unde un arendaș, Ilie Rogojinaru, califică pe țăran, încă înainte de răscoală, drept „numai rău, prost și leneș", pentru ca în final să revină simetric cu întrebarea: „Nu vă spuneam eu că țăranii sunt ticăloși?" Opera are dublul rost de a spulbera atât constatarea de la început a arendașului, cât și de a demonstra modul cum clasele exploatatoare pricep sensul întâmplărilor, sau mai bine zis nu-l pricep, opunând logicii vieții o furie irațională, oarbă, neputincioasă.

Conceput ca o continuare la *Ion, Răscoala* debutează cu prezentarea lui Titu Herdelea, proaspăt sosit din Transilvania în casa boierului bucureștean Grigore Iuga, a cărui soție, Nadina, este sora deputatului Gogu Ionescu, cumnatul soțului Laurei Herdelea (autorul aplică astfel, în chip cam neconcludent însă, procedeul balzacian de a relua personajele dintr-un roman întraltul; din cauza unei neglijențe probabil, numele Armadia, atribuit orașului ardelean Năsăud în *Ion*, în *Răscoala* e schimbat în Amaradia).

Încă din primele pagini, la gazdă, în diversele lui tribulații de postulant și

mai ales la moșia lui Grigore Iuga, Titu ia contact cu problema țăranilor deposedați de pământ. După ce-i arătase marile proprietăți boierești, întrebat unde se află pământurile „oamenilor", Grigore Iuga dă răspunsul:

„Apoi, vezi, pământurile oamenilor, asta e chestia țărănească!... Pământurile! Nu prea sunt, și unde au fost, s-au cam spulberat..."

Titu devine astfel martorul unor evenimente peste tot presimțite și care nu vor întârzia să se dezlănțuie catastrofal.

Folosind de data aceasta tehnica lui Tolstoi din *Război și pace*, Rebreanu mobilizează un număr apreciabil de personaje din diverse medii, înfățișând în primul volum al romanului, *Se mișcă țara*, o cronică a vieții social-politice din România în preajma anului 1907. Facem cunoștință cu clasa marilor moșieri și a marii burghezii politicianiste cu proprietăți mai mici, cu aparatul de stat, compus din înalți funcționari, și uneltele lor de represiune, cu intelectualitatea și mica burghezie de la orașe și sate, cu arendași, țărani săraci, mijlocii și chiaburi. Chiar dacă nu toți eroii au aceeași pondere în acțiune, trebuie să recunoaștem scriitorului, pe lângă o viziune justă a raporturilor sociale, o colosală putere de a crea și a mișca mulțimi întocmai cum un general mișcă pe câmpul de luptă mari armate.

Clasa moșierilor este reprezentată de Miron Iuga, proprietarul domeniilor Amara, Ruginoasa și Bârlogu, feudal conservator aprig, pentru care exploatarea nemiloasă a țaranilor prin așa-numitele învoieli agricole este o practică îndreptățită în mod absolut; Miron Iuga nu concepe să cedeze măcar o palmă de loc, și când Nadina, plictisită de viața de la țară, vrea să vândă moșia vecină de la Babaroaga, el se oferă cel dintâi s-o cumpere. Voința de a poseda pământ a acestui boier e tot așa de tenace ca și a lui Ion, într-un fel, o patimă chiar mal devorantă decât a sărăntocului. Ea e mult atenuată la feciorul lui Miron, Grigore, mai preocupat – desigur, în forme civilizate – de dragostea pentru Nadina, căreia, atâta vreme cât se crede iubit, îi satisface toate capriciile. În zugrăvirea acestor două tipuri, Rebreanu dă dovadă nu numai de obiectivitate, dar și de fină intuiție a caracterelor, ocolind atât idealizarea, cât și șarja. Miron Iuga este un feudal obstinat, incapabil de a înțelege evenimentele, dar onest; Grigore e un proprietar cu vederi liberale, pentru care moșia nu mai este un scop în sine, ci numai un mijloc de a-și asigura un trai fără griji. În timp ce Grigore Iuga ar fi în stare să piardă moșia, divorțând, Miron Iuga acceptă să cumpere moșia norei chiar după despărțirea ei de fiul său. Ca și în *Ion*, legăturile cu pământul sunt mai puternice decât cele de familie.

Țăranii, împinși de aceleași năzuințe și interese și acționând în masă, nu apar în *Răscoala* individualizați aparte decât accidental, în măsura în care se iscă nevoia unei inițiative sau a unui îndemn.

Cât despre celelalte personaje, aparținând faunei politice și

administrative (deputați, prefecți, jandarmi etc.), ele sunt zugrăvite mereu cu obiectivitate, cu anumite îngroșări, potrivit rolului nefast pe care-l joacă.

O mare artă pune romancierul în prezentarea faptelor care fac să crească în sufletul țăranilor spiritul revoltei. Arendașul Cosma Buruiană inventează un jaf și provoacă, la ordinele lui Miron Iuga, o anchetă, executată de plutonierul de jandarmi Boiangiu cu o nemaipomenită brutalitate. Țăranii sunt maltratați, umpluți de sânge, schingiuiți să declare ceea ce nici prin cap nu le-a trecut să facă. Când Nadina aruncă vorba că vinde moșia, țăranii vor să cumpere ei pământul și cer acordul lui Miron Iuga, apoi pe al cucoanei, în fine, merg și la minister, unde însă li se spune că statul n-are calitatea să intervină în asemenea tranzacții și că urmează să se întoarcă la treburile lor. Se repetă vexațiunile tratate de scriitor în schița *Proștii*. La acestea se adaugă alte întâmplări mărunte, nu mai puțin iritante. Automobilul Nadinei calcă în drum cocoșul babei Ioana și o stropește cu noroi. Lui Ignat Cercel, perceptorul îi trece porcul la condică, fiindcă n-a plătit birul. Aristide, fiul arendașului Platamonu, siluiește pe fata lui Chirilă Păun. Șoferul Nadinei trage de urechi pe copilul lui Pavel Tunsu, care nu voia să se dea la o parte din drum în fața mașinii.

Protestul îl exprimă mai întâi învățătorul Ion Dragoș, curând arestat și închis. Țăranii nu au curajul să ridice glasul față de autorități, vorbesc mai mult între ei, în pilde, cu subînțelesuri, admirabil stenografiate:

„— Noroc, noroc, Trifoane! strigă Leonte Orbișor, din uliță, oprindu-se o clipă, cu sapa de-a umăr. Te-ai apucat de treburi?

— Ce să facem? Pe lângă casă, răspunse Triton Guju de pe prispă, ciocănind de zor.

— Bați coasa, Trifoane, ori?... întreabă Leonte fără mirare.

— O bat să fie bătută! zise Triton fără să ridice capul.

— Mi se pare că vrei să cosești înainte de-a semăna?...

— Apoi dacă trebuie?... De!“

Pasajul e scos chiar de autor din context, spre a atrage atenția asupra semnificațiilor lui străvezii. Un alt instantaneu notează cearta lui Marin Stan cu „boii“:

„Fire-ați ai dracului de zăpăciți, unde vă duceți?... Hooo!... Ho!... Ia seama, că am să-ți dau bătaie!... Hoo!... Ce, nu ți-e bine? Te-ai boierit, ai?... Apoi stai, că-ți dau eu!

Îl plesni cu codiriștea biciului peste bot, întâi pe unul, apoi pe celălalt, scrâșnind: Să nu fii boier, că te-a luat dracul!“

Colonelul Ștefănescu, arendașul de la Vlăduța, încearcă prin întrebări aparent binevoitoare să descifreze dacă țăranii au intenția de a se răscula, dar primește un răspuns evaziv:

„— V-ați boierit și voi, mă! Vă vine cu strâmbul munca? E mai ușor să

stai cu luleaua-n gură decât să dai cu sapa, cum nu?! Și să ocărăști pe boieri și să pui la cale rebeliuni! Ce zici, măi Ștefane?

— De, don' colonel, făcu Ștefan cu fața zâmbitoare, mai încercăm și noi marea cu degetul..."

Un întreg discurs al aceluiași colonel, ispitind meșteșugit pe țărani asupra sorții sale („... eu nu v-am bătut, nu v-am înșelat, nu v-am năpăstuit, v-am ajutat, v-am ocrotit, v-am învățat. Acum puteți să-mi trageți cu parul. Așa-i?"), nu obține din partea auditorului decât tot un enigmatic „de!". Impenetrabilitatea sufletului colectiv, obișnuit mai mult cu fapta decât cu vorba, este transcrisă cu multă subtilitate de Rebreanu, desăvârșit psiholog în această privință și artist al stilului oral. Cu aceeași pătrundere și finețe este surprinsă reacția unitară, tipică, a masei care ascultă mută, imobilă, și „cu ochii ca de sticlă" cuvântarea prefectului Boerescu, compusă din vorbe mari ca: „opinca e talpa țării", „munca voastră sfântă", „țăranul român cuminte și harnic", „regele și guvernul vă poartă de grijă", „aveți încredere în cârmuitorii țării", „iubirea patriei", „interesul țării cere liniște și ordine, fraților", „românul nu piere". „Sutele de fețe cu aceeași expresie păreau a fi ale aceluiași cap", observă chiar autorul, iar cuvintele lui Ignat Cercel către Miron Iuga sunt repetate în mici variante ca de aceeași gură:

„— Decât așa trai, tot mai bună o fi moartea!

— Mai bine omorâți-ne, să scăpați de noi!

— Barem dacă muncim de ne zdrobim oasele, s-avem cu ce să ne ținem zilele!

— Nici așa nu-i drept, ca unii să plesnească de prea sătui, iar altora să li se usuce mațele de nemâncare!..."

Narațiunea răscoalei are suflu de epopee și se desfășoară trepidant, în episoade dramatice, uneori senzaționale, pornind cu energia unei explozii. Acum, limbile oamenilor se dezleagă, și prilejul unei glume nu e niciodată pierdut. Iosif schimbă la plecare o vorbă cu Toader Strâmbu:

„— Luași toporul, Toderiță?... Nu cumva pornișI tocmai acuma la pădure după uscături!

— Apoi, cu uscăturile trebuie să începem, măi nea Iosife, că doar așa neam învățat!"

Răfuielile încep cu Nadina, părăsită de Grigore Iuga pentru ușurătate și care, sosită să lichideze moșia, nu avusese timp să se întoarcă la oraș. O violează Petre Petre, capul răsculaților, un flăcău voinic și frumos, și, gâtuind-o, Toader Strâmbu, căruia i-a murit nevasta de mizerie. Pe Aristide Platamonu îl privează de bărbăție – în ochii tatălui său – Chirilă Păun (o scenă asemănătoare se află în *Germinal* de Zola). Plutonierul Boiangiu încasează o papară de la Serafim Mogoș, Trifon Guju și alții, abia reușind să se salveze cu fuga. Ignat Cercel își întoarce întreit porcul luat de perceptor.

Melinte Heruvimu face rost de un coș de bucate de la arendașul Cosma Buruiană, pentru soția sa bolnavă, dar ajunge acasă prea târziu. Colonelul Ștefănescu e numai izgonit din sat și i se dă chiar voie să plece cu trăsura, ca unul ce e om bătrân, cu trei fete de măritat, puse din timp la adăpost.

Rebreanu nu pierde din vedere diferențierile dintre păturile țărănești. Luca Talabă, Lupu Chiriţoiu, Marin Stan, Filip Ilioasa fac parte dintre fruntașii satului și se codesc să meargă împreună cu sărăcimea, compusă din Trifon Guju, Toader Strâmbu, Leonte Orbișor etc., care, știind că la împărțirea pământului o să se îmbulzească și ei, îi obligă să-i însoțească. „Cine nu pricepe de vorbă trebuie să priceapă de bătaie!“ amenință Trifon Guju.

Înfruntarea urii seculare adunate în sufletul țăranilor cu îndărătnicia și disprețul boierului pentru ceea ce el numește „turma inconștientă“ dă în roman o scenă magistrală. Țăranii vin la curte în ordine, ferind iarba de pe marginile aleii („Ferește, măi creștine, zice unul, nu strica iarba, că-i păcat de muncă!“), și când Miron Iuga îi întâmpină ironic c-au sosit „cu cățel, cu purcel“, luați prin surprindere, emit numai un „De, cucoane!“ Dar numaidecât prind curaj, spun că de data aceasta ei au venit să probozească, nu să fie proboziți, că „porunca lui vodă“ (crezut de partea răsculaților, după un zvon neverificat) trebuie ascultată și că ei nu s-au sculat „de florile mărului“. Boierul amenință pe Trifon Guju, acesta nu vrea să tacă și, fiindcă se îndârjește, Iuga aduce pușca de vânătoare și trage în el. Atunci, Toader Strâmbu întreabă:

„Ce, boierule, vrei să ne omori?“, o măciucă izbește pe Iuga în cap și, cu toate că nu mai e nevoie, toți ca un singur om se îndeasă să-l lovească, într-o pornire de răzbunare unanimă:

„Mulțimea, intervine scriitorul, frământată ca o baltă răscolită de o furtună năprasnică, se îndoia când încoace, când încolo, căutând parcă să-și descarce mai repede furia ce o sugruma...“

Caracterul spontan al mișcării, dar și lipsa ei de organizare și de perspectivă, fărâmițarea sunt foarte just sesizate de autor. Țăranii incendiază conacurile, crezând că în acest fel boierii fugiți nu vor mai reveni în sat; taie firele de telegraf, în credința că astfel se izolează de oraș; au convingerea că acțiunea lor este în asentimentul regelui, își dispută între ei jafurile, comise mai ales de cei înstăriți, din instinct de acaparare; în sfârșit, convin că n-ar putea să-și împartă singuri pământurile fără ceartă șl bătaie.

Prin contrast, romancierul zugrăvește faimoasa scenă din parlamentul țării când premierul noului guvern a sărutat pe prim-ministrul guvernului căzut, într-un elan de „înfrățire patriotică“, apreciat în adevărata lui semnificație doar de un ziarist, la tribuna presei: „Pupăturile astea o să usture teribil spinarea țăranilor!“ (Rebreanu interpretează epic cunoscutul

pamflet al lui Caragiale *1907. Din primăvară până-n toamnă*.)

Ultimele două capitole ale celui de-al doilea volum, *Focurile*, descriu sângeroasele represiuni ordonate de regim împotriva țăranilor răsculați. Observația că autorul s-ar complace aici în zugrăvirea unor tablouri violente din înclinații naturaliste temperamentale ar fi îndreptățită dacă răscoala ar fi deschis măcar la urmă ochii guvernanților, aceștia ar fi recunoscut că țăranii au făcut totul din exasperare și i-ar fi iertat. În realitate, sub pretextul că granițele țării erau în primejdie, coaliția burghezo-moșierească a dezlănțuit împotriva răsculaților un adevărat război de exterminare, soldat cu 11.000 de morți.

Meritul lui Rebreanu stă, între altele, și în fapul că în *Răscoala* a zugrăvit cu incomparabilul său talent un moment autentic din acest război de clasă care a fost represiunea.

Un politician demagog, prefectul Baloleanu, și maiorul Tănăsescu, în fruntea unui batalion cu efectiv de război și o baterie cu șase tunuri, vin să pacifice pe răsculații din sudul județului Argeș și să restabilească stăpânirea boierilor pe moșiile Amara, Ruginoasa, Bârlogu, Babaroaga, Gliganu. Țăranii sunt conduși de același Petre Petre, reintrat în luptă după o scurtă derută, provocată de crima lui Toader Strâmbu și învinsă prin spargerea cu barda a imaginii Nadinei din camera ei de culcare. Ipocrizia și lașitatea penibilă a organelor administrative trimise să liniștească spiritele, servilitatea și cruzimea mărită de frică a organelor însărcinate cu restabilirea ordinei, înverșunarea țăranilor hotărâți să păstreze cu prețul vieții lor ceea ce au cucerit sunt exemplificate de Rebreanu în imagini de un realism sarcastic, hohotitor.

Baloleanu coboară din trăsură bolborosind galben: „calm, domnule maior!“ și „să nu ne pierdem calmul!“ Spre a citi proclamația guvernului, Tănăsescu, dârdâind de groază, pozează în ascultător supus („Cum ordonați dumneavoastră, domnule prefect!“). Mulțimea de țărani, „ca o apă bătută de un vânt nehotărât“, strigă clocotind de furie:

„Nu ne trebuie boieri!... Ați venit să ne omorâți?... Noi nu ne speriem de soldați!... Destul ne-au batjocorit ciocoii!... Huo! huo!... Să nu trageți, fraților!...“

Un nebun cere ostașilor să întoarcă armele asupra „diavolului“, o femeie arată în ce parte a corpului ei se pot folosi gloanțele, țăranii aruncă, în semn că nu se tem, cu bulgări de pământ. Când o piatră nimerește în calul maiorului, acesta, nemaiuitându-se la Baloleanu, pune trompetul să sune și trage o salvă în aer. Petre oprește oamenii să fugă și-i îndreaptă să ia armele soldaților; Tănăsescu, obsedat de spaima că ar putea fi măcelărit, comandă foc în plin; Baloleanu, zăpăcit, amestecă noțiunea de „sânge rece“ cu aceea de „sânge nevinovat“. Mai departe nu se mai aude decât comanda maiorului:

„... Stai!... ochi!... foc!...“ urmată de detunătura puștilor și comanda lui Petre Petre: „Nu fugiți, fraților!...“ ascultată de tot mai puțini, până ce o salvă o întrerupe definitiv.

Represiunea este continuată apoi individual, cu judecarea sumară a victimelor și executarea imediată a pedepsei: împușcarea sau bătaia. Sunt executați Trifon Guju pentru Miron Iuga, și Toader Strâmbu pentru Nadina. Bătrânii Luca Talabă și Lupu Chiriţoiu se aleg cu câte cincizeci de lovituri. Ignat Cercel, care și-a pus steag alb în poartă, ia o bătaie și mai zdravănă și e și arestat. E plin de înțeles schimbul de cuvinte dintre el și maior:

„— Tu ești cu steagul alb, ai, și cu pacea, hoțule?

— Da, domnule maior, păcatele noastre, că nu știm cum am face mai bine ca să nu greșim! bâigui Ignat. Dacă Dumnezeu ne-a pedepsit să fim proști, de, păcatele noastre...“

Iată o altă semnificație a poreclei de „proști“ dată țăranilor.

Rebreanu zugrăvește scene atroce. Ca un exemplu de nemaiauzită barbarie este relatat cazul văduvei Niculina, fiica preotului Nicodim, care a avut îndrăzneala să ridice cadavrul tatălui ei, ucis de un glonte rătăcit, din drum. Maiorul Tănăsescu, care dăduse ordin ca morții să rămână pe locul unde au căzut, o izbește peste ochi cu cravașa și pune patru soldați să-i numere cincizeci de lovituri în văzul copilului ei. Intelectualii sunt de prisos aici. Titu Herdelea, prezent ca ziarist la aceste întâmplări, își exprimă, cu riscul de a fi arestat, revolta, fără să poată împiedica nelegiuirile.

Acesta este romanul lui Liviu Rebreanu, o ilustrare, în cele mai bune pagini ale lui, a tragicei condiții țărănești în perioada dominației burghezo-moșierești și o condamnare de amploare nemaicunoscută a exploatării și asupririi. Nicio operă a literaturii noastre dintre cele două războaie mondiale nu a pus mai cu putere o problemă socială și nu a tratat-o mai profund, la un nivel artistic similar.

Limitele romanului *Răscoala*, explicabile istoricește, sunt, cum era de așteptat, mai mult de ordin ideologic. Autorul se situează în genere pe poziții populare, dar nu e scutit de o anume sfială față de clasa moșierilor, pe care o prezintă fie ca dotată cel puțin cu onestitate în persoana lui Miron Iuga, fie ca animată de idei reformatoare, cel puțin filantropice, în persoana lui Grigore Iuga (acesta, având „afinități“ cu pământul, după cum se exprimă Gogu Ionescu, se va reîntoarce după represiune, ca agronom, la moșlile rămase de la tatăl său).

Rebreanu a izbutit să scoată în evidență imensul rezervor de revoltă acumulat în conștiința țărănimii la începutul veacului nostru, dar n-a știut să urmărească creșterea conștiinței de clasă a elementelor înaintate din masa răsculaților, nici să descopere formarea în răscoală a ideii că de la clasele exploatatoare nu mai e nimic de așteptat. Singur bătrânul Lupu

Chiriţoiu are curajul să spună o dată lui Grigore Iuga“

„N-a sosit încă ceasul dreptăţii, cucoane Grigoriţă, dar trebuie să sosească odată ș-odată, că lumea fără dreptate nu se poate!“ [...]

Și sub raport strict artistic, *Răscoala* marca un pas înainte în evoluția romanului românesc, îmbogățit simțitor între timp cu *Baltagul* și *Zodia Cancerului* de Mihail Sadoveanu, cu primele trei volume din ciclul *Hallipilor* de Hortensia Papadat-Bengescu, cu *Ultima noapte de dragoste, întâia noapte de război* de Camil Petrescu și *Întunecare* de Cezar Petrescu (acestea două din urmă pot fi socotite ca o replică la *Pădurea spânzuraților*). I s-a recunoscut lui Rebreanu capacitatea unică în literatura română de a zugrăvi sufletul colectiv într-o narațiune de mari proporții, semănând cu epopeea, de a cuprinde sub unghiul observației sale, longitudinal și transversal, lumea unei epoci, ca Zola, Tolstoi, Reymont, Verga.

Tema romanului avea să fie reluată încă în timpul vieții lui Rebreanu de alți scriitori, care însă nu s-au mai ridicat la înălțimea lui[7]. C. Stere comunica în al VIII-lea volum al romanului său memorialistic *În preajma revoluției, Uraganul* (1936), un număr de „documente omenești“, deformate de concepția poporanistă a *Vieții românești* dinainte de Primul Război Mondial, iar Cezar Petrescu evoca răscoala și antecedentele ei într-o lungă cronică în trei volume, *1907*, fiecare volum purtând un titlu de manifest (I *Mane, Tekel, Fares*; II *Noi vrem pământ, 1938*; III *Pământ, mormânt!*, 1943), în ciuda viziunii idilice, semănătoriste, a relațiilor dintre exploatatori și exploatați.

AL. PIRU, Permanențe românești, Editura Cartea românească, București, 1978, p. 235—245.

Răscoala este o carte pe care, străbătând-o, cititorul e zguduit de vigoarea explozivă ce mustește în fiecare episod, torturat de plasticitatea scenelor, cucerit de ansamblu.

Descriind situații cumplite, romancierul se menține constant în acea postură a observatorului rece, imparțial, care este proprie întregii sale literaturi. Această detașare, ce vrea, parcă, să concureze impasibilitatea naturii, i-a fost impusă, desigur, scriitorului de legile creației obiective, dar ea exprimă totodată și o anume concepție, o „filozofie". Autorul lui *Ion* și al *Răscoalei* și-a trăit cărțile tocmai prin obținerea de a participa manifest la viața condensată în ele...

Dumitru MICU, *Scurtă istorie a literaturii române*, II, Editura Iriana, București, 1995, p. 113.

... Singularitatea operei rebreniene apare încă mai evidentă în contextul prozei universale din anii 30, prin *Răscoala* (1932). Romanul acesta marchează punctul culminant în evoluția scriitorului, geneza sa însăși fiind extrem de dificilă și complexă (primele proiecte datează încă din 1908, ideea romanului îl obsedează pe Rebreanu timp de aproximativ două decenii, iar lucrul efectiv la versiunea definitivă îl ține prizonier timp de trei ani). Conceput ca un roman epopeic, *Răscoala* prefațează mutațiile ce aveau să se producă în spațiul românesc de după al Doilea Război Mondial. Câteva capodopere anunțau încă din anii 20 o serie de modificări în ordinea viziunii, tipologiilor, sondajului psihologic ș.a.m.d. *Ulysses* al lui James Joyce (1922), *Muntele magic* de Thomas Mann (1924), împreună cu *Les faux monnayeurs* (André Gide), *O tragedie americană* (Th. Dreiser), *Marele Gatsby* (Scott Fitzgerald), *Plimbare spre far* (Virginia Woolf), *Cavaleria roșie* (Issac Babel), *Înfrângerea* (Fadeev), *Pe Donul liniștit* (Șolohov), toate, până în 1930, indicau o deplasare dinspre individual spre colectiv. Mișcarea sincronă cu translația interesului epico-psihologic al lui Rebreanu însuși, de la sondajele abisale din *Pădurea spânzuraților, Adam și Eva, Ciuleandra* către abordarea problemei masei, întâi în *Crăișorul* – unde *mitul* și *istoria* fuzionează în figura protagonistului —, apoi în *Răscoala*. Mișcarea intimă a prozei rebreniene – analogică aceleia europene – e de submersiune și apoi de întoarcere la studiul ansamblului social, de la analiza cazului particular (individual) la regăsirea sintezei în destinul colectiv; de la anamneză la diagnostic. Sau, altfel spus, de la „biografism“ la „cronică“, așa cum experiența de André Gide se modifică în aceea a romanului ciclic de tip „saga“ (la Gallsworthy, la Roger Martin du Gard ș.a.). Proza europeană întârzie de-a lungul unei întregi epoci în analiza meandrelor cazurilor particulare până să regăsească (nu fără dificultate, la Sartre, Camus etc.) drumul spre nexul dramatic al vremii, sub raportul și din punctul de vedere al masei. În momentul apariției *Răscoalei* marile opere ce i se pot contrapune sunt încă sub presiunea studiului cazurilor de conștiință: *Omul fără calități* de Musil, *Indiferenții* de Moravia, *Călătorie la capătul nopții* de Céline, *Sanctuarul* de Faulkner, cărora li se alătură replica violentă a lui Thomas Wolfe din *Timpul și fluviul*, creații majore ce apar simultan, sau aproape, cu *Răscoala*. Exprimând, desigur, o realitate specifică (istorică, socială, națională), capodopera lui Liviu Rebreanu avertizează lucid și cu o majoră radicalizare politică asupra problematicii destinului uman *colectiv*, dincolo de cel singular. Contemporan cu Romain Rolland, Giraudoux, Martin du Gard, Thomas și Heinrich Mann, Gallsworthy, Hemingway ș.a., Liviu Rebreanu e printre marii romancieri ai realismului european modern care pune problemele masei, iar când scrutează soarta individului (fie el

intelectual, țăran, aristocrat, burghez ori lumpen) o face întotdeauna din perspectiva unui destin social, integrat uneori în orizontul cosmic. El ne apare și prin acest aspect ca un precursor al unei modernități mai durabile decât experimentalismul multora dintre confrații săi în plină vogă la acea dată într-o literatură sau alta. *Solitarismului* simptomatic epocii, Rebreanu îi răspunde printr-un *solidarism* de esență istorică, fibră puternică ce-l leagă de o întreagă tradiție a prozei românești, asigurând-i totodată un loc marcant în planul devenirii prozei universale. [...]

Operă de sensuri grave, de tensiune dramatică, de combustie artistică înaltă, *Răscoala* marchează în realismul românesc contemporan o cotitură semnificativă. Prin poziția adoptată, prin optica socială, prin capacitatea de a înțelege și interpreta faptele istorice, prin arta inegalabilă a arhitecturii epice, romanul acesta rămâne, fără îndoială, cea mai izbutită creație închinată lui 1907.

Nimeni, până la Liviu Rebreanu, n-a îndrăznit să atace frontal o temă atât de dificilă, cu implicațiile cele mai neașteptate și riscurile (nu numai estetice) foarte mari. Prozele scrise în toiul evenimentelor, cu indignarea și emoția lor mirată, rămâneau totuși simple mărturii subiective și arderile lor incomplete, lipsa perspectivei istorice, deficitul de concepție ies tot mai mult la iveală, cu trecerea anilor. Era nevoie de o evocare amplă – și doar un creator genial o putea da, care să fie capabil nu numai de a intui resorturile mecanismului mișcării colective, dar și patosul ei revoluționar împletit cu actul anarhic, debusolat, propriu „războaielor țărănești" și suflul de tragedie antică al unui sacrificiu pentru ideea de dreptate, ce avea să atingă în memoria urmașilor contururile mitului.

Liviu Rebreanu a simțit dimensiunile umane ale acestei geografii pătate de sângele celor unsprezece mii de victime. Urmele le vedea peste tot, oriunde întorcea privirea, și în notițele sale inedite sau în însemnări disparate imaginea sângelui aprins, a crucilor albe la margini de drumuri (viziune obsesională și la Elena Farago în consemnările lirice ale momentului) a flăcărilor și fumului înecând orizontul, revin ca un leit-motiv al unei simfonii încă nescrise, întâi în cadența trenului ce-l aducea spre București („Veneam în țară curând după răscoalele țărănești care au înroșit orizontul românesc cu flăcări de conace aprinse și stropi gâlgâind de sânge fierbinte mult..."), apoi în orele de nesomn ale proiectelor (notația unei suite de capitole se încheie cu „cruci albe și coperișe roșii") în anii îndelungei gestații. Ca și intenția estetică notată undeva de a consacra răscoalelor o operă „obiectivă, simplă, îngrozitoare", credincioasă parcă preceptului rilkeean despre Frumos.

Deși toate acestea îi erau clare, romancierul se apropie cu teamă de marea confruntare. Aș îndrăzni să spun că „romanul romanului" este și în

cazul *Răscoalei* de un interes pasionant și printre multe lucruri neînțelese din modul cum editǎm pe marii noștri scriitori rămâne și acela că textul proiectatei lui conferințe despre geneza capodoperei sale e încă inedit, comunicat numai în parte într-un articol din 1957 al excelentului cunoscător al arhivei Rebreanu, cercetătorul Nicolae Liu. Ani întregi trec numai cu cercetarea de documente, cu nevoia imperioasă de a vedea locurile și oamenii încleștărilor, de atunci (pe unii îi scrutează din cerdacul casei lui de la Valea-Mare; baba Ioana era o vecină umilă, cocârjată, personaj autentic, deși desprins parcă din corul bătrânelor lui Agârbiceanu!), de-a face schițe de peisaj și a alcătui liste de personaje și locuțiuni pitorești, ba chiar de a-și antrena forțele epice într-un roman preliminar. În *Crăișorul* el înfățișează tot o mișcare țărănească, a lui Horia, cu sentimentul că se va obișnui astfel să mânuiască cu mai multă siguranță o masă umană răscolită de frământări ancestrale și de un duh al justiției sociale ce vine din cea mai depărtată istorie.

Cine ar vedea în aceste preparative o anume pedanterie (s-ar putea crede, ardelenească) se-nșală, când nu era decât presentimentul creației capitale și spaima sfântă ce o stârnește ea în conștiința artiștilor autentici. Liviu Rebreanu simțea cu claritate că zidește acum Curtea de Argeș a romanului românesc, că-și zidea, așadar, cu senina acceptare a sacrificiului, tot ce geniul său avea mai bun, că poate nu-i va rămâne nimic pentru acele opere la care mai visa. Iată de ce în *Răscoala*, optând pentru o construcție epopeică, el refuză să respecte legile clasice, anchilozate, ale romanului tradițional și elimină de la bun început prejudecata eroului central. Primplanurile vor surprinde mereu masa țărănească, colectivitatea în tensiune, în scăpărarea urii, în revolta deschisă, în apărare, în căderea tragică finală. Fusese și înainte preocupat de virtuțile arhitectonice ale romanului modern, din care implicațiile cinematografice, deci intuițiile proprii unei noi arte, nu lipsesc. Succesiunea celor douăsprezece capitole este de-a dreptul filmică, subîmpărțirea lor în unități epice scurte, nervoase, pe „momente“ semnificative, introducea în proza românească ideea de „secvență“, iar categoria de ritm (vizibilă încă în *Pădurea spânzuraților*) conferă acestei proze caracterul ei prin excelență modern.

Mișcarea începutului este largă, greoaie, creând impresia acumulării unei energii grozave ce se caută, îngrămădind acele „imponderabile“ observate odinioară de Eugen Lovinescu, vădind preferința romancierului pentru acțiunea „subterană“ care „se presimte mai mult decât se vede“. La început totul sugerează o atmosferă de acalmie, tonul povestirii e voit plat, fad, epuizat în conversații fără relief, în mijlocul cărora autorul aruncă, din când în când, semnale de alarmă, scăpărări de fulgere scurte pe un cer înnoptat, prevestiri ale furtunii ce avea să izbucnească în curând. Așa, apariția lui

Petre Petre la cizmarul Mendelson, unde-l întâlnește întâi pe Titu Herdelea; așa, dialogul cu Grigore Iuga despre pământurile țăranilor; aluziile tot mai frecvente la intenția Nadinei de a vinde Babaroaga; expresiile esopice ale dialogurilor țărănești, creând un subtext de tensiune, un soi de nesiguranță, de „malaise" pe care scriitorul ne-o transmite prin admirabilul său personaj-martor, Titu Herdelea. Accelerarea este astfel studiată, ritmul e ținut deocamdată în frâu, lăsat uneori mai liber, apoi iarăși încetinit, ca și cum aceste „ralenti"-uri ar fi menite să reconstituie spiritul unei epoci ce-și amăgea neliniștile și spaimele cu expoziții, discursuri parlamentare, mondenități – o lume trăind pe un vulcan pe care-l spera stins. Respirația epică e apoi tot mai grăbită și declanșarea dramei e trasată în linii repezi, de o mare vigoare a desenului, cu contorsiuni michelangiolești și cu o vertiginoasă încheiere, unde magistral – și cât de modern – apare decupajul, artă prin excelență regizorală, ale cărei virtuți Rebreanu le stăpânea cel dintâi în proza românească. Construcție monumentală, impresionantă și prin dimensiuni, dar în egală măsură prin detaliu și metaforă, romanul vădește o dată noutatea concepției (ideea „circuitul închis") și înrudirea cu o viziune cinematografică de care sunt contaminați toți marii prozatori ai veacului nostru, într-un mod de altfel foarte firesc. (Pare tocmai de aceea în ordinea lucrurilor că Liviu Rebreanu a suscitat interesul cineaștilor noștri și a furnizat materie prețioasă pentru victorii regizorale și de imagine filmică. Nu era aici doar interesul tematic, ci și o afinitate de optică, împletită cu umanismul universului său, garantând turul de forță al cineaștilor noștri, Liviu Ciulei și Mircea Mureșan).

Epica lui Rebreanu este în *Răscoala* încă mai evident antiretorică, lipsită de orice emfază și străină oricărui sentimentalism (păcate ce grevau schițele luate în toiul bătăliei de numeroși antecesori sau, dintre emuli, construcțiile artificioase ale lui C. Stere și Cezar Petrescu). El taie, dimpotrivă, tot ceea ce i se pare prea ostentativ, declarativ, retoric, fidel naturii sale sau, mai exact, familiei lui de spirite, Tolstoi – Balzac, unde, cu un termen izbutit al lui Vladimir Streinu, „obiectivitatea-metodă" era înlocuită cu „obiectivitatea-natură". Un singur exemplu, din periplul căutărilor unui final. O intenție manuscrisă, suprimată apoi, suna astfel:

„La sfârșit: o umbră uriașă, imensă și îngrozitoare se întindea parcă peste toată țara. Sclipirile artificiale ale orașelor, luminile silite ale luxului și destrăbălării, spoiala și superficialitatea nu puteau străbate printr-însa precum nu puteau străbate nici gemetele grele, înăbușite în lacrimi, ale mulțimii uriașe ce muncea fără speranță și spera totuși". Pasajul declamator (în spiritul prozei minore „gen 1907") era în vădită discordanță cu tonalitatea întregului și prozatorul lasă în versiunea definitivă mișcarea liberă de orice comentariu a personajelor readuse pe peronul Gării de Nord,

cu reapariția de contrapunct grotesc a arendașului Rogojinaru. Banalitatea scenei, tonul ei voit șters se încărca totuși cu sentimentul foarte concret al dinamicii necurmate a vieții, tincturat cu o abia perceptibilă tristețe la indiferența unui *univers* străin de dramele umane (cum și la Camil Petrescu în *Patul lui Procust*), sugestie admirabilă a frazei finale: „Glasurile se amestecau, se confundau, se pierdeau în zgomotul din ce în ce mai mare al lumii...“ Unde *lume* nu este decât vocabula populară pentru univers, iar ideea și subtextul ei liric anticipează procedee ale câtorva din capodoperele neorealismului cinematografic italian.

Timp și univers – Om și istorie, înfruntările vin de departe și proza lui Rebreanu le cunoaște stigmatele.

Mircea ZACIU, *Ca o imensă scenă, Transilvania...,* Editura Fundației Culturale Române, București, 1996, p. 311—312, 322—326.

{1} Dar, Gogule, dacă e serios, atunci tu eşti mai mult decât ridicol! (fr.)

{2} Dar tu eşti nebun, micule drac! (fr.)

{3} Ah, da, este într-adevăr foarte frumos, foarte parizian! (fr.)

{4} Viaţa pariziană (fr.)

{5} „Ţăranii nu au, în ceea ce priveşte moravurile casnice, nici un fel de gingăşie. Ei nu fac apel la morală când vreo fată le cade în păcat decât dacă cel care a sedus-o e înstărit şi uşor de speriat. Copiii, până când li-i smulge statul, sunt capitaluri sau unelte pentru un trai mai bun. Interesul a devenit, mai ales după 1789, singurul imbold al minţii lor; pe ei nu-i interesează nici cât negru sub unghie dacă o faptă e legală sau imorală, ci doar dacă aduce câştig. [...] În clasa ţărănească, omul cu desăvârşire cinstit şi moral e o excepţie.“ (Balzac, *Ţăranii*, p. 51.)

{6} Altfel, exact contrariul situaţiei semnalate de Rebreanu (cronicar dramatic) când analiza opera unui începător: „Ca orice începător român, dl Văitoianu spune în actul întâi tot ce are de spus. Pe urmă e nevoit să «recapituleze» mereu; spre a obţine lungimea trebuincioasă actelor următoare.“

{7} După un scenariu de Petre Sălcudeanu, *Răscoala* a fost ecranizată în 1965 de Mircea Mureşan.